Theologisk Bibliothek

udgivet

af

Jens Møller,

Doctor og Professor i Theologien ved Kiøbenhavns Universitet.

Syvende Bind.

Kiøbenhavn, 1815.

Trykt hos og forlagt af Andreas Seidelin,

store Kannikestræde No. 46.

Indhold.

I.

Argumentorum de moralitate mortis voluntariae agentium disquisitio.

Autore

T. C. Müller,

in ecclesia Köngensi Siaellandiae sacrorum ministro.

Introductio.

§. 1.

Quovis tempore et quovis loco, quantum nos docuit historia, remotiora tempora nostris subjiciens oculis, quantum nos docuit ævi hujus experientia, quâ multarum gentium, quarum nomina vix antea habueramus cognita, ideæ, cogitandi rationes moresque perspecta nobis esse inceperunt, semper de multis iisdemque gravissimis rebus diverse cogitavere diversi homines. In adagium jure suo abiit illud: tot capita, tot sensus. Ita se habuit, habet et habebit, humana

naturæ. Nec non est, cur etiam hac de causa potius nobis gratulemur, quam humanam naturam accusemus. Hæc si nempe non fuisset humanæ mentis conditio, nonne artes, nonne literæ paucissimos fecissent progressus? nonne campus ille ingens et vastus, quô tanti nominis sese exercuerunt ingenia, incultus neglectusque jaceret, cujus solum nunc lætos ac uberes protulit et in dies proferet fructus? Nisi per delabentia secula variæ in medium prolatæ essent sententiæ, nisi alii alia lege rem essent metiti, quidquid in ingenio fuisset vigoris depressum, quidquid acuminis hebefactum videremus. Tunc demum de literis ac artibus promovendis, de dotibus, quæ nobis insunt, acuendis spem lætam suscipere susceptamque alere possumus, quum sententiæ discrepantes virorum, qui vitam veritati explorandæ dedicaverunt, invicem scrutatione diligenti perpendantur.

§. 2.

At, ut dixit jamdudum Epictetus, quævis res duas habet ansas. Vetus illud: "diversum sentire duos de rebus iisdem incolumi semper liceat amicitia," exprimit votum, cujus omnino compotem fieri terram nostram vix est quod

speremus. Inter pia desideria reponenda ehen videtur læta illa exspectatio, fore ut aliquando sine partium studio exploretur veritas, inter sententias nostris oppositas et homines illas profitentes rite distincto. Ex opinionum diversitate quanta jurgia, quanta bella, quantæ calamitates traxerunt originem? Qua perversitate humana factum est, ut fructus, quibus redundare debebat subtilior veritatis disquisitio et variarum opinionum pensitatio, et collecti sunt multo rariores et minus pulcri atque succulenti. Lugubri sane sorte accidit, ut veritatis aram, quâ nil hominibus sanctius antiquiusque esse debuit, præteritis saltem temporibus, fletu assiduo ac amaro irrigatam videremus, gravi et iterato gemitu circumstrepitam audiremus, victimarum sanguine cruentam, caterva miserorum, quos, ut candidæ veritatis strenuos asseclas, misera fortuna urget, circumstipatam cerneremus. At de his, quæ nemo nescit, qui a limine historiæ annales salutavit, pluribus fabulari hisce plagulis, quarum aliud est consilium, esset alienum.

§. 3.

Æque omnibus constat, opiniones diversas, quæ mala pepererunt generi humano, sæpe levis-

timi fuisse momenti; multasque lites e subtilibus theologiæ dogmaticæ quæstionibus ortas esse, hominibus nimirum, posthabita religione, ut tutissima vitæ magistra, dogmata saluberrima, emendationi inservientia et solum, quod miseris sæpe restat, solatium continentia, negligentibus, mentem vero, pro cæcitate sua, ad quæstiones, quas secure seponere licuisset, convertentibus in suum et aliorum detrimentum. Nonnulla theologiæ dogmaticæ capita summis et funestis controversiis causam dederunt. Philosophia theoretica arenam etiam aperuit pugnatoribus odio ac inimicitia, proh dolor, magis quam veritatis indagandæ studio flagrantibus. Quorum opere haud sparsæ sunt nebulæ, sed magis condensatæ; nodi haud extricati, sed arctius stricti; ingenium non cultum, sed obtusum; sanctæ virtuti, quæ merito ab antiquioribus veritatis dicebatur filia, nulli dati, de quibus gloriari potuit, cultores, insanæ vero superstitioni comitum deceptorum ac decipientium satis ampla parata caterva. Nemo autem inficias ibit, multorum quoque philosophorum et theologorum opere, haud paucas quæstiones theoreticas esse solutas aut saltem impedimentis liberatas, multisque capitibus lucem clariorem esse affusam.

§. 4.

De justo et injusto, honesto ac turpi, de norma, quam in agendo nos sequi oportet, haud unquam tantæ lites fuere; de his, in vita, quam agimus, gravissimis quæstionibus magis consenserunt mortales. De principiis quidem, quæ dicunt, moralitatis, de rationibus, cur actio quædam inter eas, quæ virtutis nomine ornandæ vel vitii macula inurendæ sunt, debeat referri, *in diversas* sententias abiere et abeunt philosophi; de singulis vero factis, an laudanda aut vituperanda, an recte aut perperam facta judicanda sint, non ita confusum est discrimen. E locis, ut videtur, directe oppositis viam ingressi nihilo tamen secius in medio sese invicem amice amplectuntur, vel saltem, si non indigno partium studio se agi patiuntur, amplecti possunt. Minime quidem nullius ponderis haberi debet, quænam præcepta in doctrina morum nostra fecerimus; causæ actionum nostrarum moventes earundemque puritas maximopere in censum venire debent; haud parvi igitur esse momenti, quænam lex in doctrina morum, ut primaria, summum obtineat locum, non est quod dubitemus. Hoc vero non impedit, quin lætemur, quod de facinoribus tetris ac nefandis prohiben-

dis, generosis autem ac egregiis laudandis unanimiter fere consentiunt diversarum scholarum philosophi, qui Epicuri de summa ἡδονῇ persequenda amplectuntur regulam, et qui rigidissima Stoæ præcepta sequuntur, qui in semetipso perficiendo et qui in salute communi adjuvanda punctum invenisse credunt, qui vergunt omnes leges morales, qui sensus moralis dictata, subtiliori disputatione omissa, sequi jubent, et qui principium, ut dicitur, formale postulant constituens regulam, quæ æque valet omnibus ratione præditis.

Sectio 1ma.

§. 5.

Habet tamen etiam doctrina morum suos, etsi pauciores, articulos, de quibus dissentiunt qui huic peculiarem operam impenderunt: inter graviora ejusmodi capita haud dubie referri debet quæstio illa, an nunquam homini licet vitam, miseriis ac ærumnis impeditam, finire, vel potius onus, humeris suis impositum, ferat patienter et fortiter, donec id mortis beneficio sublatum sentiat? an qui voluntaria morte lu-

mini se eripit, committat actionem humanæ imbecillitati condonandam, vel facinus perpetret, memoriam ejus jure apud posteros cautere notans et in futura vita fere veniæ nescium? Diverse admodum omni ævo hac de re disputatum est. Inter veteres notissima est Stoicorum sententia, qui non modo statuebant sæpissime licere misero præsentem calamitatem cum æterna pace commutare, sed etiam contendebant externas res *haud raro* tam fortiter mortem voluntariam suadere, ut huic voci inobediens viri et fortis hominis nomine indignus esset; imo docebant esse περιςασεις, quæ illum, qui vita spreta mortem sibimetipsi consciscat, ad astra evehant ejusque nomini æternum acquirant honorem [1]). Coeteri quoque veteres philosophi lene saltem de iis judicant, qui sponte e vita abeunt, si vel eorum agendi rationem haud assensu suo probant. Socrates primum argumentum illud deinceps tritum de statione non deserenda contra voluntariam mortem protulit, de quo plura infra disse-

[1]) Scripta Senecæ locis hoc probantibus scatent. Singula referre igitur opus non est. Talia v. c. invenies in epistolis 12. 14. 22. 26. 30. 58. 69. 70. 77. 95. Etiam Plinius dicit, "terram matrem, nostri misertam, venena instituisse."

remus. Plurimi magnæ autoritatis philosophi mortem voluntariam discipulis suis si non commendant, permittunt tamen hoc exitu in summo discrimine uti, omnibus aliis ad vitæ onera toleranda frustra expertis. Rerum vero gestarum scriptores, inprimis inter Romanos, fere sine exceptione laudantes autochiros invenimus [a]). Recentiori tempore pauciores voluntariam mortem, ut omnino licitam, ausi sunt defendere, ut Robeckius ille Suecus, libri, qui patientiam lectoris exhaurire haud raro minatur, auctor, qui denique sibimetipsi, ceu in tesseram fidei, manus injecit [b]). Sunt, qui magis minusve hanc actio-

[a]) Inter exceptiones, sine quibus regula nulla, referri potest iste Cæsari in libro de bello Gallico 7 77. "Animi est ista mollities, non virtus, inopiam paulisper ferre non posse. Qui se ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant.

[b]) Titulus hujus libri: Johannis Robeck exercitatio philosophica de morte voluntaria philosophorum et bonorum virorum etiam Judæorum et Christianorum. Hanc ita dictam exercitationem perpetuis animadvertionibus recensuit et præfatus est J. N. Funccius 1736, in cujus præfatione pag. Xma de exitu auctoris dicitur: "Nitide vestibus naviculum Bremæ solvit et solus abiit; tribus infra hanc urbem milliari-

nem excusari posse crediderint, de hoc ipso tamen inter se magnopere dissentientes [4]. Sunt quoque, qui nemini ullo modo ignoscendum credant, celerius, quam jussit naturæ lex, ad metam properanti, persuasum habentes, mortem voluntariam coram deo esse facinus, quo nihil atrocius, quippe parricidio crudelius, et cæde tenellorum inhumanius.

§. 6.

Omnes evolvere ac enucleare causas judiciorum de autochiria ejusque culpa in utramque partem latorum vix potest, qui vitam totam psychologiæ et historiæ studio dicaverit. Qui in sui ipsius cogitandi et colligendi rationem eâ quâ par est diligentia inquirit, proximas quidem indagare potest et debet causas, quibus fundamenti

bus mortuus in Visurgi flumine repertus est." Robeck pro morte voluntaria duodecim profert argumenta, quorum decimum tumet exemplis a Græcis, Romanis, Afris et Asiaticis allatis, quibus ex præfatione Funccii multa addi possunt. Confer quoque (Mirabeau) Système de la nature; part. I. c. XIV sub finem — et Lettres persannes lett. LXXIV.

4) v. c. Less. Block. Mendelsohn. Rousseau. Gamborg.

loco innituntur normæ, quas in agendo sibi proposuerit, et sententiæ, quas de suis actionibus fert internus conscientiæ judex, si modo haud sit cupiditatum illecebris corruptus. Vix tamen negari posse existimo, primas ac remotiores, quibus ad agendum compellimur, causas nobis ipsis sæpe occultas non solertissima scrutatione posse indagari; multa nempe vestigia animo tenella ætate impressa annis volventibus ex memoria deleta sunt, at vim suam nihilo secius in ratiocinando et agendo exercent. Quæ quum ita sint, pluribus adhuc impedimur difficultatibus, si justa lance expendere velimus, cur ita et non aliter hic vel ille argumentatus sit. Unde tamen minime sequitur, nos universales quasdam rationes judiciorum hominum invicem discrepantium in medium proferre haud valere; nec hanc operam omni fructu et utititate carere. Id igitur operis brevi facere conabor.

§. 7.

Magni momenti esse videtur diversa temporum et nationum indoles. Inter virtutes, quas prisca ætas maximopere laudendas existimavit, fortitudo haud infimum locum tenuit. Qaum mentes artibus ac literis nondum erant perpo-

litæ, quum in primordiis civitatum, hostibus undique urgentibus, propria manu pro vita et salute carorum capitum erat dimicandum, non potuit non vir fortis et cordatus summis ornari laudibus, timidus autem ac imbellis despectui haberi. Hinc, actiones, quæ ut signa fortis mentis spectari potuerunt, encomio et elogio extolli, non est quod miremur. Mortalibus vero cunctis satis validum inest hujus vitæ etiam inter *ærumnas* sustentandæ desiderium. Qui ergo sponte et composito vitæ finiendæ cepit consilium, et nullo libidinum æstu flagrans manum sibi injecit (nec talia desunt exempla) haud parvum animi fortis ac strenui documentum exhibere visus est. Quidquid nempe contra moneri potest ac debet, de magis vera in onere ferendo quam abjiciendo fortitudine, inter cujus comites recte patientiam ponit Cicero, non in faciem æque conspicuum prodit. Inde quoque intelligi potest, cur non æque veteres philosophi ac historici probent voluntariam mortem. Illi nimirum, literis oleum ac operam impendentes, subtilioribus disquisitionibus metaphysicis occupati, Minervæ, non Palladis, numen colentes, fortitudinem ac strenuam quandam bellicam virtutem non tanti existimabant. Hi vero, si vel non

ipsi, ut Xenophon, bello adsveti, quotidie tamen præclara majorum gesta tractabant; quæ quotidiana occupatio eos stimulabat ad talia imprimis laudanda facinora, quæ clarissimos reddidere viros, quas gratæ posterorum memoriæ tradere studebant; omnia igitur, quæ ipsis visa sunt specimina fortitudinis vitam spernentis, cujus dulcedine, etsi satis superque amarulenta, pluris mi trahuntur mortales, celebratione prædicabant.

§. 8.

Pietas in patriam et dulcis libertatis amor inprimis tenebant veterum rerum publicarum cives. Libertas iis vita potior erat; omne servile jugum exosi erant, quicquid tyrannicam potestatem redolebat exosi. Nihil illis turpius, quam libertatis dulci dono privari, cujus suasissima imago ab incunabulis animo inhærens oculis eorum undique obversabatur; et libertatis defendendæ causa mori parati erant. Multi vita se privarunt, ne exoptatissimæ libertatis facerent jacturam. Abhorruisset igitur a moribus ævi, si valde vituperassent eos, qui nimis durum tyranni jugum excutiendi aut miserabile ac infame servitium effugiendi gratia e vita discedendum putaverunt. His autem moribus congruum fuit

eos sæpe encomio ornare, qui tali de causa vitæ prodigi reperiebantur. Hinc laudes summæ Bruti, Cassii, Lucretiæ et inprimis Catonis morti solvebantur, etsi ab altera parte negari nequit, heroes Romanos servile jugum interdum patienter tulisse, et illis, qui talem ignominiam ferebant, gratias ab ipso senatu et populo fuisse delatas, idque summo jure, quia vivendo patriæ inservire studebant, quum moriendo non nisi *famæ vanæ* cupiditati consulere potuissent. Reguli exemplum hoc loco haud alienum afferri patet; et Varronem admiratus est Senatus, quod gravissimæ, quam passus erat, cladi superstes vixerat [5]).

§. 9.

Quamdiu doctrina morum nullo peculiari studio tractabatur, officia aliis debita ad eam

[5]) Ad tales viros, qui saluti reipublicæ vitam servarunt, ad eos, qui sub Cæsarum imperio mollitie ac voluptate ad corpus et animum debilitati mortem quæsiverunt, ut calamitates effugerent, quas sibi paraverant ipsi, respicit J. J. Rousseau dicendo: "Quand Rome ne fut plus, il fut permis à des Romains de cesser d'être." Nouv. Heloise. P. III. Lettr. XXII. Oeur. compl. à Neufchatel. 1775. Tom. V. p. 144.

solummodo pertinere multis visum est, quæstione de officiis ergo nosmetipsos plane fere seposita; nec virtutes nec vitia actiones, quibus jura aliorum haud aperte lædebantur, multi existimabant. Etiamnum hæc ratiocinandi ratio non raro adhibetur, etsi ingenti abusui obnoxia. Multa nempe defenderentur vel excusarentur vitia, si talis argumentandi ratio valeret; ita defensionem sæpe nanciscerentur vitia, quibus animi vires infringimus, corpus debilitamus, rem familiarem effundimus; qua agendi ratione alios quidem lædimus auxilium multis modis subtrahendo, quod eis afferre potuissemus, si vires excultas, valetudinem minus fractam, bona haud effusa habuissemus; hoc vero non fit directe, sed indirecte. Qui vitam sponte deponit, eum multos sæpe affligere nequit negari; et infra fusius explicabitur, an non contra officia patriæ, civitati, parentibus ac amicis debita agat. Videtur autem, multos, imprimis veteres, in autochiria non nisi depositam vitam spectasse absque ullo detrimenti ad alios redundantis respectu; an vivere vellet homo necne, hac de causa suiipsius delectui crediderunt relictum, imprudenter forsan illum egisse judicantes, qui vitam finiendo oblectamentis multis, quæ sperare

debuisset, januam clausit, non vero male; prudenter ac bene illum fecisse existimantes, qui scenam egressus erat sibi lugubrem, quam nunquam lætiori luce collustratam jure potuit exspectare.

§. 10.

Si superiora recte disputata sunt, jam conjici potest, licet severa et accurata disquisitione *nondum* præmissa, argumenta contra mortem voluntariam sibi inferendam gravissima a doctrina de deo et eâ, quæ inter illum et homines intercedit, necessitudine, esse desumenda. Sublata religione, amota doctrina de numine cuncta nutu suo sapienter gubernante, erepta ægris mortalibus spe vitæ futuræ, vix proferas argumenta, quæ eum retineant, cui quas perpessus est miseriæ callum obduxerunt adversus hujus vitæ gaudia, quamvis contra miserias ipsas sensum non obtusum reddiderunt. Amicissimo vinculo conjunctas vidimus sorores, virtutem et religionem. Valet intima inter dogmata religionis et morum præcepta conjunctio et manet eadem; sive philosophos sequimur, qui hæc illis, sive potius eos, qui his illa superstruenda esse sibi persuaserunt. Tempore, quo vulgus amplecte-

batur religionem inani superstitione et commentorum fraude credula corda fatigantem, quo plurimi philosophi de religionis gravissimis veritatibus anxie dubitabant animo fluctuantes; tempore, quo magistratus optimum cultum prædicabat ex quo maxima sibi pollicebatur commoda, vera, quæ animos emendat et tranquillat, religio a paucissimis cognita fuit; inter illam et doctrinam morum nexus infirmus, et ad arma, quæ contra autochiriam porrigit religio, nullus habitus est respectus. Quod vix inter levissimas causas poni debet, cur vario tempore varie de hoc gravi doctrinæ morum capite sit judicatum [6]).

§. 11.

Uti maximi momenti ad causas diversitatis judiciorum de morte voluntaria enucleandas, ex mea sententia, haberi debet strictior vel laxior nexus inter religionis et doctrinæ moralis placita: ita non parvam, verum, ut arbitror, sat magnam vim habet diversitas ipsarum de rebus divinis opinionum, vel potius opinionum earun-

[6]) Cfr. Garve Philosophische Abhandlungen zu Ciceros Büchern von den Pflichten. 4 Ausg. Anm. z. dem ersten Buche p. 157—159.

dem usus diversus. Negabitur a nemine, homines sæpe rebus saluberrimis perverse admodum uti. Ut e herbis venenatis sanantia parantur medicamenta, sic contra dona providentiæ benignissima in nostrum et in aliorum detrimentum crebro converti, quis inficias ibit? Tritum illud "tantum religio potuit suadere malorum", si de ipsa religione adhibetur, falsissimum est, at si de malis, quæ falsa ejus interpretatio, commenta humana, uno verbo, superstitio et malitia pepererе, verissimum. Non vero mala voluntate, frequenter ex sancta simplicitate peccatum est. Etiam qui eadem sese amplecti religionis dogmata dixerunt, varia admodum de hisce elicuisse, ut fere quamvis Christianorum sectam potissima sua dogmata locis e S. Scriptura et sæpe iisdem stabilivisse, notum est. Sic quoque duæ illæ veritates, quibus omnis superstruitur religio, "esse deum" atque "post corporis fata vitam finis nesciam", et ad mortem voluntariam probandam et ad illam valde admodum taxandam adhibitæ sunt. Plurimi quidem in autochiria viderunt juris divini violationem, asseverantes, vitæ suæ infestum sibi arrogare quæ modo dei sunt. Alii, etsi pauciores, ita argumentati sunt: in miseriis nos cruciantibus au-

dimus vocem coelestem nos abire jubentem e vita ærumnosa et ad alteram illam transmigrare, ubi quies æterna, pax placida nos exspectat, properemus ergo e vita, virtuti nostræ ubivis impedimenta objiciente, ubi in vetitum ruimus nefas cupimusque semper negata, ubi Paulus ipse de se testatur (Rom. 7. 18): τὸ θέλειν παράκειταί μοι· τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὐχ εὑρίσκω, in illam, ubi virtus quotidie capiet incrementa, nobisque ejus exercendæ splendidissimum sese offeret theatrum; aufugiamus ergo e vita, in qua puri mores sæpe malis depravantur exemplis, in illam, ubi deum ipsum spectabimus, sanctorum spirituum cincti caterva. De quibus opinionibus hoc loco non fusius disserere mihi licet; afferendi tantummodo erant hi diversissimi colligendi modi, quum in eo sum, ut originem discrepantiæ sententiarum de hoc capite doctrinæ morum pro viribus indagem atque declarem.

§. 12.

Status ipse externus, in quo versatur is, qui de moralitate voluntariæ mortis judicium feret, multum in hoc faciendo valet. Qui se ipsum æstimat felicem, quatenus hujus terræ incolis contingere felicitatem voluit omnia gubernantis

moderatoris sapientia, ille, qui, etsi non omnium votorum compos, nullis tamen cupiditatibus flagrantibus stimulatur ad ea optanda quibus nunquam potiri potest, non ad finem diebus suis imponendum ipse sollicitatur. Hunc, qui tranquillam, placidam agit vitam, sorte sua contentus, mente serena in futurum prospiciens, non gravem et acerbum aliorum fieri judicem dicerem; negari autem nequit, statum externum, in *quo* ipse vivit, vim suam exserere in agendi ratione rejicienda et repudianda, quâ præmature absolvitur vita tantum jucunditatis atque gaudii ipsi largiens. At ille e contrario, quem premunt casus adversi et miseræ incommoda vitæ, cui summa votorum negata est, qui spe decidit prospera sorte, quamdiu vivit, utendi, et metu repletus prospicit ventura, sane proclivior est ad excusandum, forte ad defendendum facinus, quo deponitur onus, quod humeri sui recusare videntur. Quum exploratum haberi debeat, felicitatem humanam magis esse subjectivam quam objectivam, patet quoque, quæ hic monita sunt de vi diversæ externæ conditionis, etiam valere de diversa naturæ indole, quam dicunt temperamentum. Qui felix sibi videtur, felix est, quamdiu durat hæc ipsius de sorte sua persuasio; qui

non potest non infelicem se habere, est infelix, quidquid contra illius persuasionem moneant, qui aliorum pectora suorum omnino instar formata judicant. Sanguinicus, cujus phantasia omnia lumine roseo afflat, et Melancholicus, qui omnia per velamen intuetur, quod nigerrimis obductum coloribus texit atra bilis, vix proni haberi possunt ad eandem de morte voluntaria sententiam ferendam.

§. 13.

In causis hujus diversitatis exponendis, nolo observationem, quæ hic non aliena videtur, silentio prætermittere. In confesso est, illorum, quibuscum frequenter versamur, et opiniones et exempla ad nostram cogitandi rationem formandam vim exserere magis quam par est sæpe validam. Proclives sumus ad laudandas, saltem excusandas, imitandasque actiones, quas perpetrant magni nominis viri, inprimis si ob alias causas eosdem suspiciendos et honore habendos nos persvaserimus, quemadmodum facile exprobramus, quæ faciunt ii, quos viles habemus. Fiat ad rem nostram applicatio. Qui virum probum ac integrum, pluribus nominibus laudandum et æstimandum, quocum forte vixit con-

junctus familiaris amicitiæ vinculo, vitam voluntaria morte finire viderit, eo inclinat, ut mitius ferat judicium de omnibus, qui sibimetipsis manum injiciunt, contemplatus sepulcrum, in quo ossa ejus cubant, quem colebat, diligebat, cujus mortem medullitus persentiebat. Qui nebulones, quos vitam flagitiis contaminasse cognovit, hanc laqueo, armis, undis finire vidit, ad severius de talis actionis immoralitate judicium ferendum facile ducitur. Quam potens sit et deleri nescius, primus animi ardentior aut acrior motus; id nemo ignorat. Superstitiosi errores, qui animis nostris a teneris annis inhærent, sæpe radicitus per totam vitam evelli nequeunt, si vel opiniones hasce erroneas fundamento carere seriori tempore edocti sumus et ex intima animi persuasione confitemur. Quam multi, qui spectris nil tribuunt, ea potius rident, tamen inviti metu quodam inanium umbrarum abripiuntur! Quum morte voluntaria finita est sæpe vita, coeterum integra scelerisque pura, sæpe etiam improbitate referta, causam reconditam nos ipsos sæpius latentem diversarum de hujus facti moralitate sententiarum invenire credo in singulis actionibus autochiriæ, quæ pri-

mum et fortiter nos commoverunt, num a viris spectandis vel despiciendis fuerint perpetratæ.

Sectio 2da.

§. 14.

Hactenus de diversis sententiis, quæ de autochiriæ moralitate latæ sunt. Priusquam de ipsis argumentis, quibus defenditur mors voluntaria, et de eorundem confutationibus sermo instituatur, præmittenda est disquisitio de vera et justa autochiriæ notione, quâ absente omni stabili fulcro privatur tota argumentatio. Haud definitis terminis, intra quos continetur mors voluntaria, stricte sic dicta, minime eâ qua par est severitate de moralitate hujus actionis disquiri potest; logomachiis autem janua aperitur, quæ sæpe in disputationibus nimis multas habuere partes. Quo magis mirandum est, plures auctores, qui hanc rem tractandam sibi sumserunt, definitionem ipsius facinoris neglexisse, vel demum addidisse, multis in utramque partem jam disputatis [7]).

[7]) v. c. Block in libro brabeo ornato: vom Selbstmord, ubi multa perbene hac de re dicta re-

§. 15.

Non quisque, qui sibi manus infert, vel sibi mortem contrahit, autochir dici potest. Qui mentis haud compos vitæ finem imponit phrenesis vi abreptus, a plurimis, si non ab omnibus, huc non pertinere censetur, utpote qui actionem committit in libero arbitrio minime positam. Si verba premere velimus, talis actio "suicidium„, non autem "mors voluntaria„ dicenda est. Ubi vero de hac actione definienda ea de causa quæstio est, ut de ejus moralitate tutius ferri posset judicium, quid fecerit menta captus, in censum haud posse venire, elucet. Forte tamen objiciat aliquis: quævis actio, ingenti animi perturbatione commissa, quodammodo libertate caret; nihilo tamen secius talis actio agenti adscribitur et imputatur, quia cavere debuerat, ne de statu mentis dejectus succumberet dolori, amori, iræ &c. Non pauci phrenetici, sua culpa, v. c. dissoluta vivendi ratione, damnosis ac indomitis libidinibus sese tradendo, sortem hanc infelicem sibi creaverunt. Si igitur actiones imputantur vehementi animi perturbatione abreptis, cur non

periuntur, p. XXX de partibus, quæ pertinent ad autochiriam proprie sic dictam constituendam, disserit.

phreneticis? Si voluntariam mortem sibi consciscere dici possunt illi, cur minus hi? Hanc objectionem, candide allatam, verum quid et dubitatione majus continere vix eget probatione. Notandum vero est, non omnes, qui ingenti animi perturbatione abripiuntur, omni carere libertate, etsi admodum difficulter varii hujus libertatis gradus in singulis actionibus definiantur. Porro fatendum est, omni libertate deleta, actionem, ut talem, non posse imputari, si vel homo dici nequeat phreneticus; id vero utrisque posse imputari, et affectione animi abreptis et mente captis, si sua culpa in conditionem perveniant, in qua nesciunt quæ faciant ipsi. Quum autem scala deficiat, quâ oportebat metiri libertatem, in homine valde commoto superstitem, libertas vero vesanis deesse credenda sit: alteros manum sibi injicientes mortem voluntariam commisisse, alteros non ita, jurè quodam dicere licet.

§. 16.

Morte voluntaria vitam finire dici nequeunt ii, qui a magistratu jussi morti sese subjiciunt, ut v. c. de Seneca, de Socrate, de Tiberio Gemellio legimus. Libertate sua hi minime utun-

tur; legibus civitatis, ut in coeteris rebus, ita in morte obeunda, obtemperant; nec ipsi peccantes et injusti dici possunt, quia patiuntur se affici injuria, quam amoliri haud in singulorum potestate situm est, vel cujus propulsandæ conamina ipsa forte infesta essent saluti totius reipublicæ, utpote ad horrendas et perniciosas seditiones concitantia. Morem gerunt magistratuum imperio, ipsis, ut reis damnatis, hunc vitæ finem *jubentium*; quod jussum detrectantes nullum inde fructum, nisi crudeliorem mortem haberent. Quæri igitur potest, an is, qui saucius in proelio se sine spe perditum vidit et uno ictu ense vitam finit, quam alias miserrimis angoribus cruciatus per aliquod temporis spatium adhuc traheret, autochiriam commisisse dicendus sit? et hoc quidem, ut opinor, fatendum est. Vitæ enim scenam relinquit, tormenta evitandi causa, sponte relinquit; nec omnino certus exitii esse potest. Qui autem jusso magistratus obedit, dicto legitimi principis audiens est. Ut capitis damnatus, submisse poenam ferens, non sua culpa caret venia, quam fingimus ei a rege dari proximo post mortem momento, et quam impetrasset, si contumaciter se morti opposuisset: ita nec Socrates poculum succo ci-

cutæ repletum placide et patienter exhauriendo mortem sibimetipsi admovisse dici potest, si vel fingere velimus, Athenienses statim injuriæ poenituisse et sequenti puncto temporis eum criminis absoluisse.

§. 17.

In eo quidem omnes, qui de hac materia disseruere, consentiunt, mortem voluntariam haud oppetere illum, qui insciens sine ullo suo errore moritur. Sunt tamen, qui contendant, hoc affirmandum esse de illis, quorum ignorantia evitari potuisset et qui imprudentia abrepti diem obeunt supremum [8]). Eos igitur autochiriam commisisse putant, qui incaute vel ob inopiam plenioris rerum cognitionis, quam acquirere debuissent, decedunt. Hos vero sequendo quomodo caveatur, ne omne stabile fundamentum evertatur, me quidem nescire fateor. Quomodo accurate definiri potest, quænam ignorantia fuerit vinci nescia, quænam perfacile evitanda? In actionum singularum moralitate dijudicanda, multum interest, an nostra majori vel minori culpa actionem commissam vel omissam

[8]) Less vom Selbstmord, p. 16.

esse peccatum ignoremus; at de singulorum singulis factis severius aut mitius dijudicandis haud sermo est; de definitione mortis voluntariæ modo agitur. Qua morte e vita exire negamus omnes, qui non consulto et de industria mortem quærunt. Cui sententiæ etiam congruit usus loquendi. Nemo dicit, eum, qui incaute in littore ambulans præceps in mare agatur, se ipsum interfecisse, etsi causa mortis in incuria ejus latet; nec illum, qui herbis venenatis, quarum nullam habet cognitionem, vescatur, quamvis plerumque harum cognitio potuit acquiri. Alioquin fere omnes, qui moriuntur, sibi ipsis mortem voluntariam consciscere dicerentur; nam plurimi, non semel, at sæpius, incuriosius agendo valetudini et vitæ nocent.

§. 18.

Multi *subtilem* autochiriam, quam a manifesta vel proprie sic dicta distinguunt, eos committere dicunt, qui vitiis inquinati; libidinibus nefandis abrepti, tali morum impuritate mortis terminum accelerant. Certe distinguendum est; distat longe is, qui vitam perdendi habet consilium ab hoc qui tale consilium minime fovet, qui eo ipso momento, quo moribus suis incom-

positis properat ad exitum, multos sibi optat dies iisdem voluptatibus et sceleribus polluendos. Ex allatis jam patet; talem nebulonem haud morte voluntaria exire e vita. Qui de subtili autochiria loquuntur, ipsos hoc sensisse, additamento illo indicare videntur; quorum nonnulli ea forte de causa sic locuti sunt, quod autochiriam atrox esse facinus jam statuerant, tales autem homines inter pessimos esse ponendos æque judicaverant. Talis vero colligendi ratio non valet nullis corrupto opinionibus jam menti inhærentibus. Effroenarum cupiditatum servum, qui corpus in dies debilitatum, ut animum commaculatum, orco demittit, valde gravius illo peccare, qui morte onus humeris nimis grave dimittit, vix multi inficiantur, unde tamen minime sequitur, agendi rationes per se diversissimas esse invicem commiscendas. Qui mortem sibi infligentes nolunt infligere, vivere optant et non consulto obeunt, vix et ne vix quidem voluntariam oppetere mortem dici debent.

§. 19.

Plures, qui diligenter et accurate hanc tractarunt materiam, in eo consentiunt, mortem voluntariam non committere eum, qui officio

ductus vitæ suæ finem imponit. Inter partes, quæ necessario requiruntur ad autochiriam proprie sic dictam constituendam recenset v. c. Block [9]), ne officium hanc mortem postulet, et in commentatione, quam elaboravit Cl. Less, additur [10]): si quis mortem oppetit, ut virtutis legibus satisfaciat, sive hæ sint solidæ ac veræ, sive mere imaginariæ, vim vitæ suæ intulisse dici nequit. Quoad rem, quam in mente habuisse hos aliosque auctores video, mea cum illorum sententia non potest non congruere; fateor nihilominus, me modum, quo eorum sententia expressa legitur, non ita probare. Si nempe diceremus, eos, qui, *officio ducti*, morte se affligunt, huc non pertinere, quid sit officium, tamen non ex nostra, sed ex ea, quam illi fovere, sententia esset explicandum [11]). Nonne plures forte dicerent, nonne dictum reperiemus: "Voluntaria morte exire interdum est officium, "quod ipse mihi debeo; morior, non ut aliorum

[9]) pag. 31 libri citati.

[10]) pag. 21ma.

[11]) Merito ipse Less annotavit p. 23. 24. minime omnia, quæ per se peccata dicuntur, specialiter spectata talia esse existimanda.

"commodis inserviam; meæ modo infelicitatis "minuendæ studio ducor; felicitatem vero meam "augere, a miseriis, quibus laboro, si absque "aliorum detrimento liceat, me subtrahere, non "modo licitum, imo et officium est [12]; ergo "morte mea officio fatisfacio." — Eum, qui tali ratiocinatione eo ducitur, ut sponte vitam finiat, autochiriam commisisse haud negarem, licet officium ergo semetipsum talem mortem postulare persuasissimum habeat. Nonne v. c. Robeckius ille, qui volumine sat magno εὐλόγον ἔξοδον e vita defendit, et, hoc libro scripto, se in Vesurgi flumine mersit, mortem voluntariam obiisse dicendus est, ideo quod hanc antea defenderat? Ad moralitatem actionis cujusdam specialis dijudicandam certe respiciendum est ad illam, quam agentes sibi formaverunt, officii ideam; non autem si modo de accurata definitione est quæstio; definitio ponenda est, priusquam de actione sive vituperanda sive excusanda sive laudanda disseritur.

[12]) Me non fugit, secundum philosophiam criticam quæri posse, an officium sit felicitati suæ con ulere, quippe cuncti ad hoc faciendum ferimur naturæ impetu Hanc vero di quisitionem nihil ad rem nostram facere, haud difficulter elucet.

§. 20.

Etymologiam vocis "voluntaria mors" sequentes etiam eos, qui aliis opitulandi causa vitam ex industria ponunt, autochiros dicere possumus. Si vero magis loquendi usum consulere velimus, criterium necessarium autochiriæ videtur inesse consilio e mala quacunque fortuna effugiendi. Igitur nec Codrum nec Decium nec Curtium morte voluntaria sensu strictiori vitam finiisse dicerem, quia nulla sui emolumenti causa, non calamitatis a se ipsis averruncandæ vel felicitatis suæ adaugendæ gratia, mortem quæsiverunt [13]). Qui, ut patriæ inserviant atque

[13]) Duo illa, quæ in Lessii commentatione pag. 22da adferuntur, exempla ad rem minus pertinere videntur. Plinius senior nullo modo mortem quæsivit, quum ad incendium montis Vesuvii eo tempore incognitum et, ut vulgo habetur, primum, explorandum profectus est; quem Plinius Secundus in epi tola ad Tacitum data (Epist. lib. VI. ep. XVIma) concidisse ait, "ut ego conjecto, crassiore caligine spiritu obstricto clausoque stomacho." Artium et scientiarum promovendarum causa periculo sese opposuit Secundi avunculus; nullo modo consulto obiit. Idem valet de altero in ista commentatione allato exemplo, Richmanni nimirum, qui vim fulmineam scrutandi gratia nimis periculosa faciens experimenta Petropoli obiit

aliis opitulentur, vitam sponte finiunt, vix normæ usus loquendi convenienter sunt autochiri, sive sanguinis profusionem severa officii lex jusserit, sive falsa officii imagine deludantur.

§. 21.

Mors voluntaria sensu latiori igitur est quævis actio, qua quis sponte et consulto decedit e vita. *Mors voluntaria sensu strictiori* est quævis actio, qua quis sponte et consulto e vita decedit, eo consilio perpetrata, ut vita, miseriæ effugiendæ vel felicitatis promovendæ causa, finiatur.[24])

anno 1753. Quum commentationis illius auctor, ut antea notavi, illos morte voluntaria abiisse vult, qui per imprudentiam ipsi sibi mortem contrahunt, vix mihi idonea causa adparet, cur ambos hosce rerum physicarum vestigatores curiosos haud eorum numero adscribat vir doctissimus.

[24]) Fuere etiam apud nos, præsertim dimiduo abhinc seculo, qui alios interficiebant, ut in catarta supplicium darent, crudeli illa superstitione delirantes, ita, gratiam divinam posse conciliari. Talis actio forte voce idonea autochiria indirecta dici potest. Vide Gamborg om Selvmord p. 11.

Sectio 3tia.

§. 22.

Prima se nobis nunc offert quæstio: nonne licet, nonne interdum officium postulat, nos vitam sponte esse depositures, ut commodis aliorum gravissimis inserviatur? num contra leges morales egisse ii censendi, qui sua morte patriam vel alios plures homines servare conati sunt? Disquisitio hæc prævia esse debet; si enim demonstrari potest, mortem voluntariam sensu latiori nunquam homini a ratione permitti, jure nos persuasos haberemus, multo minus licitum esse, morte voluntaria sensu strictiori, commodi nostri promovendi causa, vitam finire.

§. 23.

Omnia, quæ nobis in nosmetipsos, quæ in alios incumbunt, officia originem ducunt a natura rationali, quâ instructi sumus. Ratio nos edocet, nullas actiones nostras esse quas dicunt medias, et nulla per se dari adiaphora, si vel multa a nobis, arctis cognitionis limitibus circumscriptis, ejusmodi æstimentur [15]). Paria

[15]) Kants Religion innerhalb Grenzen der bloszen Vernunft. p. 9 10. Anm.

ergo existimare debemus officia erga nos et erga alios, nec inde, quod altera alteram agendi rationem exquirere videntur, in casibus dubiis constituere licet, quænam sit eligenda. Talem, quam dicere solemus, officiorum collisionem sæpe exoriri videbit is, qui in agendo haud ambiguos quosdam sequitur sensus, sæpius autem secum examinat causas agendi. Etsi fatemur, omnem collisionem a natura nostra finita proficisci, attamen non duo invicem sibi oppositi et conciliari nescii agendi modi in singulari quodam casu officii nomine possunt insigniri [16]). Quum igitur officia erga nos et alios, per se spectata, æqualia haberi debeant, quænam agendi ratio sit eligenda, pendet e nexu propiori vel remotiori, quæ intercedit inter leges subordinatas et summam moralitatis legem [17]).

§. 24.

Si regulam istam "te ipsum redde felicem?" summam in doctrina morum normam constituere velimus, et si alia sic dicta moralitatis principia

16) Ejusd. Anfangsgründe der Rechtslehre. Einleitung p. XXIII.

17) J. W. Schmids theol. Moral p. 183.

haud immiscuamus, (quod quidem de plerisque, qui se dicunt Eudaemonisticorum placitorum assecias, difficulter negabitur) effici videtur, nil omittendum esse, de quo scimus, id nobis esse profuturum, si vel alii magnum inde trahant detrimentum. Quod nullo modo quidem concedunt hujus scholæ philosophi, inter quos viri summopere venerandi, viri inter delicias generis humani ponendi; tales actiones vitandas dicunt, *quia conscientiæ repugnant*. Conscientia autem est rationis nostræ de actionum moralitate judicium, jucundos vel injucundos sensus commovens [18]); conscientiæ ergo stimulis non agitarer me ipsum felicem reddendo, si hæc revera summa sit regula; morsus, quibus lacerer, meum commodum duntaxat sequendo, aliam moralitatis summam legem indigitare mihi absque dubio

18) Quum definitiones et conscientiæ et sensus moralis tantopere variant, in allatis acquiescendum h. l. videtur. Conferantur Kants Tugendlehre p. 35—38. Philosophiæ criticæ secundum Kantium expositio systematicæ, Tom. II. p. 164—168. Schmids Versuch einer Moralphilosophie, 2te Ausgb. p. 143. Snells Kritik der Volksmoral, p. 218. Garve zu Ciceros ersten Buche von den Pflichten, p. 29—83. Kindervater in Wielands N. T. Mercur, 1804. 7 St. p. 216. Sintenis in Pistevon, p. 288—289.

videtur [19]). Relicto autem Eudaimonistarum systemate [20]), quodcunque aliud systema amplecti nobis placuerit [21]), vix negaremus, nos interdum, nec raro, multa, quæ e re nostra minime erant, tamen aliis inserviendi gratia, esse facturos, multa vero omissuros, nobis commoda, aliis autem nocitura.

§. 25.

Unde tamen non sequitur, me magno damno sponte meipsum afficere debere, ut aliis con-

[19]) Paulo uberius hoc exposui in specimine edito: Om Begrebet af Dyd og Lyksalighed, samt disses naturlige Forbindelse.

[20]) Quod contra hoc systema moneri potest, satis notum est. Bene expositum videtur in expositione philosophiæ criticæ: tomo 2do, p. 107—113. Confer Schmids Versuch einer Moralphilosophie; 2te Ausgabe, p. 262—269. Grubbe über die Bestimmung des Menschen; 2 Theil, p. 373 sqq. Jacobs Beweis für die Unsterblichkeit der Seele; 1784. p. 35 sqq.

[21]) Omnia sic dicta moralitatis principia materialia, si verum spectemus, esse eudaimonistica, demonstrare conatus est autor Expositionis philosophiæ criticæ systematicæ; Tomo 2do, pag. 115—117.

sulam. Si vero majus sit illud emolumentum, quod aliis acquirere possum, quam illud, cujus ipse facio jacturam; non dubitare debeo, quin commodo meo impendendo salutem aliorum gravioris momenti redimere debeam.

§. 26.

Dantur tamen actiones, quæ sine ulla conditione mihi prohibitæ sunt, si vel illis perpetrandis aliis maximopere prodesse possem. Sunt officia, nulli conditioni adstricta, nunquam violanda, in nulla collisione aliis postponenda, si vel damnum inde oriundum levius videretur, fructusque multi et præstantissimi haud nobis ipsis, sed aliis et ipsi reipublicæ promitterentur. Hoc sensu dicere liceat: "quod in abstracto officio repugnat, nunquam in concreto officio congruens fieri potest; quod in abstracto legis moralis sanctitati haud obest, interdum tamen in concreto peccatum potest dici [22]). Hæc sunt officia justitiæ, sine exceptione sanctissima religione servanda. Multo majoris momenti est generi humano, ne tantillum quidem ab hisce aberretur officiis, quam utiliter, quæ ex agendi

[22]) Snells Kritik der Volksmoral, p. 306.

ratione contraria in certo quodam casu exoriri posse videntur: v. c. solvere debita est officium, quod sanctissime servare majus est generi humano, quam utilitas inde oriunda, si interdum, pessimo exemplo, permitteretur, pecunias diviti debitas egenis pauperibusque erogare.

§. 27.

Sunt alia officia, quae certis conditionibus adstricta sunt. V. C. Egenis sublevando mihi licet, imo me oportet, ad rem familiarem respicere et mecum reputare, an statu bonorum tali gaudeam, ut sumtibus, quos benevolentia expescit, suscipiendis, haud in meos aliosve quid injusti agam. Debita solvendo non in censum venit, an ille, cui debeo, dignus vel indignus sit, cui solvam; pauperibus vero opem ferendo perpensitandum est, qui dono meo indigeant et digni sint, qui minus. Talia officia dicere licet officia conscientiae [23].

[23]) Cfr. Garves Abhandlung über die Verbindung der Moral und der Politik, p. 44—45. Ejusd. Philosophische Abh. und Anm. zu Ciceros 1. Buche v. d. Pflichten. p. 234. Lectu dignissimum quoque est quod de officiis negativis dicit Rousseau - Emile, T. I. p. 121. Edit. Francofurti 1762. Officia negativa haud inepte di-

§. 28.

Ut negari nequit, nos erga alios habere talia officia perfecta, quibus tenemur, si legi morali satisfacere velimus, sic etiam jure dici potest, esse officia erga nosmetipsos. Ita nobis incumbit, nunquam permittere, quod instrumentorum loco ab aliis adhibeamur, ubi consilia, quæ obtinere cupiunt, sive sint honesta sive turpia, ignoremus [24]).

§. 29.

Fiat ad rem nostram applicatio. Quæstio est, num liceat, aliorum v. c. totius reipublicæ præponderantis commodi promovendi studio vitam non modo periculo exponere, sed revera

cuntur, quia justitiæ satisfacimus magis omittendo quam agendo. Communi nomine distinguuntur officia perfecta et imperfecta, inter quæ forsan cum nonnullis (v. c. Snell libro allato p. 348) ita potest distingui: illis respici ad universalem et publicam salutem non imminuendam, hisce vero ad eam promovendam.

[24]) Cfr. Stäudlins Tugendlehre. p. 207. Die vollkommene Pflichten gegen uns selbst gehen auf das Recht der Menschheit in uns; sie verbieten uns dem Zwecke der Natur in uns entgegen zu handeln, und gehen blosz auf die moralische Selbsterhaltung u. s. w.

impendere. Si hoc illicitum contendimus; probari debet, talem agendi rationem perfectis erga nos ipsos officiis repugnare. At fateor, me idoneo carere argumento, quo nisus denegem, officium a nobis postulare posse vitæ profusionem. Officium haud raro exigit, fore ut vitæ discrimen ineam periculo illam exponendo; id nulli negant; cur nefas esset, certæ me morti tradere, si pro certo scio, summam inde ad alios redundaturam esse felicitatem; quod quidem perraro in vita humana evenire non est, quod inficias eam [25]). Lex illa a ratione haud abhorret, quæ jubet eum se morti devovere, qui vitam suam impendendo reipublicæ consulere et pluribus haud dubie prodesse potest, quam vitam conservando. Si objiciatur, me nunquam apodictice, ut ajunt, scire posse, vitæ conservationem minus fructuosam civitati esse quam mortem, id quidem concedendum est; si vero probabilitas eventus poscere queat, ut ingenti periculo vitam exponam, haud video, cur non hanc ipsam vi-

[25]) Stäudlin dicit libro citato p. 351: "Die Pflicht kan niemals fordern, dasz ich mich selbst tödten, oder mich in einen gewissen Tod stürzen soll, wohl aber mich einer Lebensgefahr auszusetzen oder den Tod von Andern zu leiden."

tam morti devoveam, si majorem adhuc utilitatem generi humano adfluendam esse summa probabilitate polliceatur hæc mors mihi adfligenda. Hanc mortem voluntariam sensu latiori officiis perfectis repugnare vix dici potest, quum vita per se nullum bonum sit, nec conservari possit modo a ratione et moralitatis lege prohibito; quod conceditur ab iis, qui sententiam huic, quam proposui, contrariam fovent. Curium *ergo*, saluti totius Romani populi vitam suam devoventem, recte egisse statuo, si persuasissimum habere necessario debuit, civitatem hoc tantum modo ab imminenti malo fore liberatam [26]).

[26]) Philosophi, qui vitæ conservationem officiis adnumerant erga nos ipsos nullis adstrictis conditionibus, exceptionem tamen faciunt. V. C. Ammons christliche Sittenlehre, p 92. No. 4. Ziehe die unbedingten Selbstpflichten den unbedingten Nächstenphlichten vor, wenn nicht ein höherer Zwech (z. b. Vaterlands-Regentenliebe) oder freiwillige Einschränkung (z. b. im Soldatenstande) die Aufopferung jener fordert. Num vero si ita statuatur, officium dici debeat nulli conditioni adstrictum? Cfr. præterea hac de re Reinhards System i. den christelige Moral (Vers. dan.) 2 Deel, p. 461.

§. 30.

Credo igitur posse casus cogitari, qui, si aliquando adessent, efficerent, ut ille, qui ex intima, summa probabilitate annixa, animi persuasione, se morte sua multo majus commodum coeteris, quibuscum vivit, hominibus allaturum esse qvam vitæ conservatione, hanc vitam aliorum commodi promovendi causa impenderit, non officio contrarie, potius vero congruenter agat [27].

[27]) Si adhuc adesset dubium, haud alienum videretur, animadvertere sequentia verba naris emunctæ philosophi: Wenn sich das Recht oder Unrecht der Handlung aus allgemeinen Grunden mit Gewiſsheit ausmachen läszt, so musz diesz allein entscheiden und das Nützliche kommt in keine Betrachtung. — Wenn aber das Recht ungewisz, und der Nutzen allgemein und gewisz ist, so kann der Nutzen entscheiden. Wutzten wir von einer Handlung, dasz sie dem Universum nutzlich wäre, so könnten wir ohne andre Gründe überzengt seyn, dasz sie innerlich gut und ihr Principium Tugend sey. Bey jeder wächst also die Wahrscheinlichkeit mit dem Umfange ihres Nutzens. Garve zu Ciceros 3tem Buche p. 44-45. Ausgabe 1794.

Sectio 4ta.

§. 31.

Jam transeundum est ad argumenta, quæ ad autocheiriam stricte sic dictam vel impugnandam vel defendendam proferuntur, examinanda. Ut vero in hac disquisitione justus servetur ordo in præsentia seponimus omnia, quæ attingunt statum nostrum civilem, omnia argumenta quæ desumuntur a vinculis minus vel magis arctis, quibus societati humanæ adstricti sumus, seponimus etiam argumenta, quæ a doctrina de deo, ejus providentia, ac ea quæ nos manet, æternitate, paucis, a religione desumuntur. Superest quæstio: an, hisce sejunctis, humana natura habeat, cur licitum vel illicitum dicamus vitam sponte finire?

§. 32.

„Omnia animalia, homines ratione præditi æque ac bruta hoc dono carentia, naturali quodam impetu ac instinctu ad vitam conservandam feruntur. Illicitum igitur est, quippe contrarium naturæ voluntatem suam ita declaranti, vitam ultro finire." Dudum ac sæpe prolatum est hocce contra mortem voluntariam argumen-

tum. Sunt vero non sine pondere, quæ huic argumentationi opponuntur. Amor vitæ qvidem magnam in plerisque exserit vim; talis autem ejus conservandæ vix nobis inest cupido, ut suprema lex dici possit. Cupiditates, quibus ferimur trahimurque, non solummodo ab ipsa nostra natura oriuntur, verum etiam fontem, unde derivantur, habent in singulari illa, in qua vivimus, conditione; in aliis minor est amor vitæ, nec in omnibus idem. Quamvis haud negandum est, multos de miseriis et calamitatibus vitæ, quibus premuntur, anxie conquestos, mortemque ceu liberatorem sæpe implorantes, ejus adventu minime delectari, vinci tamen et exstingui posse illum amorem vitæ declarat magna illa cohors se ipsos morti tradentium, quorum certe multi nulla perturbatione animi abrepti sunt, sed consulto egerunt v. c. Cato, Atticus multique alii cujuscunqve ævi. Præterea a nemine negatur, curam vitæ sæpe seponendam esse, ut officio, quod ratio nobis præscribit, satisfaciamus 48);

48) Nam qui asserunt, nos nunquam, vitam certæ neci tradere debere, postulant tamen, ut periculis illam exponamus, ut nulla ejusmodi vitemus, munere a nobis suscepto ita jubente. Omni ævo creditum est,

vitæ igitur conservandæ studium nullo modo est lex suprema nobis injuncta; sæpe contra illam agere nos jubet officium; aliis igitur argumentis evinci debet, miseriam, qua haud raro se obrutos sentiunt mortales, non idoneam esse causam, cur finiant vitam.

§. 33.

Vita per se nequit bonum dici, fit autem bonum, ut sola conditio, sub qua terrenis, quarum illecebris allicimur, voluptatibus frui possumus. Ut coeterorum votorum fiamus compotes, inter ipsa vota necessario ponimus vitam; qui vult consilia, debet etiam velle media. Felicitatis obtinendæ, et, si illa jam nobis arridit, ejus conservandæ et adaugendæ causa vitam optamus; et nullo modo vice versa felicitatem vitæ gratia nos appetere contendi potest. Certe quidem homines calamitate pressi nihilo minus vivere cupiunt mortemque refugiunt. Quam vero ob causam? Spes, quæ, quum coeteræ deæ sceleratas, ut ait Naso, fugerent terras, invisa sola

summum esse nefas, animam præferre pudori
et propter vitam vivendi perdere causas.
Cfr. Gamborg lib. cit. 21. Robeck lib. cit. p. 102 sq.

remansit humo, salutem promittit mortalibus in miserrima conditione degentibus; hanc exspectant et æque frequenter spe inani decipiuntur; sperant iterum ac iterum deluduntur; quid impedit, quo minus hi, si ad æterna judicia dei haud respiciant, finem ponant diebus non nisi miseria notis? "*Nihil*, inquiunt, *sentire* nos malle quam malum sentire, convenit naturæ; non nisi mala sentimus; nos circumdant pessima; medium qværimus, qvo a malis liberemur, quod unum, quod solum reperimus in morte repositum; mortem igitur, jure nostro eligimus." [29]).

§. 34.

Colligi igitur posse videtur: Quamdiu conditio, qua his in terris fruimur, prospera est, vel quamdiu adhuc illam prosperam fore, ut desideramus, ita speramus, hæc duo studia, vitæ conservandæ et boni assequendi, unum, qvo spectatur, sibi habent propositum consilium. Conservatio nostri ipsius postulat, ut viribus nostris utamur,

[29]) Quand je suis accablé de douleur, de misère, de mépris, pourquoi veut-on m'empecher de mettre fin à mes peines, et me priver cruellement d'un remède qui est en mes mains," Lettres persannes. Lettr. LXXIV.

et hoc vitam conservandi studium sæpe causa actionum habetur, quarum causa remotior latet, in studio ea occupandi, quæ viribus nostris conveniunt. Quando vero horror nobis in futurum prospicientibus non potest non obvenire, invertitur ordo. Conservatio nostri ipsius non amplius imperium tenet; boni vero, quod appetit animus, assequendi vel mali, quod detestatur, avertendi cupido jus sibi a natura traditum vindicat; desiderium felicitatis necessario comitatur desiderium omnia tristia effugiendi et e duobus malis minimum eligendi: quod jubet homini miseriis ingentibus laboranti, mortem eligi vitam contemni [30]).

§. 35.

Et parva quidem minime est cohors malorum, quæ generi humano incubat, et sæpenu-

[30]) Cfr. Mendelsohn über die Empfindungen; 9 Brief. Pag. 96 et 97 editionis quam teneo anno 1755 typis excusæ Lindamour ita loquentem affert: Wenn wir keinen Blick in unseres zukünftiges Leben ohne Entzetzen thun können: so wendet sich der Blatt. Der Trieb zur Selbsterhaltung verschwindet. Das ursprüngliche Gesetz, die Bestrebung nach dem Guten und seine unzertrennliche Gefährtinn, die Vermeidung eines grossern Uebels, behaupten allein und eigenmächtig ihre Rechte.

mero mortem singulorum miseram reddit. Si vel dicendum est, ipsas, quas effundunt homines, lamentationes probare, calamitatem non esse regulam, sed exceptionem, tamen fateri debemus, tanti ambitus esse illam exceptionem, ut sæpe regula videatur. Bellum, fames, diluvies, siccitas, pestis, morbi, terræ motus, montes flammas eructantes, quantum aperiunt campum hominibus de sua et suorum sorte et querendi, eisque, qui jam abiere, gratulandi! Singulis causæ numero carentes minantur ærumnas ac calamitates; quisque suum habet fatum [31]): licet adagium, qvod, quemvis fortunæ suæ fabrem esse, asserit, non omni careat veritate, conditio tamen tota, qua quisque utitur, a sua voluntate minime pendet; ipso homine nescio curriculum vitæ incipit, qvod initium in totam, quæ sequitur, vitam haud parvam vim exserit; formatio virium tum corporis tum animi ab externis, quæ circumdant, rebus in nostra potestate minime sitis, magnopere pendet: quod etiam valet de munere, quo in civitate fungitur homo, et de affectibus et motibus animi, qui sæpe pectori semen inji-

31) Heidenreich Philosophie über die Leiden, 2 Th. 1798. p. 9.

siunt, summa mala, radicitus inhærentia et evelli nescia progignens. Porro observandum est, id quod alter fert leviter, quod eum nullo aculeo tangit, alteri sæpe infligere vulnus, vel mortiferum, vel, si cicatricem obducet, tactum tamen refugiens; notandum est, eum, qui multis affluat bonis, se tamen felicem haud æstimare, si sit orbatus præcipuo quodam bono, ad quod obtinendum frustra omnium virium suarum contentione nititur [32]). Non suis modo malis cruciatur quivis bonus, sed aliorum; et quæ sentiunt mala illi, quibuscum eum conjunxit natura vel sancta amicitia, acerbius proprio suo fato eum feriunt. Porro ille certe adnumerari debet moeror, quem sæpe sentit optimus quisque, imbecillitatis et fragilitatis bene sibi conscius, cujus animum multa perturbant, sollicitudine et angore replent, quæ levicula hominum caterva ne

[32]) Clarus qvidam auctor (Jacöb Allg. Religion) si singulis hominibus an felices essent quærere vellemus, inquit, unum forte inter decies centena millia se felicem prædicantem audiremus. Was das Leben für ein Werth habe, wenn dieses blosz nach dem geschätzt wird, was man genieszt, ist leicht zu entscheiden. Es sinkt unter Null. Kannts Kritik der teleologischen Urtheilskraft; pag. 391.

sentit quidem. Quo magis vero bonus ille vir incitamenta, quibus ad agendum compellitur, perpendit; quo magis actiones suas comparat formæ divinæ virtutis animo ejus impressæ, eo magis, qvam manca et imperfecta vit sua virtus, cognoscit, et sæpe rubro suffusus ad terram demittit oculos de actionibus cogitando, e quibus gloriandi materiam forte sumsisset minus severus sui ipsius judex [33]. Quis tandem nescit, multis dubitionibus ac curis frequenter eum angi, qui cogitationi et subtiliori disquisitioni adsuetus nequit se intra arctos limites continere, quibus feliciter circumscriptus est qui sancta simplicitate omnia, quæ illum docuere majores, fide amplectitur, coeterum de rebus sensibus haud subjectis minime curiosus [34].

33) Die Ruhe eines Menschen steht in Verhältnisz gegen die Feinheit seines Gewissens. Heidendenreich lib. cit. 1 Th. pag. 39 — et pag. 40: Wachsamkeit, Pünctlichkeit und Feinheit des Gewissens sind nie versiegende Quellen von Leiden, wnlche in dem Maasze reicher und ergiebiger werden, als jene Eigenschaften sich erhöhen u s. w.

34) Rousseau Nouv. Heloise Part 3me Lettr. XXI. En considerant cette foule d'erreurs, de tourments et de vices dont la vie est remplie, on

§. 36.

Omnia, quæ ad mortem voluntariam defendendam prolata sunt, argumenta, e calamitate, qua premi homines tristis experientia docet, ceu a fonte hausta sunt; huc omnia vergunt, ut in centrum radii [35]). Vita per se spectata est nullius pretii; quando igitur tantis et tam multis cincti sumus miseriis, ut nulla eas vincendi vel nos ab onere illarum liberanei supersit spes, nisi *cum onere abjiciatur etiam vita*, quin abjiciatur! *Melius* est omnino non affici quam injucunde. "Malum est, inquit Seneca [36]), in necessitate vivere; sed in necessitate vivere necessitas nulla

seroit bien plus tenté de demander si jamais elle fut un bien. Le crime assiége sans cesse l'homme de plus vertueux; chaque instant qu'il vit, il est prêt à devenir la proie du méchant ou méchant lui-même. Combattre et souffrir voila son sort dans ce monde; mal faire et souffrir, voila celui du malhonnête homme. Dans tout le reste ils different entre eux; ils n'ont rien en commune que les miserès de la vie . . . . Il est, il est des infortunés trop priviligiés pour suivre la route commune, et pour qui le desespoir et les amères douleurs sont le passeport de la nature.

[35]) Münters og Birchs Pröveforelæsninger. p. 82.

[36]) Ep. XII.

est; quidni nulla est? patent undique ad libertatem viæ multæ, breves, faciles. Agamus deo gratias, quod nemo in vita teneri potest; calcare ipsas necessitates licet." Hæc multis locis ab illis, qui autocheiriam defendendam sibi sumserunt, repetita legimus [37]). Attamen non contendere solebant philosophi Stoæ placita sequentes, quodvis, qvo nos afflictos sentiebamus, malum sat justam terrena linquendi esse causam. "Censeo, ita scribit Seneca [38]), aut ex ista vita tibi, aut e vita exeundum. Sed illud idem existimo leni eundum via: ut quod male implicuisti, *solvas* potius, quam *abrumpas*, dummodo, si alia solvendi ratio non erit, vel abrumpas." Et alio loco [39]): "plus momenti apud me habent qui ad mortem veniunt sine odio vitæ, et *admittunt* illam, non *attrahunt*." Quæ tamen loca aliis minus convenire videntur, v. c. loco superius allato, quo idem Seneca docet, necessitates

[37]) Undecimum quod pro *εξοδῳ ευλογη* affert argumentum Robeckius ed. cit. p. 301—306 eodem redit. Ni liceat, gravi exigente causa, mori, exiguum vel nullum est vitæ pretium.

[38]) Ep. XXII.

[39]) Ep. XXX.

esse calcandas; et aliis locis e. g. sequenti [40]: "Si multa occurrunt molesta et tranquillitatem turbantia, emittit se sapiens; *nec* hoc tantum in *necessitate ultima* facit, sed quum illi *coeperit suspecta* esse fortuna, diligenter circumspicit, numquid illo die desinendum est. Nihil existimat, sua referre, faciat finem an accipiat. . . . . . In nulla re magis quam in morte morem animo debemus; exeat, qua impetum cepit; sive ferrum *appetit*, sive laqueum, sive aliquam potionem *venas* occupantem, pergat et vincula servitutis abrumpat. " [41]).

[40]) ep. LXX.

[41]) Notum est, Borussiorum multis nominibus nominandum regem secum portasse venenum, eo, ut videtur, consilio, ut captus vel alio modo ad summum discrimen coactus ad hoc, ut ad novissimum, auxilium descenderet. In quaestionibus a Kantio de autocheiria propositis (vide Heydenreich Philosophie über die Leiden der Menschheit; 2ter Theil pag. 196.) haud dubie ad illud factum respicitur hisce verbis: "Kann man es einem groszen umlängst verstorbnen Monarchen zum verbrecherischen Vorheben anrechnen, dasz er ein behend wirkendes Gift bey sich führte, vermuthlich, damit, wenn er in dem Kriege, den er persönlich führte, gefangen würde, er nicht etwa genöthiget sey, Bedingungen der

§. 37.

Nullo, ut ab initio hujus sectionis notavi, respectu habito ad officia, quæ aliis debemus, et

Auslösung einzugehen, die seinem Staate nachtheilig seyn könnten? Denn diese Absicht kann man ihm unterlegen, ohne dasz man nöthig hat, hierunter einen bloszen Stolz zu vermuthen." Docet, quæstione ita proposita, satis ambiguum esse hac de re decernere. Ad conditiones civitati suæ obnoxias, libertatis recuperandæ causa, assensu suo approbandas *cogi* rex captivus non potest; at captivitati sese exponere ést periculum imbecillitati humanæ indulgendi in se suscipere. Ab altera parte principem amittendo morte præmatura summis calamitatibus objici potest civitas. Svadet ergo Kantius, regem populo declaraturum esse, ut nullo jusso obtemperet senatus, quod in custodia retentus præscribit; qua de re facto decreto, vitam, quidquid eveniat, servaturum. Apparet, quæstionem *sic propositam* ad quæstiones de autocheiria stricte sic dicta non pertinere; juvat tamen conferre locum epistolæ cujusdam Friderici secundi, ubi mortem se eligere velle dicit, *ne opprobrio*, ut ei videbatur, *maculatam gereret vitam*. Scribit nimirum (Oeuvres de Fréderic 2. Berlin, 1788. Tom. X. p. 221; Lettre à Marquis d'Argens, datée le 28 Octobre 1760) Jamais je ne verrai le moment qui m'obligera à faire une paix désaventageuse; aucune persuasion, aucune éloquence ne pourroit m'engager à signer mon *déshonneur*. Ou je me laisserai en-

ad doctrinam religionis, fere ad sequentia redeunt, quae contra moneri possunt, ad argumentum, quod miseriae humanae innititur, latefaciendum. Si ratio composita nobis svaderet, violento quodam modo vitam finire, nobis pro certo dicere debuit, nos et bona amisisse et cum illis spem ea unquam recuperandi, saltem nobis summam probabilitatem efficere debuit, nec posse temporis spatium, quo tam multi levantur dolores, nec rectum ipsius usum tantam habere vim, ut cessarent angores, evanesceret moeror [42]. Quum mortalium nemo perspicit futura, omnes e contrario habemus visum satis hebetem et nullo modo valemus dissipare nebulam fato nostro se-

sevelir, sous les ruines de ma patrie, ou si cette consolation paroissoit trop douce au destin qui me persecute, je saurai mettre fin à mes infortunes, lorsqu'il ne sera plus possible de les contenir et pag. 222: *si j'ai vecu pour les autres, je veux mourir pour moi*, trés-indifferent sur ce qu'on en dira; je vous réponds même que je ne l'apprendrai jamais . . . . . et pag. 224: j'ai perdu tous mes amis, mes plus chers parents; je suis malheureux de toutes les façons dont on peut l'être; je n'ai rien à esperer; je vois mes ennemis me traiter avec dèrision et leur orgeuil se prepare à me fouler aux pieds. Etc.

42) Mendelsohn, lib. cit. 15 Brief.

quenti circumfusam, nemo certior fieri potest, calamitatem, quæ nunc in animo votum peperit e terris migrandi et ad quieta loca abeundi, ad mortem usque duraturam. Si igitur sensus ærumnarum solum, saltem præcipuum, continet pro morte voluntaria argumentum philosophicum, hanc suadere nequit, potius dissuadere debet ratio [43]). Addendum est, bona vitæ, ut saltem multis videtur, præponderare malis [44]) et, ut felici metuendum est, ne sors ejus in pejus vertatur, ita miseri animo spem aliquam exoriri debere, ea cogitatione, ipsam calamitatem interdum occulta habere semina melioris lætiorisque futuræ conditionis [45]); tenendum quoque est, mala, quæ vicimus, haud ingratum nobis relinquere sensum, potius pretium quoddam addere bonis, quæ prosperius fatum nobis in posterum largitur; nos et hæc meminisse olim juvabit. Ut sese accumulant mala, ita quoque erigitur spes,

43) cfr. Bloch libr. cit. pag. 27.

44) cfr. Robeck libr. cit. pag. 7.

45) Habet has vices conditio mortalium, ut adversa ex secundis, ex adversis secunda nascantur. Occultat utrorumque semina deus, et plerumque bonorum malorumque causæ sub diversa specie latent. Plinii Panegyricus. V. 9.

quod nunc malum est, non semper sic fore; nonnullis malis demtis, conditio nostra, si vel minime bona dicenda est, tamen habet quid, quo præcedenti antecellit, et nosmetipsos minus infelices sentimus[46]. Quum sæpissime animi dolores, affectus spesque frustratæ, homines incitare solent ad ocius quam jubet natura e vita desiliendum, superne allatis addunt nonnulli[47], corporis quidem morbos, progrediente tempore, *in dies magis* inveterascere, ita vero non animi *dolores*, hos temporis spatio semper leniri ipsosque suorum medicamen afferre; addunt, mentiri acerbum illum sensum, qui nos credere facit, finis nescium fore malum, cujus ictu percutimur; unde sequitur, nos potius permissuros esse, dolorem per aliquod tempus acui, ut mox finiatur.

[46]) Mendelsohn; lib. cit. p. 170.

[47]) Libri incripti: Nouvelle Heloise l. XXII, ubi de corporis doloribus gravissimis, ut valida autocheiriæ causa sermo est, editionis allatæ p. 148 dicitur: L'homme n'a plus l'usage ni de sa volonté, ni de sa raison, il cesse d'être homme avant de mourir. Quibus vero positis mors non exitus voluntarius dici potest.

§. 38.

Quibus propositis tamen is, qui autocheiriam defendere sibi sumserit, certe habet quae opponere possit. A plurimis, vel potius omnibus, actionibus desisteremus, si ante agendum ἀποδεικτικῶς persvasi esse vellemus de illarum eventu; perraro cadit in humanam conditionem ita veritatem oculis perspicere, ut nulla omnino supersit dubitatio; mortales saepissime in eo acquiescere debent, quod praecipuam quandam verisimilitudinis speciem prae se fert. Si vero saepenumero in vita quotidiana, non modo in actionibus levioris momenti, sed in illis quoque, quae nostra maxime refert, juxta regulas summae probabilitatis agere solemus, quanam de causa condemnetur haec ratio, ubi de vitae discrimine sermo instituatur! Id se nescire jure suo dicit is, qui mortem voluntariam defendens ad doctrinam de deo gubernante et officiis aliis solvendis nullus respicit. Coelesti lumine haud illustrati certe nescimus, si aliquando in melius se vertat sors nostra; mala vero in caput nostrum accumulata minime nescimus; quo aufugere liceat, nisi nos recipiet tumulus, minime videmus; cur igitur dubium exspectemus eventum, et quidem eventum ita dubium, ut nobis aliisque porten-

tum videretur, si talis esset, ut nos inde gaudium haberemus? Et fac, res sese in melius versuras: cujus demum accusaremur criminis? Regulis, quæ suadet maturum consilium, in agendo observatis, nihil est, quod nos exprobremus, si vel exspectationem fallere eventum videamus. Dolendum quidem est acerbum fatum, et adversa fortuna; sed nec iniuria, neque levitas neque pravitas nostra accusanda.

§. 39.

Porro felicitas quid est? variat ejus notio pro variorum hominum cogitandi ac sentiendi ratione. Quæ amat hic, respuit ille; quæ ille summo desiderio appetit, ne voto quidem digna censet hic; alter intentis nervis quærit, quæ ut assequatur alter ne minimum quidem laborem suscipiendum credit; alius alio desiderio flagrat ac abundat. Omnia, quæ nobis felicitatem promittere videntur, cupide appetimus; unde non sequitur, nos appetentem animum semper satiare velle, si vel possimus; quod nemo facit, qui haud moralitatem omnino susque deque habet. Res eadem manet, si vel dicatur, non nisi veram felicitatem appetendam esse. Ut cuncti

homines nullo modo conveniunt in una eademque re pulcherrima judicanda, ita minime consentiunt in notionibus, quas de vera felicitate sibi formaverint. Etiam is, qui non nisi imaginario laborat morbo, haud sanus existimari debet; interdum gravius laborat eo qui periculosæ valetudinis spesiem præ se fert. In eo imprimis errant homines, quod suam mentem, suam sentiendi rationem quasi scalam geometricam continere credunt, ad quam quæ alii cogitant, sentiunt, agunt, metiri, et modum, quo illis cogitandum, sentiendum et agendum esset, definire possunt. Quisque suum sentit onus, conditiones commutare non licet. Qui ubivis terrarum secum afflictum ac ægrum fert animum, non nisi mortem oculo sereno spectat, optat portum cymbæ quassatæ, mortem quærendo felicissimam sortem, qua adhuc se potiri posse existimat, nancisci studet. Qui mortem recusat miser, nulla religione, nullo aliis opitulandi studio retentus, eo ipso indicare videtur; omnem gaudio sensum in pectore suo haud exstinctum esse [48]. Quis audeat definire oneris illius gravitatem, quam ferre humeri hominum valeant, quorum

[48]) Systeme de la nature, p, 335.

in diversis admodum diversa vis et firmitas reperiuntur. [49])?

§. 40.

Cogitatio illa, progrediente tempore progredi quoque spem, tandem melius fore, eo sensu, ut minores jam supersint quæ superaddi possunt calamitates, et cogitatio illa, sortem præsentem, malis quibusdam demtis, proxime antecedenti præcellere, vix ullum a vita finienda retinere valent. Hancce colligendi rationem si nempe sequeremur, eo minorem causam vitam finiendi haberemus, quo magis in dies adaugeretur miseria, et calamitas igitur quodammodo nobis optanda videretur; saltem is, qui jam est infelix, adhuc fieri infeliciorem, potius felicitatis quam infelicitatis incrementum duceret! Occalescere quidem potest animus semper summis miseriis oppressus; eo usque quidem miseria crescere potest, ut homo exspes sorti suæ sese committat, quid sibi eveniat unice securus; vix autem miseria crescens alicui mortem quærendi causam imminuet. Præterea, si vel calamitates quædam evanescunt, vel temporis longitudine

[49]) Allg. deutsche Bibliothek; 1 Bd. p. 490.

fiunt tolerabiliores, inde minime sequitur ipsum acervum minui; hac vel illa calamitate liberatus homo exspectare debet, ut vacuum locum occupet alia, nomen forte, non naturam, mutans calamitas.

§. 41.

Quæ demum dicta reperimus de animi morbis quotidie acerbitatis suæ aliquid amittentibus, universe vix affirmare licet, nisi, experientia duce relicta, extra limites veritatis progredi velimus. Dolor quidem, quem nobis reddimus familiarem, minus gravis hanc ipsam ob causam videtur, hoc vero non de animi solum, sed etiam de corporis ægritudine valet. Mentis quoque cruciatus interdum minui, alimento illis abrepto, fateri oportet, quemadmodum flamma denique exstinguitur, nullam amplius comburendi materiam habens; materies vero comburendi minime affectibus semper abripitur, frequenter vero in dies nova iis præbetur, adeo ut non sedentur, sed excitentur, non decrescant, sed crescant, non suffocentur, sed recreentur vi temporis. Porro observandum est multos animi dolores ab ægritudine corporis suam ducere originem. Intima, ut omnes fatentur, animum et corpus nostrum

intercedit necessitudo; rebus, quibus valde afficitur corpus, animus quoque non potest non affici; infirma corporis valetudo sæpenumero tempore fit adhuc infirmior, animi ergo angoribus, qui e corporis conditione oriuntur, tempus nullum lenimentum potest afferre. Et omnes animi motus, etsi in corpore sedem habere dici nequeunt, mutantur tamen et vertuntur ad diversum corporis statum, sanguinis indolem multaque alia externa. Quid denique dicamus de opprobriis illis, quibus pessimæ vitæ sibi conscios damnet conscientia? Si nefanda anteacta vita non modo talis homo inquinaverit animum, non modo debitaverit corpus, non modo familiarem rem æque ac honorem effuderit, sed innocentiam quoque corruperit, aliis necessaria ad vitam sustantandam eripuerit, nonne semper calamitas, quam suscitaverit nefas ab illo commissum, pectus nondum durissimo callo obductum stimulis pungere debet acutissimis." 50).

50) De decrescente animi dolore loquitur Rousseau l. c. l'expérience dément toujours ce sentiment d'amertume qui nous fait regarder nos peines comme éternelles." E contrario auctor libri: "Système de la nature dicit nota subjecta paginæ 219: "Les peines de l'esprit déterminent

§. 42.

Ex illis, quæ hactenus disputata sunt, ni fallor, elici potest, mortem voluntariam committentes haud criminis posse accusari, si vita modo ut felicitatis ministra spectetur; frequenter prægraves sunt causæ, quæ spem nobis adimunt fore, ut in melius vertantur res nostræ, pondere suo quidquid contra moneatur vincentes. Nisi igitur severioris officii et moralitatis legi obediendum esse credamus, nisi fateamur, nos minime sola felicitatis cupidine duci debere, vix argumentum in medium proferri potest, cujus vi retineretur ille, qui calamitosam deplorans vitam fletus omnis finem quærat in morte.

§. 43.

Si vero vita non solum felicitatis causa nobis impertita est, sed veluti basis spectanda officio nostro satisfaciendi, aliam faciem res nobis pan-

bien plus que les peines du corps à se donner la mort. Mille causes font diversion aux douleurs du corps, au lieu que dans les peines de l'esprit le cerveau est comme absorbé dans les idées, qu'il porte au dehors de lui-même. Par la même raison les plaisirs, que l'on nomme intellectuels, sont les plus grands de tous.

pit, et tota quæstio mutatur. Qui vita sese privaverit, occasionem officiis a ratione præscriptis obtemperandi abscindit [51]). Lex moralitatis nos jubet haud eo rapi quo ducunt animi pronitas et proclivitas, sed ea sequenda, quæ officia erga alios, quæ pietas, quæ sanctissimæ a numine nobis impressæ leges dictitant. Multa quidem etiam ad hoc frangendum monita sunt, inprimis officium erga alios interdum nobis vitam finiendam præcipere, ne illis oneri simus, et, deum calamitate nos e vita avocare. Hæc autem secundum ordinem propositum non heic discutienda sunt, sed ad sequentia rejicienda. Validissimum pro morte voluntaria argumentum a miseriis humanæ conditionis desumi vix diffitendum est; sunt tamen et alia nonnulla ad hanc sectionem pertinentia, de quibus sermo paucis instituendus est.

§. 44.

Ut e domo mihi pro lubitu egredi licet, ita quoque pro lubitu corpus linquendum esse dixere Stoici, quia corpus, ex illorum sententia, non nisi domicilium erat, in quo tenebatur præcipua nostri pars, anima. Contendebant porro,

[51]) Cfr. Ammons christliche Sittenlehre; pag. 200.

id sæpe faciendum esse, quia illa animi domus non nisi carcer erat, quo vinculis inclusa tenebatur mens. Ad perfectionem, ut metam propositam, nobis omnibus tendendum est; huic vero perfectioni quo minus appropinquemus, impedit frequenter imbecilla valetudo, animi ægritudo a perverso corporis statu originem trahens, vel aliud quid arctiori vel laxiori vinculo cum corpore, quo hac in terra utimur, conjunctum [52]). Additur [53]), corpus esse aliquid admodum vile et non nisi lutum organizatum et sanguine permistum, non nisi vaporem sangvinis et reciprocationem áéris, et, ut dixit Pindarus, totum hominem non nisi somnum umbræ; tanto minus ergo causam idoneam esse, cur huic corpori parceremus, si e vita migrare suaderent aliæ rationes. Nullo negotio apparet, hæc omnia pertinere sive ad argumentum nuper pro virili tractatum, a miseriis terrenæ vitæ desumtum, de quo non fusius dicendum est; sive ad

[52]) Narrat Münter lib. cit. p. 81, fanaticum quendam Quackerum se et totam suam familiam Londini occidisse, ut hæc omnia sibi cara capita e corporis carcere, quo premebantur, liberaret. Cfr. Antoninum de se ipso, 6. 15.

[53]) Robech l. c. p. 139. 142. 148.

illud, quod alii protulere voluntariæ mortis defendendæ gratia, nos oportere in æternitatem properare, externa calamitate nos quasi e vita avocante; de qua colligendi ratione videndum est, quando ad ultimam sectionem perveneri. mus.

§. 45.

Si mors totius nostræ existentiæ finis esset existimanda — ita alii colligunt — si vita defuncti plane deleti et exstincti essemus, fatendum esse videtur, mortem eligi debere, ubi conditionis nostræ paucissima bona malorum pondere longe longeque vincuntur. Si terminis a mathesi desumtis totam rem illustrare conaremur, bonum dicendum esset +, malum, ÷, mors vero signo O esset comparanda. Si jam bono et malo (+ et ÷) computatis, quantitas positiva (+) prodit, prævalet bonum, et vita est morti præferenda. Si positiva et negativa quantitas sese invicem tollunt, vitam et mortem juxta æstimare nobis licet. Si vero quantitas negativa efficitur, cur recusemus, huic zero præferre calamitatique placidum mortis somnum [54])?

[54]) Mendelsohn l. c. p. 98. Cfr. ej. libri pag. 143.

§. 46.

Contra hanc similitudinem monetur, quantitatem negativam non esse nisi terminum technicum a methematicis inventum, quâ revera exprimitur quantitas non minus positiva eâ, quæ hoc nomine insigniri solet, ita tantummodo dicta, ut exprimatur, has duas quantitates esse oppositi generis; porro quantitatem revera negativam et minorem quam nihil non dari; quando vero matheseos studiosi negativam quantitatem minorem, quam nihil esse dicunt, hoc fere cogitant: quantitate negativa cuidam positivæ superaddita ɔ: quantitate positiva aliæ cuidam positivæ subtractæ (nam $(+5) + (\div 3) = (+5) \div (+3)$) minus efficitur, quam si eædem quantitati zero addatur. At hujus loquendi formulæ in rem nostram nulla applicatio fieri potest.

§. 47.

Ut adhuc pauca de hac similitudine notetur, proxime allata haud vim illam habent, quam habere videntur. Quantitas negativa minor quam nihil haud dicitur nisi quatenus comparatur positivæ; per se quidem non est minor quam nihil; respectu vero ad positivam habito ita jure dici potest. $(+10) + (\div 16) = (\div 6)$

est quodammodo < 0; nam $(+10) + (\div 10) = 0$ et $< (+10) + (\div 16)$ [55]).

§. 48.

Nonnulli placita philosophiæ Wolfianæ secuti, omnes doctrinæ morum leges ad illud principium referentes "perfice te ipsum!" argumenta pro autocheiria ita refelli posse credidere. Perfectio nostra magis conditione vitæ vel maxime tenui augetur quam morte; minor enim existentiæ gradus plus quam omnino nullus ad perfectionem nostram adaugendam facere debet. Quæ ita proponuntur partim pertinent ad ea, quæ jam superius allata sunt, partim vero tenendum est, existentiam per se non esse perfectionem, et peccari eodem modo, ac in argumento ontologico pro existentia dei, si ipsa existentia dicitur realitas; mors quidem felicitatem haud adauget, sed imperfecta conditione nos liberat.

§. 49.

Qui naturam moralem omnino negat liberamque voluntatem minime nobis concedit, nullam actionem, quam alii damnant, in peccato-

[55]) Cfr. Allg. deutsche Bibliothek, 1ster Band; p. 483.

rum numero, ut necessario sequitur, reponit. Ita auctor libri famosissimi: Systeme de la nature [56]). Homo, juxta lugubrem illam sententiam, vitam totam sub jugo necessitatis trahit: quæcunque agit a fato flecti nescio pendent; coactus vivit; coactus moritur; arbitrium non magis sequitur is, qui manu sua vitam finit, quam ensis ab ipsius manu pro lubitu quoquoversus acta; quæ quum e manu deciderit, haud foederis fracti, haud animi ingrati, est accusanda; itaque nec homo. Cogunt illum miseria paupertas amicorum, liberorum jactura, uxoris infidelitas, opprobrium, melancholia et alia plura, quam enumerari possunt, e vita exire, quæ ei est domicilii instar lapsu suo inter ruinas illum condere minantis.

§. 50.

Qui necessitati physicæ legis omnia subjiciunt, et omnem libertatem homini abesse judicant, nullum officiun agnoscunt. Contra illos disputare hic haud locus est. Accurata hujus sententiæ disquisitio nos a proposito auferret in labyrinthum satis intricatum doctrinæ de liberate morali. Hæc modo notanda sunt: Homo

[56]) pag. 333. 334. Cfr. Block l. c. p. 124-127.

nullam actionem exercet sine ratione sufficienti; in hoc negando libertas moralis haud ponenda est; quandam speciem boni, sive justi, sive honesti, sive utilis, sive jucundi habent ea, quæ rationem enucleant et fortem reddunt, quo a sensuum illecebris minus abripiatur, libertatem quoque insolubili vinculo intelligentiæ et rationi annexam enucleant atque roborant; rationis usus rectus est vera libertas. Actiones nostræ liberæ sunt quoad formam, illa animi facultate stimulis naturæ et illecebris et blanditiis obluctandi, quamvis major minorve hujus libertatis gradus attollitur vel diminuitur omnibus illis, quæ aut rationem enucleant aut arctis limitibus circumscribunt; quoad materiam vero actiones nostræ nimime liberæ sunt. Ut corpus ac mens in humana natura conjuncta sunt, ita quoque libertas moralis et necessitas physica [57]).

§. 51.

Haud pauci mortis voluntariæ defensores monuerunt, amorem vitæ nobis instillatum semper vinci animi perturbatione ac impetu. Quantam orco demiserit turbam pectus vi Veneris ar-

[57]) Ammons christliche Sittenlehre; p. 33. Cfr. Heydenreich Betrachtungen über die natürliche Re-

dens, vel suspicione fallaci repletum vel auri sacra fame quoquoversus tractum, vel gloriæ ambitiosæ cupidine captum vel dolorum tormentis maceratum! Jam subjici solet: qui inde orta animi perturbatione abripitur, haud sui compos ac potens est; non potest non in perniciem ruere; suos fines ac terminos habet humana natura; est quod ferre potest sæpe sat magnum miseriarum pondus; est vero etiam onus, quod detrectant humeri. Comparandus est talis homo ægro cuivis morbo lethali laboranti, qui lectum ejus cirumstant amici, bona utentes valetudine, ne minimum quidem, quo ipsi gaudent, roboris ac vigoris morienti impertire possunt, si vel maxime cupiunt. Omnia quæ ratiocinamur, quæ colligimus, quæ de justo ac injusto, licito ac illicito disserimus, nil efficiunt ad animum tali perturbatione vexatum tranquillandum pectorisque flammam sedandam. Hic non magis suo arbitratu, suo jure agit, quam ille, cujus artus maligna et depascente febri torrentur; ut a nemine crimen dicitur, quod tali febri decumbens

ligion; XIII Betrachtung (Gotteslehre, 3 Kap.) Jacobs allg. Religion, p. 28. Kants Grundlegung zur Methaphysick der Sitten; 2te Ausgabe; p. 99-101.

demum moriatur, ita nemo vel male vel stolide egisse dicendus est, quod motu animi demum abreptus vitam deserat, et dolores morte, voluntaria quidem dicta, revera autem non magis voluntaria, quam febricitantis, finiat [58]).

§. 52.

Is qui ad mortem voluntariam committendam abripitur, morbo ergo laborat — objecere nonnulli [59]), quin medicorum diligentia morbo *suo* liberetur, sanitasque ei illorum ope reddatur! Hæc vero objectio non valida admodum apparet. Ut enim sæpe physica mala plus valent arte docta, idem de animi doloribus et angoribus dici posse quonam jure negaretur? In delirio omnes agere, qui voluntariam mortem præferunt vitæ, nemo facile dixerit; reperimus

[58]) Göthe in libro notissimo "die Leiden des jungen Werthers" dicit: si quis imputaret avtocheiriam committenti hanc actionem, est ac si quis febri demortuo diceret: der Thor! er stirbt am Fieber! hätte er gewartet, bis sich seine Kräfter erholt, seine Säfte verbessert, der Tumult seines Blutes gelegt hätten, alles wäre gut gegangen, und er lebte bis auf den heutigen Tag. Ausg. von 1774. 1 Theil. p. 88.

[59]) Vide Gamborg l. c. p. 24.

enim plures, qui ante vitæ finem sat bene disseruere, multo melius quam vulgus hominum, qui rationis usu se gaudere ipse contendit et quoque ab aliis habetur; reperimus plures, qui ante talem mortem omnia ad domum suam et rem familiarem pertinentia optime consilio instruxere et ordinaverunt; fateri quoque possumus, inter animi perturbationes eam, quæ e dolore quodam nascitur, minus quam coeteri animi motus, hominem rationis usu privare. Sunt haud pauci etiam, corporis morbo laborantes, qui ad ultimum vitæ halitum rationis recto usu gaudentes, omnia acumine mentis perspiciunt, nihilominus Stygem adducti, nec quo minus eo adducerentur, omni rationis sagacitate impedire valentes. Quibus concessis negari nequit esse quandam inter animi et corporis morbos justam similitudinem.

§. 53.

Nec vero justos limites transgredi debet hæc comparatio. Qui vi perturbationum animique motuum mortem voluntariam *defendunt*, non id quod debuissent probant. Excusant quidem hi motus, at non defendunt; levant quidem crimen, at non tollunt. Alias atrocissima crimina, quo-

rum ingentem proh dolor farraginem nobis servarunt generis humani annales, non modo excusanda, sed etiam defendenda essent! Qui sese ulciscendi studio flagrat, qui vindictam a quodam expetendi causa nec divina nec humana curat, certe animum habet motuum vi indomita laborantem. Quis vero talia perpetrantem defenderet et ut criminis nullius reum absolvere sustineret. Motuum magnitudo excusandas interdum reddit actiones, neutiquam justas; crimine purgare, culpa liberare agentem, si per se actio damnanda est, non valet. Hæc enim contendendo omne quod virtutem vitiumque intercedit discrimen sublatum et ad nihilum redactum cerneremus. Virtuti nostræ infestissimi hostes sunt violentes animi perturbationes, quas si quis ita domuerit, ut in actionibus suis nullam exserant vim, ad perfectionem sane se evehit, quam obtinent paucissimi; et jure jam dixit Proverbiorum auctor (16. 32.) "præstantior est, qui animo suo imperat, quam qui urbem capit". Hæc est quam nobis omnibus propositam habemus metam, ut actiones liberas tantummodo rationi et haud cupidinum illecebris subjiciamus. Virtutem non honorat, qui crimine absolvit quemcumque secum abripiat turbidus animi motus ac

effroenata libido! Eo culminis quidem animi affectus exardesere possunt, ut vinculis quasi constrictam teneant libertatem humanam, nec habeat, quo se convertat homo, nisi quod de omni salute desperans laqueo, ense, unda vitam finiat, veluti somnio abreptus, nec actionis nec agendi rationis bene sibi conscius. Actio, quæ, quum res ita se habeat, si vel ipsa non possit imputari, idem non valet de omnibus præcedentibus, quæ suum ad animi motum adaugendum contulere, actionibus. Imo bene tenendum est, interdum actionem ipsam, ut talem imputatione carere, eandem vero minime illa carere, quatenus habenda sit effectus aliarum consulto perpetratarum actionum, minime quatenus evitari potuisset, si homo ratione rite utendo omnia evitasset quæ affectui materiam præbuerunt, et omnia fecisset quæ ad hunc animi motum sedandum, forte exstinguendum, valuissent. Mortalis quidem hæc exacte dijudicare, et culpæ gradum definire nequit; nec autem ullius est culpam tali actione abjudicare. Si vel febricitantis conditioni jure comparetur hominis morte voluntaria decedentis conditio actioni proxime antecedens, haud eodem jure illi comparatur omnis ille status, quô demum in hanc conditio-

nem ei perventum est. Qui morbo moritur, non ideo culpandus est quod moriatur; sed, si ipse perperam et stulte agendo necessariaque ad vitam conservandam omittendo semina morbi corpori suo incluserit, culpa non caret [60].

§. 54.

Quando homo vesania captus vel ad desperationem redactus manus violentas sibi injiciat, hæc actio, quippe non libera, minime potest in crimen verti. Dispositio autem, unde tanta animi perturbatio ortum habet, humanæ naturæ solitæ conditioni ita repugnat, ut remediis physicis vel ethicis rite utendo sæpe averti potuisset; negligentiæ ergo multos jure accusari posse sequitur [61].

[60]) Legi sane merentur quæ de libro allato "die Leiden des jungen Werthers" scripsit Engel in" Philosoph für die Welt, 1 Theil, pag. 26 seqq. ubi docet, partem criminis W. in eo esse, quod in omnibus cum amore suo jungendis summam posuit industriam, huic ergo summum conciliavit roborem omnem attentionem mentis ab aliis, quæ ei cogitare utilius esset, avertens.

[61]) Garve, ad imum librum Ciceronis de officiis Ed. 4ta p. 163.

§. 55

Argumentum contra mortem voluntariam satis usitatum hic quoque paucis notandum est. „Quum miseriæ, inquiunt, ita se accumulant, ut ne tantillum quidem coeli sereni adspiciamus ob condensam nebulam nigramque caliginem, vitæ finem consulto imponendo imbecillum ac ignavum ostendimus animum; longe fortius est onus ferre, quam abjicere". Qui sibi sumserint voluntariam mortem defendendam, inter causas, cur damnetur ab hominibus haud omnia veritatis incorruptæ trutina pensantibus, eam quoque ponunt, quod creditur vecordia in tali vitæ cum onere abjectione conspicua [62]. Certe autem ex aliis argumentis eliciatur mortis voluntariæ pravitas, necesse est. Fortitudo nimirum minime ponenda est in perferendis malis, a quibus facile liberari possem, salvis omnibus, quæ officia sanxiere, legibus, et insanum esset eam ob causam onus abjicere nolle, quia est onus pondere gravissimo vires nostras fatigans. Qui intendit vires, haud vecors audit; ita nec semper ille, qui plus justo intendit, hoc nomen trahat! Populus tyrannidem, post multa sibi illata mala, ita exosus, ut demum sibi injectas

[62]) Vide e. g. initium libri Robeckii.

frangat catenas, fortitudinem amisisse ideo dici nequit [63]). Aliunde petitis argumentis evicto, illicitam esse voluntariam mortem, virtutem in *vita* perferenda jure ponere possumus et debemus; et eum, qui onus perfert, constanter, eum, qui onus abjicit, ignaviter agere dicere justum est. Ignavia et vecordia minime semper mortis voluntariæ causæ sunt. Historia quoque exempla affert virorum, quorum mors minime ex ignavia orta dici potest [64]). Non per se, sed ex adjunctis conditionibus tantummodo effici potest, num deses ac enervis ignavia in causa mortis voluntariæ habenda sit, necne [65]).

[63]) Après avoir nié que la vie puisse être un mal, pour nous oter le droit de nous en defaire, ils disent ensuite qu' elle est un mal pour nous reprocher de ne la pouvoir endurer. Selon eux cest un lacheté de se soustraire á ses douleurs et á ses peines; et il n'y a que des poltrons qui se donnent la mort! Quand un tison brulant vient á tomber sur cette eloquente main, pourquoi la retinez — vous si vite? Nouvelle Heloise L. XXI. 1775. Tom. V. p. 126. Paginæ sequentes plura hac de re continent.

[64]) v. c. Corettii mors. Plinii ep. I. 12.

[65]) Cfr. Gamborg. l. c. p. 35-38, qui Romæ ac Græciæ antiquiorem historiam multa constan-

§. 56.

E nostratibus philosophus, qui principium moralitatis quærit in analogia nostræ agendi rationis cum agendi ratione animalium brutorum, ex hac quoque analogia injustam esse mortem voluntariam demonstrari posse contendit [66]. Multa quidem a coeteris animalibus, instinctu quodam naturali eo deductis, quo nos ratione nostra rite utendo pervenire oportet, imitari debemus, vel potius eadem facere. Nescio vero, cur actiones animalium ratione carentium causam obligandi haberent hominibus, qui similem quidem habent ac ea naturam, at facultatibus præditam, quibus ad longe altiora tendere possunt. Nescio quid valeat analogia sic dicta brutorum, ubi sermo sit de honesto ac inhonesto; nemo unquam dixit, brutorum actionibus inesse moralitatem et imputabilitatem; nemo illa aut proemio aut poena ob virtutes aut ob vitia digna esse contendit; et in confesso est, nos quorum est ad perfectionem semper niti, multa fa-

tiæ ac fortitudinis exempla in morte sibi consciscenda præbere dicit; recentiorem autem historiam haud minus pauca desperationis ac vecordiæ.

66) Gamborg. l. c. p. 15. 16.

cere, multa omittere debere, quæ nec facere nec omittere possunt animalia ratione destituta. Carnivora sæpe imitatur homo rapax; sed non imitari debebat homo ad effigiem dei formatus; libidinibus obtemperant bruta, obtemperat quoque homo sibimetipsi imperare impotens; iis vero obtemperare non oportebat illum, cujus virtutem et præstantiam in illis cöercendis et illarum vi minuenda imprimis positam esse omnes *facile largiuntur.* Quum analogiam brutorum principium moralitatis esse agnoscere nequeam, causam, in illa idoneam, cur mortem voluntariam sibi parare nefas duceretur, me æque parum cernere posse ingenue fateor. Quibus adjungi potest, calamitosam et miseram conditionem sæpe quidem habere animalia ab hominibus turpissimo do vexata, attamen non nisi physica mala illis gignere calamitatis sensum, eandem vero sexcentis, et, ut Protei forma, variis modis nasci hominibus, quorum, ex sententia Senecæ, neminem licet impune nasci [67].

[67]) Robeck tertio suo pro autocheiria argumento huc pertinentia quoque subjunxit et exempla affert Zopyri, Leonidæ, Mucii Scævolæ etc. actionibus suis certe haud bruta imitantium, at absque dubio magnanimiter agentium.

§. 57.

Argumentum, quod quinto loco ad sententiam suam defendendam proposuit Robeckius, illi præsertim placet. Monet nimirum, diversas esse de animi natura sententias, eam sive esse mortalem, sive minus; si animus est corporeus et mortalis, dementem esse, qui, acerba et probrosa morte imminente, non occupat facilem et decoram; si vero est immortalis, jure quæri, cur longis tormentis potius esset exspectanda mors, quam facilis e vita exitus parandus? His vero non est cur diutius immoremur; si enim post corporis fata vitam negamus, pertinent quæ hic prolata sunt ad disputationem initio hujus sectionis propositam, ubi scilicet quærebatur, an liceret, calamitate magna oborta, manus sibi injicere, si non respiceretur ad argumenta e religione desumta? Si e contrario immortalitatem nos hac vita defunctos manere credimus, de actione autocheiriæ licita vel illicita infra fusius videbimus.

§. 58.

Quod duodecimo loco affert Robeckius argumentum, id quoque leviter modo attingendum. Mortem voluntariam dicit sapienti ac forti viro

magnum esse ad præstantissimas actiones incitamentum. Certe qui revera fortis est, talibus ad præclarum quid perpetrandum subsidiis minime indiget, et qui fugam e vita ut licitam cogitando ad actiones laudabiles excitaretur, fortis haud erit existimandus. Explosa quoque est perversa illa colligendi ratio, media justa habenda esse, si consilium, ad quod obtinendum adhibentur, justum censetur. Objectionem sibi ipsi format auctor, mortem voluntariam itidem ad scelera quævis perpetranda stimulos addere posse; quæ objectio vix refellitur iis, quæ contra monet; nempe, si sceleratis ullus erat æternorum apud inferos cruciatuum metus, a scelere se abstinerent, si spernunt inferos, ecquis syllogismus scelera eorum coercebit? Exitus morte voluntaria paratus ad scelera perpetranda, ad diram ulciscendi cupidinem et coeteras libidines inflammare potest.

§ 59.

Alia nullius omnino momenti argumenta v. c. qui sævit adversus innocentem peccat, is vero, qui semetipsum occidit, sævit adversus innocentem, ergo peccat, silentio prætereunda mihi videntur.

Sectio 5ta.

§. 60.

Ex tota illa disputatione, quam transegimus, elici posse videtur: Si vita terrena per se spectatur, et si consilium summum vitæ terrenæ, nobis, ut entibus physicis, modo felicitatem quam maximam esse credimus fatendum est, vix idoneam afferri posse causam, quo minus liceat, aggravante calamitatum mole, vitam nobis incommodam deponere et pro arbitrio cum morte commutare. Licet egredi e vita cuicunque mors videtur sors vitæ præferenda, ut somnus placidus vigilantibus curis. Si e contrario nosmetipsos, *ut entia moralia*, spectamus, ad ampliorem in dies perfectionem acquirendam destinatos, vita est hujus perfectionis conditio necessaria; qui igitur temporis corripit spatium a natura ipsa concessum, ut metæ huic appropinquet, minorem, quam potuerit, obtineat perfectionem, necesse est; ergo contra se ipsum peccat [68]. Attamen qui non dei existentiam fide amplectitur, qui nullam sibi cum genere humano, patria, familia, amicis intercedere necessitudinem existimat, vix illa cogitatione (de perfectione

[68]) Agathon, von Wieland. Erstes Buch. p. 78.

sibi acquirenda) ab autocheiria abstineri potest, utpote qui incassum et sine fructu in diem vanæ perfectioni adlaborare sibi videtur, vitæ filo morte omnino abscisso.

§. 61.

At nos non nobis ipsis modo vivere sed aliis quoque, concedere debemus, si contendere velimus, ratione brutis præcellere homines. Luce ergo fruimur, non modo ut sensibus jucundis ac amoenis nos demulceamus, ne quidem tantummodo ut nostras facultates ad maturitatem quandam perducere allaboremus, sed etiam ut aliis prodesse, eorum perfectioni morali, eorum felicitati, quantum in nostra potestate situm sit, consulere studeamus. Aut nulla nobis incumbunt officia, aut certissime incumbunt erga alios, eadem, ac nos, natura, et ratione præditos. Nostrum est, quod ad totius generis humani utilitatem et salutem vergere jure credimus, in medium proferre, sed non omnia possumus omnes, nec aliquid prodesset, si nos cuncti occupati essemus in singulis quotquot sunt humanæ salutis partibus; vires enim nostras in diversissimas res intendendo, ita eas comminueremus, ut sæpenumero ne hili quidem existimandus es-

set omnis fructus e labore nostro ad alios redundaturus. Certum quoddam studium, vitæ genus ac munus igitur eligimus et eligere debemus, cui vi omni intenta satisfacere cupimus, et hoc nostro labore universi humani generis felicitati pro virili consulere conamur. Præterea ut cives in patriam, ut patresfamilias in familias, ut parentes in liberos, ut amici erga amicos peculiaria ac specialia habemus officia, quibus omnibus supersedere nequimus, salva recti et honesti conscientia.

§. 62.

Jam antea vidimus, nos interdum aliorum causa vitam periculo exponere, imo morti devovere debere. Si vero sors nostra lugubre ac triste tale quid exposceret, vivendo ac vitam aliorum commodis impendendo facimus quæ nostra sunt. Nam non sine officiorum neglectu vitam amplius extrahere possumus, adeo ut vivendo perdamus vivendi causas. Possumus vero etiam causas vivendi perdere, vitam ante terminum a natura positum profundendo, finem vitæ temere quærendo. Officiis erga alios non satisfacimus, ad statum illum, quo hisce officiis satisfacere est ἀδύνατον, absque naturæ jussu, ut ita dicam, præ-

celerando. Qui morte voluntaria onus vitæ sibi ingratæ abjicit, coeteris omnibus, quod ab ipso postulare potuerant auxilium, aufert, patriam, quam defendere, cui quocunque modo opitulari debuerat, deserit, nil commodi ei conferens, amicorum lacrymas, cognatorum miseram, quam abeundo parat, sortem susque deque habet, et hac ipsa sua præmatura morte impedit, quo minus aliquando, officio jubente, vires a natura sibi concessas et vitam ipsam patriæ vel coeteris sibi caris capitibus auxilium necessarium ferendo impendere queat. Ergo concludimus: officia aliis debita mortem voluntariam stricte sic dictam prohibent.

§. 63.

Objectionum contra hoc argumentum prolatarum potissima capita hæc mihi esse videntur: In societate quadam, in civitate vivere nemo ex naturæ lege cogi potest; nexus inter societatem et me hac duntaxat lege sancitus est, ut a societate juste ac æque habear, ut quæcunque possit ad felicitatem meam promovendam faciat [69]),

[69]) La societé est fondée sur un avantage mutuel; mais lorsq'elle me devient onereuse, que m'em-

Quomodo, me sibi esse subditum civem jubeat rex, nihil commodi, ac utilitatis ab ejus, cui pareo, imperio trahentem? Quamdiu vita fruor, legibus civitatis, in qua vivo, devinctus teneor, morte vero abiens quomodo tenear legibus? Nonne cives mei et cognati et amici nimis quid et omnis æqui modum excedens postularent, qui vellent me, de propria fortuna desperantem, miseram tamen producere vitam, ut illorum commodis inserviam, etsi non minus sum totius civitatis pars, quam illi? Utilitati illorum inserviam? Imo postulatur, quod in æternum fieri nequit. Membro demortuo, languescentis corporis comparandus est homo, cujus mens neutiquam sana est in corpore, infirma valetudine laborante. Nil ad sibimetipsi, nil ad aliis proficiendum conferre potest. Si talis est conditio mea, cur miseram traham vitam? Non aliis magis quam mihi prodesse possum; genus humanum, patria, familia, amici nullo jure a me utile et bonum quid exspectant. Licet igitur, imo fas est, terram onere inutili liberare. Civitatis, reipublicæ causa vivendum esse sermocinantur; nos hujus inserviendi gratia vota, quæ ipsi habemus

pecho d'y renoncer? Lettres Persannes. Lettre 74.

carissima, flocci habituros esse dictitant. Ergo omnes, qui vivunt, reipublicæ vivunt? Et latrones et fures et incesti et flagitiosi et pellaces et fallaces et nebulones [70])! Nonne congratulandum esset civibus, si omnes talibus criminibus dediti morte voluntaria sese subtraherent civitati, cujus non sunt nisi pestis? nonne illis unacum civibus gratulandum esset, illis poenam a magistratu infligendam, his cum pernicie exemplum perniciosissimum evitantibus [71])? Concedatur denique esse multos, qui sub tali conditione vivunt, ut si virtutem sincera mente amant et colunt, ne summa quidem miseria ingruente vita exire debeant; concedatur hunc exitum nefas esse illis, qui v. c. liberis vel parentibus se cinctos vident, in illis omnem spem reponentibus; sed quid hoc ad illos, qui nullo tali vinculo cohibentur? cur tanquam lex universalis omnibus scripta sanciatur regula peculiaris non nisi ad paucos pertinens [72])? Quæ concessa

70) Cfr. Senecæ epistolæ 12. 55. 60. 122.

71) Systeme de la nature; ed cit. T. I. p. 358.

72) St. Preux, concesso esse nonnullos; quibus mors voluntaria haud permissa dici potest, subjungit: mais celui qui ne tient à rien; celui que le ciel

vix ipsa quidem sunt concedenda; nam quomodo homo, cui non superest nisi sensus doloris, alium, ac doloris, sensum impertiat illis, quibuscum vivit?

§. 64.

Quas tamen objectiones non ita valere, ut propositum contra mortem voluntariam argumentum, ab officiis, quæ aliis debemus, deductum, labefaciant, facile, ut mihi videtur, potest demonstrari. Si in civitate ea demum de causa ex mea sententia viverem, ut me ipsum redderem felicem, si omnia modo ad utilitatem inde mihi adfluentem computarentur; quæstio de hac societate linquenda, quum nihil amplius in commodum meum vergere videatur, jam supra fusius tractata est. Reipublicæ civis, non modo mei, sed et aliorum, causa sum; quamdiu coeteris mecum in una civitate degentibus subservire possum, hanc societatem haud deserere

reduit á vivre seul sur la terre, celui, dont la malheureuse existence ne peut produire aucun bien; pourquoi n'auroit il pas au moins le droit de quitter un sèjour, où ses plaintes sont importunes et ses maux sans utilitè? Nouvelle Heloise; Ed. cit. p. 128.

debeo, si vel ipse mihi infelix videor. Porro statuamus, me ita magistratuum injustitia ac civium iniquitate esse depressum et vexatum, mihi ostium ad necessaria adquirenda et ad aliquid aliorum saluti conferendum ita obseratum videri, ut societatem hanc linquere coactus sim, an ex ipsa vita egrediendum sit, quia ex hac vel illa republica egredi, hunc vel illum statum commutare jus fasque videatur? Forte olim, patriam sine mea culpa deserere coactus, vitæ meæ parcendo, huic ipsi patriæ auxilium ferre potero, omnis inflictæ injuriæ oblitus et ad salutem terræ adhuc adamatæ festinans; qua agendi ratione egregie et præclare de illa promerear. Ita quondam Camillum æternam sibi peperisse laudem, cui non in mentem succurrit? laudem, quam acquirere haud potuisset, si Roma expulsus vitam finire statuisset. Ita quondam Athenis extorris Aristides eo fruebatur honore, ut ab ipsis Atheniensibus, præclarissimos viros indigne tractare adsuetis, revocatus sit; desiderabatur nimirum qui merito nomine Justi appellabatur. Quantopere illos poenituisset mortis præmaturae, si ab Orco respicientes vidissent civitatem frustra suum auxilium flagitantem et patriam hostili manu ad pacem turpissimam ine-

tindam redactam, si vidissent his malis sua op ra potuisse mederi, se vero ipsos, quo min liceret, impedivisse mortem sibi consciscendo [73] Hinc quoque apparet, opportunitatem aliis op tulandi saepe nobis praeberi, quando minime nobis exspectabatur. Nonne ipse Cato, de cuj exitu voluntario tanta gloriatio audita est, qui manum sibi injecit, nullo doloris sensu pu sus, sed, ut putabant, officio satisfaciendi caus patriae carae forte auxilium tulissit, si Hisp niam vel Siciliam petivisset, ubi reliquiae civiur qui a parte reipublicae stabant, adhuc super rant [74]).

§. 65.

Quod ad malos ac pervicaces homines pe tinet, melius sane consuleretur reipublicae,

[73]) Fridericus IIdus in operibus suis ipse narrat, cum fortuna confligtantem saepe semetipsu rogasse, cur adhuc viveret, ac respondisse: pa triae causa. Ita v. c. dicit:

Esclave scrupuleux du devoir qui me lie
Un joug superbe et dur m' attache á ma patri
— — — — — — —
Patrie! o nom cheri! dans ton affliction
Mon coeur, mon triste coeur te voue et sacrifi
Les restes languissants de ma funeste vi
Oeuvr posthumes. T. VII. p. 335.

[74]) Munter l. c. p. 85.

sese emendarent et resipiscentes commodo civitatis operam impendere vellent. Mortem vero voluntariam licitam esse haud minus ac ipsum vitium esse licitum, inde elici potest, quod concedamus, dari proh dolor! homines, tam perversam et iniquam agendi normam sequentes, ut societati. in qua vivunt, necessario magis noceant quam prosint. Talibus e vita exeuntibus, ea de causa non lugetur, quod vires suas in detrimentum civium adhibere, ingenio suo ad innocentes fallendos uti amplius nequeant; moeror autem menti nostræ oboriri debet, quod insisterent tramiti, e quo quam primum deflectendum esset, quod inter cultores suos eos in perpetuum desideraverit virtus.

§. 66.

Porro, comparatio inter hominem miserum et membrum corporis marcens instituta non habet eam vim, ut æque liceret homini e vita egredi ac licet medico tale membrum abscindere. Quo ferat solutio membri, experientia satis nos docuit, quo autem ferat voluntaria mors, plane nescimus. Scimus, nos, membro ægro haud soluto, non posse non mortem oppetere; si igitur credimus fas esse tam diu, quam permittit

natura, vivere, quoque membrum ægrum amputare sinere debemus, ut viribus, quæ nobis restant, eo melius convenienter consilio, quo vita fruimur, uti possimus. Vita autem ante terminum a natura positum finita, quid valeat hæc actio ad permutandam vitæ futuræ conditionem, caligine atra occultum est. Hac de re plura in sectione sequenti.

§. 67.

A nonnullis mortem voluntariam defendentibus, ut nuper vidimus, conceditur, esse homines, quorum conditio εξοδον ευλογον vetat e. g. magistratus, quibus incumbit totius civitatis saluti sonsulere, et qui ingenio ac autoritate pollent, ad satisfaciendum cuivis, quod illis injungit officii lex, negotio; patresfamilias, quibus curæ cordique esse debent conjux et liberi, omni ope destituti, si ab illis desererentur etc. Quibus concessis, idem quoque de omnibus, utpote qui homines sunt, valere jure nostro contendere possumus. Quod dicitur de illis, qui singularem in civitate occupant statum, et familiæ cujusdam capita fulcraque sunt, omnes, si non pariter, tamen magnopere, a morte voluntaria deterrere debet, si ante agendum rationem consulent. Nemo negare debet,

se quodammodo, si sincera adest voluntas, aliquid ad aliorum commodum conferre posse. Solatium dare, consilium præbere, exemplo honesto inservire, est quod minime vilipendere debemus, si vel nulla alia, qua prodesse possumus ratio superesse videtur. Diffitendum non est, nos sæpenumero magis efficere potuisse quam revera efficiamus, quia nimis cito de viribus nostris desperavimus; nos sæpe excogitare potuisse novas aliis inserviendi rationes, si voluerimus cogitationem nostram illa, qua par est, severitate eo convertere. Præterea tenendum est, levissimi momenti interdum videri quod magni est, ut in machina parvæ rotulæ, quæ sine damno abesse posse videntur, maximum ad totius machinæ vim augendam haud raro conferre solent. Omnes enumerare casus, in quibus miserrimus quisque aliis tamen auxilium præbere potest, nec possumus, nec si possemus, operæ pretium esset. Id modo notatu dignum videtur, exemplum constantiæ, qua vel gravissimos fortunæ adversæ ictus fert virtutis strenuus cultor, quem impavidum quatiunt ruinæ, necessario aliis esse salubre. Talis enim constantia, quamvis plures habet admiratores quam imitatores, sine fructu esse nequit; et, ut nihil, ex sententia Senecæ,

occupationem nostram æque occupat ac homo fortiter miser, ita nihil virtutis majestatem ac vim, qua recti conscientia nos instruit ad omnes molestias superandas, et omnia, quæ externa sunt, emolumenta, officio jubente, despicienda, magis probat, quam exemplum viri integri scelerisque puri a recto, justo, æquo colendo nullis illecebris, nullis miseriis se flecti patientis [75].

Sectio 6ta.

§. 68.

Argumentum, quod ita contra voluntariam mortem desumitur ab officiis, quæ coeteris ho-

[75] Inter egregios locos numerandus est qui reperitur sub finem epistolæ antea laudatæ (Nouv. Heloise; l. XXII). "Chaque fois que tu seras tenté de sortir de la vie, dis en toi même:" Que je fasse une bonne action avant que de mourir. Puis va chercher quelque indigent á secourir, quelque infortuné á consoler, quelque opprimé á defendre. Rapproche de moi les malheureux que mon abord intimide; ne crains d'aborder ni de ma boursè, ni de mon crèdit; prends, epuise mes biens, fais moi riche. Si cette consideration te retient aujourd' hui, elle te retiendra encore demain, apresdemain, toute

minibus debentur, religionem habet quasi præsidium, cui tutum confidat, quasi fulcrum cui immotum insistat. Manum sibi ipsi infectam inhibere imprimis valent quæ e religionis præcipuis capitibus ad animum tranquillandum, miseria depressum pectus sublevandum proferuntur. Vix quidem est, quod exspectari liceat, religionem ipso momento, quo quis se accingit ad corpus ferro transfodiendum, ad præceps illud undis dandum, vel venenum mortiferum venis imbuendum, eam habere posse vim, ut sibi imperet infelix, si alias ejus jussa, doctrinas, promissiones minasque haud secum rite perpenderit. Qui vero tenella ab ætate religionis doctrina imbutus semina salutifera pectori injecta fovet; qui de religionis veritate se habet persvasum qui deum provida cura, omnia gubernantem credit, æque ac vitam post mortem remunerantem nos exspectare nullus dubitat: præsidium in hac sua persuasione habet, quod mentem iniquum quid contra vitam molientem revocare debet. Qui cupiditatum animique motuum impotentem ac indomitam vim bene cognoverit, facile intelligit, religionem non tam illud facere, ut actio-

ta vie Si elle ne te retient pas, meurs; tu n'es qu'un méchant!

nes dirigat hominis tali mentis perturbatione jam abrepti, quam potius cavere, ne ita in altum crescat animi perturbatio.

§. 69.

Qui scilicet sapientissimum numen omnia placido regere nutu et cuncta ad regulas summæ justitiæ moderari intima persuasione credit, qui numen, quod adorat, et summa benignitate ornatum esse et potentia pollere credit, quæ nullo negotio quæ cupiat efficere valet, is quoque vitam a tali numine sibi concessam ut malum quoddam absolutum neutiquam existimat. Minime credit, calamitates eo consilio sibi injunctas esse, ut modo doloris sensu afficiatur, persuasissimum autem habet, omnia, deo moderante, in bonum sibi vergere, si duntaxat ipse quæ sibi incumbunt officiis satisfacere pro virili conatur. Hujus loci non est, emolumenta, quæ ipso homini afferunt mala et incommoda et dolores, enucleare, nec exponere quomodo initium artium et scientiarum in incommodis, hominis sensum ad sese illis liberandum acuentibus quæri debeat; nec ostendere probatam quam maxime virtutem e miseriarum schola exiisse, nec virtuti gratulandum esse, omni cessante ærumna,

omnem e contrario felicitatis sensum hebefieri secunda fortuna nobis semper arridente: hæc omnia et plura huc pertinentia multis et philosophice et ad vulgi captum accommodate in theodiceis et libris asceticis notissimis sunt prolata et probata. Manet hoc, nos quidem haud omnium, quorum caterva humanum genus premitur, malorum necessitatem evidenter perspicere; nos minime omnes, quæ de malo proponuntur, quæstiones solvere posse; nec tamen in hoc malo physico idoneam esse causam, cur dubitaremus, omnia ejus moderamine regi, cujus nutu sunt provocata. Quæ quidem si ita sunt, necessario sequitur, vitæ calamitates nos fortiter esse passuros, nec earundem causa e vita egressuros: constantiæ nostræ exemplo virtus quam habeat vim probatur; quod difficulter apparet, ubi nunquam adversi spirant venti, cymba vero semper in placido navigat mari. Tranquillitatem quidem, quam pectori instillat cogitatio numinis providæ curæ, quando miseriam nos affligentem haud nostra culpa evenisse credere fas est, animum nostrum erigere nequire in aperto est, si nobismetipsis bene conscii sumus, nos vitio, crimine, culpa, adversam contraxisse fortunam, si illam poenam a deo inflictam jure credi-

mus [76]). Attamen etiam tunc religio nos cr
dere jubet, mala nobis eo consilio injuncta ess
ut attentio in nos ipsos excitetur et nostri ipsi
notitia incrementa capiat, ut nos contra leg
justas, benignas, salutem nostram spectant
egisse perspiciamus; ut peccati conscientia dol
re affecti, vitiis relictis, castra virtutis sequ
mur. Vitæ parcere nec calamitatis sensu eo fe
ri, ut mortem nobis consciscamus, postul
doctrina religionis de provida numinis cura.

§. 70

Nos nunquam omni aliis opitulandi occasi
ne privatos esse, supra vidimus; unde conclud
bamus, haud nobis licere, illos, qui a nobis m
tuum auxilium postulare possunt, hoc auxil
voluntaria nostra morte privare. Hæc persvasi
confirmatur religionis doctrina de provident
dei omnia gubernante. Si ne minimum quide
boni in mundo per nos efficeretur, cur non
vita nos evocaret deus, cui salus hominum m
gis, quam iis ipsis curæ cordique est? Qui pr
videntiam mundum gubernare credunt, causa

[76]) Si vel ipsa adversa sors non esset poena, po
nam tamen illi inesse facile sibi persvade
qui poenam se meruisse bene sentit.

vitam trahunt, in quovis vitæ momento adesuoque credere debent, nil fortuito, nil sine iea ratione fieri intima persvasione existiman- Consilia dei quis cognoscit? Sapientiam ob nostram ignorantiam et aciem, quâ omnia lemus, hebetem, abjudicare quis sustineat? scismus sæpe, qua de causa hæc vel illa nobis eniant fata; docet interdum posterum tempus; t si vel causam nos non doceat, quamdiu his in terris versamur, aliquando id nobis luculentum fore promittit religio. Hinc etiam applicatio fieri debet in bona, quæ aliis conferre in potestate nostra situm est, utilitatem quandam, etsi nos ipsos latet, vitam nostram habere, quamdiu providentia divina terrenæ vitæ spatium producat, credere fas est [77]). Terrenæ vitæ statum

[77]) Piæ huic doctrinæ argumentum suum contra voluntariam mortem superstruxisse Socratem notum est, qui homines jubebat in statione manere ipsis a deo assignata, nec vitam deserere, priusquam avocarentur a numine, quasi milites a duce, cujus jussis parent. Inclytus ejus discipulus Plato eum secutus est. Robeck, qui antiquos philosophos sua placita amplexos fuisse vehementer cupit, sine justa causa contendit, Socratem ita loquentem non de vita deserenda disputare sed de bono vitæ instituto. Romanorum plurimos auctores voluntariam mortem de-

non esse nisi primam nostram periodum, est dogma inter gravissima, quae continet religio, censendum, dogma, quo orbati nihil haberemus cujus spe secunda fortuna hilari animo frui et adversam tranquillo animo ferre possemus. Conditio vero, quæ post mortem nostra erit, cum vita præsenti et modo, quo illam instituimus, arctissime connexa credenda est. Non igitur æque refert num per longius breviusve temporis spatium nos paravimus et conformavimus ad novum statum subeundum, quem non nisi eo nomine cognoscimus: vitia esse poenis afficienda, virtutes autem proemiis ornandas. Et hic ad doctrinam de mundi sapientissima gubernatione recurrendum est. Vivere his in terris, quamdiu deo placet, quò aptiores ad felicitatem æternam adipiscendam evaderemus, necessarium judicamus;

fendisse, in initio memini, et exceptiones dari subjeci — cfr. annot. ?dam. Hoc loco notandum est, a Cicerone adhiberi, ut causam vitæ haud deserendæ, fidem benignissimo dei moderamini reponendam. "Piis omnibus, inquit, retinendus est animus in custodia corporis, nec injussu ejus, a quo ille est vobis datus, ex vita migrandum est, ne munus humanum, assignatum a deo, defugisse videamini." Vide Somnium Scipionis Cap 3. Conferentur Quæstiones Tusculanæ, I-30

nefas igitur esse, morte voluntaria contrahere tempus ad formationem animi concessum et ad statum incognitum mente minime quieta abire.

§. 71.

Ita doctrinae religionis, arctissimo et pulcherrimo vinculo nexae, validissima contra mortem voluntariam argumenta esse videntur. Plures tamen etiam contra illarum vim in medium prolatae sunt objectiones. De atheis iisque, qui omnem religionem susque deque habent, verba non facio; illis demonstrari posse, talem e vita migrationem esse illicitam vix ac ne vix quidem credo, et nescio, quibus argumentis animis illorum evelleretur persvasio illa, talem εξοδον revera esse ευλογον; nisi forte officiis, quae aliis debentur, bene perscrutandis absterrerentur a manibus sibi injiciendis; Atheos virtutem *posse* colere fatendum est, etsi *verisimile* haud est, quod eam colant. Eorum vero, qui se persvasissimos de hisce religionis capitibus esse confessi sunt, nonnulli hisce doctrinis illam, quam supra contendimus, inesse vim, negant; imo potius asserunt, has gravissimas doctrinas continere quod ad vitam ocyus linquendam cupidine illos inflamma-

ret. Potissima, quæ ad hoc evincendum afferuntur, sequentia sunt.

§. 72.

Donum dei dicitur vita; igitur retinenda. Hæc vero concludendi ratio, inquiunt, falsa est. Quod donum dicitur mihi est concessum, meo arbritrio relictum, et minime bene, potius persime de me meritus esset, qui donum mihi dederit, sub hac conditione, ut illud semper servarem, etsi summa mala inde oriunda animadverterem [78]. Si donum arbitrio meo plane et omnino relictum vita existimaretur, hæc objectio vim haberet, quam tamen non habet, si perpendimus, nos non modo vita fruendi causa, illam vero utili modo adhibendi gratia, vivere. Si felicitatem consilium vitæ unicum existimamus, cur non, urgente miseria, e vita exire nobis licer t, vix effici posse, supra fusius vidimus. Quoniám autem lex moralitatis rationi insita nos longe aliud hujus vitæ consilium docet, patet hanc objectionem vi carere.

[78]) Mendelsohn über die Empfindungen 1755. p 100. Cfr. Lettrès pessannes. Lettr. LXXIV. "Dieu different de tous les bienfaiteurs veut il me condamner á recevoir des graces qui m'accablent?

§. 73.

Sæpe repetita et satis magno eloquentiæ apparatu ornata reperiuntur illorum philosophorum placita, qui homines singulos credunt indignos numinis provida cura, qui sortem illorum, sive vivant, sive moriantur, deum flocci æstimare putant, Ordinem, inquiunt, quo omnia disposuit sapientia illa, quæ nullis limitibus circumscripta, potentissima sua manu ad consilia sua efficienda utitur, num actione quadam turbare queat homo, ens illud, cujus vita, respiramine retento sanguinisque gutta venis subsistente, fugit? Nostrane igitur mors illius esset momenti, ut providentiæ moderatio inde detrimentum caperet, et universi illius, quod intuemur, gubernatio inde mutationis quid pateretur, quia corporis particulæ alio modo transponantur aliamque subeant formam [79]? Quando a corpore sejunctus est animus noster, num minor ordo, minor harmonia mundi reperiatur? num magis

[79]) Trouble-je l'ordre de la providence, lorsque je change les modifications de la matière, et quand je rends quarrée une boule que les premieres loix du mouvement, c'est à dire les loix de la creation et de la conservation, avoient faite ronde? Non sans doute; je ne fais qu'user du droit qui m'a èté donné. Lettr. Pers. l. c.

imperfecta et minus universalibus naturæ legibus parens sit nova illa combinatio? Opera dei num minus magna, minus admirabilia, minus benefica sint, corpore meo in pulverem soluto? coeli stellæ num minore fulgure luceant meo gemitu ejus arcum haud feriente? minusve pulcra, quâ incedimus, terræ facies haud a meis lacrymis irrigata? O quantum hisce cogitationibus inesset arrogantiæ — ah quam omnino nullitatis nostræ sensu orbati essemus! Quotquot sumus homines infinitæ dei magnitudini comparari nequimus [80]). Concludunt ergo e religione argumenta contra mortem voluntariam non desumere nisi arrogantiam humanam, omnia, quæ ad nos spectant, in majus adaugentem.

§. 74.

Etsi haud negandum est, hisce objectionibus speciem quandam veritatis conciliatam esse verborum, quibus a pluribus auctoribus propo-

[80]) Nous . . . . ne concevons pas, qu'un homme de plus ou moins dans le monde, que dis-je, tous les hommes ensemble, cent millions de têtes comme la nôtre, ne sont qu'un atôme subtil et dèliè, que Dieu n'apperçoit qu'à cause de l'immensité de ses connaissanses. Lettr. Persan. l. c.

muntur, elegantia, vi et energia, quæ verba facile animum corrumpunt: magis tamen verba quam res certissime continent. Maxima illorum pars ad explosam illam, ut credo, contra providentiam specialem allatam objectionem redit: tam multas nimirum esse res nimis parvas, quin earum curam gereret deus. Responsio est trita, nihilo secius autem æque vera: non omnia, quæ primo intuitu parva sunt, vilipendi debent; multa, etiam levioris momenti, non sine detrimento totius, cujus partes sunt, abesse possunt; et quod hoc loco inprimis notandum est, res, quas dignas habuit deus, quod eas creaverit, cura sua indignas existimare nequit. Præterea nemo stulte dicit, nos consilia divina revera evertere posse, vel ordinem, quo immensum regit molem justo moderamine, mutare; dicitur modo, nos ante terminum propositum vitæ finem quærendo contra leges divinas agere et voluntaria morte abeuntes haud agnoscere esse deum, qui sceptra coeli tenens summa sapientia orbis temperat habenas, nec nos sineret vivere, si nulla omnino nobis superesset causa vivendi.

§. 75.

Transeamus ad aliam objectionem, quæ forte nonnullis majorem vim habere videtur:

Miseriam nempe ipsam dei vocem esse qua ceu de coelo nos alloquitur deus, terrena nos effugere jubens. Immediate nos haud alloquitur numen; conditiones, sub quibus vivimus, multa nos facere jubent quæ dum facimus, nos recte egisse et jussa divina secutos esse et ipsi credimus et alii judicant. Dum omnia prospere eveniunt atque ex voto succedunt, his in terris manere nos jubet deus ille, cujus beneficio optima quæcunque dona accipimus. Mala vero, quæcunque demum sint, fortunæ finem faciunt; solis calore adusta cadunt folia rosæ suaveolentis; manent asperæ spinæ; viam antea planam illæ tegunt cinguntque, docentes, eam jam inviam esse ac relinquendam. Tantum abest, me, voluntaria morte, miseriis obortis gravioribus, quam ferre mei patiuntur humeri, dei jussis resistere, quin potius ita agendo illis satisfacio [81]). Si officia erga alios nos interdum mortem quærere jubent, cur minus officia

[81]) In hac statione — dicit Robeck l. c. p. 152 — haud positi sumus ad mala perpetiendum; si talia nos feriunt, cur non liceat, tanquam cognita per rationem dei voluntate, e vita discedere?

erga nos ipros idem nobis permitterent? Cur in illis audienda est vox dei, non vero in hisce? Morte, quæ secundum leges naturæ nos e mundo tollit, vitam nos deserere haud jubet deus, sed nos vita privat. Hoc vero ipso, quod nobis haud ferendam facit vitam, scenam ejus nos relinquere jubet; cujus nutum sequentis obedientia laudanda est, etiamsi alias morti omnibus, quibus instructus sum, viribus renitar.

§. 76.

Hæc tamen dubitatio tolli videtur, si ad sequentia animadvertimus: Sibimetipsi contradicere nequit deus; quod tamen fere necessario statuendam esset, si in ipsis calamitatibus quasi vox divina e vita nos vocans audiretur. Haud felicitatis fruendæ gratia, ut idem sæpius moneam, at virtutis exercendæ, ingenii formandi, felicitate dignos nos reddendi causa, solis lumine fruimur. Quomodo hoc ab una parte rationi nostræ imperaret sapientia optimi numinis, et ab altera, acerba fortuna nos minante, munus vitæ juberet abjici, terminumque diebus hujus vitæ, cursu, ut videtur, salis rapido effugientis,

poni? Num miseria culturam ingenii facit i
possibilem? num virtus, sereno fato nobis ha
arridente, locum habere nequit? num alioru
incommoda sublevare est cujuscunque infortun
pressi viribus ac conatibus majus? Ipsa expe
entia nos docet, genus humanum ad artes cole
das sæpissime necessitate compulsum esse,
fere quodvis litterarum studium. incunabuli
adversa quadam fortuna, relictis, adolevisse
consumatum esse; et virtus, quomodo diceret
stabilis, talisque de qua nobis ipsis gratularemu
nullis periculis, nullis tentationibus explorata
Nonne ipsi voluntariæ mortis gravissimi defe
sores fatentur, adversi aliquid incurrere deber
quod animum probet; virtutem sine adversari
marcere; tunc demum apparere, quanta sit
quantum valeat, quantum polleat, quum qui
possit sapientia ostendit; miserumque judican
dum esse qui nunquam fuit miser [82]. De hi
cujusvis ætatis philosophi, morum doctrinæ ma
gistri et poetæ multi sunt. Et antea jam vidi
mus, nullam sortem, quæ haud talis est, u
sciam, me ne exemplo quidem patientiæ, con
stantiæ et masculæ virtutis aliis inservire posse

[82]) Seneca de consolatione ad Marciam. c. 6. de providentia; c. 2. c. 4. et pl.

stam præbere autocheiriæ causam. talem au-
m vitæ sortem, quâ viverem et mihi et aliis
mnino inutilis, si bene utar mihi concessis vir
bus, sub imperio dei haud posse cogitari. Re-
git natura humana miseriam; eam evitare,
modo non læduntur officii leges, et ratio et
ligio jubent; at liberationem ab illa, ut a
mmo hominis immortalitati destinati malo,
aocunque modo expetere prohibet religionis
mà de providentia divina doctrina. Deus quo-
odo calamitatem virtutis educandæ, confir-
andæ, corroborandæ magistram elegisset, si
is per eam nuntiaret, vitæ omnibusque in illa
ercendis virtutibus nuncium esse mittendum.
eo nec valet illud: interdum aliorum ob cau-
m morti nos devovere debemus, ergo et inter-
im nobis mortem consciscere, ubi e re nostra
: Si nempe per illud "e re nostra" physicam
lutem spectemus, jam satis de hoc disputatum
t; si vero virtus ejusque strenuus cultus his
rbis indicetur, talem mortem haud animo vir-
tem adamanti convenire, novo argumento sta-
lire hac ipsa paragrapho conati sumus.

§. 77.

Attamen rursus objicientes audiuntur, qui
ligionis de provida numinis cura et vita æterna

doctrinas placitis suis de morte vi sibi illata adjungere cupiunt. Si vita hujus terræ limitibu minime coercita credenda est, num ergo existentia naturæ nostræ eo momento finitur, qui vitam deserimus? nonne ipsa cogitatio vitæ æternæ ad mortem voluntariam nos stimulare debet? nonne quam primum quærere debemus cives fore regni illius, ubi vita, æque ac felicitas, erit finis nescia, vita,

quam soecula nulla movebunt,
quam nec tristis hyems, nec noxia torqueat ætas,
anxia sollicitam quam non opulentia reddit,
et quam non moestam paupertas pallida, non mors,
obruet, aut nocuo vexabunt sidere morbi!

Quid? quod abjicimus exuvias, ut eo liberius uti viribus destinationi suæ convenienter possit immortalis, qua nos ornavit deus, mens; imitamur angues, qui impedimentum exentes nitidius vernant! in æterna tempora properamus! Tunc demum deum rite colimus, ei similiores redditi!

§. 78.

Talia proferentibus jure nostro respondere possumus. Certe deum effugere, vitæ mala effu-

:es, nequimus; ejus vero legibus, quoad vo-
:tem, quæ sola spectanda est, quando de
litate actionis cujusdam sermo est, resistere
possumus, libero arbitrio nisi plane carea-
ad nihil præ brutis destinati. At si deus
ıpientissimus, certam vitæ nostræ partem
in terris degere optimo jussit consilio, ejus
ıtiæ æque fuisset in aliam quamcumque uni-
partem nobis domicilium assignare absque
prævia vita. Eo ipso, quod hic nos nasci
t, satis clare quoque ostendit, nos hac in
educandos esse in vitam futuram. Absur-
videtur credere, nös eum in finem natos
ut sapientes ac boni vitam quam celerrime
ere certarent. Arctissima necessitudo certe
ıntem et æternam intercedit vitam, ita do-
ratio, ita religio et naturalis et revelata.
es statum terrestrem relinquimus, tales coe-
n incipimus; num igitur mea non referre
:, an quæ in hac vitæ conditione efficere
em, revera effecerim, necne? Uti quæ vi-
acent, non nisi antea edocti, instructi, ex-
ıti, ea, qua par est, ratione, facere possu-
nec laudandus esset puer, qui, relictis ma-
s ac ducibus, munera sibi suscipere vellet,

quorum minime pares essent ejus vires: ita nec laudandi sunt mortales e schola ruentes, in qua, quamdiu providum numen vitam illis conservet, fortuna adversa æque ac secunda præparandi sunt ad præstantiorem, quam speramus existentiæ epocham. Ad altiora fastigia non nisi per intervalla adscenditur; qui uno saltu cacumen attingere sperat, præceps sæpissime agitur: dulcissimos et suavissimos fructus arbores, non nisi annorum serie præterlapsa, progignunt. Qui non manendum esse putat, dum peragatur tempus terrestri suæ vitæ a providentia destinatum, plane aliam conditionem subeat, necesse est, quam quæ ejus foret, juxta leges naturæ, a numine præscriptas. Momentum, quo his convenienter morimur, solum est, quo mortem oppetere nobis prodest. Actio quævis æterna consectaria habet, ergo etiam voluntaria mors: caligo totam tegit viam, quæ omnibus est calcanda; ne minima quidem probabilitate effici potest, sequelas, quas secum fert autocheiria, nobis esse profuturas; quæ, quales, quantæque erint, nescimus; num igitur prudentis est, talem rerum commutationem temere incipere? A nonnullis adhuc profertur, illam haud temere inchoari; deum enim omniscium etiam hanc prævidisse actionem;

randum igitur esse, optimum parentem uni-
si, designantem ordinem per sæcula sæcu-
ım futurorum, omnia ita adornasse et insti-
ıse, ut hoc quoque bono cuidam inserviret.
c vero nihil valere absque negotio perspicitur.
m enim valet de omni malo morali, crimine
peccato; e quibus bonum quid posse evenire
mo negat, providentiæ fidem habens, inde ta-
m haud concludens, non melius fuisse, si
catis his sese abstinuissent homines. Equi-
n jure eam spem fovere nos posse credo, ne-
nem tam infelicem fore, ut plane non existere
ferret illi, qua fruitur, existentiæ; sed quid
rem? nonne sunt felicitatis et miseriæ gradus
ersissimi? nonne is, qui quadam in re volun-
i divinæ se subtrahit, minorem virtutis et
rfectionis habet mensuram, et felicitatis igi-
, quâ justitia severa probitatem coronat, sive
proemiis naturalibus sive positivis, non tan-
n assequi potest gradum, quantum ille, qui
lius suis satisfecerit officiis? Quomodo igitur
na providentia commutationem rerum, quam
urrit mortem sibi ipsi consciscens, talem fa-
et, ut major inde homini eveniret perfectio,
am si sibi ipsi infestus fuisset?

§. 79.

Quæ omnia si haud vana sunt omnique stabili fulcro orbata, hac disputatione evictum credo, argumentis ab officiis, quæ aliis debentur, et religionis doctrinis evinci posse, mortem voluntariam sensu strictiori nunquam licitam esse. Harum veritatum pondere et gravitate tantummodo profligari potest species illa veritatis, qua oculos interdum præstringit contraria sententia. Si vero non amplius in universum de actione licita vel prohibita sermo sit, si e contrario examini subjiciatur certi cujusdam facti moralitas et gradus peccati illius, qui exitum vitæ tali modo sibi paraverat: adest labor difficultatibus impeditus tantis, ut a mortali nemine suscipi debeat; verisimile quid ab illo, qui omnes περιστασεις bene cognoscit, elici potest; pro veritate vero judicium suum venditare quis audeat?

II.

Udsigt over Luthers Levnet.

(Første Afdeling)

af

Andreas Krag Holm.

Præst ved Holmens Menighed og Søeqvæsthuset.

— — — — — Nie hast Du geheuchelt,
Mit Glauben Deine freye Brust gestählt,
Hast keinem Fürsten je um Schutz geschmeichelt,
Daß Du ein Mensch warst, nie verheelt!
Warst Vater, Mann und Freund und Unterthan,
Der Armen Tröster, giengst die hohe Bahn
Des himmlischen Gebots mit festem Schritte;
Bliebst arm und Deine Lust war Gott,
Dein Glück hier, troz des Wahnes Spott,
Ein keusches Weib, und eine Hütte!

Wer hatte mehr als Du der hohen Gaben?
Wer flammte mehr fürs Evangelium?
Wie Du, voll Selbstgefühl, und doch erhaben
Hoch über Stolz und Eigenruhm?

Wer war mehr Eifrer? Mehr des Irrthums Feind?
Mehr sein Verfolger, und mehr Menschenfreund?
Wer kämpfte so, wie Du, der Wahrheit Kriege?
Doch kämpftest du für sie allein,
Und wolltest gern vergessen seyn,
Vergessen gern in ihrem Siege.

J. A. Cramer.

De Mænd, Forsynet betroede sieldne Aands Gaver, dem de heldigen uddannede, hæderligen anvendte til store Diemed, og ved hvilke de havde en omfattende Indflydelse paa Samtidige og paa Efterlevende, de glemmes vist ingensinde, de have opreist sig et Mindesmærke, hvis Indskrift Enhver kan læse og erindre. Glemmes kan derfor aldrig den Mand, der atter reiste den forfaldne Kristendom, arbeidede mod Meningstyrani, mod Samvittigheds Tvang, mod Vanhelligelse af det Allerhelligste, med en Aand og et Mod, med en Dierbhed og Standhaftighed, hvilken Faa før eller efter ham har lignet, Ingen overgaaet. Han har opreist sig et uforgjengeligt Mindesmærke, dets Indskrift kan læses og erindres af Alle: Han afskaffede Kloster, Aflad og Coelibat, blind Tro paa menneskelig Autoritet, indsatte Bibelen i sine Rettigheder, og bød Kristendommen atter at være Sandhe-

ns og Dydens Lære og Gudsfrygtel-
n et Middel til Opbyggelse. Men end-
ønt den Indskrift kan læses og erindres af Alle,
det dog ikke unødvendigt stundom at vise hen til
t, og tale et Ord om dens rette Mening og Be-
ning. Thi ikke er det nok at vide, hvad Man-
har udrettet, men lærerigt er det at begrunde,
orledes hans Aand blev vakt, hans Forsæt moed-
t, hans Kraft øvet, hans Mod og Troskab be-
iden i Prøven med Ære. Manges Sind drages
hen til det Nærværende, dvæler sjelden ved
iken om det Forbigangne, ret som var det liden
mærksomhed værdigt. Læselysten søger Næring
Døgnets talrige Skrifter, er raadvild i Val-
formedelst den store Overflod, griber derfor
se efter det Ny, og foragter det Gamle. Dog
er med Bøger, som med Mynter, de nye have
altid den Gehalt, som de ældre. Ligesom der-
de gamle Classikers Studium til enhver Tid
er uundværligt for den, der vil tænke med Lys,
en og Grundighed, tale klart, fyndigt og tæk-
gt, saa vil det ideligt vorde nødvendigt især
Religionslærerne at mindre sig deres Forgjen-
, og iblandt dem Mændene fra det Old, der
saa frugtbart paa Talenter, som paa Begiven-
r, og Hvo iblandt Alle var da, som Luther?

Til enhver Tidsalder bliver han usigelig vigtig for den protestantiske Religionslærer, der ei alene vil og bør kjende, hvorledes han kjempede mod Fordomme, Vildfarelser og Misbrug, hvorledes han fremstillede de Læresætninger, der gjelde som Norm for den Konfession, der bærer hans Navn — men end ydermere, ved at beundre hans utrættelige Virksomhed, Sandhedsiver, Uegennyttighed og Standhaftighed stemmes til Følelse for sit Kald, opmuntres til Mod under dets Byrder og Trængsler. Af Luther ville vi lære at hellige vore Evner og Kræfter Oplysningens store Sag, at det er den, for hvilken vi skulle leve og virke, uden at lade os adsprede af Sysler og Studier, som ere den fremmede. Af ham ville vi lære, ikke at frygte for Mennesker, naar de haane vor Gjerning, eller hindre vor Bestræbelse. Er vor Gjerning Guds, gjøre vi den for hans Aasyn, med Forstand, Flid, Iver, Kraft og Vedholdenhed, skal den ei vorde forgjeves, ei hindres. De skulle lade Ordet staae, og ingen Tak dertil have. Af ham ville vi lære at være tarvelige og nøisomme, naar man indskrænker os til ringe Kaar, og mener, at vort Arbeide er ikke megen Løn værd. I vort stille Hjem, i vor Familiekreds, imellem vore Bøger, og ved Embedets redelige Gjerning ville vi glemme Miskjendel-

l, som de, der ere fattige og dog gjøre Mange
ge. Jeg troer derfor ikke at have foretaget mig no-
t unyttigt eller overflødigt, ved at levere her en
dsigt over Luthers Levnet, og det vil være mig
m nok, om jeg alene herved kan bidrage til, at Lu-
ers Skrifter igjen vorde mere agtede af Fædre-
landets Religionslærere. At de just ikke ere i
n Anseelse, de fortjene, slutter jeg med Føie der-
, at jeg adskillige Gange har seet hele Samlin-
en, selv den nyeste Udgave, tilfals for en saare
etydelig Priis. Der er saa mangen Mand i de
ides Byer, som medrette klager over Savnet
Bøger, men hvo der kan faae Luthers Skrifter,
l længe finde rig Næring for sin Lærelyst, og op-
ge saa meget, han ikke havde ventet, der det
alene karakteriserer hin Tidsalder, men er end-
t brugbart og anvendeligt. Ved Udarbeidelsen
denne Udsigt har jeg fornemmelig lagt Walchs
gave af Luthers Skrifter til Grund, benyttet
ig af de i den anførte Aktstykker, som og af Ud-
verens høist lærerige Indledninger. Desuden
r jeg raadført mig med Henckes og Schrøckhs
irkehistorier, Plancks Entstehung des prote-
ntischen Lehrbegriffs, Seckendorfs Historie
s Lutherthums, Robertsons Carl d. 5tes
istorie og adskillige andre. Min Hensigt var na-

tørligviis ikke at levere nogen egentlig Biographi, men kun en saadan Udsigt, der kunde tjene til at give et tydeligt Begreb om Mandens Værd som Reformator, og opmuntre til at gjøre sig nøiere bekjendt med ham og hans Værker. Mit Arbeide anbefaler jeg mine Brødre til gunstig Modtagelse, og ønsker, at det ikke maae være deres Bifald uværdigt.

Martin Luther er fød i Eisleben i Sachsen den 10 November 1483. Hans Fader Hans Luther var en Bjergværksarbeider, der boede først i Landsbyen Møra, opholdt sig en kort Tid i Eisleben, men satte sig siden ned i Mansfeld, hvor han blev Medlem af Raadet. Han var en Mand, almindelig agtet for sin Redelighed, og elskede meget Omgang med lærde Folk. Efter at Luther havde nydt Underviisning i sin Barndom i Skolen i Mansfeld, blev han i sit fjortende Aar, sendt til en Klosterskole i Magdeburg, hvor han efter Tidernes Viis maatte søge kummerlig sit Brød ved at gaae omkring og synge og bede for Dørene. Efterat have opholdt sig et Aar i Magdeburg, kom han til Eisenach for at gaae i Skole,

entende blidere Kaar der, da hans Moder havde
ner i Byen og Omegnen. Men det gik ham
rstningen, ikke bedre end i Magdeburg, han
tte ogsaa der være en Kurrentpebling, og blev
ertiden saa forsagt, at han ønskede sig hjem
n. Dog Forsynet sørgede for den Yngling;
havde bestemt til de største Foretagender. En
n. Kone, Conrad Cottes Hustrue, fik Godhed
det unge Menneske, ved at lægge Mærke til,
r andægtig han sang og bad i Kirken, tog ham
t Huus og gav ham frit Bord. I Eisenach til-
gde han fire Aar, øvede sig i Skolevidenska-
ne efter Tidernes Viis, og lagde sig efter Gram-
tik, Rhetorik og Poesie, og ved sine sjeldne
turgaver og udmærkede Flid overgik han sine
edisciple. Her lagde han sig efter Musiken, af
ilken han siden var en stor Elsker, og compo-
ede endog selv *). Han lærde og at dreie, for

*) Hvad Luther tænkde om Musiken, kan man see af
et Brev, han i Aaret 1530 skrev til Ludvig Sen-
sel, en Baiersk Musikus, hvori han udlader sig
saaledes: dine bayerske Hertuger, endskjønt de
ere mig lidet gunstige, ærer og agter jeg dog
overmaade, fordi de saaledes ære og ynde Musiken.
Thi upaatvivlelig er der Anlæg til mange gode
Egenskaber og Dyder i de Siele, der røres ved
Musiken, men de som ikke røres derved, holder jeg
for, at de ligne Stene og Træklodse; thi vi vide

at skaffe sig Legems Bevægelse, og skriver sit
om denne sin Kunst til Wenceslaus Link, A
gustiner, siden Præst i Nürnberg. "Vil Verd
ikke give mig mit Ophold formedelst Guds O
vil jeg lære at tjene mit Brød med mine Hænd
og jeg skal tjene de Uværdige og Utaknemmelig
efter vor Faders Billede i Himlene".

I Aaret 1501 kom han til Universitetet i E
furt, hvor han flittig læste de gamle Classiker, C
cero, Virgilius, Livius og andre, gik videre
Philosophi, og giorde sig bekjendt med Physik
Ethik, som disse Videnskaber da bleve drevne. He
talede jævnlig med sine Lærere om det, han ha
de lært, og gjentog, hvad han havde hørt, for
erindre det desto bedre. Under alle sine Studerin
ger var han bestandig ivrig i at bede, og brugt
Ordsproget: Flittig bedet, er over Halvdelen stu

at Musiken er og forhadt og utaalelig for de on
de Aander. Jeg er aldeles af den Mening, o
kammer mig ikke ved at forsvare den, at efter Theo
logien er der ingen Kunst, der kan lignes ve
Musiken, da den alene efter Theologien frembrin
ger det, som Theologien ellers alene frembringer
nemlig Sinds Fred og Glæde, hvilket er aabenbar
Bevis for, at Djevelen, der er Aarsag til all
Engstelser og Sindsoprør, maa flye for Musikens
Ord, som for Theologiens.

ret *). For at forøge sin Kundskab om Bøger, søgde han flittig Universitets Bibliotheket, og r indtraf en Omstændighed, der paa hans hele i havde den allervigtigste Indflydelse. Han fik amlig her første Gang den latinske Bibel ihænde, forundrede sig saare meget over, da han saae, den indeholdt mere, end hvad man i Postillerne paa Prædikestolene pleiede at forklare. Han

*) Luther var stedse ivrig i at bede. En af hans Venner skriver derom til Melanchthon: der gaaer ingen Dag forbi, at han jo i det mindste tager tre Timer til Bønnen, og det dem, der til Studering ere de beqvemmeste. Det lykkes mig engang at høre ham bede, hielp Gud! hvilken Aand, hvilken Tro er i hans Ord. Han beder saa andægtig, som En, der taler med Gud, med saadant Haab og Tro, som En, der taler med sin Fader. Jeg veed, sagde han, at du er vor kjære Gud og Fader, derfor er jeg viß paa, du vil ødelegge dine Børns Forfølgere. Men gjør du det ikke, saa er Faren din, saavelsom vor, hele Sagen er din; thi hvad vi have giort, det have vi maattet gjøre, derfor maa du, kjære Fader! beskytte dine. Da jeg langt fra hørde ham bede saadanne Ord med tydelig Røst, brændte Hjertet mig i Livet af stor Glæde, fordi jeg hørde ham saa andægtig og venlig tale med Gud, men fornemmelig, fordi han saa ivrig fordrede Forjættelserne af Psalmerne, som om han var viß paa, at Alt maatte skee hvad han begierede.

læste den flittig igjennem, og bad af sit gan[illegible] Hjerte, at Gud dog engang vilde unde ham d[illegible] Lykke, at have saadan en Bog til sin Eiendom og bestandig at kunne bruge den *).

I Aaret 1503 tog han den ringeste akademiske Grad, Baccalaur Graden, og faldt kort efter i en meget svær Sygdom, hvor han tvivlede om sit Liv. En gammel Præst besøgde ham og trøstede ham med disse Ord: vær ved et godt Mod, min Baccalaurie! Gud vil endnu gjøre Eder til en stor Mand, der igjen skal trøste mange Mennesker. Thi den, Gud har kjær, og af den han vil drage noget Saligt frem, paalægger han tilig det hellige Kors, i hvilken Korsskole taalmodige Folk lære meget —

*) Det ønskede den fromme ædle Yngling, og bidrog siden til, at dette Ønske er gaaet i Opfyldelse for alle Kristne, saavel Lærere, som Tilhørere, og skulle da vi, som ere Folkets Lærere, ikke sætte hellig Priis paa, at vi have Adgang til denne udtømmelige Viisdoms Kilde, og at det ved saa mange Arbeider er bleven os lettere at øse af dens rige Væld! Skulle vi ikke flittigen læse Guds Ord, for at give vor Lærdom den Karakter den Anseelse, og den Indflydelse, menneskelig Viisdom og Veltalenhed ei kan give! Skulle vi ei ansee det som en hellig Pligt af yderste Evne at bidrage til, at Bibelen igjen kan vorde agtet, elsket, læst af Folket, og saaledes Lyst til den saliggjørende Guds Kundskab og den offentlige Gudsdyrkelse igjen reise sig.

)isse Ord faldt i god Jord, og Luther tænkde of-
paa dem, og erindrede sig dem, som alle Prøver
a Forsynets Førelse.

I Aaret 1505 tog han Magistergraden, be-
ndte kort efter at holde Forelæsninger over Ari-
telis Physik og Ethik, dog havde han ikke isinde
blive ved Philosophien, men lagde sig efter
tslæren, hvilket hans Paarørende ønskede, men
t var ikke som Lovkyndig, men som Theolog og
ligionslærer, Forsynet vilde, at Manden skulde
ke, og han blev paa en Maade, den Tænkende
kalder blind Hændelse, ledet nærmere mod sin
stemmelse.

Med den gudsfrygtige Sindsstemning, vi bli-
vaer hos Luther fra hans første Ungdom, med
ns Lyst til Andagt og uafbrudt Studering maat-
det stille Klosterlio let synes ham saare tillokken-
, og Augustinerne især være de, iblandt hvilke
ønskede at optages. Til disses Generalvikar,
han Staupitz, havde han særdeles Hengi-
hed, og Ordenen var meget agtet i Sachsen og
ringen, ligesom Augustinus, efter hvilken
nævnedes, var den af Kirkefædrene, der flit-
st blev læst og studeret. Desuden hørde det til
dalderens herskende Mening, fra hvilken en
faren Yngling ikke saa let kunde rive sig løs, at

den geistlige Stand, og især Munkenes, ikke alene var den allerhelligste, men og den sikreste Vei til den evige Salighed. I denne Stand skulde den Mand indtræde, der siden skulde være Munkevæsenets ivrigste Forfølger. Stemt for den, som han maatte være, behøvedes kun en Anledning, og han valgde den.

Ofte maatte den fyrige andagtsfulde unge Mand rystes ved Tanken om Guds Vrede, og Herrens Straffedomme, som man da kaldte Alt, hvad der indjog Skræk, Alt, hvad der førde Modgang og Nød over Menneskene. Og nu traf det sig, at der opstod et frygteligt Tordenveir, og Lynet slog ned nær ved den unge Mand, og en af hans Venner døde pludselig, og der ere de, som mene, at han, truffet af Lynet, faldt ved Luthers Side.

Da rystedes Ynglingens Inderste, da bævede hans Hjerte for Gud, det Hjerte, der aldrig bævede for Mennesker, da blev den fast hos ham, den Beslutning, der længe havde arbeidet i hans Sjel: Jeg vil flye Verden, alle dens frugtesløse Bestræbelser, dens usle Tant, dens tomme Glæder, dens forfængelige Pragt; jeg vil træde inden disse høie hellige Mure, søge den rolige Havn for alle Livets Storme; i den snevre Celle, med den Korsfæstedes Billede for Oie, vil jeg grandske paa Guds Ord,

e Skrifter, som derom tale, og fra Cellen, ve og snævre, vil jeg gaae ved Midnattens orgenens, ved Middagens og Aftenens Time Templets høie Hvelving, og blande min ıe mellem Chorets høitidelige Hymner til ›iges Priis, mellem dets veemodsfulde Mi= der tolker Hjertets Følelse over Synd og orsoning. Der vil jeg døe fra Verden, og mig til et evigt Liv, men tabt for Samfun= l jeg ikke være; Min Afholdenhed, min nhed, min Selvfornegtelse, min Andagt, o min Flid i mine mange eensomme Timer d Exempel og Daad være gavnlig for An=

ıeslutningen var fast, og den udførtes med ›g Bestemthed, som alle Mandens Beslutnin= hi han gjorde Intet halvt af Alt, hvad han

)et var den 17 Juni 1505, da han samlede enner omkring sig, for at fornøie dem med sik, og under Glæden sagde han: Jeg gaaer :er, og det er sidste Gang, jeg saaledes er ›er. Om Natten gaaer han hen til Augusti= taler med dem og bliver antaget. Alt, ˈam tilhørde, lader han blive i sit Værelse, t Virgil og sin Plautus tager han med sig i

tinligviis ikke at levere nogen egentlig Biographi, men kun en saadan Udsigt, der kunde tjene til at give et tydeligt Begreb om Mandens Værd, som Reformator, og opmuntre til at gjøre sig nøiere bekjendt med ham og hans Værker. Mit Arbeide anbefaler jeg mine Brødre til gunstig Modtagelse, og ønsker, at det ikke maae være deres Bifald uværdigt.

Martin Luther er fød i Eisleben i Sachsen den 10 November 1483. Hans Fader Hans Luther var en Bjergværksarbeider, der boede først i Landsbyen Møra, opholdt sig en kort Tid i Eisleben, men satte sig siden ned i Mansfeld, hvor han blev Medlem af Raadet. Han var en Mand, almindelig agtet for sin Redelighed, og elskede meget Omgang med lærde Folk. Efter at Luther havde nydt Undervisning i sin Barndom i Skolen i Mansfeld, blev han i sit fjortende Aar, sendt til en Klosterskole i Magdeburg, hvor han efter Tidernes Viis maatte søge kummerlig sit Brød ved at gaae omkring og synge og bede for Dørene. Efterat have opholdt sig et Aar i Magdeburg, kom han til Eisenach for at gaae i Skole,

forventende blidere Kaar der, da hans Moder havde Venner i Byen og Omegnen. Men det gik ham i Førstningen, ikke bedre end i Magdeburg, han maatte ogsaa der være en Kurrentpebling, og blev undertiden saa forsagt, at han ønskede sig hjem igjen. Dog Forsynet sørgede for den Yngling; det havde bestemt til de største Foretagender. En from Kone, Conrad Cottes Hustrue, fik Godhed for det unge Menneske, ved at lægge Mærke til, hvor andægtig han sang og bad i Kirken, tog ham i sit Huus og gav ham frit Bord. I Eisenach tilbragde han fire Aar, øvede sig i Skolevidenskaberne efter Tidernes Viis, og lagde sig efter Grammatik, Rhetorik og Poesie, og ved sine sieldne Naturgaver og udmærkede Flid overgik han sine Meddiscipler. Her lagde han sig efter Musiken, af hvilken han siden var en stor Elsker, og componerede endog selv *). Han lærde og at dreie, for

*) Hvad Luther tænkde om Musiken, kan man see af et Brev, han i Aaret 1530 skrev til Ludvig Sensel, en Baiersk Musikus, hvori han udlader sig saaledes: dine bayerske Hertuger, endskjønt de ere mig lidet gunstige, ærer og agter jeg dog overmaade, fordi de saaledes ære og yndе Musiken. Thi upaatvivlelig er der Anlæg til mange gode Egenskaber og Dyder i de Siele, der røres ved Musiken, men de som ikke røres derved, holder jeg for, at de ligne Stene og Træklodse; thi vi vide

at skaffe sig Legems Bevægelse, og skriver siden om denne sin Kunst til Wenceslaus Link, Augustiner, siden Præst i Nürnberg. "Vil Verden ikke give mig mit Ophold formedelst Guds Ord, vil jeg lære at tjene mit Brød med mine Hænder, og jeg skal tjene de Uværdige og Utaknemmelige, efter vor Faders Billede i Himlene".

I Aaret 1501 kom han til Universitetet i Erfurt, hvor han flittig læste de gamle Classiker, Cicero, Virgilius, Livius og andre, gik videre i Philosophi, og giorde sig bekjendt med Physik og Ethik, som disse Videnskaber da bleve drevne. Han talede jævnlig med sine Lærere om det, han havde lært, og gjentog, hvad han havde hørt, for at erindre det desto bedre. Under alle sine Studeringer var han bestandig ivrig i at bede, og brugde Ordsproget: Flittig bedet, er over Halvdelen stu-

at Musiken er og forhadt og utaalelig for de onde Aander. Jeg er aldeles af den Mening, og skammer mig ikke ved at forsvare den, at efter Theologien er der ingen Kunst, der kan lignes ved Musiken, da den alene efter Theologien frembringer det, som Theologien ellers alene frembringer, nemlig Sinds Fred og Glæde, hvilket er aabenbare Beviis for, at Djevelen, der er Aarsag til alle Angstelser og Sindsoprør, maa flye for Musikens Ord, som for Theologiens.

deret *). For at forøge sin Kundskab om Bøger, besøgde han flittig Universitets Bibliotheket, og her indtraf en Omstændighed, der paa hans hele Liv havde den allervigtigste Indflydelse. Han fik nemlig her første Gang den latinske Bibel ihænde og forundrede sig saare meget over, da han saae, at den indeholdt mere, end hvad man i Postillerne og paa Prædikestolene pleiede at forklare. Han

*) Luther var stedse ivrig i at bede. En af hans Venner skriver derom til Melanchthon: der gaaer ingen Dag forbi, at han io i det mindste tager tre Timer til Bønnen, og det dem, der til Studering ere de beqvemmeste. Det lyktes mig engang at høre ham bede, hielp Gud! hvilken Aand, hvilken Tro er i hans Ord. Han beder saa andægtig, som En, der taler med Gud, med saadant Haab og Tro, som En, der taler med sin Fader. Jeg veed, sagde han, at du er vor kjære Gud og Fader, derfor er jeg vis paa, du vil ødelegge dine Børns Forfølgere. Men gjør du det ikke, saa er Faren din, saavelsom vor, hele Sagen er din; thi hvad vi have giort, det have vi maattet giøre, derfor maa du, kjære Fader! beskytte dine. Da jeg langt fra hørde ham bede saadanne Ord med tydelig Røst, brændte Hjertet mig i Livet af stor Glæde, fordi jeg hørde ham saa andægtig og venlig tale med Gud, men fornemmelig, fordi han saa ivrig fordrede Forjættelserne af Psalmerne, som om han var vis paa, at Alt maatte skee hvad han begierede.

læste den flittig igjennem, og bad af sit ganske Hjerte, at Gud dog engang vilde unde ham den Lykke, at have saadan en Bog til sin Eiendom og bestandig at kunne bruge den *).

I Aaret 1503 tog han den ringeste akademiske Grad, Baccalaur Graden, og faldt kort efter i en meget svær Sygdom, hvor han tvivlede om sit Liv. En gammel Præst besøgde ham og trøstede ham med disse Ord: vær ved et godt Mod, min Baccalaurie! Gud vil endnu gjøre Eder til en stor Mand, der igjen skal trøste mange Mennesker. Thi den, Gud har kjær, og af den han vil drage noget Saligt frem, paalægger han tilig det hellige Kors, i hvilken Korsskole taalmodige Folk lære meget —

*) Det ønskede den fromme ædle Yngling, og bidrog siden til, at dette Ønske er gaaet i Opfyldelse for alle Kristne, saavel Lærere, som Tilhørere, og skulle da vi, som ere Folkets Lærere, ikke sætte hellig en Priis paa, at vi have Adgang til denne uudtømmelige Viisdoms Kilde, og at det ved saa mange Arbeider er bleven os lettere at øse af dens rige Væld! Skulle vi ikke flittigen læse Guds Ord, for at give vor Lærdom den Karakter den Anseelse, og den Indflydelse, menneskelig Viisdom og Veltalenhed ei kan give! Skulle vi ei ansee det som en hellig Pligt af yderste Evne at bidrage til, at Bibelen igjen kan vorde agtet, elsket, læst af Folket, og saaledes Lyst til den saliggjørende Guds Kundskab og den offentlige Gudsdyrkelse igjen reise sig.

Disse Ord faldt i god Jord, og Luther tænkde ofte paa dem, og erindrede sig dem, som alle Prøver paa Forsynets Førelse.

I Aaret 1505 tog han Magistergraden, begyndte kort efter at holde Forelæsninger over Aristotelis Physik og Ethik, dog havde han ikke isinde at blive ved Philosophien, men lagde sig efter Retslæren, hvilket hans Paarørende ønskede, men det var ikke som Lovkyndig, men som Theolog og Religionslærer, Forsynet vilde, at Manden skulde virke, og han blev paa en Maade, den Tænkende ikke kalder blind Hændelse, ledet nærmere mod sin Bestemmelse.

Med den gudsfrygtige Sindsstemning, vi blive vaer hos Luther fra hans første Ungdom, med hans Lyst til Andagt og uafbrudt Studering maatte det stille Klosterliv let synes ham saare tillokkende, og Augustinerne især være de, iblandt hvilke han ønskede at optages. Til disses Generalvikar, Johan Staupitz, havde han særdeles Hengivenhed, og Ordenen var meget agtet i Sachsen og Thüringen, ligesom Augustinus, efter hvilken den nævnedes, var den af Kirkefædrene, der flittigst blev læst og studeret. Desuden hørde det til Tidsalderens herskende Mening, fra hvilken en uerfaren Yngling ikke saa let kunde rive sig løs, at

den geistlige Stand, og især Munkenes, ikke alene var den allerhelligste, men og den sikreste Vei til den evige Salighed. I denne Stand skulde den Mand indtræde, der siden skulde være Munkevæsenets ivrigste Forfølger. Stemt for den, som han maatte være, behøvedes kun en Anledning, og han valgde den.

Ofte maatte den fyrige andagtsfulde unge Mand rystes ved Tanken om Guds Vrede, og Herrens Straffedomme, som man da kaldte Alt, hvad der indjog Skræk, Alt, hvad der førde Modgang og Nød over Menneskene. Og nu traf det sig, at der opstod et frygteligt Tordenveir, og Lynet slog ned nær ved den unge Mand, og en af hans Venner døde pludselig, og der ere de, som mene, at han, truffet af Lynet, faldt ved Luthers Side.

Da rystedes Ynglingens Inderste, da bævede hans Hjerte for Gud, det Hjerte, der aldrig bævede for Mennesker, da blev den fast hos ham, den Beslutning, der længe havde arbeidet i hans Sjel: Jeg vil flye Verden, alle dens frugtesløse Bestræbelser, dens usle Tant, dens tomme Glæder, dens forfængelige Pragt; jeg vil træde inden disse høie hellige Mure, søge den rolige Havn for alle Livets Storme; i den snevre Celle, med den Korsfæstedes Billede for Øie, vil jeg grandske paa Guds Ord,

og i de Skrifter, som derom tale, og fra Cellen, den lave og snævre, vil jeg gaae ved Midnattens ved Morgenens, ved Middagens og Aftenens Time hen i Templets høie Hvælving, og blande min Stemme mellem Chorets høitidelige Hymner til den Eviges Priis, mellem dets veemodsfulde Miserere, der tolker Hjertets Følelse over Synd og over Forsoning. Der vil jeg døe fra Verden, og berede mig til et evigt Liv, men tabt for Samfundet vil jeg ikke være; Min Afholdenhed, min Nøisomhed, min Selvfornegtelse, min Andagt, og selv min Flid i mine mange eensomme Timer vil ved Exempel og Daad være gavnlig for Andre.

Beslutningen var fast, og den udførtes med Mod og Bestemthed, som alle Mandens Beslutninger; thi han gjorde Intet halvt af Alt, hvad han gjorde.

Det var den 17 Juni 1505, da han samlede sine Venner omkring sig, for at fornøie dem med en Musik, og under Glæden sagde han: Jeg gaaer i Kloster, og det er sidste Gang, jeg saaledes er hos Eder. Om Natten gaaer han hen til Augustinerne, taler med dem og bliver antaget. Alt, hvad ham tilhørde, lader han blive i sit Værelse, kun sin Virgil og sin Plautus tager han med sig i

Klosteret. Næste Morgen melder han sine Venner den Forandring, der var foregaaet, og takker dem for al Venskab og Kjerlighed; de forskrækkes og ile til Klosteret, for at bringe ham til at opgive sit Forsæt. Men Man indlader dem ikke — og en heel Maaned forløb, inden de fik ham at see. Han meldte sine Forældre sin Stands Forandring, sender dem sin Magister Ring, og de Klæder, han nu ikke mere behøvede.

Hans Forældre blive saare utilfredse med denne Forandring i hans Stand, og hans Fader reiset selv til Erfurt for at bringe ham paa andre Tanker. Han mindede ham om, at Børn skulde adlyde deres Forældre for Guds Skyld, og ikke foretage sig Noget, uden deres Raad og Vidende. Han talede saa eftertrykkelig, at Luther selv maa sige, at han neppe i sit hele Liv, han, der dog ellers fik mange haarde Ord at høre, havde af noget Menneske hørt saadan Tale. Dog endskjønt den ikke bevægede ham til at forandre sin Beslutning, gjorde den dog et dybt Indtryk, da Faderen iblandt andet bad ham at betænke, "om dette ikke var Blændværk, Selvbedrag, djevelsk Gøgleri, men og et Vink fra Gud". Disse Ord slog Rødder i hans Siel, og at de ei havde slaget dem løseligen, viiste hans Skrift om Munkeløf-

terne, det han i Aaret 1521 udgav og — tilegnede sin Fader.

Dog, han troede sig dreven ved et høiere Kald til at blive Munk — og han blev det. Endskjønt Man villig antog ham, og ansaae det for en Ære for Ordenen, at en Mand med saadanne Gaver og Kundskaber i den vilde lade sig indlemme, saa flatterede man ham dog ingenlunde. Man vilde lære ham, hvad Lydighed var, og underkastede ham Novitziatets de sædvanlige haarde Prøver. Han maatte gaae omkring med Tiggerposen i Byen, vogte Døre, feie Kirken, og endog rense Kloakerne. I Alt viste han Lydighed. Dog behandlede man ham lemfældigere, da Staupitz kom til Klosteret, og erindrede Prioren om, at være høfligere mod en Mand, der allerede var Magister, og lade ham beholde Tid til sine Studeringer; desuden antog Universitetet sig ham, som en af dets værdige Medlemmer, og gjorde Prioren og Klosteret Forestillinger desangaaende.

I Aaret 1507 blev han ordineret til Præst; han gav sin Fader Underretning herom, og bad ham bivaane Høitideligheden. Han kom ridende til Klosteret med 20 Heste, og forærede Luther 20 Gylden. Da bad den kjerlige Søn sin Fader, at lade fare den Vrede, han havde fattet til ham,

forbi han blev Munk, og søgbe igjen at forsone ham.

Imedens Luther opholdt sig i Klosteret, søgde han at anvende sin Tid saa vel, som muligt, og at gjøre sig mere duelig til Guds Tjeneste. Han udbad sig Bibelen af Kloster-Bibliotheket, læste flittig i den, ligesom tilforn, og studerede Kirkefædrenes, især Augustini Skrifter. Men da han var bleven ordineret til Præst, fratog Man ham Bibelen, og holdt ham til at læse Scholastikerne, hvilket han og af Lydighed gjorde, og det med sin sædvanlige Flid, saa han ogsaa snart overgik de Fleste i den scholastiske Theologi. Ved disse Studeringer dyrkede han ikke alene sin Forstand, samlede sig det Forraad af Kundskaber, han siden ved saa mange Leiligheder i sine Stridigheder mod Forfægterne af de herskende Meninger vidste heldigen at anvende, men fik, ved at læse Occam, først Tvivl om Pavens Høihed, og, ved at studere Lyra, Begreb om den hellige Skrifts Fortolkning. Hans Flid i Studeringer gik saa vidt, at hans Sundhed kom i Fare.

Dog var han stedse sørgmodig og urolig i Klosteret, uagtet han ellers var af Naturen munter og oprømt. Det gik ham, som saa Mange, der ikke fandt — førend efter en lang Kamp, den Fred

i Klosterlivet, de havde ventet. Han følde og Uro over sin Faders Bebreidelse, og havde mange aandelige Anfægtninger og Tvivl om Guds Naade. Den Tids sædvanlige Forestilling om gode Gjerninger kunde ikke berolige ham; hans Bøn, hans Fasten, hans Studering, hans Legemets Spægelse kunde ikke trøste ham, han følde Trang til en høiere Trøst, og i hans Sjel opkom og uddannedes efterhaanden det store, indholdsrige, frugtbare Begreb om Troen og Retfærdiggjørelsen ved den, hvilket han siden efter med saa megen Fynd og Veltalenhed forsvarede, som et af den luttrede Læres væsentlige Særkjender. Under denne Uro og Bodskamp maatte han erkjende, hvad han siden efter saa ivrig forsvarede, at disse selvvalgte Klosterværker og legemlige Øvelser ikke ere tilstrækkelige til retskaffen Hellighed, til at erlange den guddommelige Naade og Forsikringen om den. Af egen Erfaring maatte han lære at kjende den Høiskolens falske Viisdom og Klosterhellighed, hvilken han siden saa ivrigen skulde angribe.

Men han skulde ikke henleve sin Tid i den snævre Munkecelle, der skulde aabnes ham en anden og større Virkekreds, hvor han skulde dannes til det vigtige Kald, der siden ventede ham. Det var i Aaret 1508, han efter sin store Velynder Stau-

pitz's Anbefaling blev ansat som Professor i Philosophien ved det i Wittenberg af Churfyrsten Friderik den Wise 1502 oprettede Universitet. Han kjendte den scholastiske Philosophi, og forstod allerede heel vel Logiken og Disputerekunsten, han vovede derfor kraftigen at modsætte sig den Vildfarelse, at ville bygge Kristendommen paa Aristoteles, Aqvinas, Scotus og Albertus, og paastod, at den skulde grundes alene paa Propheternes og Apostlernes Skrifter. Dette opvakde stor Sensation og gav ham strax megen Anseelse. Man begyndte strax at mærke, at han holdt sig til Jesu Kristi Ord, det Ingen med Philosophi, Sophisteri, Skotisteri, o. s. v. kan kuldkaste. Churfyrsten hørde ham prædike, og forundrede sig over hans Forstand, over hans veltalende og frugtbare Foredrag.

Hans Lyst og Attraae til det theologiske Studium blev stedse stærkere. Han begyndte snart, efter at have taget den theologiske Baccalaurei Grad i Wittenberg at holde theologiske Forelæsninger, i hvilke han gik frem paa en ny Maade, da han ganske tilsidesatte Scholastiken, og lagde den hellige Skrift til Grund, hvorved han alt maatte blive end mere fortrolig med dens Studium, og derved forberedes til siden at blive dens heldige Fortol-

ker og Forsvarer. Den Anseelse, han formedelst sine Naturgaver, sin Lærdom, Gudsfrygt, Flid og Munterhed stod i hos Augustinerordenen, var Aarsag til, at han i Anledning af en Strid, som opkom, da Ordenens Generalvicarius i Tydskland vilde gjøre en anden Inddeling i de saa kaldte Provindser, hvilken syv Klostere modsatte sig, blev sendt til Rom for at afgjøre Sagen hos Ordenens almindelige General og Curien selv, hvilket Ærinde han til begge de stridende Partiers fælleds Tilfredshed udførde.

Denne hans Reise maatte naturligviis have en stor Indflydelse paa hans Karakter, og være et særdeles vigtigt Middel til at vække hos ham den Afskye for hele Pavedømmet, der siden ved saa mange Anledninger blev næret til bittreste Harme. Han saae her, i Hierrakiets Sæde, hvor Alt burde være helligt, ærværdigt om Kirkens synlige Overhoved, at den offentlige Gudstjeneste paa den skjendigste Maade blev med Skjødesløshed behandlet, at Fritænkeri, ja endog Atheisteri og fræk Religionsspot herskede selv hos de anseeligste Geistlige, og at de førde et overdaadigt og høist forargeligt Levnet. Han, som holdt over Religionens og over sin Stands Regler indtil Ængstelse, maatte forbauses, og føle den inderligste Harme og Uvillie

ved Synet af slige Afskyeligheder. Paa Reisen traf han nogle Munke, der spiste Kjød om Fredagen. Venlig advarede han dem, at dette stred mod Pavens Anordning. De frygte for, at han skal angive dem, og beslutte snigmorderisk at rydde ham af Veien. En Dørvogter aabenbarede ham dette Anslag, og han drager hurtigen bort. At dette og bidrog til at lægge Grunden til hans Uvillie mod Papisterne, er saare begribeligt. Han havde seet Rom med egne Øine og glemde den aldrig. Det var den krigerske urolige Julius den anden, der da var Pave, over hvis Herskesyge Frankriges ædle Ludvig den 12 var saa fortørnet, at han lod slaae en Skuepenge med Indskrift: Perdam Babylonis Nomen.

Efter sin Tilbagekomst fra Rom blev han ved at holde Forelæsninger i Wittenberg over Theologien, og prædikede, især fra 1511 flittig og ikke uden Bifald, endskjønt han nødig i Begyndelsen vilde give sig af med at prædike. Han havde det, man maatte ønske, Alle havde, et saare høit Begreb om Prædikens Vigtighed, "det er, sagde han, ikke en ringe Sag, at man i Guds Sted skal tale og prædike for Folket". Han vilde nemlig prædike, ei for at behage, men for at opbygge, prædike, som den, der havde Fynd, og ikke, som de Skrift-

ge, han vilde vække ei et flygtigt Bifald, men
blivende Indtryk, han vilde tale, som Guds
, at Gud maatte æres i alle Ting formedelst
am Kristum, og derfor ansaae han det som et
eide, der ei kunde gjøres med Lethed, ei drives
en Bisag; men der fordrede megen Aands og
ems Anstrængelse. Han frygtede derfor at be-
ide paa det, især da og hans akademiske Stu-
r og Forelæsninger saa meget maatte sysselsætte
n. Han gjorde Staupitz mange Indvendinger,
sagde "Hr. Doctor! Jeg skiller mig ved Livet,
lder det ikke ud et Fjerdingaar" Staupitz sva-
r "Vel an! i Guds Navn! vor Herre Gud
og store Forretninger hist oppe, og bruger og
kloge Folk" Luther gav efter, og fordi han an-
e Sagen vigtig, bragde han det og saa vidt, at
n medrette ansaae ham, som en af sin Tids
erste Prædikanter, og unægtelig har han ved
Prædikener bidraget særdeles meget til at frem-
st Reformationsværk; thi det maa vel erkjen-
, skjønt man i vore Tider ikke har agtet derpaa
orlig, at Prædiken er et af de faa sjeldne Mid-
, vi endnu have tilbage, til at virke paa almin-
ig Folkestemning, og at sand kristelig kraftfuld
Ltalenhed har en overvættes stor Magt over
erkerne.

Nu indtraf en anden Begivenhed, der sikkerlig var af megen Vigtighed, og opfordrede Luther til endnu mere at kjende den hellige Skrift og forsvare den — Hans Velynder, Generalvikaren Staupitz og Klosteret paalagde ham at blive Doctor i Theologien, da formedelst det Wittenbergske Universitets Stiftelse nogle Professorater, for at spare Lønningerne, skulde besættes med Canonici ved Allehelgens Stifts Kirke, og med Munke af Klosterne. Luther, der ansaae sig ved denne — i den Tid saare anseelige — Værdighed en ny Forpligtelse paalagt, vægrede sig atter, og undskyldte sig med, at han var svagelig og sygelig, og frygtede for, ikke at leve længe. Men Staupitz vedblev sin Paastand. "Enten I lever eller døer, sagde han, saa behøver Gud Eder i sit Raad — Derfor adlyder, hvad Eders Convent befaler, da I efter Eders Løfte er mig og det Lydighed skyldig". Luther maatte adlyde og sværge, som han siger, sin allerkjereste hellige Skrift, og love at prædike og lære den trolig og puurt og reent. Churfyrst Friderich betalede Omkostningerne, 60 Gylden, og Luther blev promoveret til Doctor den 19 Oct. 1512 af den siden saa bekjendte Dr. Andreas Bodenstein, Karlstad. Den høitidelige Eed, han da aflagde, var ham stedse

hellig, og Erindringen om den styrkede ham under sit Kalds mangehaande Besværligheder og de Sindsanfægtninger, for hvilke den fyrige og samvittighedsfulde Mand stedse var udsat, endog da, naar han syntes lig Klippen i Havet, Intet kunde omstyrte. I Nød og Kamp, siger En af hans Venner om ham, naar Djevel og Verden vilde gjøre ham angst og bange med Spørgsmaaler: Hvo der havde befalet ham det? og hvor han kunde forsvare, at have anrettet saadant et Væsen i Kristenheden? da erindrede han sig og trøstede sig ved sit ordentlige lovmessige Doctorat, den offentlige Befaling og hans dyre Eed, hvorpaa han og i Kristi Navn med Ære og til mange Menneskers Salighed har uforfærdet fortsat sin (og vist Guds) Sag, og med Guds Bistand redelig udført den.

Som Doctor i Theologien ansaae han det endnu mere for Pligt at beflitte sig paa den hellige Skrifts Læsning — Han læste den, og hængde ikke ved de allegoriske Forklaringer og andre Vidtløftigheder, som den Tid vare i Mode *), men søgde den rette Ordsforstand, og derfor øvede han sig flittig i det hebraiske og græske Sprog, kjøbde og laande nyttige Bøger, hvilke herudi kunde give ham Oplysning,

*) Ganske kunde han dog ikke rive sig løs fra Allegorier og Typer, hvilket især hans Postil kan vise.

og raadførde sig med sagkyndige Mænd, naar han ei selv kunde finde den rette Fortolkning. Jo mere han studerede Skriften, desto mere Afsmag fik han for den scholastiske og aristoteliske Philosophi, men læste derimod flittig i Kirkefædrenes, især i Augustini Skrifter. Af andre Bøger holdt han især meget af Johan Taulers *) Skrifter, og den saa kaldte tydske Theologi **), hvilken han i Aaret 1516 udgav med en Fortale; hvor han erklærede, at der næst Bibelen og Augustini Skrifter ikke var forekommen ham nogen Bog, af hvilken han havde lært mere, hvad Gud, Kristus, Mennesket og alle Ting vare — Læsningen i Au-

*) Johan Tauler, en berømt Dominicaner og yndet Prædikant i Strasburg, døde 1361. Han regnes til Mystikerne. Joh. Arnd har udgivet hans Levnet, og han, og efter ham P. J. Spener, samlet hans Skrifter.

**) Den saa kaldte tydske Theologi er en mystisk Bog af en ubekjendt Forfatter, der skal have hedt Ebland eller Eblend. Den viser, hvorledes Mennesket af de tre bekjendte Veie, Renselsens, Oplysningens, og Foreningens skal erlange Fuldkommenhed, hvorledes Mennesket skal vise aandelig Armod og Ydmyghed. Da Luther vendte sig bort fra Scholastikerne, og søgde at indføre den bibelske Læremaade, maatte han nødvendig finde Smag i Mystikernes Skrifter, fordi de gjorde Religionen til en Sag for Sjelen — og agtede Bibelen høit.

gustini Skrifter var det, der siden kom ham saavel tilpas i Stridighederne med Papisterne om den fri Willie og Fortjenesten ved gode Gjerninger, og bestemde saa meget hans Begreb og Læremaade herudi.

Da han saaledes flittig studerede Skriften, kunde han ikke andet end føle inderlig Misfornøielse over den da værende Theologies fordærvede Tilstand, og da den kom for størstedelen fra den aristoteliske og scholastiske Philosophi, maatte han ivre mod den, og det skeedte da, med den Heftighed og Diervhed, der var grundet i hans Temperament, og siden efter blev stedse forøget ved de Angreb og den Modstand, han mødte. I Aaret Aaret 1516 sendte han nogle Indvendinger mod Aristotelis Philosophi til sin fordums Lærer, Dr. Jodox. Man har dem ikke mere, men i Brevet til Johan Lange, Augustiner Prior i Erfurt, med hvilken han sendte dem, kalder han Aristoteles en Erkebagtaler, en Comoediant, der med sin græske Maske havde saa meget gjort Nar af Kirken, og hvis Philosophi var Drek og Skarn. Den 16 Juli 1517 meldte han samme Joh. Lange, at han nu "var isærd med at forberede syv Candidater til Magisterexamen, og det til Aristotelis Forhaanelse, som han ønsker snart de allerfleste Fiender, muligt" D. 4 Sept. samme Aar sendte han

en Disputation imod Scholastikernes Theologi og Aristotelis Drømme til Joh. Lange, i hvilken han paastod, at dennes Sædelære stred ganske imod Naaden, at dennes Mening om det høieste Gode var imod den kristelige Lære, at hele Aristoteles forholdt sig mod Theologien, som Mørket imod Lyset o. s. v. At man ærede Aristoteles, som en philosophisk Afgud, at man agtede hans Lærdomme høiere, end de guddommelige Sandheder, at man derved i Grunden fordærvede Theologien, og at Luther, efter Embedspligt, ikke kunde tie dertil, er unægteligt, men at han vist og har miskjendt og misforstaaet Aristoteles, dømt om ham altfor haardeligen, og, fortørnet over Philosophiens Misbrug, været ubillig imod hele Philosophien og stundom imod Fornuften selv, kan man vist ingenlunde nægte, men maa finde heel begribeligt og tildels saare undskyldeligt, naar man tager Tider og Omstændigheder i tilbørlig Betragtning.

Vor Luther blev ved at forske i Skriften og gavne Andre med sine Undersøgelser og Skriftfortolkning. Han læste over Pauli Brev til Romerne og over Davids Psalmer. Herved var det, han lærde at skjelne imellem Loven og Evangelium, gjendrev den paa de Tider saa skrækkeligen misforstaaede, og al sand Dyd og Sædelighed nedbry-

dende Lære, at vi ved vore egne Gjerninger kunde vorde retfærdige for Gud og salige, og henviiste Menneskene til Kristum og hans Fortjeneste, naar vi ville erlange den Retfærdighed, der gjelder for Gud. Ved at forklare Brevet til Romerne, stødte han paa det af Paulus Rom. 1. 17. efter Propheten Habacuc anførte Sprog: den Retfærdige lever af sin Tro. Det Sprog trængde saa dybt ind i hans Sind, at han siden bestandig havde en særdeles Mindelse af det, og naar han foretog sig Noget, var det ham stedse, som om han indvortes hørde Stemmen: den Retfærdige lever af sin Tro, og han kunde aldrig slaae det af Tankerne. Naturligviis maatte Manden, der havde seet med billigste Afsky, hvad det var, man kaldte gode Gjerninger, tale Troens Sag, og brændende, som han var i Aanden, og gjennemtrængt, som han var af Tillid, og besjelet, som han var af det Mod, med hvilket Jesus fordum modsatte sig Pharisæerne og deres gode Gjerninger, for at ansees af Menneskene, maatte Luther tale med Varme, Fynd og Iver for Troen. Han erhvervede sig saadan Anseelse ved sine Forelæsninger over Psalmerne og Pauli Brev til Romerne, at endog Professorer besøgde dem.

Foruden de offentlige Forelæsninger anvendte han og megen Flid paa en Øvelse, der i de Tider var meget anseet, og desto værre i vor nærværende Tidsalder, til kjendeligt Savn for Forstandens Skjerpelse og klassisk Litteratur fast ganske er gangen af Mode, nemlig paa at disputere. Foruden den Disputation, han holdt d. 4. Sept. 1517 imod Scholastikernes Theologi og Aristotelis Dramme, havde han endnu tidligere i Aaret 1516, da Barth. Bernh. von Feldkirch, den første protestantiske Præst, der siden indlod sig i Ægtestanden, disputerede under ham, holdt en Disputats imod Pelagianerne, om den fri Villie; hvorudi han havde paastaaet, at Mennesket uden Guds Naade ingenlunde kan holde Guds Bud, eller forberede sig til Naaden, men maa nødvendig blive under Synden. Ved det theologiske Facultet var han flere Gange Decanus, men Rectoratet vilde han ikke paatage sig. For sit Kloster havde han mange Forretninger at besørge, og maatte føre en vidtløftig Correspondence; han blev saaledes forberedt til den overordentlige Virksomhed, der siden endnu mere maatte blive ham en Nødvendighed. Han prædikede og i Klosterkirken, og da denne var for lille, i Sognekirken, og holdt allerede i Aaret 1516 to Prædikener i Rad, om Hel-

ligheds Indbildning og gode Gjerningers Fortjeneste og om de store Synder og Laster, slig en Indbildning maatte frembringe.

En Omstændighed indtraf, der nær havde kaldt ham bort fra Wittenberg, og sat ham i Forbindelse med en Mand, der vist ikke, som Sachsens Kurfyrster, vilde fremmet hans Reformations Foretagender. Hertug Georg af Sachsen bad nemlig Staupitz sende ham en lærd og duelig Prædikant. Han anbefalede ham Luther. Denne kom, og maatte i Dresdens Slotskapel holde en Prædiken. Han holdt den over sin Yndlingsmaterie, om Naadevalget, da han viiste, at intet Menneske burde mistvivle om sin Salighed, da de, som hørde Guds Ord med hjertelig Andagt, sikkert vare iblandt Jesu Disciple, og udvalgte til et evigt Liv; derpaa talede han udførligen om Naadevalget, og viiste, hvorledes denne Lære, naar Man, i at betragte den, gjorde Begyndelsen med Kristus, havde stor Kraft til at betage Menneskene den Skræk, der opkom hos dem over deres Uværdighed, og hvorved de flyede for Gud, til hvilken de alene dog burde fornemmelig tage deres Tilflugt. Hertugen spurgde sin Gemalindes Hofmesterinde over Taffelet, hvorledes denne Prædiken havde anstaaet hende? Hun svarede, at hvis hun hørde en saadan

Prædiken til, da vilde hun døe roligere, men Hertugen udbrød med Harme, at han vilde give mange Penge til, at han ikke havde hørt denne Prædiken, da den gjorde Folk vilde, hvilket han gjentog flere Gange. Lykkeligviis blev Luther ei den vilde Georgs Præst, hvorved han og Religions-forbedringen vandt Meget. De stødte siden sammen, og det alvorligen.

I Aaret 1517, endnu inden Reformationen begyndte, udgav Luther sin første Forklaring over de syv Poenitents Psalmer, og var saa vel tilfreds med dette sit Arbeide, saa rolig, endskjønt han var overbeviist om, at det stred imod de herskende Meninger, at han skrev derom til Joh. Lange "Dersom de ikke finde Bifald hos Nogen, ville de finde meest Bifald hos mig". Foruden sine øvrige Forretninger og den Brevverling, han formedelst sine Embeder var nødt til at føre, skrev han og mange Breve til sine Venner, for at trøste de Kleinmodige, ophjelpe de Skrøbelige, og lede dem til den bedre Indsigt i det guddommelige Ord, ved hvilken han selv fandt sig saa lykkelig. Vi beundre ogsaa herudi Mandens utrættelige Virksomhed og Gavnelyst, og vi ville ønske, at han og i denne Henseende maatte vorde efterlignet, da vi ere fuldelig overbeviiste om, at en videnskabelig og religiøs Brevverling

ikke alene er et Vidnesbyrd om Agtelse, Venskab og Velvillie; men at hun og kan være saare undervisende og opmuntrende.

Hans Arbeider forøgedes meget, da Kurfyrsten i Aaret 1516 sendte Staupitz til Nederlandene for at afhente adskillige Helligdomme, og bringe dem til Wittenberg til den ny opbygte Slotskirke, og Luther i hans Fraværelse maatte fungere, som Ordenens Vicar. — Han maatte da reise omkring og besøge Klosterne i Meissen og Thüringen, hjelpe til at oprette Skoler, og glemde ikke at formane alle sine Klosterbrødre til at holde sig til Bibelen, og der[illegible] føre et helligt, tugtigt og fredeligt Levnet. I Aaret 1516 udbrød en Pest i Wittenberg, og Johan Lange raadede Luther til at forlade Byen; men han svarede med den Frimodighed, der end siden skulde sættes paa haardere Prøver: at "Verden ikke vilde gaae under, om end Broder Martin døde; han var kommen til Wittenberg, og det var, formedelst den ham paalagte Lydighed, ham ikke engang tilladt at drage bort; om han end frygtede sig for Døden, havde han dog den Tillid til Gud, at han vilde befrie ham for denne Frygt".

Saaledes havde Manden levet, saaledes var han dannet og forberedt, saaledes var han udrustet

med Indsigt, Erfaring, Veltalenhed, saaledes han vant til Driftighed, og bekjendt med B og Mennesker, saa var han prøvet og styrket Tillid til Gud, da han i sit 34de Aar begyndt Værk, der gjorde ham udødelig, rystede Hiera i sine Grundvolde, angreb herskende Vildfare og udsaaede en Sæd, der har baaren Frugt til signelse i trende Aarhundrede, saavel i de La hvor man ærede ham, som Reformator, som o der, hvor man betegnede ham, som Kjæresarke

Det var i Aaret 1517, at Johan Te Dominikanermunk, apostolisk Commissair, I i Tydskland og Kjetterinqvisitor, fik af Leo den Tiende Tilladelse at prædike Afl Tydskland. Paven behøvede alle mulige Ind ter, deels til den store Peterskirkes Opbygge Rom, deels da han, som Medicæerne, af hvis H han var, elskede de skjønne Kunster, og Prag Overdaad. Afladshandelen skulde være nu, den ofte havde været, en Indtægtskilde. T drev denne Handel egentlig som Comissair for fyrsten Albert i Maintz, med en mageløs Uforsk menhed, og talede om den i de meest extravag Udtryk, f. Ex. at, saasnart Pengene klang i K kenet, blev Sjelen forløst fra Skjersild; at M nesket ved Aflad skulde blive sat i den Uskylds

stand, i hvilken han havde været før Daaben o. s. v.

I Wittenberg stod Augustinerklosteret under Bygning. Grundvolden til Kirken var lagt, og paa den Grundvold stod et usselt Trækapel, 15 Alen langt og 20 bredt, hvori 20 Mennesker med Nød kunde staae. Det var, sagde man, som Malerne afmale Stalden i Bethlehem, hvor Kristus er fød. I dette lille Kapel prækede Luther først mod Aflad, dernæst om Prædikens Frihed. Kirken blev for snæver, og Luther maatte prædike i Sognekirken. Saa var, siger Myconius *), Barnet Jesus atter bragt til Templet. Men det skulde ikke blive ved Prædiken alene.

Naar Luther sad i Skriftestolen, komme der Folk til ham, der uden Sky bekiendte de groveste Laster og Forbrydelser — Han vilde ikke tilsige dem Syndsforladelse. Da beraabde de sig paa de Tezelske Afladsbreve, men Luther mindede dem om Jesu Ord hos Lucam 13, "dersom I ikke omvender Eder, da skulle I alle ligeledes omkomme". Nu

*) Frid. Mecum, eller Myconius, en af Luthers allerførste Tilhængere, Præst i Zwickau, siden Superintendent i Gotha. Han var den første, der beskrev Reformationshistorien fra 5[1]4 til 41, hvilken dog først efter hans Død blev publiceret.

ginge de hen til Tezel for at beklage sig — J
som da var i Jütterbock i Sachsen, blev yderst
bragt, forbandede Prædikestolen og truede met
qvisitionen, og lod endog et Baal antænde
Torvet nogle Gange, for at give tilkjende, at
af Paven havde Ordre til at brænde de Kjet
der satte sig imod Paven og imod Aflad.

Tezel fik stedse mere Tilløb, og Luther
rede sine Tilhørere heel sindigen og sagtmodi
"at det var bedre, at give de Fattige Almisse
Kristi Befaling, end at kjøbe saadan nvis S
for Penge. Hvo der omvender sig til G
ganske Hjerte, vorder deelagtig i den Forløsn
Kristus ved sit Blod har erhvervet, og af N
uden Penge tilbyder"! Han disputerede i sit K
og paa Universitetet om disse Sager, og som e
Doctor Theologiæ grundede sine Udsagn paa
hellige Skrift. Da Afladskræmmeren hører
bliver han forbittret, og udskjelder Luther f
Kjetter.

Nu beslutter denne at gribe Sagen an met
Alvor. Han skriver til Biskopperne i Mei
Frankfurt, Zeitz og Mersburg, samt til Car
Erkebiskop Albert, Kurfyrste i Maynz, at de,
Biskopper, vilde standse denne afskyelige Uo
Den Sidste foragter denne Anmodning, hv

over og Luther siden fandt fornødent at tale til ham med mere Eftertryk; de Andre undskylde sig med, at de ikke torde foretage Noget mod Pavens Anordning.

Torde de ikke, da torde han selv. Paa Allehelgensfest 1517, da en stor Mængde Mennesker strømmede til Slotskirken i Wittenberg, hvilken Pave Bonifacius IX havde i Aaret 1398 givet Aflad, der i Aaret 1516 var af Leo X forøget indtil paa 100 Aar for alle dem, som der paa denne Fest vilde insinde sig — lader vor Doctor Martin Luther opslaae paa denne Slotskirkes Dør 95 Theses i det latinske Sprog om Aflads Kraft og Virkning, imod Johan Tezel *), om hvilk. han til-

*) Iblandt disse Theses udmærke sig følgende; da Kristus har sagt: gjører Bod, saa vil han, at de Troendes hele Levnet skal være Bod. Paven kan og vil ikke eftergive andre Straffe, end saadanne, hvilke han har paalagt vilkaarligen, eller efter Kirkelovene. De, som tro ved Afladsbreve at vorde vis paa deres Salighed, vorde tilligemed deres Lærere fordømte i Evighed. Kirkeskatten, af hvilken Paven meddeler Aflad, er hverken tilstrækkelig nævnt, eller bekjendt for de Kristne. Kirkens sande Skat er Guds Herligheds og Naades høihellige Evangelium. Det er en Bespottelse mod den hellige Petrus og Paven, naar man siger, at Petrus, om han nu var Pave, ikke kunde forlene

byder sig at disputere, og protesterer i Slutningen, at man ikke maatte kalde ham uforhørt en Kjetter, men enten vise ham en bedre Vei, eller underkaste sin Mening Guds og Kirkens Kjendelse. Disse Theses sender ham med et beskedent Brev til Erkebiskoppen i Maynz. Biskoppen af Brandenburg sender Abbeden af Leiningen til Luther, med et Brev, hvori han anmoder ham om, at han ikke endnu vilde offentlig bekjendtgjøre sine Theses om Aflad. Han skriver; at han vel i dem ikke fandt nogen Vildfarelse, men tvertimod alt at være katholisk, saa forkastede han og den altfor ubetænksomme Afladsprædiken, men holdt for, at Man dog, for ikke at give Forargelse, burde holde noget inde. Luther, fornøiet over Biskoppens Redeladenhed, svarede, at han heller vilde have Roes for Lydighed, end gjøre Mirakler, om han end kunde. Hans Ordens Superiores vilde afskrække ham, de tiltalede ham haardt i Anledning af de opslagne Theses, og vilde nedslaae hans Mod, men han lod sig ikke forfærde ved Trudsler, ligesaa lidet, som ved milde Ord afdrage fra sin Beslutning.

Korte Aflad. Naar Aflad bliver prædiket efter Pavens Aand og Mening, saa maa alt blive opløst, eller snarere til Intet.

Tezel lod ufortøvet 105 Theses publicere mod Luther, og kort efter andre 50, over hvilke han vilde disputere pro gradu paa Universitetet i Frankfurt an der Oder. Den theologiske Prof. og Doctor Conr. Wimpina havde forfattet disse Theses, og under ham disputerede Tezel, imod hvilken en ung Theolog, Joh. Knipstrow opponerede grundig og ivrig. Studenterne i Wittenberg brændte offentliig paa Torvet de tezelske Theses, dog uden Luthers Vidende, og endog til hans Misfornøielse. En Munk, ved Navn Fleck, i Klosteret Steinlausic ved Bitterfeld an der Mulda, udbrød, da han fik Luthers Theses ihænde. "Nu er han kommen, som vil udføre det", og skrev Luther et Trøstens Brev til. En fornem Adelsmand i Schlesien, Zedliz, hvis Fader havde antaget Husses Lære, og viist et uforsonligt Had mod alt Papisteri, og endog ført Feide mod Papisterne, sendte tvende Personer til Luther, og lod ham spørge: om han var den Svane, Huss havde forudsagt skulde komme. Luther svarede: Tiden vilde lære, hvad Gud vilde gjøre med ham. Luthers Venner og især Karlstad frygtede for: at han var gaaet for vidt, og hans Modstandere prædikede imod ham fra alle Prædikestole, og forkyndte, at han inden 14 Dage vilde blive brændt som en Kjetter. Luther var frimodig, og skrev til

Spalatin, Kabinetssekretair og Hofpræst hos Kurfyrsten af Sachsen, at han hørde gjerne, at man talede ilde om ham; thi dersom man ikke skjeldte, siger han, kunde jeg ikke tro, at denne Sag, jeg fører, var fra Gud.

Imod Tezel udgav Luther en vidtløftig Forklaring over sine Theses, den han kaldte Resolutiones, og sendte dem i et meget høfligt Brev til Paven, d. 30 May 1518. Hvor langt han da var fra den Tanke, at unddrage sig fra Pavens Høihed, kan sees af Ordene i Slutningen, der lyde saaledes: Derfor, Helligste Fader! falder jeg Eder tilfode, og overgiver mig med Alt, hvad jeg er og haver. Eders Hellighed handle med mig, som Eder godt synes at være. Det staaer til Eders Hellighed, at antage min Sag eller forkaste den, at give mig Ret eller Uret, at skjenke mig Livet eller berøve mig det. Det gaae nu, som det kan, saa vil jeg ikke vide andet, end at Eders Helligheds Stemme er Kristi Stemme, der taler og virker ved den. Har jeg fortjent Døden, saa vægrer jeg mig ikke ved at døe; thi Jorden er Herrens, og hvad som er derudi — Ps. 24. 1. Han være lovet i Evighed Amen. Han bevare og opholde Eders Hellighed. Amen". Han vilde ikke affondre sig fra Kirken, men den nødte ham til det. Det var

ns Modstanderes Hidsighed og Forfølgelsesaand,
: drev ham til det, han blev. Saa vendte det
ge Forsyn ogsaa her, det Mennesker tænkde ondt,
: til det Gode.

Til den værdige Bisskop i Brandenburg, Hie-
nymus Schultetus, sendte Luther og sine Re-
lutiones, og havde siden efter i Begyndelsen af
aret 1519 en Samtale med ham. Vidtløftig, dog
erlig krævede han mig, skriver Luther til Spala-
n, til Regnskab, hvorfor jeg foretog mig saa store
ing. Jeg seer, at Bisskopperne nu vorde kloge,
; mærke, at de havde skullet gjort det, hvad jeg
u gjør, og ere nær ved at skamme sig. De kalde
ig stolt og dristig, hvilket jeg ikke har nægtet,
en de ere ikke de Folk, der vide hvad Gud er,
ler hvad vi ere.

Til sin gamle Lærer Jodoc i Eisenach, der
ar urolig over Luthers Foretagende, ikke fornøiet
ed hans Raskhed, og frygtede for, at Luther og
ilde angribe ham med haarde Breve, skriver han"
t han vilde besøgt ham, men var bleven afviist af
ans Tjener, der havde sagt, at han ikke befandt sig
el, at han derfor nu vilde sige ham sin Mening
kriftlig, takkede ham for hans ængstlige Omsorg
og Kjerlighed, forsikkrede ham, at han ikke havde
at befrygte, at han vilde tilskrive ham bidende og

fornærmelige Breve, da han ei paa denne Maade hævnede sig paa sine Modstandere, der fra Prædikestolene udskrege ham for en Kjetter og Forfører. Hvormeget mindre, siger han, skulde jeg gjengjelde Eder med Ondt, Eder, som jeg er alt Godt skyldig. Han minder ham om, at han ei var den første, der havde fremsat den Lære om Naade og Gjerninger, da hele Universitetet var af samme Mening, en Eneste undtagen. Det var Mænd, der forstode deres Skolastik, dem maatte han følge. Han vidste vel, at han ei holdt ham for en Logiker — det vilde han og ikke være; men vidste saameget, at han ei frygtede sig for Nogens Logik. Han taler om Aflads Misbrug, undskylder sig for at have havt nogen Deel i at de Tezelske Theses vare brændte, erindrer ham om, at have lært af ham, sin gamle Lærer, at man alene bør tro de canoniske Skrifter, forsikrer ham om at han gjerne vilde lyde ham, hvis han af Skriften eller Kirkefædrene bliver bedre underviist, og at han, saa meget han end agter sin gamle Lærers Anseelse, dog ikke ved den, eller ved nogen anden vil lade sig afskrække. Det vil være ham kjært herom at indlade sig med ham i Brevvexling, og at modtage Irettesættelse, om den end skulde være haard — Forsikrer, at han aldeles ikke vil eller kan fortørnes paa sin Læ-

." Hele Brevet røber Agtelse for en Lærer, men ige Bestemthed i at følge sin Overbeviisning.

Til sin store Velynder og Foresatte, Johan aupitz, skriver Luther og et Brev med Oversendel- af sine Resolutiones, hvori han forklarer Aar- en til sin Fremgangsmaade, og yttrer atter sin ørsagthed. "Med Reuchlin siger jeg: Den som fattig, frygter ikke, og kan ikke miste oget. Jeg har hverken Gods eller Penge, og ker det ikke, har jeg havt Ære og godt Rygte, gjøre den fremdeles uden Ophør til Intet, som e begyndt derpaa. Det usle elendige Legeme, kket ved mangehaande og stedsevarende Fare og ykke, er endnu tilbage; stille de mig ved dette, List eller Vold (til Guds Tjeneste) da gjøre de g sandelig en saare stor Skade, forkorte mig min vetid en Time eller to, og hjelpe mig desto sna- e til Himlen".

Tidlig stode adskillige øvrige katholske Theolo- frem imod Luther, og tænkde at undertrykke ns Foretagender strax i Begyndelsen. En an- lig Prælat, Dominicaneren Silvester Prie- as, Magister sacri Palatii i Rom, blev strax erst fortørnet over Luthers Angreb mod Afladi an udgav derfor først et Skrift under Titel: In esumtuosas Martini Lutheri conclusiones de

potestate Papæ dialogus — mod Enden af Aaret 1517. Luther udgav næste Aar et Svar derpaa, og følgende Aar udkom en Replik fra Sylvester. Desuden udgav denne et Skrift: de juridica at irrefragabili veritate Romanæ Ecclesiæ, Romanique Pontificis. Silvesters Skrifter udmærke sig ved at hylde Pavedommets krasseste Vildfarelser, og ved den intoleranteste Tone imod Luther. Saaledes paastaaer han, at Paven kan tilgive Skjersilden Straffe, at Sjelen springer af Skjersilden i samme Dieblik, Guldstykket klinger i Aflaadskisten, at Paven er Kirkens meest uindskrænkede Regent, fra hvilken Ingen til et Concilium kan appellere. Luther kalder han en Hæresiark, Djevel, Gudsbespotter o. s. v. Det var saa langt fra at slig en Methode kunde gavne, den maatte tvertimod forfeile sin Virkning. Luther fik i Striden med slige Modstandere mere Mod, og tidligere, end ellers vilde skeet, blev det ham vitterligt, at al Eftergivenhed her var forgieves. I sit Svar til Silvester siger han derfor udtrykkelig". Dersom man lærer saaledes offentlig i Rom med Paven og Cardinalernes Samtykke, hvilket jeg dog ei vil haabe, saa siger og bekjender jeg offentlig med dette mit Skrift, at den rette Antikrist sidder i Guds Tempel og regierer i Rom, som i det rette Babylon, klædt i

arlagen og Rosenfarve, Aabenb. 18. 16, og at
romerske Hof er Satans Synagoge". Paven
selv have paalagt Silvester Taushed. En an-
Dominikaner, Jacob von Hoochstra-
t, Professor Theologiæ og Inqvisitor i Cölln
endt af sin Forfølgelse mod den berømte
uchlin i Tübingen, stod og op mod Luther.
n skrev Noget imod Luther, hvilket han kaldte
Forsvarsskrift, og hvorubi han opfordrer Paven
at lade Luther, som en Kjetter, henrette. Lu-
r siger sine Tanker om ham heel fortæligen,
ærer ham for en blodtørstig Kjettermester, og
den arrigste Kjetter, der i 14 Aarhundrede havde
været. Paa samme Tid begyndte og Johan-
k at skrive mod Luther. Dog om denne hans
odstander skal der siden udførligere tales.

Men havde Luther Fiender og Efterstræbere,
fik han og i dette Aar en Ven, der kunde styrke
trøste ham, en Ven, der var ham tro til Dø-
, og overlevede ham, for at sætte ham et hæ-
ligt Mindesmærke. Det var den, siden saa be-
nte, Philip Melanchthon (Schwarzerd).
n var 14 Aar yngre end Luther. Han fødtes
i 26 Febr. 1497 i Bretten i Pfalz am Rhein.
n berømte Reuchlin var hans Frænde og Vel-
der. I sit 17de Aar blev han Magister, efterat

have alt Aaret i forveien udgivet sin græske Grammatik. Han udmærkede sig snart ved sin sieldne klassiske Lærdom, sin Veltalenhed, og udbredte Læsning, ved sin Opfindelsesevne og sit tækkelige Væsen. Erasmus Roterodamus agtede ham hoit, og Reuchlin anbefalede ham til Kurfyrsten af Sachsen, som 1518 beskikkede ham til Professor i det græske Sprog i Wittenberg. Han holdt sine første Forelæsninger over Homer og Brevet til Titum. Luther fattede strax Kjerlighed og Agtelse for den unge Mand, og roste ham, fordi han havde givet alle Theologerne inderlig Lyst til den græske Litteratur. Forbindelsen med en saa sproglærd Fortolker kunde ikke andet end være Luther vigtig, og han fandt ei alene en Medhjelper, men en Ven i Manden.

I Aaret 1518 bliver der udskrevet en almindelig Forsamling af Augustinermunkene til Heidelberg, og Luther da og, som En af de anseeligste, dertil indbuden. Hans Venner raade ham fra at reise didhen, da de frygtede for, at hans Fiender ved List skulde udrette det imod ham, de ikke kunde med Vold, han frygter intet Overfald eller Snigmord, men reiser. Kurfyrsten anbefaler ham til den ædle Fyrstbiskop af Wurzburg, Laur. a Bibra og Pfalzgreven Wolfgang, at de, om det behøvedes, skulde vise ham Bistand, og de vise ham mu-

gen Yndest og Velvillie. Luther kom til Heidelberg, og under hans Præsidium disputerede en ung Augustiner, ved Navn, Leonhard Beyer, den 20 April i Augustinerklosterets Auditorium, under et stort Tilløb af Lærde og Ulærde. Alt gik sindigt og ordentligt til, dog kunde En af Opponenterne ikke holde sig fra at sige, at dersom Bønderne kunde høre og forstaae, hvad Luther med sin Respondent forebragde, da vilde de stene dem; over hvilken Yttring Tilhørerne brast ud i lydelig Latter. Luther vandt her megen Bifald, og fik mange Venner og Velyndere. Især blev Pfalzgrevens Hofpræst, Martinus Bucerus, ham meget hengiven. Han fældede en saadan Dom om Manden: Luther har disputeret slige Paradoxer, der ikke alene overgaae Alles Forventning, men som og de Fleste synes kjetterske. I at besvare Indvendinger har han en forunderlig Tækkelighed, i at høre en uforlignelig Taalmodighed, i at forklare en Skarpsindighed, man maae erkjende for Pauli ikke for Scoti; ved de meest treffende korte Svar, han har tilrede af den hellige Skrift, har han tilvunden sig Beundring hos Alle. Han ligner Erasmus i Alt, men overgaaer ham i dette, at hvad Hin søger alene at indliste, det lærer Denne aabenhjertig og ligefrem. Disputationen selv var bestaaende af to

Dele. Den første var theologisk, og indeholdt 28 Sætninger*, der angik den romerske Kirkes Vildfarelser om fri Villie, om Naade, Tro, Retfærdiggjørelse og gode Gjerninger. Efter at den var endt, tilføiede Præses, som Skik var paa de Tider, Forklaring over Theses og derhos Beviser, hvilke kaldtes Resolutiones. Den anden er philosophisk, og var stilet med Aristoteles og hans Philosophi. Luther indlagde sig stor Ære ved denne Disputats, og Pfaltzgrev Wolfgang skrev derom til Churfyrsten: Luther har med sin Disputeren her viist sig som en saare duelig Mand og gjort Eders Kjerligheds Universitet ikke liden Ære, og erhvervet sig stor Berømmelse af mange lærde Mænd. Ved denne Disputation blev hans Anseelse end mere forøget, og det blev vitterligt, at han havde baade Talent, Indsigt og Mod til at sætte sig imod herskende Vildfarelser, og at hans Stemme fortjende at høres,

Da Augustinerordenens General eller Promagister, Ægidius af Viterbo, var ophøiet til Cardinal, beskikkede Pave Leo den 10de, i Begyndelsen af Aaret 1518, Gabriel af Venedig til General for denne anseelige Orden, der da var inddeelt i 28 Provindser, havde 1393 Bygninger og mange forskjellige Collegier, og paalagde ham strax at søge at

faae Martin Luther, der begyndte at foredrage nye Lærdomme, til at være rolig. Hans Hellighed meende, det ikke var vanskeligt, at dæmpe den først opkomne Ild; thi "Alt, hvad der endnu er kun ringe, og har kun begyndt lidt at reise Hovedet i Veiret, kan ikke udholde noget stort og heftigt Anfald. Men vil du tøve og lade Modet falde, da frygter jeg for, at vi ikke kunne finde Midler til at udslukke Branden, om vi end vilde. Thi det Onde tager Overhaand Dag for Dag, vorder stærkere og mægtigere, saa at Intet synes saa farligt, som Opsættelse".

Man kuude vel mærke, at et Uveir vilde bryde løs over Luther, og at han, der ikke alene nu havde talt om Aflads Misbrug, men og angrebet den, ikke blot med Hensyn til Aflad alene, men i saa mange Henseende for Katholicismen vigtige Lære om Naade og gode Gjerninger, ikke vilde blive uantastet. Man troede, at han vilde blive citeret, og frygtede da for, at et snigmordersk Angreb paa hans Liv kunde bedre lykkes end det sidste, eller og at han vilde komme til at vansmægte i Inqvisitionens Fængsel, eller maaskee ende sine Dage paa Baalet. Man søgde derfor at forekomme, at han ikke skulde møde i Rom. Luther er alligevel ikke bange for at møde, ønsker blot at Churfyrsten vil

meddele ham sikkert Leide. Men Universitetet i Wittenberg intercederer for ham hos Paven, at han maatte befries fra personlig at indstille sig, og skriver ligeledes desangaaende til den pavelige Kammerherre Carl von Miltitz, der nedstammede fra et meisnisk Huus, var Canonicus i Maynz, Trier og Meissen, og havde tilforn ved Churfyrstens Hof staaet i venskabelig Forbindelse med Spalatin.

Imidlertid havde den gamle Maximilian udstædt et Brev til Paven, at han vilde træffe alvorlige Foranstaltninger for itide at standse det lutherske Kjetteri, og man giorde ikke aleneste Beskyldninger mod Universitetet i Wittenberg, men og imod Churfyrsten, som i et Brev til Cardinal Rovere erklærer, at han ikke dristede sig til at forsvare Luthers Skrifter eller Prædikener, men at denne selv var villig til at forsvare sin Lære for upartiske Dommere.

Paa Rigsdagen i Augsburg 1518 indgav Stænderne 10 Gravamina imod den Romerske Stoel, i hvilke der var klaget over at Pavelige Buller, Priveligier, Konkordater o. s. v. hvilke Paverne vare forpligtede til at holde, vare ofte efter de uværdigste Personers Andragende blevne tilbagekaldte, krænkede, tilsidesatte, at der i Valgrettigheden til geistlige Embeder var ofte giort Ind-

greb, at de høiere Beneficia og Værdigheder bleve givne til Cardinaler, at man dyrt maatte betale Expektance og Naadebuller, af hvilke man ingen Gavn havde, at man ved Annaterne tillod sig store Udpresninger, at Bestyrelsen over Kirkerne blev betroet dem, der skikkede sig snarere til Fæ= end til Menneske=Hyrder, at man, for at skrabe Penge sammen, prædikede nyt Aflad, og forkastede det gamle, at man fordrede Tiende, under Paaskud af en Tyrkekrig, og begyndte dog intet Tog, at Sager, der i Tydskland, hvor der og ere lærde og retfærdige Dommere, kunde afgjøres, bleve dragne for de romerske Domstole — Selv en anseelig geistlig Mand, Erard von Marcka, Fyrstbiskop af Lüttich, indgiver en eftertrykkelig Forestilling til Keiseren og Stænderne om Romerhoffets utaalelige Udsugelser, siger reent ud, at der var udsendt fra Helvede en af dens værste Furier, Pengegjerrighed, den Paulus kalder en Rod til alt Ondt, og der saaledes har indtaget de saa kaldte Curtisaners (romerske Hoffolks) Sind, at de synes Nat og Dag ikke at tænke paa andet, end hvorledes de paa tusende Maader skulde forhindre, forhaane, omstøde ordentlig Bestalling og canonisk Valg, og som Folk, der ellers ere blødagtige og forkjelede, udpresse Penge af de Tydske, som Barbarer — han

beder Keiseren og Stænderne at formaae Paven til at indstille disse Misbrug. Han siger til Slutning, at man vel kan vente Alt af en Pave, som Leo den Tiende, der af Naturen er saa god, og fra sin Ungdom af underviist i de gode Kunster, og som derfor vel maae vide, hvad den hellige Gregorius skriver til Vigilius, Biskoppen i Arles. "Ligesom vi holde over vor, saaledes holde vi og over enhver Kirkes Rettigheder". Langt fra mig, siger den ædle Mand, at jeg skulde krænke det, som jeg med mine Præster i nogen Kirke har anordnet, da jeg ikke kan mene det godt med mig selv, naar jeg fornærmer mine Brødres Rettigheder. — Følgen af denne Fyrstbiskoppens Forestilling var, at Keiseren strax lod udgaae en Befaling, at concordata nationis germanicæ i det Lüttichske Stift skulde ubrødelig holdes. Da Pavens Legat paa Rigsdagen opfordrede Stænderne til at sammenskyde Summer til en Krig imod Tyrkerne, blev der talt alvorligen og djerveligen mod det romerske Hofs mangehaande haarde Paalæg. Man seer heraf, hvorledes Stemningen var mod Rom udi Tydskland, og begriber, at Paven ikke lettetig vilde afslaae Rigets anseeligste Churfyrste sit Forlangende, at Luthers Sag maatte forhøres i Tydskland.

—

Det var da Thomas de Vio fra Gaeta, eller Cajetanus, Cardinal af St. Sexti eller de Minerva, som havde bivaanet Rigsdagen i Augsburg, som pavelig Legatus a Latere, der blev udnævnt til at forhøre Luther. Vel stod han i Anseelse, som En af de berømteste Theologer, var endog mistænkt for at ynde altfor fri Meninger, men deels hørde han til Dominikanerordenen, der var Augustinernes Antagonister, deels var han ikke fri for Hofmod og Indbildning af sin Lærdom og høie Stand, saa han ikke var skikket, hverken til at bedømme eller til at behandle en Mand, som Luther, tilbørligen. Ilden skulde ikke udslukkes, men oppustes, og den blev det.

Luther blev da citeret at møde i Augsburg. Staupitz skrev ham til, at han skulde hemmelig forlade Wittenberg og komme til Salzburg til ham. Grev Albrecht af Mansfeld lod ham advare, at man underveis vilde omkomme ham. Luther lod sig ikke forfærde, men begav sig paa Reisen. I Barfødderklosteret i Weimar, hvor han laae en Nat over, siger Franciscanernes Provisor, Johan Kestner til ham: Kiære Hr. Doctor! Italienerne ere, ved Gud! lærde Folk. Jeg er bange, I ikke kan forsvare Ebers Sag for dem, og at de vilde derfor brænde Eder". Luther svarede" med Nælder fik det

saa at være, men med Ild er det forheedt. Kjære Ven! bed vor kjære Herre Gud i Himlen med et Fader vor for mig og hans kjære Barn Kristus, hvis Sag min er, at han vil være den naadig. Beskjermer han Sagen, saa er jeg beskjermet, vil han ikke, saa kan jeg ikke beskjerme ham den, saa maa han selv have Skammen deraf". Med et saadant Mod og Tillid kom Luther d. 7 Oct. 1518 til Augsburg.

Han lod sig strax melde hos Cardinalen, og denne lod ham svare næste Dag, at han følgende Dag vilde høre ham, og Luther var og villig til at indstille sig. Men hans Venner og Velyndere raadte ham først at forskaffe sig frit Leide af Keiseren og Rigsstaden Augsburg, og dette fik han først den 11 Oct. Imidlertid sendte Cardinalen Urbanum de serra longa, Margreven af Montferrats Gesandt, til Luther for at forberede ham til Audientsen. Denne Urban søgde at overtale Luther til ganske at rette sig efter Cardinalen, at gjenkalde sine Vildfarelser, og ikke at tænke paa at forsvare sig. Ville I, sagde han, holde Tourner med hverandre? Luther svarede: dersom man kan lære mig at have talt andet, end hvad Kirkens Mening er, vil jeg være min egen Dommer og gjenkalde, men er Legaten mere hengiven til Tho-

mas Aqvinas's Mening, end Kirkens Tro og Anseelse tillader, da vil jeg ikke vige ham, førend Kirken tager sin første Beslutning og den Tro, hvorpaa jeg grunder mig, tilbage. Den listige Urban indvendte" man kunde gjerne forsvare falske Sætninger, naar de kun bragde Fordeel (bonam quæstam) Man maatte ikke berøre Pavens Magt i lærde Stridigheder, men ophøie den saaledes, at han og, især i denne Sag, kunde med et blot Vink ophæve de Ting, som hørde til Troen". Luther kunde ikke saaledes være en Slave af Mennesker. Atter kom Fristeren til Luther og bebreidede ham, at han ei allerede havde indstillet sig for Cardinalen. Jeg maae bie, svarede han, efter Keiserens Leide. Opbragt herover, spørger Hin: Troer I, Churfyrsten vil for Eders Skyld gribe til Vaaben? Nei! det forlanger jeg aldeles ikke. Hvor vii I da blive? Under Himlen. Havde I Paverne og Cardinalerne i Eders Vold, hvad vilde I da gjøre med dem? Vise dem alle Ære. Fristeren beed sig i Fingeren, sagde ha! ha! gik bort og kom ikke mere. Dog lod han to Aar efter høre fra sig, da han fra Casal sendte et Brev til Churfyrsten, hvori han beklager sig over Luthers Haardnakkenhed, og beder Fyrsten, at han, som den apostoliske Stols tro og fromme Søn, ikke længere vilde beskytte ham, om han

fremfurer i sine Vildfarelser, men jage ham ud af Landet, eller stene ham, hvilket han oprigtig forsikrer, skulde være ham kjærere, end en Foræring af 10,000 rhinske Gylden, og det var dog meget for en Mand, der vidste, saaledes at sætte Priis paa bonam quæstam. Luther har derfor Ret, naar han just paa den mærkelige 11te Oct. skriver til sin Melanchthon: Italien er, som Ægypten fordum, henkastet i et Mørke, man kan gribe med Hænderne, saa at de Intet vide om Kristo, eller hvad ham tilhører; dog maae vi lide, at de herske over os, og lærer os, efter deres Viis, baade Tro og gode Sæder. — Saa vorder Guds Vrede opfyldt over os, som Propheten klager: Jeg vil give dem Drenge til Fyrster, og Børn skulde herske over dem. —

Luther mødte i Selskab med Dr. Venceslaus Linck, Prioren til Klosteret St. Anna i Augsburg, og tvende Munke for den mægtige Legat, der var omgiven af den apostoliske Nuncius, ommeldte Urbanus, og mange Italiener, som trængde sig til, for at see, hvorledes en forvoven Munk skulde blive ydmyget og forhaanet.

Luther knælede for Legaten. Han bød ham staae op. En dyb Taushed herskede. Ærværdigste Fader! saa talede Luther, efter Pavelig Hellig=

eds Citation og min naadigste Herres, Churfyrstens Befaling, møder jeg her, som den hellige kristelige Kirkes lydigste underdanige Søn, og bekjender, at jeg har ladet disse Positioner eller Disputationssætninger udgaae, og tilbyder mig lydig og villig til at høre, hvad man beskylder mig for, og hvis jeg har faret vild, at lade mig bedre undervise.

Kjære Søn! svarede Legaten, Pavelig Hellighed har befalet mig i sit Brev at handle med dig om trende Artikler. Først at du gjenkalder dine Skrifter. For det andet, at du ei mere understaaer dig til Sligt. For det tredie: at du gandske holder dig fra i Fremtiden at forstyrre Kirkens Ro. Gjenkalde skal du, hvad du har sagt: at Aflads Skat ikke er Jesu Fortjeneste, eller Lidelse, og at et Menneske, der vil annamme Sacramentet, egentlig maa have Troen.

Legaten lod sig vel forstaae, at han vilde lade Thomas's og Andres Meninger fare, og venligen handle med ham af den hellige Skrift, dog holdt han ikke sit Løfte, men hele hans Tale var fuld af Scholasteri. Legaten vilde bevise den første Artikel, om hvilken der var Qvæstion, med en Extravagans in Clementinis, og spurgde Luther, hvor han, uden at have læst denne, torde være saa dristig, at skrive imod den. Luther viiste, at han

kjendte det, hvorpaa man vilde beraabe sig, baade den Extravagans af Clemens VI. og Sixtus IV, men at de ikke vare tilstrækkeligt Beviis for saa store Sager, da de fordreiede Skriften. Legaten sagde: Paven har Magt over alle Ting. Salva Scriptura (Skriften uforkrænket) svarede Luther. Med Spot gjentog Legaten salva scriptura, og sagde: veed du ikke, at Paven er selv over Concilium — og har nylig fordømt Concilium i Basel. Men, svarede Luther, Universitetet i Paris har appelleret. Det vil blive straffet, gienmælede Legaten. Luther kom til at nævne Gerson *). Legaten sagde: Jeg kjender ei Gersonisterne. I

*) Johan Gerson, Kanzler paa Universitetet i Paris, fød 1363, død 1429, har gjort sig navnkundig ved adskillige Skrifter, ved sit Forhold under de borgerlige Uroligheder i Frankrige i Karl den VItes Svaghed, og ved sin Deeltagelse i Forhandlingerne paa det Costnitske Concilium. Hans Fortjenester bestaaer især i at have gjort en lykkelig Begyndelse til at vise Paverne inden deres gamle Skranker, at forfægte de almindelige Kirkeforsamlingers Ret over dem, at forsvare den franske Kirkes Friheder, og efter Evne at fremme Kirkens Reformation i dens udvortes Tilstand, og at have bestridt mange grovere Arter af Overtro. Cardinalen ønskede derfor ei at mindes om Gerson.

Henseende til den anden Artikel om Sacramentet vilde Luther beraabe sig paa Skriften. Legaten loe, og sagde loquitur de fide generali — Luther nægtede dette. Audientsen var forbi og Samtalen løb frugtesløs af. Da Luther kom hiem, var hans Velynder Staupitz kommen til Augsburg. Luther fortalde ham, hvad skeet var, og han holdt for at det var godt, om man kunde formaae Legaten til at Luther maatte svare skriftlig. Han beredte sig til det.

Følgende Dag mødte Luther atter for Cardinalen, i tre keiserlige, to kurfyrstelige Raaders, og Joh. von Staupitz's Nærværelse. I lovmessige Notariers og Vidners Paahør udgav han en Protestation: "at han ærede den romerske Kirke, og adlød den i alle sine nærværende, forbigangne og tilkommende Ord og Gjerninger, og skulde han have sagt noget mod den, vilde han have det anseet, som ikke sagt, men da Legaten, i Anledning af hans Afhandling om Aflad, vilde, at han skulde gjenkalde sine Meninger, ikke videre røre ved Sagen, og afholde sig fra hvad der kunde anrette Uorden i Guds Kirke, saa kunde han, der havde ved Granskning søgt Sandheden, ikke handle imod den, og ikke uhørt eller uovervunden lade

sig tvinge til at gjenkalde — derfor protesterer han imod at have sagt noget mod den hellige Skrift, mod Kirkens Lærere, eller Pavens Decretal eller Love, eller mod den sunde Fornuft, men holdt endnu Alt, hvad han havde sagt, for at være ret, sandt og kristeligt: ikke desto mindre, da han, som et Menneske, kunde feile, vilde han underkaste sig Kirkens ordentlige Dom og Kjendelse, og alle deres, der vidste det bedre, han tilbød sig end ydermere i Augsburg eller andensteds, offentlig at forklare og forsvare sig, eller om det ikke maatte behage Legaten, da skriftlig at forfatte sit Svar, og saa lade sig dømme af Universiteterne i Basel, Freiburg, Løven, eller Paris, hvilket sidste fra gammel Tid af var anseet som det allerkristeligste og ypperste i Skriftens Fortolkning, og da lide, efter hvad de dømde". Legaten vilde ikke antage Protestationen, men formanede Luther til Lydighed og Underkastelse. Luther tilbød sig at svare skriftlig, og sagde: Cardinalen havde stridt nok forrige Dag. Dette Udtryk tog han Luther ilde op og sagde: kjære Søn! jeg er ikke kommen for at stride med dig, men for, Hertug Friderich til Behag, venlig at formane dig, og forlige dig igjen med Paven. — Han talede meget, og Staupitz maatte bede ham, ogsaa at lade Martin komme til

de: de keiserlige Raader frygtede for, at Martin
ilde bukke under, men han gav dem siden saadan
Oplysning, at de troede ham. Omsider udvirkede
ther, at han maatte svare skriftlig, og saaledes
dtes da den anden Audients.

Følgende Dag mødte Luther tredie Gang for
rdinalen, og overgav sit skriftlige Svar paa de
ende omtvistede Artikler. Cardinalen modtog
t med Foragt, kom dog i kjendelig Forlegenhed, da
an viiste at det paaberaabte Sted i Clemens VItes
:travagans ikke var, saa meget som man troede,
Fordeel for den herskende Mening, dog Cardi-
len reddede sig ved sin Autoritet, og befalede
isider Luther at gaae bort, og aldrig mere kom-
: ham for Dine, uden han vilde gjenkalde. Car-
nalen lod samme Dag Staupitz kalde, og forma-
de ham til at han, som Luthers Foresatte, skul-
faae ham til at gjenkalde, men Staupitz svarede,
det var forgjeves, saa længe han ikke kunde
erbevise ham af Skriften. Staupitz bad Cardi-
len at tilstæde Luther oftere at møde for sig,
n han svarede: Ego nolo amplius loqui cum
c bestia; habet enim profundos oculos et mi-
iles speculationes in capite suo. Følgende
ig lovede vel Cardinalen at ville sende Luther
se skriftlige Sætninger, dem han skulde antage,

men de kom ikke. Luther lod endnu Legaten bede at ende Sagen faderlig. Han foreslog, at han alene skulde gjenkalde den første Artikel om Aflad, da den anden kunde forklares paa flere Maader. Men Luther afslog det — og reiser hemmelig bort den 20de, Oct., men efterlader sig et Afskedsbrev til Legaten og en, af Stedets Notarius underskreven Appellation, hvori han appellerer a papa male informato ad melius informandum (fra den ilde, til den bedre underrettede Pave) hvilken Appellation to Dage efter i Notarii og Vidners Overværelse blev opslaget paa Domkirkens Dør i Augsburg. Luther undgik lykkelig de Farer, man frygtede for skulle mødt ham paa Veien, og kom hjem den 31te Oct. *).

*) Om Cardinallegatens Indsigter og Disputeremaade finde vi ellers Efterretning i tvende af Luthers Breve til Spalatin. "Allermeest angreb han mig med den Extravagans in Sexto, der begynder med Unigenitus, — der seer du, sagde han, at Paven udtrykkelig bestemmer, at Aflads Skat er Kristi Fortjeneste; troer du det, eller troer du det ikke? Ingen Forklaring, intet Svar vilde han lide, men foer frem voldsom med Ord og Skrig. Tilsidst lod han sig ved mange Personers Forbøn overtale til, at jeg maatte forfatte mit Svar skriftlig, hvilket jeg i Dag har giort i de kurfyrstelige Raaders Overværelse. — Men Legaten kastede min Seddel bort med Uvillie og Foragt, raabde, at jeg skulde gjen-

Saasnart Luther var kommen tilbage, udgav i en Underretning om hvad der i Augsburg var

kalde, holdt en lang Tale af St. Thomas's Fabler og meende, han havde overvunden mig. Jeg begyndte nogle Gange at ville tale, men han tordnede, larmede, og regjerede alene. Endelig begyndte jeg og at skrige, og sagde: dersom det kan beviises, at Afladens Skat er Kristi Fortjeneste, saa vil jeg gienkalde efter Eders Høiærværdigheds Villie og Behag. Da anstillede han sig ganske ubændig, loe overmaade, tog strax Bogen i Haand og læste med Hidsighed den berørte Extravagans, indtil han kom til det Ord, hvor der staaer skrevet, at den Herre Kristus har ved sin Lidelse erlanget Skatten. Da sagde jeg: Eders Høiærværdighed betragte Ordet: han har erlanget. Har Kristus ved sin Fortjeneste erlanget en Skat, saa ere jo hans Fortjenester ikke Skatten, men det, Fortjenesterne have fortjent, det er Kirkens Nøgler — og derfor er min Slutning sand. Da Legaten saa uformodentlig var beskiemmet og dog vilde ansees ubeskiemmet, faldt han med Magt paa andre Ord. og søgde med Villie at bringe dette i Forglemmelse. Men jeg sagde, dog med sømmelig Ærbødighed: E. H. maae ikke tænke, at vi Tydske ikke har eller kiende til Grammatiken. Der er Forskiel paa, at Noget er en Skat, og at erlange Skatten.

Hr. Legaten man være vel bevandret i Skriften, hvilket den anden Indvending viser, hvilken jeg har besvaret. Desuden har jeg hørt mange utheologiske Sætninger, dem jeg vilde kalde kjettetske, om en anden havde fremført dem. Jeg

passeret, under Titel: acta-Augustana, hvor han fortæller sine trende Forhør, sine Svar, sin Protestation o. s. v. og ledsager dem med en eftertrykkelig Fortale og Slutningstale. Churfyrsten var ikke tilfreds med at disse Acta bleve publicerede, og vilde have dem under Trykningen holdte tilbage, men de gik arkeviis af efterhaanden, som de bleve trykte, og Fyrsten maatte lade det skee — Appellationen havde Luther ladet trykke, men vilde kun holde i Beredskab til videre, men Bogtrykkeren lod den, for at tjene Penge, ufortøvet gaae ud. Luther mærkede nu og, at det var kommet saa vidt med ham, at han ikke kunde træde tilbage, og

seer, at de Dominikaner har alle et Sind, det er, at ingen er ret kristelig, siden denne Cardinal er af alle Dominikaner anpriist, som Overhovedet i Lærdom, og Silvester er den anden efter ham. Nu kan I tænke (thi Silvester kjende I) hvorledes hver tiende og hundrede maae see ud, naar den første og anden ere saadanne Helte. Jeg maatte blive stolt, dersom jeg ikke snarere ynkedes over Mennesker, der saa jammerlig har spildt deres Tid, fordærvet deres Studering og ei lært andet end jammerlig Uvidenhed. Kristus, det sande Lys, er langt fra dem. Aristoteles, Menneskenes Mørke, og det allergrueligste, regierer hos dem. Nu har jeg, som Skriften siger, seet og prøvet de to Løver fra Moab — hvorfor skulde jeg da frygte mig for Moabs Harer. Leve, leve, leve Kristus! Amen.

n taler derfor ikke længer i sin forrige Tone, en begynder nu allerede at erklære Paven for Antikristen.

Cardinal Cajetan sender under 25 Oct. et Brev Churfyrsten, i hvilket han fortæller, hvad der ed Luther var forhandlet, tilkjendegiver sin Spot er hans Protestation, sin Uvillie over hans Drisghed, at han vilde svare skriftlig, men fornemselig sin yderste Forundring og Misfornøielse over thers pludselige Bortreise. — Han beder derfor urfyrsten vilde enten sende ham til Rom, eller ge ham ud af sine Lande, siden han ikke ved fasrlige Midler vilde bevæges til at erkjende sin Vildselse, eller til at holde med den almindelige Kirke. revet blev sendt til Luthers Erklæring, og allerede der 29de Nov. sender Luther sit Forsvar til Chursten, og gjennemgaaer derudi fuldstændigen, grunsgen og frimodigen hele Cardinalens Fremstillelse, svarer hans Ankeposter, og erklærer til Slutninn reent ud, at han aldeles ikke forlangde, at rsten for hans Skyld skulde lægge sig ud med rken eller Paven, men bad ham alene at formane edkommende til af den hellige Skrift at overbevise m om sin Vildfarelse, da det ikke vilde geraade urfyrsten, Kirken, Paven eller Legaten til stor

Ære, uden saadan Grund og Aarsag at fordømme ham; siden Kristus endnu lever, og der leve og kristelige Mennesker, som kunne dømme herover; og er han bered til at forlade Churfyrstens Lande, og gaae, hvorhen Gud vil føre ham, da det skulde gjøre ham hjertelig ondt, om noget Menneske, og især Churfyrsten, for hans Skyld, skulde komme i Fare — han tager derfor Afsked med ham, og forsikrer, at han, hvor han end kommer, og selv i Evigheden aldrig skal glemme, hvor megen Tak han er sin Fyrste skyldig. Endelig forsikrer han, at være inderlig glad af Hjertet og at takke Gud for, at han, som en arm Synder, i denne gode hellige Sag maae lide Trængsel og Forfølgelse. Churfyrsten sender Cardinalen under 8de Dec. dette Luthers Forsvar tilligemed et Brev, hvori han siger: at han havde opfyldt sit Løfte ved at lade Luther møde i Augsburg, at han havde ventet, at Legaten efter sit Løfte havde faderlig handlet med Manden, og ikke uden Undersøgelse villet nødt ham til at gjenkalde. Ingen af alle de mange Lærde i hans Lande havde erklæret Mandens Lære for ukristelig, undtagen Enkelte, imod hvis Egennytte den stred — dersom den blev befunden ukristelig, da var det langt fra, han vilde beskytte den. — Inden dette skeete, kunde han umuligt forvise Luther, da

det vilde være Universitetet til stor Skade. Han sendte her Legaten en Copi af hans Forsvar, og siden han beraabde sig paa visse Universiteters Dom, og tilbød sig paa sikre Steder at disputere, saa holdt han for, at dette burde ham tilstaaes, eller den Vildfarelse, ham tillægges, skriftlig overbevises ham, og Manden ei uden Undersøgelse erklæres for en Kjetter; thi vi ville, slutter Churfyrsten, ikke gjerne lade os lede i Vildfarelse, eller befindes at være hans Hellighed ulydig. Luther yttrer i ét Brev til Spalatin sin inderlige Glæde over dette Churfyrstens fortreffelige Brev "Gode Gud! siger han, med hvilken Glæde har jeg læst og atter læst det, fordi jeg har seet, hvorledes det er forfattet saa trøstelig frimodigt, og dog saa høfligt og besiedent. Men jeg frygter for, at Italienerne snart vilde mærke, hvad der stikker derunder; thi det er Folk, der strax kan see alle Sager og Breve gjennem Ansigtet ind i det Inderste. I det mindste vil de erkjende saa meget, at de endnu ikke engang ere ret komne til Begyndelsen af den Sag, af hvilken de havde troet allerede at have naaet Enden — det er mig overmaade kjært, at Fyrsten heri viser en taalmodig og klog Utaalmodighed". Samme Dag, som Churfyrsten sendte Legaten sit Svar, skriver han til sin Minister, Degenhard Pfef-

finger, ved det Keiserlige Hof, at han skulde andrage hos Keiseren, at Luthers Sag maatte blive bilagt, eller at han af Umistænkelige der maatte forhøres. Vi mærke af disse Skridt, at Churfyrsten, endskjønt han ikke vilde bryde med Rom, var saare vel sindet mod Luther.

Men denne, der ikke alene var yderst misfornøiet over Cardinal Cajetans Adfærd imod sig, men og vidste, at Pavens Kammerherre var underveis med tvende pavelige Breve, af hvilke et indeholdt, at han skulde fange ham og bringe ham til Rom, var nu ikke mere tilfreds med at have ladet sine Acta Augustana udgaae; thi, endskjønt de vare, som han siger, strevne med megen Frihed og Sandhed, vare de det dog ikke tilfulde, han saae, at han i denne og alle Ting maatte ile, og holdt det for Nødvendigt, at foretage sig en offentlig Handling, ved hvilken han vilde afbøde den første Virkning af den pavelige Banstragle, der nu hvert Øieblik truede at udslynges imod ham. Han udsteder derfor under 28de Nov. 1518 en Appellation fra Paven til et almindeligt Concilium — Appellationen var udstædt i en offentlig Notarius's og Vidners Overværelse, og Luther vilde, at de trykte Exemplarer skulde blive hos ham in deposito indtil videre, men Bogtrykkeren havde uden hans Vi-

nde ladet næsten alle Exemplarer sælge. Luther
rde vel egentlig intet nyt, da Universitetet i
ris den 27de Marti 1517 ligeledes havde appel=
et fra Pave Leo til et almindeligt Concilium,
dette, især i Frankrige, havde været Skik i hele
e Aarhundrede; dog indseer man let, at der hør=
for en privat, enkelt Mand Mod til at vove,
ad et heelt Universitet havde kunnet. Man
r ellers lettelig, hvilken Betydning denne Ap=
lation skulde have. Luther havde først appel=
t a papa male informato ad melius informan=
m, og derved givet tilkjende, at han ikke troede
den var vel underrettet om hans Sag, men at
i vist, naar han blev underrettet, vilde lade
n vederfares Ret. — Men da han nu seer, at
i ei vilde lade sig underrette, ei vil høre ham,
n agte paa hans Fienders Indskydelser, og ud=
ige sine Banstraaler imod ham, saa er det han
vover at bringe i Erindring det, Paven og hans
hængere ikke vilde erkjende, det, der hidtil ofte
de bragt dem til at skjelve, og forvoldt dem saa
gen Bryderi og Umage, saa megen Kummer og
, nemlig at Paven ei var den høieste Instants,
den ypperste Autoritet — at der var en Magt
r ham. — Luther appellerer til et Concilium.

Carl von Miltiz, pavelig Kammerherre, blev allerede den 18de Oct. 1518 udnævnt til Nuncius, for at bringe Churfyrsten af Sachsen den gyldne Rose, og handle med ham videre i den lutherske Sag. I et Brev af 2.de Oct. melder Paven Churfyrsten hans Ankomst, og at han skulde handle med det Fordærvelsens Barn, Martin Luther, der prædikede mod den pavelige Stoel. Til Churfyrstens Minister, Degenhard Peffinger, og til Spalatin sende saavel Paven, som hans Vicekanzler, Cardinal Julius Medices, der siden blev Pave, under Navn af Clemens den syvende, Breve om at være Miltiz til Bistand imod Luther; Raadet i Wittenberg faaer og et paveligt Breve desangaaende. Luthers Tilstand synes at være saare betænkelig. Churfyrsten, der var bange for, at han skulde være nødt til at udlevere ham til Miltiz, lod ham forstaae, at han saae gjerne, at han hemmelig forlod Wittenberg, dog vilde han nødig, at han drog til Frankrige, hvilket Luther havde isinde — Universitetet i Wittenberg skriver til Churfyrsten for Luther, og dette bevæger Churfyrsten til at give Cardinalen det ovenforanførte Svar. Dog er Luther beredt til at reise *), og Wolfgang Capito

*) Luther var saa beredt til at reise, at han havde anrettet et Afskedsmaaltid for sine Venner, og sad

melder ham, at i Schweiz var en Cardinal af Sitten, og en anden anseelig Bisſkop ham saare hengivne, og villige til at tilbyde ham et Tilflugtssted.

Luther havde i Begyndelsen af Aaret 1519 en Samtale i Altenburg med ommeldte Carl von Miltiz. Han handlede med mig, siger Luther, om at jeg skulde forsone mig med Paven, og havde med sig vist 20 Patenter, eller brevia apostolica, hvilke han skulde slaae op i alle Stæder, naar Hertug Frederik vilde udlevere mig, hvilket Paven søgde at lokke ham til med den gyldne Rose. Men han røbede sig selv for mig, hvad han havde i Hiertet, og hvad han havde besluttet, i det han sagde: "kjære Martin! jeg tænkde, du var en gammel udlevet Theolog, der sad bag Ovnen, og saa-

ved Bordet, da der kommer et Brev fra Spalatin, hvori han melder ham, at Forsten forundrede sig over, at han ikke allerede var brudt op, han skulde kynde sig med Afreisen". Luther blev særdeles ilde tilmode, dog fattede han sig snart og sagde: Fader og Moder forlade mig, men Herren annammer mig. Dog kort efter, medens han endnu sad ved Bordet, kom der atter Brev fra Spalatin: at han kunde blive, da Miltiz havde talt med Forsten, og meende at Sagen ved en Samtale kunde afgiøres. Hvor meget beroede paa denne Time!

ledes disputerede med mig, men jeg seer, at du er endnu en ung, frisk, stærk Mand, og havde jeg end en Krigshær af 3000 vel udrustede Mænd, ansaae jeg mig dog ikke istand til at bringe dig fra Tydskland til Rom. Thi jeg har paa Reisen allevegne søgt at udforske, hvorledes man var sindet imod dig, og mærkede, naar Een var paa Pavens Side, vat Tre paa din. Jeg spurgde Fruentimmerne, hvad de syntes om den romerske Stoel, de forstode mig ikke, og svarede: hvor kunne vi vide, enten I have Stole af Træe eller Steen i Rom"? Han formanede mig til at gjenkalde; Jeg svarede: Man forelægge mig en Art af Gjenkaldelse, og anføre mig en Aarsag til min Vildfarelse, men en saadan, der kan gjelde for Lærde og Ulærde; thi en Gjenkaldelse med et falskt Skin vil kun gjøre Rom forhadt endnu mere. Vi skildtes ad endog med et Kys, (et Judas Kys) thi han græd under sin Formaning. Jeg lod, som jeg ikke forstod de Crocodiltaarer. Han sagde, der var i 100 Aar ei forekommet en Sag, der gav det røligste Folk, Cardinalerne og de romanensende Romanater (Romanantium Romanatorum) mere at skaffe, og de vilde heller give 10,000 Dukater, end lade Sagen komme saa vidt.

Carl von Miltiz lod og Tezel her fordre for
, og gav ham strenge Irettesættelser formedelst
uforstandige og egennyttige Adfærd. Miltiz
iver til Pfenninger, at Tezel havde havt maa=
dlig 80 Floriner for sin Umage; foruden fri For=
ring med een Vogn og 3 Heste, og 10 Floriner
aanedlig for sin Tjener. Luther skriver om ham,
han beklager ham, og vilde ønske, at det var
uligt, han kom derfra med Ære, naar han først
vde bødet lidt for sine Synder. Han undrer sig
er, at han havde skrabet saa meget fra det stak=
s Folk, at en Bisskop kunde levet deraf. Luther
ev ham endog et Trøstens Brev til, bad ham
ve godt Mod, og ikke frygte for ham eller hans
von. Men hans Samvittighed og Frygten for
aven's Vrede var saa stærk, at han kort efter
de.

Miltiz i Forbindelse med Churfyrsten af Trier
gde at drage Luther til Coblenz, men Luther af=
og reent ud i et Brev til ham at komme, deels
rdi, sagde han, at det romerske Rige var uden Over=
ved, siden Keiseren var død, og han da ikke kunde
ie frit Leide, deels fordi han ikke mere vilde have,
hans Sag skulde forhandles for Cardinal Caje=
n; thi, skriver han ligefrem, jeg vil aldeles ikke
ve ham med, og jeg anseer ham uværdig dertil,

siden han i Augsburg søgde at drage mig fra den kristelige eller evangeliske Tro, og jeg derfor tvivler paa, om han og er en retskaffen og katholsk Kristen. Naar jeg faaer Tid, vil jeg skrive til hans Pavelige Hellighed og til Cardinälerne og anklage ham, dersom han ikke selv erkjender sine grove Vildfarelser og skjendige Forseelser og forbedrer sig. Det er bedrøveligt, at selv den apostoliske Stoels Gesandter ere af den Art, at de foretage sig at udrydde Kristum. Om denne Sag skriver Luther til Joh. Lange. "Carl Miltiz har citeret mig til Coblenz, at jeg skulde staae til Regnskab for Legaten Cajetan og Erkebiskopen af Trier. Et underligt Menneske! der tillige tilstaaer, at han endnu ikke har nogen Ordre fra Rom, og haaber dog, at jeg skulde være saa dum, at jeg ukaldet, alene paa hans frække Forlangende, skulde komme — Jeg seer, at man allevegne og paa alle Steder, staaer mig efter Livet". Dog Miltiz stod fra sin Fordring, da han snart efter selv kom til Sachsen for at overlevere den gyldne Rose.

Luther mødte for Miltiz den 19de Oct. 1519 i Liebenwerda, hvor aldeles Intet bliver udrettet til Sagens Fremme. Dette Møde gav kun Anledning til en Disput, da Miltiz paastod, at Luther havde lovet, at reise til Churfyrsten af Trier,

og Luther derimod nægtede dette, men paastod, at han alene havde erklæret, at ville antage Churfyrsten til Dommer.

Endelig havde Luther endnu en Samtale med Miltiz i Lichtenberg i Sept. 1520, hvoraf Resultatet var, at han endnu engang skulde skrive til Paven, fortælle Noget om sine Skrifter, erklære at han aldrig havde havt isinde at antaste hans Person, og forpligte sig til at tie, hvis Taushed og maatte blive hans Modstandere paalagt. Luther sender da under 6te September 1520 sit berømte Brev til Paven, hvorudi han erklærer: Jeg har vel appelleret til et Concilium, men derfor ikke affondret mig fra Paven eller den romerske Stoel, da jeg tvertimod ønsker begge alt godt og beder for begge — man har beskyldt mig at have antastet Pavens Person, det er jeg mig ikke bevidst; skulde det være skeet imod mit Vidende, fortryder det mig, og jeg vil gjenkalde saadan strafværdig Tale. Jeg har kaldt ham en Daniel i Babylon, og hvorledes jeg har forsvaret hans Uskyld mod Silvester, den Kjetterfiender, er vitterligt. Paven havde desuden saa godt et Rygte i hele Verden, at Ingen kunde vente med Held at antaste det. Jeg er ei saadan en Daare, at ville angribe den, Alle rose — vel kan jeg ikke nægte, at have angrebet adskillige ukristelige Lær-

domme, og været skarp imod mine Modstandere, ikke formedelst deres slette Levnet, men formedelst deres ukristelige Lære og dennes Beskyttelse — Jeg har isinde at blive ved med denne Iver og Skarphed, da jeg har Kristi, Apostlernes og Propheternes Exempler for mig, der brugde Udtrykkene: Øgleunger, Blinde, Djevelens Børn, Hunde, Bedragere, Guds Ords Fordærvere o. s. v.; jeg veed vel, at i vore Tider ere Ørene fine, formedelst de mange Smigrere. Men hvad skal Saltet til, naar det ikke bider skarpt? Profeten siger: Forbandet er den Mand, som gjør Herrens Gjerning falskeligen og forhindrer sit Sværd fra at udgyde Blod — Jer. 48. 10. Derfor, beder jeg dig, hellige Fader Leo! at du vil ikke tro, jeg har foretaget Noget imod din Person, da jeg under dig alt godt, og fører desuden ikke Strid med Nogen for hans Levnet, men for Sandhedens Skyld. I alle Ting vil jeg give efter for Enhver, men Guds Ord vil og kan jeg ikke forlade eller fornægte. Har Nogen andre Tanker om mig, eller har forstaaet mine Skrifter anderledes, den farer vild, og har forstaaet dem urigtig. Men sandt er det, Jeg har friskt antastet den romerske Stoel, eller det romerske Hof, som man kalder den, hvilken du og Ingen paa Jorden kan andet end tilstaae, er værre og

skjændigere, end Sodoma og Gomorra eller Babylon. Dens Ondskab synes ikke at kunne raades eller hjelpes. Den er aldeles fortvivlet og bundløs. Derfor har det smertet mig, at man under dit Navn og den romerske Kirkes Skin, bedrager og skader det arme Folk i hele Verden — jeg har sat mig herimod, venter vel ei at gjøre umulige Ting, eller at udrette Noget i det gruelige romerske Sodoma og Babylon, især da saa mange rasende Smigrere staae mig imod, men jeg maa dog raade og advare mine Medmennesker, at de i ringere Tal og til mindre Skade blive forbærvede af de romerske Forstyrrere. Det er dog ikke ubekjendt, hvad Rom i mange Aar har været — og at det ikke lader sig tænke, at større Ondskab her kunde tiltage, om end Antikristen selv kom. Du sidder, hellige Fader Leo! som et Lam iblandt Ulvene, som Daniel iblandt Løverne, som Ezekiel iblandt Scorpionerne. Hvad kan du eller to tre lærde, fromme Cardinaler udrette? I maatte gaae under af Giften, førend I kunde hjelpe paa Sagerne. Det er ude med den romerske Stoel. Den er de almindelige Conciliet fjendsk, vil ikke lade sig undervise og raade, og dog ikke hindre sit ukristelige Væsen, at det kan blive fuldkommet, hvad der er sagt om dens Moder, det gamle Babylon Jer. 51. 9. Vi

have helbredet meget paa Babylon, men den er endnu ikke bleven sund, vi ville lade den fare. Det gjør mig ondt, du fromme Leo, at du er bleven Pave i denne Tid, du var bedre Tider værdig. Den romerske Stoel er ikke dig og dine lige værd, men den onde Aand skulde være Pave, der og vist regjerer mere end du i Babylon. Du maatte heller være befriet for denne Ære, som dine allerværste Fiender kalde den, og leve af et Embede, eller af din Fædrenearv — Med slig en Ære burde Judas Iskarioth og hans Lige æres — Ulykkelige Leo! du sidder paa den farligste Stoel, jeg siger dig Sandhed; thi jeg under dig godt. St. Bernhard klagede allerede i sin Tid, at den romerske Stoel, skjønt ogsaa da slem nok, regjerede i Haab om Bedring — hvormeget maa vi klage, da den i 300 Aar har taget til i Ondskab? — Det er Aarsagen, hvorfor jeg har talet imod den romerske Stoel, og troer at have fortjent Tak hos dig, for at have angrebet dit Fængsel, ja dit Helvede. De ære Kristum Alle, der meest vanære Hoffet. De ere Alle gode Kristne, som ere slette Romere. Dog jeg havde tænkt, da andet ei nyttede, at sige Farvel til Rom: stink fremdeles, hvad der stinker, lad blive ureent, hvad der er ureent; Aab. 22. 11. Jeg vilde holde mig til mine rolige Studier, for at gavne

dem, iblandt hvilke jeg boer. Men da dette ei var uden Frugt, lukde den onde Aand Øinene op, og opvakde med affindig Ærgjerrighed sin Tjener, Joh. Eck, en særdeles Kristi og Sandhedens Fiende, indskød ham, at han rev mig ind i en Disputation, og greb mig ved et Ord om Pavedømmet, jeg af en Hændelse havde ladet falde; derover gjorde han nu en forfærdelig Allarm; du veed, hvorledes din Legat, Cardinal St. Sexti, har handlet med mig i Augsburg, ubeskeden, urigtig, ja troløs — Jeg tilbød ham at ville tie, naar mine Modstandere tav, men han gav dem Tøilen, og bød mig at gjenkalde — derfor, hvad siden er skeet, er ikke min Skyld, men Cardinalens. Siden kom Hr. Carl von Miltiz, og jeg vilde nu lade Sagen afgjøre ved Erkebiskoppen i Trier eller Biskoppen i Naumburg — men saa kom din største Fiende, Joh. Eck med sin Disputation i Leipzig mod Dr. Carlstad, og der fandt han et Ord om Pavedømmet, og vendte uformodentlig sin Fane og sin hele Hær mod mig, hvorved det forehavende Fredsforslag ganske blev forstyrret. Imidlertid ventede Carl. Disputationen gik for sig — Dommere bleve udnævnte, men Intet udrettet. Eck har med sine Breve, Løgne og Rænker forvirret og forbittret Sagen saaledes, at hvordan end Dommen faldt,

maatte en stor Ild antændes. Der kom ved denne Leilighed ikke en liden Deel af det romerske ukristelige Væsen for Dagen, men det var Ecks og ikke min Skyld. Da nu intet ved Disputationen blev udrettet, har Carl Miltiz sendt nogle Fædre af min Orden til mig, at jeg maatte ære din Person, og med underdanig Skrift undskylde din og min Uskyldighed — derfor kommer jeg nu, hellige Fader, kaster mig for dine Fødder, og beder, at du vil lægge dine Hænder paa, at Smigrerne, der ere Fredens Fjender og dog foregive Fred, kunde blive holdt i Tømme. At jeg skulde gjenkalde min Lære, det bliver der intet af. Det maa og Ingen lade sig forlyde med, som ikke vil, at Tingen ei skal endnu komme i større Forvirring. Derhos vil jeg ikke lide Regel eller Maade for at udtolke Skriften; thi Guds Ord, som lærer al Frihed, maa og skal ikke fanges. Lader man mig disse to Stykker blive, kan man ikke paalægge mig Noget, som jeg ikke med al Villie vil gjøre og lide. Jeg er en Fiende af Trætte, vil ikke tirre Nogen, men vil og være utirret — Tirrer man mig, vil jeg ved Gud! hverken være maalløs eller skriftløs. Derfor, hellige Fader! hør ikke dine søde Sangere, der synge dig i Øret: du er ikke et simpelt Menneske, men blandet med Gud, der byder over alle Ting. Du er

Guds Tjeneres Tjener, i en farligere, elendigere
and, end noget Menneske paa Jorden. Lad
n ikke bedrage dig, der lyve og hykle for dig,
du er en Herre over Verden; som ei ville lade
istus gjelde, uden han er dig undergiven, som
kke om, at du har Magt i Himlen, i Helvede,
i Skjersild. De ere dine Fjender, og søge at
dærve din Sjel. Som Propheten Esaias siger
12. 9. 16. Mit kjære Folk, de, som rose og
høie dig, de bedrage dig. De fare Alle vild, som
, du er over Concilium og hele Kristenheden;
fare vild, som give dig alene Magt til at udtol-
Skriften, de søge Alle Intet andet, end hvorle-
de under dit Navn kan bestyrke deres ukristeli-
Forehavende i Kristenheden, som den onde Aand,
hvære! har gjort ved mange af dine Forgjengere.
o ei dem, der ophøie dig, men dem, der yd-
ige dig. Thi det er Guds Dom, som skrevet
aer: Han har nedstødt de Vældige af deres Sto-
og ophøiet de Ringe — Luc. 1. 50. See hvor
ge ere Kristus og hans Stadtholdere, det de dog
le ville være, og jeg frygter for de ere kun alt for
idt hans Stadtholdere. Thi en Stadtholder er
t, han er, i sin Herres Fraværelse. Naar da
iven regjerer i Kristi Fraværelse, der ei boer i
ns Hjerte, er han da ikke altforsandt Kristi
tadtholder! Men hvad maa saadan en Hob væ-

re, uden et Samfund uden Kristus? hvad maa saadan en Pave være, uden en Antikrist eller Afgud? Hvormeget bedre handlede Apostlerne, der kun kaldte sig og lode sig kalde Kristi Tjenere, der boede i dem, og ikke den Fraværendes Stadtholdere. Jeg er maaskee uforskammet, at jeg vil ansees for at lære en saa stor Høihed — men jeg følger St. Bernhards Exempel i hans Bog til Pave Eugenium, hvilken alle Paver burde kunne udenad. Da jeg veed, du svæver i Rom, som paa det største Hav, omringet af utallige Farer fra alle Sider, behøver du den ringeste Kristens Hjelp, og jeg glemmer din Majestet saalænge, imedens jeg udfører broderlig Kjerligheds Pligt. For ikke at komme tomhændet for din Hellighed, bringer jeg med mig en liden Bog, udgangen under dit Navn, som et godt Ønske og Haab om Fred, hvoraf du kan see, med hvilke Sager jeg helst omgaaes og vilde gavne, naar jeg maatte for dine ukristelige Smigrere — Bogen er lille, men hele Summen af et kristeligt Levnet indeholdes derudi, hvis man forstaaer dens Mening. Jeg er fattig og har intet andet, hvormed jeg kan vise min Tjeneste, og du maa ei forbedres uden ved aandelige Gaver — dermed anbefaler jeg mig til din Hellighed, hvilken Jesus Kristus evig bevare — Amen.

Brevet er aldeles karakteristikt, viser Luthers Aand, Mod, Forsæt og hele Standpunkt — Ved at tale i denne Tone, kunde han vist ikke vente, at blive anseet for Kirkens eller Pavens lydige Søn, og det ventede han sikkert ikke heller *). — Men om dette Brev end havde været skrevet i den allerydmygste Tone, var Fredsbrudet allerede saa alvorligt, at der ikke var at tænke paa, at det kunde gaae af uden længere Kamp; der var foregaaet adskilligt, som maatte svække Indtrykket af dette Brev, om det end havde været beregnet paa at gjøre et fordeelagtigt.

Luther havde, inden Forhandlingerne med Miltiz vare endte, været i en alvorlig offentlig Strid, der var ført saavel mundtlig, som skriftlig, og i hvilken han aabenbare havde givet tilkjende, at det var ikke alene, hvad Aflad angik, at han vilde sætte sig imod de herskende Vildfarelser. Stri-

*) Det maatte derfor høilig forundre ham, at Paven svarer ham meget venlig, kalder ham en Mand, opfyldt med den hellige Aand, og synderlig nok! tilkjendegiver sin Glæde over, at have fornummet, at han var beredt til at gjenkalde, hvad han hidtil havde talt og skrevet — Müllers Reliqvien 4. S. 142. — Dog Luther maatte ansee det, som en Snare, og ikke agte Complimenten, da den var ledsaget med en Erklæring, til hvilken han ingen Grund havde givet.

den var med den berømte Johan Eck, Dr. Theologiæ, og Prokantsler ved Universitetet i Ingolstadt, Domherre i Høistiftet Eichstadt og Inqvisitor i Bayern og Franken. Han blev til Enden ved Ord og Gjerning Luthers ivrigste Modstander, endskjønt han tilforn havde været hans Ven. En Samtidig, Petrus Mosellanus Professor i det græske og latinske Sprog i Leipzig, der saae ham ved den leipzigske Disputation, skildrer ham saaledes: "Eck er stor og høi, stærk og bredskuldret, med en grov og ret tydsk Stemme, tykke og stærke Lænder, saa at han var skikket ei alene til at være en tragisk Skuespiller, men og til at være en Herold, dog er hans Stemme noget haard, og ikke saa tydelig, hvorfor han har intet mindre, end den behagelige Vellyd, man roser hos Cicero og Fabius. Hans Øie, hele Ansigt og Udseende er og saaledes beskaffent, at man snarere skulde gjøre en Slagter eller carisk Soldat, end en Theolog af ham. Hvad hans Hoved og Vid angaaer, da har han en fortreffelig Hukommelse, og havde han derhos ligesaa stor Forstand, var han ret et Naturens Mesterstykke. Men han har ikke saa store Evner til at indsee Noget eller bedømme det ret skarpt, og uden dette er det dog intet bevendt med de andre Gaver. Og dette er Aarsagen, hvorfor han, naar

han disputerer, anfører en saadan Hob af Grunde, Bibelsprog, og Steder af Autores imellem hinanden, og mærker ikke, hvorledes det Meeste ikke passer sig, endskjønt det paa sit behørige Sted kan vorde ret forstaaet, og hvorledes Meget ikke er troværdigt, eller ægte nok, eller dog af ingen Betydning. Thi det er kun hans Sag, at han kan fremføre en Hoben Tøi og blænde Tilhørerne, der for det meste ikke ere skarpsindige; derhos er han fuld af Frækhed, hvilken han paa den allerlistigste Maade veed at skjule. Thi naar han seer, at han ved Noget er bleven greben af sin Modstander, tager han strax fat paa Noget andet. Men undertiden bruger han Modstanderens Mening med andre Ord, som sin, og paadigter Modpartiet sin urimelige Mening paa den rænkefuldeste Viis, saa Sokrates selv ikke kunde synes visere, end han". Da Luther udgav sine Theses mod Afladen, forfattede Eck nogle Anmærkninger derover, og kaldte dem Obeliscos, hvilke vel i Førstningen ikke vare trykte, men cirkulerede i hyppige Afskrifter; her forbreier han Luthers Sætninger, beskylder ham for hussitisk Kjetteri, bygger Alt paa den romerske Kirkes Anseelse og røber Pelagianisme. Luther beklager sig over, at en Mand, der havde forsikret ham om sit Venskab, gik saa underfundigen til

værks, og Carlstadt udgiver 370 conclusiones apologeticæ; over hvilke der i Sommeren 1518 skulde disputeres paa Universitetet i Wittenberg; disse conclusiones angaae den hellige Skrift og sammes Fortolkning, den fri Villie, Skjersild, Prædestination, Aflad, og Forsvar for de vittenbergske Theologer, hvem man havde beskyldt for Kjetteri. Imod dette Skrift udgav Eck et Forsvar, kaldet Monomachia, hvorudi han alt tydeligere yttrer sin Stemning for Pelagianismen, taler meget om Bogstaven og Aanden, og ophøier meget den udvortes bogstavelige Tjeneste. Imod dette Forsvar udgiver Carlstadt en Gjendrivelse. Men denne skulde ikke alene staae paa Kampladsen, Luther vilde selv træde frem, og han udgav da mod Ecks obeliscos et Skrift under Titel: asterisci Lutheri adversus obeliscos Eccii. 1518. Han bebreider Eck "at han fremfører Intet, uden skolastiske Drømme, naar han forklarer Skriften, og forsikrer ham, at naar han vilde læse Augustini Bog de spiritu et littera, vilde han forkaste sin hele skolastiske Theologi, og selv sine obeliscos" Luther taler dog her endnu med Ærbødighed om Paven, og erklærer, at han vilde kysse Ecks Fødder, naar han vilde foredrage den rene Lære. Men Eck var ved sin Fremfusenhed og Hidsighed Skyld i, at denne

Luthers Ærbødighed for Paven snart maatte forsvinde, og ved at forfægte Pavens Autoritet med slette Grunde, bidrog han til, at den atter nøiere blev undersøgt, og maatte prøve et Angreb, alvorligere og farligere, end noget af alle de forrige. Stolende paa sin Disputeerkunst, og paa den Vælde, hvis Usurpationer han vilde haandhæve, opbragt end ydermere imod Carlstadt over nogle Caricaturer, han efter Tidsalderens Viis og Smag havde ladet udgaae mod ham, og misundelig over den Navnkundighed, Luther allerede havde erhvervet sig, vilde Eck forsøge en offentlig Kamp, hvori hans Modstandere skulde overvindes og beskjemmes, og han selv straale, som en seierrig Helt, der stred og vandt den herskende Kirkes Sag. — Han udfordrede dem derfor til en offentlig Disputation, og Carlstadt og Luther optoge uforfærdede den henkastede Stridshandske — Eck lod først udgaae 13 Theses, over hvilke der skulde disputeres, og Luther udgav andre derimod, og det var ved at angribe, den 13de og sidste, at Luther offentlig erklærede, at man af ugyldige og for hundrede Aar siden sammensmeddede Pavelige Decreter vilde paastaae, at den romerske Kirke var over alle andre Kirker, da dog denne formentlige Høihed stred imod den hellige Skrift,

og den nicæniske Kirkeforsamlings Beslutninger. Spalatin og andre vare urolige over denne Luthers dristige Ytring, men Luther viiste allerede den gang, hvilken Tro, hvilken levende Tillid til Guds Forsyn, og hvilken Standhaftighed, han besad. "Jeg beder Eder, skriver han til Spalatin, at I ikke vil frygte Eder for meget, eller fortære Eders Hjerte med menneskelige Tanker. I maa vide, at dersom ikke Kristus drev mig og min Sag, da vilde det for længst siden ved min Disputation om Afl ad, ved min tydske Præken om samme, ved mine Resolutiones og Svar til Silvester, og tilsidst ved mine Augsburgske Acta og fornemmelig ved min Augsburgske Reise været ude med mig. — Thi hvilket Menneske maatte ikke have frygtet for, at enhver af disse skuldeført mig til Undergang. — For Churfyrstens og Universitetets Skyld holder jeg endnu meget tilbage, jeg, dersom jeg var andensteds, vilde udøse imod Rom, eller rettere Babel, Skriftens og Kirkens Forstyrrerinde. Gaaer jeg under, taber Verden Intet. De i Wittenberg have, Gud være lovet! lært saa meget, at de ikke behøve mig længere. Hvad mene I? Jeg Arme frygter kun, at jeg ikke er værdig til at lide og døe for saadanne Sager. Denne Lykke tilkommer Folk, der ere bedre, end jeg arme Synder". —

Disputationen fandt Vanskeligheder, da Bistoppen i Merseburg, Ernst Adolph af Anhalt, Theologerne og selv Hertug Georg i Sachsen satte sig imod, at den skulde holdes i Leipzig; dog gav denne sidste omsider sin Tilladelse, og de Andre maatte da give efter. Disputationen blev aabnet den 27 Jun. 1519 med megen Høitidelighed. Tilstæde var Hertug Georg, med hans Søn, Prinds Johan, Fyrsten Georg af Anhalt, Hertug Barnim af Pommern, mange fyrstelige Ministre, Grever, Riddere, Abbeder, og en talrig Forsamling af Lærde. Efter at de paa Academiet vare blevne modtagne med en latinsk Tale af Dr. Simon Pistoris, og dernæst havde hørt Messe i Kirken, begav de sig paa Slottet i en hertil indrettet Sal, hvor Petrus Mosellanus atter holdt en latinsk Tale om den rette Maade at disputere paa i theologiske Materier. Disputationen begyndte, og det, der paa begge Sider blev forebragt, blev strax opskrevet, og siden offentlig bekjendtgjort. Efterat Carlstad først havde disputeret med Eck i $3\frac{1}{2}$ Dag (der disputeredes almindeligviis fra 7 = 9 og fra 2 = 5) traadte Luther frem og disputerede i 9 hele Dage i Rad. Carlstad disputerede om den fri Villie, og Luther disputerede først om den ovenmeldte trettende Sats, om Pavens Magt og

Høihed, siden om Skjerslld, dernæst om Aflad, om Anger, og om Absolution. Luther opbiede á hele Disputationens Ende, men reiste hjem, fulgt af de fleste Lærde. Carlstad og Eck disputerede endnu et Par Dage, og hele Høitideligheden endtes den 16de Juli med en efter Hertugens Befaling af Johan Lange holdt Takfigelsestale *). Beg-

*) Om Disputatsen selv fælder Petrus Mosellanus denne træffende Dom: Eck triumpherer hos Alle, der ikke forstaae Sagen, eller fra Ungdom af har hængt over Petrus Hispanus, eller ikke kunne lide dem fra Wittenberg. Martini og Carlstadts Seier er desto mindre berømt, jo færre de Lærde og Kloge ere, og de, der ikke gjerne prale af deres Sager. Martin, saaledes karakteriserer han denne, er af middelmaadig Statur, mager af Sorrig og Studering, saa at man næsten kunde tælle Knoklerne gjennem Huden, dog af en mandig og frisk Alder, og har en klar, høi Stemme. Men han er fuld af Lærdom og fortræffelig Indsigt i Skriften, saa at han kan ligesom opregne Alt paa sine Fingre, af Græsk og Hebraisk veed han saa meget, at han kan dømme om Fortolkningerne. Det fattes ham og ikke paa Sager; thi der er et stort Forraad af Ord og Sager at finde hos ham. I sit Levnet er han saare høflig og venlig, og har intet suurt eller strengt ved sig. I Selskab er han lystig, skjemtsom, levende og stedse fornøiet, bestandig af et muntert Udseende, omendskjønt Modstanderne nok saa meget true ham, saa man neppe kan tænke, at Manden uden Guds Hjelp foretager sig saa

de stridende Patier udgave forskjellige Beretninger om Disputationen, og gjorde forskjellige Beskyldninger mod hverandre, der med megen Heftighed bleve besvarede *). Universiteterne i Cølln

vigtige Ting. Men den ene Feil dadle alle hos ham, at han er noget for dristig og bidende, naar han straffer, og mere sikker, end det sømmer sig for En, der gaaer en ny Vei i Theologien, eller overalt for en Theolog, hvilken Feil vel alle have, der noget silde ere blevne lærde.

*) Ved denne Disputation mødte og Philip Melanchthon. Han vilde der forsvare Carlstadt mod Eck, men denne bød ham at tie. Efter sin Hjemkomst giver han i et Brev til Osiander Efterretning om Disputatsen. Her berømmer han vel Eck for sine Gaver, men dadler ham, fordi han fordreiede Skriften, og ytrer tillige, at han nu havde lært, hvad Sophisteri var, og at alt var gaaet saa tumultuarisk til, at Intet derved var udrettet. Eck udgiver en Gjendrivelse af dette Brev, og Melanchthon forsvarer sig med megen Beskedenhed. Men Luther tager sig af Melanchthon i sit Skrift Resolutiones super proposit. suas Lips. disput. og udlader sig derudi saaledes "Melanchthons Bifald er ham vigtigt frem for alt, hans Dom er ham dyrebarere, end mange tusende smudsige Ecks, og han skammer sig ikke, endskjønt han var Doctor i Philosophien og Theologien, naar denne G r a m m a t i k e r (som Eck havde kaldt ham) var af anden Mening, da, formedelst de guddommelige Gaver, med hvilke Gud rigelig havde udrustet ham, at opgive sin egen Mening.

og Löwen fordømde efter Ecks Indskydelse Luthers Skrifter, hvilket Cardinal Harbrian (siden Pave) bifaldt: Fra Böhmen, Frankrige, Basel og Costnitz fik Luther derimod meget opmuntrende Breve, og Efterretning om, at hans Skrifter havde stærk Afsætning i Frankrige, Spanien, Italien, Brabant og England. Cardinalen af Sitten havde sagt, da den berømte baselske Bogtrykker, Johan Febronius bragde ham Luthers Skrifter "Luther! du er virkelig Luther (Lauter — reen). Eck maa disputere, saameget han vil, Luther skriver Sandhed" — At denne Disputation var af yderste Vigtighed for Reformationsværkets Fremme, kan ikke omtvivles, endskjønt den ved første Øjekast ikke synes at have havt betydelige Følger. Men herved kom Luther først til ret at tvivle om Pavens Høihed, og ved at disputere herom i fire Dage, og forsvare sig imod de siden gjorte Indvendinger, kom han alt mere og mere til Overbeviisning, og bragde en Mængde Ideer i Omløb, af hvilke mange faldt sikkerlig i god Jord. Saare Synderligt! Pavens ivrigste Forfægter, Hertug Georg, tillod, hvad ingenlunde var hørt tilforn, at der paa et Universitet offentlig blev disputeret om Pavens Magt over Kirkerne. Han tillod det, for at tilvende Hierarkiet en ny Seier, og standse den

dristige Angriber i hans første Forsøg, men Angrebet var stærkere, end Man havde troet, og man saae, at Klippen, der blev angreben, ikke var den, paa hvilken Jesus vilde bygge sin Menighed.

Luther skrev i Begyndelsen af Aaret et Brev til den nylig udvalgte Keiser Carl den Femte, og beder at tage "ikke mig, skriver han, men den guddommelige Sandheds Sag (for hvis Skyld alene Eders Majestæt af Gud er givet Magt at føre Sværdet, til Hævn over Overtrædere, til Roes for dem, som gjøre godt, Rom. 13. 4.) under Eders Vingers Skygge, og i benævnte Sag ikke videre eller mere beskytte mig, indtil saa længe jeg, efter at have angivet min Læres Aarsag og Forsvar, er bleven erkjendt, enten at have vundet eller tabt Sagen. Vorder jeg da befunden som en ugudelig og som en Kjetter, forlanger jeg ikke nogen Beskyttelse. En Ting udbeder jeg mig, at hverken Sandhed eller Løgn maae uforhørt eller uovervunden vorde fordømt, "Luther skriver ligeledes til Churfyrsten i Maynz og til Biskoppen i Merseburg, og beder dem ikke at fæste Tillid til de Beskyldninger og Bagvaskelser, hans Fiender udbredte imod ham, da han turde kalde Jesum Kristum, som alle vores Dommer, til Vidne, at han ikke var sig andet bevidst, end at han havde lært det, der er overens-

stemmende med Guds Ord. De svare ham begge vel høflig, men Bisk oppen i Maintz yttrer dog sin Misfornøielse over "at Adskillige, der udgive sig for kristelige Lærere, stride over unyttige (?) Spørgsmaal, som om Pavens Magt, om han nemlig efter Guds Ord eller menneskelig Orden er Kirkens Overhoved, om den fri Villie og andre deslige Stykker, (hvorover en sand Kristen ikke bekymrer sig meget (?), og det, som over en Sag, der var stor og høist magtpaaliggende, og undersøge alt paa det nøiagtigeste, saa at Enhver forsvarer sin Formening eller Indbildning, ikke uden store Fornærmelser og Forhaanelser mod sin Modstander. Deraf følger den Ulykke, at mange unyttige og altfor selvkloge Meninger og Indbildninger vorde udbredte iblandt den gemene uforstandige Almue, der letteligt vakler ved saadant, og hvorved den ikke uden stor Fare opægges til Ulydighed, saa at den derudi fremturer. Det, du foregiver, at du lærer Sandhed, saaledes som du har læst og lært den i den hellige Skrift, kunne vi ikke straffe, kun forsaavidt du gjør saadant med Gudsfrygt og Sagtmodighed, ikke med Skjelden og Smelden, og ikke uden Aarsag ophidser til Ulydighed imod Kirkens almindelige Magt og Anseelse. Efterkommer du dette, saa er dit Værk af Gud, og vil

uden Tvivl være roesværdigt og gavnligt, og at jeg skal tale med dig, som Gamaliel med Jøderne, det vil blive fast, saa at Ingen vil undertrykke det. Men kommer det Værk af Nid, Forvovenhed og Stolthed, af Lyst til at dadle og forhaane, saa er det vist af Mennesker, og vil let gaae under" Biskoppen af Merseburg skriver "jeg kan ikke vide, hvortil de haarde hadefulde Stik i de hurtige, heftige Bøger, du lader udgaae, den ene efter den anden, kunne gavne. Om dine Skrifter finde Bifald hos Nogle i andre Lande, vil jeg lade Andre dømme. Jeg vilde af mit Hjerte ønske, at du og alle Andre, der udgive sig for Kristendommens Lærere, ikke vilde lade sig bevæge til at bide og stikke om sig med giftig Braad, men snarere fare sagtelig af en guddommelig Kjerlighed. Jeg kan ikke begribe, hvorfor du saa haardelig antaster og udskjelder Paven, og har stor Mishag derover. Du veed og vel, af hvilken Forvovenhed du foretager dig Sligt, og hvorledes det vorder optaget. Du havde, efter min Mening, formedelst din store Duelighed, istedet for ommeldte Skrift, uden Tvivl kunnet skrive Noget, der havde været almindelig Kjerlighed og Velfærd til mere Fremme". Luther lod sig ikke ved disse Breve af tvende Kirkens Fyrster i nogen Maade forfærde, men udgav tvende offent-

lige Skrifter, hvori han protesterer ikke at ha
vitterlig lært Noget imod kristelig Sandhed,
ville leve og døe, som Kirkens underdanige, lyd
ge Søn, og gjerne tie, hvis han kunde for si
Modstandere. Iblandt andet skriver han "Jeg l
der Alle, Ven og Fiende, at de ville unde m
Fred og Ro, og om jeg har gjort Nogen for Me
af det, udlægge mig det paa det Bedste. Thi
jeg alene, der og er Kjød og Blod, og ikke spru
gen af Steen, har maattet stride imod saa mang
store, lærde, ildesindede Mennesker, kan man m
Føie ikke undre sig over, at saa mange gluben
Ulve har tvungen een Hund til at bieffe og bi
Jeg har endnu ikke maalt Nogen med den Maal
mig er maalet. Jeg tilbyder mig endnu imod E
hver, at ville høre og optage Alt paa det Bedst
thi Gud veed, jeg har aldrig villet handle ukris
lig, eller lære, tale, eller skrive det, som var im
Gud og Sjelenes Salighed. Men vil Man il
lade mig have Fred og Ro, saa beder jeg, at I
gen vil forsøge, at gjøre mig træt eller mat; t
den Aand, der mig af Gud er given, staaer saal
des, at jeg snarere fortrøster mig til at kunne gj
hele Verden træt. Min Klippe, paa hvilken j
bygger, staaer fast, vil ikke vakle eller synke f
mig, om end alle Helvedes Porte stride imod de

alt dette er jeg vis paa". Det var Svaret paa Tiltalen. Men, man vilde ikke lade Manden have Fred — Han maatte stride, han stred, og Gud Herren kjempede for ham.

Den pavelige Vældes drabelige Stridsmand, Johan Eck, drog i Foraaret 1520 til Rom, for at hente Laurbærkrandsen for sin formeente Seier i Kampen i Leipzig, og for at nedbede fra Vatikanet den Banstraale, som skulde knuse den Forvovne, hvilken Scholastikens, Dialektikens Vaaben ikke kunde give sit Banesaar, og som ved ingen Trusler, ingen Forhaanelser kunde forfærdes, som ikke frygtede for at kaldes med en Husses Navn, eller for, som han, at udgive sin Aand under Baalets Flamme. Længe nok havde man truet, nu maatte Truslerne iværksættes *). Eck reiste til Rom

*) Eck havde befalet at brænde Luthers Skrifter offentlig paa Torvet i Ingolstadt. Men nogle Doctorer raadførde sig med Johan Reuchlin, og han svarede dem, at de skulle vogte sig for herved at sætte en Skamplet paa dem selv og hele Universitetet. Da Eck næste Dag kom paa Stedet, maatte han drage tilbage med uforrettet Sag. Man skulde tænke, Mennesket var bleven til en Furie — skriver Luther. — Om Ecks Reise til Rom udlader han sig saaledes: Min Eck reiser til Rom for at stikke Ild i Skoven paa Libanon. Men jeg troer, at Rom og er Kristus, Alles Herre, underdanig, som og vil

og viser sig meget ivrig for at faae en Banbulle udstædt mod Luther. Allerede under 5te Mai 1520 fortæller han i et Brev, hvor gunstig han var bleven modtaget, hvilken heldig Udsigt han havde til et lykkeligt Udfald af sine Bestræbelser. Luther faaer dette Brev i Hænde og udgiver det offentlig med skarpe Anmærkninger; især glemmer han ikke at udmærke den Mishag med Ryggesløsheden i Rom, Eck selv yttrer i Brevet med disse Ord: "Rom er et Bundfald af alle Laster, og en Stank af alle Skjelmer, der strømme hid fra alle Steder, saa vidt Kristenheden rækker" — En mærkelig Tilstaaelse af en Mand, der var Pavedommets ivrigste Forsvarer. Imidlertid havde Churfyrsten af Sachsen skreven til Valentin Teutleben, sin Gesandt i Rom, at det gjorde ham ondt, at hans Sager hos Paven fandt Hindringer, og at dette blev Luthers Forvovenhed tilskreven. Han forsikrede, at han aldrig havde vovet med sin Autoritet at forsvare Luthers Lære og Skrifter, at denne havde tilbuden sig at forlade hans Stater, men at Carl von Miltiz havde forhindret det, da han frygtede for at Luther kunde komme paa Steder, hvor han endnu

være for mig, hvis jeg er det værd; men er jeg det ikke, begierer jeg ei heller, at han skal være det.

skrive og handle friere, end han hidtil havde
, af Frygt for Churfyrsten og Universitetet.
) Luther havde mundtlig og skriftlig anført
Paven, var ei skeet med Forsæt eller Mod=
, men da han ved Eck dertil var bleven pro=
et. Forresten er Luthers Lære saa dybt rod=
i Mange Hjerter, at dersom man ikke ved
dige Argumenter og offentlige klare Vidnes=
af Skriften vil gjendrive ham, men under=
e, procedere og gaae imod ham med Kirke=
tens Skræk alene, saa vil det ikke gaae
ogs hen, men der vil opkomme en stor Forar=
i Tydskland, og skrækkelige, grusomme, skade=
og fordærvelige Oprør, hvilke hverken ville
Paven eller Andre til nogen Nytte". Dette
ge forstandige Brev forklarede Paven til sin
eel, men tog ingen Notice af den Advarsel
orudsigelse, der indeholdtes i Slutningen. I
ev af 8 Juli 1520 berømmer Leo Churfyrsten
at han altid havde havt Mishag og Uvillie til
in Luthers, det Ondskabens Barns, Onde
agende, og ikke været ham behjelpelig eller
ig, han sender derfor en Copi af sin Bulle
Luther, og beder Churfyrsten, at dersom han
uxer i sin rasende Ubesindighed, og ikke møder,
den fastsatte Termin er omme, at han da,

saa meget det staaer i hans Magt, vil hjelpe til, at han, som en erklæret Kjetter, bliver fængslet indtil videre Anfordring". Luther skriver desangaaende til Spalatin "det er mig særdeles kjært, at Churfyrsten ganske frasagde sig min Sag, og ikke vilde antage sig den, som han hidtil heller ikke have gjort. Han overgive mig til den geistlige Magt, at de enten kan lære mig bedre, eller ved Skriften overbevise mig, at jeg har faret vild. Men kan Churfyrsten ikke vise mig tilrette eller lære mig i denne Sag, saa beder jeg ydmygst, at han ei vil være Dommer, Executor eller Medhjælper, forend Kirken afsiger en endelig Dom, vitterligvis ikke. Jeg vil gjerne gjøre, hvad jeg skal, naar de ville lade Veien til Salighed staae aaben for Kristne. Dette alene forlanger jeg af dem, forresten Intet; kan jeg forlange Noget mere billigt? Jeg ønsker ikke at blive Cardinal, tragter og hverken efter Ære, Penge, eller Gods, kort sagt, efter Intet, hvad man i Rom nufortiden anseer for høit og dyrebart. Men kan jeg ikke erlange dette af dem, saa lad dem afsætte mig fra mit Lære og Doctor Embede, og lade mig være med Fred eller gaae i et Kloster, eller leve og døe i en Afkrog. Jeg elendige Menneske lærer og prædiker ugjerne, og bliver dog forfulgt derfor [illegible] Andre,

som have Lyst til at lære og prædike, blive ærede, roste og berømmede. Og da mit Sind staaer saa-ledes, kan jeg hverken frygte mig for Trusler, eller lade mig bevæge ved gode Ord og Løfter. Er det deres Hensigt, virkelig at indgyde mig Haab, at indjage mig Frygt, eller kun, at jeg i det ud-vortes skal stille mig an saaledes?" Snart blev Luther underrettet om, at Eck var kommen med Bullen. Han harmede sig over, at man ikke vilde stæde ham til Forhør, men tvinge ham til Gjen-kaldelse, og han besluttede, for det første at fortie Pavens Navn, og ansee Bullen for opdigtet. — Ak! skriver han, at dog Carl (den femte) var en Mand, og for Kristum vilde falde over de Sata-ner? dog glæder jeg mig inderlig over, at der for den bedste Sag vederfares mig Ondt, og jeg er ikke saadan hellig Plage værd. Jeg er nu meget friere og roligere, siden jeg vist veed, at Paven aabenbarlig er befunden som Antikrift og Satans Stoel. Luther skriver nu et djervt, skarpt og bittert Skrift imod den Eckske Bulle og Løgn, hvori han gjendriver adskillige Beskyld-ninger, Eck havde gjort imod ham, besværer sig over hans stolte, rænkefulde, intolerante Frem-gangsmaade, og drager deraf den Slutning, at den Bulle, han foregav at have bragt med sig fra

Rom, torde vel efter al Sandsynlighed være hans eget Værk. Af dette mærkværdige Dokument ville vi, som et Bidrag til en Karakteristik over Personerne og Tiderne, fremsætte nogle af de mærkeligste Steder. Du giver mig Skyld for, siger Luther, at jeg vækker Oprør, og ophidser Adelen imod Paven — Jeg klager over at Kirkernes Godser, Adelen har stiftet til Bedste for Sine, vorde opslugte af de romerske Skjelmer, og Brødet taget den tydske Adel af Munden — Du beskylder mig for Hofmod, og at jeg ophøier mig over de hellige Lærere og Concilier — Jeg har aldrig roest mig af min Hellighed — ond Lære er værre, end ondt Levnet — Ikke mig, men Kristus ophøier jeg over alle Lærere og Concilier. Du beskylder mig for at have angreben Pavens Pragt, og skrivet, hvor simpelt han lever hjemme og i sit Kammer, som om jeg havde sagt, at han fører sin Pragt hvert Øieblik — hvorfor siger du ikke, at han er nøgen i Sengen og i Badet? hvad, om jeg havde sagt, at der for Pavens Skyld er hver Dag over tyvetusende Mulesler i Rom? du siger, jeg seer ikke gjerne, at Kjettere brændes, fordi jeg frygter for Skindet. Jeg holder for, at det, at man brænder Kjettere, kommer deraf, at de frygte for, *at de ikke med Skrifter kunne overvinde dem*; ret ligesom Pa-

pisterne i Rom, naar de ikke kunne modstaae Sandheden, myrde de Folk, og ved Døden hæve de alle Beviser. Du skriver, at jeg giver Fredsforstyrrere og Mordere Rum, da jeg har lært, at en Kristen ei skal værge sig — det samme siger jo Kristus? Math. 5. 39. Dog klager du over, at jeg ophidser Adel og Sværd imod Pave og Geistlighed? hvorfor er du ei ædru, naar du skriver dine Bøger? havde en Landsherre kastet dig med din Bulle i Vandet eller i et Fængsel, vilde jeg sige, han havde ladet dig skee din Ret. Har jeg ikke tilfulde sagt, at det verdslige Sværd er skyldig at straffe de Onde og beskytte de Fromme! Du roser dig og skriver for al Verden, at du kan Alt udenad, og behøver ingen Bøger. Du har ei denne Roes nødig; thi man seer det mere, end du troer, at du skriver og lærer Alt uden Bøger. Havde du vendt dine Øine saa flittig paa Bøgerne, som paa de veneres veneres i Leipzig, om hvilke du skriver til Ingolstadt, og kunde du holde Maade i Drik, saa maatte du tilsidst erkjende dit falske, ulærde Hjerte, Mund og Pen. Du skammer dig ikke ved at give mig Skyld for, at jeg alene vil holde mig til den hellige Skrift. Hvorledes kan du beskjemme dig mere, end at du, Doctor i den hellige Skrift, ei alene skammer dig ved dit Haandværk, dit Em-

bede og din Titel, men og dadler mig for, at jeg vil i den hellige Skrift. Jo! jeg veed, hvor Skoen trykker dig, du kan intet i den hellige Skrift, og heder dog Doctor i den, og frygter for din Ære. Derfor leger du med mange Læreres Navne, at man ikke skal mærke din Uvidenhed i Skriften; derfor skal dette hjelpe dig. Du, Pave, Doctores, Conciller, Mennesker, Engle og Djevle, skulle og maae i Skriften, og faae den samme Dom, den og ingen anden. Vil du derfor slaae mig den hellige Skrift hen i Veir og Vind, og ikke lade Doctores dømme ved den? Endnu ikke, kjære Eck! See! heraf kan du mærke min Ubestandighed, hvorledes jeg snart vil, snart ikke vil høre Doctores, snart høre Paven, snart ikke høre ham — Jeg vil ikke have uden en Mester, han heder Kristus i Himlen, som han har budet os, Alle de andre vil jeg alle holde for Medlærlinge, Math. 23. 10. Tilsidst kommer Eck paa det Kostnitzerconcilium, og siger, at man ikke brød Johan Huss og Hieronymus Leide og Eed. — Siden Herren er kilden, vil jeg ret oplade min Mund om det Kostnitzerconcilium, og sige: Jeg havde, da Disputationen i Leipzig var, desto værre ikke læst Johan Huss, ellers vilde jeg ikke fordømt nogle, men alle Artiklerne til Kostnitz — det er ikke Johan Husses Artikler,

men Kristi, Pauli, Augustini paa det allerstærkeste beviiste. Ak! vilde Gud, at jeg for slige Artiklers Skyld maatte blive brændt, søndetreven, søndertraadt! havde jeg tusende Halse, de skulde alle deran. Derfor vil jeg ikke ophøie Huss, eller udskrige ham som Martyr; thi jeg er ikke saa fræk, at ophøie Hellige, som Paven med sine blinde Prælater — Gud er undeelig og skrækkelig i sine Domme. Som jeg har sagt, at man ei holdt Joh. Huss det kristelige Leide, saa er det, der bleu et saadant tilsagt: quantum in nobis est, et fides orthodoxa exigit. Kristenheden har i fjorten Aarhundrede overvunden mange Kjettere, men ei brændt Nogen, uden Papisterne i Kostnitz, som give et kristeligt Leide, og gjøre af det et menneskeligt, hvilket er meer et Skin, end et ret Leide. I hundrede Aar har man nu værget, og jo mere man værger, jo mere trænger det frem, saa det maa blive aabenbare, at Husses Sag er guddommelig, den kostnitzske djævelsk. Sandheden vil og maa ikke blive forborgen. Jeg har hørt, at Dr. Eck har bragt en Bulle med sig fra Rom, og for at smøre Folk om Munden, foregiver han, den er Pavens Værk, endskjønt den er hans egen Opdigtelse. Jeg troer ikke, det har sig rigtig med nogen Bulle — først: fordi min Appellation til et almindeligt Concilium

endnu er urokket, for det andet, forbi min Sag efter Churfyrsten af Sachsens Befaling, og den pavelige Nuncii, Carl v. Miltiz's Forlangende, er overdraget Erkebiskoppen i Trier at forhøre; og jeg kan ikke tro, at den romerske Stoel vil lade tvende slige mægtige Churfyrster forgjeves umage sig — For det tredie, kan jeg ikke tro, at Paven skulde give Dr. Eck nogen Befaling mig angaaende, da han bærer et grundfæstet Had til mig; og da i alle Sager ikke Partierne selv, men umistænkte Folk skulle handle, som Naturen og alle Rette byde. For det fjerde: vil jeg ikke rette mig efter nogen Bulle, førend jeg seer den rigtige Hovedbulle; thi jeg har seet Aflabsbuller, i hvilke der har været store Feil, og Cardinal St Sexti har bedraget min Herre Churfyrsten med et offentlig opdigtet falskt Brev. Derfor vil jeg see Bullens Bly, Vox, Snor, Signatur, Clausel og Alt med egne Øine, og giver ei et Haarbred for al anden Allarm. — Jeg advarer Enhver, at han ei lader sig besudle ved den romerske Handel og Dr. Eck; thi faaer Nogen siden en Skramme, maa han vide, jeg har advaret ham forud — Men er det Magt, der skal gaae frem, hvortil der endnu vil høre meget, saa skee, som Gud vil; jeg vil trøstig vove det i vor Herres Jesu Navn — Amen. Kunde det vel

neppe være Luthers alvorlige Hensigt ved dette Brev at opvække Tvivl mod Ægtheden af Bullen, saa udrettede han dog sikkerlig saameget, at han kraftigen indtog Gemytterne mod den og dens Overbringer, viiste det Uædle og Ukristelige i den hele Fremgangsmaade, og gjorde det vitterligt, at Beskyldningerne mod ham vare ligesaa uretfærdige, som Truslerne vare frugtesløse — Den skrækkelige Bulle, med hvilken man saa længe havde truet, og af hvilken man lovede sig en saa betydelig Virkning, kom omsider. Den fordømde 41 Sætninger af Luthers Skrifter, som kjetterske, og bød ham inden 60 Dage at møde i Rom. Den er dateret den 24de Juni 1520. Snart blev denne Bulle offentlig kundgjort af den navnkundige Ridder, Ulrich von Hutten, med de skarpeste Anmærkninger, og et Brev i Slutningen til Paven, og med Finalen, Ps. 2. 3. Lader os sønderrive deres Baand og kaste deres Reeb fra os. Men Luther tog selv ufortøvet endnu alvorligere fat paa Bullen, først i et Skrift imod Antikristens Bulle, hvori han gjennemgaaer 12 Artikler, hvilke de elendige, usle Mennesker have fordømt, og erklærer det ikke er fornødent at berøre de øvrige — med megen Heftighed og Harme slutter han saaledes "den gale, ulærde, gudsbespottelige, og en-

bekristelige Bulle — fordømmer mine Sætninger ikke alene uden al Grund, men kan ikke vise en Artikel, der er kjettersk eller vildfarende. Og havde denne Bulle end ingen anden Mangel, saa er denne ene altforstor og svær, at den offentlig og uforskammet fornægter, fordømmer, og som kjettersk straffer den kristelige Tro; hvorfor den fortjener, at alle sande Kristne skulde træde den med Fødder, og sende den romerske Endekrist og Doctor Eck, hans Apostel, hjem med Svovel og Ild. Jeg agter vel, at jeg ikke er værdig til at lide Død eller anden Trængsel for den forbandede Bulle; hvad bedre kunde ellers hændes mig. Derfor vil jeg have Enhver advaret, at han vogter sig for slige Djevle, og vil give ham et Tegn, nemlig dette: dersom Paven ikke gjenkalder og fordømmer denne Bulle, og ikke straffer Dr. Eck med hans Svende formedelst Følgen af den, saa skal Ingen tvivle paa, at Paven er Guds Fiende, Kristi Forfølger, Kristendommens Forstyrrer, og den rette Endekrist. Thi det er hidtil endnu ikke hørt, at Nogen saaledes offentlig har fordømt den kristelige Tro, som denne Helvedes, forbandede Bulle". Dog Luther ansaae selv ikke dette Svar for tilstrækkeligt. Han udgiver derfor snart et udførligere Skrift under Titel: Grund og Aarsag for alle de Artik-

ler, der ved den romerske Bulle uretfærdigen ere fordømte, hvorudi han gjennemgaaer og forsvarer med Grundighed og Fynd alle de 41 fordømte Artikler. Skriftet er for vidtløftigt til at excerperes paa en fyldestgjørende Maade, men saa mærkværdigt, at det fortjener nøie at gjennemlæses. For at henvende Opmærksomheden derpaa, ville vi derfor alene berøre Indledningen. Først takker han Gud, der i disse Tider har oplyst saa mange Hjerter, og opvakt kristelig Forstand selv hos Lægfolk, at de begynde at see Forskjellen imellem den sminkede, hykkelske Kirke og Geistlighed, og den rette grundgode Kirke, da man hidtil lærde os at vorde salige, snarere ved at give Penge, end ved at tro. Det er ikke et ringe Tegn paa denne guddommelige Godhed, at han nylig har gjort nogle Kristenhedens Tyranner saa blinde, og betagne af Aands Forstumlelse og Svimmel, Esai. 19. 14, at de til deres egen høieste Skjendsel og mærkelig uoprettelige Affald, have ladet udgaae en Bulle, i hvilken de have glemt det, hvormed de hidtil har bedraget og narret Verden, nemlig det gode Skin, den hykkelske Farve. Thi de have saa offentlig fordømt Sandheden, at næsten Steen og Træ maa skrige imod dem, og aldrig er nogen Bulle med saadan

Haan, Foragt og Spot bleven modtaget — Gud fuldende sit Værk, give os Naade til at erkjende hans Godhed, at de arme Sjele ei mere ved sligt Bedrag og slige Søglekirker skulde vorde forførte. Derfor har jeg, kaldet Dr. Martin Luther, med Hjertens Glæde foretaget mig til videre Underviisning og for at opdage de falske sminkede Kirker, med grundig Skrift at bevise samtlige Artikler, at Enhver kan vogte sig for de blinde Forsvarsslag, slige Søglere pleie at foregive, om de maaskee engang ville komme til sig selv, og lade Hykleri vige for Sandhed, Søgleri for Alvor, deres Farve for Grunde. Dog maa jeg først stande dem til Ansvar for nogle Beskyldninger. Først sige de: jeg er bidende og utaalmodig, det var jeg ei i Sagen om kristelig Lære, men i Kjævleriet og den naragtige Qvæstion om Pavedom, Aflad og sligt Søgleri, hvortil de har trukken mig, det ere Sager, der ikke ere saa mange, end sige venlige og fredelige Ord værdige. De bebreidede mig, at jeg alene trænger mig frem for at lære — det har jeg ikke gjort, men altid været villig til at krybe i Krogen, men de have med List og Magt trukken mig frem, for paa mig at erlange Priis og Ære. Nu da Spillet mislykkes dem, skal jeg være ærgjerrig. Havde jeg selv opkastet mig, vare de dog

ikke dermed undskyldte. Hvo veed, om Gud ei har opvakt mig og kaldet mig dertil, og de maae frygte, at de ikke foragte Gud i mig. Læse vi ikke at Gud ialmindelighed kun har opvakt een Prophet paa een Tid i det gamle Testamente? Moses ved Udgangen af Ægypten, Elias til Akabs Tider, Elisæus efter ham; Esaias var alene i Jerusalem, Hoseas i Israel, Jeremias alene i Judæa, Ezekiel alene i Babylon; de havde vel mange Lærlinge, Propheters Børn, dog lod han ikke mere end een prædike og straffe Folket. Derfor har han ikke nogensinde gjort den ypperste Præst eller andre høie Stænder til Propheter; men ialmindelighed opvakt ringe, foragtede Personer, og tilsidst Hyrden Amos — (Amos 7. 14. 15), undtagen Kong David, endskjønt han og kom frem af ringe Stand. Saa har de kjære Hellige altid maatte prædike og skjelde mod de Øverste, Konger, Fyrster, Præster og Lærde, vove og lade deres Hals derfor, som og er skeet. I de samme Tider førde og de store Hanser heller intet andet Ord mod de hellige Propheter, end at de vare de Øverste, man skulde lyde dem, og ikke de ringe foragtede Propheter, som Jeremias skriver K. 18. 16. Saa gjøre de og endnu. Alt det skal være Uret, som Paven, Bisperne og de Lærde ikke ville lide, man skal høre dem, end-

skjønt de sigt, hvad de ville. Og i det ny stamente have de ikke været sjeldne, de rette skopper og Lærere? St. Ambrosius var til sin alene, efter ham St. Hieronymus, efter ham Augustinus. Dertil har Gud ikke udvalgt m høie, store Bisskopper. St. Augustinus var skop i en lille uberømt Stad, men han har udr mere, end alle de romerske Paver med alle Medbisskopper, som ikke bære Vand mod ham. er det sandt, at alt Kjetteri er opkommen eller styrket ved Bisskopper og Lærde; hvorledes man nu være sikrere hos dem, da de nu ikke passe deres Kirker, og ere blevne verdslige He siden de vare saa farlige til den Tid, da de dog bedre, lærdere, helligere, og flittigere? En ville vi være blinde. Jeg siger ikke, jeg e Prophet, men jeg siger, at de destomere have befrygte, at jeg er en, jo mere de foragte mig ophøie sig selv. Gud er underlig i sine Værker Domme, agter ikke høi Mængde, stor Kunst Vælde, som Ps. 138. 6. siger: Herren er høi, til det Foragtelige, og kjender de Hofmo langt fra. Er jeg ikke en Prophet, saa er jeg vis paa, at Guds Ord er hos mig og ikke hos d thi jeg har Skriften for mig, og de deres egen re. Dette giver mig Mod til lidet at frygte d

saameget de end foragte og forfølge mig. Gud taler til de samme Store Ps. 14. 6. I have foragtet den fattige Prædikers gode Lære, fordi han sætter sin Tillid til Gud. Fordi han ikke er stor, høi og vældig, maa hans Lære være falsk for Eder. — De sige og jeg bringer nye Ting frem, og det er ikke at formode, at alle Andre saa længe have faret vild. Det maatte de gamle Propheter og høre. Dersom Tidens Længde var nok til Forsvar, havde Jøderne den bedste Sag imod Kristum, hvis Lære var en anden, end den, de i tusende Aar havde — Jeg prædiker ikke nye Ting. Jeg siger, at alle kristelige Ting ere gangne under hos dem, der skulde have opholdt dem, nemlig hos Bisperne og de Lærde. Saaledes blev Lovens aandelige Forstand i det gamle Testamente hos nogle Ringe, men gik under hos de ypperste Præster og Lærde, som skulde holdt den. Men ville de ikke andet, ville de da lade mig være en Hedning. Hvad vilde de svare, eller hvorledes vilde vi stille os, dersom Tyrken spurgde os om vor Troes Grund? Han brød sig kun lidt om, hvor meget, hvorlænge, og af hvilke store Folk den er saa eller saa holden i Hæder. Det vilde være haanligt og latterligt, om man vilde sige; See der, saa mange Præster, Biskopper, Konger, Fyrster, Land

og Folk have saa længe holdt det og det. Saaledes handle man da og nu. Lad os dog see, hvor vor Grund og bedste Forraad ligger? Lad os engang betragte den, i det mindste for vor egen Bestyrkelse og vor egen Andagts Skyld. Skulle vi have saa stor en Grund, og ikke kjende den, og skjule den for Enhver, da dog Kristus har villet at den skulde være offentlig, almindelig og bekjendt for Enhver, Math. 5. 15. 16. Lod dog ikke Kristus sine Hænder, sine Fødder og sin Side berøre, at hans Disciple kunde være vis paa, at det var ham, Luc. 24, 39. 40. hvorfor skulle vi da ikke berøre og prøve Kristi aandelige Legeme, for at prøve, om det er det, i hvilket vi tro eller ikke? Thi alle andre Skrifter ere farlige, maatte maaskee være flyvende Aander, der ikke have Kjød og Been, som Kristus har. Dermed vil jeg og have svaret alle dem, der beskylde mig for, at jeg forkaster alle Kirkens hellige Lærere. Jeg forkaster dem ikke, men siden Enhver vel veed, at de undertiden have faret vild, som Mennesker, vil jeg ikke vise dem Tro, uden forsaavidt de bevise deres Forstand af Skriften, der endnu aldrig har faret vild. 1 Thess. 5. 21. Jeg har lært, skriver St. Augustinus til St. Hieronymus, at yde de Bøger, der kaldes den hellige Skrift, alene den Ære, at jeg stadelig

roer," at Ingen deres Forfatter nogensinde har
eilet; men alle andre læser jeg saaledes, at jeg
kke holder for sandt, hvad de sige, uden de bevise
et med den hellige Skrift eller offentlig For-
nuft. Den hellige Skrift maa da være klarere,
kkiere og lettere, end alle Andres Skrift, siden
alle Lærere bevise deres Tale ved den, som ved en
klarere og bestandigere Skrift, og ville have deres
ægen ved den stadfæstet og forklaret. Ingen bevi-
er en dunkel Tale med en anden, endnu mere dun-
el. Derfor tvinger Nødvendigheden os til, med
alle Læreres Skrift at tye til Bibelen, og der hente
Ret og Dom; thi der alene er den rette Lehnsherre
og Mester over al Skrift og Lære paa Jorden.
Men skal den ei være det, hvad skulde vi da med
Skriften? saa maae vi heller forkaste den, og lade
os nøie med Menneskers Bøger, og Mennesker
som Lærere. Om end mange Storhanser derfor
bære Nag til mig og forfølge mig, forskrækker det
mig ikke; thi det er aabenbare i al Skrift, at For-
følgerne og Efterstræberne almindelig have Uret,
og de Forfulgte Ret, at den store Hob er bleven
ved Løgnen, og de Færreste ved Sandheden. Ja,
eg veed, hvorledes ringe og faa Mennesker anfæg-
tede mig, da det, jeg skrev og lærde, endnu ikke
var af Gud. Paulus har ved sin Lære opvakt me-

gen Oprør, som vi læse i Apostlg. 17. 5. 18. 18. 19. 28. 29. Derfor var hans Lære dog ikke falsk. Sandheden har altid gjort Allarm, falske Lærere have altid sagt Fred, Fred! som skrevet staaer Es. 5. 19. Jer. 6 14. Derfor vil jeg, Paven med hans store Hob uanseet, med Glæde, saavidt Gud giver mig Naade, forsvare de i Bullen fordømte Artikler, og troer ved Guds Naade at haandhæve dem mod Uret; for Vold er her ikke mere, end et uselt Legeme, det befaler jeg Gud og hans hellige ved Paven fordømte Sandhed. Amen.

Eck, nu pavelig Nuncius, fik vel i Meissen, Merseburg og Brandenburg Bullen opslaget og publiceret, men i Leipzig, hvor der vare 150 wittenbergske Studenter, maatte han skjule sig i et Kloster, og fik daglig Feidebreve tilsendte. Luther havde Medlidenhed med ham, som forhen med Tezel, og skriver til Spalatin; Jeg vil ikke ønske, han var bleven dræbt, men vel, at hans Anslag blive til intet". — I de chursachsiske Lande, hvor Churfyrstén imidlertid var bortreist i Anledning af det ny Keiservalg, kunde Bullen ei finde Indgang, deels fordi den gunstige Dom, den berømte Erasmus havde fældet over Luther *), bevægede Chur-

*) De tvende Nuncii, Caracciolus og Aleander, skulde efter Pavens Befaling tilbyde Erasmus det bedste

sten til at tage sig kraftigere af ham, end hidtil, s, som han foregav, fordi man ikke desangaaen- avde gjort ham nogen Forestilling, dels og fordi her havde erklæret, at han vilde appellere til et ncilium. I Erfurt blev Bullen af Studenterne en i Stykker og kastet i Vandet, og blev da, Luther skriver, en rigtig Bulle (Vandblære) Eichstädt og Freisingen blev den uden al Van- lighed modtaget. Den 17de Nov. 1520 appel- er da Luther fra Paven til et frit kristeligt Con- um, ligesom han tilforn den 28de Nov. 1518 de gjort.

De tvende pavelige Nuncii, Marinus Ca- iolus og Hieronymus Aleander, havde en Sam- i Nov. 1520 med Churfyrsten af Sachsen i In, om at exeqvere Bullen imod Luther, men ettede Intet — de henvendte sig og desangaaen-

Bispedømme, naar han vilde forsvare Paven, og med Skrifter sætte sig imod Luther. Men Eras- mus afslog sligt og sagde: Luther har for stor en Anseelse hos mig, til at jeg skulde skrive imod ham — hans Bøger ere og saa vel forvarede med guddom- melig Skrift, at jeg ikke vel kan forstaae at døm- me derom. Han er saa stor en Mand, at jeg lærer mere af et Blad af hans Skrifter, end af den hele Thomas — Man kalde Erasmus, hvad man vil, v e n a l skal man ikke kalde ham.

de til den nysudnævnte romerske Keiser Carl den femte, men fik til Svar: lad os først høre, hvad vor Fader Hertug Friderich siger, saa ville vi svare Legaterne.

Det var Luthers Sag til stor Fordel, at Keiseren var Churfyrsten af Sachsen saa hengiven. Den ædle Friderich havde fortjent det tilfulde. Da den romerske Throne var bleven ledig ved Maximilian den 1stes Død 1519, attraaede iblandt andre Frankriges Konge, Frands den 1ste og Maximilians Sønnesøn, Spaniens Konge, Carl den I. denne høie Værdighed, der i de Tider blev anseet som Maalet for de ærgjerrigste Ønsker, og hvilken man troede kunde — det adskillige Forsøg dog viste var forgjeves — lede til Overherredømme over hele Tydskland og muligt over Europa. Carl havde et stort Parti imod sig, baade fordi man, som Erfaring siden lærde medrette, frygtede, at han, som Spaniens, Neapels, Nederlandenes Herre, vilde blive farlig for Tydsklands Frihed, deels fordi Paven, der ansaae ham, forsaavidt han var Neapels Konge, for sin Vasal, ikke ønskede at han skulde vorde for mægtig, deels fordi Mange yndede mere den franske Munterhed, end den spanske Grandezza. Adskillige af Churfyrsterne, der frygtede for at vælge imellem de tvende mægtige

Kjættere, troede at rede sig bedst ud af Sagen, ved at tilbyde Rigsvikaren, Sachsens Churfyrste, Keisernavnet. Men Friderich den Vise var for viis til at modtage en Titel, der vilde kun være et tomt Navn, naar store Arvelande ikke gave ham Kraft til at haandhæve den — han afslog den Ære, og er stedse roesværdig, fordi han tog sit Lands Hjelpekilder i Betragtning, og ikke, blændet af Ærens tomme Glands, opofrede, som Bairens Hertug tohundrede Aar senere, sin Ro og sine Undersaatters Lykke. Men han afslog ei alene Værdigheden, men arbeidede og for Spaniens Carl — og, trods den franske og romerske Indflydelse, lykkedes hans Bestræbelser. Han handlede af Overbevisning, og ikke af Egennytte. Han afslog Carls anseelige Foræringer, og tillod ei nogen af sine Ministre at modtage dem, uden under den Betingelse, at de vilde strax forlade hans Tjeneste. Saadan en Mand maatte Carl beundre og føle sig forbunden — og Friderich kunde nu vel og vove at tage den Mand i Beskyttelse, der var umistelig for hans Universitet og en Prydelse for hans Land. —

Dog, kunde man ikke faae Churfyrsten eller Keiseren til at forfølge vor Reformator, vilde man drive Forfølgelsesværket selv, saavidt man mægte-

de. Man brændte da Luthers Skrifter *) i Løwen, Cølln og Maynz, dog paa det sidste Sted med stor Spot, ja endog med Fare for dem, som antændte Branden. Da var det, at Luther indsaae, at det var nødvendigt at foretage en Handling, ved hvilken han for stedse vilde bryde med Paven. Hidtil havde det kun været Ord og Skrift, nu skulde det være Gjerning, en bestemt, symbolisk Handling, hvis Betydning Enhver kunde fatte, hvis Virkning Enhver maatte indsee vilde blive: Fald eller Seier.

Det var den 20de Dec. 1520, at alle Studenter i Wittenberg, ved et Skrift, opslaget paa det sorte Bredt foran Lectoriet, bleve kaldte sammen, da det antikristiske Decretal Kl. 9 om Formiddagen.

*) Man har ofte beskyldt Luther for Arrogance. Selvfølelse og Selvtillid havde han, uden hvilken ingen Kraft, Selvstændighed og mandigt Mod kan tænkes. Men at han et besad den Selvtilfredshed, der med rette er indignerende, viser et Brev til Spalatin, hvori det hedder "det er mig næsten imod, at mine Skrifter allevegne ere saa mange, og jeg vilde heller rive dem itu, fordi de ere ikke zirlige, og ere uden Orden — hvorvel jeg gjerne vil have Tingene bekjendte — Men alle kunne ei finde Guldkornet af Møidyngen, og det behøves ei heller, siden der ere bedre Bøger og hellige Skrifter".

ſde brændes. De mødte talrige uden for Elſter-
ten — En anſeet Magiſter lavede Brandſtedet
lagde Træ ſammen og tændte det an. Da
Dr. Martin Luther det antikriſtiſke Decretal
n canoniſke Ret) og Leo den 10des mod ham
lig udgangne Bulle, og kaſtede i Ilden med
e Ord: Siden du har bedrøvet Herrens Hellige,
bedrøve og fortære dig den evige Ild, Joh.
25 *) Da dette var udført, gik Dr. Martin Lu-
r igjen tilbage til Staden, og mange Doctorer,
agiſtre og Studenter med ham. Den anden
ig, efter at have endt ſin Forelæsning over
almerne, formanede han alle ſine Tilhørere til
vogte ſig for de pavelige Love og Statuter. At
pavelige Decretal var bleven brændt, var kun
Børneleg, det var ſaare nødvendigt, at den
merſke Stoel ſelv med alle dens Lærdomme og
ſkyeligheder blev brændt. Videre ſagde han med

*) Hvorledes Henke i ſin Kirchengeſchichte 3 Th. 4te
Aufl. S. 64 kan tale om'en "mit Feyerlichkeit,
aber ohne Würde, angeſtellte Verbrennung
des kanoniſchen Rechts" — indſeer jeg ikke — Mig
ſynes, her var den Værdighed, der var fornøden.
Intet vildt, Intet tumultuariſkt — Alt ſindigt —
beſtemt — overlagt — faſt — Den, der ikke er med
mig, er mod mig — det ſkulde ſiges, og det blev
ſagt, ſaa man kunde forſtaae det.

megen Alvorlighed, dersom I ikke af ganske Hjerte modstaae Pavens gudsbespottelige Herredømme, kunne I ikke vorde salige. Thi Pavens Rige er saa ganske imod Kristi Rige og kristeligt Levnet, at det var bedre at leve i en Udørk, hvor intet Menneske var at see, end i og under det antikristiske Rige.

Luther udgiver dernæst et Skrift, hvorudi han forklarer Aarsagen, hvorfor han havde brændt Decretalet og Bullen — Det er, siger han, en gammel Skik at brænde forgiftige Bøger, som Man kan see af Apostlg. 19. 19. Som Kristen, edsvoren Doctor i den hellige Skrift og Prædikant, er jeg forbunden til at udrydde falsk Lære. Om Andre af Uforstand eller skrøbelig Frygt ei ville gjøre det, er jeg dermed ikke undskyldt — dog havde jeg ikke gjort det, hvis ikke Paven og de pavelige Forførere vare saa forhærdede, at de ei ville lade sig underviise, men blindthen fordømme og brænde den evangeliske Lære — Jeg troer ikke, de have Befaling dertil af Paven, førend jeg erfarer anderledes — Jeg troer ikke, han bifalder de sine Forfædres Bøger, hvilke jeg har brændt, bifalder han dem, bekymrer jeg mig ikke derom — Jeg veed, de i Cølln og Løwen, som foregive, at have keiserlig Befaling til at brænde mine Bøger, have den ikke, men

)ave for en Foræring af nogle tusende Gylden
købt sig en saadan Tilladelse af nogle Embedsmænd.
Da det har været Sandheden til stor Skade, at
aadanne Bøger ere brændte, har jeg for at styrke
og opholde de Svage, efter Aandens Tilskyndelse,
om jeg haaber, igjen brændt Modstandernes Bø=
ger — For at Enhver kan dømme, om dette er skeet
med Ret eller Uret, anfører han 30 Artikler af den
pavelige Ret og Bøger, hvorfor de billig maa
brændes og afskyes, f. Ex. Paven og hans ere ikke
skyldige at være Guds Bud underdanige — det
r ei et Bud, men et Raad, naar St. Peder
lærer, at alle Kristne skulle være Kongerne under=
danige — Solen betyder den pavelige, Maanen
den verdslige Magt i Kristenheden. — Paven har
Magt over alle Concilier — Om Paven end var
saa ond, at han førde utallige Mennesker i hele
Hobe til Djevelen, torde dog Ingen derfor straffe
ham. — Næst Gud beroer Saligheden i hele Kristen=
heden paa Paven. — Ingen kan dømme ham, han
kan dømme Alle — han giver alle Love Magt og
Kraft, men er ikke selv nogen undergiven — han
er Klippen, paa hvilken Kristus vil bygge sin
Menighed. — Ægtestanden er forbuden Præsterne —
Kristus har med Nøglerne givet St. Peter og hans
Efterkommere Magt over det himmelske og jordiske

Rige — Keiser Constantin har givet Paven Land, Rige og Magt — Han er det romerske Riges Arving — En Kristen maa ved Magt sætte sig mod Magt — Undersaatter maa være deres Overherrer ulydige — Paven maa afsætte Konger — bryde alle Forbund, Pagter og Eed mellem høiere og lavere Stænder — fritage for de Løfter, der ere gjorte Gud — Paven har Magt til at forklare den hellige Skrift, som han vil — Han hår ikke af den, men den af ham Troværdighed, Kraft og Ære — Nok af disse Artikler for denne Sinde; skriver Luther; Men er der nogen Pavens Frænde, der har Lyst til at forfægte dem, saa vil jeg sætte dem endnu klarere frem og komme med endnu flere. Dette skal være Begyndelsen til Alvor; hidtil har jeg kun skjemtet med Pavens Sag. Forresten tilbyder jeg mig herudi at stande Enhver tilrette. — Som de have gjort imod mig, har jeg gjort imod dem — Samson, Dommernes 15".

Luthers Veltalenhed, hans Iver, hans brændende Kjerlighed for Frihed og Fædreneland, hans urokkelige Mod og Standhaftighed maatte tildrage ham almindelig Opmærksomhed, især hos den kraftfulde og frihedselskende tydske Adel. Det var i frisk Minde, hvad Bøhmens Adelsmænd havde vovet for at hævne Johan Huss, og for at hæbde

hans Værk, Manden, der vovede offentlig at retfærdiggjøre hin Martyr, at yde ham sin Beundring og Tak, og uden at skrækkes for hans Skjebne, fornye Kampen imod Hierarkiet, han skulde ikke lide i den. Man vilde ei roligen see hans Fald, og da siden drage Sværd for at hævne ham. Nei — man vilde aabne ham sine Borge, tilbyde ham, om det var fornødent, et Fristed i hine utilgjengelige Fæstninger, hvor ingen Banstraale kunde ramme ham, ingen væbnet Magt udrive ham, man vilde, om det var fornødent, omringe ham med en Hær af Tapre, som vilde drage Sværd til hans Forsvar. Silvester von Scomberg, en frankisk Adelsmand tilmelder ham, at han og hundrede andre Adelsmænd vare beredte til at beskytte ham. Den Pfalziske Helt, Franz von Sickingen, Tydslands Brutus, og dennes Svigersøn, Hartmuth von Kronenberg tilbøde ham deres Bistand. Ulrich von Hutten, der opbragt over et Mord, Hertugen af Würtemberg havde begaaet paa en af hans Paarørende, ikke standsede, førend han hos det schwabiske Forbund fik udvirket, at Hertugen maatte rømme sit Land, vilde kjempe for Luther med Sværdet, saavelsom med Pennen. Luther yttrer sig desangaaende til Spalatin. "Jeg foragter vel ikke det Tilbud om Bistand, men vil

alene have Kristum til Beskjermelsa. Jeg vil ikke, at man for Evangelium skal stride med Vold eller Mord — Verden er overvunden ved Ordet, ved Ordet er Kirken opholdt, vil og igjen blive opbygt ved Ordet, og Antikristen, ligesom han har begyndt uden Haand, saa vil han og uden Haand vorde oprykt ved Ordet". Men endskjønt Luther ikke agtede at benytte sig af den tydske Adels Bistand, endskjønt han ikke frygtede for Mennesker eller attraaede Menneskers Gunst, saa var det ham dog usigelig kjært, at der var vakt en saadan Opmærksomhed for hans Sag, og han kunde da ei andet, end benytte sig af den fordelagtige Stemning. Han udgiver derfor under 20 Juni 1520 sit fortreffelige Skrift: Til den kristelige Adel af den tydske Nation om den kristelige Stands Forbedring, tilegnet L. Nic. von Amsdorf, Domherre i Wittenberg. Tiden til at tie, saa begynder han, er forbigangen, Tiden til at tale er kommen — Præd. 3. 7. Romanisterne har tre Mure, den første, naar man trænger paa dem med verdslig Magt, sige de: verdslig Magt har ingen Ret over os; men den geistlige er over den verdslige — den Anden, naar man vil straffe dem med den hellige Skrift, sige de: Ingen maa udlægge Skriften uden Pa-

den — den tredie: truer man dem med et Concilium, saa sige de: Ingen maa sammenkalde et Concilium, uden Paven. Disse tre Mure søger han nu at nedbryde — dernæst taler han om hvad der burde forhandles paa et Concilium, nemlig at indskrænke eller afskaffe Pavens Pragt, Cardinalernes Antal, Pavens Hof, Annater, og andre Udpresninger; derpaa giver han sit Raad til den kristelige Stands Forbedring: ikke at give Annater til Rom, ikke at lade Lehnene der hentes, eller Pallia der kjøbes, ikke at lade verdslige Sager did hendrages, at Reservationer ikke mere skulde gjelde, at casus reservati ophøre, at Paven underholder sine Hoffolk af sit eget Gods, at Biskopperne ei nødes til ved saa strenge Eeder at forpligte sig til Lydighed mod Paven, at han frasiger sig sin Titel som Konge af Neapel og Sicilien, at han afskaffer Fodkysset, at Pilegrimsreiserne til Rom ophøre, at man ikke bygger flere Klostere for Tiggerordener, men slaaer ti eller flere sammen, at man ikke forbyder Præsterne Ægtestanden, at man ikke nøder Folk til at skrifte paa visse bestemte Steder, at man afskaffer eller meget indskrænker Sjelemessen og den geistlige Rets Straffe, især Interdictet, at man afskaffer alle Fester, Søndagen alene undtagen, at man forandrer de Gra=

der, i hvilke Ægteskab er forbuden, at man nedriver de vilde Kapeller, hvortil der gjøres Valfarter, at man søger at afskaffe alt Betleri i Kristenheden, at man ikke stifter nye Messer, men indskrænker de gamle, at man afskaffer Aflad, Dispensationer, Messebreve o. d., at man forener sig med Huss's Tilhængere, og giver dem al mulig Erstatning for lidte Uret, at man alvorligen reformerer Universiteterne i alle Faculteter — at man fordrer de Rettigheder, det romerske Rige tilkommer, tilbage fra Paven, at man indskrænker Overdaad i Klæder, i Mad og Drikke, indskrænker Handelsselskaberne, der berige sig paa Andres Bekostning, at man afskaffer Bordeller, at man bærer Omsorg for Ungdommen — Alle disse Punkter ere udførligen med Frimodighed og Dierved behandlede, og vise hans dybe Kundskab om Menneskeslægtens Tarv, og hans redelige Følelse for dens Vel.

Da Luther ikke mødte efter den pavelige Citation, da han havde vovet at brænde Decretalet og Bullen, og vedblev at tale i den Tone mod Paven, som det anførte Skrift viser, maatte han være beredt paa, at Paven ikke alene selv vilde tage imod ham de alvorligere Forholdsregler, der almindeligen brugtes ved slige Leiligheder, men at

han og vilde gjøre Alt for at opfordre den verdslige Magt til sin Bistand. Luther var beredt paa alt, og frygtede ikke. —

Under den 21de Jan. 1521 udsteder Leo sin Fordømmelses og Banbulle imod Kjetteren Martin Luther og hans Tilhængere, hvori de erklæres at have forbrudt Ære, Gods og Værdighed, og skulle med de sædvanlige Ceremonier i Kirkerne offentlig bansættes. Denne Bulle fremviser Nuncius Aleander paa Rigsdagen i Worms, og beder Keiseren at han vilde lade Luthers Skrifter brænde i hele Tydskland, ligesom allerede var skeet i Mainz Cølln, og Lüttich, da Keiseren og disse Biskopper ellers havde Skam af, om det samme ei skeete i hele Riget. Forresten bad han Keiseren overlade Luther til Paven, da det ikke passede for ham selv at befatte sig med dette Kjetteri — han arbeidede og paa, at Keiseren uden videre Undersøgelse, da Sagen jo var afgjort ved den høieste Instants, skulde lade Luther erklære i Rigens Acht — men forgjeves. Da Luther imidlertid hører, at han formodentlig vilde blive citeret til Worms, skriver han til sin Spalatin "vil Keiseren have, at jeg skal møde, alene for at gjenkalde, kommer jeg ikke, thi jeg kunde jo og gjenkalde her, hvis det kun var dem herom at gjøre, men fordrer han mig for at

døe, og vil for dette mit Svars Skyld holde mig for Rigets Fiende, vil jeg tilbyde mig at komme, thi jeg tænker ikke at flye, eller at lade Ordet staae i Stikken, men at bekjende det til min Død, saafremt Kristus vil være mig naadig". Og til Churfyrsten skriver han "Jeg maa paa min Samvittighed sige E. F. N. at jeg, al Ære uanseet, gjerne vilde gjenkalde, hvis jeg kun maatte høre Aarsagen til min Vildfarelse og deres Sandhed — Uden dette, dersom jeg maa gjenkalde, vil jeg gjøre det med Ord, og derhos sige, at jeg dog troer andet i Hjertet. Men det vil være dem en slet Ære". Dog de pavelige vare ikke heldige paa Rigsdagen, det var ei Luther alene, der satte sig imod dem, men Rigets Stænder, især af den tydske Nation, indgav en vidtløftig Besværing mod den romerske Stoel og dens underordnede Geistlighed, hvori man finder næsten alt dette berørt, hvad Luther i sit ovenmeldte Skrift omtaler, saa man kan see at Stemningen imod Rom var ligesaa alvorlig, som almindelig. Alligevel vedblive de at intrigere, de formaae Keiseren til at overtale Churfyrsten, at han skulde fordre Luther til Worms for at møde privat for sig, de vilde nemlig ikke at den offentlige Opmærksomhed og Deltagelse skulde vækkes for den bristige Munk, de tænkde vel at faae ham

paa en eller anden Maade i Snaren, naar han kom, uden just for at møde i Stændernes Forsamling. Men Friderich den vise vilde ikke indlade sig herudi, han forestiller Keiseren, at han ofte havde bedet, at der ikke maatte foretages Noget imod Luther, førend han offentlig var forhørt, hvilket Manden selv ofte havde søgt om. Dersom nu Luther blev alene fremfordret af Churfyrsten, udsatte denne sig for slem Eftertale, om Noget tilstødte Manden paa Reisen. For disse Grunde gav Keiseren efter, og udstædte under den 6te Marti 1521 en Citation til Luther at møde paa Rigsdagen, og gav ham under samme Dato et frit Leidebrev, hvilket og Churfyrsten, Hertug Georg af Sachsen, og Landgreve Philip af Hessen gjorde, dog dette sidste gjeldte først om Tilbagereisen: Endnu inden Luther mødte, udkom Leo's Bulla coenæ domini, hvori Luther navnlig tilligemed andre nævnte kjetterske Secter og adskillige Forbrydere vorder fordømt og bansat — den 28de Marti. Luther oversatte dette Document næste Aar i det tydske Sprog, og udgav det med en skarp Fortale, Glosser, og en applicert Kommentær over Davids 10de Psalme —

Luther var citeret og begav sig paa Reisen. Hans Venner forestillede ham Huss's Exempel,

men han svarede; om mine Fiender end antænde en Ild imellem Wittenberg og Worms, der rækde op til Himlen, vil jeg dog møde i Herrens Navn, og træde Behemoth i sit Gab i hans store Tænder, bekjende Kristum og lade hannem raade. Trøstig tiltraadte han Reisen *), prædikede underveis i Erfurt, under et overordentlig Tilløb, om From-

*) Med Luther fulgde Nic. Amsdorff, Hieron. Schurf, og Peder Svave, der siden blev den danske Kong Christian den tredies Raad og Kammersekretair. Han var fød i Pommern, studerede i Leipzig 1519, og kom i en Stridighed med Prof. Joh. Cellarius, fordi denne havde i et Brev til Wolfg. Capito dømt ugunstig om den af Petr. Mosellanus holdte Tale ved Disputatsen imellem Luther og Eck i Leipzig. Svave forsvarede sin Lærer Mosellanus. I Aaret 1520 drog han til Wittenberg, "hvor han af den salige Mandz og hans Stalbrødres Mund horte det rette saliggjørendis Gudz Ord, som ogsaa fandt slig en Indgang udi hans Hjerte, at Gud Allsommectige brugte ham, som et udualt Kar til at prediche Evangelium blandt de blinde Pommerincker udi hans eget Fæderneland. Ja da den salige Doctor Lutherus Aar 1521 var stefnet til Riigsdagen i Wormbs, der at møde for dend keyserlige Rett, toeg han Peder Suaab med sig, der som et uforfærdet Widne og weltalendis Mand at stoppe Munden paa sine Wederstaaere" saa heder det i P. Svaves Levnet af Sandvig.

hed og Gjerninger, blev allevegne vel modtaget, prædikede og i Augustinerklosteret i Gotha, men blev syg i Eisenach, og var endnu svag, da han kom til Frankfurt. Erkebiskoppen i Mainz søgde undervejs at afskrække Luther for at møde i Worms, eller forhindre, at han ikke skulde ankomme, inden Terminen i Leidebrevet var udløbet, og udspredte det Rygte, at Luther med samt hans Bøger allerede var fordømt i Worms, og lod visse Personer møde ham, der skulde opslaae det keiserlige Mandat i alle Stæder — Da dette ikke hjalp, brugde Erkebiskoppen endnu en anden Underfundighed — Han fik Keiseren til at skikke sin Skriftefader og en Kammerherre til Franz von Sickingen, at denne skulde fordre Luther til sig, til hans Slot Ebernburg, da Keiseren der vilde handle med ham — Men Luther svarede: har Keiserens Skriftefader Noget med mig at tale, kan det skee i Worms, og fra Frankfurt skrev han til Spalatin, som var med Churfyrsten paa Rigsdagen. "Man har, for at indjage mig Skræk, ladet Keiserens Mandat trykke. Men Kristus lever! og vi ville komme til Worms til Trods for alle Helvedes Porte og Fyrsterne i Luften — Gjør mit Herberge istand" Da han nærmede sig til Worms, advarede Spalatin ham for at møde. Men han svarede:

Om der ere ligesaa mange Dievle i Worms, som Tagstene paa Husene, vil jeg dog derind" — Jeg var, skriver han siden, dengang uforfærdet, frygtede mig for Intet. Gud kan vel gjøre En saa afsindig. Jeg veed ikke, om jeg nu vilde være saa trøstig. — Luther kom den 16de April 1521 til Worms, og tog ind i Churfyrstens Qvarteer; der ikke var veltilmode over hans Ankomst. Keiseren lod strax sit Geheimeraad samle, for at overveie, hvorledes man skulde handle med Luther. Efter en lang Deliberation bleve de enige om, at Keiseren ligesaalidt skulde holde Luther det givne Leide, som Sigismund fordum havde holdt Johan Huss sit, efter det gamle: Kjettere skyldes ei Tro og Love — Men, Carl svarede: Hvad man lover, bør man holde *).

Næste Dag, den 17de April blev Luther om Formiddagen af den Keiserlige Marschal von Pappenheim fordret for Rigsraadet, og om Eftermiddagen Kl. fire traadte han frem for denne anseelige

*) Luther skjønnede herpaa, da han strax efter skrev til Spalatin, at han stedse i Worms havde ønsket, at dersom han skulde blive myrdet, det da alene maatte skee ved Romanisterne, og ikke ved den unge Keiser, da man veed, hvor skrækkelig Guds Straf forfulgde Keiser Sigismund for Huss's Død.

Forsamling. Da han vilde gaae ind, slog den berømte General, Georg von Frunsberg, ham paa Skuldrene og sagde: Munk! du gaaer nu en Gang, eg og mangen Høvding ei har vandret mage til i de alleralvorligste Slag. Er din Mening rigtig og er du vis i din Sag, saa gak i Guds Navn frem, og vær kun frimodig, Gud vil ikke forlade dig. — Nogle satte Mod i ham med Jesu Ord: Naar de overantvorde Eder, da sørger ikke, hvad eller hvorledes I ville tale, thi det skal gives Eder i den samme Stund.

Luther stod nu for Rigsdagen. Keiseren, alle Churfyrsterne de pavelige Legater, Erkebiskopper, Hertuger, Marggrever, Grever, Kongers og Fyrsters Gesandter vare tilstede — Forsamlingen bestod af over 200 Personer *).

Marschal von Pappenheim erindrede Luther om, ikke at tale Noget, uden han blev spurgt. Den keiserlige Orator, Dr. Johan Eck **) den trierske Biskops Official, spurgde da med høi Røst, paa

*) Danmarks Christian den tredie var som Hertug af Holsten tilstede, desuden hans Faders, Friderich den 1stes Gesandt —

**) Ikke den Ingolstadtske, vi allerede kjende som Luthers værste Fiende.

Latin og tydsk, om Luther erkjendte de Bøger, der her laae paa Bænken, for at være sine, og om han vilde gjenkalde, hvad derudi var skrevet? Luther vilde til at svare, men den lovkyndige, Dr. Hieronymus Schurf fra Wittenberg, der var givet ham med til Bistand, tog Ordet, og sagde: Oplæs Bøgernes Titler. De bleve oplæste, og Luther erkjendte dem for sine, men ihenseende til det andet Spørgsmaal, da siden det var af saa megen Vigtighed, udbad han sig Tid til Betænkning, at han ikke skulde gjøre sig skyldig i den Dom: den som fornægter mig for Menneskene, vil jeg fornægte for min Fader i Himlene. Fyrsterne raadsloge herom, og gave Luther ved Eck det Svar: Endskjønt du vel vidste, hvorfor du var kaldet, og ikke var værdig mere Tid til Betænkning, vil dog Keiseren af medfødt Godhed endnu forunde dig en Dag, saa at du indstiller dig her i Morgen ved samme Time, dog for at svare ikke skriftlig, men mundtlig. —

Den afgjørende Dag og Time kom — Luther mødte, og det samme Spørgsmaal forelagdes ham. Da svarede han, og det ligesaa udførlig, som frimodig: Mine Bøger kunne inddeles i tre Classer. Den første indbefatter dem, der handle om christelig Tro og Gjerning. De ere saa klare, enfoldige,

g krifkelige, at Modstanderne selv bifalde dem; isse kan jeg da ikke gjenkalde. Den anden Classe indbefatter de Bøger, der ere skrevne mod Pavedømmet, dem kan jeg heller ikke gjenkalde, da det var at styrke deres Tyranni, og aabne slig stor Ugudelighed og ryggesløst Væsen ei alene Vinduer, men Døre og Porte. Du gode Gud! hvilket stort Skambække vilde jeg da blive for alskiøns Skalkhed og Tyranni! Den tredie Classe af mine Bøger indbefatter dem, jeg har udgivet mod enkelte Personer — Her har jeg stundom været for heftig og skarp — og vil ei forsvare mig anderledes, end Kristus selv: haver jeg talet ilde, saa beviis det. Vil man da af de prophetiske og apostoliske Skrifter overbevise mig at jeg har feilet, vil jeg være den første, der kaster mine Bøger i Ilden. Derfor beder jeg underdanigst Keiseren og Fyrsterne, at de ikke uden Aarsag lade sig af mine Modstandere bevæge imod mig, hvilket jeg med min ringe Bøn til Gud stedse i al Underdanighed vil beflitte mig paa at frabede.

Den keiserlige Orator lod til at være rørt, men sagde: han ikke havde svaret til Sagen, den skulde ikke drages i Tvivl, eller om den disputeres, da den tilforn var afgjort i Concilier, og endelig fordømt, derfor maatte han give et enfoldigt,

rundt og rigtigt Svar, om han vilde gjenkalde eller ikke?

Da svarede Dr. Martin Luther: Siden Keiserlig Majestæt, Churfyrster og Fyrster vil have et ligefrem, enfoldigt og rigtigt Svar, saa vil jeg give et, der hverken skal have Horn eller Tænder, nemlig dette: uden saa er, at jeg med Vidnesbyrd af den hellige Skrift, eller med offentlige klare og lyse Grunde og Aarsager bliver overvunden og overbeviist — thi jeg troer hverken Paven eller Concilierne alene, da det ligger aabenbare for Dagen, at de ofte havde feilet og modsagt sig selv — og med Sprog, jeg selv har anført, overtydet, og min Samvittighed fangen i Guds Ord, kan og vil jeg ikke gjenkalde, da det hverken er sikkert eller raadeligt, at gjøre Noget imod Samvittigheden. Her staaer jeg, jeg kan ikke andet, Gud hjelpe mig. Amen!

Det var et Svar, og en Adfærd, der er tilstrækkelig til at hævde Manden Ret til vor fuldeste Beundring, Høiagtelse og Taknemlighed, om han Intet andet herefter havde sagt og udrettet i denne Verden. Det var Aandsnærværelse i et afgjørende Øieblik, Mod i Farens Stund, Tillid til Gud, Agtelse for sig selv, Følelse af sit Værd, Kjerlighed til Sandhed, Ærbødighed for Samvittighe-

dens Stemme, der her fremlyser i sin skjønneste Glands, og opfordrer os til at prise Gud, der har givet Menneskene saadan Magt.

Man maatte atter delibere om Luthers sidste Svar, og da Deliberationerne vare endte, meldte den keiserlige Orator Luther: at han havde svaret mere ubeskedent, end det sømmede sig hans Person (!), og det, der ikke hørde til Sagen, at han havde skjelnet imellem sine Bøger, paa en Maade, der ei bidrog til det fremsatte Spørgsmaal, at hvis han havde gjenkaldet de Bøger, i hvilke en stor Deel af hans Vildfarelser vare indeholdte, havde Keiseren af medfødt Godhed vist ei taalt, at de andre bleve forfulgte, at det ikke hjalp, at foretage en ny Disputation om Ting, der for saa mange Aarhundrede af Kirken og Concilier vare fordømte; thi vilde man det, blev der jo aldrig Noget vist. Derfor begjerer Keiseren et Svar, Ja eller Nei, om du vil forfægte alt dit, som katholsk og kristeligt, eller gjenkalde Noget deraf.

Da bad Luther, at Keiseren ikke vilde tilstæde, at han imod sin Samvittighed, der var overvunden og fangen ved den hellige Skrift, blev nødt til uden offentlig Beviis at gjenkalde Noget. Svaret, han havde givet, var ikke sophistiskt, men enfoldigt, slet og ret, han kunde ei give an-

det, uden hans Modstandere udviklede hans Samvittighed af de Vildfarelser, som de kaldte det, og det med Grunde af den hellige Skrift. Alt hvad Concilierne havde anordnet, kunde ikke være sandt, thi han kunde bevise, at Concilierne havde feilet.

Dette nægtede Officialen. Luther tilbød sig at bevise det. Men det begyndte at blive mørkt — og hver gik til Sit. Luther kom i sit Herberge, saa modig, trøstig, og glad i Herren, at han sagde til Andre og til Spalatin: om han havde tusende Hoveder, vilde han før lade dem alle afhugge, end gjenkalde *), Endskjønt Luther nu ikke mere kunde møde paa Rigsdagen, forsøgde de dog endnu at bringe ham paa andre Tanker. Først blev han kaldet ind for en Comittee af Erkebiskoppen af Trier, Margreven af Brandenburg, Hertug Georg af Sachsen og flere — de vilde overtale ham til at overlade Keiseren og Rigsstænderne Sagen, og

*) Den gamle Hertug Erik af Brunsvig følede saadan Hjertens Glæde over hans frimodige Bekjendelse, at han sendte ham en Sølvkande med Eimbecker Øll i Herberget, og lod ham sige, han skulde dermed vederqvæge sig — Luther drak hans Sundhed og sagde: Som Hertug Erik i Dag har tænkt paa mig, saa tænke vor Herre Kristus paa ham i hans sidste Kamp". Hertugen erindrede sig disse Ord med Glæde i sin Dødsstund.

talde meget om Kirkens Autoritet og Andres Forargelse — Han svarede: han vilde gjøre Alt, kun ikke vige fra Skriften. Efter nogle gav han tvende Doctores, der confererede med ham i tvende churfyrstelige Raaders Overværelse, samme Svar — og da Bisloppen af Trier siden talede alene med ham, og sagde, at hans Doctores havde beretter ham, at han vilde være tilfreds med, at Keiseren dømde i hans Sag, svarede han: Jeg kan lide Alt, men ikke overgive Skriften — Hvad skulle vi da gjøre, spurgde den trierske Erkebisp — Følge Gamaliels Raad — Apostlg. 5. 38. svarede Luther.

Man saae, at den standhaftige Mand ikke lod sig bøie, og Keiseren sendte derfor den ommeldte Official Eck og sin Sekretair, for at tilkjendegive ham, at han kunde reise, med frit Leide i 21 Dage, men skulde underveis holde sig fra at prædike og med Skrifter at oprøre Folket. Den 26de April reiste han fra Worms, og efterlod et Afskedsbrev til Keiseren og et til Churfyrsterne og Rigets Stænder, hvori han takker for frit Leide, tilbyder sig at forsvare sig for upartiske Dommere, og vedbliver sin Paastand at Skriften alene er den høieste Autoritet. Paa sin Hjemreise prædikede han i Hirschfeld, hvor Abbeden tog imod ham

med megen Ærbødighed, ligeledes i Eisenach, hvor Præsten for Notarius og Vidner protesterede derimod — De ville vel, skriver Luther, i Worms ansee dette, som om jeg havde brudt Leidet, men den Punkt stod ei i min Magt, at Guds Ord skulde bindes, og det har jeg heller ikke lovet. Havde jeg lovet det, saa var det mod Gud, og jeg burde ikke holde sligt et Løfte. Paa Hjemreisen bliver han efter Churfyrstens Foranstaltning af to Adelsmænd taget til Fange, og bragt paa Slottet Wartburg, hvor han maatte klæde sig som Ridder og lade Haar og Skjæg voxe. Dette Fangenskab var aldeles ikke den raske Mand til Maade— Han skriver derfor desangaaende til sin Ven, Joh. Agricola, Præst i Eisleben, siden i Frankfurt. "Jeg er en underlig Fange; thi jeg sidder her med og imod min Villie, med Villie, fordi Herren saa vil: imod min Villie, fordi jeg gjerne vilde i Frihed forsvare Ordet, men er det endnu ikke værd".

Det syntes at være aldeles nødvendigt, for det første at sætte Luther i Sikkerhed for sine Fienders Efterstræbelser, og opbie Virkningen af den keiserlige Achtserklæring, der som en umiddelbar Følge af den pavelige Bulle, ufortøvet maatte ventes, siden Mødet paa Rigsdagen var frugtesløst.

kan tøvede heller ikke med den; thi den kom allerede den 8de Mai i sin hele Strenghed, sex Dage rend det Luther givne Leide var udløbet, og be:lede, at Ingen fra denne Dag af maatte huse eller ele ham, men at Man, hvor Man traf ham, ulde arrestere og udlevere ham, og at alle hans Tilængeres Gods skulde konfiskeres, hvis de ikke forlod ans Parti og fik pavelig Absolution. Under 15de Nov. udstædte Keiseren ligeledes fra Worms n Befaling til Universitetet i Wien, at Luthers Bøger skulde brændes.

Luther udgiver en Underretning for dem, som ik til Skrifte, angaaende de forbudne Bøger, hvori an siger: at dersom nogen Skriftefader spurgte Konfitenten, om han læste Luthers Bøger, saa kulde han sige: Jeg er ikke kommen til Skrifte for at I skal besnære, men absolvere mig. Da mange ærde og store Folk anstrænge sig paa begge Sider, og der endnu Intet er afgjort, er jeg, og I selv, or ringe til at fælde Dom for en af Siderne. Sig videre, hvis det behøves: kjære Herre! I er en Skriftefader og ikke en Stokmester, jeg bør skrifte, hvad min Samvittighed tilskynder mig, I bør ikke drive mig eller udforske min Hemmelighed. Men vil han ikke absolvere, og foreholder Bullen, skal

han sige: Kiære Fader! Bullen er ikke agtet af mange retskafne Folk, og I veed, hvorledes Pavens Dom pleier at vakle; i Dag sætter han Noget, i Morgen forstyrrer han det igjen. Jeg er ikke skyldig at følge Eder i saadan Vaklen og uvis Handel. Giv mig min Absolution, den er mig vis, og lad Sagen og først være vis for Eder, da kan I tilskynde mig til den. Skulde han endda ikke ville absolvere, vilde jeg lade ham beholde sin Absolution, og skynde mig snarere fra ham, end fra den, som med Lucifer anmasser sig over sin Stand og Embede at falde ind i Guds Dom, og udforske Hierternes Hemmeligheder, til hvilket han har ingen Magt, og om hvilket han ikke skal bekymre sig.

Paa Wartburg, paa sit Pathmos, som han kaldte det, blev Luther meget vel behandlet, levede i Mad og Drikke bedre, end han var vant til i Klosteret, klager derfor over, at han blev doven, og tabde Lyst og Evne til at bede og til at studere, var tillige meget plaget af en Sygdom, hvoraf han ofte leed, nemlig en haardnakket Indigestion, og denne hans Svaghed, hans Ensomhed, hans heftige Temperament og hans hele Stilling kan gjøre os det begribeligt, at han troede at være an-

ztet af Satan, og at ikke en, men flere Djevle gave ham *), **).

*) Endog under disse Anfægtninger spører man hans stærke Sjel. Saa mange andre Mænd sank under dem ned til Forsagthed og den sorteste Melankoli — Luther havde og sine mørke Luner, men tabde dog aldrig Mod og Sinds Munterhed. Naar jeg ikke, fortalde han, kan blive fri for Djevelen med den hellige Skrift og alvorlige Ord, saa har jeg ofte fordrevet ham med Spidser og Pudserligheder.

**) I Begyndelsen af sit Ophold paa Wartburg skriver han til Spalatin. "Angaaende min Taalmodighed i mit Exilium skal I ikke gjøre Eder nogen Bekymring. Thi det kommer mig lidet an paa, hvor jeg er, naar jeg kun ikke skal være disse Folk til Byrde. Men jeg er aldeles af den Mening, at jeg er her paa Fyrstens Bekostning, ellers vilde jeg ikke blive her en Time, naar jeg vidste, at jeg skulde hjelpe Manden her til at fortære sit Gods, endskiønt han rækker mig Alt med Glæde og og god Villie. Thi I maae vide, at skal man hjelpe Nogen til at sætte overstyr, maa det være en Fyrste, da det er vanskeligt at være en Fyrste og ikke i Noget en Røver, og det en desto større, jo større Fyrsten er. I ville gjøre vel, om I herom gav mig den rigtige Underretning; thi af dette milde Menneske kan jeg ei erfare Andet, end at det gaaer af en fyrstelig Pung. Jeg har forrige Uge været paa Jagt i to Dage, og har og villet smage de store Heltes bittersøde Fornøielse. Vi

Men ledig var han ikke i sin Ensomhed. Magelighed, Vellevnet og Anfægtninger kunde ikke overvinde ham. Arbeide var bleven ham til en Vane, og uophørlig var han sysselsat for at fremme det store Værk, han engang havde begyndt at udføre. Foruden flittig Brevvexling med sine

have fanget to Harer og et Par Stakkels Agerhøns. En Forretning, der passer sig vel for ledige Folk. Jeg har imellem Garnene og Hundene og haft theologiske Tanker. Men saa megen Fornøielse slige Sagers Skikkelse og Anseelse selv gjorde mig, saa meget har den Hemmelighed og Billede, som laae skjult derunder, foraarsaget mig Kummer. Thi hvad betyder dette Billede andet, end at Djevelen ved sine ugudelige Mestere og Hunde, nemlig Biskopperne og Theologerne, hemmelig jager og fanger de uskyldige smaa Dyr? Ak de enfoldige og troende Sjele faldt mig derved kun altformeget i Øine. Der kom nok en frækkelig Hemmelighed hertil. Vi havde, efter min Anmodning, beholdt en Stakkels Hare levende, jeg havde skjult den i mit Kiolærme, og var gaaet lidt derfra. Imidlertid havde Hundene funden den arme Hare, bidt det høire Bagbeen istykker gjennem Kjolen, og bidt Struben over, saa vi fandt den død. Saa raser og Paven og Satan, at han kan fordærve de reddede Sjele, og bryder sig kun lidt om min Moie. Jeg er altsaa mæt af Jagten — og det kan man begribe, naar han anstiller slige Betragtninger.

Venner, skrev han i det Aar, han var paa Wartburg, sin Afhandling mod Jacob Latomus imod det papistiske hemmelige Skriftemaal, sin Afhandling om Messens Misbrug, da Augustinerne i Wittenberg afskaffede privat eller Winkelmesse, en andet om geistlige og Klosterløfter, ligeledes skrev han en Fortale og en Efterskrift til de Pariser Theologers, eller Sorbonnens Fordømmelses Dom, der havde uddraget en Deel Kjetterier af hans Skrifter, og da Melanchthon udgav et Forsvar for ham imod dem, udgav han en skjemtefuld Parodi paa deres Dom. Desuden forfattede han en Fortolkning over nogle af Davids Psalmer, tilendebragde sin Forklaring over Magnificat, gjorde Begyndelsen til sin Kirkepostil, studerede med megen Flid det hebraiske og græske Sprog, læste Bibelen i begge, og foretog sig at oversætte den paa tydsk.

Da vi sikkerlig ere visse paa de fleste Stemmer, naar vi regne dette Foretagende for Luthers allerstørste Fortjeneste, saa ville vi korteligen overskue det i sit hele Sammenhæng, endskjønt alene dets Begyndelse falder ind i det Aars Historie, vi her omtale. Vel havde man før Luthers Tid adskillige Oversættelser af Bibelen i det tydske Sprog, men deels vare de ganske efter den latinske Over-

sættelse, deels vare de i et urent og ulæseligt Sprog; deels vare de ikke bestemte for Folket. En ny Oversættelse, udarbeidet efter begge Grundsprogene, og i et Sprog, klart, rent og fyndigt, det Ingen hidtil havde skrevet, som Luther, en Oversættelse, der var bestemt ei for Lærde alene, men og for Ulærde, og hvilken man strax gjorde sig Umage for at udbrede almindelig iblandt Folket, var derfor en sand Velgjerning for Menneskeslægten, og et af de ypperste Midler til at fremme Oplysning og Samvittighedsfrihed. Allerede i Aaret 1517 udgav Luther sine Davids syv Poenitentsepsalmer med Forklaring, og vedblev bestandig at øve sig i det græske og hebraiske Sprog *). Med Oversættelsen af det ny Testamente blev han færdig paa

*) I Efteraaret 1518 skriver han til Spalatin. "Vor Studering gaaer vel og lykkelig fra haanden, især i det græske. Men den hebraiske Lærer har saa sit eget Hoved for sig selv, og gjør Noget vigtigt af det, som er Intet. Hvad vi ansee vigtigt, det lærer han villig og gjerne, men hvad vi næsten foragte, deraf gjør han Noget, som om han med det vilde holde tilbage. Det er, vi søge Bogstavernes og Ordenes Kraft, efter Prosodien spørge vi ikke meget, og haabe vel ikke at vorde en Taler hos Joderne. — Dog gjøre vi gjerne Manden alt til Behag, at han ikke skal klage, til hvilket han frem for Alle er tilbøielig. —

Wartburg, gjennemsaae den siden, og forbedrede den med Melanchthons Hjelp *). Oversættelsen

*) Til Spalatin skriver han i Foraaret 1522. "Jeg havde ei alene oversat St. Johannis Evangelium, men og hele det ny Testamente paa mit Pathmos. Philippus og jeg har nu begyndt at forbedre derpaa, og det vil med Guds Hjelp! blive et fiint Arbeide. Men vi behøve og undertiden Eders Hjelp til at sætte Ordene rigtigt, derfor vær beredt herpaa, men saaledes, at I giver os almindelige, men ingen Slots- eller Hof-Ord — thi denne Bog maa forklares paa den almindelige og enfoldige Maade. Og at jeg skal gjore Begyndelsen dermed, saa see til, at vi fra Hoffet kan faae Navnene paa Ædelstenene, Aab. 21, og deres Skikkelse, eller om muligt, faae dem selv at tage i Øjesyn".

Til Amsdorf skriver han endnu tidligere i samme Aar. "Imidlertid vil jeg oversætte Bibelen, endskjønt jeg har paataget mig en Byrde, der næsten er over mine Kræfter. Jeg seer nu hvad det er at oversætte, og hvorfor hidtil Ingen er funden, som hertil har villet beqvemme sig. Det gamle Testamente vil jeg ikke kunne røre ved, hvis I ikke er med og hjelper mig. Kunde jeg faae et hemmeligt Kammer hos Eder, vilde jeg strax komme, og med Eders Hjelp oversætte det hele Værk fra Begyndelsen, at det kunde blive en Oversættelse, hvilken de Kristne kunne læse; thi jeg haaber dog Tydskland skal faae en bedre fra os end Latinerne. Det er et stort og værdigt Værk, paa hvilket vi Alle maa arbeide, da det geraader til almindeligt Bedste og angaar Enhver.

udkom 1522. Arkene bleve fra Pressen sendte til Churfyrsten og hans Broder, Hertug Johan, ellers til Ingen, og Arbeidet blev drevet med den Iver, at tre Presser daglig leverede 10,000 Ark, og den anden Udgave udkom allerede i samme Aar.

Efterat Luther var færdig med det ny Testamente, begyndte han paa Oversættelsen af det gamle, det han stykkeviis udgav, nemlig, de fem Mosebøger 1523; fra Josva til Hiob 1524; samme Aar Hiob, Psalmerne og Salomons Skrifter; Jonas og Habacuk 1528; Zacharia 1527, Esaias 1528, Viisdommens Bog 1529, Daniel og Noget af Ezechiel 1530. De øvrige Propheter 1532. Paa samme Tid udgav han de apocryphiske Bøger — hele Bibelen var da færdig og udkom 1535, eller som Nogle mene, allerede 1534. Fra den Tid af og til Luthers Død 1545 udkom et nyt Oplag hvert Aar, 1537 undtagen, og hvor stor Afsætningen var, kan man slutte deraf, at Bogtrykkeren Hans Luft i Wittenberg, der døde 1584, har forsikret, at der alene i hans Officin var trykt over 100,000 Exemplarer *).

*) Hvad Luther tænkte om Oversættelse, viser han i et Brev, han desangaaende i Aaret 1530 lod trykke, hvori det hedder "Jeg veed vel, og de vide det mindre, end Møllerens Dyr, hvilken Kunst

I de første Udgaver gjorde han ingen synder-Forandring, men i Udgaven af 1541 skeete jet betydelige; thi han gik sin hele Bibeloversættelse igjennem med en Deel lærde Mænd, sammenlignede den med Grundtexten, med de chaldai-

Flid, Fornuft og Forstand der hører til en god Oversætter; thi de have det ikke forsøgt. Det hedder: Hvo som bygger ved Veien, har mange Mestere. Saa gaaer det og mig — I Hiob arbeide vi, M. Philipps, Aurogallus og jeg saaledes, at vi undertiden i fire Dage neppe kunne faae tre Linier færdige. Nu det er fortydsket og færdigt, kan Enhver læse og mestre det; nu kan En med Øinene løbe giennem tre, fire Blade, og støder ikke engang an, men bliver ei vaer, hvilke Klumper og Klodse der have ligget, hvor han nu gaaer, som over et høvlet Bredt, da vi have maattet svede og ængste os, inden vi fik saadanne Klumper og Klodse afveien, at man nu kunde gaae saa magelig derover. Det er godt at pløie, naar Ageren er renset, men at rydde Skov og tilberede Ageren, det vil Ingen til. Der er hos Verden ingen Tak at fortjene. Kan Gud selv med Solen, ja med Himmel og Jord, og endydermere med sin egen Søns Død ikke fortjene Tak; Verden være og blive Verden i Djevelens Navn, siden den ikke vil være andet — Det kan jeg med god Samvittighed bevidne, at jeg har viist den yderste Troskab og Flid, og ikke har havt nogen falsk Tanke; thi jeg har ikke taget, eller søgt, eller vunden en Skilling derved, og ikke derudi

ske græske og latinske Versioner samt med Rabbinernes Skrifter, og havde Correktoren nærværende, at han ved Trykningen desto bedre kunde tage det i Agt, som behøvedes *). Tænke vi os ikke alene

søgt min egen Ære, det veed Gud, min Herre; men jeg har gjort det gode Kristne til Tieneste, og til Ære for En, som sidder herovenfil, og beviser mig hver Time saa meget godt, at om jeg end tusendegange oversatte nok saa flittig, havde jeg ikke fortjent at leve en Time, eller at have et sundt Öie.

*) Mathesius skriver herom saaledes: Da nu først den hele tydske Bibel var udgivet, og en Dag stedse ved Siden af Anfægtning lærer den anden, tog Dr. Luther Biblia fra Begyndelsen af igjen for sig med største Alvor, Flid og Bøn, og gjennemsaae den ganske, og da Guds Søn har lovet, at hvor Nogle komme sammen i hans Navn og bede om hans Aand, der vil han være midt iblandt dem, har Doctor Mort. Luther forordnet et eget Sandhedrin af de bedste Folk, som da var at finde, hvilke ugentlig, nogle Timer for Aftensmaaltidet, kom sammen i Doctors Kloster, nemlig: Dr. Joh. Bugenhagen, Dr. Justus Jonas, Dr. Creuziger, M. Philippus, Mathæus Aurogallus, og M. Rörer, Correctoren, var og tilstede. Ofte kom og fremmede Doctores og Lærde til dette høie Værk, som Bernhard Ziegler, Dr. Forstemius. Naar nu Doctor først havde overseet den udgangne Bibel, og skaffet sig Underretning hos Jøder og fremmede Sprogkyndige, og hos gamle Tydske spurgt om gode Ord, (saaledes

overordentlige store Afsætning, denne Oversættelse i saa mangfoldige Udgaver har havt nu len i tre Aarhundrede, men at den og er forstedelen fulgt i den Nedersachsiske, Hollandske, jelske, Wendiske, Polske, Svenske, Danske, ske, Laplandske, Lettiske og flere Oversættelser, at Luther altsaa i alle disse Tungemaal har tol- Guds Ord for saa mange Slægter, maa vi vel jende, at han herved har erhvervet sig en uskalig Fortjeneste, og reist sig et uforgjengeligt ndesmærke. Luthers tro Medhjelper, den for Danske saa uforglemmelige Dr. Johan Pommer r Bugenhagen, Præst i Wittenberg, høitideligdt denne Oversættelses Minde ved en aarlig Fest,

lod han nogle Faar slagte, for at Slagteren kunde sige ham, hvad man kaldte enhver Deel af Faaret) kom Doctor Martin Luther i Consistorium med sine gamle latinske og nye tydske Bibler, og havde stedse den hebraiske Text med, Hr. Philip bragde den græske Text med sig, Dr. Creuziger tillige med den hebraiske den chaldaiske Bibel, Professorerne havde deres Rabiner med sig, Doctor Pommer havde og en latinsk Text for sig, med hvilken han var saare vel bekjendt. Tilforn havde Enhver beredt sig paa Texten, om hvilken man skulde raadslaae, og seet over paa græske, latinske og jødiske Fortolkere. Derpaa proponerede Præsidenten en Text, og lod Stemmen gaae omkring

og den blev af fagkyndige og gudfrygtige Mandfkedse hædret med tilbørlig Ære *).

og høre, hvad Enhver efter Sprogets Egenskab havde derimod at sige, eller efter de ældre Doctorers Fortolkning. Underskjønne og lærerige Samtaler skulde ved denne Leilighed være forefaldne, af hvilke M. Georg (Rører) har optegnet nogle, af der siden, som smaa Glosser og Forklaringer ere trykte ved Randen af Texten.

*) Den fromme Fyrste, Georg af Anhalt dømmer herom saaledes: hvo kan sige, hvor stor Nytte og hvilken guddommelig Velgjerning det er, at hele Bibelen, ved den ærværdige kjære Dr. M. Luther og Andre, hvilke han har taget med sig, er af den hebraiske og græske Hovedkilde, af særdeles Naade og den hellig Aands Gave bragt saa reent klart og forstaaeligt over i vor tydske Sprog, at den hellige David og de hellige Propheter tale saa forstaaeligen og tydeligen i Ord og Mening, som vare de fødte og opdragne i vort Modersmaal; da de derimod tilforn i andre Oversættelser vare saa dunkle, utydelige og vanskelige at forstaae, at alle gode Lærere klagede høit derover, og skreve lange Commentarier, og uden Tvivl vilde St. Hieronymus og Augustinus, hvis de endnu vare i Live, hoilove, og berømme den, og fryde sig inderlig ved den, og bevidne, at den hellige Skrift aldrig i noget Sprog er givet saa retskaffen og egentlig, som i denne Oversættelse. — Melanchthon siger: I Gavnlighed og Flid overgaaes disse Værker af hans Oversættelse af det gamle og ny

Imedens Luther sad paa Slottet Wartburg, gav han sig ikke ganske til sine rolige Stu-

Testamente; i hvilken der er en saadan Klarhed, at dens Læsning paa tydsk kan tjene istedet for en Commentair. Mathesius siger: det er et af de største Underværker, at Gud ved Dr. Mort. Luther har ladet en saare skiøn tydsk Bibel berede, og forklare os, hvad hans evige guddommelige Væsen og naadige Villie er, i gode, djerve, og forstaaelige tydske Ord. Den berømte Herman Conring skriver herom "Men omendskiønt al den Flid medrette fortjener Roes, har dog Luther ved et uendeligt Mellemrum overgaaet hine vore Oversættere — De gamle havde nemlig næsten Intet, uden hvad der alene var oversat, og lidet nøiagtigt, af den latinske Vulgata. Alt klinger mere uvannet og barbariskt end tydsk. Alt er dunkelt og ofte upassende, ofte har man driftet sig til at bruge en vanhellig Frihed, at blande ganske fremmede og uvedkommende Ting med det Hellige, ja endog at komme med Noget, der var uædelt og uanstændigt, men vor Luther har øst af de reneste Kilder, det hebraiske og græske. Ingen Kjender af slige Ting kan ønske Noget mere reent og correkt, end hans Sprog. *Medrette kan man sige, at vi Tydske have lært at tale og skrive ret af den Oversættelse.* Fremdeles har den en forunderlig Klarhed, Rigtighed i Udtrykket, Zirlighed og Behagelighed. Med største Samvittighed er det Apocryphiske skilt fra det Canoniske, det Hellige fra det Profane. Denne Oversættelse er derfor særdeles skikket til at

beringer og litteraire Beskjeftigelser, men havdet vaaget Øie med Sagernes Gang i Wittenberg, og

undervise Læseren, og har hidtil ydet de tydske Menigheder utrolig Frugt, og vil fremdeles med Guds Bistand; ja den har endog været til store Nytte for de nordiske Nationer, da de ei have taget i Betænkning af denne at forskaffe sig deres nye Oversættelser. Om Luther ikke havde udrettet andet i sit hele Liv, vilde dette Ene være nok til Mandens evige Hæder, og mere end tilfulde havde han herved gavnet vort Tydskland, og det hele nærliggende Europa" — Man tage hvilken af de nyere Oversættelser, man vil, de kunne alle have deres særegne umiskjendelige Fortrin, bidrage unægtelig til bedre at forstaae Originalens Mening, men den Djervhed, den Kraft, den Fynd, den Høitidelighed, den ærværdige gamle Simpelhed, man aldrig maa tilsidesætte, naar man vil tolke Oldtidens Skrifter — have de sikkert ikke. Luthers Oversættelse maa da nok blive en Prototypus — og det af mange Aarsager. Hvo kan vel trænge sig mere ind i Skriftens Aand end den Mand, der, som han, erkjendte dens allerhøieste Autoritet, og derfor under dens Banner stred mod indgroede Fordomme, herskende Meninger, hævdede Misbrug, og al jordisk Magt og Vælde? hvo kunde mere være besjelet af det guddommelige Ord, end han, der stred, kjempede og leed for det, og var fyrig i Alt, og da og i Bønnen? Hvo kunde tale Prophetens og Apostelens Sprog bedre end han, der gik et Ærinde som de, og talede mod Jordens Vældige og Vise, som de? Ønske ville

:de den med Advarsel, Paamindelse, Opmun-
ig og Raad. Snart yttrer han sin Misfornøiel-
ver, at man efter Fyrstens Befaling undlod at
putere over visse Stykker af hans Afhandling
Skriftemaalet — Retter Eder ikke efter Hoffets
ad, skriver han, thi det Halve var ikke skeet,
jeg havde hængt ved det. Snart yttrer han sin
sfornøielse over, at der endnu holdes Forelæs-
iger over den pavelige Ret, og erklærer, det var
bedste ganske at afskaffe den, og om Fyrsterne
strax selv torde dette, skulde de lade Dommer-
og Øvrighedspersonerne underhaanden gjøre det,
at det lidt efter lidt blev til Sædvane, at In-
skulde plages efter Pavens Ret, men at Alt
efter Landets Brug og Skikke. Snart forestil-
han, at det var nyttigt, om Melanchthon skun-

vi, at de Kilder fremdeles maa benyttes, dem Luther ei kunde kjende, at de mange Hjelpemidler maa anvendes, der ikke stode til hans Tjeneste, at man altsaa fremdeles ivrig maa arbeide paa Skriftfortolkning, men hans Aand, hans Sprog, hans Tone maa og bør holdes i Ære. Velsignet være det herlige engelske Bibelselskab, der sørger for Skriftens Udbredelse i alle Sprog! Om et saadant Selskab engang vil virke for en bedre Oversættelse — om et Sanhedrin engang forener sig med en Præses, der kun i nogen Maade ligner Luther, hvad kan da Kristendommen ikke vente sig?

dem forklarede Evangelium paa tydsk, eller holdt en tydsk Prædiken. Han vilde vægre sig, siden han ikke var kaldet af Tyrannerne, Bisspperne, men saa maa han kaldes ved hele Kirkens Befaling og indstændige Anmodning. Snart glæder han sig over at Alting gik saa vel i Wittenberg, han saae, at de gjerne kunde undvære ham, og endskjønt han gjerne vilde være hos dem, vilde han dog ikke vægre sig for at drage til Erfurt, Cølln, eller hvorhen Gud vilde aabne Ordets Dør for ham. Han spørger, om deres Antiochien ei kunde udsende en Silas, Paulus eller Barnabas til Aandens Gjerninger.

Men af Alt, hvad Luther foretog sig, imedens han sad paa Wartburg, var der Intet, der mere tilkjendegav saavel hans Frimodighed og hans faste Karakter, som hans Magt og Anseelse, end hans Brev til Churfyrsten af Mainz, Cardinal Albrecht. Denne Fyrste, der var fød Markgreve af Brandenborg, var Erkebiskop i Magdeburg og Mainz, og Biskop i Halberstadt, var strax i Begyndelsen af Reformationen angreben af Luther. Thi da hin anseelige Prælat var kommen i en betydelig Gjeld, deels for at løse Pallium fra Rom, der kostede ham 30,000 Ducater, deels ved sin Ødselhed og Hang til overdaadig Pragt, udvirkede

han hos Paven, at han blev udnævnt til Generalcommissair over Afladshandelen i Tydskland, og den berygtede Tezel var hans Undercommissair. Luther havde da, som ovenfor er anført, strax yttret mod ham sin Misfornøielse over den skjendige Handel. Tezel var faldet, og de pavelige Legater havde selv faret haardeligen frem imod ham. Men i Aaret 1521 oprettet Churfyrsten en ny Afladshandel i Halle, og tillige arresterer han en Præst, der havde giftet sig, og nøder ham til at skille sig ved sin Hustru. Da bliver Luther heftigen opbragt, og sender Churfyrsten den 25de Nov. et Brev, hvori han siger ham, at han ikke maatte tro, at han var død, men at han havde isinde offentlig at angribe ham, og hvis Afladskrammen ikke blev indstillet, og de Præster, der indlod sig i Ægtestand, sikrede for al Forfølgelse, og hvis han ikke inden fjorten Dage fik et rigtigt Svar fra Churfyrsten herom, da vilde han lade sin Bog om Afguden i Halle udkomme, og det skulde ikke tjene til Undskyldning, at Fyrstens Raad ei havde ladet ham Brevet komme tilhænde; thi en Biskop maa ordne sit Hof saaledes, at det kommer for ham, hvad det skal. Tydsklands første Churfyrste svarer den 21de Dec. den fangne, bansatte, og i Rigets Acht erklærede Munk: at Aarsagen til

udkom 1522. Arkene bleve fra Pressen sendte til Churfyrsten og hans Broder, Hertug Johan, ellers til Ingen, og Arbeidet blev drevet med den Iver, at tre Presser daglig leverede 10,000 Ark, og den anden Udgave udkom allerede i samme Aar.

Efterat Luther var færdig med det ny Testamente, begyndte han paa Oversættelsen af det gamle, det han stykkeviis udgav, nemlig, de fem Mosebøger 1523; fra Josva til Hiob 1524; samme Aar Hiob, Psalmerne og Salomons Skrifter; Jonas og Habacuk 1528; Zacharia 1527, Esaias 1528, Visdommens Bog 1529, Daniel og Noget af Ezechiel 1530. De øvrige Propheter 1532. Paa samme Tid udgav han de apocryphiske Bøger — hele Bibelen var da færdig og udkom 1535, eller som Nogle mene, allerede 1534. Fra den Tid af og til Luthers Død 1545 udkom et nyt Oplag hvert Aar, 1537 undtagen, og hvor stor Afsætningen var, kan man slutte deraf, at Bogtrykkeren Hans Luft i Wittenberg, der døde 1584, har forsikret, at der alene i hans Officin var trykt over 100,000 Exemplarer *).

*) Hvad Luther tænkte om Oversættelse, viser han i et Brev, han desangaaende i Aaret 1530 lod trykke, hvori det hedder "Jeg veed vel, og de vide det mindre, end Møllerens Dyr, hvilken Kunst

I de første Udgaver gjorde han ingen synderlig Forandring, men i Udgaven af 1541 skeete meget betydelige; thi han gik sin hele Bibeloversættelse igjennem med en Deel lærde Mænd, sammenlignede den med Grundterten, med de chaldaiske

Flid, Fornuft og Forstand der hører til en god Oversætter; thi de have det ikke forsøgt. Det hedder: Hvo som bygger ved Veien, har mange Mestere. Saa gaaer det og mig — I Hiob arbeide vi, M. Philipps, Aurogallus og jeg saaledes, at vi undertiden i fire Dage neppe kunne faae tre Linier færdige. Nu det er fortydsket og færdigt, kan Enhver læse og mestre det; nu kan En med Oinene løbe giennem tre, fire Blade, og støder ikke engang an, men bliver ei vaer, hvilke Klumper og Klodse der have ligget, hvor han nu gaaer, som over et høvlet Bredt, da vi have maattet svede og ængste os, inden vi fik saadanne Klumper og Klodse afveien, at man nu kunde gaae saa magelig derover. Det er godt at pløie, naar Ageren er renset, men at rydde Skov og tilberede Ageren, det vil Ingen til. Der er hos Verden ingen Tak at fortjene. Kan Gud selv med Solen, ja med Himmel og Jord, og endydermere med sin egen Søns Død ikke fortjene Tak; Verden være og blive Verden i Djevelens Navn, siden den ikke vil være andet — Det kan jeg med god Samvittighed bevidne, at jeg har viist den yderste Troskab og Flid, og ikke har havt nogen falsk Tanke; thi jeg har ikke taget, eller søgt, eller vunden en Skilling derved, og ikke derudi

ske græske og latinske Versioner samt med Rabbinernes Skrifter, og havde Correktoren nærværende, at han ved Trykningen desto bedre kunde tage det i Agt, som behøvedes *). Tænke vi os ikke alene

søgt min egen Ære, det veed Gud, min Herre; men jeg har gjort det gode Kristne til Tjeneste, og til Ære for En, som sidder herovenfil, og beviser mig hver Time saa meget godt, at om jeg end tusendegange oversatte nok saa flittig, havde jeg ikke fortjent at leve en Time, eller at have et sundt Øie.

*) Mathesius skriver herom saaledes: Da nu først den hele tydske Bibel var udgivet, og en Dag stedse ved Siden af Anfægtning lærer den anden, tog Dr. Luther Biblia fra Begyndelsen af igjen for sig med største Alvor, Flid og Bøn, og gjennemsaae den ganske, og da Guds Søn har lovet, at hvor Nogle komme sammen i hans Navn og bede om hans Aand, der vil han være midt iblandt dem, har Doctor Mort. Luther forordnet et eget Sandhedrin af de bedste Folk, som da var at finde, hvilke ugentlig, nogle Timer for Aftensmaaltidet, kom sammen i Doctors Kloster, nemlig: Dr. Joh. Bugenhagen, Dr. Justus Jonas, Dr. Creuziger, M Philippus, Mathæus Aurogallus, og M. Rorer, Correctoren, var og tilstede. Ofte kom og fremmede Doctores og Lærde til dette høie Værk, som Bernhard Ziegler, Dr. Forstemius. Naar nu Doctor først havde overseet den udgangne Bibel, og skaffet sig Underretning hos Jøder og fremmede Sprogkyndige, og hos gamle Tydske spurgt om gode Ord, (saaledes

1 overordentlige store Afsætning, denne Over-
ttelse i saa mangfoldige Udgaver har havt nu
sten i tre Aarhundrede, men at den og er for-
rstedelen fulgt i den Nedersachsiske, Hollandske,
igelske, Wendiske, Polske, Svenske, Danske,
nske, Laplandske, Lettiske og flere Oversættelser,
at Luther altsaa i alle disse Tungemaal har tol-
t Guds Ord for saa mange Slægter, maa vi vel
kjende, at han herved har erhvervet sig en uska-
lig Fortjeneste, og reist sig et uforgjengeligt
indesmærke. Luthers tro Medhjelper, den for
Danske saa uforglemmelige Dr. Johan Pommer
er Bugenhagen, Præst i Wittenberg, høitidelig-
ldt denne Oversættelses Minde ved en aarlig Fest,

lod han nogle Faar slagte, for at Slagteren kun-
de sige ham, hvad man kaldte enhver Deel af
Faaret) kom Doctor Martin Luther i Consistorium
med sine gamle latinske og nye tydske Bibler, og
havde stedse den hebraiske Text med, Hr. Philip
bragde den græske Text med sig, Dr. Creuziger
tillige med den hebraiske den chaldaiske Bibel,
Professorerne havde deres Rabiner med sig, Doctor
Pommer havde og en latinsk Text for sig, med
hvilken han var saare vel bekjendt. Tilforn havde
Enhver beredt sig paa Texten, om hvilken man
skulde raadslaae, og seet over paa græske, latinske
og jødiske Fortolkere. Derpaa proponerede Præ-
sidenten en Text, og lod Stemmen gaae omkring

og den blev af sagkyndige og gudfrygtige Mænd stedse hædret med tilbørlig Ære *).

og høre, hvad Enhver efter Sprogets Egenskab havde derimod at sige, eller efter de ældre Doctorers Fortolkning. Underskjønne og lærerige Samtaler skulde ved denne Leilighed være forefaldne, af hvilke M. Georg (Rører) har optegnet nogle, og der siden, som smaa Glosser og Forklaring ere trykte ved Randen af Texten.

*) Den fromme Fyrste, Georg af Anhalt dømmer herom saaledes: hvo kan sige, hvor stor Nytte og hvilken guddommelig Velgjerning det er, at hele Bibelen, ved den ærværdige kjære Dr. M. Luther, og Andre, hvilke han har taget med sig, er af den hebraiske og græske Hovedkilde, af særdeles Naade og den hellig Aands Gave bragt saa reent klart og forstaaeligt over i vor tydske Sprog, at den hellige David og de hellige Propheter tale saa forstaaeligen og tydeligen i Ord og Mening, som vare de fødte og opdragne i vort Modersmaal; da de derimod tilforn i andre Oversættelser vare saa dunkle, utydelige og vanskelige at forstaae, at alle gode Lærere klagede høit derover, og skreve lange Commentarier, og uden Tvivl vilde St. Hieronymus og Augustinus, hvis de endnu var i Live, hoilove, og berømme den, og fryde sig inderlig ved den, og bevidne, at den hellige Skrift aldrig i noget Sprog er givet saa retskaffen og egentlig, som i denne Oversættelse. — Melanchthon siger: I Gavnlighed og Flid overgaaes disse Værker af hans Oversættelse af det gamle og ny

Imedens Luther sad paa Slottet Wartburg, gav han sig ikke ganske til sine rolige Stu-

Testamente; i hvilken der er en saadan Klarhed, at dens Læsning paa tydsk kan tjene istedet for en Commentair. Mathesius siger: det er et af de største Underværker, at Gud ved Dr. Mort. Luther har ladet en saare skiøn tydsk Bibel berede, og forklare os, hvad hans evige guddommelige Væsen og naadige Villie er, i gode, djerve, og forstaaelige tydske Ord. Den berømte Herman Conring skriver herom "Men omendskiønt al den Flid medrette fortjener Roes, har dog Luther ved et uendeligt Mellemrum overgaaet hine vore Oversættere — De gamle havde nemlig næsten Intet, uden hvad der alene var oversat, og lidet nøiagtigt, af den latinske Vulgata. Alt klinger mere udannet og barbarisk end tydsk. Alt er dunkelt og ofte upassende, ofte har man dristet sig til at bruge en vanhellig Frihed, at blande ganske fremmede og uvedkommende Ting med det Hellige, ja endog at komme med Noget, der var uædelt og uanstændigt, men vor Luther har øst af de reneste Kilder, det hebraiske og græske. Ingen Kjender af slige Ting kan ønske Noget mere reent og correct, end hans Sprog. *Medrette kan man sige, at vi Tydske have lært at tale og skrive ret af den Oversættelse.* Fremdeles har den en forunderlig Klarhed, Rigtighed i Udtrykket, Zirlighed og Behagelighed. Med største Samvittighed er det Apocryphiske skilt fra det Canoniske, det Hellige fra det Profane. Denne Oversættelse er derfor særdeles skikket til at

beringer og litteraire Beskjeftigelser, men havdet vaaget Die med Sagernes Gang i Wittenberg, og

underviſe Læſeren, og har hidtil ydet de tydſke Menigheder utrolig Frugt, og vil fremdeles med Guds Biſtand; ja den har endog været til ſørſte Nytte for de nordiſke Nationer, da de ei have taget i Betænkning af denne at forſkaffe ſig deres nye Overſættelſer. Om Luther ikke havde udrettet andet i ſit hele Liv, vilde dette Ene være nok til Mandens evige Hæder, og mere end tilfulde havde han herved gavnet vort Tydſkland, og det hele nærliggende Europa" — Man tage hvilken af de nyere Overſættelſer, man vil, de kunne alle have deres ſæregne umiskjendelige Fortrin, bidrage unægtelig til bedre at forſtaae Originalens Mening, men den Djervhed, den Kraft, den Fynd, den Høitidelighed, den ærværdige gamle Simpelhed, man aldrig maa tilſidesætte, naar man vil tolke Oldtidens Skrifter — have de ſikkert ikke. Luthers Overſættelſe maa da nok blive en Prototypus — og det af mange Aarſager. Hvo kan vel trænge ſig mere ind i Skriftens Aand end den Mand, der, ſom han, erkjendte dens allerhøieſte Autoritet, og derfor under dens Banner ſtred mod indgroede Fordomme, herſkende Meninger, hævdede Misbrug, og al jordiſk Magt og Vælde? hvo kunde mere være beſjelet af det guddommelige Ord, end han, der ſtred, kjempede og leed for det, og var fyrig i Alt, og da og i Bønnen? Hvo kunde tale Prophetens og Apoſtelens Sprog bedre end han, der gik et Ærinde ſom de, og talede mod Jordens Vældige og Viſe, ſom de? Ønſke vilde

ede den med Advarsel, Paamindelse, Opmun-
ng og Raad. Snart ytrer han sin Misfornøiel-
over, at man efter Fyrstens Befaling undlod at
sputere over visse Stykker af hans Afhandling
Skriftemaalet — Retter Eder ikke efter Hoffets
aad, skriver han, thi det Halve var ikke skeet,
jeg havde hængt ved det. Snart ytrer han sin
isfornøielse over, at der endnu holdes Forelæs-
nger over den pavelige Ret, og erklærer, det var
t bedste ganske at afskaffe den, og om Fyrsterne
e strax selv torde dette, skulde de lade Dommer-
og Øvrighedspersonerne underhaanden gjøre det,
at det lidt efter lidt blev til Sædvane, at In-
skulde plages efter Pavens Ret, men at Alt
efter Landets Brug og Skikke. Snart forestil-
han, at det var nyttigt, om Melanchthon stun-

vi, at de Kilder fremdeles maa benyttes, dem Luther ei kunde kjende, at de mange Hjelpemidler maa anvendes, der ikke stode til hans Tjeneste, at man altsaa fremdeles ivrig maa arbeide paa Skriftfortolkning, men hans Aand, hans Sprog, hans Tone maa og bør holdes i Ære. Velsignet være det herlige engelske Bibelselskab, der sørger for Skriftens Udbredelse i alle Sprog! Om et saadant Selskab engang vil virke for en bedre Oversættelse — om et Sanhedrin engang forener sig med en Præses, der kun i nogen Maade ligner Luther, hvad kan da Kristendommen ikke vente sig?

dem forklarede Evangelium paa tydsk, eller holdt en tydsk Prædiken. Han vilde vægre sig, siden han ikke var kaldet af Tyrannerne, Biskopperne, men saa maa han kaldes ved hele Kirkens Befaling og indstændige Anmodning. Snart glæder han sig over at Alting gik saa vel i Wittenberg, han saae, at de gjerne kunde undvære ham, og endskjønt han gjerne vilde være hos dem, vilde han dog ikke vægre sig for at drage til Erfurt, Cølln, eller hvorhen Gud vilde aabne Ordets Dør for ham. Han spørger, om deres Antiochien ei kunde udsende en Silas, Paulus eller Barnabas til Aandens Gjerninger.

Men af Alt, hvad Luther foretog sig, imedens han sad paa Wartburg, var der Intet, der mere tilkjendegav saavel hans Frimodighed og hans faste Karakter, som hans Magt og Anseelse, end hans Brev til Churfyrsten af Mainz, Cardinal Albrecht. Denne Fyrste, der var fød Markgreve af Brandenborg, var Erkebiskop i Magdeburg og Mainz, og Biskop i Halberstadt, var strax i Begyndelsen af Reformationen angreben af Luther. Thi da hin anseelige Prælat var kommen i en betydelig Gjeld, deels for at løse Pallium fra Rom, der kostede ham 30,000 Ducater, deels ved sin Ødselhed og Hang til overdaadig Pragt, udvirkede

han hos Paven, at han blev udnævnt til General-commissair over Afladshandelen i Tydskland, og den berygtede Tezel var hans Undercommissair. Luther havde da, som ovenfor er anført, strax yttret mod ham sin Misfornøielse over den skjendige Handel. Tezel var faldet, og de pavelige Legater havde selv faret haardeligen frem imod ham. Men i Aaret 1521 opretter Churfyrsten en ny Afladshandel i Halle, og tillige arresterer han en Præst, der havde giftet sig, og nøder ham til at skille sig ved sin Hustru. Da bliver Luther heftigen opbragt, og sender Churfyrsten den 25de Nov. et Brev, hvori han siger ham, at han ikke maatte tro, at han var død, men at han havde isinde offentlig at angribe ham, og hvis Afladskrammen ikke blev indstillet, og de Præster, der indlod sig i Ægtestand, sikrede for al Forfølgelse, og hvis han ikke inden fjorten Dage fik et rigtigt Svar fra Churfyrsten herom, da vilde han lade sin Bog om Afguden i Halle udkomme, og det skulde ikke tjene til Undskyldning, at Fyrstens Raad ei havde ladet ham Brevet komme tilhænde; thi en Bisskop maa ordne sit Hof saaledes, at det kommer for ham, hvad der skal. Tydsklands første Churfyrste svarer den 21de Dec. den fangne, bansatte, og i Rigets Acht erklærede Munk: at Aarsagen til

hans Besværing var allerede hævet, at han var villig til at vise Doctoren al Naade, og vilde gjerne taale broderlig og kristelig Irettesættelse. Tilligemed Luthers Brev havde Melanchthon sendt et til Churfyrstens Hofpræst og Cantsler Wolfgang Capito, hvori han beder ham antage sig Sagen, og i Betragtning af Tidsomstændighederne undskylde Luthers heftige Skrivemaade. Capito svarer baade Luther og Melanchthon, og i Brevene til begge formaner han Luther til Forsigtighed- og Lemfældighed, naar han talede imod de fornemme Geistliges Feil. Herover bliver Luther fortørnet, og Capitos Brev tilintetgjorde Virkningen af Churfyrstens. Han skriver derfor til Melanchthon "at dersom Churfyrstens Brev havde været alene, havde det tilfredsstillet ham, men da Capitos fulgde med, saae han, man ikke mende det oprigtigt". Det samme giver han Capito tilkjende i et alvorligt Brev af 17 Jan. hvori han siger: Sagtmodighed og Lemfældighed er god, men i sin rette Orden. Troen eller Ordet taaler Intet, men straffer og æder om sig. For alle Ting maa der siges, hvad der er Ret og Uret, siden, naar Tilhøreren har antaget saadant, skal man høre ham. Du har stedse i Luther nu, som tilforn, en underdanig lydig Tjener, saafremt du er den guddommelige Lære

gunstig; men derimod en fri Foragter, dersom du og din Cardinal vedblive at drive Eders Spot med den hellige Skrift.

Luther holdt Ord, og vedblev at vise sig, som Cardinalens frimodige Modstander. Hverken hans høie Byrd, eller hans Stand og Magt, eller den sachsiske Churfyrstes Venskab kunde frie ham for den uforfærdede Reformators alvorlige Tiltale. Denne blev lydeligst, da Cardinalen i Aaret 1534 havde uden lovformelig Proces ladet henrette en Johan Schenitz, der var hans Rentemester, hvilken han beskyldte for Utroskab. Den Ulykkeliges Familie forlangde Erstatning, vovede en Proces, hvorved Intet udrettedes, og lode dernæst et Skrift udgaae. Da tog Luther Deel i Sagen; og efter at have sendt Churfyrsten tvende eftertrykkelige Breve, udgav han et Skrift, der længe blev opholdt, men dog omsider 1539 udkom, hvori han bjervelig taler over Hiob 31. 13. 14. 15. Har jeg foragtet min Svends eller Piges Ret, naar de havde en Sag imod mig? Hvad vilde jeg gjøre, der som Gud gjorde sig rede, og hvad vilde jeg svare, naar han hjemsøgde! Haver han, der dannede mig i Moders Liv, ikke og dannet ham? — Luther urgerer især paa 5te Moseb. 17. 6. Ingen skal døe efter

een Mands Vidne, og siger iblandt andet heel treffende" Frem Hans Schenitz! du hører, at Cardinalen anklager dig, at du har begjert Gaver! Hvad siger du hertil? Han har dine Breve? Du er den anden Mand, Bisskoppen er en Mand. Men gode Gud! han hænger jo i Galgen, og kan ikke tale, Hvo har hængt ham? Bisskoppen. Hvorfor? Bisskoppen vil tale alene, hans Contrapart skal tie stille; thi Bisskoppen vil prædike for Giessene. Bisskoppens Brev skal gjelde mod Hans Schenitz, uden Schenizes Svar og Forhør, men om Hans Schenitz havde et Brev, det skulde ikke gjelde noget uden Bisskoppens Svar og Forhør. Gud holde Eder i Ære, hellige Cardinalpræst fra Rom! I er en from Mand og en god Fyrste" — Churfyrsten af Sachsen, der forgjeves havde søgt at standse Udgaven af dette Skrift, blev meget misfornøiet over at det var udkommet, og befalede Luther ved Cantsler Brück, at naar han herefter vilde udgive Noget i private Sager, da skulde han først indsende det til Hoffet, sine theologiske Skrifter kunde han derimod udgive, endog uden Censur fra Universitetet. Vi ville ikke indlade os i at bedømme Luthers Fremgangsmaade i denne Sag, da denne overalt i det Hele er meget dunkel, men

som et Bidrag til hans Karakteristik kunde vi ikke undgaae at berøre den.

Men den Uvillie, Luther havde fattet imod Churfyrsten af Maynz, kunde ikke overvindes. Endnu i sin Alderdom 1542 skrev han et Haanskrift mod Cardinalens Helligdom i Maynz, og forsvarer sig desangaaende i et Brev til Justus Jonas, Lærer ved Universitetet, siden Præst ved Slotskirken i Wittenberg.

Luther havde allerede i Aaret 1520 udgivet sin Sermon om det ny Testamenre, eller den hellige Messe. Herudi angriber han vel ikke egentlig Kirkens Lære om de syv Sakramenter, hvilket han dog kort efter gjorde i Skriftet: om det Babyloniske Fangenskab, men han handler egentlig om det pavelige Messeoffer, og mod dette ivrer han heftigen. "Jeg frygter, skriver han, at der nu drives mere Afguderi i Kristenheden med Messen, end fordum hos Jøderne. Vi maa lade Messen blive et Sacrament og Testament, men derfor er det ikke et Offer, ligesaa lidet, som de andre Sacramenter, Daab, Bod, sidste Olie o. s. v. Vi miste ellers Evangelium, Kristum, Trøst og al Guds Naade".

Dette Skrift blev især taget til Eftertanke af Luthers Klosterbrødre, Augustinerne i Wittenberg.

I deres Convent eller Capitel i Slutningen af Aaret 1521 og Begyndelsen af Aaret 1522 foretog de sig adskillige Reformer: At det nemlig skulde staae Enhver frit for at forlade Klosteret, at Betleriet skulde afskaffes, at de, som dertil vare duelige, skulde offentlig underviise, de andre, ligesom Oldtidens Munke, erhverve Brødet ved Arbeide, at alle Vinkelmesser skulde afskaffes, og Kalken saavelsom Brødet meddeles Lægfolk i Nadveren. Churfyrsten blev bekymret over disse Forandringer, frygtede for de vilde skade Luthers Sag, og at det vilde vække altfor stor Sensation, om Messen, der var Noget af det meest eiendommelige ved Katholicismen, blev afskaffet. Han sendte derfor Dr. Brück (Pontanus) til Wittenberg for at undersøge Sagen, og fra Universitetet bleve Just. Jonas Joh. Dølzk, Carlstad, Schurf, Amsdorf, Melanchthon deputerede for at overveie Sagen med Augustinerne. De erklærede sig til disses Fordel, og bade Fyrsten afskaffe Messens Misbrug i sine Lande, og ikke agte verdslig Skam og Vanære, at man vilde kalde ham en Bøhmer og Kjetter. Churfyrsten gav dernæst Dr. Christian Bayer, der siden blev hans Cantzler, Befaling at handle med de deputerede, og de besvarede hans dem meddelte Betænkninger. Luther forfærdigede i Okt.

1521 fik Skrift: Om Messens Misbrug til Augustinerne i Wittenberg. Han sendte det til Spalatin for at besørge det trykt, men denne holdt det tilbage *). Da Luther hemmelig kommer til Byen, erfarer han dette, og fordrer alvorlig

*) Værdt at erindre er det, hvad Luther skriver i denne Anledning til Spalatin: Intet af Eders Breve har været mig modbydeligere, end det sidste, saa at jeg ei alene har opsat at skrive, men havde endog besluttet aldeles ikke at ville svare Eder. Thi for det første vil jeg ikke fordrage, hvad I der siger: Fyrsten vil ei lide, at der skrives imod Mainzeren, (Churfyrsten) eller hvad der kan forstyrre den almindelige Ro — Jeg vil før miste Eder og Fyrsten selv og ethvert Creatur. Thi naar jeg har modstaaet hans Skaber, Paven, hvorfor skulde jeg da vige dennes Creatur? Men det er artigt, at I siger: Man maa ikke forstyrre den almindelige Ro. Men Guds evige Fred ville I ved Fordærvelsens ugudelige og bespottelige Virkninger lade forstyrre? Nei! ikke saa, min kjære Spalatin! ikke saa, min Fyrste! men for Faarene maa man af al sin Magt modstaae den gruelige Ulv, Andre til Exempel. Derfor skikker jeg Eder det Skrift, der allerede var færdigt mod ham, da Eders Brev kom, der ei har bevæget mig til at forandre Noget derudi, omendskjønt jeg overlader til Philippi Godtbefindende, at forandre deri, hvad ham synes. Men vogt Eder, at I ei forholder Philip Bogen, eller fraraader ham, thi det staaer fast, at man ikke vil høre Eder. Mortens dag 1521.

sin Een til Regnskab, og paastaaer bestemt Skriftets Trykning. Det udkom da nu, og efter det, som allerede var forberedt, og udført, kom det i rette Tid, og gav en af de skadeligste Misbrug sit Banesaar. Han angriber derudi den vedtagne vrange Lære om det udvortes Præstedom, dets Hellighed og Inviolabilitet, viser hvor lidet det er grundet i Skriften, og paastaaer her, som ofte, at det er Guds Ord alene, der giver Embede, Lære og Mening sin tilbørlige Gyldighed og Anseelse. Af Tit. 1. 5. 6. 7. Phil. I. 1. Apostlg. 20. 28. viser han, hvorledes det bør sig en kristelig Bisskop at være, og lægger til heel djerveligen "hvad kunne I Arme sige til disse tvende himmelske Tordenslag? Jeg beder Dig, kristelige Menneske! for Guds Skyld, lad de gyldne Kroner og Perler, Infuker, røde Hatte og Kapper, Guld, Sølv, Ædelstene, Esler, Heste og Hofgesinde, med alle det forlorne Folks, Pavers, Cardinalers og Bisskoppers Ære, Siir og Pragt ikke bevæge dig, og tro Paulus i den hellig Aand; disse ere ikke Bisskopper, men Afguder, Larver, og Guds Vredes Under. Du har hørt, at Pauli Bisskopper ere ærlige og gifte Mænd i en Stad, saa mange, som der ere fornødne til at forsørge Folket. Disse Ord ere ikke Kirkernes, ikke Conciliernes, ikke Fædrenes, ikke

Gomorrhernes, Paris's og Løwens, men den hellig Aands, og Jesu Kristi, ja den guddommelige Majestets". Han minder om Kristi Ord, Luc. 22. 25. 26. "de verdslige Fyrster herske over Eder, og de, som have Magt, hedde naadige Herrer, men saaledes ikke I" og slutter med at Pauli Spaadom 2 Tim. 3. 1. f. opfyldt. Du skal vide, at i de sidste Dage vil en farlig Tid komme. Da ville Menneskene elske sig selv, vorde gjerrige, hoffærdige, hofmodige, Gudsbespottere, Forældre ulydige, utaknemmelige, foragte Gudstjenesten, ikke antage sig Nogen, ikke holde Forbund, være Æreskjendere, ukydske, ubarmhjertige, forsømmelige i det Gode, Forrædere, egensindige, opblæste, blinde, elske Vellyst mere end Gud, og have et Skin, som vare de troende Kristne, men hans Kraft have de fornægtet. Og for dem maa du vogte dig; thi iblandt dem ere Nogle, som løbe om i Husene, føre de Qvinder fangne, der med Synder ere besværede, og følge mangehaande Lyst og Begjering; Lære stedse og kunne aldrig komme til Sandhed, ligesom Jannes og Jambres modsatte sig Moses, saaledes modsætte de sig Sandheden. Det er Mennesker, der have et forrykt Sind, udygtigt til Tro. Men de skulde fremdeles ikke have mere at skaffe. Thi deres Daarlighed, ligesom de

Andres, vil blive aabenbare for al Verden *). Dernæst handler han om, at den Viis og Form, der bruges i Messen, ikke stemmer overeens med Evangeliet og ivrer især strengelig og udførlig imod den vrange Forestilling, at ansee Testamentet (Sacramentet) for et Offer. For at give sin Mening ret tydelig tilkjende, fremstiller han følgende Forskjel og Modsætning.

Kristi	Pavens
Præstedømme.	
I. Kristus er den ypperste Præst.	I. Paven er den ypperste Præst.
II. Hans Lov: Naade og Liv.	II. Hans Lov: den geistlige Ret.
III. Offeret: et levende Legeme.	III. Offeret: Sacramentet paa Alteret og Penge.
IV. Gode Gjerninger: at tjene Næsten.	IV. Gode Gjerninger: at anstille sig udvortes from, med Syngen, Fasten og Beden.

*) Jeg oversætter dette Sted ligesom Luther har anført det; thi det er langt kraftfuldere, end i vor danske Bibel.

Kristi	Pavens
Præstedømme.	
V. Synd: at efterlade dette.	V. Synd: at efterlade dette.
VI. Straf: evig Død.	VI. Straf: opdigtet Ban.
VII. Løn: evigt Liv.	VII. Løn: Fred og denne Verdens Gode.
VIII. Tjenere: Guds Ords Prædikanter.	VIII. Tjenere: Bullens Forkyndere.
IX. Brug: at bære sit Kors med Glæde.	IX. Brug: en ond Samvittighed.

Endelig gjør han en Sammenligning imellem Synagogen og Kirken, og siger, at i Synagogen var det hellige, rette, af Gud indsatte Arons Præstedømme — Men saa kom 1. Præstedømmet i Bethaven (Ondskabens Huus, saa kalder Osias det istedet for Bethel, Guds Huus) hvor Jeroboam opreiste de tvende Guldkalve, 2. Baals Præstedømme, det Achab stiftede. 3. Afguden Molochs. Nu er alle sande Kristne rette Præster, som de levitiske vare i Synagogen. Biskopperne med deres Dompræster ere Bethavens Præster. De gamle Munke og Eremiter ere Bjergpræster. Men Baa-

literne ere de nye Munke eller Tigerordenerne. Moloch, det er Høiskolerne, som kaldes en Drengeleeg og græsk Pragt. 2 Macc. 4. 12. — Hele Skriftet er et vigtigt Bidrag til Kundskab om den Tidsalder — udførligt, grundigt, frimodigt og vækkende, beregnet paa at gjøre Indtryk, og forfeilede vist ikke Hensigten.

En anden af Papismens Stytter, Coelibatet, skulde og falde, og den faldt. Længe havde Luther rokket den, og ligesom den havde været en af de Pillere under Hierarkiets Bygning, man havde havt meest Umage med at befæste, og da man ikke kunde faae den til at staae, uden at ramme nogle Skampæle ned ved dens Side, saa maatte den igjen være en af de første, som styrtede, og naar Skampælene bleve rykkede op, maatte den og falde. Blev det først for Alvor omtalt, til hvilke Fristelser og Forargelser, den ugifte Stand hos saa talrig en Classe gav Anledning, og just hos den, der skulde hævde Ægteskabets Hellighed og vaage over Sædeligheden, blev det først ret vitterligt, at Guddommen ikke kunde dyrkes ved at undertrykke Naturens ædelste Drifter, saa maatte Coelibatet vorde anseet i sit rette Lys, og det Ønske opfyldt, der længe var næret hos alle retsindige, i og uden for Standen, at Folkets Lærer maatte og

være Ægtefælle og Huusfader *). Det var i Aaret 1521, at Bartholomæus Bernhardi von Feldkirch, Provst i Kemberg, som den første Geistlige, vovede at indlade sig i Ægteskab. Churfyrsten af Maynz forlangde af Churfyrsten i Sachsen, at den gifte Præst skulde til Halle for at stan-

*) Vor Tidsalder har atter seet Hierarkiet rystet og nær ved sin Undergang. Det var da ei en aandelig men en verdslig Magt, der overvandt det — det syntes, som om det var bragt i en saadan Forfatning, at det maatte give sig under hvilke Betingelser, man vilde foreskrive — dog — credant posteri! — blev Cølibatet. Var det, fordi Hierarkerne ikke vilde lade det fare! fordi de ansaae dets Tab, som deres hele Systems Tilintetgiørelse? Agtede man deres Indvendinger, deres Grunde, deres Klager, hvor man ellers krænkede alle deres Rettigheder? Spurgde man dem vel om, hvad der var dem kjært og ønskeligt? ændsede man det, om deres hele Bygning maatte falde? hvorfor lod man da en af dens stærkeste Støtter staae? Det var ikke af Agtelse for Hierarkiet, ikke af Omsorg for dets Vedligeholdelse — men det var af den kjære Oekonomi, der skjønt sædvanligen yderst slet calculeret, dog fornemmelig i vor Tid har havt alt for stor, og saare skadelig Indflydelse paa mange Menneskehedens de vigtigste Anliggender. Man regnede i Lærestandens Lønning bliver mindre, naar den er ugift, altsaa lad den blive det. Paa dens Gavnlighed og Held ansaae man det ikke Umagen værdt at tænke.

de til Ansvar, og Feldkirch skrev offentlig sin Apologi og udbad sig den sachsiske Churfyrstes Beskyttelse. Luther besluttede nu at skrive mod Klosterløvter og den ugifte Stand, dog kunde han ikke nægte, at mange Munke forlode Klosterne af samme Aarsag, som de vare gangne ind derudi, nemlig for kjødelig Friheds Skyld, dog, siger han, er det bedre, de synde uden for Munkekutten, end i den. Han udgav da i Aaret 1522 sit berømte Skrift: om Geistlige og Klosterløfter, det han tilegnede sin brave Fader, der havde søgt af al Magt at hindre ham fra at indtræde i denne Stand. I Indledningen til hans Fader hedder det: Vil I endnu tage mig ud af Munkestanden? Gud har forekommet Eder og selv taget mig ud — thi hvad gjør det til Sagen, om En bærer eller aflægger en Kappe eller Tonsur. Gjør Kappen og Tonsuren Munke? Paulus siger: Alle Ting ere Eders, men I ere Herrens Kristi 1. Kor. 3. 22 23. Min Samvittighed er fri og forløst, det er den høieste og fuldkomneste Frihed. Nu beviser han I. at disse Løfter ikke ere grundede paa Guds Ord, men ere imod det. I Begyndnelsen af det ny Testamente vidste man Intet af dem at sige. St. Antonius, Munkevæsenets Stifter, sagde: Man maatte Intet foretage, der ei var

grundet i Skriften. Selv vidste han Intet af dette hykkelske Munkeri, men levede uden Tvang og Regel, fri i Ørken, og valgde frivillig Kydskhed efter Evangeliums Form og Frihed. Kristus har sagt: Jeg er Veien, Sandheden og Livet. Ingen kan vel nægte, at i Munkeriet loves Meget, eller vel aldeles Alt og alene det, som er uden Vei, Lys, Sandhed, Liv, uden Gud. St. Franciscus, der havde en særdeles høi Aand, sagde, at hans Regel ikke var andet, end Jesu Evangelium. Dog feilede han deri, at han vilde gjøre det, der var almindeligt for alle Kristne, til en særdeles Regel for faa Personer. Tvende Grunde have de til deres Tro eller rettere Mistro. 1. Evangelium, sige de, er deelt i Raad og Bud. Munkevæsenet kommer da af Raad, ei af Bud, de beraabe sig paa Math. 19. 12. Hvo der kan fatte det, han fatte det. 11. v. dette Ord fatter ei hver Mand, men den, som det er givet — saa disse Ord snarere fraraade end tilskynde. Paulus siger 1 Kor. 7. 6. 7. Jeg giver et Raad, men lægger til: Enhver har sin Naade og Gave af Gud, en saa, en anden saa. Hvor kunne de da af et Raad gjøre saa strengt og haardt et Bud? 2. den anden Grund til deres Mistro er: de dele det kristelige Levnet i Fuldkommenheds og Ufuldkommen=

heds Stand. Almuen tillægge de den sidste, sig selv den første. Af alle Evangelii Raad have de kun valgt trende: Lydighed, Armod, Kydskhed. Hvad er det for en Lydighed, at forpligte sig til kun at lyde sin Abbed eller Prior, da Evangelium byder, at man gjerne skal vige Alle, og den Ene agte den Anden høiere end sig selv. Hvad er deres Armod, da Ingen har mere med Renter, Tiende, verdsligt Gods at skaffe? hvad er deres Kydskhed andet, end et udvortes Skin? Læs den 62de Psalme, der kunne I see, hvad Tro og Tillid til Gud er. Det er alene den rette Vei til at vorde from og til at erlange Frelse, at man aldeles undergiver sig Gud, i Troen viger ham og holder stille, lader al Uro og Allarm fare, det er, al Tillid til Gjerningerne, hvorved Hyklere søge ham, og at man lader sig ganske tæmme af Gud og føre af ham, at han virker i os, og vi ikke virke. II. Løfterne ere tvertimod Troen. Rom. 14. 23. Hvad, der ei er af Troen, er Synd. Viis mig Een af Tusende, der siger, at hans Løfte er Gud velbehageligt? tvertimod sige de: det er Vildfarelse at lære Sligt, man maa i Alt frygte sig og være uvis. Men nu har Gud lært os, at vi vist og uden nogen Tvivl skulde forlade os paa hans Barmhjertighed, at ikke alene vi, men al

vor Gjerning behager Gud, ikke af vor Værdighed og Fortjeneste, men formedelst hans Tilsagn og overvættes Godhed. Paulus siger til Galaterne: I ere allerede affaldne fra Naaden, dersom I tænke at vorde fromme ved Lovens Gjerninger. Nu ere jo Løfter og Løfternes Gjerninger intet uden Lov og Gjerninger, og ikke Tro, men udenfor Troen — Fortreffelig passer Apostelens Ord. 1. Tim. 4. 1 — 3. I de sidste Tider skulle Nogle vige fra Troen, hænge ved Vildfarelsens Aander og Djevelens Lærdomme, deres, som i Skinhellighed tale Løgn, som have et Brændemærke i Samvittigheden, forbyde at gifte sig, og æde den Spise, som Gud har skabt for at nydes med de Troendes Taksigelse, og deres, som have erkjendt Sandheden. III. Løfterne ere tvertimod den kristelige Frihed. Kristelig Frihed er Samvittigheds Frihed, hvorved denne vorder fri for Gjerninger, ikke saaledes, at ingen skulde skee, men at man ikke maa forlade sig paa nogen; thi Samvittigheden er ikke en Ting, som virker, men en Ting, som dømmer kun over Gjerningerne. Vi slutte saaledes: Armod Lydighed, Kydskhed kan og maa man holde bestandig, men, man skal ikke lære, fordre eller love dem, som en Ting, der skal og maa være. Thi i at holde bliver den evangeliske Frihed, i at lære,

love, og fordre som nødvendigt, bliver den ikke. Fædrene og de Hellige, som have holdt saadant, have holdt det fri og villigt, og havde og holdt det, om det ikke var lovet, lært eller fordret. Derfor har deres Løfter, endskjønt de have været daarlige, ikke skadet for Troens Skyld, og den Aands Frihed, hvorudi de have levet. Men det er ganske vidt fra hinanden, naar jeg gjør Noget frit, det Ingen lærer eller tvinger mig til, og naar jeg gjør Noget, der er befalet og anordnet. Thi det Sidste er intet andet, end af en Gjerning at gjøre en Befaling, af et Exempel en Regel, af et Tilfælde en Lov og Tvang. Hvad kunde være mere upassende eller skadeligt? Derfor er det første, nemlig, naar man lover frit Kydskhed, Lydighed, o. s. v. vel af Gud, men det andet, naar Man deraf gjør Løfte og Tvang, er intet andet, end Menneskefetant. Derfor maa man blive ved det Første, og lade det Sidste fare. IV. **Klosterløfterne ere mod Guds Bud i den første Tavle:** I det første Bud bydes Tillid og Tro. I det andet Guds Navns Lov og Bekjendelse. I det tredie Hvile, det er, at vi lade Gud virke og regjere i os. I disse tre Bud bestaaer kortelig den rette sande Gudstjeneste, men Klosterløfterne, i det de lære Gjerninger, lade de Troen

fare, og desuden forkaste de Guds Navn, og løfte deres eget op. Naar de vorde Munke og Nonner, hedde de ei længere Kristne, men Benedictiner, Prædiker, Barfødder, Augustiner — de forlade sig paa deres Orden og Navn, prale og blæse sig op dermed, ligesom Daab og Tro forlænge siden ved den følgende Synd var gaaet under som i et Skibbrud. Derfor saa anraabe de ikke, eller antage Guds Navn, men deres eget, hvilket de ved Gjerningen opløste og ophøie. De lære at Klosterlevnet er langt mere helligt, bedre og fuldkomnere, end alle Kristnes almindelige Stand — Det er et Rov paa Guds Navn, det er en Gudsbespottelse, ved hvilken Kristi Erkjendelse ikke kan staae eller blive. Dersom en Vantroende eller Hedning (siger Paulus 1 Kor. 14. 23.) kom iblandt en saadan Hob, der saaledes paa engang skreg, brægede, mumlede og pludrede, og saae ikke, at de udlagde Skriften, eller bad, men alene paa deres Viis peeb imellem hinanden, som Orgelpiber, vilde han da ikke medrette træde til og sige: Ere I gale og affindige? de har just truffet det rigtigt, at de har sat Orgeler hos sig i deres Kirker, Lige søger gjerne Lige; thi hvad ere de andet, end skrattende og kirrende Piber, som Paulus siger, der ikke give nogen forstaaelig Lyd fra sig, men alene skingre i

Luften imellem hinanden, ikke anderledes; thi om en Præst stod op og talede en heel Time fremmede uhørte Ord til Folket, dem Ingen forstod, vilde han da ikke være unyttig og tale i Luften? V. Løfterne stride imod Kjerlighed. Buddene i den anden Tavle ville vi indbefatte i Lydighed mod Forældre og Kjerlighed til Næsten. Paulus skriver 1 Tim. 5. 4. De skulle lære at regjere deres eget Huus og være Forældre lydige; thi dette er behageligt for Gud — og hvo der ikke forsørger sit eget Huus, er værre end en Hedning, og 1 Kor. 13 — Alt er Intet, som skeer uden Kjerlighed. Men de høre ikke disse Ord, derimod beraabe de sig paa Math. 16. 37. Hvo der elsker Fader eller Moder mere end mig, han er mig ikke værd. Dernæst sige de, Lydighed er bedre end Offer — de aandelige Fædre ere mere end de naturlige — Man kan øve kristelig Kjerligheds Gjerning imod Brødrene i Klosteret. Det Offer vil Gud agte for en Vederstyggelighed, som frembringes imod hans Buds Lydighed; thi hans Bud er: Du skal lyde dine Forældre og tjene din Næste 2. Mos. 20. 12. Hvad kunde det skade, om en Munk forlod Klosteret for at tjene sine Forældre og sin Næste? eller om han aldrig kom tilbage, hvad havde han da brudt? Han havde ikke staaet i Choret, ikke havt sin Kappe paa

ikke været kronraget, ikke lagt i Sovehuset, ikke sat tilbords i Refektoriet, ikke som en Bisværm mumlet mange Psalmer uden Forstand, uden Forbedring. De foregive, at Lydighed mod Forældre maa billig vige for Gudstjeneste, men hvad er Klosterets Gudstjeneste andet end Gøglerværk, og hvad er den sande Gudstjeneste andet end at holde Guds Bud. Du kan lyde dine Forældre og tjene din Næste og dog leve i Armod og Kydskhed: og til sin Tid bede, saameget du vil. Men det bliver forhindret, at du ikke er Steen eller Træ, ikke tilligemed de andre Brødre betræder Steengulvet i Choret og Korsgangen, ikke tillige er nærværende med Legemet i Træstolen, ja det er en kostelig Sag! Rette aandelige Fædre ere de, som lære os frem for alle Ting at holde Guds Bud, at være Forældre underdanig, og at tjene Næsten, som Apostlerne have gjort. Men da de nu imod Guds Bud lære deres egne Bud og Menneskestant, saa ere de vel aandelige Fædre, men aandelige efter Satans og Vildfarelsens Aand, som Paulus siger 1 Tim. 4. 1. De skulle følge vildfarende og falske Aander. Selv Apostle eller Engle fra Himlen skulde man ikke lyde, hvis de lære imod Lydighed til Forældre og Kjerlighed til Næsten, hvor meget mindre da de ugudelige, blinde, arme Mennesker, der ere vær-

re end Hedninger. Man kan og, sige de, øve kristelig Kjerlighed i Klosterne. Ja — Istedet for de burde, som Apostelen siger, arbeide med deres egne Hænder, gaar de ledige, lade sig af hele Verden give fuldtop, fortære alle Folks Gods og Eiendom, er derhos heel sunde, spækkede, stærke og faste, ikke uden stor Skade for dem, der ere virkelig fattige. Deres Velgjørere meddele de igjen deres ømme dyrebare, aandelige, Barmhjertighedens Gjerninger. Det er den Gudstjeneste, vi har skildret ovenfor, og især de visse Testament og Reqviemsmesser, der er intet, uden en Vederstyggelighed og Forbandelse for Gud — VI. Klosterløfter ere og imod Fornuften — Vi ville holde Klosterløfterne mod den naturlige Fornuft, det er imod Naturens dunkle og grove Lys, thi endskjønt denne ikke af sig selv kan forstaae eller naae Guds Værker, altsaa at den in affirmativis (som de derom tale) dømmer aldeles groveligen og uvist, saa er dog dens Dom og Forstand vis in negativis, det er, hvad en Ting ikke er. Thi Fornuften begriber ikke, hvad Gud er, dog begriber den paa det allervisseste, hvad ikke er Gud. Derfor, endskjønt den ikke seer, hvad ret og godt er for Gud (som Troen) saa veed den dog egentlig, at Vantro, Mord, Egteskabsbrud, Ulydighed ere

onde. Efter Fornuften taler Kristus Luc. 11. 17. Ethvert Rige, som er deelt mod sig selv, vorder forstyrret, og Apostelen 1 Kor. 11. 13. at Naturen ikke lærer, at en Qvinde beder med blottet Hoved i Forsamlingen. Hvad der nu er Fornuften imod, det er vist, at det meget mere er Gud imod. Thi hvorledes skulde det ikke være mod den guddommelige Sandhed, hvad der er mod Fornuft og menneskelig Sandhed. Som Kristus og Joh. 3. 12 deler Sandheden, og argumenterer af begge: Har jeg sagt Eder de jordiske Ting, og I tro ikke; hvorledes ville I da tro, naar jeg siger Eder de himmelske Ting *). Klosterløfterne stride imod For-

*) Denne Erklæring af Luther angaaende Fornuften er saare mærkelig, som det og er høist interessant at overveie, hvad han paa forskiellige Steder i sine Skrifter herom siger. Endskiønt vi i Videnskabernes Fristat ikke lade os skrække ved nogen Autoritet, der ei kan legitimere sig med den hellige Skrifts uimodsigelige Vidnesbyrd, saa vilde dog en Zelot forgieves beraabe sig paa Luthers store Navn, om han i det vilde byde os at tage Fornuften fangen under Troens Lydighed. Vi vide, hvad Luther siger for og imod Fornuften, at han erkiender den for en ædel og nyttig Gave, Gud har givet Menneskene til deres Bedste, at han tilstaaer, at den i verdelige Ting kan dømme rigtigt, men at den ei kan udgrunde de naturlige Ting, langt mindre de gud-

nuften. Thi et Løfte, om det end er aldeles ret og efter Guds Villie, dog, isaa fremt det er umu-dommelige, at den er Grunden til Afguderi og Vantro, til Kjetteri og Vildfarelse, at den forarger sig over Guds Gjerninger, over Kristi Ringhed og Fornedrelse, holder Troens Artikler for Daarlighed, er Djevlens Brud og Hore, og et Straaharnisk — dog være det langt fra os, at vi heraf vilde drage den Slutning, at Luther vilde hindre Frihed i Undersøgelser og Domme. Den Mand, der havde tænkt, gransket, læst, som han, der besad reen sund Menneskeforstand i den Grad som han, og derfor hævede sin kraftfulde Stemme imod herskende Fordomme og Uvaner, og bekjempede dem med Grunde, hvilke alene en Fornuft, der var dannet ved Granskning og Læsning, dannet ved Bibel, Philosophi, og Historie, saa kunde optænke, ordne, fremstille, han, der aabenbarede det enfoldige, det ubetydelige, det tomme i Skolastikerens som i Hierarkens Sophisterier, han der ikke, som Mængden, lod sig imponere af Infallibilitet, Concilier, Decreter, og var alt for fornuftig og forstandig, til at lade sig blænde ved Ufornuft og Uforstand, om den end var beskyttet ved de faureste Ord, og den herligste Pomp, ved Kunst og Vid, ved Magt og Vælde — den Mand, der oversatte Skriften, som han, og bragde denne Viisdoms Skat ud i al Verden, han, den forfægtede Menings og Samvittigheds Frihed — han kan ei have været Fornuftens Fiende — Vær ikke selvklog, forkast ei, hvad du ikke kan begribe, som du ei med dine Drømme, med dine Gisninger, med dine

ligt, er det intet Løfte længere, og ikke forbindende for Gud. Du har lovet at gjøre en Pilegrimsreise til St. Jacob, men om du døer, bliver forarmet eller syg, eller fangen, saa bliver dit Løfte uden al Samvittighedsnag uopfyldt. See nu det vigtigste Løfte, det om Kydskhed. — Er Kjødets Svaghed ikke ligesaa stor en Forhindring i dets Holdelse, som Sygdom eller Fattigdom for en Reise til St. Jacob. De sige: Gud lønner og kroner Villien indvortes, om han end ikke udvortes finder Evnen. Det er urigtigt; thi Løfte og Bud vil ikke alene have Villien, men og Gjerningen. Enhver har Erfaring i sit eget Kjød, hvilket der er stærkest i os, enten den Lov; voxer og formerer Eder, som Naturen først har skabt, eller Udtoget og Privilegiet, Jomfruedom. Hvorfor er Kydsk-

folde Fornuftslutninger frem for Folket, naar du vil tale til det, som Lærer — gransk, prøv, læs — lad Guds Ord oplyse din Forstand, og med en hellig Ild opvarme dit Hierte — og tal da, hvad det byder dig, til Folket — det var vel saa omtrent Luthers Raad og Mening. Og overalt, om der skulde tilstødt ham Noget menneskeligt, om han i sin Iver mod Fornuftens Anmasselser og Misbrug skulde stundom være gaaet over til at miskjende Fornuftens Rettighed, ville vi derfor ligesaa lidet blindthen følge, som ubilligen forhaane ham.

hedsløftet, naar det gjelder om at dispensere, af Staal og Jern, de andre af Straae og Papir? Hvorfor siger man, det er stort, de andre ringe! Et Bogstav, en Toddel, maa jo ikke forgaae af Loven. Hvorfor kalder man de tre, Lydigheds, Armods og Kydskheds Løftet ubevægelige, de andre ikke? VII. At Løfterne ere fri, beviist af daglig egen Brug. De sige, de have gjort Armods Løfte, og søge dog et godt, mageligt Levnet og en feed Bug, leve af andre Folks sure Haandarbeide og Sveed, i Suus og Duus, og foregive dog og føre bestandig i Munden: fattige Brødre, fattigt Kloster — Mene de, at vi ikke vide, hvad Ordet Armod betyder? eller ville de nu og udsue os Ordene, og tage dem, som Godset. Eller hvad skulle vi sige om dem, der af Klosteret tages til Pavedom, Cardinalat, Biskopsembede og andre høie Stænder! have ei alene eget Gods, men Land og Folk, Stæder, Slotte, Byer, Hofgesinde, fyrstelig Pragt o. s. v. De sige: Klosterløfte er en Fuldkommenheds Stand. Hvormange saadanne Stænder ere der da? Nedlægger en Biskop sit Embede og gaaer i Kloster, saa gaaer han fra en Ufuldkommenheds til en Fuldkommenheds Stand. Forlader han sit Kloster, og bliver en Biskop, saa gaaer han i Fuldkommenhedsstand.

Og dog sige de: dette Løfte er ubevægeligt — Kydskhedsløftet kan neppe holdes med stort Arbeide, Tvang, Kors og Legemets Spægelse, hvorledes ville da de holde det, der ikke have forsøgt Korset, hos hvilke alt det findes, som Ezechiel siger om Sodoma, Lediggang, Fraadseri, Drukkenskab, Overflod o. s. v? Det er omtrent Gangen og de vigtigste Momenter i denne indholdsrige Afhandling.

(Fortsættes.)

III.

Lidet om Ungdommens religiøse Dannelse.

af

C. Bvrorson,

Præst ved Garnisons Menighed, Professor og Ridder af Dannebrog.

Enhver velsindet og oplyst Ungdommens Lærer er overtydet om, at det er vigtigt, i Livets tidlige Alder at oplive religiøs Følelse: vigtigt, om man vil danne den til gode Mennesker, vigtigt, om man vil danne den til nyttige Borgere. Ere der ikke mange store og vigtige Pligter, som Landets Love ei kunne paabyde, og hvis Overtrædelse ingen Dommer kan straffe? mange lønlige Steder, hvor den Samvittighedsløse kan skjule sig for Foresattes indskrænkede Blik? Religion er her nødven-

|, for at oplive den gode Villie, hæve de svage
æfter. Religion, som foredraget med Lys,
rme og Blidhed, sikkert altid er det ufordærvede,
gdommelige Hjerte kjer. I dette rene, bløde
ertè maa den præges, denne dybe Ærefrygt for
d, der byder at gjøre Ret ogsaa der, hvor In-
t er tilstæde; denne faste Tillid til det viise og
de Forsyn, der roligen kan bære Tidens Byrder,
nge det Offer, den fordrer, stande urokkeligt i
t Kamp, hvortil den kalder, dette Haab eller
ine Frygt for Evigheden, der hæver Sindet
r Jordens Trængsler, over Sandselighedens
ændværk, og indgyder saa levende Kjerlighed til
Gode, som Afskye for det Onde. Religion,
lelse for Religion maa tildeles den barnlige
el, førend den sløves ved de modnere Aars Kul-
, forvildes under deres Adspredelser, overvæl-
s af deres Bekymringer. Ja, Religionen til-
rer denne Troens og Haabets gyldne Alder, som
irt maa vige for den vilde Lidenskabs, for den
lte, kaade Tvivls Jernalder.

Er dette nu, efter min Overbeviisning uden-
al Tvivl, hvo sørger da ej over, at bemærke
s vore Dages Ungdom Mangel paa reli-
øst Sind? Det er ei her min Hensigt at be-
se denne Paastand, jeg mener, at Enhver, der

agter paa den opvoxende Slægt, vil tilstaae, den er intet Foster af Indbildningskraften, ingen Skabning af det mørke Lune. Klagen herover udspringer ej heller af Tilbøjlighed til at prise de henrundne Tider og miskjende det Gode i de nærværende; og jeg finder ikke Aarsagen hertil hos Ungdommen selv; dens Øre er nu, som forhen, aabent for Religionens Stemme; dens Aand kan endnu fatte og føle dens hele Værd.

Jeg har hørt enkelte lærde Mænd paastaae, den svækkede Agtelse for Religionen bør alene tilskrives Lærerne ved Universitetet, i Kirken og Skolen. Desværre! jeg vover ikke at nægte, at Tidens frække Aand, der forgreb sig paa saa mange af Menneskehedens helligste Anliggender, ogsaa henrev En og Anden af Lærerne til svag og slavisk at tjene den, og ved de kæmpende Parters Uenighed syntes Sandheden, der kommer fra Gud, at unddrage de svage Dødelige sit fredelige, himmelske Syn, og Kulde og Lunkenhed vaktes for den i Gemytterne. Men at Lærerne alene skulde have frembragt Ligegyldighed for Religion, det er en ligesaa ubeviislig, som haard og uretfærdig Paastand. Dristige, forvovne Tvivl stormede ind paa den rødelige Grandsker; mørk Sværmerie, gaglende Letsind, blind Overtro og haanende Spot

vidnede om den menneskelige Svaghed og Vildfarelse i. og Sandhed blev dog stedse den redelige Lærers eneste Maal; han fandt i Religionen sin Trøst og troede Evangeliets Løfter; han skuede op til Gud med en Sjel fuld af Andagt, helligede ham et Hjerte fuldt af Tillid; og med denne Overbeviisning, med denne Følelse traadde han frem, og talede og skrev og virkede blandt sine Samtidige.

At Børns religiøse Følelse sløves ofte ved slette Bøgers Læsning og ved Ældres ubesindige Yttringer, er sandt; dog langt oftere ved Feil i den huslige og offentlige Opdragelse. Exemplet virker i Opdragelsen mere end Forskrift og Lære. Og hvor mange Forældre have ej istemt Tidens Tone? Mange have ingen Religion; Mange have liden eller ingen Følelse for hvad de troe. Der er hos dem ingen Trang til at meddele deres Børn religiøs Følelse; ingen inderlig Tro paa Guds Velsignelse; ingen faderlig og moderlig Bekymring, at Mangel paa Fromhed ogsaa vil bringe Elendighed over Børnene. Med Religion svinder tillige streng Retskaffenhed, som ingen Lov kan fremtvinge. Al moralsk Dannelse maa mislykkes, hvor Religionen ej lægges til Grund; og hvor kunne de opvarme deres Børns Hjerter ved Religion, naar deres eget er koldt? Dagligen lade de

Børnene see deres letsindige, irreligiøse Væsen, og saa mene de den besoldede Lærer alligevel skal indgyde dem Lydighed og Tillid til Gud. Tale de stundom om undgaaede Farer, om overstandne Besværligheder, om opnaaet Held; saa er Alt Følge af deres egen Klogskab, Forsigtighed, Talent og Fliid; her sees ingen foldede Hænder, intet taknemmeligt Blik, høres ingen glad Lovsang til Forsynet. Der er ingen fælleds, huslig Øvelse i Gudsfrygt; Bønnen er forjaget af Familien og Andagten vover ej der at hæve sit hellige Øje. Ikke alle, ofte blot de mindre dannede, Forældre søge til vore, Guddommens Tilbedelse helligede, Templer med deres Børn, for her at hente Underviisning og Trøst, her glemme Mangel, Sorg og mørke Udsigter i den himmelske Faders Nærværelse, og styrkede i Dyd, i Tro paa Gud gaae tilbage til deres Hjem. Og hvor Mange af dem, som besøge Kirken, tale med Børnene om de Sandheder, de hørte, og opbygges endnu engang ved at gjentage dem? O havde Forældrene Følelse af Religion, saa ville deres Religiøsitet gaae i Arv til deres Børn; eller der blev dog i den unge Sjel en dyb Følelse tilbage for det Hellige, Himmelske, Evige; en Følelse, der sjelden gandske svækkes. Hvor stærkt det første Indtryk var, sees tydeligen,

skjønt maaskee stundom sildigt, maaskee først naar bittre Erfaringer have lært, hvor farligt det er, ej at gjemme Guds Ord i sit Hjerte.

Ogsaa den offentlige Opdragelse kunde virke meget, for at oplive religiøs Følelse. I Skolerne burde vi med Bøn og Andagt begynde og slutte vort Dagværk, og ej der indskrænke os til Religions Underviisningen alene. Men saa er det jo nu — saavidt jeg veed — allevegne i vore lærde Skoler og i de til Oplærelse i almeennyttige Kundskaber indrettede Institutet. Jeg mindes endnu stedse med Glæde den Bøn og Sang, med hvilke Underviisningen, i min Ungdom, begyndtes og sluttedes paa Skolen. Ja, naar en Discipel ved Klokkens Timeslag, traadde frem og med behagelig Stemme sang: hora decima; deus adsit nobis sua gratia! Halleluja! naar den fromme Lærer da standsede i sit Foredrag, lagde sin Klassiker af Hænderne og foldede dem under den korte Sang; saa følede jeg min Sjel opløftet, og nu hørte jeg med mere Opmærksomhed, eller oplæste med stærkere Stemme: Integer vitæ, scelerisque purus, &c. eller Justum & tenacem propositi virum &c.

For nogle Aar siden beskikkede Kongen mig til Præst ved Land-Kadet-Akademiet og til Lærer i Religion og Moral for Land- og Artilleri-Kadet-

terne. Vigtig og hellig blev mig den Pligt, a sørge for denne Ungdoms religiøse Dannelse. Den stille Opmærksomhed, de muntre Ynglinge skjenk mig; den varme Følelse, der under mine velmeent Formaninger umiskjendeligen gjennemstrømme d let rørte Hjerter; den Agtelse og Tillid, de vist mig; mine humane og oplyste Foresattes Tilfreds-hed med mine Bestræbelser, tillader mig det Haab, at jeg ikke har arbeidet forgjæves efter følgend Plan.

Den egentlige Underviisning dele Hr. Pastor og Konsistorial-Assessor Blichert, Krigsassessor Muus og Kandidat Fich med mig.

Kadetterne holde Morgen- og Aftenbøn i Fore-sattes Nærværelse.

Hveranden Søndag, naar jeg prædiker, ere de ældste Kadet-Klasser i Kirken. Dagen efter mø-der jeg om Aftenen efter fuldendt Underviisning Kl. 7. Den Ungdom, som har været i Kirken, er forsamlet i Salen. Vi synge en Psalme; jeg katekiseres over min Prædiken, og medens de gjø-re Rede for, hvad de hørte, søger jeg tillige at viise dem, hvordan Materien er udarbeidet, Nød-vendigheden af velordnet Plan og værdig Form o. s. v. Jeg slutter med Formaning og Bøn; syn-

ger atter en kort Psalme, og velsigner den kjere, opmærksomme Kreds.

Hveranden Søndag, da jeg ikke prædiker, og de ældre Kadetter høre Prædiken i Garnisons og Kastels Kirken, møder jeg paa Akademiet om Formiddagen Kl. 9. De yngste Klasser — den saa kaldte Skole — ere samlede; jeg synger en Psalme med dem, holder et Foredrag over en religiøs eller moralsk Sandhed, passende for den barnlige Alder, og slutter denne Andagts-Øvelse med Formaning, Bøn og Sang. Jeg glæder mig stedse over den Opmærksomhed og varme Følelse, med hvilken disse Børn tage Deel i denne alvorlige Underholdning: og vi troede, saaledes at gavne dem mere, end naar de, især om Vinteren, sendtes til den kolde Kirke, for at høre et Foredrag, der bestemt for den modne Alder, ej var saa fatteligt for dem.

Naar Kadetterne kommunicere, saa holder jeg Dagen tilforn en Formanings Tale paa Akademiet.

Naar Døden berøver os Een af vore Lærlinge, holder jeg en kort Tale ved Graven, hvorhen nogle Kadetter bære, andre ledsage deres tabte Ven. Jeg søger her at standse Ungdommens Letsind og oplive alvorlige Beslutninger til det Gode, og

U 2

styrke os Ældre til tro Pligtøvelse, før at vi
engang kunne gaae roligen til Hvile.

Min første Morgentime begynder jeg med
kort Bøn i den Klasse, hvor jeg skal læse.

Ved Aarets Slutning, naar de ældste
detter, efter fuldendt Examen, forlade Akadem
tager jeg i dets Navn Afskeed med dem, som
begynde deres borgerlige Virksomhed, og i
skjærper dem Taknemmelighed, Kjerlighed og
skab mod Gud, Konge og Fædreland.

Jeg erkjender villigen, at et skjønt, stort
Sale og den til god Orden saa bestemt virkende
litære Aand, bidrager meget til disse Andagtsø
sers Høitidelighed.

IV.

Sabat og Abdalla.

(En Legende *)

af

B. S. Ingemann.

Kom følg mig til Prophetens Grav!
min Ven! min troe Abdalla!
i Kampen mod de Vantroe gav
et Løfte jeg til Allah:
Jeg svoer i denne Hævnens Nat,
at ofre ham min bedste Skat,
naar vi med Seier tilbage
fra Kampen maatte drage.

*) Det vil uden Tvivl interessere Bibliothekets Læsere at erholde en poetisk Bearbeidelse af den rørende Fortælling, de have læst i prosaisk Indklædning

See! dette gyldne Kors jeg rev
af vantroe Christenhænder.
Det som et blodigt Helvedbrev
i Haanden nu mig brænder:
jeg har ei Roe, før jeg har tagt
det ved Profetens Grav, og bragt
til Offer ham Klenodet,
end varmt af Christenblodet".

Saa taled Sabat til sin Ven,
Abdalla taus ham fulgte,
gik sukkende ad Veien hen
og Hjertets Uroe dulgte:
men da han fjern Medina saae,
han græd og maatte stille staae,
hvor Veien sig adskilled
og danned Korsets Billed.

Hvad! — raabte Sabat — mødig alt?
her bør det os ei hvile:
endnu vi ei til Jorden faldt:
vi end en Stund maae ile:
det brænder stærkt i mine Saar
og selsomt ved hvert Skridt, jeg gaaer,
mig tungere besværer
det Helveds Kors, jeg bærer."

udi Theol. Bibl. 5 Bd. S. 129. fg. Hvor poetisk Stoffet var, kan allerede erfares deraf, at da jeg engang talede med Digteren om denne Tildragelse

Giv mig det Ven! og band det ei!
jeg har det lært at bære,
og vil du vandre paa min Vei,
skal du det ogsaa lære;
til Jorsal sætter jeg min Stav,
og ikke til Profetens Grav,
Vil du ei med mig drage,
vi evig Afsked tage!" —

Forfærdet Sabat stille stod,
og paa Abdalla stirred,
til Hjertet strømmed Heltens Blod,
som ham et Syn forvirred;
"Abdalla! — raabte han — min Ven!
sig, raser du? — hvor vil du hen?
er du en Christen vorden,
saa — knus os Himlens Torden"!

"Ja, — svared han — jeg har forladt
den Vei, hvorpaa du stander,
jeg svoret har i denne Nat
til Korsets hvide Banner:
viid, som jeg stod i Kamp og Blod,
et Barn paa Valen for mig stod
i Klæder liliehvide,
og bød mig med sig stride.

som et værdigt Æmne for et Digt, svarede han mig, at han netop samme Dag havde skrevet en Legende derover.

Udg.

Men Sværdet mig af Haanden faldt
og Armen sank tilbage,
for Barnet knæled jeg og svoer
ham Troskab alle Dage:
det var den Herre Jesus Christ,
om ham jeg vidne tør forvist,
og døe derpaa imorgen:
han for vor Sjæl er Borgen".

Fortabte Ven! — lød Sabats Ord —
vend om, vend om du Arme!
Profeten naadig er som stor,
han vil sig end forbarme". — —
"Til Maanens Lys jeg trænger ei
naar Solen straaler paa min Vei",
saa from Abdalla svared,
og stod som en Forklaret.

Men Sabat rasende opfoer
og til sit Bryst ham knuged,
bortstødte vild ham, og besvoer
ham flye, før Jorden sluged
dem Begge. — Og han styrted hen
anklaged selv sin elskte Ven,
og lod med Lænker binde
ham som Profetens Fiende.

I Fængslet sad Abdalla from,
hans Dødsdom alt var fældet,
om Natten Sabat til ham kom
af Qvaler overvældet:
"Flye — bad han — flye og omvend dig!
jeg i Din Lænke slutter mig
og gaaer ved Morgenrøden
hen for min Ven i Døden".

Da sank Abdalla til hans Bryst:
"Nei — sagde han, jeg bliver;
men følg mig Ven! naar jeg med Lyst
for Christ mit Liv hengiver,
da skal du see, om det er Tant,
hvorom jeg vidne vil for sandt,
at ham er Frelsen given
i Døden og i Livet.

Forgjæves Vennen ham besvoer
at flye for Morgenrøden.
"Betyng mig da med Brodermord!
jeg styrted dig i Døden:
Velan saa skal jeg see derpaa,
selv see hvorhen din Sjæl mon gaae
og følge dig — ved Allah! — — — "
— — "Nei — afbrød ham Abdalla.

I Døden du mig følge ei
men see hvad Vei jeg farer!
og seer du, det er Himlens Vei,
søg da dens Aabenbarer!
Fornem hans Aand! udtyd hans Ord!
og veiled den vildfarne Hiord!
og omvind Heltens Landse
med Jersals Palmekrandse!"

Saa lød Abdallas Affskedsord:
nu toned Dødningsangen;
som lyttende til Engles Chor
han vandred Martyrgangen.
"Affsværg — de raabte — og gienkald
din Troe! — og du benaades skal:"
han taug og stod lemlæstet,
til Himlen Øiet fæstet.

En blodig Haand paa Jorden laae;
den anden end han hæved
med Martyrkraft mod Himlens Blaa
og den til Vidne kræved.
"Affsværg! — de raabte — og gienkald
din Troe! — og end du leve skal".
Han smiled — taug og knæled,
den Bøddel gjøs og dvæled.

"I Evighed paa Christ jeg troer"
— han vidned nu i Døden —
og seirende hans Aand bortfoer
og svandt i Morgenrøden.
Bleg Sabat stod og saae derpaa,
og i Abdallas Smiil han saae
den frelste Sjæl sig hæve
og fro mod Lyset svæve.

Og Sabat gik med Troe derfra
og sig til Christ omvendte;
en Pilgrimsgang til Golgatha
bodfærdig han fuldendte,
saa ud blandt Hedninger han drog
og tyded dem Guds Naades Bog,
og omvandt Heltens Landse
med Jorsals Palmekrandse.

V.

Breve fra Udgiveren til en Landsbypræst om adskillige Geistligheden vedkommende Anliggender.

Sjette Brev.

(Præsten betragtet som de Vornes Sjelesørger. Hvad dertil udfordres. Første Synspunkt: den almindelige Sieleforg. Præsten som Forstander for den offentlige Gudstjeneste, især for Sacramenterne. Disses Værd. Midler til Gudstjenestens og Sædelighedens Gjenopreisning: Gjenindførelse af en vis Kirketugt.)

Kort Tid efter at jeg i et foregaaende Brev havde yttret for Dig, bedste Ven, den Tanke: at Præsten

maatte ansee sig for sin Sogneungdoms første Opdrager, lærte jeg at kjende et nyt tydsk Skrift, hvori den geistlige Mands pædagogiske Bestemmelse endog er gjort til det Væsentlige af hans Kald. Jeg sender Dig denne interessante Bog *), da Du vistnok deri vil finde mange skjønne Ideer, og tillige faae Forfatteren kjer, fordi han med saa megen Varme driver paa at gjøre Religiøsitet til det høieste Formaal for al Opdragelse. Det er nemlig ei alene i Modsætning af vore Dages irreligiøse Aand, at vi maae give Forfatteren Ret, men det er en Grundsætning, som bør gjøres gjeldende for alle Mennesker til alle Tider. Thi ogsaa her spørge vi med vor store Mester: hvad gavner det et Menneske, om han vinder den ganske Verden, men tager Skade paa sin Sjel? Forholder dette sig nu saa, og kan man med Sandhed sige, at Menneskets Opdragelse til Himmelen bør fortsættes igjennem hele Livet: saa er det aabenbart, at Thilo ei uden Grund kalder Geistlighedens Bestemmelse pædagogisk, og at jeg i disse mine Breve har fulgt en naturlig Orden, i det jeg betragtede Præsten først

*) Die pädagogische Bestimmung des Geistlichen als Wesen seines Berufs. Ein Handbuch für angehende Theologen, Erzieher und Prediger, von L. Thilo.

som Pædagog. Men da jeg nu befinder mig paa det Punkt, hvor Overgangen skal gjøres fra de Unges til de Vornes Opdragelse, eller med andre Ord: da jeg skal betragte Præsten i Forhold til sin Menighed (Catechumenerne bleve af de Gamle ikke regnede blandt Menighedens ordentlige Lemmer) saa seer jeg mig sat i nogen Forlægenhed, deels fordi den Mark, som aabner sig for mig, er saa stor og rig paa Gjenstande, blandt hvilke det er vanskeligt at vælge de interessanteste, og deels fordi det mangler mig i dette Kapitel om Sjelesørgernes Pligter paa selvanstillede Erfaringer, med mindre det maatte tillades dertil at regne de Jagttagelser, jeg har gjort ved at omgaaes baade med værdige og uværdige Sjelesørgere. Men Hensigten af disse Breve er jo heller ikke at udtømme Pastoraltheologien — det overlader jeg gjerne til Dig og andre erfarne Mænd, ligesom jeg med Fornøielse seer, at flere af dine Embedsbrødre have nyligen leveret Bidrag dertil ved forskjellige af vore nu ogsaa i videnskabelig Henseende interessante Stiftssynoder*); — kun enkelte Momenter, som enten ei

*) Saaledes har f. Ex. Præsten Strøm ved Roskilde Landemode forelæst en Afhandling om Præsten som Sjelesørger: Præsten Valndan Müller ved Fyens Stifts Landemode en Afh. om Præstens Troster-

kfom overveies, eller som, fordi de høre til Da=
is Orden, fortjene en gjentagen Drøftelse, har
lovet at ville berøre i denne vor Brevvexling.
ot har hverken Du fordret eller jeg givet Dig
vte om, da vi begge vel vide, hvor vanskeligt
er for den Skribent, som seer mere paa Sand=
end paa Roes for Originalitet, at sige noget
)t om bekjendte og hundrede Gange drøftede Ma=
ier; men Du har ikke desto mindre forvisset mig
i din Tak, hvis det lykkedes mig at gjøre Dig dine
igter ogsaa i denne Henseende kjerere og lettere
udøve. Skjøndt jeg nu vel neppe tør haabe
t at naae dette Maal, lyder jeg dog som sæd=
alig din venskabelige Opfordring.

Tillad mig da først at lykønske Dig, Du go=
Hyrde med det store og betydningsfulde Navn
Sjelesørger, som, hvis det ikke er en tom
d, alene er tilstrækkeligt til at adle Standen,
som derfor burde hæve den langt over den lat=
lige Forfængelighed at søge Rangtitler, hvilke
i dog maa dele med Enhver der forstaaer ved
nge eller andre Midler at dække sin Ubetydelig=

Embede hos Syge og Døende; Præsten Dr. R.
Møller ved Falster=Lollands=Stifts Synode om
Hvorledes Præsten kan vække Interesse for sit Em=
bede, See Dansk Lit. Tid. 1824, No. 29 og 30.

hed med Rangens usle Flitterstads. Held Dig, min Ven, at et Embede er blevet Dig betroet af den Vigtighed, som det er: at bære Omsorg for sine Brødres Sjel, og dobbelt Held Dig, at Du er blevet Sjelesørger paa en Tid, og et Sted, hvor Trangen til denne Omsorg levende føles og erkjendes. Thi at Fromheden selv i Trængselens Dage dog saa temmelig havde holdt sig i Jyllands Heder, havde jeg stedse formodet og min Formodning er ved dine Breve bleven stadfæstet; men hvad Tiden betræffer, da har jeg allerede før bemærket, at den, uden endnu at fortjene nogen Lovtale, dog aabner blidere Udsigter for Christendommens Venner. Der udfordres dog ei længer, som for to Decennier siden, en vis Heroismus for at bestemme sig til den geistlige Stand; Præsten kan dog ikke nu, som dengang *), med Føie siges "at være sat i den Nødvendighed, kun endnu at beholde sin Embedscharakteer i Kirken og for Alteret, og i alle øvrige Forhold at maatte aflægge

*) Som det f. Ex. hedder i Fortalen til anden Deel af Niemeiers Haandbog for christl. Religionslærere, en Bog som blev skrevet i de værste Dage, og som vist har bidraget meget til at standse Vantroens Strøm og vedligeholde Agtelsen for Læreembedet. Den blev oversat paa Dansk 1798 paa Gyldendals Forlag.

n, hvis det er ham magtpaaliggende ei at ude-
kkes fra de cultiverede Stænders Kredse". Ind-
mmer man end ikke i vore Dage Geistligheden
ı Agtelse, som baade dens Bestemmelse og dens
ke Medlemmers Fortjenester kunne gjøre Fordring
a: saa anseer man den dog heller ikke for over-
dig og unyttig *); bruger man den end helst
jordiske Øjemed, f. Ex. til Regnskabsførelse,
ttigvæsen o. m. desl. saa overseer man dog ikke
nske dens Vigtighed til at fremme Sandhed
christelig Dyd. Vistnok er Skridtet endnu
rt herfra til Erkjendelsen af det geistlige Embe-
og navnlig den samvittighedsfulde Sjeleom-
gs hele Værd; ei heller tyde Tidens Tegn hen
ı, at dette Skridt snart vil vorde lagt tilbage.
I hvor koldt tale ikke vore fleste christelige Stats-
nd herom i Sammenligning med Rousseau
Ex. der dog saa ofte er bleven kaldet en uchriste-

) End sige: skadelig; thi saa vidt gik Revolutions-
raseriet. See f. Ex. Münters Program om Pa-
storaltheologien af A. 1797, hvor iblandt andet
disse Ord læses S. 8. "Ogsaa blandt os høres
Stemmer, som ere imod Geistligheden, og ved
at gaae ud fra Ringeagtelse for Embedet, ansee
Standen selv for overflødig og skadelig. "Og Be-
viis for Sætningens Rigtighed indeholder f. Ex.
Riegels's Skrifter.

lig Philosoph. De Ord, han om denne Sag har lagt sin savoyiske Vicar i Munden, ere bekjendte nok, men da de fortjene atter og atter at læses, og Du ikke eier Emil, vil jeg afskrive dem til din Opbyggelse *): "Jeg har allerede længe, siger Vicaren, tragtet efter den Ære at blive Sognepræst. — — Jeg finder intet saa skjønt, som at beklæde dette Kald. En god Sognepræst er Godhedens Tjener, ligesom en god Dommer er Retfærdighedens Tjener. En Præst har aldrig noget Ondt at gjøre; kan han end ikke altid udrette det Gode ved sig selv, saa er han dog stedse paa sin Plads, naar han beder Andre derom, og ofte opnaaer han det, saafremt han kun forstaaer at erhverve sig Agtelse. O blev det ikkun min Lod, i vor Biergegn at forestaae et ringe Præstekald iblandt gode Folk: hvor lykkelig vilde jeg føle mig. Thi det forekommer mig, at jeg vilde gjøre mine Sognefolk lykkelige. Jeg vilde ikke gjøre dem rige, men jeg vilde dele deres Fattigdom med dem. Jeg vilde befrie dem fra hiin Haanhed og Foragt, som er mere trykkende end Nød og Mangel. Jeg vilde lære dem at elske Eendrægtighed og Retfærdighed, som ofte forjager Elendighed og stedse gjør

*) V. Emile, Tom. 3 pag. 132 seq. Amsterd. 1762.

taalelig. Naar de saae, at jeg i ingen Maade
›e noget forud for dem, og alligevel levede
:ds: saa vilde de lære at trøste sig over deres
ebne, og at leve tilfreds ligesom jeg. I min
:rviisning vilde jeg binde mig mindre til Kir-
end til Evangeliets Aand, thi i Evangeliet
:roeslæren simpel og Sædelæren høi og ædel;
finder deri faa Ceremonier men mange Exem-
paa Menneskekjerlighed. Førend jeg lærte dem,
man bør gjøre, vilde jeg altid beflitte mig
først at gjøre det selv, paa det de maatte til-
:indsee, at jeg tænkte som jeg lærte. Dersom
avde Folk af anden Religionsbekjendelse (Vi-
r nævner Protestanter) i mit Nabolaug
i mit Sogn, saa vilde jeg i alt, hvad christe-
kjerlighed angaaer, ingen Forskjel gjøre imel-
dem og mine Sognebørn; jeg vilde bringe
alle uden Undtagelse til at elske hinanden, at
: hinanden for Brødre, bære Agtelse for alle
gioner, og leve fredsommeligen enhver i sin."
— — Og kort i Forveien havde han sagt:
dog nu allerede, som en af de Ringeste i den
lige Stand, forretter jeg alle dens Handlin-
ned høitidelig Ærbødighed. Jeg gjennemtræn-
nig ganske med Tanken om det høieste Væsens
eftæt; tænker paa dets Nærværelse, paa den

menneskelige Aands Utilstrækkelighed, der begriber saa lidet af det, der angaaer dens Ophavsmand. Jeg ydmyger min Fornuft for den høieste Intelligenz. Jeg siger, hvo er du, at ville maale den Uendelige? —— I Følelsen af mit Kalds Hellighed vil jeg overhovedet aldrig tale noget, som skulde gjøre mig uværdig til at opfylde dets høie Pligter."

Saa skjønt, som Rousseau her, have kun faa skildret det Sindelaug, der bør besjele Præsten; men neppe har nogen af alle de Skribenter, som siden Reformationen have givet sig af med Pastoraltheologien, undladt at indskjærpe de tvende Hovedstykker, paa hvis Jagttagelse Alt her kommer an, først at holde sig i Underviisningen til Evangeliet (sagde de just ikke alle, som Vicaren, til Evangeliets Aand, saa forudsatte de dog, at de Troesnormer, de anpriste, stemmede overeens dermed); og for det andet at bestræbe sig for selv at udøve det Gode, som de lærte Andre. Saaledes hedder det f. Ex. i Hemmingii Pastor, den danskluthersk Kirkes ældste Pastoralanviisning: Nocentissima ecclesiæ pestis est malus pastor. Malus autem est, et qui male docet maleque vivit; et qui bene docet sed male vivit: et qui male docet sed bene videtur vivere. Contra au-

m solus is meretur audiri bonus pastor, qui ut cte docet ita et sancte vivit. Is enim utraque nu coelestem Jerusalem ædificat. Doctrina im quid, exemplo quomodo agendum sit, tendit."

Og vist er det, at hvis noget retskaffent il udrettes, eller, som Hemmingsen taler, hvis t himmelske Jerusalem skal opbygges paa Jorden, a maa der være Harmonie imellem Bygmesternes ord og Vandel, Lære og Levnet. Desværre har in, siden den gamle Kirketugt forfaldt, i alle rker været altfor overbærende med det sidste, ar det kun ikke gik til den høieste Grad af Usæighed. Hvor faa ere ikke de Præster, som ere one afsatte formedelst forargelige Sæder, imod mange, som have fortjent det? Og dog bemær Niemeier saa rigtigt i sin Haandbog (2 Deel . 207) at naar de geistlige Retter mangen Gang iffe langt skarpere smaae Afvigelser fra eller yldige Yttringer om den vedtagne Lære, end revse offentlige Forargelser: saa er dette dobbelt lgiveligt, først fordi de Geistliges anstødelige onet har til alle Tider langt mere befordret ntro og Letsindighed, end theologiske Vildfaser; og for det andet ere faa menige Christne i and til at bemærke den fine Forskjel imellem

Læreformerne, men desto mere til at iagttage det, som i deres Læreres Vandel er stridende imod deres Lære. — Enhvers Erfaring vil uden Tvivl stadfæste dette; i det mindste har jeg aldrig hørt nogen Almuesmand at klage over eller engang bemærke Præstens Kjetterie (skjøndt dette i vore Tider vel hist og her har gjenlydet fra Prædikestolen); men tillader Præsten sig derimod moralske Anomalier, da taler hele Sognet derom. Jeg har mere end een Gang beundret Bondens rigtige Tact i saa Henseende. Hvilke Udskeielser andre conditionerede Folk i Sognet f. Ex. Herremanden begaaer, lægge de ei saa nøie Mærke til; men paa Præsten have de et vaagent Øie: Herremandens Synder sætte de i Classe med deres egne; men Præstens anslaae de langt høiere. Thi ligesom de kalde ham en Herrens Tjener, en Guds Mand, Menighedens Fader, saaledes kræve de ogsaa af ham rene Sæder og en apostolisk Vandel. De vide, at han ei alene er sat dem til et Lys, men ogsaa til et Mønster; og skal noget mangle, da savne de langt hellere hos ham Forstandens og Talentets Glands, end det deeltagende Hjertes Reenheed. Den Præst, som intet veed uden Christum den Korsfæstede, men som forkynder Denne og vandrer troligen i hans Fodspor, er dem kjer og dyrebar, imedens de for-

agte den begavede Orator, naar hans Liv ei svarer til hans Lære. Intet Under; thi sæt endog, at det lykkedes den sidste ved en Kunst, hvorom jeg rigtig nok intet Begreb kan gjøre mig, at tale med Klarhed og Varme om de Bud, han selv dagligen overtræder, f. Ex. at anbefale Gavmildhed, Fredsommelighed og Kydskhed, medens han selv sønderslides af Gjerrighed, Tvedragt og Utugtighed, hvad skal han derved udrette? hvorfra skal den uforberedte Tilhører laane Kraft og Opmuntring til at udrydde Syndens Rod? Hvorledes skal den uvidende, fattige, nedtrykte Almuesmand kunne iværksætte det, som falder den oplyste, velhavende og hædrede Præst saa vanskeligt, ja, som det synes, umuligt. Ei at tale om, at en saadan Lærer, hvis han forestaaer en i høi Grad fordærvet Menighed, aldeles mangler det eneste tænkelige Middel til at faae den vakt af sin moralske Døsighed og Uteerlighed, det, som jeg rigtig nok kun i faa Tilfælde tør anbefale, men som da ogsaa kan være af overordentligt Vægt, det: med ædel Frimodighed at henvise til sit eget Exempel. Tør end Ingen iblandt os sige med vor over al Skrøbelighed ophøiede Frelser: "Hvo af Eder kan overbevise mig om nogen Synd?" saa bør dog Enhver af os kunne sige med Paulus: "Efterfølger mig, mine

Brødre! og seer paa dem, der saaledes leve som Vi, hvilke I have til Mønster".

Dog — derom ere ei alene vi enige, men selv de Uværdige, som i Gjerningen fornægte hiin Sandhed, maae bekjende den i deres Hjerter som med deres Læber. Ere de ikke aldeles fordærvede, da ønsker de vel endog en udvortes Tvang, som kunde sønderrive de Sandselighedens Lænker, de i Grunden skamme sig ved, endskjøndt de ikke føle hos sig Kraft nok til at bryde dem. Men skulde de endog være saa dybt sunkne, at de ikke ønske dette, saa kræver dog Kirkens og Religionens, ja selve Statens Interesse, at den udvortes Tvang træder istedet for den indvortes. Saaledes kommer jeg til at berøre den gamle Stræng, som Du og enhver nidkjer Lærer saa gjerne seer i Bevægelse, men hvis Lyd de magelige Lærere og Opsynsmænd søge paa enhver Maade at dæmpe, den nemlig: at der for at haandhæve Lærerstandens Anseelse og befordre dens Gavelighed burde imod dens uværdige Medlemmer d. e. saadanne, som give et forargeligt Exempel, ingen Skaansel finde Sted. Vil man hædre den lange Kjortel, da lade man ingen Plet upaatalt hvile paa den; da fradømme man den Enhver, som efter Lovene har fortjent saadan Straf. Hvad der har vakt offentlig Forargelse,

det vorde offentlig straffet. Det er ei christelig Medlidenhed (thi det er at give Djevelen Medhold) naar man neddysser Forbrydelser af geistlig Mand, hvad enten det skeer for at begunstige Forbryderen eller i den Hensigt at skaane Standen. Jeg vil ei tale om det allerfarligste Tilfælde, ihvorvel man har forsikkret mig, at det er skeet i et evangelisk-christeligt Land: at slig Forbryder, da ingen Menighed længer vilde taale ham, havde erholdt Afsked i Naade med rundelig Pension, følgelig ogsaa Tilladelse til at bære i Fremtiden Ordensdragten. Skulde saadant finde Sted, da maatte man vel ønske den gamle hedenske Sædelærer tilbage, paa det at han kunde gjentage til de Christnes Beskjæmmelse: "Troe I da, at det vil mangle paa Lastefulde, siden I fremsætte deslige Belønninger for Lasten!"

Dog, Gud være lovet! saadanne Ulve trænge sig sjelden ind i Faarestien. Men en Kirke kan være fri for aabenbare Forbrydere iblandt sine Lærere, og dog være saare slet betjent; thi, som bekjendt, er der en uoverskuelig Afstand imellem Fare for at blive domfældet ved Lovens Bogstav, og Vished om at kunne bestaae for Samvittighedens Domstoel. Og det er os dog ikke nok at faae det første Slags udelukket fra Kirkens Bestyrelse; men vi ønske tillige at see den forsynet med Tjenere

af sidste Slags. Hvorledes dette sikkrest iværksættes? — er et Spørgsmaal, som jeg maaskee en anden Gang skal besvare Dig: her skulde jeg blot, efter din Anmodning, levere nogle Træk til Billedet af en værdig Sjelesørger.

Mig synes da, at ligesom Pauli Ord: "Jeg var Alt for Alle", kunne, rigtigt forstaaede, ansees som en passende Text for den hele Pastoraltheologie, saaledes kan jeg ogsaa her beqvemt lægge dem til Grund for mine Betragtninger, og det saameget snarere, som jeg ogsaa maa tage Hensyn til adskillige Misbrug, og disse Ord, naar de misforstaaes, virkelig kunne bruges til Besmykkelse for alle de Feil, den letsindige eller ukloge Sjelesørger kan forfalde til.

Men da Præsten ogsaa som Sjelesørger snart har sin hele Menigheds Vel for Øie, snart kun enkelte Medlemmers: saa ville vi nu betragte ham særskilt under hvert Synspunkt.

Jeg vil begynde med den Bemærkning, skjøndt den i sig selv er overflødig: at der imellem den Rolle, Præsten udfører som offentlig Person eller Embedsmand, og den, han spiller i sit private Liv, ingen Disharmonie maa finde Sted; at han om Religion, Sædelighed og enhver alvorlig Gjenstand maa tale i sin Dagligstue med samme

Deeltagelse og i samme Tone som paa Prædikestolen; at han i sin fortrolige Omgangskreds og iblandt sit Tyende maa søge at vække Sands og Ærbødighed for det Hellige, saa godt som i hele Menighedens Forsamling; at han endelig selv tilligemed Sine flittigen og værdigen bruger de Naademidler, hvis Brug han saa indstændigen anbefaler Andre.

Hvad nu Brugen af disse og overhovedet Forvaltningen af Gudstjenesten angaaer, da var her Stedet for mig at tale udførligt derom, hvis jeg skrev en systematisk Afhandling; men et Brevs indskrænkede Rum og specielle Bestemmelse byder mig at forbigaae meget, især naar det af Andre i nyere Tider her i Danmark er behandlet. Du kjender ligesaa godt som jeg alle de liturgiske Skrifter, som de værdige Mænd, Bastholm og Boysen, ved deres Forslag til Kirkeskikkenes Forandring fremkaldte. Acterne i denne Sag kunne vel nu ansees for at være sluttede for den videnskabelige Domstol, i det mindste er neppe noget væsentlig Moment forbigaaet; der staaer altsaa kun tilbage at erfare Revisorernes Dom. At denne ikke endnu er blevet bekjendtgjort, og heller ikke nogen Forandring i Kirkeskikkene af Regjeringen befalet eller billiget, er maaskee en Lykke, da Tiderne hidindtil have været altfor revolutionære til at nogen Hovedfor-

andring med Sindighed, Consequenz og Fasthed kunde iværksættes. Tvertimod er det meget at formode, at enhver Forandring vilde under hiin Gemytternes Spænding være mislykket; thi var den blevet udført efter Palæologernes Ideer, havde Neologerne fordret ny Ombannelse; og var den skeet efter Neologernes Fordringer, vilde Almeenheden uden Tvivl snart have ønsket det Gamle tilbage. Til en snild og vel sammenhængende Forening af det probate Gamle og det hensigtsmæssige Nye udfordres moden Eftertanke og Tid. Den eneste Uleilighed, som denne Udsættelse af Reformen har medført, er den Uovereensstemmelse, som nu finder Sted imellem adskillige Menigheders Formularer, især ved Daaben og Ægtevielsen, idet nogle Præster holde sig til de gamle, imedens andre bruge nye, og da ikke alle de sidste have kunnet ene sig om de samme (ihvorvel den Slesvigholsteenske Agende har for Mange været et Foreeningspunkt) saa dele Varianterne sig i flere end to Familier. Vistnok har selv denne Inconvenienz atter sin gode Side — hvorfor ogsaa den selvtagne Frihed nyder Regjeringens tause Samtykke — idet den forbereder Gemytterne til bedre at finde sig i den forestaaende Forandring, naar den engang udføres. Kun at

:e Præster ville bruge denne Frihed, der iøvrigt saa lader sig forsvare ved den ældste Kirkes Ex= :pel, med sømmelig Bestræbenhed, og ikke sætte Ære i at forandre, naar de ikke tillige kunne rbedre det Gamle; men jeg har stundom hørt platteste og smagløseste Tirader satte istedet for heiligste og hjerteligste Taler af det gamle Ritua=

Var det end blot for at forebygge saadant ytte i Fremtiden, maatte man ønske at see Re= :men snart iværksat. Men der er flere Grunde, a aftvinge os dette Ønske. Det kan med Føie tages, at de hæderlige Mænd, som udgjøre den urgiske Commission, nu ere færdige med Acter= 3 Revision og enige om Grundsætningerne, som) Forandringen bør følges; vi tør heller ikke saa= urt, ja maaskee aldrig, haabe gunstigere Tider : et saadant Foretagende, end nærværende er, Revolutionssvimmelen har lagt sig, da Ny=)ssygen er tæmmet, og da dog paa den anden .de den derved bevirkede Reaction, Tendenz til .tholicisme og Obscurantisme, lykkeligviis endnu e har faaet Indpas i Danmark. Trang til Op= ggelse og Andagt begynder igjen at mærkes; og :a for at stemme den Andægtige, ei for at lænke potteren, er det værdt at foretage Forandring :d Gudstjenesten. Er det kun ved Fromhed,

ved Bod og Bedring, at et Folk kan reise sig fra sit Fald: da veed det dybt nedbøiede Danmark hvad det har at gjøre; det speile sig i Preussernes Exempel! Hvor herligt hævede ikke dette Folk sig fra den Tid af, det erkjendte sin Svaghed! Nu ile de vakre Helte fra Fædrenelandets Alter til Herrens Huus; her søge de nu at vedligeholde den Ild, de ved hiint have antændt; og deres Konge kommer dem med nye Foranstaltninger imøde. Du har uden Tvivl, min Ven, selv i din Afkrog læst den Bekjendtgjørelse fra den preussiske Regjering, jeg her sigter til; de væsentligste Puncter deri, som af Regjeringen indskjærpes den nedsatte liturgiske Commission til Veiledning, vil Du finde oplyste med fortræffelige Anmærkninger i en Afhandling i Athene *). Imod den overdrevne Værd, som hiin Bekjendtgjørelse tillægger det Ceremoniefulde og Stærk-Sandselige har vor Landsmand gjort grundet Indsigelse, og overhovedet leveret en skjøn Commentar til Niemeiers sande Ord (i Haandbogen 2 Deel S. 294). Jo meer en Menighed kan undvære disse udvortes T.ng, dette Lærerens forskristmæssige Gebærdesprog, disse ofte i

*) Nogle Bemærkninger, i Anledning af den Forbedring i den offentlige Gudstjeneste, man i Preussen søger at iværksætte. See Novemberhæftet 1814.

det Spøgende faldende Andagtstegn, denne Kirkernes og Alternes forfængelige Pynt, desto nærmere er den kommen Guds Tilbedelse i Aand og Sandhed".

Til at fremme denne Guds Tilbedelse kunne da og i den simpleste Form de tvende Sacramenter, som vor Kirke med Føie har tillagt saa fortrinligt Værd, virke overordentligt, naar de kun administreres af ærværdige Mystagoger. Men idet jeg ønsker dem haandhævede i deres hele ædle Simpelhed, er det dog ikke min Mening, at vi fra dem skulde skille de ypperlige subsidiariske Anstalter, som Fædrenes Viisdom har tilføiet og hvorved Kirken i Aarhundreder har befundet sig saa vel, jeg mener den høitidelige Fornyelse af Daabens Pagt ved Confirmationen, og den forberedende Indgang til Herrens Bord, igjennem Skriftestolen. Jeg veed ikke hvilket af disse Hjelpeinstituter jeg skal indrømme den første Plads; men det vide vi alle, at paa deres rette Anvendelse beroer for en stor Deel Naademidlernes gavnlige Indflydelse. Og af denne Grund maa det kaldes en af Catholikernes tilgiveligste Vildfarelser (om det ellers er nogen, da Sacrament er et blot kirkeligt Udtryk, og de ældste Skribenter variere i at angive dets Betydning) at de have op-

høiet Confirmationen og Skriftemaalet til Sacramenters Rang. Endbog Confirmationen hos dem ikke er af den Vigtighed (betragtet som moralsk Dannelsesmiddel) som i vor Kirke. Men ihvor høit jeg agter Confirmationen, saa sætter jeg dog Skriftemaalet aldeles ved Siden af den. Hvad hiin Handling har forud i Intension, det vinder denne tilbage i Extension: hiin gjør et stærkere, denne et gjentaget og derfor varigere Indtryk. Selv det dybe Præg af Høitidelighed, som den deeltagende Sjelesørger veed at give Confirmationen, og de derved vakte alvorlige Forsætter vilde i Verdens Tummel og Lidenskabernes Oprør snart forsvinde, dersom Kirken ikke havde sørget for Leilighed til at fornye dem. Men en saadan findes i Skriftemaalet, om hvis overordentlige Virkninger man bedst kan overtyde sig i den catholske Kirke, (forsaavidt nemlig som det ikke ved jesuitisk Casuistik har tabt sin Anseelse) deels forbi det er denne Kirkes saa godt som eneste moralske Opdragelsesmiddel, deels forbi det her er sat i saa nøie Forbindelse med Kirketugten; men ogsaa i vor Kirke (skjøndt den, for at forebygge hierarchisk Samvittighedstvang, har givet det en mindre streng Form) gjør det, som Du af Erfaring maa vide, uendelig megen Nytte. Skriftestolen forener næ-

sten alle den private Samtales Fordele med det offentlige Foredrags høitidelige Indtryk. Skriftefaderen taler i Religionens Navn, men tillige i sit eget; han afhandler almindelige Sandheder, men med idelig Anvendelse paa de faa tilstedeværende Personers individuelle Trang; thi at skrifte et stort Antal paa eengang er imod denne Indretnings Bestemmelse, forsaavidt som det hindrer dens største mulige Gavnlighed. Rigtig nok blive saadanne Skriftetaler, som jeg her kræver, om ei den vanskeligste Deel af det præstelige Embede, saa dog den, der udfordrer størst Klogskab og Menneskekundskab. Imidlertid vil et velvilligt og for sine Brødres Tarv omhyggeligt Hjerte give ogsaa den mindre øvede Menneskekjender og den mindre begavede Taler en Veiledning, som i de fleste Tilfælde vil lede ham sikkert og bevare ham for Anstød.

Men saa høit jeg skatterer det private Skriftemaal, saa lidet ynder jeg den private Communion, ligesom da ogsaa denne Benævnelse indeholder i sig selv en Modsigelse (contradictionem in adjecto), thi hvad communio, hvad Deeltagelse, hvad Opvækkelse af almeen Broderaand, hvad Erindring om alle Menneskers Lighed for Gud, hvad Forestilling om almindelig og gjensidig Men-

neskekjerlighed finder Sted, hvor een eller to Christne, ligesom udelukkede fra eller hævede over det store Brodersamfund, nyder i Eenrum den hellige Nadvere? Ikkun i Nødsfald, følgelig alene i Sygdomstilfælde, burde privat Communion tillades. Og dog gives der og i Danmark (som Niemener klager med Hensyn til Tydskland, Haandb. 2 D. 293) mange adelige (ogsaa uadelige) Herskaber som communicere paa en besynderlig Dag i Ugen, for ikke at blande sig med Folket." Det er vanskeligt, tilføier samme Forfatter, at holde sin Fortrydelse tilbage over en saadan svaghjertet Føielighed hos de Geistlige." Jeg har ogsaa før, som du veed, ivret imod Geistlighedens Føielighed i denne Henseende — og upaatvivleligen har den fra Begyndelsen af havt Skylden —; men jeg tilstaaer Rigtigheden af dine Modbemærkninger: at det nu vilde være vanskeligt for Landsbypræsten paa egen Haand at afskaffe denne Misbrug, da den deels har saa mange Aars Hævd for sig, deels, naar den af Præsten nægtedes fortsat, vilde letteligt ei alene paadrage ham sin Kirkepatrons Uvenskab, men maaskee endog have til Følge, at denne med sin Familie — hvilket desværre paa flere Steder skal være Tilfældet — ganske unddrog sig fra Sacramentets Nydelse. Det var derfor ønskeligt,

at Biskopperne vilde foranledige en almindelig Foranstaltning, hvorved denne saa hensigtsstridige Maade at nyde Nadveren paa, kunde afskaffes. Noget kan dog Præsten paa egen Haand bidrage dertil; for det første selv communicere om Søndagen tilligemed Menigheden (i de allerfleste Tilfælde vil han dog kunne faae en Nabopræst til at uddele Sacramentet ogsaa paa en hellig Dag); dernæst venskabeligen forestille Kirkepatronen og de øvrige fornemme Folk i Sognet, hvor smukt og passende det er at nyde det hellige Erindringsmaaltid i Forening med Christne af alle Stænder, og med Tilsidesættelse af alle tilfældige Fortrin. Endelig er denne Sag af saadan almeen Vigtighed, at den ogsaa i større Sogne, og hvor de Misbrugendes Antal er stort (thi enkelte Mænds Forseelse maa aldrig udpeges i almindelige Forsamlinger) kunde omtales paa Prædikestolen, saaledes som jeg seer at den ærværdige Reinhard har gjort i den anden af sine Prædikener i Aargangen 1811, den sidste han fik fuldendt. Du kan neppe endnu have faaet disse, og da Du skatter de reinhardske Prædikener ligesaa høit som jeg, vil Du intet have imod, at jeg her à propos leverer Dig Indholdet af denne. Først bemærker Taleren, at af alle christelige Anstalter er ingen blevet tidligere og skammeligere

vanskabt og misbrugt end den hellige Nadvere; i Reformationstiden skede vel meget for at gjengive den sin oprindelige Betydning, og føre dens Høitideligholdelse tilbage til det sande Øiemed; men Taleren vilde nu ikke undersøge, om det ei havde været muligt, at komme den simple og høie Form, som denne Anstalt havde ved sin Stiftelse, endnu nærmere og give dens Helligholdelse en endnu hensigtsmæssigere Indretning; men han vilde kun afsløre de Feil og Mangler, som i Henseende til den hellige Nadvere fandt Sted i hans Menighed. Mange — saa klager han — tage neppe een Gang om Aaret Deel i dette Maaltids Høitideligholdelse, eller kunne selv i flere Aar neppe beqvemme sig til engang at nyde det: Andre forsømme af Ligegyldighed eller Foragt ganske den hellige Nadvere: Andre mangler det ved denne Høitid paa det fromme Alvor, hvormed samme bør nydes: mange af de fornemmere Christne og Christinder lade det ved Alteret komme til anstødelige Udbrud af en daarlig Rangsyge, eller affondre sig fra Menigheden, og nyde det hellige Maaltid, enten af hemmelig Stolthed, eller af uværdig Skamfuldhed, eller af Foragt for de kirkelige Indretninger, eller af Modbydelighed for een eller flere af deres Medchristne, eller endelig formedelst forudsattede Me-

inger, kun i et Privathuus." — Desværre skulde
g let i den danske Kirke finde Bilag til alle disse
nker, men jeg vælger, som Cicero, ved deslige
eiligheder hellere fremmede end indenlandske Ex-
mpler.

Dog det nytter kun lidet at klage, hvor der
al handles. Rigtig nok maa man kjende det
nde, førend man kan raade Bod derpaa; men
et har jo længe været kjendt: lader os altsaa ile
ed at lægge Haand paa dets Helbredelse. Men
vorledes læges da bedst de dybe Saar, som det
6de Aarhundredes Vantro har bibragt den christe-
ge Kirke i Almindelighed og dens offentlige Guds-
eneste i Særdeleshed? See dette er det store Pro-
em, som for nærværende Tid sysselsætter saa mange
rde og fromme Mænd i Europa, og som Du
lgelig ei vil vente fyldestgjørende løst i et Brev,
ær da dette allerede er blevet saa langt, at jeg
aae haste til Enden. Altsaa kun et Par Be-
ærkninger.

Derom ere da alle Sagkyndige for lang Tid
den enige, at den blotte Forandring af nogle
ormularer og Ceremonier ingenlunde vil udrette
a store Ting: visselig vil dertil udfordres kraf-
gere Forholdsregler. Det var en voldsom Strøm,
m nedrev Helligdommens gamle stærke Mure;

der behøves da ogsaa store og forenede Kræfter til at opføre dem paa ny. Og siden Kræfterne kun ere to Slags, moralske og physiske, eller indvortes og udvortes Tvang, saa har jeg ved at tale om en Forening allererede tilkjendegivet, at jeg er af deres Mening, som holde for, at Kirketugtens Gjenindførelse er, tilligemed fortsatte Bestræbelser for Folkets Oplysning, en nødvendig Betingelse for Sædelighedens og Religiøsitetens Gjenopreisning iblandt de christelige Nationer. Efterat jeg har overveiet alle Kirkers Vilkaar i nærværende og forbigangne Tider, og efterat jeg har lagt Mærke til Virkningerne af de forskjellige Forbedringsforsøg, man hidindtil har anstillet, saa forekommer denne Udvei mig at være den eneste tilstrækkelige. Dig, min Ven, behøver jeg ikke at sige, hvormeget det har kostet mig at komme til dette Resultat. Du veed, at den Tid, da jeg begyndte mit kirkehistoriske Studium, vare ganske andre Principer gjældende; ogsaa har jeg endnu Hierarchiets Rædsler *) i saa frisk

*) Og hvo som har glemt dem over Vantroens ei mindre skrækkelige, kan let ved at betragte de seneste Begivenheder i Spanien, fornye dem i sin Erindring. Lader os da ei atter, reddede fra Scyllas Svælg, kaste os i Charybdis!

Hukommelse, at jeg visselig ei vil anprise nogen Indretning, hvorved den protestantiske Geistlighed kunde opsvinge sig til Folkets Herrer, da de i saa Fald snart vilde ophøre at være dets Lærere: Ei heller er det den ældste Kirkes Poenitenzøvelser i deres hele Omfang og Strængheb, jeg vil tilbagekalde; det er blot den Disciplin, som beholdtes efter Reformationen, og det i de liberaleste evangeliske Kirker f. Ex. den danske, hvilken jeg ønsker gjenindført. Saalænge jeg altsaa vandrer i Luthers og Melanchtons, Palladii og Bugenhagens Fodspor, behøver jeg vel ikke at frygte for Navn af Hierarch. Det var altsaa ikke af denne Aarsag, at jeg ømmede mig ved at rykke frem med mit Forslag, men jeg frygtede for at man kunde misbruge det til at berøve den frivillige Dyd og den uhyklede Fromhed den Glands, hvori den, som Tingene nu staae, har bedst Leilighed til at vise sig, og derimod sammenblande den med en ved Lov og Tvang frembragt Gudsfrygt. Stedse er det mig en behagelig Tanke, naar jeg nu undertiden seer vore kjøbenhavnske Kirker propfulde af Mennesker, at ingen af disse kommer her ved Tvang, men alle af Lyst til at opbygges og undervises. Stedse er det mig en dobbelt Glæde, naar jeg i disse den kirkelige Frihebs Tider kan nærme mig Herrens Bord omringet af

en Mængde Christne af forskjellig Stand. Men naar jeg siden betænker, hvor faa Kirker der nu er i den folkerige Hovedstad, og hvor mange tusende iblandt dens Indvaanere der enten aldrig eller dog kun yderst sjelden besøge Guds Huus og det netop blandt dem, som meest trænge dertil, da er jeg nærved at gaae over til anden Mening. Intet synes ved det første Diekast mere upassende, end at commandere Soldater compagnieviis i Kirke; men et af to, er det dog bedre, at de komme der efter Commando (kun ikke paa Parade, som man ulykkeligviis har kaldet det) end at de slet ikke komme der. Dette erkjende de ogsaa selv. I det mindste svarede min Karl, en Soldat, mig for nogen Tid siden da jeg spurgte ham, om han nylig havde været i Kirke, saaledes: "Nei der komme vi nu aldrig meer; vor nærværende Chef siger, at det er til ingen Nytte. I salig Generalens Tid derimod holdtes der strængt over Kirkeparaden, og Gud velsigne ham derfor! thi vi hørte dog ved den Leilighed mangen Gang en god Prædiken." Da jeg spurgte ham videre: hvorfor han da ikke gik i Kirke alligevel; det var ham jo dog ikke forbudet? saa fik jeg det Svar, "at det ikke var Brug paa Casernen; de andre Soldater gik heller ikke." Du vil heri gjenkjende Bondens Charakteer: han tæn-

ker næsten aldrig selv, men følger desto hellere gammel Sædvane. For saadanne Umyndige er dog en vis Tvang gavnlig. Vistnok har tvungen Kirkegang i sig selv intet Værd; men den kan dog blive Anledning til en stor Velgjerning for den Tvungne. Han vænnes lidt efter lidt til at høre efter Prædikenen, at forstaae den, ja maaskee tilsidst at anvende den: og kommer han saavidt, da bliver det, som i Begyndelsen var ham en byrdefuld Pligt, omsider en kjer Fornøielse. Men uagtet dette forholder sig saaledes, skal Du dog ei frygte for af mig at høre Forslag til Bøder eller anden Straf for dem, som ei besøge Guds Huus eller Herrens Nadvere. Nei! al den Tvang jeg i saa Henseende ønsker, kan finde Sted under den bestaaende Lovgivning, da den indskrænker sig til det, som Præsten kan gjøre i det Store, og som enhver Huusfader, Opdrager, Skolelærer og Institutforstander bør gjøre i det Smaa; d. e. holde sine Sognebørn eller Undergivne til flittigen at bivaane Gudstjenesten, og tillige (hvilket især være de Fornemme indskjerpet!) foregaae dem med et godt Exempel. Vil Du see dine partes i saa Henseende fremstillede in concreto, da modtag Anviisningen saaledes som jeg selv har lært den af en geistlig Mand, hvem Du regner iblandt dine værdige

jydske Embedsbrødre. Da jeg for en halv Snees Aar siden besøgte hans Sognekirke og fandt denne nogle Søndage i Rad gandske fuld af opmærksomme Tilhørere, hvilket jeg i en af Jyllands større og meest polerede Stæder ei havde ventet; tilkjendegav jeg for Præsten min Forundring derover; thi ihvorvel man maatte lade hans Gaver vederfares Ret, havde jeg dog andre Steder fundet dem ypperligere med næsten tomt Huus. Han fortalte mig da oprigtigen det lille uskyldige Middel, han brugte for at holde sin Menighed ved den gode gamle Skik. Naar han en Søndag lagde Mærke til — hvad sjelden skede — at der fra et Huus slet Ingen var i Kirke, besøgte han i Ugens Løb vedkommende Huusfader, erkyndigede sig om Familiens Befindende og tillige om Aarsagen hvorfor alle Husets Folk afvigte Søndag vare udeblevne fra Gudstjenesten. Dette Middel havde han stedse fundet probat. Manden er siden efter Fortjeneste bleven belønnet af Regjeringen, som derved har givet et nyt Beviis paa at den ogsaa skatterer denne Deel af Embedsiver.

See! det er blot saadan Veiledning, eller om Du saa vil kalde den, mild Tvang, jeg ønsker anvendt paa Menighedens uforbærvede, skjøndt maaskee letsindige Medlemmer. Dem maa den

kloge og retsindige Præst ved den Autoritet, hans Embede giver ham, kunne føre til Erkjendelse af deres eget Bedste. Men anderledes forholder det sig med de fordærvede Medlemmer, som lade haant om Præstens Advarsler og give Menigheden aabenbar Forargelse. For deres Skyld er det, jeg ønsker en Deel af den gamle Kirketugt tilbage. At Kirken dertil er berettiget, lader sig let bevise; og at Staten selv befinder sig vel ved at ogsaa Kirken paaanker offentlige Forseelser og Misgjerninger, det har Erfaringen tilstrækkeligen godtgjort. Med Hensyn til den første Punkt henviser jeg, for Kortheds Skyld, de Tvivlende til Ridderordenernes Statuter. Disse tillade ei nogen, der har paadraget sig offentlig Straf, at forblive i Ordenen, og jeg tænker med Føie; thi alle disse Institutter ere byggede paa Æren, og hver den, som begaaer en vanærende Handling, viser noksom, at han ei agter Ærens Love. Men Kirken hviler paa en endnu helligere Grundvold, paa Religionen: og den skulde ei engang have Ret til at give sine Foragtere en Irettesættelse eller for en Tid udelukke dem af sit Samfund? Vel er det sandt, at den christne Kirke ei alene er Hellighedens, men tillige Naadens Samfund — hvorfor jeg heller ikke billiger Novatianernes, Donatisternes o. fl. desl. Me-

ning, som ei vilde, efter gjort Bod og Bedring, gjenoptage de aabenbare Syndere i deres Kirke; — men ei engang Naaden, endsige Helligheden, kan bestaae, hvor Lovløshed og Straffefrihed finder Sted. Altsaa for at haandhæve Kirkens Værdighed og med det samme sætte Grændser for den saa skrækkeligt tiltagende Usædelighed anseer jeg det for ligesaa nødvendigt som tilladeligt, at der i hvert Sogn bliver oprettet et Kirkeraad, bestaaende som i den reformeerte Kirke, af Geistlige og Verdslige, til hvilket et almindeligt, men ei detailleret, Opsyn med Sæderne bliver betroet, dog saaledes at det hverken beføies til nogen Inqvisition eller til at modificere Straffene, men blot sørge for at de i Loven fastsatte Straffe f. Ex. excommunicatio minor og offentlig Afbigt exequeredes paa de Personer, som havde gjort sig skyldige i visse, iligemaade i Loven nævnte Forbrydelser. Et saadant Kirkeraad fik saaledes omtrent det samme at iagttage, som Ordenscapitlet har med Hensyn til Ridderordnernes domfældte Medlemmer. Kun at dette tillige skulde sørge for at de Faldne kunde reise sig igjen. Langt videre gaaer en tydsk Forfatter, som for nogen Tid siden har gjort et lignende Forslag, nemlig den af Pastoraltheologien saa fortjente Schuderoff, som har indrykket i sin Neues

Journal Jahrg. II. Bd. 1. Stück 1. en Afhandling om denne Materie. Deri stemmer han overeens med mig, at Kirken ei skal have Magt til at tilkjende Nogen legemlige Straffe eller Pengebøder; men han afviger fra mig i adskillige Puncter, som Du vil see af følgende hans væsentlige Forslag: "Hvo som forsømmer de gudstjenstlige Forsamlinger, Nadverens Sacrament o. s. v. skal først advares af Kirkeforstanderen om enten at træde ud af Menigheden eller at opføre sig som det sømmer en Christen. Agtes ei herpaa, da meldes det til Kirkeraadet, som i fornødent Fald gientager Advarslen med forøget Alvor. Hvis ogsaa denne Advarsel foragtes, da paafølge for den Gjenstridige disse Straffe: han skal ei kunne blive Kirkeforstander, ei kunne staae Fadder, ei ægtevies af Præsten, men blot forloves af den verdslige Øvrighed; han skal ei kunne blive Formynder, ei aflægge Ed, ei vidne for Retten, ei beklæde noget Dommerembede, og endelig ei begraves med christelige Ceremonier." Du seer selv at dette Forslag indeholder meget, som under ingen Omstændigheder, end sige i vore til censura morum aldeles uvante Tider, lader sig udføre. Efter mine Tanker bør ingen Straf finde Sted for Udeblivelse fra Gudstieneste eller Communion, allerede af den Grund, at Udelukkelse fra

disse aandelige Goder bør være Kirkens høieste Straf. Men sæt at Udeblivelse fra den offentlige Cultus burde paatales: hvorledes tilstædes da de nødvendige Undtagelser f. Ex. for den Syge, for visse Sysler saasom Lægens, uden at ophæve Hovedreglen eller vanskeliggiøre dens Overholdelse. Min anden Indvending er, at nogle af de foreslagne Straffe ere Indgreb i borgerlige Rettigheder saasom Berøvelse af Formynderskab, og at andre ere skadelige for Kirken selv, saasom at Ægteskaber skulde kunne finde Sted, som ei vare indviede af en Præst. For det tredie maae Kirkens Straffe kun være faa; paa det at Vilkaarlighed i Valget af de flere ei skal finde Sted. Den første Straf, nemlig Advarsel, kan vel, efter Christi egen Anviisning Matth. 18, 15–18. modtage flere Grader, og meddeles en høiere Autoritet, naar den sidste Gang gives af det hele Kirkeraad, men den er dog intet nyt Forbedringsmiddel, da Præsten allerede nu, som Sielesørger, ei allene er berettiget men endog forpligtet til at advare dem af sine Sognebørn, som han mærker at udskeie fra Dydens og Religionens Vei. Det saakaldte aabenbare Skriftemaal, ligesom det var det sidste Stykke af den gamle Disciplin, som afskaffedes i den danske Kirke, fortiener efter mine Tanker at være det første,

som gienindføres, forstaaer sig, i Forening med Udelukkelse fra den hellige Nadvere, indtil Synderen har givet overtydende Beviser paa sin Forbedring. Kun maatte denne dobbelte Straf, som maaskee ene var tilstrækkelig, ei alene tilkiendes den, som havde giort sig skyldig i Leiermaal, men enhver, som var domfældet efter de verdslige Love for en vanærende Handling, følgelig enhver, som maatte udholde Tugthuusstraf. Og hvor lykkelig maatte ikke enhver Forbryder, som forlader Forbedringshuset, han være nu der forbedret eller forværret, smigre sig ved at komme under et retsindigt Kirkeraads Opsyn; det vilde ei alene i de allerfleste Tilfælde afholde ham fra nye Forbrydelser, men tillige afhielpe hans legemlige Trang. Som bekiendt, begynder den løsladte Tyv gierne strax igien at stiæle, fordi han enten ikke veed hvoraf han skal leve i det første Øieblik, eller fordi han mangler en Ven, der kan veilede ham til det Gode. Derfor sagde jeg ovenfor, at Staten selv vilde være vel tient med at Kirken havde en egen Straffe- og Forbedringsanstalt. Da skulde vist ikke Forbrydernes Antal længer stige, end sige tiltage i en saa frygtelig Progression, som Tilfældet i de sidste Decennier, — siden den offentlige Gudstieneste er geraadet i Forfald — har været. Da skulde, for at

nævne en af de meest tolererede (nær havde jeg sagt: begunstigede) Laster, da skulde Skjørlevnet og Horerie atter ansees for vanærende, og Frillens eller Hoerkarlens offentlige Afbigt for Menigheden vække den fordærvede Slægt og give den offentlige Mening en anden Charakteer *); man skulde da ei længer høre den skrækkelige Beregning, at hver tredie Pige i Hovedstæderne **) opoffrer sin Kydskhed og sin Ære trods Religionens Bud, og at Antallet paa de unge Karle, som ustraffede begaae Leiermaal, trods de bestaaende Love, sandsynligen endnu er større. Paa Landet er vel Usædeligheden endnu ikke stegen til denne Grad, men der gives

*) Det indsees lettelig — hvilket maa tilføies imod den Indvending, at Ingen vilde underkaste sig denne Skam — at Kirken maatte have Magt til at nægte dem, som foretrak at doe udenfor dens Samfund, den Rettighed at begraves i christen Jord og med christelige Ceremonier.

**) I det mindste er i Stockholm, efter de for nogle Aar siden bekjendtgjorte Lister, hvert tredie Barn uægte. I Kiøbenhavn er Forholdet ei ster. saa galt: men dog ikke stort bedre, saa at det Ovenstaaende vist ogsaa passer paa Danmarks Hovedstad, naar man betænker, hvor mange uægte Børn der fødes i Ægteskaber, og som af denne Aarsag regnes iblandt de ægte.

dog neppe noget Sogn i Danmark (især siden den og=
saa for Almuens Sæder saa forbærvelige Krig) hvor
der jo aarligen fødes uægte Børn, istedet for at dette
endnu i min Barndom (i Aarene Firesindstyve)
var et saa sjeldent Tilfælde, at det kun indtraf een=
gang i min Faders Sogn al Tid jeg kan erindre.
Men dette Feiltrin, som det nu hedder, blev da
ogsaa dengang betragtet som en høist vanærende
Synd, og af min Fader saa alvorligen behandlet,
at det uægte Barns Moder ei i mange Aar, ihvor
yndet hun end ind til denne Tid havde været i Præ=
stegaarden formedelst sin Godmodighed, torde sætte
sin Fod over vor Dørtærskel.

At nu ikke Strængheden, især mod de under
Ægteskabsløfte forførte Piger, skulde gaae for vidt,
vilde den menneskekjerlige Præst nok sørge for; men
for det første behøver denne Yderlighed, saalænge
de herskende Begreber ere saa slappe, ikke at befryg=
tes. I øvrigt nægter jeg ikke, at den kirkelige
Straf, naar den ei i visse Tilfælde formildedes
ved Præstens Kjerlighed, kunde stundum synes
uforholdsmæssig haard, men dette gjælder jo ogsaa
om de borgerlige Straffe, som dog ikke af den
Aarsag kunne eftergives eller engang formildes.
Vore Tyvsstraffe ere f. Ex. i Almindelighed betrag=
tede, snarere for milde end for strænge; alligevel

smerter det ofte den menneskekjeelige Dommer at maatte tilkjende en overbeviist og dømt Tyv endog det ringeste Straf, naar nemlig Tyvens Trang var saa stor, og de øvrige Omstændigheder tillige saa undskyldende, at der hardtad ingen Synd bliver tilbage for Samvittighedens Domstol. Slige Uleiligheder ere forbundne med alle menneskelige Indretninger; men derfor kunne de ikke forkastes. Eet af to er det dog bedre at Æresfølelsen ret følelig pirres (skjøndt det maaskee i enkelte Tilfælde var overflødigt) end at den af Mangel paa en offentlig Mening afstumpes og omsider ganske qvæles.

Mig i det mindste synes saa meget at tale for Gavnligheden af en liberal men eensformig Kirkedisciplin, endog i de mindre fordærvede Stater, at jeg ei begriber, hvorfor saa faa Skribenter have berørt denne fortræffelige Anstalt, naar de have handlet om Midlerne til Usædelighedens Standsning *): Sagen fortjener dog i høi Grad

*) Alligevel have dog nogle Mænd af Indsigt og Erfaring med Varme anbefalet dette Middel; og paa det at det heller ikke ganske skal mangle mit Forslag paa Autoritet, vil ieg oversætte den 99 §. af den ærværdige Dr. Joh. G. Rosenmüllers Pastoralanweisung. "Hvad nu Præstens Opførsel imod de Lastefulde i Menigheden angaaer, saa

e Staatsmænds og Sædelæreres Opmærksomhed.
ine Tanker derom længes jeg meget efter at erfare

forstaaer det sig af sig selv, at hans Bearbeidelse kun strækker sig til dem, om hvis Forseelser og lastværdige Opførsel han enten har tilforladelig Kundskab, eller som ere blevne angivne hos ham som saadanne. Thi det er ham umuligt at kjende alle Lastefulde eller Uomvendte og Hyklere i Menigheden. I mange Kirkeordinanzer ere ei alene de fornemste Tilfælde bestemte, hvori Præsten privatim skal tale med lastefulde og berygtede Personer, men der gives ogsaa gode Forskrifter, hvorledes han skal omgaaes med dem. Ogsaa er det en fortreffelig Indretning, at ifølge mange Kirkeordinanzer er der ansat Seniores eller Kirkeældste, af hvilke Enhver især maa have et vaagent Øie med et vist Antal Familier, flittigen erkyndige sig om sammes Opførsel, og give Præsten Efterretnig om de bemærkede Uordener, paa det at han kan forrette sit Embede med at advare de Onde; ligemaade at der hver Maaned holdes en Convent af Sognets Geistlige, dets Civil-Embedsmand og Kirkeældste, i hvilket der raadslaaes om de Lastefuldes Irettesættelse, de derpaa kaldes frem og efter Omstændighedernes Beskaffenhed advares, trues, straffes. Hvor deslige gode Indretninger ikke findes (og desværre findes de kun i faa Lande) der maa Præsten være meget forsigtig, at han ikke troer ethvert Rygte eller enhver Angivelse, men først paa en forsigtig Maade indhenter nøie Kundskab, forend han kalder Personer, om hvilke noget Ondt er sagt, for sig og foreholder dem deres

Naar Du har tilfredsstillet denne Længsel, skal jeg i mit næste Brev optage den Traad, som jeg over

Synder. Men det var meget at ønske at den gamle Kirkes næsten ganske tilintetgjorte christelige Disciplin og rette Maade at straffe broderligen paa igjen blev indført, hvilket var meget vel muligt ikke alene paa Landet, men ogsaa i Kiøbstæderne, naar Øvrigheden vilde med ret Alvor lægge Haand paa et saa vigtigt Værk".

Endnu fortiene følgende historiske Noticer at hidsættes til Brug for dem, som videre ville forfølge denne Materie. I den Fürstl. Sachsische Ernestinische Kirchenordnung findes en Forordning: Bericht vom Straf-Amt, wie dasselbe von Lehrern und Predigern, so wohl öffentlich als absonderlich gegen ihre Pfarr-Kinder zu führen sey, hvilken meget fortiener at anbefales. Iligemaade den i den Hessen-Darmstadtske Kirchenordnung foreskrevne Indretning, ifølge hvilken de Ældste skulle flittigen efterforske, hvorledes Forældre, Børn og Tienestefolk i de dem anbetroede Huse opføre sig, skulle i de maanedlige Conventer "von den vorgefallenen Dingen in Verschwiegenheit (dann die Ausschwätzer mit willkürlicher Strafe, andern zum Exempel anzusehen seynd) reden, die vorgeforderten Personen nach Beschaffenheit der Umstände erinnern, strafen, trösten, zu gütlicher Vergleichung in Misverständnissen, und Ablegung alles Hasses und Grolls ermahnen, auch sonsten Sachennothdürft verschaffen." Da Rosenmüller skrev sin Bog, bleve disse Conventer endnu holdte, og ei uden Nytte, ihvorvel — tilføier han — de

denne Excurs med Villie lod slippe mig af Hænderne.

Din o. s. v.

Syvende Brev.

(Fortsættelse om Præsten som Sjælesørger. Andet Synspunkt: Præsten i Forhold til visse Klasser eller enkelte Medlemmer af Menigheden. Hans Omsorg for deres Oplysning. Hans Forhold til Religionsbespottere, Tvivlere og Eenfoldige; Midler med Hensyn til enhver Klasses Tarv. Præsten betragtet som Raadgiver i private Anliggender. Huusbesøg: Idealet af en god og en slet Sjelesørger. Præstens Omgang med glade Mennesker, med de Lidende og Fattige).

Det glæder mig, min Ven! at Du i Hovedsagen bifalder det Forslag, jeg i mit sidste Brev fremsat-

vilde være langt nyttigere, naar alle Medlemmer af samme gjorde deres Skyldighed nøiagtigen og samvittighedsfuldt. Meget henhørende til de nyere Kirkestraffes Historie og Bedømmelse vil Læseren finde i Liturgisches Archiv 5ter Jahrgang, og i Journal für Prediger. 16 Band.

te, til den forfaldne Tugts og Sædeligheds Gjenopreisning. Dit Samtykke vil maaskee give mig Mod til at fremlægge det for Publicum til nøiere Prøvelse. Ubekymret om, hvad Vellystlinge ville dømme om min Strænghed, vil jeg vedblive med Dig at overlægge hvad der tjener til deres og Alles Frelse. Maaskee skulle de i Tiden takke os for vore Bestræbelser, ligesom hiin Dig velbekjendte porcus de grege Epicuri, der spottede med sin samvittighedsfulde Sjelesørger, da denne irettesatte ham for hans utugtige Levnet og bød ham i Jesu Navn at skille sig ved sin Frille og leve ærbart med sin Ægtehustru. Han loe ad den gammeldags Nidkjerhed som efter hans Mening kun lidet sømmede sig for en kjøbenhavnsk Præst i det 18de Aarhundrede. Men en Snees Aar efter, da Vellystens Ruus havde sat sig, og da han saae det elskede Barn, han havde avlet med den nu foragtede Frille, at træde i Moderens Fodspor, og, trods Faderens indstændige Formaninger, selv at blive Frille hos en anden Matador, da vred den fortvivlede Olding sine Hænder, kaldte sin Sjelesørger til sig, som han i tyve Aar ei havde villet see, betroede ham sin Sorg, sin Fortvivlelse og sine Nag, bad om Raad og Trøst, hvis Religionen endnu havde nogen tilovers for ham. Hvor mange lignende Historier

skulde ikke de ældre Præster i store Stæder kunne forsyne os med? og hvor lærerig vilde ikke en Samling af saadanne Erfaringer blive?

Altsaa med Øiet henvendt paa hiint Maal agter jeg at fortsætte de begyndte Betragtninger, og kommer jeg saaledes til at meddele Dig nogle Strøtanker om hvad jeg venter mig af Præsten som Sjelesørger for Menighedens enkelte Medlemmer.

Ligesom jeg da i det foregaaende Brev gik ud fra Pauli Ord: "at være Alt for Alle", saaledes vil jeg med samme ypperlige Pastorallærer indskjærpe Præsten at iagttage det rette Valg af den aandelige Føde han meddeler sine Sognebørn, saaledes at han giver de Eenfoldige Melk og de Forstandige stærkere Næringsmidler (1 Cor. 3.), samt i den daglige Omgang at glæde sig med de Glade og være bedrøvet med Bedrøvede (Rom. 12. 15.) Jeg kan saa meget desto bedre lægge disse Ord til Grund for mine Bemærkninger, som derunder kunne indbefattes alle Sognefolkenes baade aandelige og legemlige Fornødenheder; thi ihenseende til Sjelens Trang ere de enten oplyste eller uoplyste, og ihenseende til Lykkens Gaver ere de enten lykkelige eller ulykkelige.

Vel er der da — for først at berøre Sjelsfornødenheden — i din Landsbymenighed en temme-

lig stor Lighed imellem alle Medlemmernes religiøse Begreber; men nogen Forskjel finder dog Sted: thi overalt i Landet gives der foruden den mere eenfoldige Almue nogle oplyste Familier; og da Oplysningen næsten allevegne deler sig i den ægte og uægte, saa findes der selv i mange Landsbymenigheder Religionsspottere, stærke Aander, Smaavoltairer og deslige flere Arter af den uægte Oplysnings Tilhængere. Maatte jeg dog selv paa en Bogauction i Slagelse kjøbe Voltaires Domme om Religion og Bibel (der i Revolutionstiden tilligemed saa meget andet Ukrud blev forplantet paa dansk Grund) til en tredobbelt Priis, ei af Bogens Værd, som er Nul, men af Bogladeprisen, alene for at en naturalistisk Landsbyskræder, som brændte af Begjerlighed efter at læse den, ei skulde faae den. Skulde nogen saadan Religionsforagter findes i dit Sogn, vil han dog neppe indfinde sig i Kirken, da han hverken i din Prædiken eller ved dine Gaver vil finde noget, han kunde gjøre til Gjenstand for sin Spot. Men selv hvor Antallet af disse Mennesker maatte være større, og deres Frækhed gaae saavidt, at de i Helligdommen selv søgte Stof for deres onde Vittighed, mener jeg, at Præsten ei bør tage Hensyn til dem i sit offentlige Foredrag; thi

saalænge som de spotte, staae deres Øren ei aabne for Sandhedens Stemme. Han gjør derfor bedst i at prædike altid saaledes som troende Christne behøve det. Troen er da ogsaa det Baand som omslynger alle Christne af de forskjellige Stænder og med de forskjelligste Kundskaber. Derfor har Præsten, selv med den meest blandede Menighed, i Troen og i dens Grundvold Bibelen, en Talisman, hvormed han kan fastholde Tilhørere af de uligeste Aandsevner og Indsigter. Den lærde eller dog belæste Tilhører fordrer ikke altid at lære noget Nyt i Kirken; men stedse vil han opbygges og gjennemtrænges af andægtige Følelser; ogsaa veed han at sætte Priis paa den ædle Popularitet, hvorved Taleren, idet han kommer Almuen paa Halvveien imøde baade i Begreber og Sprog, drager de Eenfoldigste selv lidt efter lidt op til sin Sphære, og sætter dem omsider paa et Standpunkt, hvor ogsaa de Oplyste gjerne befinde sig. At være populær og genialsk tillige, blev kun meget faa Udvalgte givet (iblandt de mange fortræffelige Prædicanter, jeg har hørt, turde jeg kun sige dette om een eneste); men at prædike populært og tillige opbyggeligt for Alle: den Kunst burde enhver Præst forstaae, thi den overgaaer ei de almindelige Evner. Og mere vil ingen billig Kir-

-kegænger forlange; imedens Alle ville med Føie stødes over den Forfængelighed, som især fordum bevægede mange Præster til at udkramme deres historiske, exgetiske ja selv critiske Lærdom paa Prædikestolen. Du mindes Historien om en vis afdød Stiftsprovst, som i 1½ Time underholdt Kronprindsessen paa en Juledag med en lærd Udvikling af Læren om Logos; maaskee kjender Du ogsaa Anecdoten om den Candidat, der skulde holde en Prøveprædiken for Lüxdorph, efterat denne engang havde hørt ham at prædike meget smukt for en Bondemenighed. Candidaten talede nu, for at drive sin Lykke til det høieste, i ganske andre Toner, og førte et saa lærdt Sprog, at den gudfrygtige Lærde bad ham aldrig meer at holde slig Oration i en Kirke, men altid at prædike, som han havde gjort for Bønderne. Denne Dom stemmer ganske over overeens med Luthers Raad til Hofpræsten: at alle hans Prædikener skulde være indrettede paa det enfoldigste, og ei stilede paa Fyrsten *). Det forstaaer sig dog selv, at alle disse Forskrifter maae forklares cum grano salis, paa det at de ikke skulle ophæve den velgrundede Regel: at Præsten i sit offentlige Foredrag maa rette sig efter sin Menig-

*) See theol. Bibl. 6te Bind S. 252 i Noten.

heds adskillige intellectuelle og moralske Tvang. Men dette er, som Du seer, noget andet end at tage Hensyn til eenslige Medlemmers besynderlige Vilkaar; dette kan han ikke i Kirken, men vel udenfor den: hvad jeg derfor hidindtil har sagt om det offentlige Foredrag, maa Du alene ansee som en Indledning til det jeg nu skal fremføre om Præstens private Omgang med de forskjellige Oplysningsklasser.

Hvad da for det første de Superkloge angaaer, da vilde jeg gjerne tilraabe enhver Christen, som Rousseau sin Emil: "Undfly dem, der under Paaskud af at forklare Naturen, udsaae trøstesløse Lærdomme i Menneskenes Hjerter, og hvis forstilte Skepticisme er hundrede Gange saa afgjørende og dogmatisk som deres Modstanderes bestemte Tone. Under det høimodige Foregivende, at de alene ere oplyste, sandfærdige og paalidelige, underkaste de os bydende deres stolte Kjendelser, og paanøde os de uforstaaelige Systemer, de have opført i deres Indbildning, istedetfor Tingenes sande Principer. Da de i øvrigt omstøde, forstyrre og foragte alt, hvad Menneskene bære Ærbødighed for, saa berøve de følgeligen de Bedrøvede den sidste Trøst i deres Elendighed, befrie de Mægtige og Rige fra den eneste Tømme paa deres Lidenskaber, døve Samvit-

tighedsnagene over Forbrydelsen i Hjerternes Inderste, stille Dyden ved Haabet og rose sig endda af at være det menneskelige Kjøns Velgjørere. Aldrig, sige de, er Sandheden skadelig for Menneskene; og dette troer jeg ligesaavel som de; men efter mine Tanker er og netop det et stort Beviis paa, at det, de lære, ikke er Sandhed *)." Saaledes vilde jeg især tilraabe Præsten; men det gaaer ei altid an for ham at undflye Spotternes Selskab, uden at opoffre noget af sin Værdighed; og for den Priis maa han ei tilkjøbe sig nogen Behagelighed. De modsatte Poler søge hinanden: saaledes saae man ogsaa stundom den letsindige Spotter at søge den alvorlige Religionslærer. Men naar de støde paa hinanden, er Strid uundgaaelig for den Sidste, saa ofte som den Første i hans Nærværelse angriber Christendommen. Men siden den store Hob slutter fra en Sags heldige Forsvar til dens Godhed, saa skjønnes letteligt, hvor magtpaaliggende det bliver for Religionen selv, at dens Lærere vide med Indsigt og Værdighed at forsvare den. Jo større derfor Antallet af Indifferentister og Spottere blev i vore Dage, de-

*) Emile Tom. III. pag. 138, eller i Verfels danske Oversættelse i Campes Revisionsværk 16 Deel. S. 263.

sto vigtigere blev ogsaa den cristelige Apologetiks Studium. Men foruden Beviserne for Christendommens Sandhed, hvilke denne Disciplin leverer, behøver Præsten, for at anvende dem med Held paa tilbørlig Tid og Sted, Aandsnærværelse og Klogskab: hiin lykkelige Gave maa erhverves ved egen Erfaring og Anstrængelse; derimod kan almindelig Pastoralklogskab ogsaa forskaffes ved at indhente Raad hos erfarne Mænd. Iblandt dem, som have meddeelt Publicum deres Erfaringer om den her forhandlede Sag, vil jeg anbefale Dig J. Fr. Jacobis Beyträge zur Pastoraltheologie (Omgangen med Religionsspottere afhandles i det 8de Cap.) Indtil Du kan overkomme denne ogsaa i andre Materier lærerige Bog, maa Du behjelpe Dig med Niemejers korte men bestemte Forskrifter *) hvilke grunde sig paa Jacobis Deduction af denne Gjenstand.

Høist forskjellige fra Spotterne ere de alvorlige Tvivlere, af hvilke der iligemaade, formedelst den almindelige Gjæring i Religionsmeningerne, nuomstunder gives ikke faa, selv i Provindserne. De mene det redeligen med Sandheden og Religionen, men de have opgivet Autoritetstroen uden

*) Haandbogens 2den Deel S. 237 — 238 dansk Oversættelse.

endnu at have fundet tilstrækkelige Grunde til paa ny at tilegne sig det kirkelige System; de finde meget i Christendommen, som lokker dem, men de finde ogsaa Noget allerede i Bibelen og endnu Mere i de symbolske Bøger, som frastøder dem. De nægte i Almindelighed ikke en Aabenbarings Mulighed, men de tvivle om dens Virkelighed. Er Præsten en oplyst og tillige sædelig Mand, da ville de rimeligviis snarest henvende sig til ham, for at erholde det Lys og den Beroligelse, som de tilstaae vexelviis at behøve. I ethvert Tilfælde bør han vel vogte sig for ved haarde Domme om disse Personers Tvivlraadighed, som var den Ugudelighed eller forsætlig Synd, at skræmme dem fra sig og gjøre dem Uret; tvertimod maa han, naar Leilighed gives, røbe sin Agtelse for deres Sandhedskjerlighed og deres alvorlige Eftergrandskning af de for Mennesket vigtigste Ting; han bør endog af sig selv, hvis de for ham ere tilbageholdende, søge at udforske deres Tvivl, saavelsom deres hele øvrige intellectuelle og moralske Forfatning, for om muligt ved sin Mellemkomst at bortrydde Anstødsstenene for deres Troe paa den positive Religion, eller, hvis dette ikke lader sig gjøre, saa dog befæste deres Overbeviisning om den naturlige Religions Sandheder, dernæst ved at vise dem dis-

se Sandheders klare og urokkelige Fremstilling i den christelige Aabenbaring indbynde denne, betragtet som et virksomt Middel til Naturreligionens Stadfæstelse og videre Udbredelse iblandt Jordens Folkeslægter. Istedetfor altsaa som de fleste Missionærer og andre Omvendere at begynde med det Positive, og de indviklede Lærdomme om Inspiration, Spaadomme-Mirakler o. s. v. bør han gjøre Tvivlerne fortrolige med den Idee: at Christendommen endog af den, som borteregetiserer Miraklerne og følgelig heller ikke troer paa Guds Søns Aabenbarelse i Kiødet, maa erkjendes for den af Forsynet meest begunstigede og derfor i sine Virkninger meest velsignede Foranstaltning til Menneskeslægtens Opdragelse. Vil han have noget Mønster at følge, da efterligne han hellere den ældste end den midlere Kirkes Apologeter, da hine brugte en langt fornuftigere Fremgangsmaade end disse. Saaledes skrev Clemens fra Alexandrien en Opmuntring til Hedningene inden han tilbød sig at være deres Veileder i den positive Religions Hemmeligheder (παιδαγωγος), og Eusebius fra Cæsarea banede sig Veien til at bevise Evangeliets Guddommelighed (Demonstratio evangelica) ved en Forberedelse, hvori han ryddede Hindringerne for sin Beviisførelse af

Veien (Præparatio evangelica). Men i det jeg roser disses Methode, siger jeg ikke, at den stedse blev consequent udført af dem; endsige at deres Bøger endnu kunde tjene til at omvende de Vantroe. Dertil er Forskjellen altfor stor imellem en gammel hedensk Philosophs og en moderne christenfødt Naturalists Synsmaader og Tvivlsmaal. Men det mangler heller ikke i nyere Tider paa Skrifter, som kunne bruges til en saadan Forberedelse. Der falder mig strax tvende ind, skjøndt af høist forskjelligt Omfang og Indhold, jeg mener Lessings lille Afhandling, Ueber die Erziehung des Menschengeschlechtes, og Professor Paulus's udførlige Commentar over Evangelierne. Maaskee vil Du i det første Dieblik forundre dig over, at et Par Bøger, som ere bekjendte for deres Heterodoxie, af mig anbefales som tjenlige til Troens Udbredelse. Dog nei, Du kjender jo af egen fordomsfri Læsning den høie religiøse Aand, som taler til os i disse Skrifter, uagtet Forfatternes Afgivelser fra det kirkelige Lærebegreb. At Lessing med al sin Skepticisme besad en sand gudfrygtig Charakteer, har vor J. P. Mynster med sin sædvanlige Skarpsindighed i en ogsaa fra den æsthetiske Side fortræffelig

Afhandling nylig udviklet *). Samme Agtelse for Sandhed og Religion fandt jeg allevegne i Paulus's Skrifter, hvorfor jeg ogsaa gjerne seer hans Commentar i den modne Theologs Hænder paa samme Tid, jeg fraraader den unge Exeget at begynde sit Studium dermed. Hiin vil ei lade sig henrive af den sindrige Mands ofte vilkaarlige Fortolkninger; derimod vil han befæstes i sin Ærbødighed for Jesu høie himmelske Dyb, og han vil deraf tillige — hvad her kommer i Betragtning — lære den Kunst at overtyde dem, som med Paulus borterexegetisere alle de eenslige Mirakler i det Nye Testament, at dog det hele store Factum, som deri indeholdes, Christendommens Aabenbarelse og Grundfæstelse, er det største Under, som lader sig tænke. Ere de først bragte saavidt, da er det Tid at give dem, om de ellers ere øvede i at anstille philosophiske Undersøgelser, Professor P. E. Müllers christelige Apologetik og lignende Skrifter ihænde.

Ligesom nu Præsten ved at benytte disse og andre hensigtsmæssige Skrifter kan virke meget i Samtaler til en beskeden og religiøs Tænkemaades Udbredelse iblandt de (virkelig eller formeentlig)

*) Over Nathan den Vise, i Skandinavisk Litteraturselskabs Skrifter. 1ste Hæfte for 1814.

cultiverede Classer: saaledes staaer ham til samme Diemed et andet Middel til Tjeneste, hvis han kun forstaaer rigtigen at benytte det, jeg tænker paa de nuomstunder saa sædvanlige og under visse Betingelser saa gavnlige Læseselskaber og Laanebibliotheker. Hvis de sidste kunde ganske fortrænge de for sund Smag og Sædelighed lige fordærvelige Leiebibliotheker, da skulde de foruden deres positive Fortjeneste erhverve sig en stor negativ ved at standse Forplantelsen af den Gift, som hidindtil upaatalt fra hine aandelige Apotheker i dyre Domme udsælges. Ligesom disse virke skadeligen tilbage paa Litteraturen, idet usle Skrifter, især i Skuespil- og Romanfaget, der finde en Afsætning, som de ellers vilde savne, saaledes kan ogsaa Mængden af Læseselskaber blive skadelig for Bogvæsenet, naar de nemlig administreres slet, som desværre Tilfældet er med mange. Saaledes skulde mange elendige Piecer, f. Ex. de allerfleste henhørende til den famøse Jødefeide, aldrig blevet trykte, naar ikke Forlæggerne kunde gjort Regning paa Læseselskaberne, hvis Forstandere sædvanligen give deres Commissionærer den Ordre, at kiøbe sig alle Dagens Nyheder. Jeg vilde derfor først at Forstanderen altid skulde være selv en literaturkyndig Mand, altsaa paa Landet en af de

lærdeste Præster, og dernæst at han overlod Valget af de ubestemte Artikler til en lærd Mand i Hovedstaden. Da skulde denne Indretning, som nu kun altfor ofte tiener til tomt Tidsfordriv, blive en mægtig Løftestang for den solidere Literatur, og bidrage overordentlig til nyttige Kundskabers Udbredelse.

Men idet Præsten naturligviis foretrækker den dannede Mands Selskab for Bondens, glemmer han dog heller ikke at ogsaa denne har en Sjel, der trænger til Næring: tvertimod benytter han, foruden Prædiketimen, enhver anden Leilighed, som tilbyder sig selv eller som lader sig udfinde, til at oplyse den Ringe som den Høie. At Skolen er det fortrinligste Sted, næst Kirken selv, til at virke tilbage selv paa de Ældre, er indlysende. Thi for det første voxer Ungdommen snart til, og fortrænger, selv oplyst og forædlet, den uvidende og raae Midalders-Generation; dernæst har man ofte seet sædelige Børn at omstemme og forbedre usædelige Forældre; endelig ere disse ogsaa mangen Gang nærværende ved Ungdommens Overhørelse i Kirken — en bekjendt og af enkelte Præster herligen benyttet Leilighed til at meddele de Voxne saadanne Forskrifter, som mindre beqvemt kunne afhandles i Prædikener. Denne Sandhed

er da ogsaa i vore Dage temmelig almindeligen erkjendt, og vilde blive det endnu mere, hvis man ofte erfarede saa heldige Resultater af de forbedrede Skoleanstalter, som den ædle v. Rochow oplevede deraf paa sine Godser. Hvis man tør troe Streithorst's og Zerrenners Beskrivelser derover i Journal für Prediger 18de og 20de Bind, da hørte man i hine lykkelige Menigheder intet til Liderlighed, eller Ukydskhed, eller Tyverie eller andre deslige Laster; der var i mange Aar ingen Proceß opkommen: Unge og Gamle vare kjerlige, tjenstfærdige, venlige og velvillige imod alle Mennesker.

Nærbeslægtet med dette Oplysningsmiddel er et andet, som iligemaade paa de sidste Tider er flittigen blevet anvendt — Anlæggelse af Laanebibliotheker for Almuen. Man kan sige at denne Befrugtningscanal meest laaner sit Vandforraad af den foregaaende; thi først naar de Gamle see, at deres Børn ved at læse nye Bøger blive ordentlige, vindskibelige og sædelige, ville de overtale sig til selv at kaste et Øie deri, og endda vil det nok, ifølge den danske Bondes Træghed, vare noget, inden han foretrækker Læsning for Ledиggang de lange Vinteraftener. Jeg har selv havt Leilighed til at erfare, hvor megen Overtalelse det

koster at faae selve Borgerstanden til at læse nyttige Bøger. Dog naar man kun ikke taber Modet i Begyndelsen, vil det omsider lykkes. Saaledes bragte jeg Udlaanet af det Borgerbibliothek, jeg i 5 Aar forestod, fra 50 til 500 Nummere af aarligen udlaante Bøger. For passende Skrifter er man ei mere forlægen; den som ei selv maatte kjende de bedste og dog vilde samle dem til Brug for sit Sogn eller sin Egn, finder Fortegnelser i Biskop Plums Haandbog, og i Egeria: de nyeste, som ei der kunde nævnes, skal jeg gjøre opmærksom paa i min Litteraturhistorie, naar jeg i næste Aargang af Historisk Calender kommer til Pædagogikens Afdeling.

Ligesom denne Kilde til Underviisning staaer saavel Bonden som Herremanden aaben, saaledes kan den oplyste Præst virke paa hiin nok saa meget som paa denne ved Samtaler, foranledige de ved allehaande Leiligheder i det daglige Liv. Er Bonden hans Giæst eller han Bondens, da vil denne, stemt til Opmærksomhed, som han ved sine sieldne Høitider er, lytte dobbelt agtsom til hvert Ord, der flyder fra Faders milde og veltalende Læber. Ogsaa her kommer det Landsbypræsten til Nytte at være en god Huusholder og kyndig Landmand: jo bedre han kan tale med Bon-

den om hans Gierning i Gaard og i Lade, paa Mark og Eng, desto snarere vil Bonden troe ham ogsaa i det, han har at sige om nyttig Tidsfordriv, om Sundhedens Bevarelse, en god Børneopdragelse, og hvad for andre Materier der af sig selv maatte komme eller af Præsten uformærkt bringes paa Bane.

Men ved at tale om den private Omgangs gavnlige Indflydelse paa en Menigheds Oplysning erindres jeg om, at berøre den anden Gjenstand som endnu staaer tilbage: nemlig hvad Præsten kan være for sine Sognebørns Hjerte og Sæder, saavel i Medgang som i Modgang, saavel i Glædens som i Sorgens Timer. Vil Du først tilade mig at anstille et Par almindelige Betragtninninger, da skal jeg siden fatte mig desto kortere, naar jeg kommer til at tale om enhver af disse Forfatninger for sig.

Det nægte da ikke Geistlighedens Modstandere selv, at Præsternes Huusbesøg have virket, og virke endnu, forsaavidt som Dagens Tone vil taale dem, saare meget til at befordre Sædelighed iblandt Almuen, ja selv hos de mere oplyste Stænder. Hvor ofte er ikke ved en deeltagende Sjelesørgers Forord og Mellemkomst Forsoning blevet bevirket, Splid afværget og Menneskekjerlighed op-

flammet? Men, imedens de indrømme disse gode Virkninger, paastaae de tillige, at de mere end opveies ved de paa den anden Vægtskaal lagte Misbrug, ved den Herskesyge, Nærighed, Trædskhed vel ogsaa Ukydskhed, som mange Geistlige forduum øvede under Skin af Sjele-Omsorg for Familierne. Og Ingen, som kjender den evangeliske Kirke fra forrige Tider, eller den katholske i vore Dage, vil nægte at Misbrug fandt Sted, at enkelte uværdige Sjelesørgere bleve istedet for Samvittighedens Ledere (directeurs de conscience) dens Tyranner. Disse for Standen saa vanærende Undtagelser — der i det oplyste og frisindede Aarhundrede kun altfor ofte fremstilledes i altfor stor Almindelighed — bevægede lidt efter lidt de fiintfølende Sjelesørgere især i den evangeliske Kirkes større Menigheder, til at trække sig tilbage, og, for at undgaae al Sammenligning med hine paatrængende Tartuffer, aldrig at aflægge, uden efter Indbydelse, Huusbesøg i den Hensigt at tale med Familierne om Religion og Sædelighed. Og, ihvor stort Tabet var for mangen letsindig, og Savnet for mangen from Familie, hvo kan dog fortænke dem deri, om end ikke den derved begunstigede Tidsaand havde nu meer og meer tiltaabet en saadan Afholdenhed? Intet kan tænkes

mere krænkende for den redelige Sjelesørger, end at see sine bedste Bestræbelser mistydede, og at opvække Formodning om egennyttige Hensigter der, hvor han ledes af den ædleste Bevæggrund. Neppe tør man derfor, som Tingene nu staae, ubetinget tilraade u f o r d r e d e Huusbesøg, hvor de engang ere afskaffede. Først maa den gamle Gudfrygtigheds-, Huusligheds- og Ærbarheds-Aand vende tilbage, eller i det mindste ved utvetydige Tegn bebude sin forestaaende Tilbagekomst. Da vil atter Præstens Besøg paa enhver Tid, og hans Samtale om ethvert Anliggende vorde Kjøbstedmanden kjer og dyrebar, som den endnu allevegne er Bonden. Og hvorfor skulde vi ikke haabe, at denne Tid kan vende tilbage? Visselig har Præsteskabet intet tabt i indvortes Værdie ved at have været i et Par Decennier mindre begunstiget af Staterne og den offentlige Mening. Dets Medlemmer, især de yngre, have for største Delen erkjendt Nødvendigheden af at erhverve sig ved Fortjenester den Agtelse, som Kjortelen ene ei længer kunde skaffe dem. Men at jeg for min Deel ønsker Geistlighedens Huusbesøg gjenindførte, saasnart Tidsaandens Letfærdighed ei længer arbeider dem imod: det er ei saameget paa Grund af den gamle Sentenz, abusus non tollit usum, som

forbi jeg troer, at man meget har overdrevet Misbrugene, der skal have fundet Sted ved denne specielle Sjeleomsorg i vore Menigheder. Den almindelige Stemme har aldrig i saa Henseende anklaget vore Præster; det var kun nogle faa Skribenter, som i Revolutionstiden førte hiint Sprog; og disse talede saaledes enten af Had til Christendommen, eller af Uvidenhed om den evangeliske Kirkes eiendommelige Forfatning, hvilken de forvexlede med den fransk-catholskes, som de fandt skildret hos deres Apostel Voltaire med de sorteste Farver, og hvad Skriftevæsenet tilligemed den hele Sjeleomsorg angaaer, just ikke uden Grund, fordi de slappe jesuitiske Grundsætninger og de deraf flydende Intriguer havde i Frankrig fundet saa meget Indpas ved de sædelige Jansenisters Undertrykkelse i Ludvig den XIVdes og Ludvig den XVdes Tid. Men af den jesuitiske Sjelesørgers Opførsel maa man ligesaa lidet udlede en almindelig Characteer for evangeliske som for catholske Præster. Var end en Fenelon i begge en Sjeldenhed, saa var en Tartüf det endnu mere; ja allerede det taler for den specielle Sjeleomsorgs Gavnlighed (i sig selv betragtet og med Hensyn til dens Historie) at vi for at finde et fuldendt Billede af en Sjelesørger, som han ikke bør være,

maae tage vor Tilflugt til Digtningens Sphære (Molieres Tartuf) medens vi i den virkelige Verden opdage Idealet af en christelig Sjelesørger, som han bør være (Fenelon). Ligesom ogsaa den, der i sin Erfarings snævre Kreds ligesaalidet har truffet paa en Fenelon som paa en Tartuf, dog vist maa tilstaae, at de, han saae stræbe opad imod Hiins Høide, vare mange, imedens de, som dalede nedad mod Dennes Afgrund, vare faa.

Altsaa fortjene vistnok i Almindelighed vore Geistlige endnu — det være sagt uden alt Hensyn til at Du er denne Stands Medlem — at raadspørges som Venner af deres Sognebørn. Men skulde disse ei føle Trang dertil, maa Præsten ingenlunde paatrænge sig dem. Alt hvad han da har at gjøre, er at indrette sit Forhold saaledes, at man gjerne seer ham. Hvad deels Pligt deels Klogskab byder ham i denne Henseende, har Niemeier kort men skjønt foreskrevet i sin Pastoraltheologie S. 229 fg. Jeg gaaer derfor over de specielle Bemærkninger, som jeg ovenfor lovede.

"Præsten skal være glad med de Glade:" hvor sandt, men tillige hvor misbrugeligt! (om man vil tillade mig dette Ord)

Efterat man i mange Aarhundreder havde nægtet Geistligheden alle sandselige Glæder, fordi man misforstod den blideste Religion saaledes, som om den forbød sine ægte Bekjendere at nyde Jordens og Selskabets Forlystelser; efterat man længe havde plaget sig med en menneskefiendsk Munkemoral, og grundet denne paa den historiske Vildfarelse, at Jesus og hans Apostler iligemaade havde været tungsindige Foragtere af Livets skyldfrie Glæder, som uden Nødvendighed foretrak Piinsler og Gjenvordigheder for en sorgfri Nydelse: saa opdagede Reformatorerne omsider denne Vildfarelse; og neppe var den opdaget, førend der gaves Nogle, som forfaldt til den anden Yderlighed, og foregave, at den evangeliske Frihed bestod i at trodse Loven. (Man erindre sig Antinomernes excentriske Sect!). Luther selv, der som Yngling var bleven forstemt indenfor de mørke Klostermure, vandt som Mand en livlig Anskuelse af Jordlivet. Han afskaffede ei alene Munkeløfterne og Geistlighedens Coelibat, men giftede sig endog med en forhenværende Nonne, og var, som bekjendt, en munter jovialsk Selskabsbroder: han elskede Viin og Sang til Sindets Opmuntring og de tunge Sorgers Fordrivelse *). At han ikke desto mindre

*) Om hans Lyst til Musikken og hans Færdighed deri

med al sin Munterhed og sit sangvinske Temperament, baade selv iagttog Maadehold i disse Fornøielser og indskiærpede Andre samme, behøver jeg ikke at sige Dig. Dog kunde man nok vente, at de Geistlige i hans Kirke, som ei blebe staaende indenfor disse Maadeligheds Grændser, vilde undskylde sig snart med hans Exempel snart med Pauli Ord. Men neppe kunde de dog mene dette alvorligen; thi om hvilken Glæde taler Paulus, og paa hvilken satte Luther saa megen Priis? Vissellig ikke den, som angres af den Fornuftige, saasnart den er endt; men alene den, som endnu efter Nydelsen glæder Tænkeren i den rolige Stund, og styrker Arbeideren i den forretningsfulde. Det tvivler da heller ikke Nogen om, at Præsten bør foræble de selskabelige Glæder, men ikke billige eller ved sit Exempel anbefale nogen utilladelig Nydelse. Derom ere Alle enige, at Præsten bør vogte sig for al uanstændig, letsindig, tvetydig Tale, for alle, endog i sig selv uskyldige, Allusioner til det Hellige, at han ei maa gjøre sig

har Læseren faaet Underretning forøn i Luthers Levnet; jeg vil blot tilføie hans Symbolum:

Wer nicht liebt Weib, Wein und Gesang,
Er bleibt ein Thor sein Leben lang.

lystig over noget, som hører til hans Embede eller de kirkelige Indretninger, om det endog i sig selv er noget smagløst og ham modbydeligt; endsige at han skulde forglemme sig i den Grad, at han blev Pudsenmager i Selskabet. "Jeg veed ikke, siger Spalding i sin fortreffelige Bog Ueber die Nutzbarkeit des Pred. Amts S. 248, om der gives en uværdigere Rolle end en geistlig Spøgefugls. Jo nærmere vor selskabelige Munterhed grændser til denne Charakteer, desto foragteligere og desto skadeligere blive vi."

Derimod dele Sædelærernes Raad sig, naar det Spørgsmaal skal besvares:" Bør Præsten nægte sig Fornøielser, som vel i sig selv ere uskyldige, men som efter adskillige Christnes Mening ei kunne bestaae med en Religionslærers Gravitet?" Iblandt vore selskabelige Fornøielser hører, som bekiendt, fornemmelig Comediegang, Dands og Kortspil til denne Classe. Nogle flere gives der vel, men som ei længer kunne komme i Betragtning forbi de have ophørt ved Almuens fremskridende Oplysning at være forargelige, saasom at ride, (hvilket endnu for faa Decennier siden i visse Egne af Tydskland, men saavidt jeg veed, ei i Danmark, end sige i Norge, ansaaes som mindre sømmeligt for en Præst) at tage Deel i en Kane-

fart (hvilket jeg ligemaade i ældre Pastoralskrifter har fundet omtvistet) at løbe paa Skøiter o. a. Du vil i denne Fortegnelse ei undres over at finde Maskerader forbigaaet, da denne Forlystelse efter mine Tanker ei engang burde billiges af Staten, end sige at Kirkens Tjenere skulde tillade sig at bivaane den. Ei heller kan jeg troe, at nogen dansk Geistlig — skjøndt det rigtig nok er blevet fortalt — har nedladt sig til et Giøglerie, som ovenikiøbet er af alle det fordærveligste for Sædeligheden. Derimod smilede Du maaskee, da jeg nævnede Skøiteløben, fordi Du ventede en formelig Apologie af mig for denne herlige Forfriskelse, da Du sikkert endnu ligesom jeg med Glæde tilbagekalder Dig fordums Dage, da vi i ungdommeligt Overmod ønskede os Klopstock selv nærværende, for i det mindste paa denne Bane at vove en Dyst med Tydsklands første Digter og Skøiteløber. Jeg fortsatte endnu gjerne, hvis jeg havde Leilighed, denne Øvelse, af alle gymnastiske Øvelser den første; frygt da heller ikke for at jeg vil nægte Dig den, forudsat, at din Menighed ei anseer den som Beviis paa Letsindighed. Men paa den anden Side opmuntrer jeg Dig heller ikke til at nyde denne Forfriskning i Forening med Bøndersbrengene (om Du ellers er kommet saa vidt, at

Du har faaet dem lært denne Øvelse, hvilken jeg undrer over at man i vore gymnastiske Tider ei har søgt at udbrede mere iblandt Almuen.) Endsige at jeg skulde opbygge mig ved det Syn, som salig Biskop Hansen i sin Iver for Gymnastiken med Henrykkelse og total Forglemmelse af den geistlige Gravitet har skildret: "Jeg seer end videre — udraaber han — Skolelæreren og Præsten, naar Alder og Helbred tillader denne det, i Vinterens klare Dage at paaspænde sin Skøite, og med Sognets unge Karle og Piger (!) at befare det speilglatte Vand, paa de dertil udvalgte sikkre Steder; hører, hvorlunde uskyldig Glæde, høi og skoggrende (?) Latter gjennemlyder disse mange Grupper o. s. v. *)". Nei! lader os dog ikke gjøre vore Præster til Lærere i Gymnastiken!" — vil Du uden Tvivl tænke ved at læse dette Forslag, der kun altfor tydeligen bærer Præget af den Tid, hvori det kom for Lyset. Hvo skulde vel have ventet sligt Ønske af den Mand, som har skrevet en ret forstandig Bog om en Religionslærers Gravitet? Jeg agter Mandens Nidkjerhed; og hans Fortjenester skulle ei glemmes, fordi hans

*) See Hansens Tale om Gymnastikens og Musikens Indflydelse paa den unge Statsborger. Penia 1811 No. 4. S. 59.

Overilelser (besværre Offere paa Modens Alter) maae tjene os til Advarsel, ei at istemme Døgnets Tone, selv naar det er en i sig selv roesværdig Sag, hvorom der tales. Visselig var det høi Tid, i Nationalopdragelsen igjen at tænke paa den saa længe og saa skammeligen forsømte Gymnastik: men i det vi indrømme den sin fortjente Anseelse, ville vi dog ikke glemme, at den kun er en legemlig Kunst, og at den følgelig, hvis den endelig skal have sine Professores (Forfædrene indrømmede kun Lærerne i de aandelige frie Kunster dette Prædicat) maa den ei udsøge dem i den aandelige (geistlige) Stand.

Hvad jeg har sagt om Skøiteløben, gjælder endnu mere om Dands, fordi denne i sig selv gavnlige Fornøielse af bløbagtige Mennesker misbruges til et Pirringsmiddel for de sandselige Begjerligheder. I en uskyldig Kreds af oplyste Mennesker indseer jeg ingen Grund for Præsten til at nægte sig en anstændig Dands; men i et blandet Selskab af ubekjendte eller forbærvede Mennesker bør han, ligesaavel som iblandt Almuen, afholde sig derfra. Bedre strax at vogte sig for det første Skridt, end tillade sig dette selv med en rolig Samvittighed, forbi man da ei er udsat for at henrives til Yderligheder, hvis Grændse ei

i Begyndelsen lader sig ane end sige opdage. Hvorvidt geistlig Indecenz i denne Henseende kan gaae derpaa har jeg selv oplevet to mærkværdige Exempler: en Præst, som gjerne bivaanede Bøndernes Gilder, pleiede, naar Dandsen begyndte, at trække Præstekjortelen af og dandse — i Nattrøien (han er nu død, og — til Ære for vedkommende Øvrighed være det sagt — han døde ei i det geistlige Embede); om en anden hørte jeg nyligen da jeg spurgte en Bondekone, hvorledes hendes Præst levede: han lever godt, men fra den Tid af, han begyndte at spille paa Fiol til Bryllupper og Barsler, er der Ingen i Sognet, som kan lide ham, uden et Par liderlige Knægte". — Du gyser, min Ven! ved at læse Historien; hvor maae da ikke Haarene have reist sig paa mit Hoved, da jeg hørte den fremsagt med den troskyldige Godmodigheds hele Indignation.

Hvad dernæst Comediegang og Kortspil betræffer, da gaaer det vistnok ikke an med salig Pontoppidan paa sin pietistisk at sætte disse Adspredelser slet og ret paa Registeret over de Ting som altid er Synd, men dobbelt paa de hellige Dage. Det sidste kan være — og er sædvanligen — et uskyldigt Tidsfordriv, og det første kan og bør for-

høies til en aandelig Glæde. Om Spil kunde maaskee siges som om Dands, at jo mere Tillokkelse det har for Præsten, desto snarere bør han nægte sig det; thi desto vanskeligere er det for ham at blive staaende indenfor de ham anviste snevre Grændser. Derimod finder jeg ei tilstrækkelig Grund til, som f. Ex. Niemeier gjør, ubetinget at forbyde Præsten Kortspil. I mange retskafne Familiekredse, hvor Aandens Dannelse ei svarer til Hjerternes Reenhed, er det hartad det eneste Tidsfordriv; og saalidet Præsten bør sætte Priis paa det Selskab, hvor han blot yndes som Trediemand ved Lombrebordet, saalidet behøver han i Venneselskab, og hvor han er vis paa at Tienestefolkene ei forarges derover, at skamme sig ved denne Plads. Men at Præsten ei besøger Kroer eller andre offentlige Steder for at spille, forstaaer sig af sig selv.

I det jeg nu skal gaae over fra Krogang til Comediegang, falder mig et Sted ind, hvor en hedensk Keiser har forbudt sine Præster begge Dele. Saaledes skriver Apostaten Julian i sit 94de Brev til Overpræsten i Galatien, at han — paa det at Hellenerne i Sandhed maatte udøve de Dyder, ved hvis laante Skin de Christne blændede saa mange — skulde tvinge alle ham under-

givne Præster til en værdig Vandel, eller og afsætte dem fra deres præstelige Værdigheder. Præsterne maatte ikke lade sig see i noget Theater eller i nogen Kro, ikke beskjæftige sig med nogen uanstændig Haandtering o. s. v. — Dette Forbud imod Theatrets Besøgelse er saameget mærkeligere, da her den Grund faldt bort, formedelst hvilken de gamle Christne ivrede imod Skuespil: at de nemlig vare en Frugt af Hedenskabet og stode i mangehaande Berørelse dermed. Julians Anordning røber altsaa at man allerede dengang betragtede Skuepladsen mindre som en Skole for Sædeligheden eller Nationalaanden end som Tienslyst, beregnet paa det sandselige Folk. Alligevel er det vist at Skuepladsen kan naae om ikke den første, saa dog den anden af hine Bestemmelser; ogsaa maae man tilstaae, at den indirecte kan have en gavnlig moralsk Indhydelse, først en negativ, i det den afholder Mange fra umoralsk Tidsfordriv, dernæst en positiv, i det den skjærper og udbreder Sandsen for det skjønne, hvilken, som bekjendt, er nærbeslægtet med Sandsen for det Gode. Men saa vist som dette er, og saa tilladelig som denne Forlystelse i sig selv maae ansees for at være; saa vil Almuen dog formodentligen endnu længe vedblive at ansee Comediegang for

en kjødelig Lyst; og hvorledes vil man kunne bestride denne Fordom, saalænge der i Skuespilhuset sees eller høres noget, som saarer Bluefærdigheden? Først naar alle Skuespildirectioner hylde og haandhæve Juvenals:

Nil dictu foedum visuque hæc limina tangat,

skal man være istand til ganske at udrydde hiin Mening, som allerede begynder at tabe sig iblandt Folket; og da vil Præsten, uden at opvække Forargelse, og fri for Skrupler kunne vise sig i Skuespilhuset, hvilket han nu neppe, hvor han er kjendt, vil kunne gjøre. Thi stedse ville ved Valget af selve tilladelige Fornøielser, Jesu Ord lyde i hans Øre: "Hvo som forarger En af disse Smaae, som troer paa mig, for ham var det bedre, at der var hængt en Møllesteen om hans Hals, og han var nedsænket i Havets Dybde". (Matth. 18,6.)

Endelig skal Præsten baade sørge med de Sørgende og for de Sørgende; den første Forpligtelse knytter ham til alle Menighedens Lemmer paa visse Tider; den sidste giør ham til de Fattiges stadige Ven og Forsørger.

Det er da en Erfaring, som sikkert Enhver har gjort, at den Stolte og Ulærvillige selv ydmyges i Ulykkens Skole og stemmes til at modtage

baade Trøst og Belærelse. Ligesom Forsynet i det Store bruger Lidelserne til at opdrage Menneskeslægten, saaledes bør Præsten i det Smaa benytte de Ulykker og Sorger, som ramme hans Sognebørn, til deres Belærelse og Forbedring. Imod de ret store jordiske Tab, saasom Berøvelse af Forældre, Børn o. s. v. kan intet skaffe Lindring uden himmelske Lægemidler d. e. Religionens Trøstegrunde. Men af hvem hører den Nedbøiede disse hellere fremsatte end af en deeltagende Sjelesørger? det er som om de vandt i Styrke ved at gaae over den fromme og ærværdige Mands Læber. Endog de Mennesker som ellers ikke længes efter Præstens Samtaler, ville dog under saadanne Omstændigheder gjerne høre et Trøstens Ord af ham; og derfor ere disse Sorgens Øieblikke — som ogsaa Niemeier har anmærket — netop den beleiligste Tid for Præsten til at besøge saadanne Familier, og bane sig Veien til deres Fortrolighed. Jo bedre han forstaaer den Kunst, med Ømhed og Forsigtighed at berøre Hjertets Saar uden at rive dem op, jo rigeligere han gyder Religionens lægende Balsam i de blødende Vunder: desto kjerere vil hans Deeltagelse være de Sørgende, og desto indstændigere ville de opfordre ham til at gjentage sine Besøg. De letsindigste Mennesker ja

Spotterne selv kunne ikke i en saadan Stund modstaae Fromhedens Indtryk, naar dette bibringes dem paa en med deres Forstandsudvikling overeensstemmende Maade; og have de først erfaret, at der i Jesu Religion ligger en guddommelig Kraft til Beroligelse, da ville de desto snarere komme ogsaa til den Erkjendelse: at den har en Guds Kraft til Saliggjørelse. Saaledes vil maaskee det Værk, hvis nærmeste Hensigt var at udsone de Lidende med Jorden, ende med at gjøre dem til Venner af Himmelen; og den Mand, som lykkeligen fuldbragte denne Gjerning, vil ogsaa siden, naar de glade Dage vende tilbage, blive anseet som en Skytsengel af dem, han i Kummerens, ja maaskee Fortvivlelsens Dieblikke rakte en frelsende Haand og et lindrende Bæger.

Men hvad Sjelesørgeren for at opnaae denne skjønne Løn har at iagttage med Hensyn til de adskillige Grader i Individernes Oplysning, Følsomhed, Retsindighed, Fromhed, Kummer o. s. v. skulde blive for vidtløftigt her at omtale; og det vilde desuden i et Brev til Dig være overflødigt, da Du baade selv derom har indsamlet mangehaande Erfaringer, og kjender ligesaa godt som jeg det herlige Foraad af practiske Forholdsregler, Niemeier har nedlagt i sin Philotas, hvilket

ærk jeg i alt Fald kom til for en stor Deel at ub-
:ive. Desuden minder mit Brevs Længde mig
ı at slutte. Altsaa endnu blot et Par Ord om
:æstens Deeltagelse i Fattigforsørgelsen.

Christendommen er Menneskekjerlighedens Re-
,ion. Dens Tjenere maae følgelig ansee det for
væsentlig Deel af deres Bestemmelse at komme
res trængende Medmennesker med Daad som
ed Raad til Hjelp. Christus greb enhver Lei-
,hed, som frembød sig, til at lindre den Ulykke-
,es Nød; og Apostlene forglemte ikke over deres
idkjerhed i at udbrede Religionen, det andet vig-
,e Kald: at afhjelpe de Elendiges Trang. Den før-
Bøn, de gjorde til de Nyomvendte, var at give
lde Bidrag til de fattige Christnes Underholdning,
, de første Betjente, de indsatte i Kirken, vare
ıttigforsørgere (Diaconer). De følgende Slæg-
: vandrede i deres Fodspor; og selv i Kirkens
:eſt fordærvede Tider forglemte man aldrig at
elgjørenhed er en christelig Dyd. Heller ikke blev
t nogensinde nægtet, at det tilkommer Sjelesør-
ren, naar og hvor han kan, at afhjelpe tillige
,emlig Trang. Derfor har ogsaa i vore Tider
:æsten saa stor Andeel baade i den offentlige og i
n private Fattigforsørgelse. Hvem skulde vel
de Fattige hellere ønske sig til Talsmænd og

Forsørgere? Af hvem kunde de vente sig mere Upartiskhed, Velvillie og Skaansel? Og at de Geistlige i Almindelighed forrette dette byrdefulde Embede med Samvittighed og Redelighed, viser den uindskrænkede Tillid, hvormed ideligen — som f. Ex. Adresse-Avisen saa glædeligen godtgjør — betydelige Gaver betroes dem af alle Stænder. Held og Hæder over Sjelesørgerens Embede ogsaa i denne Green af dets herlige Virksomhed! Held og Hæder over de Mænd, som ved stræng Uegennyttighed og kraftige Forord vidste at berede de Trængende selv i disse haarde Tider saa anselig frivillig Understøttelse!

Neppe behøver jeg at tilføie nogen Advarsel imod overdreven Medlidenhed, hvorved Ladhed næres og mange Kræfter blive tabte for det borgerlige Selskab. "Den som ei vil arbeide, han skal ei heller æde!" Ingen Lov kan være billigere end denne. Derfor burde vel og i alle Kjøbsteder Arbeidsanstalter være forbundne med Fattigvæsenet; og paa Landet, hvor dette vanskeligere lader sig gjøre, burde de arbeidsføre Almisselemmer give Prøver paa Huusflid. Vistnok bliver Detaillen af Opsynet derved byrdefuldere for Præsten; men naar han tilbørligen understøttes deri af duelige Medhjelpere, og bliver forskaanet for overflødig

Controlleren og unyttigt Skriverie, vil han dog, uden at forsømme sit øvrige Embede, ogsaa kunne overkomme dette Arbeide. Hvad Overordentligt derimod enkelte Mænd have ved anspændt Iver og sjeldne Indsigter fundet Leilighed til at anlægge og bestyre (f. Ex. det indbringende Uldmanufactur, som vor fælleds Ven den utrættelige B. ** i S. *** har etableret for Fattigvæsenets Regning), det bør ei gjøres til Regel for alle Præster, da det overgaaer de Flestes Evne, og skulde følgelig, hvis det blev dem paalagt, enten afdrage dem fra deres mere geistlige Sysler, eller af dem blive slet bestyret.

Det andet, som Præsten ved sin Deeltagelse i Fattigvæsenet har at see paa, er at det ikke tilsidst, ved at indvikles i det almindelige Skattesystem, virkeligen bliver — hvad en Skribent allerede har sagt det at være — den christelige Kjerligheds Grav. Hvor Faa ere ikke de, som give frivillige Tilskud til Statens Fornødenheder? — upaatvivleligen af den Grund, at de skatte til den, og derfor troe sig fritagne for at skjenke den noget. Gid dog ikke det samme skulde blive Følgen af den Bestræbelse, som nu bliver mere og mere almindelig, at forvandle Fattigvæsenets Indtægter til formelige Skatter. Man

vogte sig for ved Haardhed og ukjerlig Fremgangsmaade at tilstoppe Kjerlighedens Væld; thi mod Kjerlighedens Tab kan Intet veie op. Og de Fattige selv maae gyse for at see hiin Kilde spærret, var det endog ved den anseeligste Fattigskat. Denne vilde kun til en Tid være tilstrækkelig: ved slet Administration vilde den ei længe fyldestgjøre de daglig stigende Fornødenheder — som Englands Exempel kun altfor indlysende beviser; — imedens Kjerlighedens Væld er uudtømmeligt, og hvad deraf tilflyder den Tørstige, har desuden det forud for de aftvungne Gaver, at det ved sin rene Smag baade snarere slukker Tørsten og opvækker Følelser i Sjelen, hvilke ere endnu mere værd, end de, som den bedst mættede Mave fornemmer. Dette er da et nyt Fortrin, som Eders Naturalpræstationer have for vor Fattigskat, at Modtageren veed hvem Yderen er, og følgelig, hvis han ikke er blottet for menneskelig Følelse, har Leilighed til at vise sig taknemmelig imod den, han skylder sin Underholdning. At manum de tabula! Etsteds maa jeg dog afbryde, ihvor meget det end koster mig at rive mig løs baade fra en saa vigtig Materie og fra en Samtale med Dig.

Trykfeil i 6te Bind af det theologiske Bibliothek.

Side. 57.	4 Linie fra	Enden	illusti,	læs:	illustri
— 60.	5 — —	Beg.	vitant	—	vetant
— 61.	15 — —	—	divinciet	—	devinciet
— —	sidste Lin.		vero	læs	vera
— 62.	5 Linie fra	Beg.	hic	—	hac
— —	4 — —	Enden	vivescit	—	virescit.

heologisk Bibliothek

udgivet

af

Jens Møller,

tor og Professor i Theologien ved Kjøbenhavns
Universitet.

Ottende Bind.

Kjøbenhavn 1815.

paa Andreas Seidelins Forlag,
hos Christopher Græbe.

Indhold.

Side

I.

De eo, quod in Reformatoribus quotannis laudandis justum est nostrisque temporibus salutare.

Oratio, in Universitate Hauniensi d. III Novembris a. 1813 habita

a

Jano Möller, Theol. Dr. et Prof. P. O.

Auditores &c.

Si ab omnibus, qui in hunc locum dicturi procedunt, oratio exspectaretur, quae auditores et rerum gravitate detineret, et verborum suavitate delectaret: mihi profecto a splendida hac atque frequenti corona vehementer esset metuendum; nam quae singula hominibus ad dicendum accedentibus timorem facere solent, ea mihi sese hodierno die cuncta offerre video. Sive enim loci amplitudo adferre perturbationis aliquid potest; in Universitate Hau-

nienfi, ab originibus suis inde disertissimorum oratorum matre atque nutrice, publice verba facio: sive audientium dignitas atque doctrina; magnâ lectissimorum ex quovis ordine hominum praesente frequentia dico: sive ipsa orationis materia; ea res, de qua mihi dicendum, ejusmodi est, ut nesciam an ulli cedat. Quod nihilo minus me intrepidum animoque quietum heic prodire videtis, id, Patres amplissimi, nulli insolentiae; nulli perfrictae fronti tribuatis rogo, sed potius totidem, quot incommoda enumeravi, commodis, quibus illa aut omnino tolluntur, aut saltem levantur. Loci igitur dignitatem veneror quidem, sed nullus timeo, nam ab ipsa Universitate mihi impositum est hocce dicendi officium: quod autem quisquam officio satisfacturus aggreditur, in eo absolvendo uti felix non plurimum laudis, sic infelix neque multum dedecoris promeretur. Auditorum deinde splendorem atque frequentiam quamvis ego tanti, quanti fas est, aestimo, idem tamen fidenti animo intueor; quocunque enim me verto, a superiorum favore, collegarum amicitia, commilitonum humanitate me circumcinctum video. Dicendi denique materia atque occasio, quemadmodum gravissima, ita et

uberrima eſt, adeo ut, ob eam inprimis mihi lætandum jure eſſe putem. Dicendum eſt enim de Lutheri laudibus, de quibus mihi idem, ac Ciceroni olim de Cn. Pompeii ſingulari virtute dicturo prædicare licet: difficilius nimirum eſſe hujus orationis exitum quam principium invenire *). Accedit id opportunitatis, quod omnes, qui ad hæcce ſolennia celebranda convenerunt, gratiſſimis, lætiſſimisque ſenſibus imbuti ſunt: quo autem quisque hilarior, eo quoque ad veniam dandam pronior plerumque deprehenditur. Facile eſt oratoris negotium, ubi audientium favor non modo balbutienti ſtimulum, ſed jejunis adeo verbis, quæ ore ejus exciderint, vim atque gratiam addit. Sic idem animi ſenſus, qui dies feſtos inſtituit, annuam eorundem ſolennitatem tuetur atque ſuſtentat. Omnibus ſcilicet generoſioribus hominibus naturâ inſitum eſt deſiderium gratum ſuum animum ob benefacta teſtificandi; et quo minus mortuis gratias referre poſſunt, eo magis easdem habere et præ ſe ferre geſtiunt. Hinc ex quo tempore ſapere et immortalia beneficia æſtimare didicit genus humanum, tot in memo-

*) Pro lege Manilia cap. I.

riam egregiorum et de civibus ſuis bene meritorum virorum condita ſunt anniverſaria, uti in omnibus religionibus et rebus publicis cernere licet. Primum quidem bellica tantum virtus fores coëli demortuis aperuit:

Hac arte Pollux et vagus Hercules
Eniſus, arces attigit igneas *).

Deinde vero lenioribus quoque, quas Cicero vocat, virtutibus ſuus conſtitit honos, ſuus apud coelicolas aſſignatus eſt locus. Hoc pacto almæ Cereri, agriculturæ ac legum inventrici, a Græcis Demetria inaugurata et quotannis ſolenniter peracta fuiſſe leguntur. Romæ autem non ſolum Junoni Soſpitæ et Bonæ Deæ ſui dies feſti dicati, verum etiam Numæ Pompilii optimi regis, qui, ſi Livio fides, *omnium primum rem ad multitudinem imperitam et illis ſeculis rudem, efficaciſſimam, Deorum metum injiciendum ratus eſt* **), merita decantata; nulla enim eſt dubitandi ratio, quin carmina, quæ Salii, in annuo anciliorum feſto, per urbem euntes cum tripudiis ſolennique ſaltatu

*) Horat. Od. 3 Lib. III.

**) Hiſt. Lib. I. cap. 19.

canere jussi essent *), Numæ, hujus festi autoris, laudes ex magna parte complecterentur. Religio Christiana omnem quidem apotheosin abrogari jussit, sed inclytorum heroum memoriam in perpetuum a gratis posteris recoli non modo passa est, verum etiam suasit et exemplo servatoris, festa Judæorum religiose observantis, nobis commendavit. At non multa æræ Christianæ secula elapsa sunt, antequam ecclesia Catholica in martyribus aliisque Sanctis tam cooptandis quam solenni cultu prosequendis ita omnem modum excederet, ut ipsi heroes æque ac pii eorundem cultores festis anniversariis non vehementer gloriari aut delectari possent. Qui enim honor cuivis e grege habetur, is mox honoris titulum atque stimulum amittat necesse est. Quare plerique, nisi fallor, illorum coelitum æquiore, quam vulgo creditur, animo se a Luthero de loco suo deturbari passi sunt: certe ii, qui feliciore fato usi etiamnum inter Catholicos tanquam Divi et certarum regionum Genii tutelares singulari ritu in anniversariis salutantur, impense gaudere debent, quod in coetu suo tantum saltem

*) Ibid. Cap. 20.

valuit Lutheri vox, ut non amplius omnes anni dies Sanctis ſint dicati: nam illo promiſcuo uſu effectum fuit, ut potentes coelicolæ difficulter a ſanctorum heroum plebe dignoſcerentur. Hæc tamen ratio nos minime inducere debet ad credendum, Lutherum in Sanctis de throno dejiciendis aliud quam illicitum homines vel plentiſſimos invocandi uſum ſpectaſſe: is non Sanctorum, ſed Deorum multitudinem, quæ ſanctiſſimam religionem deformabat, indigne ferebat: quare minime alienarum laudum detrectator, ſed majeſtatis divinæ, cum pluribus nunquam communicandæ, vindex cenſendus eſt. Is, qui ab invidia uti ab omni levitate cum maxime alienus erat, nunquam de eo, quod nonnulli ejus calumniatores finxerunt, ne in ſomniis quidem cogitavit, ipſum ſcilicet tot divos divasque de vetere dignitate deturbaſſe, ut ſibi eorum locum arrogaret. Quemadmodum ipſe ineptam hanc juſti contra cultum Sanctorum fervoris cauſam procul habuit: ſic nemo aſſeclarum eum Divi loco colendum voluit. Honorificentiſſimos quidem, quos excogitare potuerunt titulos, ei tribuerunt: excelſis Megalandri, viri divini, Eliæ recentis, poſtremi verſus finem mundi prodeuntis Pro-

phetæ nominibus eum salutarunt *), et divinum prorsus oraculum in ejus dictis atque scriptis venerati sunt: at ne unus quidem, quoad sciam, veterem superstitionem, a Luthero nuper profligatam, in eo ipso adorando renovavit. Verum multi iidemque sapientissimi viri æquum et justum judicarunt, memoriam optimi et plane singularis doctoris non privata tantum grati animi testificatione, sed publica quoque solennitate recolere. Hinc factum est, ut in plerisque, ubi religio emendata viget, regionibus, ejus virtuti atque meritis, sive quod eodem redit, Reformationi virtutibus ejus institutæ, singularis dies sacer dictus sit, qui quidem eodem anni tempore, quo opus suum aggressus est, in patria nostra uti in ceteris ecclesiis evangelicis inter publica populi Christiani vota ac gaudia peragitur: et cum in hoc ipso die olim apud nos, quemadmodum etiamnum inter Catholicos, festum omnium sanctorum celebraretur, hæc forsan successio imperitos quosdam et a coetu nostro alienos homines ad levem, quem supra explosimus, errorem arripiendum adduxit. Elapsa sunt propediem

*) Vid. Præfat. Keilli ad vitam Lutheri.

ab ecclesiis evangelicis conditis tria secula: auditæ sunt interea sexcenties conditorum laudes: audiuntur hodie per cultissimas Europæ terras: audientur in secula seculorum et millies repetitæ placebunt. Dania vero, in hoc uti in ceteris officiis semper sibi similis, quemadmodum Germaniæ plurimum debet, sic quoque gratissimam se præstitit: nam, cum apud reliquas gentes in templis tantum personet laudatissima Lutheri memoria, voluit patria nostra, ut in Academia sua eadem inter publica solennia celebraretur. Jussit nempe Christianus IV, gloriosissimæ memoriæ rex, anno millesimo sexcentesimo decimo septimo, cum primum post sacra a Luthero emendata Jubilæum festum agebat Universitas nostra, fore ut quotannis die ante festum omnium Sanctorum in Auditorio superiori publicus in memoriam reipublicæ sacræ et literariæ cum universæ tum Daniæ nostræ instauratæ Paregyricus a juniore aliquo hujus Universitatis Professore haberetur: in quo instituto utrum magis consilio Johannis Pauli Resenii, Theologiæ Doctoris et Episcopi Siælandiæ, an propriæ pietati et sapientiæ obsecutus sit verus ille Pater Patriæ, nescio; sed quicunque demum autor sit, in

delectu oratoris non minus quàm in ipſo inſtituto autoris ſapientiam admiror. Nam ut nihil de eo dicam, quod ſcite et eleganter in Panegyrico ſuo obſervavit Jacobus Baden, vir diſertiſſimus et olim hujus Univerſitatis decus, exordia ſcilicet muneris Academici recte ab hocce negotio peti, quia tum demum fauſtum nobis rerum publicarum privatarumque exitum ominari licet, ſi primum ſacris rite operati ſumus: habet hæc lex eam commendationem, ut dicenti faciliores pariat aures, quoniam quisque facile oratori et juveni et inexercitato id concedit atque ignoſcit, quod ingenio adulto, et uſu et viribus firmato, merito denegaret.

Hic vero id mihi tamen inopportunius accidere animadverto, quod hunc ipſum locum elegantiſſimæ ſæpenumero et ad delicatiores adeo aures accommodatæ orationes in honorem Lutheri perſonuerunt, quarum autores nondum omnes cum Badenio, eorundem forſan principe, obmutuerunt, verum multi etiamnum ſuperſtites res noſtras et hanc ipſam coronam ornant, a me ſuo jure poſtulaturi, ne locum et diem, quem ipſi inauguraverint, profanem iterum et inauſpicatum in poſterum reddam. Ho-

rum votis ut, quantum in me ſit, ſatisfacerem, eodemque tempore ceterorum quoque æſtumatiſſimorum auditorum indulgentiam promererer, conſtitui, cum non alio modo ſuperiorum oratorum veſtigia ſequi poſſem, *de eo, quod in Reformatoribus quotannis laudandis juſtum eſt, noſtrisque temporibus ſalutare*, breviter verba facere: in quo argumento perſequendo ita verſabimur, ut in priori orationis particula gratis animi ſenſibus, in poſteriori autem cogitatis, quæ hi ſenſus provocare debeant, primas demus. Si vero alicui hocce argumentum juſto latius videbitur, ei reſpondebo, me dicti Horatiani memorem,

„Difficile eſt proprie communia dicere *)"

non auſum fuiſſe in priori parte ſola ſubſiſtere, ne oratio mea diceretur nullum alium uſum habere, quam quem olim oris ſui habuiſſe a Poeta fertur Nympha reſonabilis Echo,

„Reddere de multis ut verba noviſſima poſſet." **)

Si enim in quavis materia inventio oratori ab ingenio deſtituto et artis præceptis parum im-

*) Ars poet. v. 128.

**) Ovid. Metam. L. III v. 361.

buto longe difficillima pars cenſenda eſt, quanto jure mihi de nova quadam Lutheri laudatione poſt tot diſertiſſimos Panegyricos reperienda erat deſperandum? Atqui merita Reformatorum omnino prætermittere vetabat tam vivida animi gratitudo, quam hujus feſti finis atque occaſio. Quo modo igitur uno tempore et muneris rationi, et ingenii tenuitati et eorum auditorum commodis, qui niſi utile eſt quod facimus, ſtultam gloriam noſtram cum Phædro putant, melius conſulerem, quam ſi promeritis Reformationis laudibus fructuum ad nosmetipſos inde redundantium mentionem adderem.

Quocunque igitur pede et modulo pretium Reformationis Lutheranæ metiris, ſive ex ipſius operis difficultate et gravitate, ſive e virium, quæ ad id peragendum poſtulabantur, copia et magnitudine, ſive e conſiliorum et incitamentorum, in reformatoribus conſpicuorum, ſapientia atque puritate, ſive denique ex commodis, quæ inde ad totam rempublicam Chriſtianam, Proteſtantium tamen maxime, promanarunt, hanc Chriſtianismi inſtaurationem æſtimes, fatearis oportet, hoc beneficium inter præcipua, quæ unquam generi humano conti-

gerint, esse numerandum. Quamvis vero tantum est, ut id sine numine interveniente haud contigisse credamus, scimus tamen heic nulla, uti in exordiis Christianæ religionis, patrata fuisse miracula, omnia vero, quantum indagare nobis liceat, viribus humanis et more quotidiano effecta esse. Quantæ igitur et quam sapienter usibus accommodatæ judicandæ sunt vires, quæ tali operi perficiendo suffecerunt? Quod per seculum et amplius celeberrimi doctores privatis consiliis, reges et concilia publicis volverant, interdum quoque, quamvis frustra, aggressi fuerant, id et longe plus negotii obscuro et pusillo monacho successit. Is, solo Sacræ Scripturæ scuto pro telis et lapidibus armatus, in arenam descendit ut alter Davides contra fortissimum Goliath, quem tot frustraneo conatu heroes antea oppugnaverant. — Aut creditisne forte, Auditores, hunc Herculem, quoniam nostro levis armaturæ militi cedere cogeretur, leonina sua pelle exutum aut decrepitum fuisse? Minime vero: sartus potius et tectus stetit, senex quidem, at juvenili robore præditus. In velitatione, qua illum per unum seculum petierant Gersonii, Hussii, Hieronymi, Concilia Constantiense et Basileen-

ſe, nonnulla quidem ei inflicta fuerant vulnera, verum ea jam dudum tam arcte coiverant, ut vix cicatrices amplius agnoſcerentur. Poſcebant quidem perpetuo multi, in Gallia præſertim atque Germania, reformationem eccleſiæ tam in capite quam in membris; verum enimvero ſi in hosce clamores diligentius inquiris, haud invenies, ne in iis quidem, qui a præſtantiſſimis Lutheri anteceſſoribus. Wiclefo, Gerſonio, Erasmo Rotterodamo, proferebantur, leviſſimam ideam de forma civitatis Chriſtianæ ab imo mutanda, aut jugo Pontificis prorſus abjiciendo: limites tantum curiæ Romanæ poni, corruptos ſacri ordinis mores atque fraudes corrigi, populi Chriſtiani denſam ignorantiam diſſipari, oneraque pietatis nomine Europæ gentibus impoſita tolli volebant. Sed de dogmatibus ad Sacrum Codicem tanquam lapidem Lydium probandis et nugis abjiciendis, non magis quam de ritibus ineptis abrogandis quisquam cogitavit. Quamvis igitur egregiis iis veritatis teſtibus, qui Luthero viam per aliquod ſaltem itineris ſpatium muniverant, ne tantillum quidem honoris bene parti detractum volumus, in eos tamen applicari poſſe credimus, quod Græcis in proverbio

erat, multos esse, qui thyrsum ferant, sed paucos Bacchos. Hinc tantum abfuit, ut Pontifex Romanus conamina eorum vehementer timeret, ut obstinacior adeo in multis abusibus v. c. calice in sacra coena laicis subtracto, defendendis post impetus illorum feliciter repulsos fieret. Quid, quæso, reipublicæ Christianæ profuit, quod Patres ejusdem conscripti Constantiæ decreverunt, episcopum Romanum Universali Christianismi Concilio esse inferiorem, illique hujus, si accusaretur, judicio standum esse, quando ea erat Præsulis audacia, ut omnem ad concilium Oecumenicum provocationem prohiberet, eaque civium pusillanimitas, ut tali interdicto obedirent? Securus igitur, prodeunte Luthero, sub purpura Regia et corona triplici latuit Sancti Petri successor atque hæres; supra vulgarem hominum conditionem longe elatus: habebantur responsa ejus pro oraculis, jussa pro legibus, paucis: stabat voluntas ejus pro ratione. Quicunque itaque potestatem hanc tam bene munitam aggredi sustineret, ei exspectandum erat decretorium et diuturnum certamen: ejusmodi quoque fuisse acerrimam illam pugnam, quam fortissimus no-

ſter monachus cum potentiſſimo orbis terrarum domino iniit,

Ενθ' ὁ τε δειλος ανηρ, ὅς τ' αλκιμος, εξεφαανθη, *)
ultro mihi dabitis auditores, utpote qui sæpe numero intrepidam illam fortitudinem, promtam omnia vitæ bona ipſamque adeo vitam pro veritate devovendi voluntatem, inconcuſſam fiduciam et erga Deum obedientiam admirati eſtis. Oh quantum virum! oh felices ter et amplius, quibus contigit ejus diſciplina uti, caſtra ſequi, ora intueri! Equidem, quoties mihi eum ſive Wormatiæ coram Carolo V verba facientem et iniqui Imperatoris minas deſpicientem, ſive Witteberga ſævos Caroloſtadii ceterorumque fanoticorum tumultus verbis et auctoritate componentem, ſive quocumque alio loco agentem repræſento: toties mihi ſponte ob oculos verſatur egregia conſtantis viri pictura, a Flacco jamdudum adumbrata **): video

Juſtum et tenacem propoſiti virum,

quem

Non civium ardor prava jubentium,

*) Iliad. XIII. v. 278.

**) Hor. Od. III. 3.

Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida . . . . . .

Quod si cui liberalius a me dictum videtur, velim ut mihi unum solum e vita Lutheri temporis momentum repetat, quo mens ejus concussa, propositum fractum, aut veritas proprio commodo postposita fuerit: quod si invenerit, palinodiam a me facile impetrabit: sin vero hunc in finem longam istam et operosam vitam, tot sollicitationibus atque insidiis expositam, tot laboribus et periculis refertam perlustraverit: id mihi jure meo postulare videor, ut singulares Lutheri virtutes in difficillimo negotio conspicuas mecum amet, laudet, amplectatur.

Magnum hunc et supra res humanas elatum animum, acre hoc, quod illum inflare solet atque alere, ingenium, incredibilem hanc laborum patientiam æque ac singularem eloquentiam, instructissimam memoriam, summam pro illius ætatis ratione eruditionem Luthero ultro largiti sunt non solum ejus amici, sed inimicorum quotquot aliquo æquitatis sensu tincti fuerunt. Quid igitur calumniatoribus faciendum? Id ipsum, auditores, quod jam Plinius in ævi sui invidis hominibus taxabat, in-

quiens, *cum rem destruere non possunt, jactationem incessunt* *), Sic quoque calumniatores Lutheri, cum res magnas ab eo gestas multitudini hominum placere viderent, autori earundem pessima consilia atque incitamenta adfingere coeperunt. Quorum mendaciorum fastigium atque corona censenda est illa a Johanne Cochlæo primum inventa, deinde a Maimbourgio et Bossueto repetita fabula, cui haud ita pridem viri ceterum graves, sed ab ecclesia nostra alieni, Ignatius Schmidt et David Humius leviter subscribere non erubuerunt, Lutherum scilicet neque veritatis amore, neque salutari Sacræ Scripturæ luce ductum indulgentias aggressum fuisse, eum vero potius invidia inflammatum sordidoque lucri studio pellectum, Tetzelium impugnavisse, quod nimirum feliciori huic æmulo ejusdemque sodalibus, Dominicanis, neque sibi suisque Augustinianis illa ad opes colligendas fructuosa mercatura concredita esset: qua fictione nihil unquam levius, uti nihil fere turpius inventum fuit. Falsitas illius rumusculi jam inde patet, quod eum Luthero vivo venditare non ausus est

*) Lib. I. epist. 8.

autor, quamvis ceterum impudentissimus homo, ut nunc multa alia argumenta, quibus hanc criminationem a Luthero amolitus est Maclainius, doctissimus Anglus *), silentio prætermittam. Id modo quæso, quomodo lucri studium in homine, quo neminem innocentiorem integrioremque sol vidit, non dicam inveniri sed cogitari tantum potest? An ille forsan pecuniæ studuisse putandus, qui, postquam per multos annos plurimarum ecclesiarum bona administrarat, tam pauper moriebatur, ut uxori atque liberis nihil nisi nominis sui gloriam hæreditate relinqueret? Vos certe aliter judicastis, Auditores, qui meministis, regem nostrum benevolentissimum, Christianum III, viduæ Lutheri ad vitam sustentandam liberosque educandos annuam pensionem solvisse. — „At, dixerit aliquis, alteri forte affectui, quo multi homines ad egregia facinora edenda feruntur, honoris scilicet studio indulgebat Lutherus?" — Minime, amici, nisi quatenus nos omnes honori studere oporteat. Omnis autem ambitionis et ambitiosæ levita-

*) In additamento ad anglicam suam versionem Historiæ eccles. Moshemii Tom, IV cap. 2.

tis ille, si quis, fuit immunis. Qui aliter statuit, is nunquam scripta Lutheri legerit, nunquam res ab eo gestas perpenderit necesse est. Quid enim *illis* modestius, submissius, humanius? et in *his* commemorandis nunquam sui jactandi, semper vero Dei laudandi materiam quaerit atque invenit. Se quidem impigre plantasse et irrigasse fatetur, sed Deo, qui plantam crescere jussit, soli gloriam tribuit. Eum vero non aliter locutum fuisse, aliter sensisse, declarat tam ingenuus ille fervor, quo hypocrisin, pessimum vitium, detestabatur et data occasione impugnabat, quam externa ejus, in qua ad mortem usque acquievit, vitae conditio. Is, qui quotidie a tot principibus regibusque consulebatur, nulli *a Sacris Consiliis* appellari voluit: qui tot suos discipulos ad episcopalem dignitatem commendavit, ipse nunquam *Episcopi* sive *Superintendentis* nomen ambivit, vero et modesto *Theologiae Doctoris* titulo contentus. Quid vero de his, splendidis quidem, sed tamen ecclesiasticis honoribus loquor? longe majores, saltem ad vulgi gustum, quin summos in republica magistratus capessere potuisset, si imperandi libidine ductus fuisset. Cum scili-

cet seditiosa ingenia, Munzerus inprimis, plebem in multis Germaniæ regionibus ad tumultus excitandos inflammasset, et hæc res ad Lutherum esset delata: quid ille? num imperium, quod omnes facile ei petenti concessissent, inhiavit, affectavit, arripuit? Minime omnium, Auditores! sed contra *acerrime*, ut ait Melancton *), *illos furores damnavit et dignitatem ac vincula omnia politici ordinis non solum ornavit, sed etiam munivit.* „Cum autem apud me cogito (pulcherrimis Melanchtonis verbis uti pergo), quam multi magni viri in ecclesia sæpe in hac re hallucinati sint, plane statuo, non sola humana diligentia, sed etiam divina luce pectus ejus gubernatum esse, ut intra sui muneris metas tam constanter manserit."

Unde igitur proficiscebatur hæc singularis Lutheri constantia? Ex eo fonte, qui unus omnium fortitudinis omnisque virtutis uberrimus est: sincerum puta veritatis amorem et incredibilem in Deum ejusdem autorem fiduciam. Si nescis, quid talis fides valeat, me-

*) De vita Lutheri.

mento verborum servatoris *): „Si habeatis fidem, quantulum est granum sinapis, dicetis huic monti, transgreditor hinc illuc, et demigrabit". Hoc si tantillæ fidei particulæ tribuitur, quid a firmissima Lutheri in Deum O. M. fiducia exspectandum? Tot scilicet montes dimotos, tantas difficultates victas, quot et quantas a Luthero superatas vidimus.

Sed vereor, ne obscurus fiam, dum brevis esse laborem. Sciatis igitur, Auditores, me in hac tanta brevitate tria ex quatuor supra propositis capitibus perstringere voluisse, Reformationis nimirum difficultatem, virium ad eam necessariarum copiam, incitamentorum denique puritatem atque virtutem. Superest quartum momentum, quod ad pretium illius operis rite æstimandum nonnihil facit, effectuum scilicet inde profectorum copia atque magnitudo. Qua de re fuse disputare si non loci et temporis ratio prohiberet, otium nobis faceret singularis de hoc ipso argumento libellus Caroli Villerii, nemini non cognitus atque probatus.

*) Matth. 17. 20.

At, occurrit mihi aliquis mox in limine, superflua omnino est talis disquisitio ad sententiam de reformationis pretio ferendam, cum constet, cujuscunque operis pretium non ex effectibus, quos habuerit, sed ex finibus, in quos suscipiatur, atque viribus, quæ ad id requirantur, esse æstimandum. Audio has voces atque concedo, multas res, ab hominibus pessimo consilio inchratas, interventu numinis omnia optime gubernantis, in bonum conversas fuisse, alias contra, a pia mente profectas omni in genus humanum salutari vi fuisse destitutas. Hæc autem observatio, quamvis per se verissima, non obstat, quo minus in universum rectum et æquum judicium de facinoris alicujus ejusdemqus autoris pretio ex effectibus ferri possit. „Virtus enim, ut verbis Pauli utar *), nullam cum nequitia habet conjunctionem, lux nullam cum tenebris communionem, Christus nullam cum Beliale concordiam.“ Hinc bonis hominibus, si accurate loqui volumus, nihil mali, ut malis nihil boni adscribi potest. Neque enim id, quod pessimo consilio, quamvis lege haud renitente, suscipitur, ho-

*) 2 Cor, 6, 14 - 15.

nestum dicendum est, neque id, quod ab aliquo in laudabilem quidem finem, sed absque omni sapientia committitur, veræ virtutis nomine dignum censendum est. Quando vero quis ad rem aliquam præclaram gerendam ita accedit, ut, ponderatis utrinque rationibus, quæcunque inde ad generis humani detrimentum promanare possent mala, quantum in eo sit, præscindat, caveat, amoliatur, et bona sola spectet, curet atque approperet: is vere omnium commodorum, quæ necessario ex opere ejus redundaverint, autor dicendus, is nobis, si felicitatis ab eo paratæ participes sumus, benefactoris loco suspiciendus, amandus, colendus. Hoc pacto reformatorum merita e beneficiorum, quibus, posteros cumularunt, multitudine ac gravitate metiri licet. Si quis igitur in coetu nostro edoceri cupit, quantum Luthero ejusque sodalibus debeat, eum, si longum iter ad ipsum beneficiorum fontem, reformationis puto exordia, per trium seculorum anfractus horreat, per compendium itineris ad quamlibet, ubi hodie confessio Catholica viget, regionem ablegabo, eumque deinde comparationem inter *hujus* conditionem atque *suam* instituere jubebo. Quam si sub tribus *civis*, *ho-*

minis docti nec non *Christiani* nominibus absolverit, ei deinceps antequam e comparatione sua aliquid efficiat, duplicem cautionem commendabo, alteram, ut cogitet, quanto meliori statu nostris quam Lutheri temporibus gaudeat ecclesia Catholica, quot in ea, Gallicana imprimis et Germanica, his tribus seculis abrogati sint abusus, quot somnia abjecta, quot superstitiones explosæ: alteram, ut si quidem comparandi exempla e patria nostra, sibi proxima, atque Italia, vetere Catholicismi sede, petat, bene meminerit, faciem harum duarum regionum seculo Lutheri ac hodierno non fuisse eandem, sed potius diversissimam: Italiam scilicet jam tunc temporis bonarum literarum omniumque elegantiorum artium luce fuisse collustratam atque ornatam, Daniam vero nostram ignorantiæ tenebris et barbariei crapula obrutam jacuisse. Hodie autem proficiscere Haunia Romam, amice, et inde reversus mihi refer, quid in utroque loco videris. Oh quantam, dices, mutationem! quas vicissitudines! Nostrates, usque ad reformationem barbari adhuc et rudes, nunc Romanis vix amplius elegantiorum artium principatum concedunt. Certe, si nondum excudunt „*spirantia mollius æra*“,

ſi nondum vividiores *ducunt de marmore vultus*, nemo tamen æquior inter ipſos Italos dubitat in eos convertere, quod de priſcis Romanorum æmulis cecinit elegantiſſimus poëta:

Orabunt cauſſas melius, coelique meatus
Deſcribent radio; et ſurgentia ſidera dicent *).

Sed in ſanctioribus omnibus diſciplinis æque ac humanioribus, quibus eæ adjuvantur et nituntur, philoſophia, lingvarum peritia, hiſtoria, illos tantum ſuperamus, ut de victoria ne diſputari quidem poſſit. Si vero in literis, priſco Italorum ornamento atque præſidio, vincimus, quanto magis nobis tanquam liberis civibus, e ſervitute pontificia emancipatis, tanquam hominibus, veram religionem Chriſtianam edoctis, gratulari debemus! Collo noſtro excuſſum eſt jugum, ſub quo majores noſtri ſuſpirabant; nobis ſordent decreta Romana, quæ quondam civem contra civem, filium contra patrem, ſubditum contra principem armabant: deſtructi ſunt rogi, qvibus olim ſæpe pientiſſimi doctiſſimique homines ob rectiores ſuas notiones imponebantur: non amplius excommunicationis Papalis fulmina, Interdicti

*) Æneid. L. VI. v. 850. 851.

peſtem, Inquiſitionis vincula horremus. Divinis tantum præceptis, ac humanis, quatenus cum illis conſentiant, morem gerimus. Deo plus quam hominibus obedire edocti, quodcunque nobis ſub legis titulo proponitur, ad Sacram Scripturam tanquam unicam credendi agendique normam referimus atque exploramus. Hæc eſt vera Chriſtiana libertas, quam Jeſus Chriſtus omnibus cultoribus ſuis promiſit atque paravit, quam vero multis generationibus ereptam nobis demum reſtituit Lutherus. Quod cum nemini, niſi cui

'Nil intra eſt oleam, nil extra eſt in nuce duri,

ulterius probare opus eſſe videatur, omnibus ambagibus miſſis ad alteram orationis noſtræ particulam transgredimur.

Dum vero in eo ſum, ut oſtendam, quam ſalutaris nobismetipſis ſit annua reformatorum memoria, animadverto egregium Lutheri ſocium, Philippum Melanchtonem, quem honoris cauſa frequenter teſtor, hanc jam cauſam, uti ſuperiorem, ſubobſcure innuiſſe, his verbis jucundiſſimam ſuam de vita Lutheri enarrationem concludentem: „Hanc voluptatem et hos tantos (Lutheri) labores et grata men-

te prædicare decet, et exempli causa meminisse, ut nos quoque pro suo quisque modo ornare Ecclesiam studeat. Nam ad hos duos fines præcipue tota vita et omnia vitæ studia et concilia referenda sunt. Primum, ut Dei gloriam illustremus: Deinde, ut Ecclesiæ prosimus.“

Quoniam vero nunc de exemplo Lutheri loquimur, dubitare succurrit, an in tota institutione ulla sit sententia, ab omnibus, qui de artibus scripserunt, tam unanimi consensu probata, quam decantata illa: magna est exempli vis, vel, uti est apud Senecam: longum et difficile iter per præcepta, breve et efficax per exempla. Hinc quoque sapientissimi excultæ vetustatis populi instituerunt, ut juventuti, quæ inprimis ætas ad res præclaras imitandas apta est atque idonea, ante oculos versarentur magnorum virorum imagines. Hinc summis imperatoribus, poëtis, philosophis aliisque bene promeritis civibus per Græciæ Asiæ atque Italiæ urbes statuæ erectæ sunt: hinc heroibus propria festa dicata.

Si ad rem nostram transgredimur, nostro quidem heroi nulla etiamnum posita est columna, sed monumentum ære perennius sibi

ipſe exegit. Quod cum contemplamur, non poſſumus non admiratione autoris capi, et, dum admiramur, ad tantæ virtutis exemplar, quoad liceat, imitandum trahi. Cum vero non omnia poſſimus omnes, neque in multorum poteſtate poſitum ſit vicibus reformatoris fungi, videamus, quid nos omnes hodierni Chriſtiani, literati tamen præſertim, e contemplatione reformationis diſcere, et in uſum noſtrum i. e. ad nosmetipſos æque ac æquales inter aſpera fortunæ fata exhortandos, commonefaciendos, conſolandosque convertere queamus.

Primum igitur, ſi vel ita comparata eſſet res, ut reformatorum exemplum ſolis reformatoribus inſervire poſſet, neque tum cognitio rerum a Luthero ſociisque geſtarum nobis eſſet negligenda: nam incidimus in ætatem, qua omnia reformantur, inchoantur ſaltem et immutantur. Vidimus nos tales rerum humanarum viciſſitudines, quales majores noſtri ne phantaſiæ quidem ope ſibi fingere potuerunt. Vetera inſtituta, imperia atque regna interiere, nova ſurrexere: leges, mores, conſuetudines multarum gentium novam prorſus ſpeciem induerunt: quid? quod apud nonnullos populos reges quotannis, ut olim Romæ magiſtratus,

fese excepere. Aliæ gentes fubactæ, aliæ omnino deletæ, aliæ vero, e fopore mortis renatæ funt. Nos quidem boreales homines diu e terra fecuri naufragium fpectavimus; tandem vero optimi Regis fapientia et plane fingularis conftantia hoftium invidiæ atque aftutiæ non amplius pares fuerunt: inviti ideo et nefcii fere in verticem abripiebamur, neque facile eft dictu, quomodo inde eripiamur. In hac lubrica conditione, nefcio an utilius nobis five ad agendum five ad patiendum ante oculos poni poffit exemplum, quam Lutheri? Ecquis conftantius cum malis conflictatus eft, et felicius tandem ex ærumnarum undis emerfit? Quemadmodum autem in malis patiendis et deinde fuperandis conftantiffimus, fic in ijsdem prævidendis, et quoad fieri poffet, cavendis prudentiffimus. Atqui ut omnium eft, patientiam ejus, fic noftrum, commilitones, prudentiam fimul imitari. In qua virtute exercenda nobis longe facilior contigit provincia quam Luthero. Cum enim tota noftra induftria occupata effe debeat in providendo, ne respublica facra inter vices atque discrimina temporis quid detrimenti capiat: noftrum tantum eft, tueri et confervare; ejus vero erat, condere at-

que exſtruere. Sed in his quoque conſervatricibus partibus abſolvendis magnum nobis uſum atque præſidium præſtare poteſt conditoris exemplar. Neque enim putandum eſt, nos vicibus nobis demandatis rite functos fuiſſe, ubi dogmata eccleſiaſtica nobis a parentibus tradita poſteris absque omni immutatione tradiderimus. Tuenda quidem ſunt atque fovenda: impetus malevolentium omni virium contentione repellendi; ſed cavendum ſimul, ne omnes novaturientes uno loco habeamus, ne una cum veritate errores, cum divina doctrina humana ſimul placita vindicemus. Si is fidus eſſet eccleſiæ ſatelles, qui verba Lutheri perpetuo repetat, atque ad ea omnem de ſacris rebus controverſiam dirimit, tum longe quidem facilius res procederet. Sed ejusmodi aſſeclas, pſittacos potius quam diſcipulos dicendos, ſibi valde deprecatus eſt Lutherus, ita v. c. in egregio ſuo de utraque ſacramenti ſpecie libello diſputans: „Lutherus ipſe Lutheranus eſſe non vult, niſi quatenus Sacram Scripturam puram tradat. Ante omnia noli dicere, Lutheranus ſum, nam nemo niſi Chriſtus pro te mortuus eſt: hinc te Chriſtianum vocato.“ Hæc verba, ſole meridiano clariora, ſatis do-

cent, quid de iis religionis Christianæ doctoribus, qui in sola Lutheri autoritate acquiescant, ex mente ipsius magistri statuendum sit. Profecto, ut quod res est, dicam, mihi nemo de Luthero iniquius sentire videtur, quam qui in verba ejus, tanquam hominis falli nescii, jurat. Plerumque quidem Lutherus verum vidit, et in recto Sacri Codicis sensu eruendo et perspicax et assiduus fuit, neque quisquam in hoc negotio se ei similem aut secundum dicere audebit: attamen homo, erroribus, uti ceteri mortales, obnoxius, neque semper erroris immunis. Id nemo ipso Luthero apertius fassus est, ideoque nobis non suam sed sacrarum literarum autoritatem commendavit. Quas quo diligentius consulimus et in usum nostrum convertimus, eo firmius vestigia Lutheri premere censendi sumus.

Si autem quis putet ea, quæ hucusque de salutari exempli Lutheriani vi atque efficacia diximus, ad doctorem religionis tantum pertinere (quanquam nonnulla sunt latioris ambitus), ab eo quæram, annon assiduitas reformatorum in bono promovendo, et firma eorundem persuasio, fore ut bona causa tandem vin-

eat, nobis omnibus exemplo esse possit debeatque?

Scio equidem hanc esse maculam ac labem ætatis nostræ, quod pauci severa lege proficere velint, plerique autem per omnia amoena et ipsi ad doctrinæ virtutisque laudem ire, et alios eodem deducere. Utile est igitur, ut sæpius ad veterum doctorum exemplar respiciamus, unde facile discimus nostrum studium, vel quale a melioribus instituatur, minime eum illorum pertinaci et indomita discendi cupiditate comparari posse. „Illos vidimus (ut verbis viri eloquentis utar) *) incensos et inflammatos amore doctrinæ omnibus sibi aliis voluptatibus interdixisse, rei familiaris curam abjecisse, cibo, potu, somno sapientissime abstinuisse, omne sibi tempus perire ratos, quod non in studio poneretur, non modo valetudinis dispendio sed ipsius vitæ periculo bene emi putantes, quod tam fervide adamassent. Nos quod somno, quod voluptatibus, quod avaritiæ, quod ambitioni temporis superest, collocamus in li-

*) Vid. Orat. XVII M. Antonii Mureti, in Orationum Vol. II pag. 135 edit. Lips. 1629, quanquam is de aliis temporibus loquitur.

teris: et cum quidvis potius agimus, miramur, impares esse nos iis, qui hoc unum agebant." Quare industriam eorum, si paria præmia petamus, imitemur oportet. Recte enim veteres inculcarunt, operi cuique pulcherrimo a natura propositam esse difficultatem, labore venalia esse præclara omnia, et quæ sunt reliqua egregie præcepta.

Hæc tanto sæpius nobis, junioribus præsertim literarum cultoribus, repetenda sunt, quanto plura nostro ævo a doctrina solida repeχriuntur avocamenta. Ut seculi genium taceam, qui forte nunc non magis quam antea studiosos a literis ad oblectamenta, a vera gloria ad falsam ejusdem speciem amplectendam alliciat, ea imprimis est temporis nostri calamitas, quod nemo fere quidquam præter arma curat, quod omnia studia præ bellicis sordent, quod optimi adeo principes, uti ipsum patriæ nostræ præsidium et dulce decus queri coguntur, se duræ necessitati non prorsus resistere posse. Quot et quanta hinc ad solidiorem eruditionem elegantioremque ingeniorum culturam redundent incommoda, nemo ignorat: at animum hanc ob causam abjicere, aut de acri, quod literis

debeatur, studio vel minimum remittere, id neque officii neque conditionis nostræ, plerorumque æqualium sorte longe præstantioris, ratio patitur. Accedit alia cohortatio, quam in reformatorum historia posteris quasi traditam invenio, firmissima scilicet persuasio, fore ut opus, cui boni atque pii homines vires, doctrinam, sapientiam suam impenderint, minime successu cariturum, nedum ad nihilum redigendum sit. Hac fiducia præditus Lutherus, omnia adversariorum conamina contemnebat, de bono causæ suæ exitu minime sollicitus. Atqui ei prodeunti pauci favebant vel arridebant, multi adversabantur atque insidias struebant. Et, cum a fulmine Pontificis Romani tactus, insuper ab Imperatore proscribebatur, quantos triumphos putatis Papistas cecinisse! — Quodnam hodiernis doctoribus vel audacioribus imminet periculum cum hocce contendendum? Nullum omnino: multa contra commoda et subsidia, quibus destitutus erat Lutherus, eos invitant, pelliciunt, trahunt. Multi nunc et in altissimis passim locis constituti cernuntur veritatis literarumque amici atque patroni: in omnibus disciplinis, sanctis æque ac profanis, maximi facti sunt progressus, adeo ut rerum

discendarum copia potius quam penuria laboremus atque impediamur: talia denique in singulis artibus jacta sunt fundamenta, ut studia, si modo orbis terrarum pacetur, nostro ævo lætius quam quovis alio convalescere et efflorescere posse videantur. — At, dicas, quid juvat lætissima seges, ubi messis aberit? quid prodest spes, ubi perpetuo frustratur? quid valet jucundum pacis nomen, quando ipsa nusquam reperitur. — Reperietur, respondeo, simulac Deo placuerit: ei vero placebit, simulac homines se ea dignos præstiterint. Hinc cave, ne id boni, quod quam maxime appetas, segnitie vel immodestia a te removeas: fac potius, ut cum lætiora secula, jubente Deo O. M., advenerint, nihil in te desideretur. Quo magis autem hoc opus, hoc studium parvi properamus et ampli, eo citius desinent mala, eo propius a nobis remota videbimus quod omnes in nostrum, in patriæ, generisque humani commodum optamus. Nam Deus nunquam fallit in se sperantes: id religio, id vita reformatorum, id tota historia una voce testatur: beati, qui id non vident, et tamen credunt, sed beati etiam ii, qui cum fluctibus calamitatum

jactantur, hunc portum petunt, et in eo animi tranquillitatem inveniunt!

Nondum omnia, quæ memoria reformatorum meditantibus offerunt, salubria atque utilia recensui, sed præcipua tamen attuli, et fortasse etiam pro tempore nimis multa. Atque hæc dixi, non quo indigere vos talibus admonitionibus putarem, sed ut audiretis aliquid, quod esset et huic festo aptum, et junioribus nostris commilitonibus, qui hodie primum sacris nostris intersunt, admodum utile.

Ad vos igitur, optimi adolescentes, jam me converto. Vidistis hodierno die, quanto honore Universitas nostra viros immortales, de se et humano genere bene meritos, prosequatur. Hinc petite stimulum, hinc veri honoris exemplnm. Cogitate sæpe apud vos, quantum cum hac civitate Academica, qua nunc vos ornatos saluto, vestris humeris impositum sit onus; et cavete, ne spem, quam de vobis in prima exploratione suscitavistis, in posterum fallatis. Rude donati, scholam et domum paternam reliquistis, ut posthac propriis talis incedere debeatis, neque tamen omnino derelicti, nova enim et alma mater vos nunc fovet et in deliciis habet: custodes etiam illa et

doctores et omnem ad solidam doctrinam comparandam necessarium apparatum vobis offert: videte igitur, ne, cum omnia studiorum praesidia vobis adsint, vobis ipsi deesse videamini. Vestrum est prospicere, ne respublica literaria, sacra et civilis, post hanc generationem emortuam, idoneos ad munera sua gerenda desideret candidatos. At, quid hortor? Nonne ex limpido literarum fonte jam bibistis? qui vero semel inde hausit, is neque repetitos neque penitiores haustus formidabit. Quare ne haec quidem addere necessarium fuisset, si post me surrexisset vir peritissimus aeque ac amplissimus, qui nobis

— quid sit pulcrum, quid turpe, quid utile,
quid non
Plenius ac melius Chrysippo et Crantore dicat *).

Quem hodie audire vobis procul dubio omnibus, auditores, in votis fuit, quemadmodum mihi haud ita pridem in mandatis, ut adventum ejus in publica Prolusione majorum more indicerem. Quod vero nunc exspectatio vestra frustratur, id neque mihi, tanquam mendaci

*) Horat. epist. 2 libri I. 2. 3. 4.

førget. En Mængde af Ideer vare komne i Omløb. Grundige Afhandlinger, Satirer, Pasquiller, Karrikaturer, Denuntiationer, Spaadomme og Forslag maatte sætte alle Lidenskaber i Bevægelse. — Det gik da, som i vore Tider, Sværmere og Voldsmænd blandede sig i Sagen, og der vare da de, som meende, at Alt kunde og maatte omformes, og det i muligste Hast; at Intet af alt det Gamle kunde beholdes, at Alt nødvendig maatte blive bedre, naar det kun i alle Maader blev anderledes, end det hidtil havde været. Den rolige Granskning syntes aldeles overflødig, den grundige Tænksomhed, Lærdom og Sindighed unødvendig, ja skadelig, enhver Opsættelse farlig. Man maatte kun gaae raskt frem, saa maatte alle Hindringer vige, alle Modstandere styrte, og snart maatte man see en ny Himmel og en ny Jord. Man skulde tale til Folket, stemme det for Sagen, og ved dets Hjelp udføre den. Og det skulde da ei være Lærde og Vise, men Mænd, der kunne vorde begeistrede, som de gamle Propheter, der kunde høre en himmelsk Stemme og følge en guddommelig Indskydelse som de, og med Veltalenhed i Ord og Dristighed i Gjerning gjøre det heftigste øieblikligt Indtryk paa Mængden. Vor Luther var da ikke Manden efter disse

Folks Hjerte. Han studerede Grundsprogene og Kirkefædrene, Conciliernes Historie og selv den canoniske Ret, han begyndte at oversætte Bibelen, han indlod sig i at disputere, bevise, argumentere, fremsætte sin Mening i vidtløftige, grundige Skrifter. Det var ikke det, man vilde. Paa denne Maade kunde det aldrig faae Ende. Man maatte have Propheter, som opløftede deres Røst som en Basune, at Jerikos Mure i et Øieblik kunde styrte.

I Staden Zwickau opstod de nye Propheter, og de sendte tvende Dugmagere og en studeret Mand til Wittenberg i Slutningen af Aaret 1522. Den fromme sindige Melanchton taler med dem, og giver desangaaende Indberetning til Churfyrsten. I denne heder det: De foregive underlige Ting om sig selv, nemlig at de med tydelig Stemme ere sendte af Gud for at lære, at de have fortrolige Samtaler med Gud, see tilkommende Ting, og kort sagt, ere prophetiske og apostoliske Mænd. Hvor Meget saadant bevæger mig, kan jeg ikke vel beskrive. Jeg har i Sandhed vigtige Aarsager, hvorfor jeg ikke vil foragte dem. Thi at der ere Aander i dem, er aabenbare af flere Grunde, om hvilke Ingen bedre kan dømme end Martinus. De have beraabt sig paa ham, og

Luther indsaae nu, at han ei længere burde blive paa Wartburg, men at hans Nærværelse i Wit-

ning og Virkning, hadde man ei foretaget slige Forandringer, og inderlig maa man ønske, at det med dem maa have sit Forblivende. Er Tavlen smagløs, skaf da en bedre. Det er jo den eneste Prydelse i vore, næsten alle Prydelser berøvede Kirker. Har man ei Raad til andet, saa male man med store Bogstaver, som og er Brug mange Steder, et passende Bibelsprog paa Tavlen. Dog den tænkende Kirkepatron og Præst vil vel finde Leilighed til at lade et simpelt værdigt Maleri opsætte — Vist nok bør ingen Fusker med sit Fuskeri vanhellige Alteret — Sligt et Arbeide bør ei betroes uden til Kunstneren. Billedet behøver ei at være en stor vidtløftig Composition, ei et bekosteligt Kunstværk. — Simpelt, ædelt, tydeligt, udtryksfuldt, og opløftende maae det være, det maa stemme til Andagt og vel at mærke, kun til Andagt. I de katholske Kirker have Billederne, forbi Malerne ei havde religiøs Sands, men vilde vise deres Kunst, deres levende Colorit i nøgne Figurer, ofte opvakt ikke hellige, men høist vanhellige Følelser. Jeg vil ikke see Figurer af Herkules, Apollo, Adonis, Venus eller Lais over det kristelige Alter — Jeg søger der ei at skue Skjønhedens hele Omrids under det fordelagtigste Drap-

:nberg var aldeles nødvendig. Dog tog han end: a i Betænkning om han vilde reise didhen, eller ndensteds. Fyrsten, skriver han til Spalatin, al ikke være bekymret for mig. Jeg vilde ønske, t han havde min Tro, og at jeg havde hans lagt. Luther tilmelder Universitetet i Witten: rg sine Tanker om de Carlstadtske Forandrin: er, og tilmelder Churfyrsten, at han maatte tak: Gud, der paalagde ham Korset, og forsikrer, m snart vilde komme. Churfyrsten lader Luther de, at han gjerne som en Kristen med Taalmod lde skikke sig i Trængslerne, men at det stedse ev værre i Wittenberg med de mange Sekter,

peri. Jeg vil see Ansigt, Aasyn, Mine, Stil: ling vidne om at det Guddommelige har Magt over Mennesket. Kunstneren, der vil arbeide for dette høie Øiemed, og ønsker for en Række af Aar at stemme Medkristnes Sind til Andagt i Livets høitideligste Øieblikke, naar de nedknæle for at ihukomme ham, som døde for os, vil der: for erkjende, at det er Pligt, nøie at overveie, hvilken Gjenstand, der skal vælges, og hvorledes den skal udføres, ei til Bram, men til Gavn. Vil han ei overveie dette, ei høre den forstan: dige Religionslærers Mening, da arbeide han for Theatre og Slotte, men ei for Kirkerne.

modtaget med almindelig Bifald og Glæde. Det første han foretog sig, var at standse de Uordener, Carlstadt havde foraarsaget. Ikke alene havde denne foretaget det omtalte Billedstormeri, men endog begyndt at uddele Sacramentet under begge Skikkelser, og det, der egentlig var det anstødeligste, ladet Folk uden Skrifte og Forberedelse annamme det, og ladet dem selv tage det i Haanden. For at berolige Gemytterne og svække det skadelige Indtryk, holdt Luther i otte Dage otte offentlige Prædikener, et Træk, der foruden saa mange andre, viser hans overordentlige Iver og Virksomhed. Prædikenerne ere strevne med Sagtmodighed, Viisdom og Forsigtighed. Han holder sig til Sagen, nævner hverken Carlstadt eller hans Tilhængere, befatter sig aldeles ikke med Personalier. I den første handler han om, at man med Kjerlighed skulde skaane de Svage. I den anden at i de Ting, der høre til Tro og Gudstjeneste, maa Tvang og Vold ikke bruges. I den tredie og fjerde om Billeder, at de ei maa tilbedes, ei heller bestormes, da de kunne til Nytte anvendes — her taler han og om Faste. I den femte erklærer han, at den foretagne Forandring med Nadverens Sacramente ikke var skeet uden Anstød og Forargelse. I den sjette

tøret han mod at annamme Sacramentet uden Forberedelse. I den syvende taler han om Kjerlighed til Næsten, som en Frugt af Sacramentet. I den ottende forestiller han Nytten af Skriftemaalet. I samme Maaned udgiver den utrættelige Mand sin Afhandling: om Sacramentet under begge Skikkelser, og anden Forandring.

Da Begyndelsen herved blev gjort til de langvarige Stridigheder med Carlstadt, og til Tvistigheden om Sacramentet, i hvilken de Schweizerske Reformatorer toge saa megen Deel, og der havde saamegen Indflydelse til at bestemme det protestantiske Lærebegreb i denne Henseende, ville vi, for ikke ved afbrudt Fortælling at forvolde Utydelighed, overskue den hele Carlstadtske Sag i Sammenhæng.

Manden, Andreas Bodenstein, Carlstadt kaldet efter sit Fødested i Franken, have vi allerede nævnet nogle Gange i denne Historie. Vi have seet ham creere vor Luther til Doctor Theologiæ, seet ham ved den mærkværdige Disputation i Leipzig, og nu nylig ved ubesindige Angreb mod den gamle Cultus. Han var siden 1504 Professor i Wittenberg i det philosophiske

Faculket, siden Canonicus ved Slotskirken, 1510 Doctor, Professor Theologiæ *). Kied af sin Stilling i Wittenberg, da han ei kunde staae sig imod Luther, drog han i Aaret 1524 til Orlamünde, hvor Menigheden, tvertimod den hidtil indførte Orden, valgde ham til Præst. Her begyndte han atter sit Billedstormeri, ophævede Skoler, udgav adskillige fanatiske Bøger, paastod, man skulde lade Studeringer fare, og

*) Da Danmarks Christian den anden havde isinde at reformere, søgde han at kalde tydske Lærde ind i Riget. I Aaret 1520 kom en Mester Reinhard, men gjorde ingen Lykke. Han blev da sendt til Tydskland i Aaret 1521 for at formaae Nogle af de berømte Wittenbergske Theologer til at drage herind. Carlstad modtog Indbydelsen og kom i Sommeren samme Aar, men vår her meget kort. Kongen var reist bort til Nederlandene. Muligt han har forandret sine Tanker om Reformationen, eller idet mindste, funden fornøдent at opsætte Foretagendet til en beleiligere Tid, for ei at støde sin mægtige Svoger, Carl den Femte, til hvis Bistand han trængde muligt at den lærde Erasmus, med hvilken han omgikkedes i Brygge, har stemt Kongen til anden Fremgangsmaade. Nok — Carlstadt kom og reiste, medens Kongen var fraværende, og blev ei oftere kaldet. Müntees Reformationshistorie I, 279.

begyndte offentlig at fremsætte sin Lære om Nadveren. Churfyrsten forviiste ham fra sine Lande, og han drog til Strasburg, siden til Bäsel. Luther, der stedse kjempede djervelig mod sine Modstandere i Sandhedens Sag, men var aldrig personlig Fiende, men tvertimod Talsmand, Beskytter i Nøden, kunde ikke nægte sin fordums Ven den Deltagelse han havde viist selv Tezel og Eck. Han indlægger da Forbøn hos Churfyrsten for Carlstadt, og denne tillader ham at komme tilbage til Sachsen, hvor han opholdt sig i Kemberg, og i en nærliggende Landsbye, klædte sig som Bonde, og drev en liden Smaahandel. Han lod da til at ville forlige sig med Luther, og dennes Hustrue stod 1526 Fadder til et af hans Børn. Men den ærgjerrige Mand kunde ei være stille, gjorde sig mistænkt ved adskillige Skrifter og Handlinger, og endskjønt han havde lovet ikke uden Churfyrstens Tilladelse at forlade Landet, reiste han dog 1528 hemmelig bort, drog til Strasburg og siden til Schweiz, hvor han først blev Præst i Altstedt, siden Diaconus i Zürich, og 1531 der Sognepræst og Professor Theologiæ. — Der holdt

han sig da stille, og skal være død 1541 eller 43.

Det var i Aaret 1524 at Carlstadt, efterat han var draget til Strasburg og Basel, udgav et Skrift: Om den „ukristelige Misbrug af Herrens Brød og Kalk." I dette anseer han det iblandt andet for en gruelig Sag, at man hidtil i Nadveren har søgt Syndsforladelse, han nægter at dette er et Pant eller Forsikring om Guds Naade, da det er den Hellig Aand, der maa virke den. Pauli Ord om Nadveren 1 Kor. 11 forklarer han saaledes, at han anseer den kun for en Ceremonie, eller kun for en Sag, ved hvilken man skal erindre sig Kristus. Indstiftelsensordene fordreier han saaledes, at han mener, Frelseren har villet sige saa meget: Æder Brødet; thi dette Legeme er det, som skal gives for Eder, det, om hvilket Propheterne have spaaet, at det skal gives for Eder, — som om det hedde: mit Legeme er dette. Paa samme Tid udgav han imod Luther: Dialog om den gruelige afgudiske Misbrug af Jesu Kristi Sacramente, og nægter derudi Jesu Legems og Blods Nærværelse i Nadveren. — Følgende Aar udgiver han: Forklaring over Kristi Ord: det er mit Legeme: i hvilken han med største

Heftighed og Bitterhed angriber Luther. — Endelig udgav han og et Skrift: om man af den hellige Skrift kan beviise, at Kristus med sit Legeme og Blod er i Sacramentet. — De schweitzerske Reformatorer satte sig ikke imod disse Meningers Udbredelse — Raadet i Zürich vilde forbyde at sælge Carlstadts Skrifter — men Zwingli fraraader dette paa Prædikestolen, og opmuntrer sin Menighed til at læse dem. Oecolampadius skriver til sine Venner, at de ikke maatte forhaane Carlstadt for hans Skrifter. Luther udgav i Slutningen af Aaret 1524 et Skrift i to Dele: mod de himmelske Propheter, om Billeder og om Sacrament. Den første Deel var imod Anabaptisterne og Sværmerne, af hvilke Nik. Storch, Mart. Stübner, Mart. Cellarius og Thom. Münzer vare de fornemste — De forkastede Barnedaaben og foregave guddommelige Aabenbaringer. Nogle af dem kom til Carlstadt i Wittenberg og bleve af ham vel modtagne, og han var dem endnu mere hengiven, da han var i Orlamünde, i Strasburg og Basel. I den første Deel af ovenanførte Skrift ivrer Luther mod Carlstadts Billedstormeri, og i den anden mod hans Vildfarelse om Sacramentet. Da

Luther var angreben, svarer han og hans Modstander i en streng og undertiden bitter Tone. Imod dette Skrift udgav Carlstadt sin: Forklaring over 1 Korinth 10 K. Endvidere udgav han: om det ny og gamle Testamente: Svar paa Sproget Luc. 22. 1 Kor. 11. hvorledes Carlstadt gjentaller 1525. — Iblandt andet skriver han her „om Luther ellers ingen Skade gjorde i Kristenheden, var denne alene sandelig stor og forskrækkelig, at han af en sand Drik gjør en falsk, af en aandelig gør en legemlig, af en Livets Drik gjør en Dødens, af en de Udvalgtes gjør en de Fordømtes.“ Desuden udgav en Borger i Rothenburg an der Tauber: Nogle Brødres Klagemaal over den store Uretfærdighed og Tyranni, der nu vederfares And. Bodenstein von Carlstadt af Luther i Wittenberg. — Man havde Grund til at formode, at Carlstadt her havde ført Pennen. Luther vilde ikke indlade sig i videre skriftlig Strid med Carlstadt, derimod søgde han at faae en Samtale med ham, for at forsøge, om de kunde vorde enige. Han anmodede derfor Churfyrsten om et Leidebrev for Carlstadt, men dette blev afslaaet, og tilligt tilmeldt Luther, at vilde han have en Samtale

med Manden, maatte det skee udenfor de chur fyrstelige Lande. Snart kom Carlstadt i Fare, da man beskyldte ham for Deltagelse i Bondeopröret, og efterat dette var stillet, og man søgde Ophavsmændene, henvendte han sig til Luther om Bistand. Denne skuffede ikke hans Tillid, men udgav med en Fortale: D. A. Carlstadts Undskyldning for det falske Navn, Oprør, der med Uret er ham bleven tillagt. Den ædle Luther erklærer her, at han vel, hvad Læren angik, ansaae Carlstadt for Fiende, men at man dog burde høre hans Undskyldning, indtil han virkelig blev overbeviist at have taget Deel i Opröret. Vilde nu Nogen fortænke ham i, at han her troede Manden, da burde Ingen dømme en Andens Hjerte, men erindre Pauli: Kjerlighed er ikke mistænkelig. Det lod og som Carlstadt forkastede sin forrige Mening; thi i Aaret 1525 fik han Luther til med en Fortale at ledsage et nyt Skrift — Erklæring, hvorledes Carlstadt vil have sin Lære om Sacramentet agtet. I Fortalen anmærker Luther, at da Carlstadt her havde forsikret, at have foredraget sin Lære om Sacramentet, kun i den Hensigt, at Sagen desto bedre kunde vor-

de undersøgt, og altsaa ikke holdt den for viß, maatte man komme ham til Hjelp, og stræbe at han kunde erlange Vißhed; thi hvad der af den hellig Aand var lært og forstaaet, havde disse to Egenskaber hos sig, at man derhos var viß og sikker, og tillige modig, glad og trøstig, hvoraf man kunde slutte, at Carlstadt hidtil ikke af Aanden havde lært om Sacramentet. Luther troede at Manden mende det ærligt, og udvirkede hos den ny Churfyrste Johan, at han fik Lov til at opholde sig i Kemberg. Der var han og nogentid stille, men hans Ærgjerrighed og Ustadighed viiste sig snart igien. Thi da Luther igien tilbød at indlade sig i en mundtlig Samtale med ham og forsøge at opløse hans Tvivl, lod han dertil at være villig, men vægrede sig siden herfor, under Paaskud at han maatte have Churfyrstens Tilladelse. Aarsagen til sin Vægring tilkjendegav Carlstadt Cantsler Brück i et Brev 1527, der skulde holdes hemmeligt, men det blev Luther meddelt, og han gav sine Betænkninger derover under Form af et Brev til Carlstadt. Af Brevet saae Man, at han ikke havde forladt sin Vildfarelse, hvor hellig han end havde lovet det. Sin Misfornøielse over dette Luthers Svar yttrer Carlstadt

et Brev til Schwenkfeld og Krautwald, dem han kalder Brødre, og beskylder Luther for Ugudelighed og Gudsbespottelse. Nu lærde da denne at kjende sin Modstanders Falskhed og List, og han lærde det end ydermere, da der udkom adskillige forargelige Skrifter, til hvilke Carlstadt ikke kunde fragaae at være Forfatter, men om hvilke han paastod, at de vare skrevne inden hans Tilbagekomst til Sachsen og trykte imod hans Vidende. Han undskylder sig desangaaende i et vidtløftigt Brev til Cantsler Brück, men i dette har han den Frekhed at beskylde Luther for Ringeagt mod Skriften, og tydelig at give sin Haardnakkenhed i at at forfægte sine vrange Meninger tilkjende. — Dette Brev blev efter Churfyrstens Befaling meddelt Luther, han besvarede Cantsleren det, og med megen Føie advarede ham for den urolige, ustadige og utaknemmelige, der havde svigtet den ædelste Tillid og misbrugt alle Prøver paa Venskab og Velvillie. Mod Enden af Aaret 1528 forlod Carlstadt Sachsen, og Luther havde siden intet videre med ham at skaffe.

Roms Pave, Leo den 10de af det Mediceiske Huus, under hvilken Reformationen var begyndt, angrebet og modstaaet, døde 1521. Han

var af en godmodig Karakter, en Ven af de skjønne Kunstner, som alle Mediceer, men og af Pragt, Overdaad og Vellyst, uden Lærdom og Sands for Religionens væsentlige Tarv, og derfor ikke skikket til at virke med Kraft paa Begivenhederne, eller anvende dem til at fremme store og velgjørende Hensigter. — Som Barn var han, tvertimod den sædvanlige Orden, bleven Cardinal ved sin Faders mægtige Indflydelse, og som Pave i en ung Alder søgde han kun alene at udbrede de skjønne Kunster i Rom, som de alt blomstrede i Florentz; og ved deres Hjelp, fornemmelig ved at opreise den Peterskirke, der skulde være Bygningskunstens, som Katholicismens pragtfuldeste Mindesmærke, at give Hierarkiet en ny Glands, og ved Fester, der ingensteds i hele Verden kunde anstilles som der, at drage Folk fra alle Lande til den hellige Stad, og saaledes knytte Baander stærkere mellem den og Nationerne. Efter ham blev **Hadrian den 6te** fra Utrecht ophøiet paa den pavelige Stol. Han havde været Keiser Carl den 5tes Lærer, var lærd, alvorlig, tarvelig, kjendte Kirkens Brøst og vilde læge den, men med al sin gode Mening og Villie kjendte han ikke Menneskene eller forstod at vinde dem, var

mere Lærd, end Statsmand — Hans alvorlige, strenge Væsen, hans Ringeagt for Kunsterne, gjorde ham forhadt hos de livlige Italiener, de lagde hans Bestræbelser alle Hindringer i Veien — og han sank snart under en Byrde, han havde ikke Kraft til at bære. Ikke uden Betydning gav man ham den Gravskrift: Hadrianus nihil infelicius in vita duxit, quam quod imperaret —

Rigsdagen i Nürnberg blev aabnet i Slutningen af Aaret 1522. Pave Hadrian skikker tvende Breve til Churfyrsten, hvorudi han formaner ham til, at haandhæve den apostoliske Stols Værdighed og Maiestet, og standse det lutherske Kiætteri. Stænderne paa Rigsdagen erholde ligeledes en alvorlig Formaning i dette Anliggende, men besvare den ved at indgive 100 alvorlige og eftertrykkelige Gravamina mod Pavedom og Geistlighed. Den pavelige Legat paa Rigsdagen Cheregatus svarer herpaa og bebreider Stænderne, at de ikke havde exeqveret den wormske Rigsdags Decret imod Luther. Man havde isinde at gjøre et Forslag, at der skulde holdes et Møde af nogle geistlige og verdslige Rigsfyrster, hvor Luther skulde indfinde sig, hvor man skulde giennemgaae hans Sætninger og forsøge at vorde enige. Men Forslaget blev ikke iværk-

sat, og det havde da i al Fald ikke heller havt den forventede Virkning. Rigsdagen endtes med et keiserligt Mandat af 6te Marts 1523, hvori befales at Luther og hans Tilhængere skulle holde inde med deres Skriven, indtil Sagen ved et almindeligt Concilium kunde vorde afgjort, at Geistlige, som giftede sig, eller forlode Klosterne, skulde miste deres Privilegier og Formue. Dog hedte det i Rigsdagsbeslutningen: man vilde rette sig efter det Wormser Edikt, saa meget muligt. Luther tager sig den Frihed at udgive et Brev til Stænderne mod de vrange Fortolkere af det keiserlige Mandat, hvorudi han gjennemgaaer fire Artikler og viser, hvorledes de bør forstaaes. Den første Artikel: Man skal prædike Evangelium efter Lærernes Forklaring, som den af den kristelige Kirke er antaget og bifaldet — Denne Artikel, siger Luther fortolke de saaledes: Man skal prædike Evangelium ikke anderledes, end det hidtil er prædiket, nemlig som Høiskolerne og Klosterne med deres Lærere, Thomas, Scotus, og som den Romerske Kirke har approberet. Men i Mandatet, siger han, finde vi Intet om den Romerske Kirke, om Thomas eller Høiskolerne, men den kristelige Kirke, og herved maa

nes dens ældste Lærere, Augustinus, Cypria-
s, Hilarius o. d., og Augustinus siger: Jeg
er alene de hellige Bøger, som kaldes Canoni-
den Ære, at jeg troer, ingen deres Forfattere
faret vild. — Men det er let sagt: præk
angelium, som Kristus byder. Ja hvor, ere
som gjøre det? Høsten er stor, Arbeiderne
. Hvo vil skaffe dem? Keiseren? Ja hvorle-
? Beder Huusfaderen, at han skaffer dem.
i Himlen maa de komme. Høiskoler og Klostere
mbringe dem ei paa Jorden. Den anden
tikel. Erkebiskopper og Biskopper skulle for-
ne lærde Mænd, der ere kyndige i den hellige
rift, hvilke skulle give Agt paa saadan Prædiken,
med Godhed og Beskedenhed vise dem bort,
i feile herudi, og tilbørligen straffe dem, der ei
e lade sig vise tilrette, at man ikke skal spore, at
n vil forhindre eller undertrykke den evangeliske
ndhed. Denne Artikel, skriver Luther, mang-
Intet, uden at Ingen vil holde den. Det
mer sig deraf, den er altforgod. Hvor ville
faae Mænd, kyndige i Skriften, da man saa
nge hundrede Aar, hverken i Klostere eller Høi-
ler har redelig læst Skriften, men kun plaget
med Sophisteri? Skulle de vise Vildfarende
d Godhed tilrette, der ere vante til at bansætte,

brænde og støie? Den tredie Artikel: At man indtil et Concilium ikke maa lade Noget nyt trykke, uden det hos enhver Øvrighed af forstandige Mænd er gjennemseet. — Herved kan dog ikke menes den hellige Skrift — Guds Ord maa være ubunden. Den fjerde Artikel: Geistlige Personer, som tage Hustruer, og træde ud af Ordenen, skulle straffes efter den geistlige Ret, nemlig have Frihed, Privilegier og Embeder forbrudt, og denne Straf skal den verdslige Øvrighed ikke forhindre — Denne Artikel har for meget Kjød, og stemmer ei med de tre forrige. Thi skal Evangelium ikke prædikes reent, maa vore egne Gjerninger gaae under. Derfor, endskjønt jeg vel kan lide, at vi, ifølge denne Artikel, uskyldige for Gud, vorde straffede formedelst de Gjerninger, hvilke man holder for Synd, og som dog ere gode, vilde jeg dog ikke gjerne, at den var saaledes fremsat. Thi endskjønt saadan Straf ikke kan skade os, som Uskyldige, saa er det dog en Feil, og ikke uden Skade for dem; der straffe os med Uret; thi det er kosteligt, at lide Uret, men skadeligt at gjøre det. — Desforuden, mener jeg, at efter dette Mandat, skulde jeg Martin Luther billig være løst af Keiserlig og Pavelig Ban, indtil et tilkommende Concilium, ellers vidste jeg ikke, hvad

slige Artikler skulle til. Dog velan, der ligger ikke megen Magt paa mig, Verden er mæt af mig, og jeg mæt af den; jeg er i Ban eller ikke, det gielder ligemeget. Men for den arme Hob beder jeg, at dersom I skaane dem, der ikke holde de tre første guddommelige, I da ville fare lempelig med os arme, om vi holde de tre første guddommelige og ei kunne treffe den sidste Menneskelige. —

Denne Rigsdags Forhandlinger vare Luther og hans Værks Fremme til ikke liden Fordeel. Hvad man under den vellystige Leo ikke havde villet være bekjendt, blev nu af den strenge Hadrian, der selv tog sig af Kirkens Bestyrelse, offentlig tilstaaet. I Instructionen til sin Legat paa Rigsdagen siger han selv, — „vi vide, at siden nogle Aar har der i den hellige Stol været meget utilbørligt med Misbrug af geistlige Sager, Overtrædelse af Befalinger, og alle Ting ere ellers forvendte til Forargelse, hvorfor det er intet Under, at Sygdommen er gaaet fra Hovedet til Lemmerne, og fra Paverne til de andre Prælater *). Rigsstænderne

*) Hadrian erklærede, at Kirken trængde til en Forbedring, men at man Skridt for Skridt maatte arbeide derpaa, herover gjør Luther den Bemærkning, at det var Pavens Mening, at man imellem ethvert Skridt skulde lade et Rum af nogle hundrede Aar.

forsømde ikke at anføre denne Selvbekjendelse i deres Svar til Paven, og Reformatorerne glemde ikke siden i deres Skrifter at beraabe sig paa Hadrians egen Erklæring, og de Gravamina, Rigsstænderne havde indgivet. Paven havde nu selv offentlig erkjendt en Reformations Nødvendighed. Havde han ikke gjort andet, end givet denne Erklæring, var det vist ikke forgjeves, at han, saa kort det end varede, var bleven ophøiet paa det pavelige Sæde.

Luther fandt sig beføiet til ved tvende Anledninger personlig at modstaae Hadrian. Denne sendte nemlig den 22de Nov. 1522 et Brev til Raadet i Bamberg, hvor han beder, at Luthers Skrifter ikke maatte trykkes eller sælges. Luther udgiver dette Brev med en liden Epilog, hvori han iblandt andet siger: Er det ikke Synd og Skam, at Paven, der vil være Mester over alle Kristne, ikke veed at sige andet, end: Luther vil alene være klog, skulle vi med saa mange vore Forfædre have feilet. Det er en Qvindes, et Barns, en Munks, en Sophists Klage. En Pave skulde høre Skriften, og derfor tappert tale saaledes: See! der staaer Guds Ord, saa og saa har Luther talt imod det. Men nu tier han aldeles stille, og siger: Saa og saa har

Luther talt mod den lange Brug, mod Vane, mod Lærerne; retsom vor Tro beroede paa lang Brug og Vane og Læreres Ord — og han slutter: det gjør mig ondt, at jeg har maattet give saadant Breve saa godt Tydsk; thi saadant elendigt, barmhjertigt Kjøkkenlatin var vel ringere Tydsk værd. Men Gud gjør Under med Endekristen, saa at han ikke lader ham have nogen Lykke mere, og herefter ikke kan nogen Kunst og Sprog, men er bleven til et Barn og en Daare. Det er Skade, at man skriver saadant Latin til Tydske, og tør byde fornuftige Folk slig en tølperagtig Skriftfortolkning. Det er altsammen ret og fint Papistisk, munkeagtigt, og Løwensk. Den 31 Mai 1523 udgiver Paven, formodentligt efter Hertug Georgs Ansøgning, en Bulle, i hvilken han kanoniserer Benno, Bisskop i Meissen i det 11te Aarhundrede, og Luther udgiver da et Skrift, der dog ei udkom før 1524, og altsaa efter Hadrians Død, under Titel: mod den ny Afgud og den gamle Djevel, som skal ophøies i Meissen; hvor han taler djerveligen mod Helgenes Tilbedelse og den dermed forbundne Misbrug.

I Aaret 1523 var det og at Luther aflagde Munkedragten, og overgav Churfyrsten Augustinerklosteret, der var forladt af alle Munkene, Prioren og Luther undtagne. Churfyrsten Johan forærede siden Luther Klosteret til sin Bolig. Det blev efter hans Død kjøbt af hans Arvinger for 3700 Gylden, og skjenket til Universitetet 1564.

Hadrian døde, efter at have regjeret 1 Aar og 8 Maaneder, og Julius Medicis blev under Navn af Clemens den Syvende den 19 Nov. 1523 ophøiet til Pave. Han havde under sin Frændes Leo d. Tiendes Regiering havt megen Deel i Bestyrelsen, var som Italiener fin og snild, og vilde anvende sin hele Indflydelse for at hindre en Kirkeforsamling. Rigsdagen blev atter i Dec. 1523 aabnet i Nürnberg, og Cardinal Campegius mødte paa den som pavelig Legat. Han bragde tvende pavelige Breve med til Churfyrsten af Sachsen, hvorudi denne, uden at der yttres nogen Bitterhed mod Luther, ja han ikke engang nævnes, anmodes om at anvende alt for at Stridighederne kunde blive bilagte, og Fred og Enighed igien vende tilbage. Rigsdagsafskeden af 18 April 1524 indskjerper Efterlevelsen af det Keiserlige Wormske

andat mod Luther og hans Tilhængere, men
er forresten om et foreſtaaende Concilium,
der at Guds Ord efter dets rette Forſtand
de af den almindelige Kirke antagne Læreres
rtolkning, ſkal uden Oprør og Forargelſe præ-
es og læres. Churſachſen og nogle andre
oteſtere imod denne Beſlutning, nogle af de
holſke Stænder udgive en offentlig Erklæring,
de i ſin hele Strenghed ville haandhæve den
ormſke Rigsdags Edict, og Keiſeren, der ikke
r tilſtede paa Rigsdagen, tilkjendegiver i et
ict fra Burgos i Spanien, at han var mis-
nøiet over, at man paa Rigsdagen ikke havde
[illegible] den Wormſke Rigsafſked taget ſtrengere
ſlutninger imod den umenneſkelige og ukriſte-
e Luther. Ellers blev det beſtemt, at der
ſte Nov. ſkulde holdes en Rigsdag i Speyer.
ther var aldeles utilfreds med denne hele
emgangsmaade, og han yttrer ſin Utilfreds-
d med en endnu uhørt Driſtighed, da han vo-
r at angribe Keiſeren ſelv. Han lader nem-
baade det Wormſke Edict, ledſaget med ad-
llige Noter, og et Edict udſtedt ſamme Dag,
m den ſidſte Nürnbergſke Rigsdag ſluttedes,
ykke, med en Begyndelſes og Slutningstale. —

I den første heder det „Skjendig lyder det, at Keisere og Fyrster offentlig omgaaes med Løgn, men skjendigere, at de paa engang lade udgaae tvende modstridige Befalinger, som du herudi seer, at der befales, man skulde handle med mig efter Acten til Worms og fuldføre dens Bud alvorlig, og dog antage de og det Modbud, at man paa en tilkommende Rigsdag i Speyer allerførst skal handle om, hvad der er godt og ondt i min Lære. Saaledes er jeg baade fordømt og sparet til en tilkommende Ret. — I Slutningstalen: Endelig beder jeg alle kjære Kristne, at de ville hjelpe at bede Gud for saadanne elendige forblindede Fyrster, med hvilke Gud uden Tvivl i stor Vrede har plaget os, at vi ikke følge dem til at drage imod Tyrkerne, eftersom Tyrken er tigange klogere og frommere, end vore Fyrster. Hvad vil lykkes saadanne Narre imod Tyrkerne, da de saa høilig friste og spotte Gud? Thi her seer du, hvorledes den arme, dødelige Ormesæk, Keiseren, som ikke et Øieblik er sikker paa sit Liv, uforskammet roser sig af, at han er den kristelige Troes sande øverste Beskjermer."

Men endskjønt disse tvende, saa hastig hinanden følgende, Rigsdage i Nürnberg ingenlunde

havde et Udfald, der svarede til det herskende Parties Forventninger, saa søgde dog Cardinal-legaten Campegius inden sin Afreise endnu at virke for Hensigten. Han overtalede derfor Keiserens Broder og Stadtholder, Erkehertug Ferdinand, til i Regensburg d. 7de Juli 1524, tilligemed Hertugerne i Baiern og 12 Bisskopper at indgaae en Forening, i hvilken de forpligtede sig til i deres Lande og Stifter at haandhæve det Wormske Edict, aldeles ikke tillade nogen Forandring, ikke taale Præsternes Ægteskab eller at Munkene forlode Klosterne, vaage over Bogtrykkerierne og Bøgers Indførsel, og ei tillade nogen fra deres Lande at studere i Wittenberg. Tillige blev der fastsat en saa kaldet Reformationsanordning, hvori der blev bestemt adskilligt angaaende Geistlighedens Indkomster, Embedsværdighed, Embedsførelse og Vandel, om Festdagenes Indskrænkning, Gudstjenestens Helligholdelse o. d. Ikke alle Rigsstænder, ei engang de øvrende geistlige Churfyrster, traadte over til dette Forbund, fordi de vare misfornøiede over, at deres Besværinger mod den romerske Stol vare ganske tilsidesatte. Men ellers havde dette Forbund atter lært, at de hidtil gjorte Reformationsforsøg ikke havde været forgjeves, at selv

de, der modsatte sig dem, maatte erkjende Nødvendigheden af en Forandring i mange Henseender, og man saae nu det første Exempel paa en Adskillelse imellem Rigsstænderne og et Forbund for Religionens Skyld, der siden blev efterfulgt, og var, endskjønt igjennem langvarige og blodige Kampe, Anledning til at tilvinde sig offentlig Religionsfrihed.

Tidlig fik den evangeliske Menighed sine Martyrer. I Aaret 1523 bleve tvende unge Augustiner brændte i Brüssel af Inqvisitoren Hochstraten, fordi de nægtede Pavens Magt til at forlade Synderne. Luther udgiver i denne Anledning et Brev til de Kristne i Holland og Brabant, hvor han fortæller hele Historien og beskriver de unge Mænds Standhaftighed i Døden. Tillige udgiver han en inderlig rørende Sang, af hvilken jeg ei kan undlade at anføre følgende:

Zwey grosse Feuer sie zündten an,
die Knaben sie herbrachten,
Es nahm groß Wunder jedermann,
daß sie solch Pein verachten;
Mit Freuden sie sich gaben drein,
Mit Gottes Lob und Singen,
Der Muth war den Sophisten klein

für diesen neuen Dingen,
daß sich Gott ließ so merken.

* * *

Die Aschen will nicht lassen ab,
Sie stäubt in allen Landen,
Hie hilft kein Bach, Loch, Grub, noch Grab,
Sie macht den Feind zu Schanden,
Die er im Leben durch den Mord
Zu schweigen hat gedrungen,
die muß er todt an allen Ort,
Mit aller Stimm und Zungen,
Gar fröhlich lassen singen.

I Aaret 1524 drog Luthers Ven Augustineren Henrik Møller fra Zütphen efter en Indbydelse af Præsten Boie i Meldorf til Ditmarsken. — Men Dominikanerprioren i Meldorf, Aug. Torneborch opbragde Almuen imod ham. Den overfaldt ham, og under de rædsomste Mishandlinger blev han kastet paa Baalet. Luther udgav strax hans Martyrdoms Historie *). I Aaret 1527 blev Leonhard Kayser, efter Biskoppens af Passaus Dom, efter Joh. Ecks Tilskyndelse, og efter Hertugen af Baierns Befaling brændt, uagtet Churfyrsten af Sachsen gik i Forbøn for ham hos Biskoppen. — Han havde angre-

*) Münters Reformationshistorie 2 B. S 445-55.

det den romerske Kirkes Hovedlærdomme. Luther udgiver ligeledes hans Martyrologium. Lige Skjebne havde samme Aar Georg Carpentarius i München, og følgende Aar Peter Flysted og Adolph Clarebach i Cølln.

I Aaret 1525 udbrød det skrækkelige Bondeoprør i Tydskland. Længe var der talt og skreven om Samvittighedsfrihed. Nu begyndte man at tænke paa borgerlig Frihed. Længe var der talt og skreven mod geistlig Tyranni, nu begyndte man at tænke paa det verdslige. Ideerne om kristelig Frihed, om Menneskerettigheder vare blevne bragte i Omløb, og bleve snart skrækkelig misforstaaede og saare ilde anvendte. Bibelen, den man tilforn ikke kjendte, begyndte nu deels at komme i Almuens Hænder, deels blev den i alle Folkeskrifter hyppigen anført, inden man var forberedt til at læse den med Forstand og Eftertanke. Der traadte Mænd frem, der foregave at have et Kald, som de gamle Propheter, som de, at være værdiget guddommelig Indskydelse og have Ret til at tale mod Fyrsterne og de Vældige. Misfornøiet med Hierarkiet og dets Cultus ansaae man denne for et Afguderi, for en Baals Tjeneste; opbragt mod Geistligheden, der ei var Folkets Lærere, men Undertrykkere, erklærede man den for unyttig, man

lde nu løse alle Baand, drømde da, som i vore
ider, om almindelig Frihed og Lighed, vilde af-
affe Øvrighed og Geistlighed, ophæve Forskjel i
le Stænder, og indføre et Himmerig paa Jorden,
vor Kristus ved den hellig Aand skulde regjere.

Oprøret begyndte først ikke langt fra Ulm i
chwaben. Saasnart Oprørsbanneren var reist,
strømmede strax en Mængde til den fra alle Egne,
g den vilde Skare drog frem, plyndrede Klostere,
edbrød Slotte, ødelagde Lande, myrdede uden
Skaansel Alle af fornem Stand, der faldt den i
ende, og teede sig, som den tøileløse Almue
eier, naar den faaer Magten ihænde. Med Ord
n den sættes i Fyr og Flamme, men destø værre,
ke saa let kan den igjen ved Ord beroliges.
aarde Midler maa sædvanligen anvendes. Op-
øret udbrød, og foer, som en Løbeild rundt
mkring og naaede da og til Luthers Nabolag,
hüringen, der hørde til Churforsten af Sach-
ns Stater *).

*) Luther havde med en Fortale og Slutningstale ud-
givet det den 22 April 1525 sluttede Forlig imellem
det schwabiske Forbund og Bønderne ved Bodensøen
og i Algew. Han troede nu Sagen var tilende,
han glædede sig over at Enighed var vendt tilbage,
og han tænkde ikke, at Ilden vilde endnu rase mere.

Her blev den bekjendte Thomas Münzer Oprørets ivrigste Befordrer. Fra Barndommen af stemt til Melancholi, den han nærede ved en forkert Læsning i Bibelen og i mystiske Skrifter, indbildte han sig at have guddommelig Indskydelse, og smigrede sig med de fauereste Forventninger om en ny og hastig Tingenes bedre Orden. Han var Præst i Altstedt, hvor han, endog før Luther, holdt Gudstjenesten i det tydske Sprog, og begyndte at prædike over alle Bibelens Bøger, under et utroligt Tilløb af Mængden, der stedse løber efter det Ny og Besynderlige. Han faldt paa den Mistanke, at det var ikke af billig Utilfredshed med hans voldsomme Adfærd, men af lav Misundelse over hans Navnkundighed, at Luther satte sig imod ham, og han udøste da sin hele Galde imod denne, som om han vilde være en Hierark, nok saa slem, som Paven i Rom. *)

*) I et Brev til Spalatin, skriver Luther" Da Amtmanden fra Altstedt var hos mig, advarede jeg ham, at han intet skulde have med Thomas Münzers Geist at skaffe. Jeg kan ikke lide den Geist, den være af hvilken Art, den vil. Han roser mine Sager, og agter dem dog ikke, men vil udsøge andre. Dernæst taler han med slige urimelige og usæd-

Strax i Begyndelsen af Opröret udgave Bønderne 12 Artikler, der indeholdt de Besvæ-

vanlige Ord udenfor Skriften, at man skulde tænke' han var fuld eller gal. Han gaaer os af Veien, vil ikke indlade sig i nogen lærd Samtale, og giør dog stort Væsen af sig" — Til Raadet i Mühlhausen skriver Luther „Vogter Eder for falske Propheter — Thi Münzer har viist, hvilket Træ han er, da han ikke bærer andre Frugter, end Mord, Oprør og Blodsudgydelse" og til Churfyrsten af Sachsen skriver han „Jeg sporer endnu ingen synderlig Frugt af den Altstedtske Geist, uden at han vil slaae til med Næven, og brække Træ og Stene. Kierlighed, Fred, Taalmodighed, Godhed og Sagtmodighed have de hidtil sparet at bevise, for at Aandens Frugter ikke skulle vorde for almindelige. Jeg kan ved Guds Naade vise flere Aandens Frugter hos vore, og torde vel, hvis det skulde gielde om at rose sig, sætte min Person alene, endskiønt den ringeste og syndefuldeste, mod alle den hele Altstedtske Aands Frugter. Ville de giøre mere, end fægte med Ordet, ville de og bryde og slaae med Næverne, da skal E. K. N. gribe til, det være dem eller os, strax forbyde Landet og sige: Vi ville gierne see til og taale, at I fægte med Ord, at den rette Lære kan blive bevaret, men holder stille med Næven; thi det er vort Embede; eller forføier Jer ud af Landet."

ringer, de vilde stride for at see afhjulpne. De vilde nemlig selv have Frihed til at vælge deres Præster. De vilde være fri for alle Tiender, undtagen den af Sæden. De vilde ikke længere behandles som Slaver og Livegne. De vilde have Jagt- og Fiskerettighed. De vilde have Deel i Skovene og Almindingerne. De vilde befries for de trykkende Paalæg. De vilde at Retspleien skulde være mindre grusom og partisk. Fordringerne var vel ikke i sig selv ubillige, men høist anstødelig var Maaden, paa hvilken man vilde gjøre dem gjeldende. Melanchthon giver efter den Pfalziske Churfyrstes Anmodning sin Betænkning herover, og misbilliger dem ganske.

Men Luther taler paa sin sædvanlige Viis et grundigt og fyndigt Ord med i Sagen, og viser her, som allevegne, at han turde tale Sandhed til Alle, saavel til Fyrster, som til Folket, selv naar det var allermeest oprørt. Han udgiver da først i May 1525 sin Formaning til Fred i Anledning af den schwabiske Bondestands 12 Artikler, med Devisen. Ps 7. 16. Hans Ulykke skal komme over hans Hoved, og hans Ondskab skal falde paa hans Isse. I

dette Skrift vender han sig først til Fyrster og Herrer, og siger „vi have Ingen at takke for saadant Oprør, uden alene Eder, Fyrster og Herrer, og især Eder, I blinde Bisskopper, gale Præster og Munke, som endnu den Dag i Dag ere forstokkede, at I ei aflade at rase mod det hellige Evangelium, omendskjønt I vide at det er ret, og at I ikke kunne gjendrive det. Nogle iblandt Eder har sagt, de ville sætte Land og Folk til for at udrydde den Lutherske Lære. Hvad tykkes Eder! om I nu havde været Eders egne Propheter, og Land og Folk var allerede sat til? Skjemter ei med Gud, kjære Herrer. Jøderne sagde og: Vi have ingen Konge, Joh. 19. 15. og det blev saaledes Alvor, at de til evig Tid maa være Konge foruden. I tabe Intet med det Gode, og om saa var, kan det siden i Fred vorde Eder tifold gjengjeldet, da I ved Strid maaskee miste Liv og Gods. De har udgivet 12 Artikler, af hvilke nogle ere saa billige og retfærdige, at de for Gud og Verden betage Eder alt Skin, og gjør det sandt, hvad skrevet staaer Ps. 107. 40. — Foragt var udøst over Fyrsterne. Dog ere de næsten alle beregnede kun paa deres Egennytte. Jeg havde vel andre Artikler at stille mod Eder, som jeg

har gjort i Bogen til den tydske Adel, paa hvilke de skulde lægge mere Magt. Men da I har slaaet dem hen i Veir og Vind, maa I nu høre slige egennyttige Artikler. Øvrigheden er ikke indsat, for at søge sin Nytte og Modvillie hos Undersaatterne, men for at ramme deres Gavn og Bedste. Utaaleligt er det i Længden, saaledes at paalægge Skat og flaae Folk. Man maa indskrænke Pragten og stoppe Udgiften, saa fattig Mand og kan beholde noget. Dernæst henvender han sig til Bondestanden, siger den, at de med Uret kaldte deres Forbund et kristeligt, hvilket var at tage Guds Navn forfængeligen, han lægger dem Sprogene paa Hjertet: hvo som tager Sværdet, skal omkomme ved Sværdet — Math. 26. 12. Hvert Menneske være Øvrigheden underdanig, Rom. 13. 1. Hævnen hører mig til, jeg vil gjengjelde, siger Herren 5 Mos. 32. 45. Du seer Skjeven i din Broders Øie, Math 73. o. fl. han beder dem give Agt paa hans eget Exempel: Paven og Keiseren have sat sig imod mig og raset, desto mere er mit Evangelium gaaet frem. Jeg har ikke draget noget Sværd eller begjert Hævn, jeg har ikke begyndt noget Mytteri eller Oprør, men, saa meget jeg har kunnet, hjulpen den verdslige Øvrighed, og den, der forfulgde mig og mit Evangelium, til

at forsvare dens Magt og Ære. Men derved er jeg bleven, at jeg haver til Gud hjemstilt det, og altid trøstelig forladt mig paa hans Haand. Derfor har han til Trods baade for Paven og alle Tyranner, ikke alene holdt mig ved Live (hvilket meget og billig maa ansees for et Under, og jeg selv maa bekjende) men og ladet mit Evangelium stedse mere og mere tage til. Nu falde I mig ind derudi, ville hjelpe Evangeliet, og seer ikke, at I dermed i allerhøieste Maade hindre og undertrykke det. Han slutter saaledes: hvad er det mig for Kristne, der for Evangeliums Skyld vorde Røvere, Tyve og Skjelmer, og sige derhos, de ere evangeliske. Endvidere siger han i et andet lidet Skrift sin Mening om trende af de 12 Artikle, de øvrige overlader han til de Lovkyndige og formaner begge Parter til mindeligt Forlig.

Men de ulykkelige hørde ikke Fredens Ord, ikke Fredens Talsmand, de hørde de vilde Enthusiaster, der førde dem, og foer frem som Røvere og Mordbrændere. — Luther saae deres Færd med Afsky, og det var ham klart, at dette Uvæsen alene kunde standses med Magt, og han udgav sit Skrift mod de oprørske og morderske Bønder, hvori han erklærer, at de nu ingen Skaansel videre fortjente. „For En, siger han, der offentlig er op-

røriſk, er Enhver baade Overdommer og Skarpretter. Ligeſom naar en Ildebrand bryder løs, ſaa er den, der førſt kan ſlukke, den bedſte. Thi Oprør er ikke et ſlet Mord, men en ſtor Ild, ſom antænder og ødelegger et Land. Derfor ſlaae til, dræb, ſtik, hemmelig og aabenbare, hvo der kan, og tænk, at Intet kan være giftigere, ſkadeligere, mere djevelſk, end et oprørſk Menneſke. Ligeſom man maa ſlaae en gal Hund ihjel, ſlaaer du ikke ham, da ſlaaer han dig og et heelt Land tillige." Man tog ham dette Skrift meget ilde op, og ligeſom man forhen ikke havde ſkammet ſig ved at give hans Lære om kriſtelig Frihed Skyld for Oprøret, ligeſom man tilforn havde kaldt ham ſelv en Oprører, fordi han tvertimod Pavens Bulle og Keiſerens Acht vedblev at forkynde Guds Ord, og vovede at tale ſtrengeligen til dem, ſom vilde hindre det, ſaa beſkyldte man ham nu for at han viiſte ſig haard og ukriſtelig i denne Sag, ſmigrede de Store og ophidſede dem imod Almuen. Han forſvarer ſig mod diſſe Beſkyldninger i et offentligt Brev til den mansfeldſke Cantsler Caſper Müller, og viſer, at Barmhjertighed og Skaanſel her ikke kan anvendes mod de halſtarrige, men at han ſtedſe har formanet Fyrſterne til Naade imod dem, ſom overgave ſig. „I! ſom nu ſaa herlig berømme

Barmhjertighed, fordi Bønderne blive slagne, hvorfor anpriste I den ikke, da de rasede, slog, myrdede, brændte og plyndrede, saa det var en Gru at see og høre? hvorfor vare de. ikke og barmhjertige imod Fyrsterne og Herrerne, dem de jo ganske vilde udrydde? Da var der Ingen, der talede om Barmhjertighed, da maatte alt være ret. — Men nu de vorde slagne, og den Steen, de kastede mod Himlen, falder paa deres Hoved, maa Ingen tale om Ret, men kun om Barmhjertighed. Man beskylder mig for, at jeg selv lærer Oprør, da jeg siger: Enhver skal hugge til og stikke mellem de Oprørske. Enhver er baade Overdommer og Skarpretter tillige. Her svarer jeg: Enhver Morder og Misdæder lader Hovedet og Øvrigheden staae, og angriber kun dens Lemmer eller Gods, ja han frygter sig endog for Øvrigheden. Fordi nu Hovedet bliver, skal Ingen angribe saadanne Mordere, da Hovedet kan straffe dem, men vente Dom og Befaling af Hovedet, hvilket Gud har betroet Sværdet og Straffeembedet. Men en Oprører angriber Hovedet selv, og falder det ind i Sværd og Embede, saa at hans Misgjerning ei kan sammenlignes med Morde-

rens. Her kan man ei vente, til Hopedet dømmer og udsteder Befaling. Det kan det ikke, det er fanget og slaget, men Enhver, som kan, skal løbe til, ukaldet og uden Ordre, og som et ærligt Lem hjelpe at redde sit Hoved med at stikke, hugge, myrde, og for Hovedet tilsætte Liv og Gods. Var jeg en Herres Tjener, og saae, at hans Fiende løb ind paa ham med blottet Sværd, og jeg kunde afværge det, men stod stille, og lod min Herre skjendigen ombringe, hvad vilde da baade Gud og Verden sige om mig? Dog vil jeg ikke bestyrke de rasende Tyranner, eller undskylde deres Rasenhed. Thi jeg hører at Nogle af mine smaa Junkere rage over al Maade grusomt afsted med de arme Folk. Men især sætte de sig nu trodselig mod Evangelium, ville igjen oprette Stift og Kloster, haandhæve Paven sin Krone, og blande vor Sag med de Oprørske. Men de skulle snart høste, hvad de nu saae. Thi han, som sidder heroven til, seer dem, og vil komme, inden de vente det. Jeg har frygtet for begge Dele. Bleve Bønderne Herrer, saa vilde Dievelen blive Abbed, men bleve slige Tyranner Herrer, saa vilde hans Moder blive Abbedisse. Derfor vilde jeg gjerne have stillet baade Bønderne, og

undervijst den fromme Øvrighed. Men Bønderne vilde ikke, de have derfor deres Løn. Disse vilde heller ikke høre, velan! de faae og deres."

Oprøret fik en Ende, hvilken man kunde vente sig. De forvildede Bønder, ophidsede af den forstyrrede Sværmer, Th. Münzer, der indbildte dem, at han vilde fange alle Kuglerne i sit Kiólærme, og da en Regnbue just paa den Dag, da Slaget blev holdt, lod sig see, forsikrede dem om: at dette var et Tegn fra Himlen og en Forsikring for dem paa at deres Fiender skulle udryddes, vilde ikke høre de Fredsforslag, de mod dem forbundne Fyrster selv paa Valpladsen tilsendte dem. De troede Enthusiasten og hans Løfte om Mirakler — istemde Sangen: Kom hellig Aand" lode sig angribe, bleve næsten uden al Modstand drevne paa Flugt, og lede et skrækkeligt Nederlag; Münzer og hans Medhjelper, Pfeiffer, blev fangen og henrettet.

Under Bondeoprøret døde den agtværdige Churfyrste i Sachsen, Friderik den Vise. Vant fra sin Ungdom af til at have Ærbødighed for den romerske Kirke, kunde han ikke overtale sig til at rive sig løs fra den. Sindig og betænksom som han var i al sin Færd, kunde

han ikke enten billige eller understøtte raske voldsomme Foretagender. Dog kunde han ligesaa lidet enten ved List eller ved Frygt lade sig bevæge til at nægte den Mand sin Beskyttelse, der vel gik dristigere frem, end han ønskede, men som mende det dog ærligt med Sandhed og Oplysning. Ved at sikre Luther et Tilflugtssted paa Wartburg, for at undgaae de første Virkninger af Achtserklæringen, man kunde befrygte; ved ofte at afvise Legaters og Nunciers Fordring om at udlevere ham; ved at taale ham, der ei talede Hofsprog, men bruste frem i sin Iver mod Landsherren selv, har Frederich den Wise erhvervet sig Ret til et udødeligt Navn, og ved sin Sindighed har han, som Danmarks første Friderik, paa bedste Maade fremmet Reformationen. Havde han ikke viist denne Sindighed, var Religionskrigen sikkert udbrudt, inden Lærdommen var befæstet, inden Augsburgkonfessionen havde hædret den, inden dennes Apologi havde bestyrket den, inden man af Erfaring havde lært, at Aflad og Skjersild, Sjelemesse og Klostere saare vel kunde undværes. Religionskrigen havde udbrudt inden femte Carl begyndte at ældes, man havde da neppe funden en Moritz, der vilde og kunde stride

som han, og Lærdommen og Kirkeforbedringen var da bleven ved frugtesløse Forsøg, som tilforn.

Frideriks Broder, Johan, den Standhaftige kaldet, fulgde ham i Regjeringen, og var Reformationens ivrige Befordrer.

I dette urolige Aar foretog Luther sig en Handling, der og havde megen Indflydelse paa Reformationen, han indlod sig nemlig i Ægtestanden. Længe havde Luther viist sig som en Fiende af Coelibatet, længe havde han opmuntret Andre til Ægteskab, men selv havde han ingenlunde overilet sig i denne Beslutning, og ingen Beskyldning kan derfor tænkes mere ugrundet end den, hans Fiender dog have tilladt sig, at Tilbøielighed til Ægteskab var en af Hovedaarsagerne til hans Reformationsforetagender. Det var alt i Aaret 1521, som ovenfor er anmærket, at Provsten i Kemberg, Barth. Bernhard von Feldkirch, var den første Geistlige, der giftede sig, og Luther da skrev sit berømte Skrift om Løfterne. Endnu tøvede han i fire Aar, inden han selv traadte ind i en Stand, hvis ivrige Forfægter han saa længe havde været. Det var heller ikke Forliebelse, der tilskyndede ham; thi deels var han nu allerede 42 Aar, deels havde han foreslaaet sin Brud tvende andre Partier. Det var da modent Overlæg og fast

Overbevisning, at det var en Pligt, han skyldte Samfundet, og Sagen, for hvilken han virkede, der bevægede ham til selv at blive Ægtefælle. Han valgde da den adelige ædle Catharina von Bora, der i Aaret 1523 havde forladt et Kloster nær Wittenberg, hvor hun havde været Nonne. Han giftede sig med hende den 27 Juni 1525, og fandt i hende en trofast retskaffen Hustru. Han roste hende siden for sin Lydighed og Hengivenhed, og havde tre Sønner og tre Døttre med hende.

For ikke at afbryde Fortællingens Gang, og for at kunne overskue Tildragelserne i Sammenhæng, finde vi her det meest passende Sted til at handle noget om de mærkeligste Stridigheder, vor Reformator har havt, og der vise os saavel hans Lærebygning, som og hans hele Fremgangsmaade. Vi ville begynde med Stridigheden med Englands Konge, Henrik VIII. I Aaret 1528 udgav Luther sit Skrift om det babyloniske Fangenskab. Det var skreven paa Latin, og blev, skjønt mod hans Vidende, strax oversat i det tydske Sprog. Det fik dette Navn, fordi han derudi vilde vise, at forskjellige vigtige Sandheder laae undertrykte i Pavedommet, og at Kirken da ligesom befandt sig i et babylonisk Fangenskab. Man seer af dette Skrift, hvor hastig han gik videre og vi-

:re i sine Angreb paa Pavedommets Vildfarelser, ; hvorledes hans Modstanderes ugrundede Ind:endinger og ubesindige Adfærd nødte ham til en oiagtigere Undersøgelse og til en frimodig og djerv tring. I Skriftet gjennemgaaer han egentlig :n katholske Kirkes syv Sakramenter, paastaaer, ; Kirken egentlig kun havde tvende, og at man ke kunde kalde Noget med dette Navn, uden :t, som med et Tegn (Symbol) var forbun:n. Han taler da først om Misbrugene og Misrstanden saavel ved Daaben, som Nadveren, viser : Poenitentsen vel i en vis Maade kunde kaldes Sakrament, men hvad man ellers kaldte saa, emlig Confirmation, Ægteskab, Præsteordinaon, og den sidste Olie ingenlunde fortjende dette lavn.

I Læren om Nadveren angriber han den Misrug, at Kalken blev læg Mand berøvet, den range Mening om Transsubstantiationen, og om Ressen som et Offer. I Læren om Daaben paaaaer han at dens Virkninger beroe ikke paa de dvortes Tegn, men paa den Døbtes Tro paa orjættelsens Ord. Det var ham saa yderst magtaaliggende, at alle Løfter, som at indtræde i en Munkeorden, at gjøre en Pilegrimsreise, eller at oretage nogle af disse formentlige gode Gjerninger,

maatte vorde ophævede, fordi den ulykkelige Fordom om deres Virksomhed, den Paverne saa egennyttigen havde næret, næsten ganske fortrængde de ægte Begreber om Troens og Daabens Nytte. Han taler derfor om Troen i Daaben paa en Maade, der ikke kan andet, end forekomme os heel besynderlig og vel overdreven; dog ville vi ei undre os over, om Manden i sin varme Iver for at nedbryde skadelige Fordomme, her som ved andre Leiligheder synes at være gaaet for vidt, og vi ville det saameget mindre, som vi betænke, at han af egen Erfaring kjendte Troens underfulde Virkninger. Saaledes siger han „Seer du, hvor rig en døbt Kristen er, da han ikke engang, om han end vilde, ved nok saa mange og store Synder kan forlise Saligheden, naar han kun ikke vægrer sig ved at tro. Ingen Synd kan fordømme ham, uden alene Vantro. Alle andre Synder vorde, saasnart Troen til den i Daaben modtagne guddommelige Forjættelse kommer tilbage, eller saa længe den bliver fast, i et Øieblik opslugte og bortryddede ved denne Tro, eller meget mere ved Guds Sandhed, som ei kan fornægte sig selv, saalænge Troen paa hans Forjættelse holder sig. — Imod mine ovenanførte Ord vilde man maaskee sætte de smaa Børns Daab, der ikke kunne

forstaae Guds Forjættelse, eller have Daabens Tro; hvorfor enten Daaben ikke udkræves, eller og det er forgjeves, at Børnene døbes. Her siger jeg, hvad Alle sige, at man kommer de smaa Børn tilhjelp med en fremmed Tro, nemlig med Fadderne s. Thi ligesom Guds Ord, naar det høres, er mægtigt, at det og kan forandre en Ugudeligs Hjerte, hvilket dog ikke er mindre død og ubeqvemt end et lidet Barns, saaledes kan og ved en Bøn af Menigheden, som fremstiller Barnet, og troer ham, for hvem Alt er muligt, det lille Barn ved den indgydte Tro vorde forandret, renset og fornyet — Ihenseende til det tredie Sakramente: Poenitentse, anker han paa, at de have agtet Anger høiere end Tro, at de have misbrugt Skriftemaalet og Absolutionen, at de have paalagt Fyldestgjørelse for Synderne ved Walfarter, Faste, Legemets Spægelse o. s. v. Det fjerde Sakrament, Confirmation, forkaster han ganske, og siger, at det maae være indført for at de fornemme Bisskopper dog skulde have noget at bestille i Kirkerne, siden de havde overladt Underbisskopperne de Sakramenter at administrere, med hvilke Forretninger vare forbundne. Ligeledes nægter han og at det femte Sakrament, Ægte,

skabet, fortjener dette Navn, og ivrer meget imod det utrolige Tyranni, Rommerhoffet udøvede mod denne Stand, Gud selv havde indsat, ivrer mod de mange Forordninger om hvilke Ægteskaber der vare forbudne, og i hvilke Tilfælde Dispensationer kunde erholdes, samt mod Ægteskabsskilsmisse. — Det sjette Sakrament, Præstevielse, forkaster han ligeledes, og bebreider dem, at Mange formedelst den blotte Ordination ansaae sig helligere end Andre, endskjønt de aldeles forsømde Præstens egentlige Forretning, nemlig at prædike. Ved denne Leilighed taler han og heftig mod Coelibatet. Ligeledes forkaster han det syvende Sakrament, den sidste Olie, og viser at det er grundet paa et misforstaaet Sted, Jak. 5. 14. 15. ved hvilken Anledning han, som ellers andre Steder, gjør Indsigelse mod dette Brevs canoniske Gyldighed.

Dette Skrift maatte naturligviis opvække stor Sensation, baade fordi det angreb den herskende Kirkes hele fundamentale Lære, og fordi det just udkom i den samme Uge, da Eck bragde den pavelige Fordømmelsesbulle mod Luther til Wittenberg. Det parisiske Universitet, som i Aaret 1521 udgav en Dom over Luthers Skrif-

', uddrog især af dette Skrift adskillige Sæt-
ïger, hvilke det erklærede for kjetterske, og
afiod at det fortjende at sammenlignes med
l Koranen. Men det havde og sine gode
rkninger. Den siden saa berømte Joh. Bu-
nhagen blev, ved at læse dette Skrift, ganske
nt for Luther, og efter at have læst det igjen-
n, sagde han: hele Verden er blind og
ïgær i et stort Mørke; denne Mand
ene seer, hvad der er sandt. Og,
Skriftet blev forfattet ikke længe efter Refor-
tionen var begyndt, saae man strax deraf, at
anden ikke vilde lade det beroe, ved at angri-
enkelte Misbrug alene, og at han, truet med
ïller og hele Hierarkiets Vælde, ikke vilde lade
forfærde, eller standse paa den engang be-
adte Bane.

Men dette Skrift skulde have den Skjebne,
: alene at fordømmes af Europas anseeligste
iskole, men og at angribes af den Konge,
selv 13 Aar senere rev sig og sit Rige løs
. Pavens Suppremacie.

Det var nemlig Englands Henrik VIII,
' stod frem mod Luther. Først skrev han til
iser Carl V og siden til Churfyrsten af Pfaltz,
de skulle udrydde Luther og hans kjetterske

Bøger med Ild og Sværd, dog hermed lod han sig ikke nøie, men udgav i Aaret 1521 det latinske Sprog et Skrift mod Luther, under Titel: Forsvar for de syv Sakramenter. Hertug Georg i Sachsen lod det ved Hierom. Emser oversætte paa tydsk, og Paven, hvilken det med megen Høitidelighed i det forsamlede Consistorium blev overgivet, erklærede det for et Værk, der alene ved den hellig Aands Bistand kunde være fuldbragt, og tillagde Kongen Titelen: Troens Forsvarer.

Denne Konge, der egentlig ikke var bestemt til Thronfølger, havde faaet en Slags lærd Dannelse. Lyst til at glimre saavel paa den literaire Bane, som paa den politiske, Uvillie mod Luther, fordi denne foragtede hans Yndlingsskribent, Thomas Aqvinas, og den forfængelige Lyst til af Paven at hædres med en Titel, som Frankriges og Spaniens Monarker, bevægede ham til at staae frem mod vor Reformator.

Men — Titelen, og den partiske Roes undtagen, hvilken de ivrigere Katholiker og hans Hofsmigrere ydede ham — vandt han ei stort ved sit Stridsskrift; thi det var heel maadeligt, og dog tiltroede man ham ei engang selv Evne

til at have forfattet det. Erasmus, Cantsler Morus, og Biskop Joh. Fisher fik Skyld for det, dog saae man snart, at det var disse Mænd uværdigt, og de Fleste antoge derfor Luthers Mening, at Henriks Capellan, Edvard Lee, siden Erkebiskop i York, var Forfatteren. Dog Kongen havde givet sit Navn til det, og ligesom han havde høstet Æren, maatte han og taale Spot og Vanære for Fosteret.

Kongens Skrift var ikke alene opfyldt med de plumpeste Skjeldsord imod Luther, f. Ex. Helvedes Hund, Helvedes Ulv, giftig Slange, Djevels Lem og Medhjelper, men med saa svage Skingrunde, saa vrange Meninger, saa falske Beviser, at dets hele Ubetydelighed falder let i Øinene. Vi ville nøies med at anføre nogle faa Exempler. — Nytter Aflad ikke, er det, som Luther siger, idel Bedrag, saa maa nødvendig ikke alene Pave Leo den 10de (hvis hellige og dadelfri Levnet, og ustraffelige Opførsel fra hans Ungdom af er saare bekjendt i hele Verden, som Luther selv i et Brev til Paven maa tilstaae) men og alle romerske Paver mange Aarhundrede efter hinanden alle have været Bedragere, da de pleiede at uddele Aflad, med hvormegen stærkere Grund maa man nu antage, at

denne eneste Broder er et sygt Faar, end at saa mange Paver igjennem saa lange Tider skulle have været troløse Hyrder. Om Pavens Suppremat heder det: dersom den Sag var saa gammel, at man ikke vidste noget om dens Oprindelse, maa han vel erkjende, at man efter alle Love maa holde for, at det, hvis Ret overstiger alle Menneskers Minde i den Grad, at man ikke kan vide, hvilken Begyndelse det har havt, maa have en retmæssig Begyndelse, ja det er bekjendt, at alle Folkeslag stemme overens derudi, at det efter Lovene er forbuden, at bringe det i Bevægelse, der længe har staaet ubevægeligt, eller at drage det i Tvivl. — At det er Ret at læg Folk ikke nyder Kalken i Nadverens Sakramente, forsvarer han iblandt andet saaledes: Er det ikke sandsynligt, at den hellig Aand, som regierer Kristi Kirke, ligesom den har forandret Nadverens Sakrament saaledes, at de som nyde det, ikke som i Begyndelsen skulle nyde det efter Aftensmaaltidet, men fastende, da og haver skikket det saa, at læg Folk ikke mere skulle nyde begge Skikkelser, men kun den ene. Transsubstantiationslæren vil han forsvare dermed, at Kristus siger hoc est — (da dog panis er masc. generis) — corpus meum. —

Luther, med rette fortørnet ei alene over Skriftets Grundløshed og uanstændige Tone, men og over de overdrevne Lovtaler, med hvilke det hædredes, fandt sig beføiet til at udgive en offentlig Gjendrivelse, for at vise sine Modstandere, at de vel havde triumpheret for tidlig, og for at svække det ufordelagtige Indtryk, det kongelige Stridsskrift kunde have gjort paa Mange.

Gjendrivelsen udkom 1522 og paa Latin, og blev snart oversat paa tydsk af Luther selv. Uagtet baade Churfyrsten og Luthers Venner, Spalatin, Melanchthon og Bugenhagen anvendte Alt for at dette Svar kunde blive affattet i en Tone, der skyldedes Modstanderens høie Værdighed, var Luther ikke at bevæge til paa den at tage noget Hensyn. Uden al Ærbødighed og Skaansel svarer han Kongen. Til Tonen i det Hele kan man slutte sig blot af følgende: derfor maa Kong Henrik tilregne ikke mig, men sig selv, om han bliver noget haardelig og grovt tracteret af mig. Thi ikke med kongeligt Mod, eller med en Aare kongeligt Blod træder han frem, men med en nederdrægtig, slavisk, ja aldeles fræk Horekjekhed og Galenskab, og beviser alt kun med Skjelden, og det, som er det allerskjendigste hos et Menneske, endsige hos høie Personer, han lyver offentlig og med Flid,

at man kan see og gribe Sophisten, der ikke er sammensat af andet, end Uvidenhed og Gift. Men man maatte lade det gaae hen, dersom han feilede paa menneskeligviis. Men da han med Vidende og Villie sammenbringer Løgn imod min Konges Majestet i Himlen, han det arme fordømte Skarn og Orm, saa vil det og være mig tilladt for min Konge at besudle den engelske Majestæt med dens eget Skarn, og træde den Krone under Fødder, som udstøder Gudsbespottelse mod Kristus. Forresten viser Luther det ugrundede i hele det Kongelige Forsvar, og gjendriver med Fynd og Kraft alle de sophistiske Skingrunde. Man har villet forsvare Dristigheden i Luthers Adfærd med Tidsalderens vedtagne Meninger, da de Lærde tiltoge sig mod kronede Hoveder en af deres Samtidige erkjendt Anseelse, og torde forsvare den med en Dristighed, om hvilken vi intet Begreb kunne gjøre os.

Englands Konge blev vel, som man let kan indsee, yderst opbragt over Luthers Svar, dog trøstede han sig med, at Luther aldeles ikke havde gjendrevet ham, og at det var ingen Skam at blive af en Afsindig udskjeldt for afsindig. Til Hertugerne og Churfyrsten af Sachsen skrev han at de dog vilde ufortøvet udrydde det lutherske Kjetteri. De første svare, de vilde det gjerne, og den sidste

forsikrer med sin sædvanlige Klogskab og Sindighed, at han aldrig havde blandet sig i de Sager, men overlod dem til et tilkommende Concilium at afgjøre.

Det syntes nu, som om de tvende Modstandere efter en saadan Kamp for stedse skulle have fjernet sig fra hinanden. Dog maatte de endnu engang mødes. Kongen af Engelland var nemlig ikke mere Paven saa hengiven, som tilforn. Hvor ivrig Katholik han end havde viist sig, hvor heftig han havde attraaet en Hæderstitel, og hvor meget han end fandt sig smigret ved at kaldes Troens Forsvarer, blev han dog yderst opbragt over de Hindringer, han fandt i sin Ægteskabsskilsmisse med Catharina af Arragonien, Keiser Carl den 5tes Moster. Man troede derfor, at han vilde være gunstigere stemt for Pavedommets Modstandere, og muligt gjøre fælleds Sag med Reformatorerne. Luther lod sig da især af den landflygtige danske Konge, Christian den anden, overtale til at skrive et meget ærbødigt Brev til Henrik, hvorudi han beder om Tilgivelse for den tilføiede Fornærmelse mod den kongelig Maiestet, tilbyder sig offentlig at gjenkalde, og igjen at hædre Kongens

Navn. Han erklærer, at han havde bragt i Erfaring, at Kongen var Evangeliet gunstig, hvilket, sagde han havde, været ham et ret glædeligt Budskab, og hvorudover han haabede, at Hans Maiestet ikke vilde lade sig forlede til at ansee ham for en Kjetter, da han just prædikede den rette kristelige Lære, og straffede Biskoppernes Misbrug og Tyranni, som søgde at hindre den.

Dog Luther forstod sig ikke paa at søge Forbindtligheder; hvor ydmygt Brevet end var, kunde Luther dog ikke afholde sig fra at bruge som en Undskyldning, at han af troværdige Folk var underrettet om, at Bogen, der var udgivet under Kongens Navn, ikke var hans Værk, det de listige Sophister dog ville at den skal holdes for, uden at betænke, i hvilken Fare de styrte sig ved det Kongelige Navns Forhaanelse og Vanære, især og frem for alle det uhyre Dyr, hvilket Gud og Menneskene ere fjendske, Cardinalen af York (den bekjendte Wolsey) en ret skadelig Plage og Ødeleggelse for Eders Maiestets Kongerige. —

Luther fik da et Svar, der ikke var trøsteligt, hvori Kongen iblandt andet haardelig tiltaler ham for sine Fornærmelser mod Cardinalen, og siger ham, at han selv vel ikke just nylig

havde begyndt at elske Evangelium, siden han, hvormeget end Luther vilde nægte det, med dets aabenbare Vidnesbyrd havde overvunden hans skadelige Kjetterier. Han bebreider ham at have brudt sit Klosterløfte og opmuntret saa mange til at bryde det, at han forkaster Fyldestgjørelse, og fremsætter en saadan Mening om Troen, som om den kunde forskaffe Mennesket Guds Velbehag, saa at det ikke kunde fortørne ham, hvor store Laster det end begik, ret som om Gud havde forjættet Troens Fortjeneste Frihed til alle Synder; ligeledes bebreider han Luther at have forkastet den menneskelige Villies Frihed, og erklærer alt, hvad han derom havde skrevet, for aldeles ugründet og kjettersk. Han afviser Luthers Tilbud at ville gjenkalde og hædre hans Navn, og forsikrer, at hvis han vilde fremture i sine Kjetterier, kunde han ikke rose ham mere, end ved at skjelde ham. Han afviser ligeledes hans Bøn om Tilgivelse, og erklærer, at han ikke anseer den for andet, end for List og Smiger. — Han raader ham tilsidst til at bede Gud om Forladelse, at skille sig ved den arme Qvinde, han havde forført til at forlade sit Kloster, anvende sin øvrige Levetid til at begræde sine

Vildfarelser i et Kloster, og ved offentlig at gjenkalde dem, søge at oprette noget af den Skade, han havde stiftet.

Luther udgav i Aaret 1527 et kort Svar paa Kongen af Englands Haanskrift. Han erklærer herudi, at man havde misforstaaet hans Brev til Kongen, og udbredt det skjendige Rygte, at han vilde gjenkalde sin Lære, hvilket aldrig havde været hans Hensigt, men da han havde ladet sig overtale til at tro, at Kongen var Evangeliet gunstig, havde han villet ydmyge sig for ham, som for en Mand, der var bleven en anden, end han havde været tilforn. Men nu seer han her, som saa ofte, at han er bleven skuffet i sine Forventninger, og har ingen Nytte haft af at ville ydmyge sig. Saaledes var det ogsaa gaaet ham med Erasmus, med Hertug Georg af Sachsen og med Churfyrsten af Brandenborg. Han saae nu, at der med slige Folk var Intet at udrette. Skriver Jeg skarpt og haardt, da tager man Anledning til at fordømme min Lære, under det Paaskud, at jeg er stolt, hoffærdig, bidende, utaalmodig. Ydmyger jeg mig, raabe de jeg flyer, er bange, hykler, angrer min Lære og gjenkalder den. Nu hvad min Person angaaer, vil jeg ydmyge

lig, men hvad min Lære angaaer, vente Ingen Taalmod eller Ydmyghed. *). Hermed havde

*) Sammenligner man Kongens Brev med hans Skrift om de syv Sakramenter, finder man i hele Deductionen og Fremstillelsen en saa betydelig Forskjel, at man med Sikkerhed kan antage, at de ikke ere fra en Haand, og at saalidet Erasmus kan være Forfatter til det sidste, saa rimeligt er det, hvad Luther og selv formodede, at han har havt Deel i det første. Dog kan jeg ikke bifalde Planck, naar han siger om Luther, „at han i sit Svar gjør sig al Umage for at istemme den Tone, han havde brugt i sit første Svar paa Kongens Skrift, men forgjeves. Man seer ret tydeligt, hvorledes den modige Mand maa tvinge sig for at skjule sin egen Skam, for at kunne kun halv saa trodsig, som sædvanlig, see sin Modstander i Øinene" Mig synes, han svarer heel djervelig, og farer just ikke saa lempelig med sin Modstander, endskjønt det var naturligt, at han, som engang havde undskyldt sin Heftighed mod Monarken, maatte nu styre den. Vil man kalde det Trods, da kan man vel ikke sige, at den var kun det halve, mod hvad den pleiede, naar man læser „Welan allesammen, som I ere og høre tilhode; Djevle, Papister og Sværmere i en Skare, kun frisk imod Luther, I Papister foran, I Sværmere bag ved, I Djevle fra alle Kanter. Hidser,

da denne Stridighed Ende.

Vi gaae nu over til en anden end vigtigere Stridighed, hvor Partiet var mere egalt, nemlig til Stridigheden med Erasmus, men først maa vi tale Noget om denne meest talentfulde og oplyste af alle Luthers Modstandere.

jager, driver, I har det rette Bildt for Jer. Naar Luther ligger, ere I frelste, have I vunden. Jeg seer dog, at alt er forloren, der hjelper ingen Skjelden, ingen Læren, ingen Formanen, ingen Truen, ingen Loven, ingen Beden, ingen Taalmod, ingen Ydmyghed, ingen Hyklen, ingen Lokken, hvorledes jeg forsøger, vender og driver det, gjelder det intet. Velan; saa gjelde Trods i Guds Navn. Hvo der fortryder, lade af, hvo der frygter, fly, min Beskytter er mig stærk og vis nok, det veed jeg. Om Verden hængde ved mig og faldt fra igjen, det er mig ligemeget; thi jeg tænker, den hængde ei heller ved mig tilforn, da jeg var alene. Jeg kan leve og døe desto gladere, da jeg lever og døer med den Bevidsthed, at jeg med al Flid har tjent Verden til dens Bedste, og bragt den hellige Skrift og Guds Ord saaledes for Dagen, som det ikke i tusende Aar har været. Jeg har gjort mit. Eders Blod være paa Edees eget Hoved, og ikke i mine Hænder.

Desiderius Erasmus, fød i Roterdam 1467, havde ved sit udmærkede Talent og sin sjeldne Erudition erhvervet sig en ualmindelig Berømmelse, og var høit anseet af sin Tidsalders mægtigste og lærdeste Mænd. Yndet af Engellands Henrik VIII og dennes berømte Cantsler Morus, af Skotlands Jacob IV, hvis Søn, Erkebiskoppen af St. Andrews, han ledsagede paa Reiser, af Paverne Leo X, Clemens VII, Poul III, af Keiser Carl V, Frankriges Frands I og Andre, vilde Veien staaet ham aaben til de første geistlige Embeder, dersom han ikke deels havde anseet et stille Liv, opofret til Studeringer, for det ønskeligste, deels holdt det for Pligt lydelig at hæve sin Stemme mod de herskende Misbrug og vrange Meninger. Ved sine Udgaver, tildels og Oversættelser af de gamle Classiker, Xenophon, Plutarch, Lucian, Cicero, Seneca o. a. udbredte han Smag for classiskt Studium, ved sine Udgaver af Kirkefædrene, Ambrosius, Augustinus, Basilius, Hieronymus, Irenæus o. fl., og ved sine Oversættelser af enkelte disses Værker, ved sin Udgave af det ny Testamente i Grundsproget, ved sin ny Oversættelse af dette, ved sin ypperlige Paraphrase, ved sin Anvisning til det theologiske

Studium og til Prædikekunsten gav han Theologerne herlige Hjelpemidler og Opmuntringer, og ved sine Vittighedsværker, som Adagia, Colloqvia, Daarligheds Berømmelse, revsede han Dumhed, Overtro og Munkevæsen, og fremstillede Tidsalderens Uvaner i det latterligste Lys. Overordentlig meget bidrog han til Reformationens Fremme; at han ikke ganske vilde gjøre fælleds Sag med Luther, at han ikke vilde bryde med Kirken, eller troede, at et aabenbare Schisma var nødvendigt, kan man vel forklare, uden at tage sin Tilflugt til Beskyldninger for lav Egennytte. Han elskede Ro, og var derfor ei skikket til Reformatorens stormende Liv. Heel aabenhjertig siger han i et af sine Breve: Ikke Enhver har Mod til at blive Martyr, og jeg er bange, hvis det blev Alvor, jeg vilde bære mig ad som Peder *).

*) Robertson i sin Carl den femtes Historie karakteriserer Erasmus saaledes: Hans Berømmelse og Lærdom var i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede saa stor, og hans Værker bleve læste med saadan Beundring, at Virkningen af dem fortjener at anmærkes iblandt de Omstændigheder, der bidrog saare meget til Luthers Fordeel. Erasmus, bestemt til Kirken, og oplært i de Videnskaber, der høre til theologisk Lærdom, lagde sig efter at prøve

Luther maatte tidlig blive bekjendt med Tidsalderens første Videnskabsmand. Vel havde han denne med mere Flid end nogen Anden af dem, der i den Tidsalder bidroge til Litteraturens Fremme. Hans skarpe Forstand, hans vidtløftige Læsning gjorde ham skikket til at opdage mange Vildfarelser saavel i Kirkens Lære som Gudstjeneste. Nogle af dem gjendrev han med en ualmindelig Grundighed, og en eftertrykkelig og veltalende Stil, andre ansaae han som Gjenstande, der kunde slaaes ned med Spot, og angreb dem med den uimodstaaelige, levende, satiriske Vittighed, i hvilken han tilfulde var Mester. Neppe var der en Mening eller Skik i den romerske Kirke, Luther stræbde at forbedre, uden Erasmus forhen havde udmærket den, og som jo havde givet ham Anledning enten til Dadel eller Spotteri. Da Luther gjorde sine første Angreb paa Kirken, syntes Erasmus at billige og berømme hans Forehavende. Han søgde Forbindelse med mange af hans Lærlinger og Velyndere, og fordømde hans Modstanderes Hidsighed og Fremgangsmaade. Han istemmede hans Dadel offentlig over de scholastiske Theologer, fordi de vare Lærere af et System, der var ligesaa lidt opbyggeligt, som det var dunkelt og ubegribeligt, og forbandt sig med ham i den alvorlige Bestræbelse at hendrage Menneskenes Opmærksomhed paa Skriften, som paa den

ikke hans ubetingede Bifald, det anstod ham ikke, at han foretrak Hieronymus for Luthers Yndlings-

eneste Kilde og den rette Grund for alle theologiske Sandheder. Imidlertid vare der forskjellige Aarsager, der holdt Erasmus tilbage fra at betræde samme Vei, som Luther. Hans Sindsarts naturlige Frygtsomhed, hans Mangel paa Sjelestyrke, hvilken alene kan tilskynde en Mand til at antage en Reformators Karakter, hans overdrevne Foielighed med Personer af høi Rang, hans Frygt for at miste de Pensioner og andre Fordele, deres Gavmildhed havde tilvendt ham, hans inderlige Kjerlighed til Fred, og det Haab, han havde, til efterhaanden og ved mildere Midler at see Misbrugene afskaffede — Alt dette stødte sammen, og bestyrkede ham i den Beslutning at tæmme og tilbageholde den Iver, af hvilken han forhen var optændt mod Kirkens Vildfarelser, og snarere staae frem som en Mægler imellem Luther og hans Modstandere. Men endskjønt Erasmus temmelig tidlig begyndte at fordømme Luther, som altfor dristig og ubændig, og endelig lod sig bevæge til at gribe Pennen mod ham, maa man dog ansee ham, som hans Forløber og Medhjelper i Striden mod den romerske Kirke. Det var ham, der først udsaaede den Sæd, Luther nærede og bragde til Modenhed. Hans Spotterier og hans skjulte Dadel beredte Veien for Luthers heftige og

ribent Augustinus, han frygtede og for, at
Erasmus vilde forlede Mange til i Skristens For-

offentlige Angreb. I dette Lys viiste Erasmus sig i de Tider, han levede, for den romerske Stols ivrigste Forsvarere, og i dette Lys maa han vise sig for Enhver, som er noget bevandret i dette Tidsrums Historie.

Anderledes dømmer Frantz Horn i sin Geschichte und Critik der deutschen Poesie und Beredsamkeit, Berlin. 1805. I den Tone, man er nu saa vant til at høre hos vore nye Zeloter, siger han: Erasmus hørde til de Skribenter, om hvilke en bekjendt Polemiker siger, at de vel have det Ønske at bygge Gud en Kirke, men ville lade Djevlen have et Kapel ved Siden. Da viiste Luther ham strengelig tilbage, at han ikke mere skulde vove at tage Deel i Reformationsarbeidet, og da han ved sit forfeilede Foretagende endnu viiste en Hofmod, der vilde være vittig, saa begyndte Luther i de kjernefuldeste Ord at udtrykke den Følelse, denne lunkne og ustadige Karakter maatte vække hos ham. I Leben berühmter Reformatoren er han og skildret heel ensidigt og partisk. —

De Fordele og Pensioner, Robertson ovenfor taler om, maa dog vel ikke have været saa store, siden den af saa mange protegerede Mand trællede, som Litterator, i at udgive Classiker og Patres.

tolkning at forsvare den *bogstavelige*, det er *døde* Mening, som han kalder den, til hvilken

Saa egennyttig maa han dog vel ikke have været, siden en Cardinalshat ikke fristede ham. Snarere kunde jeg formode, at nogen Skribentstolthed har havt Indflydelse, og at han, der i Erudition stod langt over Luther, ei kunde finde sig i at være saa afhængig af ham, som den sagtmodige Melanchthon. Det var, som *Henke* bemærker, desuden en anden Aarsag, hvorfor Erasmus ikke kunde blive Folkets Mand, som Luther, eller virke paa det, som han. Det gik ham nemlig, som saa Mange i de ældre Tider, han skrev Latin, som en Cicero, men var ei sit Modersmaal mægtig nok, til at tage nærmere Deel i Folkets Oplysning. Den danske Læseverden kjender noget til Erasmus af hans *Moria* eller Daarligheds Berømmelse, oversat af Lodde, Altona 1745, af adskillige af hans *Samtaler* oversatte af Prof. O. Wolff, i dennes Journal, og af hans: *den allevegne forjagede Freds Klagemaal*, oversat af mig i Borgervennen, 1811. No. 32—44. I den danske Reformationshistorie blev han tidlig bekjendt ved: En kort Underuisning til en christelig Forening oc Forligelse imod hves uchristelige Twyst oc Twedrackt, som nu haffwer i wor Tiid skiordet den menige christen Kirckes eendrektige Samfund, Christendommen til et stort Affbrek, af Erasmo Roter-

Lyra og alle Fortolkere efter Augustinus havde været hengivne, han frygtede og for, at Erasmus ikke nok vilde udbrede Kristum og hans Naade. Dog agtede han ham høit formedelst hans Flid og grundige Videnskaber, og yttrede sin store Høiagtelse for ham i et Brev af 18 Marti 1519, der var den første Anledning til disse to store Mænds personlige Bekjendtskab. Heri heder det: Hvo er vel den, hvis Inderste Erasmus ikke ganske og aldeles indtager? den, Erasmus ei underviser? den, hos hvilken Erasmus ei faaer Overhaand? Han glæder sig over, af Fortalen til hans Enchiridion at erfare, at hans Skrifter havde hans Bifald, og skriver til ham i en Tone, der vidner om den største Agtelse. Erasmus, den Gang opholdende sig i Løwen, svarer den 30 Mai, og tilmelder ham, at hans Bøger gjorde stor Opsigt, at han havde formanet Vedkommende til ikke at fordømme dem, inden de havde læst dem, at de især i England vare vel antagne af store Mænd, og at Luthers Forklø-

damo, men nu paa Danſk overſat og forbedret af Paulo Eliæ. Roeskilde 1534. 8. — Ligeledes ved sin latinske Oversættelse af Pauli Breve, med Anmærkninger. — Roeskilde 1534 Fol. forma des af Samme P. E.

ringer over Psalmerne havde hans Bifald, dog kunde han ikke undlade at erklære: Mig synes, der udrettes mere ved Høflighed og Beskedenhed, end med Magt og Hidsighed. Paa saadan en Maade har Kristus bragt hele Jordkloden under sit Herredømme. Det er bedre, man skriger over dem, som misbruge den pavelige Anseelse, end over Paverne selv. Tillige skriver Erasmus til Churfyrsten af Sachsen, hvilken han dedicerede sin Udgave af Svetonius, og anbefaler til hans Beskyttelse Luther, som en Mand, der fri for al Mistanke om Gjerrighed og Æresyge, maatte formedelst sin Uskyldighed finde Yndest hos Hednings selv. — Til Churfyrst Albrecht i Maynz skrev Erasmus og samme Aar, og erklærer, at Luther havde været nødt til at modsætte sig den Uforskammenhed, der var bleven aldeles utaalelig. I andre Breve erklærer han, at Kirken behøvede en Luther, og at han ansaae ham for en Mand, Gud havde sendt, for at forbedre Menneskenes Sæder, der i Bund og Grund vare fordærvede. Til Zwingli skriver Erasmus, at det kom ham for, som om han havde lært det samme, som Luther, men ikke med saadan en Skarphed, og uden at fremføre visse dunkle og sælsomme Ting. I sine Samtaler, i sine andre Skrifter og i sine Anmærkninger over

det ny Testamente viser han, som Luther, sin Iver over den store Fordærvelse i Pavedommet, og opvækker et saadant Had imod sig, at man vilde have ham sat i Ban og erklæret i Rigets Acht. Det blev et Ordsprog: Enten retter Luther sig efter Erasmus, eller Erasmus efter Luther. Dog vare de i Temperament, i Karakter, og i deres hele Synspunkt og Fremgangsmaade saa forskjellige, at der ikke kunde tænkes varigt Venskab, men at det omsider maatte komme til et Brud imellem dem. Længe havde Tilhængerne af Luthers Parti ønsket og ventet, at Erasmus vilde ganske forene sig med dem, og følde den bittreste Uvillie over, at deres Forventninger vare blevne skuffede, længe havde de harmet sig over den Anseelse, han, uagtet hvad han havde skrevet imod det herskende Parti, dog vedblev at beholde hos det, ligesom de og vare høilig misfornøiede over, at han vovede at misbillige den raske Tone og Adfærd, man ansaae nødvendig for at fremme Reformationsværket. En af Partiets ivrigste Forfægtere, Ulrich v. Hutten skriver derfor sin Expostulatio cum Erasmo Roterodamo, 1522, om hvilken Erasmus fælder denne Dom, at han vilde ikke, om han skulde døe, tro, at der i hele Tydskland var saa megen Inhumanitet, Uforskammenhed, Forfængelighed og Galde, som denne

ene Bog indeholder. Luther udgiver anden Gang sin Forklaring over Brevet til Galaterne, og i det udsletter han alle de Steder, i hvilke Erasmus forhen var nævnt med Berømmelse, og endelig skriver han 1524 Erasmus et alvorligt Brev til, hvori det heder: hele Verden maa tilstaae, at de Videnskaber, ved hvilke man ledes til at læse Bibelen reen og uforfalsket, ere ved Eder komne i Flor, at der hos Eder ere herlige og fortreffelige Guds Gaver at finde, for hvilke man billig maa takke ham. Derfor havde jeg gjerne seet, at I ikke, ved at tilsidesætte Eders Gaver, havde blandet Eder i vor Handel, i hvilken I vel ved Eders Forstand og Veltalenhed havde kunnet udrette meget godt, men da det fattes Eder paa Mod, var det dog sikrere og bedre, I tjende Gud med det Eder betroede Pund. Jeg har holdt Adskillige tilbage, som vilde udfordre Eder til Strid, og jeg vilde ønske Huttens Udfordring ikke var udkommen eller Eders Undskyldning (Spongia Erasmi adversus aspergines Hutteni Bah. 1523) hvorudi I uden Tvivl har lært, hvor let det er at skrive med Beskedenhed og dadle Ubeskedenhed hos Luther, men hvor vanskeligt, ja næsten umuligt det derimod er, naar man skriver, at vise sig saa i Gjerningen, uden alene ved den hellig Aands særdeles Raade. Sagen.

er saare slem paa begge Sider. Naar jeg kunde være Midler, saa ønskede jeg at og hine maatte høre op at anfalde Eder med saa stor en Hidsighed, og lade Eder, som en bedaget Mand, hensove med Fred i Herren — Jeg vilde ønske at I nu vilde kun være en Tilskuer til vor Tragoedie. Der er nu bidt nok, vi maa see til, at vi ikke hentære og opæde hinanden." Dette Brev kunde just ikke tjene til at stifte Fred, snarere maatte det opvække til Kamp. Man vovede at true en Mand til at holde sig fra Striden, der hidtil ikke ved de meest glimrende Løfter havde kunnet ladet sig bevæge til at tage aabenbare Deel i den som Modpart, man vovede at tale haanlig til og om en Mand, hele Europa nævnede med Ærbødighed, og vi behøve ikke at antage, at det var hans engelske Velyndere, der vilde ydmyge Luther for hans Angreb paa Henrik den 8de, der ophidsede ham, man behøver ei at tro, at det var hans nederlandske eller italienske Mæcenater, som her opfordrede ham; sand Æresfølelse er nok til at forklare os, at den fredelskende Mand stod frem mod Tidsalderens største Kæmpe, og hvor uretfærdig han end blev bedømt

af mange Samtidige og Efterlevende, vil dog Enhver upartisk, der nøie undersøger Sagen, kan og vil bedømme den, tilstaae, at han stred med Mod og Indsigt, som med Hæder og Ære.

Han udgav da i Aaret 1525 sin Diatribe de libero Arbitrio, eller om den fri Villie imod Luther. Efter en Indledning, hvori han erklærer, at Læren om den fri Villie stedse har været holdt for en af de vanskeligste at forklare, at han vel veed, at der ere de, der ansee hans Kamp mod Luther, som Myggens mod Elephanten, de, der paastaae, at Luther har mere Lærdom i sin lille Finger, end Erasmus i sit hele Legeme, men, at han dog ikke kan tro, at Luther, der har vovet at appellere fra alle Kirkelærere, Universiteter, Concilier, og Pavens Dekreter, kan tage ham det ilde op, om Nogen er af anden Mening, end han; efter at have erklæret, at der er Meget, der bliver os dunkelt og forborgent, efterat have talt om, hvortil Viclefs og Luthers Mening: at hvad vi gjøre, skeer ikke med vor fri Villie, men af absolut Nødvendighed,, maatte lede, og efterat at have sagt, at der ere Steder i Skriften, der synes at tale for og imod den fri Villie, gaaer han nu over til at definere

ine saaledes: Ved fri Villie forstaae vi den
ne i den menneskelige Villie, ved hvilken det
ier til et Menneske, enten at vende sig til,
r vende sig fra det, der fører til evig Sa-
jed; efter denne Definition, anfører han
st de Skriftsteder, der bekræfte hans Mening,
siden dem, der synes at modsige den, og vi-
at ved en fornuftig Forklaring kan al Mod-
lse hæves — Han beraaber sig da paa: Sir.
Gud har skabt Mennesket fra Begyn-
'en og givet ham fri Valg. Vil Du,
hold Budene, og gjør det hannem behager,
t ret Tro. Han haver sat Ild og Vand
Dig, grib til hvilket Du vil. Mennesket
for sig Livet og Døden, hvilket han vil, det
hannem gives — paa første Moseb. 4. Er
ikke saa, at dersom Du gjør Godt, da er
Gud behagelig. o. s. v. 5 Mos. 30. 15.
haver i Dag lagt Dig Livet og det Gode
— Døden og det Onde — paa Esai. 1.
de I høre mig, da skulle I nyde Landets
e, ere I gjenstridige, da skulle I fortæres
Sværd. Jer. 15. Holder Du Dig til mig,
vil jeg igjen holde mig til Dig. Ez. 18.
vil ikke Synderens Død, men at han skal

omvende sig og leve. Ps. 34. Hvo der vil leve og see gode Dage o. s. v. Math. 23 Jerusalem! hvor ofte vilde jeg forsamle dine Børn. Math. 19. Vil Du gaae ind til Livet, da hold Buddene. Luc. Hvo der vil følge mig, skal tage sit Kors — Math. 25. Jeg var hungrig — o. s. v. Joh. 1. Han har givet dem Magt til at vorde Guds Børn — Joh. 6. Ville I og forlade mig? Selv hos Paulus, der taler saa ivrigen om Naade, og nedslaaer Lovens Gjerninger, findes der dog Steder, hvor han forsvarer den fri Villie. Rom. 2. Foragter Du hans Godheds og Langmodigheds Rigdom o. s. v. 1 Kor. 9. De, som løbe paa Banen, løbe vel alle — 1 Tim. 6. Strid Troens gode Strid — 2 Tim. 2. Om Nogen kjemper, bliver han ei kronet, uden han kjemper ret — 2 Tim. 4. Jeg har stridt den gode Strid. Rom. 13. Aflægger Mørkhedens Gjerninger. Kol. 3. Aflægger det gamle Menneske. Rom. 7. Villien har jeg vel — 1 Kor. 15. Hans Naade, som har været over mig, har ikke været forgjeves — Efter at have anført disse og flere Steder, siger han, hvad hjelper den allevegne lovede Lydighed, dersom Gud til gode og onde Gjerninger gjør os til et saadant Redskab, som Smeden sin Øxe, og et saadant Redskab ere vi, der

Viclefs Lære er sand, at nemlig Alt godt og
ogsaa det, som hverken er godt eller ondt,
ner saavel før, som efter den modtagne Naade,
absolut Nødvendighed, med hvilken Mening
ither holder. Han anfører hans Ord „Jeg
kke talt rigtig, at den fri Villie er Intet, før
Naaden virker; men jeg skulde ligefrem sagt
ri Villie er noget opdigtet, eller en tom Lyd,
det ikke staaer i Nogens Magt, at tænke No-
odt eller ondt, men Alt skeer ved en absolut
endighed, som den Viclefs Artikel, der er for-
i Kostniz, ganske rigtig lærer" Nu gaaer
mus over til Stederne i Skriften, der synes
gte den fri Villie. 2 Moseb. 9. Gud forhær-
Pharaos Hjerte. 2 Mos. 32. Til Moses siger
: Hvem jeg er naadig, ham er jeg naadig,
vem jeg forbarmer mig over, ham forbarmer
nig over — at som Paulus siger Rom. 9.
ei kommer an paa Nogens Villie eller Løben,
paa Guds Forbarmelse. Ligeledes Mal. 1.
Esau ei Jacobs Broder? siger Herren, end-
iver jeg Jacob kjær og hader Esau, hvilke Ord
us Rom. 9. forklarer saaledes: Førend Bør-
endnu vare fødte og hverken havde gjort Godt
Ondt, paa det at Guds Forsæt skulde bestaae
frit Valg, ikke af Gjerningers Fortjeneste

men af hans Naade, som kaldte, da blev der sagt til hende: den Største skal tjene den Mindste. Es. 45. Vee den, der vil trætte med sin Skaber? Kan Leeret sige til Pottemageren: hvad gjorde Du? Rom. 9. Har Pottemageren ei Magt over Leeret, at danne et Kar til Ære, et andet til Vanære. Es. 10. Kan en Øxe bryste sig mod den, som hugger med den? eller Saven mod ham, som drager den? Ordsp. 21. Kongens Hjerte er i Herrens Haand, som Vandbækkene. Jer. 10. Menneskets Gjerning staaer ikke i hans Magt. Ordsp 16. Mennesket sætter sig vel Noget for i Hiertet, men fra Herren kommer, hvad Tungen skal tale. Joh. 15. Uden mig kunne I Intet gjøre. Joh. 6. Ingen kan komme til mig uden Faderen drager ham. 2 Kor. 3. Vi ere ei dygtige til at udrette Noget, som af os selv. Ps. 2. Gud virker i os, baade at ville og at udrette efter sit Velbehag. 1 Kor. 15. Ikke jeg har arbeidet, men Guds Naade, som er i mig. Luc. 17. Vi ere unyttige Tjenere. 1 Kor. 15. Ved Guds Naade er jeg det, jeg er. Efter at have anført disse og lignende Steder, og viist at Modsigelsen mellem dem og de først anførte var kun tilsyneladende, deducerer Forfatteren endvidere sin Sætning.

og siger saare meget træffende. Vi ville mærke følgende: De, som overveiede hos sig selv, hvor seendrægtige Menneskene ere til Gudfrygtigheds Øvelse, og hvor slemt det er at tvivle paa sin Salighed, ere, i det de vilde afhjelpe dette Onde, inden de mærkede det, faldne til et andet, og have tillagt Menneskets fri Villie alt for megen Magt. Andre have derimod overveiet, hvilken stor Skade det foraarsagede den sande Gudfrygtighed, naar Menneskes trodsede paa sine Kræfter og Fortjeneste, hvor utaalelig hos Nogle Stoltheden blev, da de roste sig af deres gode Gjerninger, og endog vilde sælge Andre dem efter Maal og Vægt, som man sælger Olie og Sæbe; men i det de omhyggelig vilde undvige dette Onde, have de enten gjort for lidet af Sagen, som om den fri Villie intet udrettede ved en god Gjerning, eller de have ganske ryddet Villiens Frihed af Veien, og indført en absolut Nødvendighed i alle Ting — De sige, at Mennesket er intet uden et levende Redskab for den hellig Aand, hvilket han haver renset og helliget efter sin uforskyldte Godhed, regjerer efter sin uudforskelige Visdom, og at der er Intet, han kan tilskrive sine egne Kræfter, derimod at han af Gud med fuld Tillid kan vente det

evige Livs Løn, ikke fordi han har fortjent den ved sine gode Gjerninger, men fordi det har behaget hans Godhed at love den til dem, som satte sin Tillid til ham — Denne Tale finder hos mig temmelig Indgang, naar de kun ikke falde til Hyperboler; thi er vor Villie saa lidet virksom, som Leeret i Pottemagerens Haand — hvorfor læse vi da, at man berømmer Lydighed hos dem, der følge Guds Bud, straffer Ulydighed hos de Gjenstridige? — hvorledes kan Gud straffe dem, i hvilke han ikke agter det værdigt at virke det Gode? kunde en Konge straffe den General, han lod drage værgeløs i Krig, om han blev slaget? — Efter min Mening kan Man paastaae Villiens Frihed saaledes, at man dog undgaaer Tillid til egen Fortjeneste, og de andre Hindringer, Luther forbander. Dette synes de at gjøre, der tilskrive Naaden det første Indtryk, ved hvilket Sindet tilskyndes, men siden i Fremgangen i det Gode tillægger den menneskelige Villie nogen Kraft, naar den ikke modsætter sig Naaden. De, som sige, den fri Villie er Intet, men alt skeer af en absolut Nødvendighed, tilstaae, at Gud virker Alt i os, ikke alene det Gode, men og det Onde. Deraf følger, at som Mennesket ikke kan være Aarsag til

sine gode, kan han ei heller være det til sin onde Gjerninger. Synes man nu at dette er at beskylde Gud for Grusomhed, saa svare de, intet Creatur maa mestre Skaberen i sin Visdom, men underkaste sig den i alle Stykker, saaledes at om det behagede Gud at fordømme denne eller hin, maatte han ei knurre derover. De gjøre Arvesynden umaadelig stor, ved hvilken den menneskelige Naturs fortreffelige Kræfter ere saaledes fordærvede, at der nu ikke er andet, end Uvidenhed og Had mod Gud at finde hos Mennesket, og han, ikke engang, naar han ved Troens Gave er bleven retfærdiggjort, er istand til at foretage sig det Ringeste, der ikke var Synd. De gjøre dens Tilboielighed til at synde, der er bleven tilbage hos os fra vore første Forældre, selv til Synd, og sige, den er ikke at overvinde, saa at der er intet eneste Guds Bud, hvilket et ved Troen retfærdiggjort Menneske kan holde, og alle Guds Bud have ingen anden Hensigt, end at derved den Guds Naade, der skjenker os Salighed uden Fortjeneste, kan vorde udbredt og forherliget — I saadanne Hyperboler synes Luther at finde Behag, for at modsætte dem Andres, ligesom en haard Kile til et haardt Træ, som man pleier at sige. Nogle faldt paa en ubesindig Maade til en Hyperbol, da de fulgde ikke

alene deres egne Fortjenester, men og alle Helgenes. Men hvilke vare de Gjerninger? Sange, Psalmers Fremmumlen, Fiskespise, Faste, Klæder, Titler. Luther søgde da at fordrive Ondt med Ondt, som om han vilde sige: de Hellige havde ingen Fortjeneste, men alle deres Gjerninger, selv de allerfrommeste, vare syndige og vilde drage den evige Fordømmelse over os, dersom ei Troen og den guddommelige Barmhjertighed kom os til Hjelp. Pelagius tillagde den fri Villie Altformeget, Scotus ligesaa; Luther lemlæstede den første, og skildte den ved den høire Arm, og da dette ikke var ham nok, slog han den til Jorden, og ryddede den af Veien — Jeg lader mig deres Mening behage, der tilskrive den fri Villie Noget, men Naaden det allermeeste. Mennesket kan gjøre en god, skjønt ufuldkommen Gjerning, af hvilken han ei stolteligt maa rose sig, han har nogen Fortjeneste, hvilken han dog aldeles maa tilskrive Gud. Spørger Du: hvorfor man skal indrømme den fri Villie nogen Evne? det skeer, at man med Ret kan tilregne den Ugudelige Noget, som af Ondskab modstaaer Guds Naade? at man fra Gud kan afvende den bespottelige Beskyldning om Grusomhed og Uretfærdighed, og at vi ikke

skulle styrtes i Fortvivlelse eller Sikkerhed, men tilskyndes til ivrig Bestræbelse —

Luther udgiver som en Gjendrivelse sit navnkundige Skrift de servo arbitrio, hvilket i Aaret 1526 blev af Justus Jonas oversat paa tydsk. I dette Skrift antager Luther unægtelig den Lære om Prædestinationen, vor Kirke siden forkastede, og for at forsvare sin Hovedsætning om Naaden, der var Grundstytten for hans hele Lærebygning, fremstiller han Sætninger, Skriftfortolkninger, Slutninger, og bruger saadanne Talemaader og Udtryk, hvilke vi ingenlunde billige. Naar vi forestille os, hvor yderst magtpaaliggende det maatte være Luther at forsvare Læren om Naaden, for at nedbryde de vrange Meninger om de saa kaldte gode Gjerninger, naar vi tænke, hvor vanskeligt det gjennem alle Tidsaldere har været for de allerviseste og findigste Mænd at opløse det store Problem, hvorledes det guddommelige Forsyn kan bestaae med Menneskets fri Villie, naar vi erindre os, at der allerede var en saadan Spænding imellem ham og Erasmus, at denne Strid ikke kunde føres uden Animositet, og naar vi overveie, hvilke Mangler den Tids Skriftfortolkning og hele Anskuelse af Theologien nødvendigen maatte have, kunne vi ikke undre os, at man i

Striden gik stundom til det Extravagante. Vi ville her holde os til Luthers egne Ord, dem han ved denne Leilighed bruger „Plato er Ven, Socrates er Ven, men Ven hid, Ven did, den største Ven er Sandheden" og vi ville erindre os om Plancks Yttring: Er Synet af en stor Mands Svagheder ikke ofte mere lærerig, end Synet af hans meest glimrende Træk? For vidtløftigt vilde det være at angive blot Hovedindholdet af dette udførlige Stridsskrift, vi ville derfor alene lade os nøie med at anføre nogle dets karakteristiske Steder.

Siden Du, Erasmus! fremfor Mange, som Gud ellers har forlenet med saadan høi Forstand, Kunst og Lærdom, har forsøgt dit Bedste i denne Sag og dog Intet udrettet, saa ligger det klart for Dagen, at den fri Villie ikke er grundet i Skriften, men er lutter Løgn og Menneskepaafund, og at det gaaer her, som med Qvinden i Evangelio, Luc 8, 43, med hvilken det blev jo længere, jo værre, hvor mange Penge hun end gav Lægerne; saaledes, jo mere man har søgt at bevise, at den fri Villie var Noget, desto klarere seer man, at den er Intet, og denne slemme Sag bliver ikke bedre ved mange gode Ord.

Et Menneske kan ikke rettelig kjende sig selv, eller ydmyge sig, med mindre han veed, at han med alle sine Gjerninger, Evne, Bestræbelse, Villie og gode Forsætter ei staaer til at hjelpe, men at hans Salighed beroer paa fremmed Hjelp, nemlig paa Guds Hjelp alene. Hvo, som har lært dette, mistvivler ganske paa egen Evne og Kraft, udvælger intet Værk, men lider og venter, hvad Gud virker i ham. En saadan maatte vel være Naade og Salighed nærmere, end de, ved deres Gjerninger hellige, med den hele fri Villie.

Troen kan ikke finde Sted, uden Alt, hvad jeg troer, er forborgent og usynligt; thi det jeg seer, troer jeg ikke. Men en Ting kan ikke være dybere forborgen, end naar den synes urimelig, og jeg strax i Erfaring for Øinene seer, føler og griber andet, end Troen viser mig. Saaledes gjør og Gud i alle sine Gjerninger, naar han vil gjøre os levende, saa ihjelslaaer han os; naar han vil gjøre os fromme, rammer han os i Samvittigheden og gjør os til Syndere, naar han vil drage os op til Himlen, saa støder han os først ned til Helvede, som Skriften siger 1 Sam. 2. 6.

Menneskets fri Villie er midt imellem Gud og Satan, og lader sig føre, lede og drive, som en Hest eller et andet Dyr. Tager Gud den ind og

besidder den, saa gaaer den hvorhen Gud vil, som den 73 Psalme siger: Jeg er, som et Dyr for Dig. Tager Dievelen den ind og besidder den, saa vil den og gaaer den, hvorledes og hvorhen Dievelen vil. Og den menneskelige Villie er ikke fri eller sig selv mægtig derudi, at den kan løbe eller holde sig til hvilken den vil, men de tvende fægte og stride om, hvo der kan indtage den.

Skriften er klar og tydelig — hvorfor have da saa mange ypperlige Folk, saa mange Paver og Concilier, som havde saa høi Forstand og Erfaring, været saa blinde i Artiklen om den fri Villie? Det er mit Svar: til evig Lov og Ære for den fri Villie har de været saa blinde. Og hermed beviises den ædle, kostelige, dyrebare, fortreffelige, store Kraft hos den fri Villie, som roses saa høilig, at Mennesket med den kan smykke og berede sig til Naade og Salighed, da den dog med seende Øine ikke seer, med hørende Øren ikke hører, meget mindre begjerer eller forstaaer Noget af aandelige eller guddommelige Ting, 1 Kor. 2. 14.

Da det er tilstaaet og bekiendt, at den fri Villie ved Synden har mistet sin Frihed, er Syndens Slave, og ikke kan have Lyst til det Gode, saa fornemmer jeg ikke andet af Ordene, end at den fri Villie er et blot tomt Ord, hvis Frihed og

Kraft er borte og forloren — Amissa libertas, nulla libertas.

Erasmi Diatribe bedrager sig selv, i det den ikke gjør Forskjel imellem Gud, saaledes, som han er prædiket og aabenbaret, og imellem Gud, som han er forborgen, det er mellem Guds Ord og Gud selv. Gud gjør mange Ting, som han ikke viser os ved sit Ord; han vil og mange Ting, som han ved Ordet ikke viser os, at han vil. Saaledes vil han ikke Synderens Død efter den Villie, han ved Ordet har aabenbaret, men han vil den efter sin forborgne, uudforskelige Villie. Nu skulle vi see paa Ordet, og lade den uudforskelige Villie staae, om hvilket Intet er os befalet; thi vi maa lade os regjere efter Ordet, og ikke efter den uudforskelige Villie.

Spørger jeg, hvorved den Diatribe vil bevise, at Sirachs Bog 15. 15. haver villet give tilkjende, at Mennesket har en fri Villie, fordi denne Bog siger: dersom Du vil, da hold Buddene, saa vil den svare, at den almindelige Sprogbrug saaledes fører det med sig. Men om jeg beviiste, at efter den almindelige Brug Ordets Art og Natur ikke stedse, som Erasmus siger, gav tilkjende, at de kunne holde Guds Bud, til hvilke det siges: Vil Du, da hold Buddene, men at

Menneskene ofte tale spotviis og for at belee hverandre, naar de sige: dersom Du vil, saa vil Du høre, tale saa, for at vise dem deres Uformuenhed? Hvorfor skulde det da ikke være Meningen, at Gud frister os, for at han ved sin Lov kan bringe os til Erkjendelse af vore Feil og Uformuenhed, dersom vi ere hans Børn og Venner, eller at han ret spotter og trodser os, dersom vi ere stolte Fiender?

Dersom vi ville følge Fornuftens Dom, saa er det ligesaa uretfærdigt, at han gjør dem salige, der ikke fortjene det, som at han fordømmer dem, der ikke fortjene det.

Naar Gud gjør Syndere salige uden Fortjeneste, og antager de Syndere, der havde forskyldt andet, til Naade, saa siger Fornuften ikke at han er en uretfærdig Gud, trætter og knurrer ei imod ham, da det dog var ganske uretfærdigt, naar han skulde maales efter Fornuften. Men hvorfor klage de da ikke? Ja fordi det er dem behageligt og tjenligt, derfor er det ret og paa det allerbedste. Men naar Gud fordømmer dem, der ikke have fortjent det, eller bestemmer Nogen til Fordømmelse, inden de fødes, da fordi det er bittert og suurt, og ikke tjener dem, klage de over at det er uret, utaaleligt, knurre og dadle.

Kjere Fornuft! behager Gud dig, naar han antager Syndere og gjør dem salige, saa skal han ikke mishage dig, naar han fordømmer hvem han vil, er han i hint retfærdig, saa er han det og i dette. Der udstrøer han Naade og Godhed iblandt Uværdige, her bruger han Alvor, Vrede og Strenghed imod dem, der ikke have fortjent det. Men efter Menneskets Dom er han ham paa begge Sider for nær, og er en uretfærdig Gud, men alligevel er han retfærdig og sanddru hos sig selv. Thi hvorledes det er retfærdigt, at han gjør Syndere salige, og dem, som ikke have fortjent det, er os nu ubegribeligt; men vi ville see det, naar vi komme der, hvor Troen ophører, og vi skue Ansigt til Ansigt. Altsaa og, hvorledes det er ret, at han fordømmer dem, som ikke have fortjent det, er os og nu ubegribeligt; men vi tro det, indtil Menneskens Søn aabenbares.

Tro vi, at det er sandt, at Gud i Evighed har forudseet og anordnet Alt, hvilket Forsyn ikke kan vakle, feile, eller vorde forhindret, tro vi, at Intet skeer, uden alene ved hans Villie, hvilket og Fornuften maa bekjende, saa maa den her og selv snart tilstaae, at der er

ingen fri Villie, hverken i Mennesker, eller Engle, eller Noget Creatur i Himlen, eller paa Jorden. Altsaa og, dersom vi tro, at Satan er denne Verdens Fyrste, som af alle Kræfter efterstræber Kristi Rige, altid er rustet til Strid og Storm imod det, at han ikke slipper de Mennesker, han har tagen til Fange, uden han med Magt og ved den hellig Aands Kraft og ved Guds Finger vorder slagen og overvunden, saa er det atter aabenbare, at der er ingen fri Villie.

Derfor og, dersom vi tro, at der er en Arvesynd fra Adam, som har fordærvet os saaledes, at den og vorder dem, som ere Kristne og drives ved den hellige Aand, en svær Byrde, og giver dem altformeget at bestille, da den stedse strider imod Aanden, saa er det aabenbare, at der hos et Menneske, som ikke har den hellig Aand, ikke er Noget, som kan vende sig til det Gode, men der er i ham kun idel ond Lyst og Tilbøielighed. Item, da Jøderne, som af alle Kræfter have stræbt efter Retfærdighed, meget mere derved ere faldne i Synd og Blindhed, og Hedningene, som have omgaaet med ugudeligt Væsen, ere uden Fortjeneste, og uden forud at have tænkt derpaa, komne til Retfærdighed, saa er det atter, ikke alene ved Skriften, men og ved saadant haandgribeligt Værk,

Erfaring og Exempel klart og aabenbare, at Mennesket uden Naade Intet formaaer, uden Ondt In Summa, dersom vi tro, at Kristus har forløst Mennesket ved sit Blod, saa maa vi bekjende, at han har været ganske og aldeles forbandet og forloren i Synder: ellers var Kristus ikke fornøden, og vi maatte sige, at han var kun en Forløser for den mindste Deel af Mennesket, hvilket Ord er den høieste Bespottelse og Rov imod Gud.

Luther følde vel ved roligere Eftertanke, og formodentlig og ved den sagtmodige Melanchthons Forestillinger, at han i denne Strid ikke havde behandlet sin Modstander med den Agtelse, hans Lærdom og Fortjenester havde Ret til at fordre Han skrev ham da et høfligt Brev til, hvori han gjorde Undskyldning og søgde at berolige ham Men Erasmus var altformeget og altforoffentlig fornærmet, til at han herved kunde lade sig tilfredsstille. Han svarer derfor Luther „Saa barnagtigt et Sind har jeg ikke, at jeg, efterat have faaet saa mange Ulivs Saar, skulde finde Behag i et og andet høfligt Ord, og ved lidt Artighed lade mig formilde. Det Sind, Du har, kjender hele Verden. Du har styret din Pen saaledes, at Du hidtil aldrig har skrevet mere rasende, og

hvad der er afskyeligere, aldrig mere ondskabsfuldt imod Nogen. Her falder det Dig ind, at Du er en svag Synder, da Du ellers fordrer, næsten at holdes for en Gud. Du er, som Du skriver, af et heftigt Temperament, og Du fryder Dig ret ved en saa ypperlig Undskyldning. Men hvad vedkomme de Sagen, de mange gemene Skjeldsord, de mange ærerørige Usandheder, at jeg er en Atheist, en Epikureer, en Skeptiker i hvad der angaaer den kristelige Troesbekjendelse, at jeg er en Spotter, og hvad er jeg ikke! Nu ligger der ikke megen Magt paa, hvad der hændes os to, især mig, som om en føie Tid maa fare herfra, men det martrer mig og enhver Retskaffen, at Du ved dit hofmodige, fremfusende og oprørske Synd sætter hele Verden i en ødeleggende Uenighed, giver brave Folk og sande Videnskabsmænd til Priis for nogle rasende Pharisæer, bevæbner slettænkende og nyhedselskende Mennesker til Oprør, kort sagt, behandler Evangeliums Sag saaledes, at Du blander Alt det Hellige og Vanhellige sammen, som om det var din Hensigt, at dette Uveir ingensinde skulde faae en god Ende. Jeg vilde ønske Dig et bedre Sind, hvis Du ikke var for meget indtaget af det, Du har. Ønsk mig, hvad Du vil, kun ikke dit Sind, med mindre Herren forandrer det."

Erasmus udgav i Aaret 1526 og 27 et vidtløftigt Svar imod Luther, under Navn af: Hyperaspistes diatribæ adversus servum arbitrium M. Lutheri. Dog endskjønt Luther vel maatte føle, at de Bebreidelser, ham her bleve gjorte, ikke vare ugrundede, vare dog de fleste Stemmer paa hans Side, da den faste, bestemte, afgjørende Tone, i hvilken han forsvarede sin Mening, var saa forskjellig fra det beskedne, tvivlende, frygtsomme Sprog, hans Modstander førde, saa at han nødvendig maatte vinde alle dem for sin Sætning, der ikke var istand til at veie og prøve Grundene paa begge Sider.

Den Uvillie og Forbittrelse, der ved denne Strid vare vakt imellem disse tvende store Mænd, ophørde desto værre ikke, men viiste sig ved flere Leiligheder. I Aaret 1533 udgav Erasmus sin Afhandling om Kirkens elskværdige Enighed, i hvilken han efter at den Nürnberger Religionsfred var sluttet og et Concilium nærmede sig, udlod sig med, hvorledes Papister og Lutheraner kunde forenes. I denne Afhandling kom han tilbage til den forhen omtvistede Punkt om den fri Villie, og erklærede sig desangaaende saaledes: Ved Troen, der er en særdeles Gave af den hellig Aand, vorde vi retfærdige, det er, de

Troendes Hjerter vorde rensede. Men vi maa bekjende, at Kjerligheds Gjerninger ere fornødne til at erlange Salighed, aldenstund Troen, som er alle gode Gjerningers Kilde, ikke maa være ørkesløs. Gud er egentlig ikke Nogen Noget skyldig. Dog ere de Ord Løn og Fortjeneste ikke at forkaste, da Gud af Naade antager og gjengjelder det, han virker i og ved os. For den almindelige Mand skulde Man ikke sige: Mennesket gjøre, hvad han vil, saa gjør han dog Intet, uden Synd, hvilket omendskjønt det i en vis Forstand kunde være sandt, saa tager dog Pøbelen det op i en urigtig Mening. Om Bøn og Offer for de Døde, om at anraabe Helgene, og om Billeder talede han og saaledes, som den, der ønskede at de vedtagne Meninger og Skikke maatte forstaaes i den bedste Mening.

Men hans Fredsforslag kunde ikke være tilfredsstillende. Man bebreidede ham, og det ikke uden Grund, at han berørde nogle stridige Puncter og udlod andre, at han ei talede om Kirkens og Pavens formentlige Anseelse, om Coelibatet eller om Skjersild. Han fandt derfor megen Modsigelse. Denne yttrede sig især lydeligst i det Skrift, Antonius Corvinus 1534 lod udgaae paa Latin om „hvorvidt det var til

Nytte, at følge Erasmi Forslag om at tilveiebringe Enighed i Kirken, til et Concilium holdtes" og Luther ledsagede Skriftet med en Fortale, i hvilken det iblandt andet heder: deres eneste Skrig er: Kirke! Kirke! Kirke! og under dette Navn forstaae de: ugudelige Mennesker, som imod Skriften og den guddommelige Autoritet kunne holde og fastsætte Noget. Dette Skrig bekræfter og Erasmus, som allevegne lover at følge Kirken, og imidlertid lærer alting tvivlsomt og uvist. Han gjorde derfor bedre, at han holdt sig fra Theologien, og brugde sin Veltalenhed til Noget andet, hvortil hans Hoved kunde være skikket. Saalænge Develens Rige varer, er der ingen Fred og ingen Enighed i Læren at haabe. Erasmus svarede paa Brevet med megen Heftighed, og de vare og bleve Modstandere. Erasmus døde 1536.

En anden og endnu langvarigere og formedelst sine Følger vigtigere Stridighed fik Luther med de schweizerske Reformatorer, Zwingli og Oekolampadius. Omtrent paa samme Tid som Luther, og ved samme Anledning som han, nemlig opbragt ved en Afladskræmmers Bernh. Samsons Uforskammenhed, begyndte Ulrich Zwingli, Præst i Zürich, sine Reformations

Forsøg. Han var en Mand af Aand og Indsigt, giennemtrængt af Kjerlighed til Sandhed, og som en Schweizer, Fiende af al Undertrykkelse og Trældom, hvorfor han og gik frem med en Raskhed, der overgik Luthers selv. Oekolampadius, Præst i Basel, en af Aarhundredets allerlærdeste og gudfrygtigste Mænd, var for Zwingli, hvad Melanchthon var for Luther. Enige vare de Alle i at stride mod Pavedommets Vildfarelser og Misbrug, og de kunne ei andet, end agte hinanden for det Mod, den Standhaftighed, den utrættelige Flid og Opofrelse, de havde tilfælleds *), naar det kom an paa, at

*) I Aaret 1519 udlod Zwingli sig offentlig om Luther saaledes „Efter min Mening er Luther, der randsager Skriften med saa stor Alvorlighed, en saa fortræffelig Guds Stridsmand, som ingen i tusende Aar har været paa Jorden. Jeg agter det derfor ikke, om Papisterne udskjelde mig for en Kjetter tilligemed ham. I det mandige, urokkelige Mod, hvormed han har angrebet Paven af Rom, har Ingen, Enhver ufortalt, været ham lig, saalænge Pavedommet har varet. Hvad der i Guds evige, uforanderlige Ord er bevaret, foredrager han rigelig, og viser de arme vildfarende Kristne den himmelske Skat, agter ikke, hvad Guds Fiender sige

jempe og lide for Sandheden, men, desto værre! Aandene, der strede mod en fælleds Fiende, ſulde blive uenige indbyrdes.

Zwingli skal i Aaret 1524 have udgivet et Skrift paa Latin, som var forfattet af Hollæneren Cornelius Honnius, og hvorudi Indstiftelsens Ord i Sakramentet: Det er, var forklaret ved: det betyder.* Vi have ovenfor set, at han antog sig Carlstadt, og opmuntrede til at læse hans Skrifter, da Raadet i Zürich vilde forbyde dem. Men i Aaret 1525 var et, at han udgav paa Latin sin berømte Commentair om den sande og falske Religion,

derimod, og bryder sig ikke om deres Suurseen og Truen. Jeg har med Villie kun læst lidet; dog hvad jeg har læst, er, forsaavidt det angaaer Skriftens Lærdomme, Meninger og Betydninger, i Almindelighed saa vel overveiet og grundet, at det ei er muligt, Nogen kan forvende det. Han giver i nogle Stykker for meget efter for de Svage, hvorudi jeg ikke er af hans Mening. Prædiker Luther Kristum, saa gjør han just, hvad jeg gjør, endskjønt, lovet være Gud, utallige Flere ved ham vorde førte til Gud, end ved mig eller Andre, hvilke Gud giver en større eller mindre Naade.

i hvilken han angriber Katholikernes Lære om Transsubstantiationen, og erklærer at han maatte behandle dette Dogma imod store Mænd, som hidtil havde reformeret Verden, samt paastaaer, at de, som lærde den legemlige Nærværelse i Sakramentet, havde en Mening, som stred imod alle Sandser, Fornuft og Tro. Dette Skrift blev hastig oversat paa tydsk af Zwingli's Collega, Leo Juda, men da han fandt selv at det var forfattet i en Skynding, udgav han et Tillæg, under Navn subsidium de eucharistia *).

*) I dette Skrift heder det: Grækerne, hvilke have, som deres Skrifter bevise, langt overgaaet Latinerne (uden Uvillie sige vi dette) i den rette Guds Erkjendelse, i Tro, og i den rette Kunst, have kaldet Herrens Nadvere, Eucharistia (Taksigelse). Et saadant Navn have de uden Tvivl givet det, fordi de af Troen, og af Kristi og Apostlernes Ord have forstaaet, at Kristus med denne Nadvere ikke har villet andet, end at man stedse med Glæde skulde erindre ham, og offentlig takke ham for sin store Velgjerning.

Derfor kalder Paulus det 1 Kor. 10 en Forening eller Samfund, hvoraf kommer Ban eller Udelukkelse af dette Samfund, hvilken man ved et forargerligt Levnet forvolder sig. Vi forstaae

Johan Bugenhagen skrev nu offentlig mod Zwingli, og lod et latinsk Brev til D. Hess, Præst i Breslau trykke, der havde den Titel: contra novum errorrem de sacramento corporis et sangvinis J. Christi, hvilket Brev snart blev oversat paa tydsk. Zwingli besvarede Brevet offentlig 1526. *)

da af Navnet, hvad Eucharistia, hvad Herrens Nadvere betyder, nemlig intet andet, end en Taksigelse, en almindelig Jublen og Glæde af dem, som forkynde Herrens Død, love, prise og berømme den. Den Mening at man i dette Ihukommelses eller Taksigelses Sakrament æder Kristi legemlige, føelbare eller berørlige Kjød, er ikke alene ugudelig, men og daarlig og grusom, det maatte da være, at Du boede hos Anthropophager.

*) I dette Svar heder det iblandt andet: Titelen paa Eders Brev er: imod den ny Vildfarelse. Denne Titel kan I ikke forsvare, at I jo har sat den, enten af Uvidenhed eller Uvillie. Veed I ikke, at de Gamle har været af vor Mening om Nadveren, vil man oversee Eders Uvidenhed, dog, under den Betingelse, at I ikke en anden Gang farer saa hastig frem med ny Vildfarelse, og kalder det saa, hvad Kristus, Apostlene og de ældste Kristne have lært. Men er I

Men allerede havde Oekolampadius, som i Lærdom og Skarpsind overgik Begge, offentlig givet sin Stemme i Sagen. I Aaret 1525 udgav han paa Latin sin Forklaring over.: hvorledes Kristi Ord: det er mit Legeme, efter de ældste Lærere rigtigen skulde fortolkes. Han sendte dette Skrift til nogle Præster i Schwaben, med hvilke han stod i venskabelig Forbindelse, men disse vare allerede forud stemte for den modsatte Mening, og udstedte da en af 14 Præster underskreven Gjendrivelse, der er bekjendt under Navn af: syngramma svevicum, og hvis Forfatter Joh. Brentz, Præst i Schwabisch Hall, holdes for at være. Jeg vil ikke her omtale hverken Skriftet eller Gjendrivelsen, da det egentlig er min Hensigt at vise, hvorledes Luther tog Deel i Striden.

Syngramma fandt et overordentligt Bifald og Oekolampadii Svar, Antisyngramma, blev ikke

ikke uvidende om de Gamles Mening, er det noget voldsomt og modtvilligt, at I alligevel har taget slig en Titel.

Til Slutning: Lev vel, tager Alt i den bedste Mening. Thi om I med Hieronymi Ord vil kalde os Vildfarelsens Mester, ville vi gjerne have Eder dette, som andre Skjeldsord tilgivne.

agtet. Berømte Mænd, som Bilib. Pirkheimer, Patricius i Nürnberg, Theob. Billikan, Præst i Nordlingen, og Urban Regius, Præst i Augsburg, traadte frem som Schweizernes Modstandere, og Kjetternavnet Sakramenterer lød med Forbittrelse allevegne. Tvende Hædersmænd søgde at stille de ophidsede Gemytter, nemlig Bucer og Kapito, Præster i Strasborg. Den første skrev til Brentz, og bad ham svare Oekolampadius uden Lidenskab; ligeledes skrev han til de andre schwabiske Præster. Men Brentz svarede trodsig, at de selv havde antændt Ilden, og maatte nu see, hvorledes de kunde slukke den, og lod sit Svar trykke. Bucer tilligemed hans Kolleger sendte Chaselius, Professor i det hebraiske Sprog, til Luther med en skriftlig Anmodning, i hvilken de opbød deres hele Veltalenhed for at formaae ham til Eftergivenhed og Sagtmodighed, men de fik den Besked, at et af begge Partier maatte være Satans Tjenere, derfor kunde ingen Forligelse finde Sted.

Luther havde nemlig i Aaret 1525 allerede skrevet et Brev til de Kristne i Reutlingen, hvorudi han havde advaret dem mod Sakramentererne, og udgivet en Fortale til det af Agrikola

paa tydsk oversatte Syngramma, hvorudi han udtrykkelig erklærer, at baade Carlstadts, Zwinglis og Oekolampadii Mening om Nadveren maatte komme fra Djevelen, siden den var saa vaklende og ustadig, og fordreiede Indstiftelsens Ord. Med Alvor og uden Heftighed svarede Oekolampadius paa denne Fortale *).

*) Siden de, der ei ere din Vildfarelses Tilhængere, ikke kunne blive enige i Forklaringen af Ordene: det er mit Legeme, ligner Du dem ved Dyret i Aabenbaringen, der har syv Hoveder og en Krop, og anseer dette for en stor Advarsel af den hellig Aand. Med saadanne Forsvarsstød skulde Du ikke komme, at Du ikke selv skal blive rammet; thi hermed træffer Du hverken mig eller Andre, som ikke ere din Vildfarelses Tilhængere. Du vil gjerne gjøre os til Oprørere, og vi vide ei hvorfor: Du piner Dig, for at faae Syvtallet opfyldt, og det er dog ikke forhaanden, og derhos skulde Du vide, at Syvtallet er et Tal, der betegner Fuldkommenhed og den ganske Hob. Vi ere, vil Gud, ikke i Dragens Legeme, men i den bekymrede Qvindes. Hvor tør Du tilskrive os saa mange Hoveder, formedelst saadan vor Fortolkning. Saa vidt mig er vitterligt, er alles vores Grund en eneste, at Kristus med et virkeligt Legeme er opfaren til Himlen, hvorfra han skal kom-

Da Zwingli var, saavelsom Oekolampadius, angreben ved Navn af Luther baade i
me for at dømme. Denne Grund, dette Hoved i vor Sag er en Troes Artikel, lært af Apostlerne, grundet i Skriften.

De Pavelige have deres Transsubstantiation, I Eders Supposition, til begge Dele bruge I Skriften, som den er beqvemmest for Enhver af Eder.

Doctor Martin, Du forglemmer den broderlige Kjerlighed imod os, da Du af slig en Aarsag ligner os med det slemme Dyr med de syv Hoveder, hvis Hale kaster Stjernerne ned af Himlen og truer den ængstede Qvinde; ret ligesom vi truede den kristelige Sandhed. Men nu bestaaer den enfoldige Tro og kristelig Enigheds Sandhed ikke derudi, at Kristi Legeme er væsentlig i Brødet. Men kristelig Sandhed er det, at Kristi Legeme er i Himlen medÆre, men her paa Jorden regjerer han sin Kirke med sin Aand og med sin Naade, da han har efterladt den sin Erindring og sit Legems Sakramente, at den kan vorde forenet i Kjerlighed.

Kiere! vil Du undervise, da lad dine Skjeldsord blive i Wittenberg. De forbedre ikke din Sag, og vi behøve dem ikke, og jeg kan ei vide, hvorledes Du dem for Gud vil forsvare. Han forlene Dig og mig at gaae frem i sin Søns Erkjendelse.

Brevet til Rentlingerne og i Fortalen til Syngramma, kunde han ikke tie. — Han udgav da, og det i det tydske Sprog og i Folkets Tone, Aar 1526, sit Skrift, under Titel: En klar Underretning om Herrens Nadvere. Skriftet var ikke fri for Bitterhed, og det var let at mærke, at han ansaae sig fornærmet ved den Sermon om Kristi Legems og Blods Sakramente imod Sværmeraanderne, den Luther allerede havde udgivet, og mod hvilken Zwingli udgiver en Gjendrivelse det følgende Aar.

Det var og i Begyndelsen af Aaret 1527 at Zwingli udgav sin: amica exegesis, seu expositio eucharistiæ negotii ad Mart. Lutherum. 4. 27 Ark, der uagtet et Stridsskrift, skal udmærke sig ved Sindighed, Skaansomhed og Agtelse for Modstanderen. Men, om det end havde kunnet gjort et fordeelagtigt Indtryk paa Luther, saa kom det for silde; thi næsten paa samme Tid, som det udkom, havde Luther udgivet sit „at disse Kristi Ord: det er mit Legeme, endnu staae fast, imod Sværmeraanderne“ imod hvilket Zwingli da endnu i samme Aar satte sit „at disse Ord, det er mit Legeme, evig ville beholde den gamle eneste Mening“ i hvilken han, fortørnet over Maa-

den, paa hvilken han blev angreben, svarer i en Tone, der ikke var fri for Bitterhed. Dog vi ville lære begge disse Skrifter lidt nøiere at kjende.

Luther begynder med at Djevelen er en Tusendkonstner, og efter at have forsøgt saa meget imod Evangelium, anfægter os nu ved Sværmerne ved at bespotte det høiværdige Sakramente. Velan! siden disse Sværmere ere saa forrykte og spotte hele Verden, vil jeg tilføie en yderst Advarsel og siger altsaa: Forbandet være deres Kjerlighed og Enighed i Helvedes Afgrund, fordi saadan Enighed ikke alene jammerlig adskiller Kristenheden, men og paa djevelsk Viis spotter og forhaaner den i saadan sin Jammer. Nu jeg vil ikke udlægge dem det saa ilde, at de skulde gjøre det af Ondskab, men de ere ved Satan saa forblindede, og have maaskee hos sig en saadan Samvittighed, der martrer dem, nemlig: vi have vel anrettet en stor Forargelse og antændt en Ild, nu ville vi klistre og stryge over med Ord og foregive, det er ei en stor Sag. Nei, ikke saa til mig, kjære Herrer i Fredens og Kjerlighedens. Naar jeg slog Ens Fader og Moder, Hustru og Barn

ihjel, og sagde derefter: Hold Fred, kjære Ven! vi ville elske hverandre, Sagen er ikke saa stor, at vi derfor skulle være uenige, hvad vilde han da sige til mig? hvor kjær vilde han vel have mig? Saaledes, de Sværmere myrde mig Kristum, min Herre, og Gud Fader i sine Ord, dertil min Moder, Kristenheden, samt mine Brødre, ville derhos og have mig dræbt, og sige derefter: Jeg skal have Fred, de ville leve i Kjerlighed med mig. Men jeg vil her blotte Sværmerne, at Enhver kan see, hvilken Aand der i dem, at de, som hænge ved dem, kunne erfare, hvem de skulle tro og følge. Det er jo aabenbar for Dagen at vi trættes angaaende Kristi Ord om Nadveren, og det er bekjendt af begge Partier, at det er Kristi eller Guds Ord. Det er et. Nu sige vi for vor Deel, at efter Ordene er Kristi sande Legeme og Blod der, naar han siger: Tager, æder, det er mit Legeme o. s. v. Tro og lære vi uret i det, hvad gjøre vi da? Vi lyve Gud paa, og prædike, at han ikke har sagt dette, men det modsatte, saa ere vi Gudsbespottere og Løgnere mod den hellig Aand, Forrædere mod Kristus og Verdens Forførere. Vort Modparti siger: at der er kun Brød og Viin der, ikke Herrens Legeme og Blod. Tro

og lære de uret herudi, da bespotte de Gud, og straffe den hellig Aand for Løgn, forraade Kristum og forføre Verden. En Deel maa høre Djevelen til — og være Guds Fiende — der er ingen Middelvei. Nu kan enhver from Kristen see, om Sagen er ringe, som de sige, eller om man kan spøge med Guds Ord.

Gud veed, at jeg med de anførte grove Lignelser ikke vil tale Zwingli for nær, og fornemmelig ikke Oekolampad, hvilken Gud har skjenket mange Gaver frem for mange Andre, og det gjør mig hjertelig ondt for Manden. Jeg seer og ikke paa dem med saadan Tale, men alene paa den hoffærdige, spodske Djevel, som saaledes har bedraget og forført dem, at jeg igjen styrer min Lyst paa ham, Gud til Ære, og spotter ham igjen i saadanne hans tølperagtige grove Indfald.

Der ligger nu den høiberømte Grund, paa hvilken de staae stivest og pukke meest, at de to Skriftsteder ere imod hinanden, Kristus sidder i Himlen og hans Legeme er i Nadveren, og bevise dog intet. Det bevise de vel, at saadanne to Skriftsteder og deres Fornuft ere imod hinanden. Men det var unødvendigt at bevise,

jeg vilde ligesaavel have sagt dem det. Thi, at Du siger: Skrift er imod hinanden, gjelder intet; hvo spørger om hvad Du siger? Men da vil jeg love og ære dem, naar de med Skrift eller paa anden Maade kunne bevise saadan Tale. Det skulle de vel lade blive, at Texten kan staae fast: det er mit Legeme.

Nu lad os tale med dem. De bekjende, at Kristus er hos Guds høire Haand, og dermed ville de bevise, at han ikke er i Sakramentet. Det er det Kæmpen Goliaths gruelige Sværd, paa hvilket de pukke. Men om vi tog dette samme Sværd, og hug med det Hovedet af Jer, at med det samme Sprog, med hvilket I vilde bevise, at Kristi Legeme ikke var i Nadveren, beviiste, at det maatte være der. Vilde I ikke holde det for en ret Davids Gjerning? Velan! seer og hører os. Kristi Legeme er hos Guds høire Haand, det er bekjendt. Men Guds høire Haand er alle Steder, hvilket I maa tilstaae efter vor foregaaende Beviisførelse. Saa er det og visselig i Brød og Viin over Bordet. Hvor nu Guds høire Haand er, der maa og Kristi Legeme og Blod være.

Vi arme Syndere ere ikke saa afsindige, at vi skulle tro, at Kristi Legeme var i Brødet paa

den grove synlige Maade, som Brød i Kurven, eller Viin i Bægeret, som Sværmerne gjerne ville paabyrde os, for at kildre sig med vor Daarlighed, men vi tro strax, at hans Legeme er der, hvorpaa hans Ord lyde og hentyde, det er mit Legeme o. s. v. Men at Fædrene stundom tale saaledes: Kristi Legeme er i Brødet, skeer i en enfoldig Mening, derfor, at vor Tro vil bekjende, at Kristi Legeme er der, ellers maatte vi vel lide, man sagde, han er i Brødet, han er Brødet, han er, hvor Brødet er, eller som man vilde. Om Ord ville vi ikke trætte, kun at Meningen bliver, at det er ikke slet Brød, vi nyde i Kristi Nadvere, men Kristi Legeme.

Saa skulle og de Sværmere betænke, at Gud har flere Maader at have en Ting i den anden, end denne grove, hvilken de foregive, som Viin i Fadet, Brød i Kisten, Penge i Tasken. Levi var i Abrahams Lænd, siger Apostelen til de Hebræer, K. 7. V. 5. Item allehaande Farver og Lys, og hvad man seer, heder at være i Øiet, saa at Himlen og Jorden maa og være i Øiet. Item det er Alt i Speilet, hvad der staaer for det. Item Træer og Frugter ere i Kjernerne og Sæden. Item alle Ting ere i vort Hjerte, og Gud selv, hvilket vel er saa stort et Under, som noget andet.

Hvo vil nu tvivle paa, at Gud har vel flere Maader, hvilke han ikke siger os, at Et kan være i et Andet, eller to tillige paa et Sted. —

Om Kristus i Nadveren ikke engang havde sagt de Ord: det er mit Legeme, saa bevise dog disse Ord, Kristus sidder hos Faderens høire Haand, at hans Legem og Blod maa være der, som paa alle Steder, og her maa ikke være nogen Transsubstantiation eller Brødets Forvandling til hans Legeme; kan derfor alligevel være der, ligesom Guds høire Haand ikke derfor maa forvandles til alle Ting, om den end er derudi. Men hvorledes dette gaaer til, kunne vi ikke vide; vi skulle tro det, som Skriften og Troens Artikel saa kraftigen stadfæste.

Velan! jeg sætter, at det var muligt, at Kristus synligen og legemligen kunde udstykke sit Kjød og give os det at æde, saaledes som Kapernaiterne forstode det, og Sværmere drømme, var det dog derfor ikke unyttigt, og Sproget, Kjødet nytter intet, lod sig ikke derpaa anvende. Hvorfor det? Fordi den bestaaer, den offentlige vor Troes Artikel, at Kristi Kjød er fuld af Guddom, fuld af den evige Godhed, Liv og Salighed, og hvo som tager et Bid deraf, tager til sig evigt Gode, Liv, Salighed, og Alt, hvad der er i Kjødet. Og

naar han troede, havde han Liv og Salighed deraf, naar han ikke troede, hjalp det ham ikke, men saadan Skat skadede ham meget mere.

Endskjønt nu intet kristent Menneske forlanger at vide, hvad det nytter, at han troer, Kristi Legeme er i Brødet men troer slet hen Guds Ord med Frygt og Ydmyghed, saa ville vi dog angive nogen Nytte, ikke for at undervise Sværmerne; thi de agte det ikke, spørge og ikke derom, at de kunne vide det, men Djevelen spotter os ved dem. For det Første er det og en Nytte, at hofmodige kloge Aander og Fornuften kan blive blændet og beskjemmet, at de Hofmodige kunne støde sig og falde, og ikke nyde Kristi Nadvere, og de Ydmyge støde sig og staae op, og alene nyde Nadveren, som St. Simon siger: denne er sat til et Fald og Opstandelse for Mange i Israel. Luc. 2. 34. — For det Andet have vi hørt, at Irenæus og de gamle Fædre have angivet den Nytte, at vort Legeme vorder bespiset med Kristi Legeme, paa det vor Tro og Haab kan bestaae, at vort Legeme skal og evig leve af den samme Kristi Legems evige Spise, hvilken han legemlig æder: hvilket er en legemlig Nytte, men dog og saare stor, og følger af den aandelige. Den tredie Nytte, haaber jeg, skal kraftigen bevises. Thi de ville og maa be-

kjende, at vi i Nadveren have Guds Ord, nemlig: det er mit Legeme o. s. v. Nu spørger jeg igjen er Guds Ord ikke nyttigt?

Zwingli svarer: Efter min Mening roser Du Dig ikke medrette for at have først draget Skriften frem under Bænken. Thi naar man betragter, hvo der ved Sprogenes Middel og Instrument har draget Skriften frem, saa maa Du i vor Tidsalder erkjende Erasmus, og for en Deel Aar siden Valla, og den fromme Reuchlin og Pellicanus, uden hvis Hjelp hverken Du eller Andre havde været gavnlige, for saavidt Mennesket alene, og ikke Gud, skal vorde erkjendt for Ophavsmanden. Jeg skaaner Dig her, kjære Luther! endskjønt Du i flere Skrifter og Sendebreve ellers har roest Dig med endnu mere Stolthed — vi ville, om Gud vil, holde Maade, og lade Dig blive et Menneske. Thi i Sandhed, saa veed Du vel, at paa den Tid Du fremstillede Dig, var der en stor Mængde af dem, som i Læsning og Sprog vare langt dueligere end Du, endskjønt de af Frygt (det bliver da Luthers Roes, at han var fri for denne, hvilket hans Modstander maa erkjende, selv i det han dadler ham) og fordi Gud ikke opvakde dem og gjorde dem mandige, ikke fremstillede sig for at beskjerme Israel og fægte mod den store Goliath i Rom.

(Nu kommer din Roes) Men Du blev i det Alt kaldet af Gud ikke anderledes end David, stillede Dig trøstig imod Fienden, at Alle, som forhen vare bange, hvorledes den skjendige Antikrist skulde vorde udryddet, bleve styrkede, sprang Dig til Hjelp, saa at Evangelium havde en fortreffelig Opkomst, hvorfor vi billig skulle takke Gud, at han har opvakt Dig, da Ingen torde det, og holde Dig, som et nyttigt Kar i Ære, hvilket vi og gjerne ville gjøre, endskjønt Du i mangen Vei forvender det. Men Vrede er et Baand paa Fornuften og en Fiende af Kjerlighed, der ikke mindre end Afsindighed forvirrer Fornuften. Men hvo er saa uviis, at han vil vredes paa den, der raser i høie Grad, om han end raser mere og mere? Ingen — men jo mere han raser, jo mere Medlidenhed har man med ham. Altsaa erkjende vi sandelig og den Dag i Dag, hvorledes Du har stormet Pavedommet, hvor vel Du har draget det afmægtige, hoffærdige Kjød frem for Lyset, og hvor meget Gud har givet Dig Kraft til at tale. Og omendskjønt Du nu, anfægtet af Vrede, raser, og vi dog gjerne formedelst din forrige Tjeneste ville oversee det, erkjender Du det dog ikke. Thi at Du larmer af Vrede, kan

Du, om Gud vil, ikke nægte, naar Du kun læser Din egen Bog, thi de utallige Skjeldsord og forkerte Meninger, hvilke vi ville opklare, kunne ei komme af Kjerlighed og Overlæg. — Derfor formaner jeg Dig ved Gud, som har skabt Dig og mig, at Du vil gaae i Dig selv, og lade andre Folk synge og sige om Dig, hvad Du maaskee er værd. Thi hvad har Du, som Du ikke har annammet af Gud, men har Du annammet, hvorfor roser Du Dig?

Hvoraf kommer det, at den arme Djevel nu maa gjøre Alt mod Dig, ligesom Ingen i mit Huus? Jeg tænkde Djevelen var allerede overvunden og dømt. Er nu Djevelen en saa vældig Herre i Verden, som Du siger, hvor bliver det da af, at alle Ting styres ved Guds Forsyn. Siger Du: Han virker ved Djevelen i Eder, saa sig frem, kunne vi modstaae det eller ikke! Jeg mener, nei. Men, hvad er Du da for en Kristen, at Du har slet ingen Medlidenhed med os, da Du seer, at Gud har givet Djevelen saamegen Magt over os. Betænk Dig og spørg Djevelen, er han Dig saa vel bekjendt, vil han sige Dig, at al falsk Lære først ret vil gaae tilgrunde, naar alle de Forhaabninger, Du og Andre uden Guds Ord forjætte,

vorde borttagne, da ville vi først gaae ret og uden Krykker. Tilmed saa vide vi vel, om Anfægtning af Ære stikker os i Hjertet, eller Kjerlighed til Sandhed og Næsten driver os til saadan Strid. Men naar vi derimod see, af hvilken Bevægelse Din Skrigen og Skriven kommer, djevles vi dog ikke saa meget, men det gjør os ondt, at Luther og mange Andre bære sig ad, som om de ville være os: Gud fri os.

Du tillægger os, at vi ville tvinge Guds høire Haand paa et Sted, det vi aldeles ikke gjøre; thi vi erkjende Guds Kraft at være allevegne, Guds Væsen at være alles Væsen, Guds Nærværelse at være alle Tings Opholdelse og Forsyn (præesse). Vi erkjende og vel, at hvor Kristus er, maa Gud være, og hvor Gud er, maa og Kristus være. Men vi indsee derimod vel, at Du enten maa være en slet Theolog, da Du ikke med Destinction kan tale om de to Naturer i Kristo, den guddommelige og den menneskelige med hans egne Ord, eller hvis Du kan det, og forfører de Enfoldige ved Sammenblanding af begge, i det Du udbreder den menneskelige Natur efter den guddommelige, og indskrænker denne efter hin, er Du en større Forfører og Kristi Fornægter, end Marcion nogensinde har været. Jeg vil ingenlunde tale Dig for nær,

men, hvad jeg siger, maa tilfulde stadfæste sig med det sande Guds Ord, og jeg vil heller regne Dig det til Uvidenhed end til Ondskab — Derfor, saa giv Agt, kjære Luther! eller er det Dig ikke for meget at lære af os, saa mærk, hvorledes vi, de Enfoldige, klarligen af Guds Ord lære om de tvende Naturer i Kristo. Og lære vi uret, da udskrig os kun bestandig, saameget Du lyster.

Den almægtige Gud, som sendte sin Søn til Verden, at hun skulde antage den hele menneskelige, dog syndesløse Natur paa sig, har tilsammenføiet begge Naturer saaledes, at enhver har beholdt sin Egenskab, virket og livt efter sin egen Art. Joh 1. 14. Phil. 2. Saa har Kristus efter den guddommelige Natur alle Ting i sin Magt. Math. 28. Joh 13. Efter den menneskelige er han under Keiseren. Luc. 2. Efter den guddommelige veed han alle Ting. Joh. 17. 16. Efter den menneskelige siger han den Stund veed ikke Menneskens Søn. Efter den guddommelige er han hos Faderen i Himlen fra Evighed til Evighed, uanfægtet og udødelig — Efter den menneskelige tørster, hungrer han, korsfæstes, døer. Nu maa man mærke, hvorledes den hellige Skrift ofte taler om hele Kristus eller om begge Naturer. Den betjener sig ofte af en Figur, Alloeosis, ved hvilken den ligesom forvex-

ler begge Naturer, nævner den ene og forstaaer den anden, eller nævner det, som begge ere, og taler kun om den ene. Saa tager den ofte enhver Person for sig selv, men ligesaa ofte den ene for den anden, og ligesaa ofte betjener den sig af Navnet Kristus, der omfatter begge Naturer, naar den vil kun tale om en eneste.

Vil Du sige: Er dog Kristus Gud selv, hvorfor skulde han ikke være allevegne? Du skriger: Guds høire Haand er allevegne: Kristus er hos Guds høire Haand, saa er og Kristi Legeme allevegne. See! hvor smukt Du slutter. Hvo har lært Dig saa kjønt at adskille de tvende Kristi Naturer, at Du med saa falskt et Skin vil overføre paa den menneskelige Natur, hvad der tilhører den guddommelige og denne alene. Du taler ret: Guds høire Haand er allevegne: og naar Du siger: Kristus er hos Guds høire Haand, taler Du ret; thi efter guddommelig og menneskelig Natur er han ved Guds høire Haand, men ikke paa lige Maade. Efter den guddommelige er han ved den høire Haand fra Evighed til Evighed; men Menneskeheden er ikke saaledes hos Guds høire Haand, thi den er ikke den guddommelige Natur, den er og ikke den høire Haand selv. — Dersom Du

nu saaledes maa forstaae den indre egentlige Betydning af Talen: Kristus er hos Guds høire Haand, hvorfor drager Du da i Slutningen det alene hen paa Menneskeheden, der i den forrige Tale alene var forstaaet om Guddommen? Hvilken Kunst lærer Dig at sige i Slutningen: Kristi Legeme er allevegne, da Du dog skulde have sagt: Kristus er allevegne. Seer Du, hvorledes Du ikke skammer Dig ved at gjøre falske Syllogismer.

Naar Kristus forsikrer sine Disciple, at de ikke stedse skulle beholde ham, at han forlader Verden og gaaer til Faderen, saa siger han aabenbar disse Ord med Hensyn til sin menneskelige Natur, hvoraf man nu maa slutte, at det efter hans Ord ikke er muligt, at hans Menneskehed stedse er legemlig nærværende i Verden; thi han har afslaaet det, og gjør intet imod sit Ord. Deraf følger da, at din Slutningstale: Kristi Legeme er allevegne, ikke alene er usand, men og ukristelig. Men om jeg og nu her djevledes, og sagde: Imod det gjelder hverken Djevel eller Helvede! Trods Sværmer! Trods Hykler! saa vilde dog Sandheden ikke derved vorde vissere, og Din Vildfarelse ikke klarere lagt for Dagen, end det er skeet ved disse Beviser og anførte Skriftsteder.

Nu, kjære Luther! er min ydmyge Bøn til Dig, at Du ei vil larme i denne Sag, som Du hidtil har gjort, thi er Du Kristi, ere vi det og. Nu sømmer det sig ikke for os at handle imod hverandre, uden med Guds Ord. Derfor gjør det med kristelig Tugt, det ville vi og gjøre — Gud give Dig Sandhed og Selverkjendelse. Men vil Du gjøre Optøier, ville vi Tømmermænd først afhugge gode Spaaner. Sandheden seire!

Men Striden skulde ei føres med Pennen alene. Luther skulde ikke alene i denne Sag møde saa stærke Indvendinger af sine Modstandere, men han maatte endog see deres Partie forøget, deres Mening bestyrket paa en Maade, der efter Alt, hvad der var foregaaet, maatte fjerne dem og ham endnu mere fra hinanden. Thi inden han kunde besvare Zwinglis sidste Gjendrivelse, havde Raadet i Bern ladet foranstalte en Religions Samtale, som blev aabnet 6 Jan. 1528. Der skulde disputeres over ti stridige Troespunkter, og iblandt andet over, at Kristi Legeme og Blod ikke var væsentlig og legemlig i Nadveren. Zwingli, Oekolampadius og Bucer forsvarede denne Mening imod nogle pavelige Præster, og imod Althamer fra Nürnberg — Meningen seirede, og Theologerne

fra Strasborg, Kostantz, Ulm og Lindau, som vare nærværende, bifaldt den offentligen.

For at svække det ufordeelagtige Indtryk, herved maatte gjøres, udgav Luther strax i Foraaret samme Aar et vidtløftigt Skrift i det tydske Sprog, under Titel: Bekjendelse om Nadveren. Slet og Ret (Enfoldighed og Retfærdighed) bevare mig. Ps. 25. 21.

Jeg trængde paa Modstanderne, siger Luther, at de skulde bevise, at Kristi Legeme ikke kunde være i Sakramentet, siden det er i Himlen. Jeg sagde dem, at de umulig kunde føre Beviset, da de umulig kunde vide, om ikke Gud efter sin Magt vel var istand at finde en Maade, efter hvilken Kristus kunde være i Himlen og i Sakramentet, og for at jeg nu paa min Side dog kunde angive en saadan Maade, begyndte jeg at bevise, at Kristi Legeme vel kunde være allevegne, altsaa og i Himlen og i Nadveren tillige, fordi Guds høire Haand er allevegne.

Om end Djevelen kunde omstøde den af mig angivne Maade (hvilket han ikke kan) saa havde han dog dermed intet udrettet, fordi det dermed ikke var beviist, at disse to ere mod hinanden, Kristus i Himlen og hans Legeme i Brødet. Han maa bevise, at ikke alene denne Art og Maade er umu-

lig, men og at Gud ikke selv veed nogen anden. Gjør han ikke dette, saa sige vi: Gud er almægtig, formaaer mere end vi see, derfor troe vi hans Ord, som de lyde.

Det skal Du først beholde, da Jesus Kristus er sandelig Gud og Menneske i en Person, saa bliver paa intet Sted i Skriften en Natur taget for den anden; thi dette kalder han Alloeosis, naar Noget vorder sagt om Kristi Guddom, der dog tilkommer hans Menneskehed, eller omvendt, som Luc. 24. „Burde Kristus ikke saaledes lide?" Her gøgler han at Kristus er sagt om den menneskelige Natur. Men vogt dig for saadan Alloeosis, thi den tilreder omsider en saadan Kristus, efter hvilken jeg ikke gierne vilde være en Kristen, nemlig at Kristus ikke skulde være mere eller udrette mere med sit Levnet og Lidelse, end en anden slet og ret Helgen. Thi naar jeg troer, at den menneskelige Natur har lidt for mig, saa er Kristus mig en slet Frelser, saa behøver han selv en Frelser. Summa, det er usigeligt, hvad Djevelen søger med denne Alloeosis.

Om nu den gamle Vindmagerske, Fru Fornuft, Alloeosis Bedstemoder, vilde sige: Ja

Guddommen kan ikke lide eller døe, skal Du svare: det er sandt, men siden Guddommen og Menneskeheden i Kristo er en Person, saa giver Skriften formedelst saadan personlig Enighed og saa Guddommen Alt, hvad der vederfares Menneskeheden, og omvendt. Og saaledes er det i Sandhed. Thi det maa Du jo sige: Personen lider og døer. Nu er Personen sandelig Gud, derfor er det rigtig sagt: Guds Søn lider; thi omendskjønt den ene Deel, at jeg saa skal tale, ikke lider, saa lider dog Personen, som er Gud, paa den anden Deel, nemlig Menneskeheden.

Og siden han saa gjerne bruger Tropus, hvorfor bliver han ikke ved den gamle Tropus, hvilken Skriften og alle Lærere hidtil have brugt? nemlig Synekdoche, som Kristus er død efter Menneskeheden, o. s. v., men det havde ikke været noget nyt, og der havde ei været nogen Roes derved at opjage, eller nogen ny Vildfarelse at frembringe. Derfor maatte Alloeosis herfor og lære os, at en Natur vorder taget for den anden.

Om end Alloeosis bestod, at en Natur skulde tages for den anden, saa angaaer saadant alene Naturens Værker eller Forretninger, og ikke deres Væsen. Thi endskjønt i de Værker,

naar man siger: Kristus prædiker, beder, døer, Kristus vorder taget for den menneskelige Natur, saa kan det dog ikke være saaledes i Væsenet, naar man siger: Gud er Menneske, eller Mennesket er Gud. Men nu, da jeg skriver: Kristi Legeme er allevegne, handler jeg ikke om Naturernes Værker, men om deres Væsen. Det hører til Kristi menneskelige Legems Væsen, at det skal og maa være allevegne; thi Kristus er Gud og Menneske i en Person, Guds høire Haand er allevegne, Skriften kan ikke lyve, og Gud haver og veed mange Maader at være paa et Sted, og ikke alene den, Philosopherne kalde localis.

Der gives trende Maader at være paa et Sted, localiter, definitive, repletive. Paa den første legemlige og begribelige Maade tager ethvert Legeme sit bestemte Rum ind, paa den anden Maade kunne kun Aander være paa et Sted, men den tredie overnaturlige Maade, efter hvilken Noget tillige ganske og aldeles er paa alle Steder, opfylder alt, og vorder dog ikke af noget Sted indskrænket, tilkommer alene Gud Dommen. Den første begribelige, da han legemlig gik omkring paa Jorden, den anden Aandelige, efter hvilken han ikke giver eller tager noget Rum, men farer gjen-

nem alle Creature, da han kom frem af den tillukte Grav, gik gjennem lukte Dørre, og, da han blev født af sin Moder. Men fordi han er et saadant Menneske, der paa en overnaturlig Maade er en Person med Gud, og der uden for dette Menneske ikke er nogen Gud, saa maa og følge, at han ligeledes efter den tredie overnaturlige Maade er og maa allevegne være, hvor Gud er, og at Alt helt igjennem er fuldt af Kristus, og efter hans Menneskehed, ikke efter den legemlige, men efter den overnaturlige guddommelige Maade.

Kristus, hvor han er, er han en naturlig guddommelig Person, og er og der naturlig og personlig. Er han nu naturlig og personlig, hvor han er, saa maa han og der være Menneske. Thi det er ikke to adskilte Personer, men en eneste. Hvor den er, er den den ene uadskillelige Person. Og hvor Du kan sige: her er Gud, der maa Du og sige: saa er Kristus, Mennesket der. Og naar Du kunde vise et Sted, hvor Gud var og ikke Mennesket, saa var Personen allerede adskilt, fordi jeg da med Sandhed kunde sige: Her er Gud, som ikke er Menneske, og endnu ikke var Menneske. Men slig en Gud er ikke for mig! thi heraf vilde følge, at Rum og Sted affondrede de to Naturer fra hinanden og adskildte Personen, som dog hverken

Døden eller alle Djævle kunne adskille eller rive fra hinanden. Og det skulde blive mig en slet Kristus, der ikke mere end paa et eneste Sted tillige var en guddommelig og menneskelig Person, og paa alle andre Steder maatte alene være en særdeles affondret Gud, uden Menneskhed. Nei, Kammerad! hvor Du sætter mig Gud hen, der maa Du og hensætte mig Menneskheden med; thi de lade sig ei adskille og affondre fra hinanden.

Siden Kristus er Gud og Menneske, og hans Menneskhed er bleven en Person med Guddommen, og altsaa ganske og aldeles er draget ind i Gud over alle Kreature, at den ligesom klæber ved den, hvor er det da muligt, at Gud var Noget, han ikke er som Menneske? Er han paa ét Sted Gud og Menneske, hvorfor skulde han da ikke og paa det andet Sted være det? Er han paa det andet Sted, hvorfor skulde han da ikke og være det paa det tredie, fjerde, femte, og saa fremdeles paa alle Steder? Summa — Ville vi være Kristne, og tænke ret om Kristo, saa maa vi jo og tænke saaledes om ham, at Guddommen er udenfor og over alle Creature. For det andet maa vi tænke, at Menneskheden, endskjønt den vel ogsaa er et Creatur, men fordi den alene og ellers ingen klæber saaledes ved Gud, at den er en Person med Gud-

dommen, maa den og være høiere, over og uden for alle Creature, dog under Gud alene.

Det samme Kristi Legeme, som leed paa Jorden, kunde være i Himlen og dog ikke lide i Himlen; thi hvis han ikke kunde lide og døe, fordi han var i Himlen tillige, saa havde han vel langt mindre kunnet lide, fordi han var forenet med Guddommen. Naar Guddommen ikke hindrede ham fra at lide, saa blev han vist endnu mindre forhindret derved, at han var i Himlen. Ja, om jeg siger, at ikke alene Kristus var i Himlen, da han gik paa Jorden, men og Apostlene, og vi allesammen, som ere dødelige her paa Jorden, saa fremt vi tro paa Kristum. Kan der da spørges: om vi og synde i Himlen? og feile? og anfægtes af Djevelen, som her paa Jorden? eg lader det sig ikke spørge, er det da ikke falskelig antaget, at os paa alle Steder maa vederfares, hvad der os paa et Sted vederfares? *)

*) Nu, svarer Zwingli, naar Luther siger, at Kristus dengang har været legemlig i Himlen, ligesom vi den Dag i Dag ere i Himlen, hvad knurrer han da over? Vi ville da vorde enige med ham, ikke alene om dette Sprog, men og om den hele Hovedsag; thi vi ville gjerne erkjende, at Kristi

Zwingli svarer: Siger Du ikke selv, at Kristi Lidelse derfor medrette og kunde tilegnes Guds Søn, fordi den Person, som er Gud, dog lider i en Deel, nemlig Menneskeheden, endskjønt den anden Deel, Guddommen, ei kan lide? Kiære! hvad er det andet, end vor Mening, at nemlig, naar man taler saaledes: Guds Søn lider og døer, at da Guds Søn vorder taget for Menneskheden i Kristo? Hvad kan vel være klarere sagt i denne Materie? Ere vi nu enige et Sted, hvorfor ere vi det ikke allevegne? — Fordi Luther ikke bliver derved, men siger snart Et, snart et Andet. Thi strax derpaa siger han igjen: Naar jeg troer det, at alene den menneskelige Natur har lidt for mig, saa er Kristus mig en slet Frelser. Besee nu disse Ord med de forrige. Forhen tilstod han, at omendskjønt Guddommen ikke lider, saa lider dog Menneskheden. Her siger han, at Kristus ikke skulde være Frelser, dersom alene den menneskelige Natur havde lidt for ham. Hvad kan dog være bespotteligere! Men af Ordene seer Man, at Luther med Magt vil formørke, og i Dunkelhed snige sig derfra, det er, tale saadanne Ord, som af de En-

Legeme nu er i Nadveren, ligesom vore Legemer ere i Himlen.

foldige forstaaes anderledes, end han vilde have talt dem, hvis man derom anmodede ham. Men er det redeligt, at vi af en Mund føre to Slags Ord?

Hvilken Theologus har lært, at Forskiellen i Værker adskiller Personen, og mon han i sit Hjerte mener, at det er ham saaledes? Eller mon han mener, at der nogensteds var en saa forvirret Forstand, der troede det? thi hvilket Menneske erkjender ikke, at Legemet æder, drikker, vaager, svinder, vorder sygt, sundt o. s. v.; og intet af dette skeer ved Sjelen, og de ere dog kun een Person. Men Sjelen forstaaer, regner, tænker, dømmer, af hvilket Legemet intet kan, og ere dog kun een Person. Og alle Theologer have erkjendt, at ikke alene Virkningerne, men og Naturerne ikke adskildte een Person. Thi var det saa, var Mennesket to Personer, Legemet en, Sjelen den anden, og Kristus var tre Personer, den ene Guds Søn, den anden hans Sjel, der er skabt, og den tredie Legemet.

Da Luther havde sagt: Naar de forskjellige Naturers Værker i Kristo bleve affondrede, blev Personen og adskilt, og strax efter, at Personen gjorde det Ene efter den ene, det Andet efter den anden Natur, siger Zwingli: hvad lære og sige vi da andet, end disse Ord lyde. Sige vi ikke, Gud og Menneske er kun een Kristus, kun een Person?

men Naturerne ere forskiellige, enhver med sine Egenskaber og sin Art, og Forskjellen formaaer ikke at adskille Personen. Er det ikke øiensynligt, at Luther i fire Linier taler imod sig selv, og at Gud driver ham til at tale imod sit Forsæt, og til at bekjende Sandheden.

Vi sige ingensteds, at Kristus kun paa et Sted er en Person. Vi have stedse paastaaet, at Gud allevegne er Menneske, og hvor Gud er, der er han Menneske, men det udelukke vi, at Mennesket ikke er legemlig allevegne, hvor Gud er, thi han var ikke legemlig i Himlen, da han døde paa Korset, og dette nedbryder og svækker ikke Personen — Men blev Personen ikke meget mere adsplittet, naar den efter Din kjære Lære skulde være allevegne. Naar den var allevegne, saa var den nu forvendt i Guddommen, og var ikke mere Kristus, thi Kristus er evig Gud og Menneske, det er den Person, om hvilken vi tale. Naar den optagne Natur bliver forvendt i den optagende, saa er Personen borte, thi Personen maa have to Naturer, en erholdende og en erholdt. Naar nu Kristi Menneskehed skulde være allevegne, saa maatte det alene komme deraf, at den var forvendt til Guddommen, saa var den aldrig den erholdte Natur, og altsaa

vilde Guds Søns Person alene være den guddommelige Natur og ikke den menneskelige, og Kristus altsaa i Evighed ikke mere være sand Menneske.

Det var Skrifterne af Hovedpersonerne mod hverandre i en Strid, der blev saaledes ført i tvende Aar, og endda ikke kom til Ende. Doct. Jac. Strauß, Præst i Baden, gav 1526 et Skrift ud mod Zwinglis umilde Vildfarelse, det Denne følgende Aar besvarede, Bucer skrev en Dialog, og Brentz en Forklaring over Apokalypsen, og alle røbede gjensidig Bitterhed og Uvillie. Luther var yderst misfornøiet dels over Modpartiets Tilvext, dels over den ny opkomne Schwenkfeldske Sect, *) der og

*) Casp. Schwenkfeld, en schlesisk Adelsmand, havde først i Liegnitz med megen Iver understyttet Luthers Sag. Siden blev han selv Partihøvding. Han vilde at Brødets og Vinens Nydelse i Sakramentet skulde alene være Sindbilleder paa den levende Tilegnelse, ved hvilken man ligesom optog og indlemmede Kristi Aand i sig. Han havde saadanne Forestillinger om Kristi menneskelige Natur efter dens Ophøielse, der afvege fra de antagne Dogmer, den var ham intet skabt, men et vist selvstændigt Væsen i Gud. Han vilde ei en Forbedring,

var imod ham, deels nedbøiet ved den Elendighed, Pesten i Wittenberg anrettede. Vel kunde den uforfærdede Mand ikke lade sig overtale til at flye, *) som de fleste Universitetets Lærere, og

det ikke skulde angaae blot udvortes Ting, afskaffe nogle falske Meninger, sætte andre lidet frugtbare istedet, og syntes lidet at befatte sig med Menneskets Helliggjørelse, og bringe ham nærmere til det høie Maal, Forening med Gud. Han vilde en Fuldendelse og ei en Fremskriden, han vilde kun vide af en Kristendom, der bestod i den indre Sands og havde en høiere Indskydelse. Et sagtmodigt Væsen, Renhed i Sæder, Lys og Simpelhed i Foredraget erhvervede ham mange Tilhængere, men spottet og forfulgt, blev og han stolt og bitter — Kong Ferdinand vilde ei taale ham i Schlesien, Hertugen af Liegnitz maatte give ham Afsked 1527, og han var landflygtig til sin Død 1561. Luther skrev ham i Aaret 1526 et kort Formaningsbrev til, men i Aaret 1543 lod han ham ved et Bud, han havde sendt, tilstille et meget haardt Svar, i hvilket han beskylder ham for Euthychianisme.

*) Man forlagde da Universitetet til Jena, men uagtet Churfyrstens Anmodning til ham om at reise didhen, blev Luther i Wittenberg tilligemed Bugenhagen og to Diakoner. Da var det, han udgav det lidet lærerige Skrift „Om man skal flye for Dø-

han undgik vel Smitten, men hvor stærk baade Sjel og Legeme var, kunde han dog ikke udholde Kampen. Han faldt i en heftig Sygdom, og endskjønt han blev helbredet, var der dog siden udbredt et Tungsind over hans Karakter, der ved mange Leiligheder tydelig sporedes i hans hele Adfærd —

Naar man betænker, hvorledes Striden var ført mellem de sachsiske og schweizerske Reformatorer, og tillige tager hele Luthers Sindsstemning og Stilling i Betragtning, kan man letteligt forestille sig, at en personlig Sammenkomst

den" og skrev til sin Spalatin „Pesten har vel begyndt her, men den er ikke saa slem, dog er Folk meget bange for den og flye, saa jeg ikke har seet Mage til et saadant Satans Uhyre, saaleeds skrækker det; ja glæder sig ret over, at det kan forfærde Hjerterne, nemlig for at jage dette Universitet fra hinanden, hvilket det ikke uden Aarsag hader frem for andre. — Jeg bliver her, og det er n ø d v e n d i g t, da Alt iblandt Almuen er saa skrækkelig forsagt. Derfor er Pomeranus og jeg alene her, men Kristus er med os, som og i os vil seire over den gamle morderske Slange, den Synden har smedet, endskjønt den vil bide ham i Hælen.

med Mænd, mod hvilke han var saaledes findet, ikke kunde være istand til at bringe Enighed tilveie. Dog ansaae man en saadan Sammenkomst nødvendig, og lovede sig meget af den. Allerede var det Parti, der antog Luthers Meninger, blevet for mægtigt, til at lade sig foreskrive Love, eller behandle som en af de Secter, der maatte taale enhver Undertrykkelse, og allerede havde det mærket, at det alene kunde bestaae, naar det udgjorde et Forbund, som ei alene ved Tale og Skrift men og ved Vaaben, om det gjaldt, kunde hævde sine Rettigheder. Da derfor den Religionsfrihed, der i Aaret 1526 paa Rigsdagen i Speyer var forundet, blev i Aaret 1529 paa en Rigsdag i samme Bye ophævet, nedlagde Luthers Parti en offentlig høitidelig Protestation, der gav Navnet Protestanter sin Oprindelse. Churfyrsten af Sachsen, Marggreven af Brandenborg, Landgreven af Hessen, tvende Hertuger af Lyneborg, en Fyrste af Anhalt, og fjorten Rigsstæder, iblandt hvilke Strasborg og Nürnberg stode i Spidsen, underskreve Protestationen. Men da det egentlige Forsvarsforbund skulde sluttes, mødte Vanskeligheder. Luther vilde ingenlunde give sit Samtykke til saadant et Forbund, da han frygtede for, at det vilde

fremskynde Keiseren til Angreb, og tillige give Landgreven af Hessen, der var en urolig Mand, Anledning til Voldsomheder. Skulde der indgaaes et Forbund, kunde det, efter hans Mening, alene bestaae, naar alle vare enige om de Lærdomme, til hvilke de bekjendte sig og hvilke de vilde haandhæve, og der blev da i Byen Schwabach opsat de saa kaldte fiorten schwabakske Artikle, hvilke Alle, der ville indgaae i Forbundet, skulde underskrive. Stæderne Strasborg og Ulm yndede allerede Zwingli's Lære, og Gesandterne fra disse Stæder vægrede sig ved at underskrive. Churfyrsten af Sachsen bifaldt aldeles Alt, hvad Luther foreslog i denne Henseende, men Landgreven i Hessen mende, at en Uoverensstemmelse i enkelte Punkter af Lærdommen ikke burde hindre Forbundet. Da det var ham, der med den fyrigste Iver drev paa at faae det oprettet, troede han og at denne Uovereensstemmelse ved en mundtlig Samtale mellem Lærerne kunde hæves. Han besluttede da at lade holde en Religionssamtale i Marburg, og indbød Partiernes anseeligste Lærere. Luther erklærede Landgreven, at han lovede sig intet Godt af slig en Sammenkomst, da han var overbeviist om, at de Andre ikke vilde give efter, med Oekolampa-

dius troede han endda at kunne handle, men med Zwingli ansaae han det forgjeves. Den fredsommelige Melanchthon søgde af al Magt at hindre Sammenkomsten, men Landgreven vedblev sin Paastand, og Mødet blev da aabnet den 1ste Octbr. 1529 i Marburg, hvor for det ene Parti indfandt sig Zwingli, Oekolampadius, Bucer og Hedio, og for det andet Luther, Melanchthon, Jonas, Osiander, Brentz og Agricola.

Det gik med Samtalen, som man havde formodet. Luther og Oekolampadius, Zwingli og Melanchthon traadte først særskilt sammen for at aftale de Materier, om hvilke der offentlig skulde disputeres. Den anden Dag begyndte Disputationen, der igjen følgende Dag fik Ende, tildels formedelst en smitsom Sygdom, der udbrød i Byen. Det var i Hovedpunkten om Nadveren, i hvilken de ikke kunde blive enige. Luther blev ved at urgere Ordene: det er mit Legeme, hvilke Ord han, for ikke at tabe dem af Øie og Tanker, havde skrevet paa Tavlen for sig, og at erklære, at Fornuften ei kunde dømme Guds Magt og Hemmelighed, om et Legeme kunde tillige være paa flere Steder eller ikke. Zwingli indvendte, at den evige Gjenta-

gelse af Indstiftelsesordene var en petitio principii, men det hjalp ikke. De bleve da enige om 14 Artikler, dem de alle underskreve, og til Slutningen erklærede de: Endskjønt vi paa denne Tid ikke ere blevne enige om at Kristi sande Legeme og Blod legemlig er i Brød og Viin, saa skal dog den ene Deel vise kristelig Kjerlighed imod den anden, forsaavidt Enhvers Samvittighed det fremdeles kan tillade, og begge Dele bede Gud den Almægtige flittigen, at han ved sin Aand vil befæste os i den rette Forstand. Med Taarer i Øiet bad Zwingli Luther at han, uagtet denne stridige Punkt vilde erkjende dem for Brødre, men Luther svarede, at det kunde han ikke, og at han forundrede sig over, at de vilde ansee ham for Broder, naar de ansaae deres Lære for rigtig *), det var Tegn til, at de ikke agtede deres

*) Hvorledes Planck saa bestemt kan sige „Luther — afslog den tilbudne Haand, begriber jeg ikke; thi jeg finder at Luther i et Brev til Præsten i Eisleben Joh. Agricola, den 12 October 1529 skriver „Endelig bade de, vi skulle kun holde dem for Brødre, og Forsten vilde gierne have det, men man kunde ikke bevilge dem det. Dog gave vi dem Fredens og Kjerlighedens Haand, saa at de

sag meget. De skiltes ad, og Maaden, paa hvilken dette Møde offentligen omtaltes af begge Partier, kunde sikkert ikke bidrage til Forsonlighed. *)

„haarde Skrifter og Ord skulde ophøre, og enhver foredrage sin Lære uden Skielden, dog ikke uden Ansvar og Gjendrivelse. Saaledes skiltes vi fra hinanden. At Luther ikke havde just Glæde af at erindre Striden, eller Lyst til at fortsætte den, seer man og af et hans Brev til Nic. Gerbelius, Doktor Juris i Strasburg, 4 Octbr. s. A. hvori det heder „Det synes mig, megen Forargelse vilde ophøre, naar den Striden i Skriven og Disputeren blev standset" og at han med sit hæftige Temperament, med sin bestemte Karakter, og under alt sit Tungsind dog ikke tænkde saa ganske ublidelig mod Mændene, sees af et Brev til Wenc. Linck, af 28 Octbr. s. A., hvorudi han siger „de Folk synes mig i sig selv ikke onde, men af Vildfarelse og af en Hændelse at være faldne paa denne Mening, hvilken de gierne igjen vare ude af, hvis de kunde.

*) Fortrydelse over den Maade, paa hvilken Striden blev omtalt, bevægede vel Luther til, under 1 Jan. 1530 i et Brev til Dr. Probst, Præst i Bremen, at udlade sig umildere om Modpartiet. Her heder det: Zwingli bad offentlig for Land-

Men vi vende os til vor Reformators fredeligere Sysler, dem han under alle disse Kampe, saa angribende og krænkende de end for ham maatte være, dog ingenlunde forsømde, men

greven og Alle med grædende Øine og sagde disse Ord: der er ingen Mennesker paa Jorden, med hvilke jeg hellere vil være enig, end med Wittenbergerne. Med stor Flid og Vedholdenhed vilde de bringe det dertil, at de skulde holdes for at være enige med os, derfor kunde de neppe fordrage mine Ord, da jeg sagde til dem: I have en anden Aand, end vi. De bleve aldeles ophidsede, saa ofte de hørde saadanne Ord. Tilsidst have vi tilstaaet dem saameget, som der staaer i sidste Artikel, at omendskjønt vi vel ikke kunde holde dem for vore Brødre, ville vi dog ikke udelukke dem fra vor kristelige Kjerlighed, hvilken vi og ere Fiender skyldige. Saadant har meget anfægtet dem, at de ikke kunde erholde Brodernavnet af os, men maatte drage bort, som Kjettere; dog saaledes at vi vilde holde inde med Modskrifter, om Gud maaskee vilde aabne deres Hjerte — De have viist og stillet sig an mod os med ubeskrivelig Ydmyghed og Venlighed; men som det nu vorder aabenbare, alt falskeligen og bedragerisk, kun for at de kunde forraae os til Skin af Enighed, gjøre os til deres Vildfarelses Deltagere og Beskyttere.

havde Overlæg og Mod til heldigen at fremme. Bleve end hans Meninger ivrigen angrebne, var han end nødt til at anvende megen Tid paa at forsvare dem, og give den Lærebygning Fasthed, der efter hans Overbeviisning, som grundet paa den hellige Skrift, burde almindelig antages, saa sørgede han dog for, at det Værk, han han havde begyndt, blev i hans Fædreneland, under hans ædle Landsherres Beskyttelse, videre fortsat, og at hele Kirke- og Skolevæsenet fik de Forandringer og Forbedringer, man længe havde ønsket, men hvilke hidtil ved Hierarkiet vare blevne hindrede.

I Aaret 1527 besluttede Churfyrsten at lade foretage en almindelig Kirkevisitation i hele Churfyrstendømmet, og til Visitatorer i den chur- og meisniske Kreds bleve Luther, Jonas og Bugenhagen udnævnte. Inden den fornødne Instruction kunde dem meddeles, blev det Melanchthon overdraget at forfatte en Norm eller Underretning for dem. I denne skulde ikke alene bestemmes hvorledes Eensformighed i Gudstjenesten skulde indføres, hvorledes Skoleanstalterne skulde forbedres, men tillige skulde der gives en Forskrift til en almindelig Læreform for Præ-

sterne. Skriftet kan da vel ansees, som vor Kirkes første symbolske i ængeste Betydning, da det indeholder ei alene Indbegrebet af alle vor Kirkes særegne Lærdomme, men da det for alle Præster i Churfyrstendømmet skulde være en forbindende Lov, efter hvilken de, i at foredrage Troeslæren, skulde rette sig. Det var en vanskelig Opgave, her blev givet Melanchthon. Naar man tænker sig hans fredelskende Karakter, hans Forbindelse med Luther, den Superioritet, Denne, hvor meget han end ærede og elskede ham, dog havde, og det ofte paa en Maade, der var heel trykkende, kan man ikke andet end beundre, at de Begge redede sig ud af en Sag, der let kunde have stiftet et bittert Fiendskab imellem dem. Melanchthon maatte nemlig udkaste en Læreformel, af hvilken Præsterne ei alene skulde hente, hvad de skulde foredrage Folket, men og lære, hvorledes de skulde foredrage det paa den meest passende Maade. Han vilde derfor ikke saameget bestemme den Troeslærdommenes Forestillingsmaade, ved hvilken den ny Kirke adskilte sig fra den gamle, men bestemme den, der kunde bruges ved Folkeundervisningen, ei fremstille just den ny Kirkes hele System, men snarere, hvad

r især burde være Gjenstanden for det offentlige Foredrag. Han maatte da sige Meget anderledes end Luther havde sagt det, han kunde ikke bruge hans stærke Sprog, han kunde ikke gaae til Feldts med Modstanderne, han maatte stræbe at forjage al Polemik fra Prædikestolen, og med Grundighed, Simpelhed, Klarhed, Sindighed vise, hvorom der burde tales til menig Mand. I en Tidspunkt, da Alle kjempede, den rolige Undersøgelse var saa vanskelig, da emytterne vare stemte til Mistro, til Iver, Bitterhed, var sligt et Foretagende voveligt. et viser, at Manden, hvilken man ellers holr for frygtsom, fordi han ikke traadte i Spidn, som Luther, fordi han allevegne vilde at et skulde hævdes, og Sandhed forsvares, vel ed Fynd, men i den sindigste Tone, dog havde lod til ikke alene, beskyttet ved en Luthers kjold at tale mod herskende Vildfarelser, men paa sit eget Ansvar og under eget Navn, rkynde sin Overbevisning. *) Han havde vel

*) At Melanchthon med al sin tilsyneladende Frygtsomhed var fast og bestemt i sine Beslutninger, seer man af et Svar, han gav Landgreve Philip af Hessen, da denne vilde overtale ham til at

Aarsag til at befrygte, at Nogle af Modpartiet vilde ansee ham for en saa lunken Modstander, der igrunden vel ikke var meget uenig med dem, han maatte vel vente, at Jvrerne for det ny Parti haardelig vilde angribe ham, og han var vel ikke sikker paa, hvorledes en saadan Fremstillelsesmaade og Tone vilde behage Luther, og om denne ikke vilde forkaste hele Normen, og opsige ham al Huldskab og Troskab. Meget, hvad Melanchthon havde befrygtet, indtraf. Fra Bøhmen skrev Faber til Melanchthon, at han maatte falde fra, da han skulde blive ansat hos Kong Ferdinand. Fordi jeg skriver, siger han,

forlade sit Parti og reise fra Wittenberg „Hvad jeg, svarede han, holder og erkjender for sandt, det bliver jeg ved, det forsvarer jeg, uden Hensyn paa nogen Dødeligs Anseelse, uden Hensyn paa Fordeel, Ære og Rygte. Hvo der lærer Sandhed, hans Tilhænger er jeg og vil stedse blive. Men jeg vil og altid blive mig lig derudi, at jeg uden Trætte og Forfølgelse, uden Skjelden og Smelden vil forfremme Sandhed. Just derfor beder og formaner jeg Enhver, som Ro og Enighed ligger paa Hjertet, at gjøre alt muligt for at læge de Saar, der engang ere slagne, og at styre deres Ubesindighed, som ville rive disse Saar op paa ny.

uden Bitterhed, tro de, jeg er uenig med Luther. Iblandt hans egne opstode Amsdorf, Cordatus, og Agricola imod ham. Men Luther blev sin Ven tro, han aiene forargedes ikke over hans Tone og Fremstillelsesmaade. Han skrev en Fortale til Normen, gav den sit Bifald, da den blev sendt til hans Erklæring, og talede gunstig om den allevegne.

Efter denne Norm affattedes da Instruxen for Kirkevisitatorerne, hvorledes de paa ethvert Sted skulde træffe den fornødne Indretning ihenseende til Kirkegodserne, Kirkedisciplinen og Kirketjenerne. Visitationen varede i trende Aar, og man gik frem med al mulig Skaansomhed, men og med al den Bestemthed, Sagens Vigtighed udfordrede. Ved denne Leilighed lærde Luther nøiere at kjende Skolevæsenets elendige Tilstand, og saae endydermere hvormeget det trængde til Forbedring *) og det var da, han i

*) Allerede i Aaret 1524 havde han udgivet et særdeles fyndigt Skrift „Til alle Tydsklands Raadsherrer, at de skulle oprette og holde kristelige Skoler" og i Aaret 1530 udgav han det Skrift, der af den i den danske Literatør og Reformationshistorie navnkundige Cristiern Pedersen strax det følgende Aar blev oversat under Titel, „om

Aaret 1529 til Brug for Almuen udgav sin liden Catechismus, og strax efter den større, i hvilken han udførligere fremsatte Lærdommene.

Tilforn havde man i Catechismussen alene havt de ti Bud, Troen og Fader vor; disse

Børn at holde til Skole og Studium, og at skikke gode Skolemestere til dem.

*) „At fremsætte denne Catechismus, eller den kristelige Lære i en saadan liden, slet og enfoldig Form, har mig tvungen og drevet den beklagelige og elendige Nød, hvilket jeg nylig har erfaret, da jeg og var en Visitator. Hjelp gode Gud, hvor megen Jammer har jeg seet, at meenig Mand veed saa aldeles intet af den kristelige Lære, især i Landsbyerne, og desværre mange Præster ere aldeles uskikkede og udygtige til at lære; og de skulle dog alle kaldes Kristne, være døbte og nyde det hellige Sakramente, kunne hverken Fader vor eller Troen, eller de ti Bud, leve hen, som det kjære Fæ og de ufornuftige Svin, og nu da Evangelium er kommen, have de smukt lært, al Frihed mesterlig at misbruge. O I Biskopper! hvad ville I dog engang svare Kristus, at I saa skiendigen have ladet Folket gaae hen, og ikke et Øieblik har nogensinde gjort Eders Embede fyldest" siger Luther desangaaende.

tre Stykker lagde Luther til Grund, bragde dem i en anden Form, og tillagde de tvende Stykker om Daaben og Nadveren, og foran det sidste en Underviisning om Skriftemaal. Desforuden giorde han et Anhang, der indeholdt Morgen-, Aften- og Bordbøn, samt den saa kaldte Huus Tavle, og udgav saaledes sin lille Catechismus. Paa samme Tid udgav han sin større, (Nogle mene endog før) hvilken udførligere afhandler og forklarer Lærdommene og var især bestemt for Lærerne. De ere begge antagne som vor Kirkes symbolske Bøger. Den mindre Catechismus er oversat paa Latin, græsk, hebraisk, arabisk og malabarisk, russisk, og i næsten alle europæiske Sprog og Dialekter. Den gav Anledning, at man paa den tridentinske Kirkeforsamling beslut-tede at forfatte en Catechismus til Brug for den romerske Kirke, og Jesuiten Petrus Canisius forfattede en saadan. Desuden forfattede Luther adskillige Prædikener og Afhandlinger over enkelte Stykker af Catechismen, og havde herudi mange Efterlignere. Homiletiken blev forbunden med Catechetiken, og det offentlige Foredrag læmpet om ikke efter Rethorikens Fordringer, da, sikkerlig til Gavn for Oplysning

og Opbyggelse, efter Ungdommens og Almuens Tarv. Tænke vi os, hvad det er at have leveret en Lærebog i Religionen for Ungdommen, der i tre Aarhundrede har været den første, man i alle protestantiske Skoler gav den i hænde, og i mange den eneste, agter man baade paa Bogens Beskaffenhed og paa dens Virkninger, da kan man ei andet, end erkjende Luthers store Fortjenester i denne Henseende. Joh. Mathesius udlader sig desangaaende „Om Dr. Luther i sit hele Liv ikke havde stiftet og udrettet andet Godt, end at have bragt begge Cathechismerne i Husene, i Skolerne og paa Prædikestolene, tilligemed Bønnen for og efter Maaltidet, og naar man lægger sig og naar man opstaaer, saa kunde hele Verden ikke nok takke eller betale ham"

Da der ifølge hin ommeldte Kirkevisitation udstædtes en churfyrstelig Forordning, der iblandt andet befalede, at Præsterne skulle anskaffe sig Luthers Postil, og af den benytte sig ved den offentlige Gudstjeneste, synes det her at være et passende Sted til at melde Noget om dette Værk, som og paa den protestantiske Kirke har havt saa betydelig en Indflydelse.

Allerede i Aaret 1521 udgav Luther en la-
sk Postil over Evangelierne og Epistlerne paa
4 Adventssøndage, hvilken snart blev over-
i det tydske Sprog. Samme Aar, da han
v sat paa Slottet Wartburg, gjorde han Be-
ndelsen til den tydske Postil, der udkom næste
r i to Dele, og indeholdt Forklaring over
istler og Evangelier fra første Advent til
ndagen efter hellig tre Konger. Adskillige
rhindringer standsede Værkets Fortsættelse,
i det varede indtil Aaret 1525, inden et nyt
ykke udkom, i hvilket Prædikenerne gik til
askefesten. Det af Værket, som nu var ud-
nmet, oversatte Martinus Bucerus i det la-
ske og udgav i Strasborg 1525–27. Med
ine Oversættelse var Luther ikke fornøiet, for-
Bucer havde gjort adskillige Tillæg, og især
t at faae det, der angik Nadveren, til at
sse paa sin Mening. I Aaret 1527 fuldend-
hele Værket, da Luther tillod M. Stephan
odt at samle de enkelte udkomne Prædikener
udgive dem, og saaledes udkom da den Deel,
n indeholdt Prædikenerne fra Paaske til Advent,
ligemed Festprædikenerne, og af hele Værket ud-
m en latinsk Oversættelse med Luthers For-
e, Strasborg, 1528. Men der foregik en

stor Forandring med Værket, da Luther tillod sin Ven, Dr. Caspar Creuziger af det at gjøre en ny Udgave i Aaret 1543, 1544. I denne ere mange Prædikener, som findes i de forrige Udgaver, tagne bort, og andre satte isteden, mange forkortede og forandrede. Luther holdt saa meget af Creuziger, at han siger om ham:

„Skuffer min Kjerlighed mig ikke, og er det tilladt at sammenligne store Ting med smaa, da er han saadan en Mand, som vilde være Elisæus, om jeg var Elias, han er fredelskende og sagtmodig, ham vil jeg anbefale Menigheden efter mig." Man berømmer Creuziger for at have nøiagtig skrevet Prædikenerne, som Luther holdt dem, og have havt en særdeles Gave til saare hastig at optegne, hvad der blev talet, hvoraf man seer, at Luther undertiden har extemporeret, over hvilket vi ikke kunne forundre os, naar vi betænke Mandens mangehaande Forretninger, ligesom vi og kunne begribe, at en Mand med hans Aand, Fyrighed, Rigdom af Ord og Ideer, har som oftest maattet være meget heldig herudi. Luther var selv tilfreds med sit Arbeide, og ansaae sin Postil for sin allerkjæreste Bog, og den fandt et almindeligt Bifald, og er bleven udbredt alle-

vegne. Walch dømmer derom saaledes: „Skulde man ikke høiagte og rose det Værk? Prædikenerne derudi ere enfoldige, og indrettede ikke efter en forfængelig og affektert Kunst, saa at han; som anbefalede Andre den enfoldige Prædikemaade, har selv paa denne efterladt mange herlige Prøver til Efterligning. Prædikenerne ere aandrige, indbefatte vor Saligheds dyrebareste og vigtigste Sandheder, grunde sig alene paa den hellige Skrift, og fremstille ofte ret egentligen og dybt Aandens Mening. De ere eftertrykkelige og forelægge den Vildfarende grundige Gjendrivelser, den Svage vækkende Formaninger, den Ugudelige gjennemtrængende Advarsler og den Bedrøvede kraftig Trøst. Foredrag og Udtryk kommer overens med Sagernes Vigtighed. Man finder der mere Beviis paa Aand og Kraft, end menneskelig Wiisdoms Kunst og Overtalelse. Kort det er Kjerne-Prædikener. Det kunde ikke være andet. Lutherus var mægtig i Skriften. Han skrev og talede af Hjertet, ved Troens Kraft stod han fast i Selvfornægtelse, som en virkelig god Prædikants Hovedegenskab, han søgde ikke sit, men det, som var Herrens Jesu, og saae altsaa alene paa Opbyggelse" —

Men det var, ikke ved sine Prædikener alene, han bidrog til at den offentlige Gudstjeneste blev et Middel til at fremme Underviisning og Andagt. Han sørgede og for at Almuen ikke blot kunde høre noget, der var opbyggeligt, men ved gode og passende Sange selv underholde og nære sin religiøse Stemning saavel i Huset, som i Kirken. Allerede i Aaret 1525 havde han i et Skrift om Gudstjenestens Indretning i Menigheden kraftigen paatalt adskillige af de herskende Misbrug, og i Aaret 1527 udgav han sin: tydske Messe og Orden i Gudstjenesten. Endskjønt han ikke torde med et ganske fortrænge de latinske Sange, viiste han dog strax Nødvendigheden af at bruge Sange i Modersmaalet. I Aaret 1544 udgav han en Enchiridion, eller liden Sangbog, der i følgende Aar blev forøget med et Tillæg. I Aaret 1528 fik Wittenberg en ny Psalmebog, og 1529 udgav Luther en forøget Udgave af sine Sange, og i Aaret 1542 udkom i Leipzig en luthersk Psalmebog, 15 Ark stor, og næste Aar udkom samme i Wittenberg. I denne havde Luther samlet forskjellige gode Psalmer og tilføiet Forfatternes Navne, at man ikke skulde tillægge ham nogen, der ei var hans, og i Fortalen bad han, at man for Fremtiden ikke uden hans Villie enten vilde

forøge eller forbedre Bogen. Psalmerne, vi have fra ham selv, ere blevne saa almindeligen erkjendte for ypperlige, at selv hans Fiender, Katholikerne ikke have taget i Betænkning at indføre nogle af dem i deres Psalmebøger. — Han sørgede og ei alene for, at de fik gode Melodier, og at Psalmebogen blev forsynet med Noder, men som Musikkyndig tog han og selv Deel i Kompositionen. Den chursachsiske Kapelmester, Walther, som komponerede Melodierne til de i Aaret 1524 udgivne Psalmer, siger herom „den hellige Guds Mand, Luther, havde stor Lyst til Choral og Figuralmusik, og jeg har sjungen med ham mangen god Time, og ofte seet, hvorledes den kjære Mand ved Sangen har været saa lystig og glad i Aanden, at han næsten ikke kunde blive mæt af at synge, vidste og at tale herlig om Musiken. Han har og selv gjort Noderne til Epistlerne og Evangelierne, foresjungen mig dem, og villet høre min Betænkning derover."

I Aaret 1530 holdtes den mærkværdige Rigsdag i Augsborg. Man lovede sig meget af den, da Paven for ikke længe siden var bleven saare ydmyget af Keiseren, hvis Tropper havde indtaget Rom, og viist Kirkens Overhoved saare liden Agtelse, og Keiseren havde en Cantsler i Cardinalen

Mercurius Gattinara, der stedse fraraadte voldsomme Skridt mod de Afvigende, og trængde paa et almindeligt Concilium. Men Forventningerne, man havde om denne Rigsdag, bleve skuffede; thi endskjønt Keiseren ingenlunde vilde flattere Paven, var han dog saa stolt af sin Keiserlige Værdighed, og beredt til at haandhæve dens formentlige Rettigheder, at han ingenlunde kunde være Protestanterne gunstig, og den ædle Gattinara døde i Inspruk, inden Rigsdagen endnu var bleven aabnet. Til vor Plan hører det alene at lægge Mærke til, hvilken Indflydelse vor Luther har havt paa denne Rigsdags Anliggender.

Da Churfyrsten af Sachsen havde den 14de Marti faaet Tilsigelse at møde paa Rigsdagen, sendte han fra Torgau en Befaling til Luther, Melanchthon, Jonas og Bugenhagen, at de skulle over alle de Punkter i Troessager og Kirkeskikke, om hvilke man hidtil haver været uenige, sige deres Mening og bringe ham denne til Torgau. Desuden skulle de tre første være beredte at følge ham til Coburg, hvorfra han efter Omstændighederne vilde fordre dem til Augsborg. Efter at have faaet denne Befaling, vidste de intet bedre Middel til at efterkomme den, end ved at benytte sig af den Betænkning, der engang i Sagen var given,

nemlig de ovenfor anførte Schwabacher Artikler De foretoge dem, udvidede, forandrede dem lidet og overleverede dem til Churfyrsten. De bleve da kaldte de Torgauer Artikle. Luther var ikke ene Forfatter til dem, dog havde havde han sandsynligviis den vigtigste Andeel i dem. De bleve derfor som hans Værk bekjendtgiorte og angrebne af Conrad Wimipina og tre andre pavelige Theologer, og Luther udgav et lidet Svar paa nogle Papisters Skrig mod de 17 Artikle. Da Luther var erklæret i Rigets Acht, fandt man det ikke passende, at tage ham med til Rigsdagen, han maatte da blive i Coburg, *) hvorfra man idelig kunde indhente hans Betænkning. **) Melanchthon, Jonas, Spalatin og

*) Som et Bidrag til Tidens Karakteristik maa det anføres, at Luther paa sin Reise til Coburg skriver til Nic. Hausmann „Jeg seer det gjerne, at man i Skolerne, ved Spil og Comedier, paa Latin og Tydsk, paa en reen og tilbørlig Maade forestiller Kristi Historie og Gjerninger, at Ungdommen det desbedre kan mærke og faae Lyst dertil" —

**) Luther selv fandt det ellers ikke just saa fornødent, at man fjernede ham fra Rigsdagen; thi han skrev

Agricola vare de Mænd, som fulgde med Churfyrsten — Efter de Torgauer Artikler blev det nu overdraget den ligesaa sindige som lærde og sandhedselskende Melanchthon at affatte den Troesbekjendelse, der paa Rigsdagen skulde forelægges Keiseren. Han udførde dette hæderlige Hverv til alle Sines fuldkomne Tilfredshed. Den blev kaldet den Gang Apologia, men da der siden blev forfattet et Forsvar for dette første, fik den almindelig Navnet Confessio augustana. Den blev sendt til Luther, og han svarede Churfyrsten: Jeg har læst M. Philips Apologia, den behager mig aldeles vel, jeg veed intet i den at forandre eller forbedre, det vilde og ikke skikke sig; thi saa sagte og lempelig kan jeg ikke træde. Kristus, vor Herre, give, at den maa bringe megen og stor Frugt, som vi haabe og bede. Ved samme Leilighed siger Luther sin Mening om, hvorledes man skulde forholde sig i Anledning af at Keiseren havde forbudet de protestantiske Præster at prædike i Augsburg. Keiseren, hedder det, er vor Herre, og Staden og Alt er hans, man maa derfor holde inde med Prædiken, om

til Hausmann „Fyrsten har befalet mig at blive i Coburg, jeg veed ikke hvorfor."

in det begjerer, ligesom man herudi skulde lyde Eders Naade i Torgau: Vel kunde man Ydmyghed bede Keiseren ikke uhørt at lade rædiken fordømme, men at lade Nogen først re til, hvorledes man prædikede. Vil det ikke elpe, maa Magt gaae for Ret.

Ikke glemde den ædle Churfyrste sin Luther Coburg. *) Han skriver ham egenhændig til,

*) Det var under Opholdet paa denne Rigsdag, at Churprindsen lod stikke Luthers Signet i Steen, og indfatte i en Guldring, og overleverede ham den selv, da han paa sin Hjemreise drog gjennem Coburg. Luther skriver herom til Melanchthon „Prindsen har foræret mig en Guldring; men, at jeg skulde see, at jeg ikke var født til at bære Guld, faldt den strax af min Finger paa Jorden; thi den er for vid. Jeg sagde: Du er en Orm og ikke et Menneske. Faber og Eck burde havt den til Foræring. For Dig passede sig snarere Bly eller en Strikke om Halsen. Emblemet havde Luther selv for længe siden valgt og forklaret dets Betydning i et Brev til sin Ven Lazarus Spengler „Der skal staae et sort Kors i et Hjerte, som har sin naturlige Farve, at jeg kan give mig selv den Erindring, at Troen paa den Korsfæstede gjør os salige. Thi naar man troer af Hjertet, vorder man

beder ham ikke lade Tiden falde sig lang, og at tage sin Sundhed i Agt. Han sender ham Medicin fra sin Livlæge — Luther svarer at Tiden var ham slet ikke lang, trøster sin Fyrste under de Besværligheder og Fiendskab, for hvilke han var udsat, og opmuntrer ham med den Forestilling, at han i sit Land nu havde flere gode Lærere og Præster, end noget Land i Verden, og

retfærdig. Er det end et sort Kors, mortificerer det, og foraarsager Vee, lader det dog Hjertet beholde sin Farve, fordærver ikke Naturen, det er, dræber ikke, men holder levende. — Justus enim fide vivet, sed Fide crucifixi. Men sligt et Hjerte skal staae midt i en hvid Rose, for at betegne, at Troen giver Glæde, Trøst og Fred, og det i en hvid, munter Rose, ikke som Verden giver Fred og Glæde. Derfor skal Rosen være hvid og ikke rød. Thi den hvide Farve er Aandernes og alle Engles Farve. Slig en Rose staaer paa en himmelfarvet Grund, da saadan Glæde i Aand og Tro er en Begyndelse til den tilkommende, himmelske Glæde, vel allerede derudi begreben, og fattet ved Haabet, men endnu ikke aabenbare. Og i saadan Grund (Feld) en gylden Ring, fordi slig en Salighed i Himlen varer evig, og har ingen Ende, og er kosteligere end al Glæde og Gods, som Guldet er det høieste, kosteligste Metal.

at det gik nu saa vel med Ungdommens Undervisning, at unge Piger og Drenge nu vidste mere om Kristus, end alle Stifter, Klostere og Skoler i forgangne og nuværende Tider. Sandelig, siger vor Luther saa simpelt og rørende, saadan Ungdom i E. C. N. Land er et skjønt Paradis, hvis Lige ikke er i Verden. Og alt saadant dyrker Gud i Eders Skjød, til et Tegn at han er Eder gunstig og naadig. Som vilde han sige: Velan! kjære Hertug Johan! der anbefaler jeg Dig mit lystige Paradis, over det skal Du være en Fader. Thi under din Beskjermelse og Regimente vil jeg have det, og gjøre Dig den Ære, at Du skal være min Gartner"— Af Rigsdagen selv gjorde Luther sig ei store Forhaabninger; thi han skrev til Eisleben „Det er Intet, at man haaber Noget af Keiserens Godhed. Jeg tænker, Paven og Biskopperne have bragt Keiseren saavidt, at han skal forhøre vor Sag, at de, efterat have hørt vort Forsvar, alligevel kunne beslutte, hvad de ville, og dog beholde den Roes, at de have hørt os tilfulde, og altsaa desto friere, og med mere Skin anklage vor Halstarrighed, som om vi noksom vare hørte og formanede, og dog tilsidst ikke have villet høre Keiseren" Imidlertid følde Luther en

inderlig Hjertens Glæde, da han erfoer, at Confessionen offentlig var bleven forelæst, hvilket Churfyrsten tilmeldte ham; Modstanderne, skriver Luther, mene, at de have truffet det vel, at de ved Keiserlig Mandat have faaet Prædiken forbuden, men de Elendige indsee ikke, at ved Overleveringen af den skriftlige Bekjendelse er den prædiket mere, end ellers ti Præster havde kunnet. Er det ei en fiin Klogskab og en stor Vittighed, at M. Eisleben og Andre maa tie, men derfor fremtræder Churfyrsten af Sachsen samt andre Fyrster og Herrer med den skriftlige Bekjendelse, og prædike fri for Keiserlig Maiestet og hele Riget, dem lige i Næsen, saa at de maa høre det, og kunne ikke sige noget derimod. Jeg mener, Forbudet af Prædiken er tilstrækkeligen hævnet. De ville ikke lade deres Tjenere høre Præsterne, nu maae de selv høre noget værre (som de kalde det) af store Herrer, og forstumme. Kristus tier jo ikke paa Rigsdagen, og om de blev gale, maa de høre mere af Bekjendelsen, end de i et Aar havde hørt af Præsterne. Saa gaaer det, som Paulus siger: Guds Ord vil være ubundet. Worder det forbudet paa Prædikestolene, saa maa man høre det i Palladserne. Maa arme Præster ei tale, saa tale dog store Fyrster og Herrer. Og Summa, naar Alt tier, ville Stenene skrige,

som Kristus selv siger. I samme Brev siger Luther sin Mening, om hvorledes man ellers skulde forholde sig: Vilde Keiseren dømme, uden at disputere, kunde man svare ham, at Udskrivningen til Rigsdagen fører med sig, at Sagen skal forhøres — Vil Keiseren være Dommer, være han det, kun ikke imod den klare Skrift og Guds Ord — Anseer man det som en Fornærmelse at formode, Keiseren kunde dømme herimod, svare man: det er forbudet, at forlade sig paa Fyrster, og at have fremmede Guder. Er deres Tale sand, ere de kristelige Fyrster, kunne de ikke vise det bedre, end at de dømme med og efter Kristi Ord og sige: „Saa siger Kristus, o. s v.

Men saa opmuntrende og hæderligt for Protestanterne det end var, at de paa saa høitidelig en Maade stædtes til Orde, saa meget deres Lære end vandt hos adskillige katholske, selv geistlige Fyrster, saa havde dog den offentlige Forelæsning af Confessionen ikke den almindelige, heldige Virkning, man strax i Begyndelsen havde ventet. Man mærkede snart Modpartiets listige og alvorlige Bestræbelser for at undertrykke Protestanterne, og Theologerne paa Rigsdagen vare i megen Bekymring og Angst. De meddelde Luther deres Frygt og Sorg, og han alene var uforfærdet, frygtede ikke

for Sagen, eller for hvad der kunde møde. Adskillige Breve skrev han i Maanederne Juni og Juli fra Coburg til Augsburg til Melanchthon, Jonas, Spalatin og Brentz, og medrette siger Planck om disse Breve, at ingen Digters Phantasi kan opfinde Udtryk af et Mod, hvilket ethvert af disse Breve viser var i Mandens Hjerte —

Ofte, skriver han til Melanchthon, overfalder mig og en Angest, men ikke allevegne. Eders Philosophi, ikke Eders Theologi, plager Eder saaledes, som om I kunde udrette Noget med Eders unyttige Sorg. Hvad kan Djevelen gjøre mere end dræbe os? Jeg beder Eder for Guds Skyld, siden I dog ellers i alle andre Sager værger Eder, kjemper imod Eder selv; thi I er Eders største Fiende, da I rækker Djevelen saa mange Vaaben imod Eder.

I et andet Brev til samme heder det: Gjør Eder ingen Bekymring for min Sundhed, jeg kan endnu ikke love mig en saadan, men da jeg veed, at det er ingen Sygdom, der kommer af Naturen, bærer jeg den desto standhaftigere, og spotter den Satans Engel, som slaaer mig med Næven. Kan jeg just ikke læse og skrive, kan jeg dog meditere, bede, og altsaa spotte ham. Ja, jeg kan og sove, hvile, spille og synge. See til,

Philip, at I ikke krænker Eder for meget i den Sag, der ikke staaer i Eders Haand, men i hans, som er større, end den, som hersker i Verden, og af hvis Haand Ingen kan rive os, saa at vi ikke lade dette Sprog være os forgjeves: han giver sine Venner det sovende. Kaster Eders Anliggende paa Herren, som gjør de Døde levende, vederqvæger de ydmyge og sønderknuste Hjerter.

I et andet: I egne Sager er jeg svagere, I mere behjertet, derimod er I i de almindelige Sager, som jeg i mine egne. I siger, I kunde vel vove Eders Liv, kun for den almindelige Sag er I bekymret. Men hvad den angaaer, er jeg tilfreds og veltilmode; thi jeg veed, at den er ret og sand, og hvad mere, Guds og Kristi egen, derfor er jeg fast som en rolig Tilskuer, og giver ei en Hvid for Papisterne og al deres Rasen og Trudsel. Falde vi, saa falder og Kristus med, Verdens Regjerer. Heller vil jeg falde med Kristus, end staae med Keiseren.

Til Spalatin: Jeg veed og er vis, fordi jeg troer, han kan gjøre over Alt, hvad vi bede og forstaae. Endskjønt Philippus tænker og vilde gjerne, at han gjorde efter hans Raad, at han

kunde rose sig: Sandelig, saa skal det gaae, saa havde jeg gjort det. Nei, det maa ikke hede saa: Jeg Philippus. Det Jeg er for ringe; men det heder saa: Jeg vil være, den jeg vil være, det er hans Navn: den jeg vil være. (Jehova) Man seer ikke, hvo han er, men han vil være, saa ville vi see det. Vær stærk i Herren, og formaan Philip paa mine Vegne, at han ikke bliver til Gud, men strider mod den medfødte og os af Djevelen i Paradis indplantede Begjerlighed til Guddommen; thi den Begjerlighed er ikke god, den udstødte Adam og Eva af Paradiset, den og ingen anden støder os ud af det, og ud af Freden. Vi skulle være Mennesker og ikke Gud, det er den hele Sum; det bliver dog ikke anderledes, ellers er evig Uro og Hjertesorg vor Løn —

Særdeles mærkeligt var og et Brev til Cardinal Albrecht, Churfyrsten i Maintz, Luther d. 6 Juli lod udgaae. Han havde hørt, at Churfyrsten paa Rigsdagen havde yttret fredeligt Sind, og han tilmelder ham, at han paa sin Side og var tilbøielig hertil. — I dette Brev heder det: Jeg beder nu underdanigst, siden der er intet Haab om at vi kunne blive enige i Lærdom-

men, at E. C. N. tilligemed Andre vil arbeide paa, at hint Parti holder Fred, og troer, hvad det vil, og lader os og tro den Sandhed, som nu er bekjendt for deres Øine og befunden uden Dadel. Man veed jo vel. at man ikke skal eller kan tvinge Nogen til Tro, det staaer og hverken i Keiserens eller Pavens Magt; thi og Gud selv, som er over al Magt, har endnu ikke villet tvinge noget Menneske til Tro; hvorfor understaae da hans arme, elendige Creature sig at ville tvinge, ikke alene til Tro, men til det, de selv maa holde for Løgne. I Brevet forklarer Luther Davids anden Psalme og anvender den paa Modstanderne, og slutter saaledes: Saadant vil jeg underdanigst have E. C. M. tilkjendegivet, om Gud vilde forlene Naade ved Eders Flid og Arbeide, at Bespottelsen blev mindre, eller hvis ikke, at dog Fred blev stiftet. Thi at Paven med Sine i en trykt Seddel roser sig af, at Keiseren vil restituere ham Alt, det vil slaae ham feil, det er jeg vis paa; thi hvad var det andet, end at vi skulde gjenkalde Alt, hvad vi have lært, ogsaa den nu overgivne Bekjendelse, hvilken I selv maa holde for ret, og derimod prise alle forrige Løgne, af hvilke I alle bekjende mange, og lade alt det uskyldige Blod, I have udgydt, komme over os. Ja, kjære Pave og Papi-

ster! giv os først Leonhard Kayser, og alle dem, I uden Brøde har myrdet; alle Sjele, dem I ved Løgn have forført, alle Penge, alt Gods, I ved Svig have røvet; al den Ære, I ved at spotte have stiaalet fra Gud, saa ville vi tale om Restitution. Der skal skrives i Historien, at Paven og hans Papister tør uden Skam offentlig forlange saadant, som om der i Tydskland vare lutter Klodse og paa Rigsdagen lutter Abekatte, og som alle Fyrster, som hertil medvirke, skulde være til evig Skiendsel for Efterkommerne. Men Djevelen søger dermed noget andet. Vilde Gud, at alle vore Herrer vilde give Agt derpaa. Vi Tydske lade ikke af at tro Paven og hans Italiener, til de bringe os, ikke i et Svedebad, men i et Blodbad. Kunne vore Fyrster komme i Strid sammen, det vilde glæde Paven, den Florentiner, saa han vilde lee i Haanden og sige: da I tydske Beester ikke vilde have mig til Pave, saa gaae det Eder saaledes. Stor Kjerlighed og Troskab har han til Keiseren, som han viiste for Pavia, da han drog imod ham. Tydskland har han endnu kjærere, da han fordrede Keiseren fra Spanien (thi hvo kunde mærke saadanne Rænker) og uden at tydske Fyrster vare nærværende, kronede ham, efter Bullens Forlydende. Jeg er ingen Prophet, men

jeg beder Eder, Herrer! Alle, seer Eder vel for, og bilder Eder ikke ind, at I handle med Mennesker, naar I handle med Paven og hans, men med idel Djevle; thi der er idel Djevelsværker derunder, det veed jeg. Gud, den Almægtige hjelpe Eder, at Alt geraader til Fred —"

Men, saa meget Luther end ønskede Fred, saa vilde han dog ingenlunde, at man af Kjerlighed til den skulde indrømme Modstanderne for meget, og for at vinde deres Venskab, Yndest og Beskyttelse, lade deres vrange Meninger uanfægtede. Augsburgkonfessionen havde han maatte overlade den sindige Melanchthon at forfatte. Under Luthers Hænder havde den let kunne blevet ikke et Forsvars, men et Stridsskrift, og han maatte vel tilstaae, at han ei kunde traadt saa sagte, saa lempelig. Men at man heller ikke skulde træde altfor sagte, og at Fienden ei skulde formedeist den sagte Gang tro sig vis paa Seieren, ansaae han, som Partiets djerve Høvding, det nødvendigt, ei alene at sætte Mod i Sine, men at vise de Andre, at de ikke kunde foreskrive Fredsbetingelserne, som de vilde. Et saare mærkeligt Skrift lod Luther derfor i denne Tidspunkt udgaae. Det hedte: Formaning til de Geistlige, som ere forsamlede paa Rigsdagen i Augs-

burg — Med Fynd og Frimodighed siger han her sin Mening atter om Aflad, Skrifte, Bod, Messe, Ban, Coelibatet, og anfører til Slutning en Fortegnelse over de Stykker, der ere fornødne at handle i de rette kristelige Kirker, med hvilke vi omgaaes, og en Fortegnelse paa de Stykker, der i den hykkelske Kirke har været i Skik og Brug. Til Slutning heder det: I vide vel, at Pave Adrianus, ved sin Legat i Nürnberg selv bekjendte, at den romerske Stoel er Aarsag til megen Jammer og tilbød sig at forbedre. Hvorfor ville I da skamme Eder ved at bekjende saadant, og fremture i Eders Stolthed, ikke vige, eller give efter, men have Alt med Magt, enten deraf kommer Forargelse eller Forbedring. Thi I vide, eller skulle vide, at kristelig Regiment eller Magt er indsat af Gud, ikke til at fordærve, men til at forbedre, som Paulus siger, og skal være ikke et Tyranni, men en Tjeneste. Saa kunne vi da igjen hjelpe at hæve Eder hos Folket. Thi jeg holder for, at I dog ikke kunne undvære i det mindste en Bøn af Lutheranerne, som fromme Kjettere, dersom I ellers skulle udrette noget bestandigt. Men ville I fare frem med Magt, ville I igjennem med Stivhed og Halstarrighed, det Gud forbyde, saa bevidner jeg hermed, samt Alle, som tro med mig,

for Gud og hele Verden, at det ikke er vor Skyld, om Eders Stolthed slaaer Eder selv og I gaaer til Grunde.

Kort efter udgiver Luther tvende skarpe Erklæringer, efter Melanchthons Forespørgsel, i hvilke han paa det kraftigste modsætter sig Messen og Traditionerne, hvilke tvende Katholikerne af al Magt vilde forfægte, da de paa deres hele System havde en saa almindelig og stor Indflydelse — Nogle af de paa Rigsdagen værende katholske Theologer, Eck, Faber, Wimpina, Cochlæus og Derenberger foretoge sig at skrive en Gjendrivelse af Confessionen, og med stor Bram blev den oplæst og anseet for fyldestgjørende. Da protestantiske Theologer forlangde en Afskrift af den, hvilken først blev dem nægtet, dog siden bevilget. Luther lod sig ved Efterretningen herom ingenlunde forstyrre, men skrev til sin Kone: Flye de Lyset, ville Vore ikke længe blive" og vedblev i sin Ørk, som han kaldte Coburg, under alle disse Storme rolig at fortsætte sin Bibeloversættelse. Da Apologien for Augsburgconfessionen var bleven forfattet, men ikke antaget til offentlig Oplæsning, da en Commission var sat af Katholiker og Protestanter for nøiere at overveie Sagen, vedblev Luther idelig at korrespondere med Sine, og meddele sine Betænk-

ninger, og sit bestemte Raad ikke at give efter. Han skriver desangaaende til Melanchthon: Jeg ængster mig over, at jeg ikke personlig kan være hos Eder, i denne allerskjønneste og helligste Bekjendelse. Vor Ven Staupitz sagde: hvem Gud vil gjøre blind, den tillukker han Øinene. For skarpt foraarsager Skaar. Jeg bryder mig ei om det Gjøgleri, at man for Eucharistia eller Takofferet maa holde Messen. Hiskias nedbrød Kobberslangen, og agtede ikke, at den var opreist til Erindring og Priis for et guddommeligt Værk. Denne gudfrygtige Konge betragtede mere den visse Misbrug og onde Begyndelse, end den tvivlsomme, uvisse Nytte af Erindringen — I har bekjendt Kristum, I har tilbudt Fred, I har viist Keiseren Lydighed, I har taalmodig baaren megen Forhaanelse, er mættet med Spot og Skjeldsord, og har ikke gjengjeldt Ondt med Ondt, Summa, I har værdigen behandlet det hellige Værk, som det sømmer sig Helligt. F r y d e r E d e r e n g a n g i H e r r e n, o g v æ r e r g l a d e, I r e t f æ r d i g e. I have længe nok været bedrøvede og sørgende i Verden, seer op og opløfter Eders Hoveder, jeg tilsiger Eder Himlen, alle I Kristi tro Medlemmer. Hvilken større Ære ville I have? Er det da en ringe Ting at have tjent sin Herre

istus trolig, og viist sig som et tro Lem af
istus. Det værer langt fra Eder, at I skulle
te Kristi Naade saa ringe. Jeg venter Eders
lbagekomst med stor Længsel, at jeg kan tørre
veden af Eder" Til Spalatin skriver han:
ad den Artikel angaaer, hvorudi de begjere,
vi af Legaten og Paven skulle bede om Tilla-
lse til det, de ville eftergive os, da beder jeg
vil i en Krog svare dem paa godt amsdor-
! — (det er, saa grovt, som muligt). Til Ju-
s Jonas skriver han: Thi hvad vove Mod-
nderne andet, end at de ei ville vige os et
iarsbred, og vi skulle ei alene eftergive dem
non, Messen, Sakramentet under en Skikkel-
Coelibatet og Jurisdictionen, som hidtil har
ret brugelig, men og bekjende, at de have
rt, hørt og gjort Alt ret, og af os ere fal-
lig anklagede. Det er, med vort eget Vid-
sbyrd ville de retfærdiggjøre sig og fordømme
. Saadant heder ikke alene at gjenkalde, men
tre Gange at forbande os selv og velsigne
n — Jeg brister af Vrede og Uvillie, og be-
r: bryd Sagen af, hør op at handle videre
d dem og kom hjem igjen. De have Bekjen-
sen, de have Evangelium. Ville de tillade det,

rament, advarer, og paaminder han sin Ven, tilmelder ham de Klager, der føretes over ham, og da Klagerne bleve lydelige og forhaanende, taler han til hans Forsvar. Du kan ei tro, min Philip! skriver han, med hvormange mundtlige og skriftlige Klager over Eder og især over Dig jeg er besværet — En anden Gang skriver han: Med Uvillie skriver jeg dette til Dig, da jeg frygter for i mindste Maade at bedrøve Dig, jeg, fra hvem Du under dine store Besværligheder for Sagen ikke burde høre andet end Opmuntring og Trøst. Men jeg maa stride med Breve fra Vore og fra dem. Dog er det min faste Overbevisning, heller at tro Eder, end dem, og at I ikke ville dølge Noget for mig, som hører til Sagen. Dernæst er jeg og rolig ved den Overbevisning, at I ikke ville indrømme Noget, uden Confessionen og Evangeliet ukrænket. Fra denne Side rolig, frygter jeg Intet for Sagen. Men at I kunne lide Vold eller besnæres ved List, har jeg befrygtet. Hvorfor jeg ved Kristus beder Dig, at Du jo før, jo heller, vil skrive mig til, hvad der er skeet, siden jeg sidst fik Brev; thi de saare sørgelige Breve, jeg faaer fra Vore, nøde mig til at tænke, at Sagen imidlertid kunde være kommen i

are. — Og atter i et andet Brev: Min Philo! læg Folks Dom lidt paa Hjertet, da de ie eller skrive, at I har givet Papisterne for eget efter. Der maa jo og være Svaghed tellem Vore, hvis Art og Skrøbelighed I maa ere. Og da de evangeliske Rigsstæder vare isfornøiede med Melanchthon og besværede sig er hans Eftergivenhed, skriver Luther til Wenc. nck: Philippus har vel havt Strid over nogle unkter, men Intet er bevilget, ikke engang af im. Men jeg troer, Kristus nu har brugt et adant Skin, at han kunde spotte vore Spotte, ɔ: smigre dem med falsk Glæde og Haab, de nemlig kunde indbilde sig, vi vilde vige, seire, endskjønt de siden saae, at de vare ottede"

Alle Forsøg til at formaae Keiseren og de tholske Rigsstænder at indrømme Protestanter: Religionsfrihed, alle Forsøg til at bevæge sse til at fornægte deres Overbeviisning og opve deres Rettigheder, vare frugtesløse.

Rigsdagsafskeden blev da udstædt den 22de ept. og derudi blev dem givet Frist til 15de pril næste Aar, i hvilken Tid de ikke skulde agribes, men maatte heller intet foretage. Luer bekjendtgjør sin Dom om denne Rigsafsked,

være deres Bøddel, min Død skal være deres Djevel; dette og ikke andet. Det skulle de erfare, og lad dem kun nu lee nok saa trøstigen — Videre, dersom det kommer til Krig (det Gud i Naade forbyde!) saa vil jeg ikke have det Parti, der sætter sig til Modværge mod disse morderske og blodtørstige Papister udskjeldt for oprørsk, men vel, at det skal hede Nødværge, hvilket det og er, og dermed vise det til Retten og til Juristerne. Thi i saa Fald, om de arrige Mordere og tørstige Blodhunde stride, myrde, skiende og brænde, saa er det i Sandhed ikke noget Oprør at sætte sig imod dem og værge sig, og altsaa fordrive Magt med Magt, redde, og om muligt beskytte de arme og betrængte i deres Fare. Ikke, at jeg hermed vil ophidse Nogen til saadan Modværge, eller forsvare dem, og saaledes opmuntre og bestyrke dem. Nei aldeles ikke, det er ikke mit Embede, det er ikke min Dom underkastet, jeg vil ikke lægge mig deri — *) De tvende Cardinaler,

*) Luther havde tilforn kraftigen sat sig imod al Modværge for Religionens Skyld. I Aaret 1530 gav han og Melanchthon en Betænkning ud desangaaende, hvorudi det heder; Vil Keiseren imod

ampegins og Salzburg have formanet mig til gjøre saadant, i det den Ene sagde: Han vilde

os, da beskjerme ingen Herre og Fyrste os imod ham, men lade ham Land og Folk aaben, som noget, der er hans, og befale Gud Sagerne, og Ingen skal begjere andet af sin Fyrste og Herre, men enhver staae for sig selv, og bekjende sin Tro ved at frembyde sit Liv og Legeme, og ikke drage Fyrsterne med i Sagen, eller søge dem om Beskyttelse, men lade Keiseren handle med Sine, som han vil, fordi han er Keiser. Men vil Keiseren, foruden det at Land og Folk staae ham aaben, og tvinge Fyrsterne til at forfølge, forjage og dræbe deres Undersaatter for Evangeliets Skyld, og Fyrsterne vide og tro, at Keiseren gjør Uret og imod Gud, saa angaaer det og deres Tro, saa skulle de ei adlyde, ei samtykke derudi, ei hjelpe, og ei gjøre sig delagtige i slig Misgjerning, men det er nok, at de lade Land og Folk ubeskjermet og Keiseren uhindret, og sige: Vil Keiseren plage vore Undersaatter, der og ere hans, saa gjøre han det paa sin Samvittighed, vi kunne ei afværge det, men vi ville og ikke hjelpe dertil, eller indvillige derudi; thi man maa lyde Gud mere end Menneskene. Denne Betænkning faldt siden Katholikerne ihænde, da Luther havde antaget andre Grundsætninger, og til hans store Krænkelse lode de den offentligen betjendtgjøre.

før lade sig sønderrive, end lade Messen vorde forandret eller afskaffet. Den Anden sagde: Pfaffe ere ikke gode, man skal lade dem være ureformerede. Men disse to ere af de fornemste, og som de tale og tro, saa taler og troer sandelig Paven med alle Papister. Fordi de da selv sige, at de ere fortvivlede Skjelmer og ville blive Skjelmer, og lade sig sønderrive, førend de ville afstaae fra Gudsbespottelser, saa gjorde jeg dem for Gud og Verden Uret, om jeg vilde kalde dem anderledes, end med det Navn, de selv give sig: Skulde jeg nu kalde dem ærværdigste, hellige Fader i Kristo, saa vilde ingen kjende dem, og de vidste ikke selv, om hvem jeg talede, fordi de ikke kjende saadanne Navne, men ere og blive forstokkede Skjelmer og Spottere. Derfor er min Skjelden ingen Skjelden, men som om jeg kaldte et Æble, Æble, en Pære, Pære. I Glossen heder det til Slutning. Jeg, Doctor Martinus, er bleven kaldet og tvungen til, at jeg maatte blive Doctor, uden min Tak, af lutter Lydighed; da har jeg maattet love og sværge min allerkjereste hellige Skrift, troligen og reent at prædike og lære den. I det jeg saa lærde, kom Pavedømmet mig i Veien, og haver villet forbyde mig det, derfor er det gaaet det, som sees, og aldrig skal det hindre mig. Jeg vil i Guds Navn

træde paa Løver og Drager med Fødder, det skal i min Levetid begyndes og efter min Død udføres. St. Johannes Huß har spaaet om mig, da han af Fængslet i Bøhmerland skrev: De ville nu stege en Gaas (thi Huß betyder en Gaas) men om hundrede Aar skulle de høre en Svane synge, den skulle de taale; derved skal det og blive, om Gud vil.

Luthers Skrift: Advarsel til mine kjære Tydske, var i en trykt Brochure, der udkom i Dresden, bleven bittert angrebet, og Luther udgav sit „mod Snigmorderen i Dresden„ der holdes for at være vel det allerheftigste og allerskarpeste, han har skrevet. Churfyrsten af Sachsen lod ham ved Cantsler Brück forbyde at udgive slige heftige Skrifter, og han forsvarer sig desangaaende i en Skrivelse direkte til Churfyrsten, og i en til Cantsleren, og til den sidste slutter han saaledes: Jeg gjør, hvad der er Eder til Behag, naar I kun ikke kommer for silde med Formaningen.

Da man nu paa denne Augsburgske Rigsdag havde lært ydermere at kjende Keiserens og de katholske Stænders Sindelag imod Protestanterne, besluttede disse at forene sig nøiere til fælleds Forsvar, og oprettede derfor i Aaret 1531 i Schmalkalden det saa berømte Forbund. Paa samme Tid vilde Keiseren, da han som Konge i Spanien ofte

nødtes til at være borte fra Tydskland, have sin Broder Ferdinand udnævnt til romersk Konge. Churfyrsten af Sachsen ansaae dette Forehavende, og Maaden paa hvilken det blev udført, stridende mod Rigsforfatningen og Valgkapitulationen, samt farligt for Tydsklands Frihed, og modsatte sig det. Men Luther, endskjønt han ikke længere havde sine fordums Grundsætninger om Lydighed mod Keiseren, raadte dog Churfyrsten at give efter „Jeg frygter, skriver han, at man ved dette Valg søger Anledning, dersom E. C. N. vægrer sig, at skille Eder ved Churværdigheden. Dersom E. C. N. vælger, er Eders Lehn og Chur stadfæstet og deres Anslag herved tilintetgjort." „Dog lod Churfyrsten med Churprindsen Johan Friderich protestere imod Valget. I Anledning af dette schmalkaldiske Forbunds Oprettelse udgav Luther en Betænkning, der baade viser, at Melanchthon i Augsburg ikke havde drevet Eftergivenheden for vidt, og tillige at Luther selv ikke var utilbøielig til at nærme sig Modpartiet. Herudi heder det: Fra Læren og Confessionen skal man ikke vige. I udvortes Ceremonier kan man give efter, naar de ei stride mod Guds Ord. Messecanon, Privatmesse og Kalkens Berøvelse i Nadveren kan man ei billige, men Skriftemaalet kan man beholde, og Bisskopperne kan

man indrømme deres Jurisdiction, og ihenseende til at give de inddragne Klostergodser tilbage, skal man, formedelst sligt liderligt Gods og Væsen ikke modsætte sig meget. Og begjere de Geistlige saa ivrig at vorde indsatte, saa lade man dem æde og drikke i deres Guds Navn, kun at de ikke lære eller leve imod Evangelium, eller igjen oprette deres bespottelige Gudstjeneste.' Thi ville de foretage sig dette, ere de ikke at taale, og vilde man end indsætte dem, kunde vi dog ikke samtykke derudi. Paa samme Tid fik Luther en Erindring fra Churfyrsten, at han for at fremme Fred og Enighed skulde afholde sig fra sin heftige Skrivemaade imod Hertug Georg af Sachsen — Luther svarer: at naar Hertugen vilde lade ham have Fred, vilde han gjerne være rolig.

Imidlertid vedblev man at underhandle om Fred, og Luther, der ellers havde viist, at han ikke frygtede for et Brud, naar det ei kunde være anderledes, viste nu en Eftergivenhed, hvilken man ikke alene har funden saare besynderlig, men endog dadelværdig. Han beder saa indstændig Churfyrsten, at han vilde lade sin Protestation mod det romerske Kongevalg fare, skjenke Kristus denne Artikel, at man vilde betænke Salomons Sprog, hvor der snyder haardt, drager Blod frem, og

hvo der forsmaaer det Mindre, faaer ei det Større" Han beder at man ikke ville afbryde Underhandlingerne, fordi man kun vilde at Freden skulde gjelde „dem, der havde indladt sig i den augsburgske Bekjendelse" og ikke vilde vide af Tillægget, „eller i Fremtiden maatte indlade sig derudi" thi, siger han, endskjønt Andre kunde herved blive bevægede og opmuntrede til at antage denne Lære, saa er dog Enhver skyldig paa egen Fare at antage og bekjende Evangeliet. Vore have gjort nok, at de ikke forbyde eller hindre Nogen Evangelium, men endog tilbyde dem det, og ere de ikke forpligtede til at sætte sig i en saadan Fare, der ikke kan hjelpe de andre; thi hvad hjelper det dem, at Vore blive overfaldte og plagede" Man har bebreidet Luther sin Eftergivenhed ved denne Leilighed, man har givet ham Skyld for at Freden ikke blev sluttet paa fordelagtigere Vilkaar, men dersom man ret overveier Omstændighederne, vil man vist finde meget til hans Undskyldning. Churfyrsten af Sachsen var allerede betaget af den Sygdom, som kort efter lagde ham i Graven, og derfor maatte han være stemt for Fred, og aldeles uskikket til i Tilfælde af Strid at være Partiets Anfører; Landgreven af Hessen var fyrig og brændte af Lyst til Krig og Hæder; det var vel ikke uden

rund, man i Wittenberg sagde om ham, at han
e vilde være rolig, førend han kunde vade i
lod op til Sporerne, og de meest stridslystne
erførere ere ikke altid de sindigste, ugrundet var
l heller ikke saa ganske den Frygt, at dersom
eden blev udstrakt til dem, der vilde antage
ugsburgconfessionen, vilde Partiet snart tiltrø
en Styrke, ved hvilken det kunde formene sig
fordret til at udæske Modstanderne. Det synes
Suden, som om der allerede var vunden meget,
d at faae en Slags Fred, og man kunde jo vente
unstigere Tider, vente at Partiet kunde samle flere
ræfter til at gjøre sine Rettigheder gjeldende ved
aaben, om det skulde udfordres.

Der blev da den 23 Juli 1532 sluttet et For-
g i Nürnberg, hvilket man kaldte den første Reli-
onsfred. Derudi blev bestemt, at til et Conci-
um blev holdt, eller Religionsanliggenderne paa
Rigsdag anderledes bleve afgjorte, skulde In-
n for Troens Skyld forurolige de Andre, og alle
ager, som i Anledning af Religionen vare ved
ammerretten gjorte anhængige, skulde indtil vi-
re udsættes. Den 16 Aug. døde Churfyrsten af
achsen, Johan den Standhaftige; saa kaldet for
et Mod, han viiste paa Rigsdagen i Augsburg,
g fik til Eftermand sin Søn Johan Friderich, be-

kjendt i Reformationshistorien af sin mærkværdige Skjebne. Ivrig for Protestanternes Sag, rask i sine Beslutninger, driftig i sine Foretagender, uforfærdet og tapper, var han som Planck siger, dog ikke fri for et vist Egensind, der gjorde ham uskikket til at høre Andres Raad og Mening, og for en vis Omfindtlighed, der let kunde blive, selv ved Smaating, ophidset, og for hvis Tilfredsstillelse han da var istand til at opofre Alt.

Paven udgav allerede den 10 Jan. 1533 fra Bologna en Indbydelse til et Concilium. Til den unge Churfyrste kom pavelige og keiserlige Gesandte for at gjøre Forslag desangaaende. Med en Fortale lod Luther disse Forslag bekjendtgjøre, hvori han vel yttrer sit Mishag over at Paven ansaae sig over Concilierne, men opmuntrer til at bede for den fromme Keiser, at man dog engang kunde faae et ret kristeligt Concilium. Om Forslagene selv har man tvende Betænkninger af Luther, i hvilke han taler med sin sædvanlige Harme og Uvillie mod Paven, og yttrer, at han ikke ventede stort af et Concilium, men endelig udstæder han tilligemed Jonas og Bugenhagen et kort Svar, der lød saaledes: Jeg holder det og for det beste, at man ikke handler videre, end hvad der er høist fornødent og beskedent, og at vi ikke give Paven

eller Keiseren Aarsag til at kaste Unaade paa os. Holde de da et Concilium eller ikke, kommer Dag, kommer Raad. I et Brev til sin Ven, Nic. Hausmann, paa samme Tid, ytrer han sit Hjertes sande Mening: Jeg kan ei skrive vidtløftigt, da vor naadigste Hertug er her, for hvilken jeg dagligen maae prædike og handle om, hvad man skal svare de pavelige og keiserlige Gesandte, ved hvilke Paven har ladet os overlevere Artikler om hvorledes Concilium skal holdes, nemlig, at man derudi skal handle efter hans Villie, og efter de forrige Conciliers Viis og Maade, det er, at vi skulle fordømmes og brændes, han gjør dog saadant med faure Ord, som sig en Pave bør gjøre. Men vi ville derfor give ham saadanne Ord, som hans og os egne og anstaae. Det er dog Skjelmer i Skindet, og blive det. De holdes her hæderligen ikke for Pavens, men for Keiserens Skyld, hvis Navn vises al Ære, men Pavens ingen. De have hverken talet med mig, eller med Philippo, eller med Nogen af Vore. Og hvad skulde vor Røvers og Morders Tjener vel og høre eller tale.

Ved denne Tid havde Luther sin sidste Stridighed med Hertug Georg af Sachsen, og vi ville derfor her paa dette Sted kaste et Blik over den langvarige og uforsonlige Uenighed imellem dem. Ovenfor er det anført, at Hertugen lærde at kjende Luther ved en Prædiken, han 1517 holdt i Dresden, med hvilken han just ikke var fornøiet. I Aaret 1519 bevilgede Hertugen ikke alene Disputationen i Leipzig, men var og selv tilstede, og Luther taler i denne Henseende om ham med megen Berømmelse, og roser ham for hans Sandhedskjerlighed, fyrstelige Mildhed og Rundhed. Men ivrige Katholiker vare hans Raadgivere, og de stemde ham ikke til Luthers Fordeel. De fornemste af disse vare Cantsleren Pflug, Overraad Carlwitz, Secretairen Emser, og Bispoppen i Merseburg og Meissen. Begyndelsen til Stridighederne kom af en Prædiken om Sacramentet og Broderskaber, Luther 1519 udgav. I den yttrer han den Mening, at Kirken ved et almindeligt Concilium burde anordne, at Sacramentet blev Alle meddelt under begge Skikkelser. Hertugen lod sig indbilde, at denne Mening var et hussitisk Kjetteri, og skrev desangaaende til Churfyrsten. Denne svarer, at Luther var be-

at møde for en pavelig Commission, og lade undervise i al Billighed. Luther udgiver en rklaring over nogle Artikler i sin Prædiken, beviser, at man ikke burde ansee Hussiterne Kjettere, fordi de lærde Comunio sub utra-:. Men Bisfoppen i Meissen, Johan von hleniz udgav i Aaret 1520 et Decret imod :hers Prædiken, og erklærede hans Mening for ;tersk. Luther udgav baade i det latinske og ske Sprog et meget skarpt Svar mod dette :cret, hvori han erklærer, at han ikke anseer : for at være udstedt af saa lærd og agtvær- : en Mand, som Bisfoppen, men troer, at tre Spottere havde vovet under hans Navn udgive det. Han forundrer sig over at man dte det kjettersk, at han havde ønsket Comu- sub utraqve vedtaget paa et Concilium, da ıve Pius d. 2 selv havde ønsket Coelibatet af- ıffet. Spalatin var ikke fornøiet med Tonen i se Svar, men Luther skriver ham til: I maa e tænke, hvis I har den rette Mening om vangelium, at Sagen kan gaae af uden Op- ınd, Forargelse og Uro — Stridigheden blev dnu heftigere, da Luther i Aaret 1522 udgav Oversættelse af det ny Testamente. Det

maatte være Papisterne en Torn i Diet, ikke alene fordi de indsaae, at Luthers Lære vilde vinde, naar Almuen fik Skriften i Hænder, men fordi Luther og til sin Oversættelse havde tilføiet adskillige Randglosser, i hvilke han havde angrebet Pavedømmet, og ved Johannis Aabenbaring ladet tilføie adskillige Træsnit, i hvilke Johannis Syner bleve anvendte paa Paven. Uagtet Hertugen tilforn havde tilladt, at Luthers Oversættelse af Poenitentsepsalmerne og Forklaringen af den 110 Psalme bleve solgte i Landet, udgav han dog i Nov. en skarp Forordning, at alle Exemplarer af Luthers ny Testamente inden Aarets Udgang skulde indleveres, imod Erstatning for Prisen. I Mark og i Bayern udkom lignende Forordninger. Da lod Luther 1523 udgaae sin Afhandling om verdslig Øvrighed, hvorvidt man er den Lydighed skyldig, og paastaaer derudi, at verdslige Herrer kunne vel give deres Undersaatter Love i det, der angik Legemet og de udvortes Omstændigheder, men at de ingenlunde kunde byde over Samvittighederne. Han siger da reent ud, at man ei skulde adlyde Forordningerne om at udlevere det ny Testamente. I Meissen, Bayern, Mark og paa andre Steder,

:der det; have Tyrannerne ladet udgaae en
w, at man skal levere det ny Testamente hist
i her til Amterne. Her skulle Undersaatterne
rholde sig saaledes: ikke et Blad, ikke et Bog'
av skulle de overlevere, under deres Saligheds
orliis. Thi, hvo der gjør det, overgiver Kri'
as til Herodes, og handler da som Kristmor'
re, som Herodes; men det skulle de lide, at
an løber dem gjennem Husene, og byder at
ge med Magt, være sig Bøger eller Gods.
old skal man ikke modstaae, men taale, dog
ke bifalde, hjelpe til, følge eller adlyde, med et
kridt, eller med en Finger *). — En ny

) I Slutningen af dette Skrift taler Luther et Ord til Fornuftens Priis, der fortjener at mærkes. En ret god Dom maa og kan afsiges ikke efter Bøger, men af et frit Sind, som om ingen Bøger var til. Men en saadan fri Dom giver Kjerlighed og den naturlige Ret, af hvilken al Fornuft er fuld; af Bøgerne komme tvungne og vaklende Domme. Det vil jeg oplyse dig med et Exempel. Man fortæller om Hertug Carl af Burgund, at En af hans Adelsmænd fik sin Fiende til Fange. Da kom den Fangnes Kone for at løse sin Mand, og Adelsmanden lovede at give ham fri, naar hun vilde sove hos ham. Konen var from,

Tvistighed med Hertugen fik Luther strax efter. En berømt Adelsmand fra Rhinen, Harmuth v. Cronenberg, Luthers personlige Ven og en ivrig Tilhænger af Reformationen, blev indviklet i sin Svigerfaders Frantz v. Sikingens Feide med Churfyrsten af Trier, og mistede Stad

vilde gierne fri sin Mand, gaaer hen og spørger ham, hvad hun skulde gjøre? Manden vilde gierne have Frihed og Liv, og gav Konen Tilladelse. Da Adelsmanden havde besovet hende, lod han næste Dag slaae Hovedet af Manden, og leverede Konen ham død. Hun klagede for Hertug Carl, han lod Adelsmanden kalde, og bød ham tage Konen til Ægte. Da Bryllupsdagen var tilende, lod han slaae Hovedet af Adelsmanden, indsatte Konen i hans Gods, bragde hende igjen til Ære, og straffede Forbrydelsen ret fyrstelig. See! en saadan Dom havde ingen Pave, ingen Jurist, ingen Bog maattet give ham; men af fri Fornuft er han sprungen over alle Bøger og Ret, saa fint, at Enhver maa billige det, og hos sig selv finde skreven i Hjertet, at det er ret saaledes. Deslige skriver Augustin in. Serm. Dom in monte: Derfor skulde man holde al skreven Ret under Fornuften, af hvilken den er udsprungen, som af en Retskilde, og ikke binde Kilden til Floden, og føre Fornuften fangen med Bogstaven.

og Slot. Da skrev Luther ham et Trøstens Brev til, og roste ham for den Beroligelse, han fandt i Evangeliet, og den herlige Yttring „at om han var af keiserligt Blod og havde alle Verdens Riger og Skatte, var det en Skygge mod den sande Adel og Rigdom, den ringeste Kristen har, der troer paa Jesum og sætter sin Tillid til Gud" — saadan Glæde og Frimodighed i Kristo, skriver Luther, erkjende de elendige Fiender ikke, og trættes med os, at vi herom ville tale med dem og tilbyde dem denne, og ville for Livets Skyld dræbe os — Disse Ord mende Hertugen at sigte til ham, og skrev til Luther, om han erkjendte dette Brev for sit? Luther svarede heftigt, og forbittrede Hertugen endnu mere. Denne gav snart Luther ny Aarsag til Misfornøielse. Efter hans Foranstaltning udgav Hieronymus Emser først Anmærkninger over Luthers Oversættelse af det ny Testamente, hvori han forklarer Aarsagen, hvorfor det maatte forbydes Almuen, beskylder ham for mangehaande Kjetterier, og især for at have veget af fra Vulgata — Dernæst udgav ommeldte Emser sin Oversættelse af det ny Testamente, der var næsten aldeles efter Luthers. Han havde alene udeladt Fortalen og Glosserne, men, som Luther

beskylder ham for, fulgt ham næsten Ord for Ord. Foran lod Hertug Georg sætte en skarp Fortale imod Luther, hvori han beskylder ham for at have stiftet en kjettersk Sekt, forført mange Folk og selv Fyrster; forfalsket det ny Testamente, forkastet gode Gjerninger, afstedkommet Oprør, som Bondernes og Anabaptisternes. Selv forsvarer han sig imod Beskyldningen for Tyranni, og erklærer, at han, endskjønt han var nødt til at forbyde Luthers Oversættelse, dog ikke vilde hindre Guds Ord, og havde derfor ladet denne Ovrrsættelse besørge. Hvor ivrig Katholik Hertugen end var, gjorde han dog ved dette Foretagende det lutherske Parti en ikke liden Tjeneste, og Luthers Oversættelse, hvor forvansket den end var under Emsers Hænder, bidrog saare meget til den gode Sags Fremme. Endskjønt nu Luther havde billig Aarsag til Fortrydelse over hele Hertugens Adfærd imod ham, saa indsaae han dog tillige, at han og selv ved flere Leiligheder var gaaet for vidt imod denne Fyrste — Efter den danske Konges, Christian den Andens, Anmodning skriver han derfor den 22 Dec. 1525 et særdeles ydmygt Brev til Hertugen, undskylder paa sin Viis det skeete, og udbeder sig, at Hertugen ei vilde forfølge hans

Lære. Dog det gik Luther med dette Brev, som med det til Henrik den 8de. Han forstod sig ikke paa at skrive til de Store. Han vidste ikke af Horazes: principibus placuisse viris non ultima laus est. Han kunde vel gjøre et Skridt, der saae ud som Underkastelse, men den Selvfølelse, og det bestemte Mod, der var ham eget, kunde han ikke fornægte, og den Mand, hvilken saa mange Vældige frygtede, saa mange Lærde beundrede og uden Modsigelse adlød e, kunde vel bøie sig for en Throne, men ei kaste sig i Støvet for den. Yttringer som disse — „Ligesom Gud først handler haardt og skarpt, og dernæst venlig og faderlig, saa har jeg handlet med E. F. N. Med mit haardeste Skrift har jeg meent det bedre, end alle de, der prise og hykle for Eder. E. F. N. vil erfare, at det er en anden Ting at stride mod Münzer, end mod Luther. Jeg holder min Bøn stærkere, end Djevelen selv" kunde just ikke ansees insinuerende. Hertugen svarer ham haardelig, byder ham at vende tilbage i Kirkens Skjød, og — at skille sig ved sin Eva; thi dit Ægteskab, heder det, er ikke stiftet af Gud, men af din Fiende. Luther blev vred, og skrev til Hausmann „Med god Forhaabning skrev jeg til Hertug Georg, men blev

skuffet; jeg har tabt min Ydmyghed, og jeg vil ikke svare ham —. Hans Løgn og Skjeldsord røre mig ikke" Det varede ei længe, inden de atter fik Leilighed til at vise deres Uvillie imod hinanden. Hertugens Vicekantsler Otto von Pack gav nemlig 1527 hemmelig Hertugens Svigersøn, Landgrev Philip af Hessen tilkjende, at der for at undertrykke den lutherske Lære og haandhæve den gamle Tro var i Breslau oprettet et Forbund imellem Hertugen, Kong Ferdinand og adskillige katholske Fyrster. Landgreven troede denne Angivelse og rustede sig ligesom Churfyrsten af Sachsen. Da Hertug Georg spurgde om Aarsagen til disse Rustninger, sendte Landgreven den ham meddelte Copi af Forbundsakten. Han, saavelsom de øvrige, nægtede, at der var tænkt nogensinde paa sligt et Forbund — Pack blev fordret for Retten, men kunde ikke tilstrækkelig bevise sin Angivelse. Dog troede Luther, at Sagen ikke var opdigtet, og skrev i et Brev til Linck, at han antog Hertug Georgs kolde Undskyldning for en Tilstaaelse. Af dette Brev fik Hertugen ved Lincks Uforsigtighed en Afskrift, sendte en Copi deraf til Luther, og spurgde ham, om han vedkjendte sig Brevet. Luther gav intet fyldestgjørende Svar. Hertugen sendte en

Sekretair til Nürnberg, til Linck, der fik Originalen at see, hvilken Linck strax efter brændte. Nu besværede Hertugen sig for Churfyrsten over Luthers Brev, og denne skrev et Undskyldnings Brev i almindelige Termini, der blev sendt Hertugen, og var ikke tilfredsstillende. Nu udgav Hertugen et offentligt Forsvarsskrift mod Luther, og denne udgav et Skrift: om hemmelige og stiaalne Breve, samt en Psalme (Davids 7de) imod Hertug Georg af Sachsen, hvori han med megen Heftighed angriber sin Modstander. Hertugen besværede sig atter hos Churfyrsten over Luther, og denne fik Befaling til herefter først at sende til Hoffet, hvad han mod Hertugen eller Churfyrsten vilde lade trykke, hans øvrige Skrifter skulde censureres af Academiet. Hertugen, ivrig Katholik, og ved denne hele Handel med Luther endnu mere ophidset, beslutter i Aaret 1533 med Magt at undertrykke de Lutheraner, der vare i hans Stater. For at lære at kjende disse, som især vare kjendelige derved, at de ikke vilde annamme Sacramentet under een Skikkelse, fik de romerske Skriftefædre en Mynt, de skulde levere alle dem, som communicerede. Lutheranerne i Leipzig raadførde sig nu med Luther. Han skrev dem til at de aldeles ikke skulde

annamme Sacramentet under een Skikkelse, og brugde i sit Brev mange haarde Udtryk mod Hertugen, og kaldte ham blandt andet en Djevels Apostel. De leipzigske Lutheraner bleve ved Luthers Brev bestyrkede i at følge deres Overbeviisning, og lide Alt for den. De gik altsaa ikke til Alters. Strax efter Paaske blev det uddelte Skriftetegn affordret, og man saae da, at 80 Borgere med Koner og Børn, i alt 800 Personer, havde afholdt sig fra Sacramentet. Herover blev Hertugen hoilig forbitret, og da han fik Underretning om Luthers Brev, lod han Borgemesteren i Leipzig skriftlig spørge ham, om han bekjendte sig til det, som Forfatter. Luther svarede, at han ikke kunde indlade sig paa Besvarelsen af Spørgsmaalet, førend Borgemesteren tilmeldte ham, hvo der havde befalet ham at spørge saaledes. Dette Svar tog Hertugen saare ilde op, og anklagede Luther for Churfyrsten som en Mand, der vilde ægge hans Undersaatter til Oprør. Churfyrsten lod Luther sit Mishag tilkjendegive, og befalede ham at besvare Hertugens Klage. Imidlertid lod Hertugen ommeldte leipzigske Borgere med Familier jage i Landflygtighed, og opsætte en Eedsformular for alle dem, som vilde forlade Luthers Lære, og igjen gaae over til den katholske Kirke. Luther fældte

den strængeste Dom over denne Fremgangsmaade, paastod, at Hertugen var ei alene aandelig, men legemlig besat af Djevelen, at hans Fordærvelse var nær, at man maatte ønske, at Gud vilde skille Verden ved denne Landeplage, at han var værre end Pharao og Paven, da han vilde udforske Samvittighederne og herske over dem. Paven lod sig nøie med Ban. Paa Hertugens Klage udgav Luther et vidtløftigt Skrift under Titel: Forsvar mod Beskyldningen for Oprør mod Hertug Georg, samt et Trøstebrev til de Kristne, der af ham uskyldigen ere forjagede fra Leipzig. Luther paastaaer herudi, at han aldeles ikke har opfordret hans Undersaatter til Oprør, men til at opofre Liv og Gods for Religionen. Han tilstaaer vel, at have kaldt ham en Djevels Apostel, men mener ikke derved, at have angreben ham paa sin Ære; thi siger han, det er Et, hvad man er for Verden, et Andet, hvad man er for Gud. For Verden er han en lovlig og ærlig Fyrste, for Gud og i geistlige Sager tilstaaer han ham ingen Ære, det skulde da være den, Pilatus, Herodes og Judas havde. Han havde kaldt ham en Djevelsapostel, for at fromme Folk kunde vide, at hans Befaling var ikke fyrstelig, men djevelsk, og at de modstod Djevelen. Havde

han sagt: man skulde slaae Djevelen med Korset i Ansigtet, saa havde han ikke meent Hertug Georg, eller talt om korporlige Slag. Vilde man regne alt saa nøie, kunde man og af Hertugens Eedsformular slutte, at han havde en Krig imod Protestanterne isinde. Forresten viiste hans Skrifter og Handlinger, at han idelig indskjerpede Lydighed mod Øvrigheden — Churfyrsten var tilfreds med dette Forsvar, men Hertugen kunde naturligviis ikke finde sig i Distinctionerne. Han lod derfor ved Joh. Cochlæus forfatte et Skrift, under Titel: Hertug Georgs af Sachsens ærlige og grundige Undskyldning mod M. Luthers oprørske og løgnagtige Brev og Forsvar. Da dette Skrift var under Pressen, sendte en af Luthers Venner, som just var i Dresden, ham Arkene efterhaanden, som de kom fra Pressen, og Luthers Svar kom da ud paa samme Tid, under Titel: Et lidet Svar paa Hertug Georgs næste Bog — Cochlæus skrev atter herimod, ligesom og mod Luthers Trøstebrev — Imidlertid vexlede Hertugen og Churfyrsten heftige Breve med hverandre. Churfyrsten skrev at han vilde bede for Hertugen, at han af en Saulus maatte blive en Paulus, og Hertugen svarede, han brød sig intet om hans Bøn, siden han var falden fra den kri-

stelige Kirke. Omsider bleve Fyrsterne kjede af Striden, og besluttede at overlade den til Theologerne, og Luther havde ingen Skade af Hertugens Vrede og Unaade.

Pave Clemens den syvende døde i Aaret 1534, og Paul den tredie, af Huset Farnese, blev hans Efterfølger. Denne yttrede strax i Begyndelsen af sin Regjering Lyst til at forbedre Sæderne og afskaffe adskillige Misbrug, og lod til, som han alvorlig havde isinde at sammenkalde et Concilium. Han sendte en Nuncius Petrus Paulus Vergerius til Tydskland for at underhandle med Protestanterne, og denne havde en Samtale med Luther i Wittenberg. Luther sagde ham reent ud „at det ikke var deres Alvor at holde et Concilium, og om de holdt det, da handlede de kun om unødvendige og unyttige Ting, og bekymrede sig ikke om de vigtigste, men havde de virkelig Lyst til et Concilium, skal jeg, sagde han, om Gud vil, komme, om jeg end vidste, at I vilde brænde mig" Da Legaten allerede sad til Hest, sagde han til Luther: See til, at Du er bered til at møde paa Conciliet! Jeg skal komme, Herre! svarede han, med denne min Hals.

Paven indbød i Aaret 1536 til et Concilium i Mantua, og Protestanterne beredte sig paa at

have en ny Erklæring over deres Læresætninger færdig. Augsburgerconfessionen syntes hverken fuldstændig eller eftertrykkelig nok til denne Hensigt. Luther skulde da forfatte det fornødne Document, og han forfattede det 1536, og det fik Navn af de schmalkaldiske Artikle, og er udgivet Aar 1538. De Punkter, hvilke Melanchthon i Confessionen havde deels skaansom behandlet, deels ganske forbigaaet, som om Messen, Skjersild, Pilegrimsreiser, Broderskaber, Reliqvier og Indulgentzer, bleve meest dragne frem for Lyset, og Læren om Paven og hans Suppremat især udførligt drøftet. Han forkaster ikke alene den foregivne guddommelige Ret, paa hvilken det romerske Suppremat skulde grunde sig, men erklærer, at han ansaae det, endog for at holde Orden og Enighed i Kirken unfornødent, at der var Pave. Det heder her „Kirken kan aldrig vorde bedre regjeret og holdt vedlige, end ved at vi alle skulle være under et Hoved, Kristus, og Biskopperne alle lige efter deres Embede, skjønt ulige i Gaver, flittig holde sammen i endrægtig Lære, Tro, Sacramenter, Bøn og Kjerligheds Gjerninger, som St. Hieronymus skriver, at Præsterne i Alexandrien samtlig og fælleds regjerede Kirken, som Apostlerne og gjorde, og siden alle Biskopper i hele Kristen-

heden, indtil Paven opløftede sit Hoved over alle. Dette Stykke viser tilstrækkelig, at han er den rette Antichrist, der har sat sig og ophøiet sig over og mod Kristus, fordi han ikke vil lade de Kristne vorde salige uden hans Magt, som dog er intet, og ei af Gud anordnet eller befalet. Dette heder egentlig at sætte sig over og mod Gud, som St. Paulus skriver 2 Thess. 2. 4. Saadant gjør dog Tyrken og Tartaren ikke, hvor store Fiender de end ere af de Kristne, men de lade tro paa Kristum, hvo der vil, og tage kun Skat, og fordre kun Lydighed i det Timelige. J Conciliet ville vi ikke staae for Keiseren eller verdslig Øvrighed, (som i Augsburg) hvilken udgav en naadig Udskrivning, og lod Sagen i Godhed forhøre, men for Paven og Dievelen selv ville vi staae, for dem, som ikke have isinde at høre, men ligefrem at fordømme, myrde, og tvinge til Afguderi. Derfor maa vi ikke her kysse hans Fødder, eller sige: J er min naadige Herre, men, som i Zacharias, Engelen sagde til Dievelen: Herren straffe Dig, Satan! Zach. 3. 2." Artiklerne bleve underskrevne af de i Schmalkalden forsamlede protestantiske Theologer. Kun Melanchthon alene tilføiede sin Un-

derskrift den Erklæring, at han holdt for, man kunde indrømme Paven hans Superioritet over Biskopperne, naar han kun vilde tillade Evangeliet. Luther maatte formedelst Sygdom forlade Schmalkalden, og hans Ønske ved Afreisen var: Deus impleat vos odio Papæ! Det Ønske var overflødigt, da Gemytterne allerede vare noksom ophidsede, og den fromme, fredelskende Melanchthon, der havde vovet fordum at yttre en gunstig Mening om Pavens Suppremat, maatte undgielde ved at forfatte et Anhang til de schmalkaldiske Artikler om Pavens Magt og Herredømme, hvor han ved sin Lærdom og Grundighed bestjemmede Zeloterne. Efter at have sagt, hvad der kunde siges om Sagen, vovede han, der med al sin Sindighed ikke var bange, naar det gjaldt, dog at tilføie sin Underskrift hin ovenanførte Erklæring —

At Luther var overbeviist om, at et Forlig med Paven var aldeles umuligt og at han ikke ventede sig noget af et Concilium, gav han tydelig tilkjende i adskillige Stridsskrifter, han i dette Tidsrum lod udgaae. Saaledes oversatte han og ledsagede med Fortale og Randglosser i Aaret 1537 en Betænkning, en Congregation

af Cardinaler efter Pavens Befaling havde indgivet om Forbedring i Kirken. Saaledes udgav han, med Randglosser og en lang Epilog, Fabelen om Constantini den Stores Donation, til det udsatte Concilium i Mantua. Ligeledes Legenden (Løgenden) om den hellige Crysostomus, tilegnet Fædrene paa det samme Concil. Endvidere nogle af Joh. Husses Breve, skrevne fra Fængselet i Costniz til Bøhmerne, 1416, med en Formaning til de Geistlige, der skulle møde paa Conciliet, at vogte sig for at efterligne det Costniskes Exempel. Tillige et Skrift: hvorfor et kristeligt Concilium burde være frit; i dette anfører han Formularerne til den Eed, en Doctor i den canoniske Ret, en pavelig Notarius publicus, og en Biskop maatte aflægge, commenterer skarpt herover, og siger, at Enhver kunde begribe, hvad man kunde vente af et Concilium, i hvilket slige Doctores skulde disputere, slige Notarii udfærdige offentlige Akter, og slige Biskopper og Cardinaler affatte Decreter. Og endelig udgiver han Aar 1539 et vidtløftigt Skrift om Concilier og Kirker, i hvilket han gjennemgaaer de ældre Conciliers Historie, og viser, hvad et Concilium er, og hvilke

der ere de rette Kjendetegn paa en sand kristelig Kirke.

I Aaret 1535 syntes det, som det protestantiske Samfund vilde faae en særdeles Styrke, da Frankriges og Englands Konger lode, som de med det vilde træde i Forbindelse: Frans den Første, som vilde føre Krig paa ny med Carl den Femte, fandt det saare gavnligt, i det mindste at indbilde Keiseren, at han vilde forene sig med Protestanterne. Han udbad sig af Churfyrsten, at Melanchthon maatte reise til Frankrige, og da denne Reise ei blev bevilget, udbad han sig af ham en Forklaring over Forskjellen imellem den gamle og ny Lære. Han modtog og Gesandter fra de protestantiske Fyrster; men man mærkede snart, at han ikke meende det oprigtigt, og at han vedblev at forfølge sine evangelisksindede Undersaatter som tilforn. Det eneste, Luther havde med denne Sag at gjøre, synes at bestaae i et Brev til Churfyrsten om Tilladelse til at lade Melanchthon reise.

Englands Konge, Henrik den ottende, havde i 1534 unddraget sig fra Pavens Overherredømme, ikke af Overbevisning om Pavedommets Vildfarelser, men fordi Paven ikke vilde bevilge hans Ægteskabsskilsmisse fra sin Gemahl-

inde, Catharina af Arragonien, der var Keiser Carl den Femtes Moster. Uagtet den Uvillie, han havde til Protestanterne, formedelst sin Stridighed med Luther, besluttede han dog at nærme sig dem, da det var ham fordelagtigt at have dem paa sit Parti, i Tilfælde af et Fredsbrud med Keiseren. Han sendte derfor et Gesandtskab til Tydskland, i hvilket Edv. Fox, Biskop af Hereford, var den ypperste. De opholdt sig i Winteren af Aaret 1536 i Wittenberg, og havde adskillige Conferencer med de sachsiske Theologer om Messen, Coelibatet, og andre Pavedommets Vildfarelser og Misbrug, og syntes at blive alt mere enige. Dog kunde de mærke, at Luther ligesaalidet vilde smigre Kongen, da han var falden fra Paven, som da han holdt med ham; thi i et Skrift til Dr. Barnet, som allerede forrige Aar var kommen som engelsk Gesandt til Sachsen, erklærer Luther sig bestemt imod Kongens Ægteskabsskilsmisse. I dette Skrift heder det iblandt andet: Kongen er under Fare af sin Salighed og den evige Fordømmelse forbunden til at beholde den Dronning, han har ægtet. Og dette bevises saaledes: For det første seer man ikke, at det i den naturlige eller guddommelige Lov, men kun i en bogstavelig, er

forbuden at ægte sin Broders Hustru. Thi Lovgiveren Moses er død for os, og betyder intet. Men Ægteskab er en guddommelig og naturlig Lov. Naar nu den guddommelige og bogstavelige Lov ere imod hinanden, saa maa den bogstavelige vige den guddommelige. Derfor har Kristus ogsaa ophævet Loven om Ægteskabsskilsmisse, at Ægteskabets guddommelige Lov maatte blive. Lad det altsaa være, at Kongen af England har syndet, da han tog sin afdøde Broders Hustru, saa har han vel handlet imod en menneskelig og borgerlig Lov. Men dersom Keiseren og Paven, hvor han har verdslig Magt, have fritaget ham fra deres Love, saa har han ei syndet videre — Thi Gud, som holder den af Keiseren givne verdslige Lov for god, antager og slig en Lovs Eftergivelse af Keiseren, da han har givet ham Magt til at give og hæve Love, og ligesom betroet ham Binde og Løse Nøglen over det Land, der er ham underdanigt. Men vil Kongen forstøde Dronningen, da vil han saare meget forsynde sig imod det guddommelige Bud, som siger: Hvad Gud har tilsammenføiet, skal intet Menneske adskille. — Lad det da end skee, at Skilsmissen gaaer for sig, saa bliver dog Dronningen og vil bestandig blive den rette

Dronning af England, og hende skeer Uret for Gud og Menneskene. Dog bleve Underhandlingerne desuagtet ikke afbrudte, og i Aaret 1536 blev til England sendt et Gesandtskab, der bestod af den sachsiske Vicekantsler Burkhardt, D. Georg Boyneburg, og den gothaiske Superintendent, Fr. Myconius. De forelagde Kongen en Fremstillelse af deres Lære, men han, istedet for at antage den, udfærdiger et Svar, der saae ud som en Gjendrivelse. Luther mærkede nok, at at her var intet med denne Konge at udrette, og i en Betænkning af 23 Octbr. 1539, han tilligemed Jonas, Melanchthon og Bugenhagen har underskrevet, hedder det: Saa høre vi, at Kongen er en Sophist og Glossator, som med Glosser vil farve alting, og med et Skin erholde det. Sir. 37 staaer skrevet, hvo som bruger Sophisteri, ham giver Gud ikke Naade, og han erlanger ikke Viisdom. Thi der er ingen Ende paa den Grublen og Fordreielse, derfor kan man intet bestandigt handle med slige Folk, og hvor skadeligt saadant er hos store Herrer, lærer Erfaring. Og i en særdeles Skrivelse af samme Dato: Kongen af England er en Frister, og mener det ikke alvorligt, hans Egne sige om ham, at han er ustadig, og agter ikke Religio-

nen og Evangeliet. Derfor er jeg glad ved, at han offentlig er falden fra, og har givet sit hykkelske Skin tilkjende, det vilde dog ikke gaaet os vel med ham, da vi havde maattet betynge os med hans Synder, og dog havt en falsk Ven i ham. Desuden skulde det hede, som Englænderne her lade sig mærke med, at vi maatte lade Kongen være og kaldes Caput og Defensor Evangelii, ligesom han selv roser sig af at være Caput for de engelske Kirker. Kun bort med det Hoved og den Defensor. Guld og Penge gjør ham saa kjek, at han tænker, man maa tilbede ham, og Gud kan ikke undvære ham. Lad ham bære sine ubodfærdige Synder selv, vi have nok af vore egne" Luther havde ret, og Kongen, der snart blev anderledes stemt mod Keiseren, og ikke behøvede Protestanternes Hjelp, unddrog sig snart fra al Forbindelse med dem.

Endskjønt man, som vi ovenfor have seet, paa Rigsdagen i Augsburg havde vægret sig ved, at antage Stæderne, Strasburg, Kostniz, Memmingen og Lindau i det protestantiske Forbund, saa finder man dog, at deres Deputerede allerede samme Aar mødte paa Conventet i Schmalkalden, og følgende Aar underskreve Forbundsakten. Man frygtede vel for at træde i nøiere

Forbund med dem, formedelst deres Afvigelse i Læren om Nadveren, men de forsikkrede, at denne Lære blev foredraget hos dem paa samme Maade, som i Sachsen. Da disse Steder, i Tilfælde af et Angreb fra det katholske Parti, vare udsatte for det første Angreb, og uden fremmed Hjelp følde sig alt for svage til Modstand, maatte de anvende Alt for at træde i Forbund med Protestanterne, og disse, der høilig trængde til at faae deres Parti forøget, maatte lade al Sekthad fare, og vente, at de i de stridige Meninger ogsaa i Fremtiden vilde nærme sig til hinanden. Luther selv, hvor ivrig han end forfægtede sin Mening om Nadveren, erklærede dog for Bucer, at han vilde gjerne opofre sit Liv for at denne Uenighed kunde dæmpes. Da disse Stæder nu vare antagne i Forbundet, gjorde adskillige evangeliske Stænder, især Landgreven, sig al Umage for, ogsaa at faae Schweizerne antagne, og Strasburgerne, og fornemmelig Bucer, skulde være Mediateurer. Men Schweizerne ærede deres i Aaret 1531 henfarne Læreres Zwingli og Oecolampadii Minde, og disses særegne Lære om Nadveren, og vilde ikke frafalde den. Mediateurerne arbeidede da forgjeves, og der blev endog opvakt ny Mistanke

og Uvillie imod dem. De maatte derfor paa Conventet i Schweinfurt 1532 høitidelig forpligte sig til Augsburgconfessionen, dog uden at erklære deres egen for vildfarende. Adskillige øvrige Theologer vare vel ikke tilfredse hermed — men Luther erklærede Bucer „at han saae vel, de vare gangne for vidt, til at de strax kunde vende om, men de maatte betænke, at han ikke kunde føre alle sine Folk, som han vilde, eller bevæge Enhver til at tro deres hidtil gjorte Ytringer" At Luther vedblev at have den bestemteste Afskye for Zwinglianerne, viiste han i et meget heftigt Brev, han samme Aar skrev til den preussiske Hertug Albert, i hvilket han sætter dem i Klasse med Münzers Tilhængere, erklærer, at deres Nederlag i Krigen med Schweizerne var en Guds Straf over dem, og advarer Hertugen for at taale slige „Rottengeister" Endnu heftigere udlader Luther sig følgende Aar i et Brev til Præsterne i Frankfurt, hvor han advarer dem for Lærere, der om Sacramentet havde Zwingli's Mening, men talede om det, som om de ikke havde den. Han vilde herved lade Bucer forstaae, at han ikke lod sig skuffe af hans tvetydige Erklæring, og han vilde af-

række adskillige Theologer af hans eget Parti, der
ntes at helde til hin Mening. *) En lignende
dvarsel, skjønt ganske kort, sendte han til Raa-
t i Augsburg. Bucer og hans Tilhængere for-
ide det givne Vink, og gjorde sig al Umage for

*) At Luther ikke var nogen Ven af Kulsvier-troen, viser han i dette Brev ved følgende mærkelige Yttring „En Doctor mødte en Kulsvier paa Broen i Prag. Af Medynk, som over en stakkels læg Mand, spørger han: Kiære! hvad troer Du? Kulsvieren svarede: hvad Kirken troer. Hvad troer da Kirken? spurgde Doctoren. Det jeg troer, svarede Kulsvieren. Da Doctoren skulde døe, blev han saa haardt anfægtet af Djevelen i Troen, at han ingen Ro kunde have, førend han sagde: Jeg troer, hvad Kulsvieren troer. Saaledes som man og siger om den store Thomas Aqvinas, dt han ved sit Endeligt ingen Ro kunde have for Djevelen, før han sagde: Jeg troer, hvad der staaer i denne Bog, og havde Bibelen i Armen. Men Gud forlene os ikke meget af saadan Tro. Thi have disse ikke troet andet, saa have de begge, baade Doctoren og Kulsvieren, troet sig ind i Helvedes Afgrund. Der tro de sig og hen, de Geister, som sige: Tro det Legeme, Kristus mener, det er nok. O ja! det er fint og vel troet, saadan Tro skader Djevelen ikke.

at undgaae al Mistanke. Men Bucer var ikke tilfreds med selv at regnes til Luthers Venner, og at hans Stad og de andre oberlandske vare antagne i det schmalkaldiske Forbund, men han vilde og arbeide paa at hæve Uenigheden med Zwinglianerne, og faae disse aldeles forligte med de lutherske. I hele tre Aar arbeidede han for dette Øiemed med en utrolig Virksomhed og Taalmod, og hans Bestræbelser vare ikke forgjeves, om end hans Forventninger ikke ganske bleve opfyldte. Han reiste først til Schweitz i Aaret 1533, og fandt Gemytterne meget opbragte imod Luther, formedelst dennes heftige Udladelser i Brevene til Hertug Albert, til dem i Frankfurt og Augsburg, og ham selv mistænkte de for en Hykler og Sandhedsfornægter. Alt, hvad han udrettede, var at Zürich eene tilbageholdt en heftig Apologi imod Luthers nyeste Stridsskrifter, hvilken de allerede havde færdig til Trykken. Næste Aar fik han Baselerne til at udgive en Troes Bekjendelse, i hvilken de brugde Luthers Udtryk i Læren om Nadveren. Selv udgav han et Skrift til Raadet og Kirken i Münster, og en Apologi mod Robert, Biskop til Avranches i Frankrige, i hvilke han forsvarer Luthers Mening og Udtryk. I samme Aar blev der efter Bucers Foranstaltning holdt et

vent af de oberlandske Præster i Costnitz, og en skikkede Schweizerne en ny Confession, der nede sig meget til Luthers Mening, og hvilken nskede ham forelagt. Ved Landgrevens Med-ning kom det i Aaret 1535 saa vidt, at Me-hthon blev sendt til Cassel for at handle med er, og afhandle de præliminaire Artikler til iget. Dog var der ikke megen Udsigt til at det de lykkes; thi Luther havde i nogle Skrifter i nylig gjort heftige Udfald mod Schweizerne, sær, i et Brev til en unævnt Ven om Vinkel-en, fremsat sin Mening i Modsætning med de- i de haardeste Udtryk — Forbittret over det jte, der var bleven udspredt, at han havde an-t Schweizernes Mening, ansaae han det for-ent at gjøre slige bestemte Erklæringer. Men allerivrigste iblandt Lutheranerne, Nic. Ams-, var endnu ikke fornøiet hermed, men udgav le Propositioner, hvorudi han vilde bevise, at i umulig med god Samvittighed kunde indlade ned dem i Strasburg og Schweiz, inden de of-lig tilstode, at den Mening, de hidtil havde varet, var vildfarende og ugudelig. Bucer ud-en Besvarelse i en meget skaanende Tone. Lu-gav Melanchthon en Instrux med til det cassel-Mode, i hvilken han yttrede, at han gjerne vil-

de afkjøbe denne Uenighed med sit Blod, men ingenlunde indrømme, at begge Partier hidtil ikke havde forstaaet hinanden, heller ikke tillade, at man alene udfandt en Middelmening, hvilken begge Partier kunde antage, uden at opgive deres, men at dette var hans Mening: at i og med Brødet blev virkelig Kristi Legeme nydt, saaledes, at Kristi Legeme virker og lider Alt, hvad Brødet virker og lider, og at det vorder uddelt, spiist og knust mellem Tænderne propter unionem sacramentalem. Melanchthon og Bucer bleve let enige om Grunden, paa hvilken Concordien skulde bygges. Den sidste tilbød sig, at han og hans Venner i Læren om Sacramentet vilde lære overensstemmende med den augsburgske Confession og dens Apologi, og beholde dens Udtryk. Luther antog Concordien paa de foreslagne Betingelser, men vilde dog at man ikke skulde ile med den endelige Afgjørelse, men give lidt Tid, da han først vilde erfare, hvorledes de Mænd, der forhen saa lydelig havde protesteret imod Foreningen, nu vare sindede. Luther skrev imidlertid de broderligste Breve til dem i Augsburg *) og Strasburg, og indbød dem om-

*) I Brevet til disse heder det „der er Intet i hele den Tid, Evangeliet atter er opgangen, der er

fter til en personlig Sammenkomst, hvor Alt ved faa Personer uden Vidtløftighed skulde afgjøres. Bucer drog nu i Aaret 1536 til Basel, hvor Schweizerne holdt en Forsamling angaaende den Confession, der skulde fremlægges paa det Concilium, man ventede. Han formaaede dem til at affatte den saaledes, at den ikke skulde lægge Concordiet Hindringer i Veien, men nærme sig den Erklæring, han havde givet Melanchthon i Cassel. Bucer mødte nu i Mai tilligemed andre oberlandske Theologer i Wittenberg for at conferere med Luther om Foreningen. I denne Conference fordrede Luther udtrykkelig, at de formelig skulde gjenkalde deres hidtil fremsatte Lære, og bekjende, at de havde faret vild, dernæst foreskrev han dem en Læreformel, ved hvilken det var aldeles umuligt, at beholde deres hidtil havte Forestillinger, især maatte de indrømme en Punkt, om hvilken de for-

vederfaret mig glædeligere, end at jeg, efter den beklagelige Tvedragt, endelig kan haabe, ja see en Konkordie — Naar denne fuldkommen er befæstet vil jeg med Glædes-Taarer synge: Herre! nu lader Du din Tjener fare i Fred! thi jeg vil da efterlade Kirken Fred, det er, Guds Ære, Djevelens Straf, og Hævn over alle Modstandere og Fiender.

hen havde været uenige, nemlig at Kristi sande Legeme i Sakramentet blev ligesaavel annammet af de vantroende, som af de troende — Bucer havde ikke ventet, at Sagen saaledes skulde blive behandlet, men enten maatte han nu ganske bryde eller give efter, og han valgde det sidste. Konkordiformelen blev underskrevet, og Strasburgerne vare nu aldeles gangne over til den protestantiske Lære. Efter at dette vigtige Skridt var gjort, søgde Luther paa alle Maader at vinde Bucer, saavelsom Schweizerne. Han raadte, at de skulde bruge al mulig Forsigtighed og Sagtmodighed for efterhaanden at vinde deres Tilhængere for den ny Lære, og derfor først fremsætte den med Tilbageholdenhed og Beskedenhed. Han talede om den Schweizernes Confession, Bucer havde medbragt, i meget milde Udtryk, viiste sig tilbøielig til at forklare den i den Mening, hvorudi den meest kunde nærme sig til hans Lære, ønskede alene nogle Udtryk bort, der let kunde vorde anstødelige for de Svage, og viiste al Skaansomhed og Moderation. Bucer reiste tilbage, forelagde Præsterne i Strasburg den nye Formel, med en saare tvungen Forklaring, af hvilken de skulde see, at det, der stod i deres confessio tetrapolitana, ved Formelen blot blev nøiere bestemt, men ikke gjendreven eller

fuldkastet. Endskjønt man vel indsaae det Tvungne i Bucers Forklaring, saa var man dog saa almindelig tilbøielig til Forening med Luther og hans Parti, at man uden Betænkning antog Concordieformelen. Men hos Schweizerne kunde den ikke saa let finde Indgang. Baslerne sendte Deputerede til Strasburg, og Bucer søgde i hele otte Dage at forsvare sin Forklaring over Concordieformelen, men overbeviiste dem ikke. En Synode blev holdt den 19 Oct. i Bern, hvor Formelen blev forkastet, og en anden holdtes den 12 Nov. i Basel, hvor det blev bestemt, at man vilde henvende sig til Luther selv, sende ham Bucers Forklaring over Concordieformelen, bede ham om Forsikring, at han antog den og for sin, og i saa Fald love at de vilde antage den — Bucer reiste nu i dette Ærinde til Luther, og den 1ste Decb. 1537 sendte Luther et Brev til Schweizerne, hvorudi det heder „jeg er inderlig glad over, at jeg erfarer, at al Skarphed og Mistanke, der har været imellem os og Eders Præster, nu er sat tilside, og at det er Eders fulde Alvor, at antage Concordien og fremme den. Al Enigheds og Kjerligheds Gud og Fader vilde selv fuldbringe dette gode, be-

gyndte Værk, som skrevet staaer, Ordsp. 16. 7. Naar en Mands Vei behager Herren, saa omvender han og hans Fiende til Fred. Nu er det sandt, og kan ikke være andet, end at saadan Kort Tvedragt ikke saa let og snart uden Rivter og Ar kan vorde lægt til. Thi baade hos os og Eder ville der være Nogle, slig Concordia ikke er behagelig, men mistænkt. Men dersom vi paa begge Sider, som mene det alvorlig, ville flittig holde ved, vil den kjære Gud og Fader give sin Naade, at det hos de Andre og med Tiden bløder sig til døde, og at det oprørte Vand igjen sætter sig. Derfor er det min kjerlige Begjering, at I med al Alvor ville mage det saa, at hos Eder og Eders de Skrigere, som skraale mod os og Concordien, holde inde med deres Skrig, og lære Folket enfoldigen. Derfor lad Concordiens Sager være dem anbefalede, som dertil ere kaldte og dygtige, at de ikke hindre den. Ligesom vi og her, baade i Skrifter og Prædikener, vilde holde os stille, og bare os for at skrige imod Eder, at vi ikke skulde være Aarsag til at hindre Concordien; hvilket vi af Hjertet gjerne ville see, og lovet være Gud, der har været Fægten og Skrigen nok, om det havde udrettet noget. Den Arti-

kel om Kristi Legems og Blods Sacramente have vi ikke lært og lære endnu ikke at: Kristus fra Himlen eller fra Guds høire Haand farer op eller ned, hverken synlig eller usynlig, men blive fast staaende ved den Troens Artikel: Opfaren til Himmels, siddende hos Guds høire Haand, derfra han skal komme o. s. v. og lader det være guddommelig Almagt overladt, hvorledes hans Legeme og Blod vorder os givet, der hvor man kommer sammen efter hans Befaling og holder hans Indstiftelse. Vi tænke ikke paa nogen Opfart eller Nedfart, som skulde skee, men blive slet og enfoldigen ved hans Ord: det er mit Legeme, det er mit Blod — Dog, om vi end ikke herudi ganske forstaae hinanden, saa er det dog nu det Bedste, at vi nu ere venskabelige imod hinanden, og stedse tiltro os det Bedste af hverandre, indtil den ulmende Ild og det oprørte Vand sætter sig" Schweizerne antoge da i Aaret 1538 den allerede med de oberlandske Stæder sluttede Concordie, Gemytterne bleve rolige, og om man end ikke var ganske enig i Mening og Udtryk, var man dog enig i at skaane hinanden, at lade de forargelige heftige Tvistigheder fare, og gjøre fælleds Sag mod den fælleds

Fiende. Til et saadant Udfald af denne vanskelige Sag havde vor Luther vel bidraget det allermeeste, og hans Sindighed og Godmodighed ved denne Anledning fortiener vor høieste Beundring.

I Aaret 1538 frygtede den romerske Konge, Ferdinand, for et Angreb af Tyrkerne. Han henvendte sig om Hjelp til de protestantiske Fyrster. Luther, hvis Betænkning man forlangde, gav det Raad „at man ikke skulde see paa Ferdinands Person, eller tænke paa, at han forfulgde de Evangeliske, men see paa den arme Hob, der med ham stod i Fare" Protestanterne forlangede nu en varig Religionsfred, uden hvilken de ikke vilde love deres Bistand til Tyrkekrigen. Et Convent holdtes i denne Anledning i Frankfurt i Foraaret 1539, og der blev sluttet en Fred paa 15 Maaneder, og i dette Tidsrum skulde holdes en Samtale imellem begge Partiernes Theologer, for at forsøge endnu mere at nærme sig til hinanden. Theologerne vare nu ikke som tilforn af den Mening, at man ikke i paakommende Tilfælde skulde sætte sig til Modværge. Men Luther havde selv erklæret, at han ei kunde misbillige, om man ei alene vilde forsvare sig mod det saa kaldte hellige Forbund, der

i Nürnberg var sluttet imod dem, men endog forekomme deres Angreb, da de aabenbarlig havde forbunden sig til at udrydde Evangeliet, kun raadte han, at man deels skulde skaffe sig mere Vished om Modpartiets Tilrustninger, og deels beregne sine egne Stridskræfter, da det var at friste Gud, hvis man med ulige Magt vilde vovet et overilende Angreb." I den Betænkning, de i Schmalkalden forsamlede Theologer udgav den 1ste Marts 1540, erklærede Luther og de Andre, at de i Lærdommen, der indeholdtes i Augsburgconfessionen og dens Apologi, ikke vilde tillade nogen Forandring, men at de vel ville tilstæde Biskopperne deres Jurisdiction, naar Lærdommen derhos blev reddet. — Den foreslagne Religionssamtale skulde da gaae for sig i Juli 1540 i Hagenau, men da Katholikerne paastode at man ikke skulde omtale de Artikler, om hvilke man allerede i Augsburg vare blevne enige, og Protestanterne indvendte, at de ikke vidste noget af denne Enighed, blev Religionssamtalen opsat indtil videre. Den gik da atter for sig den 14de Jan. 1541 i Worms, hvor Melanchthon og Eck begyndte at disputere over Læren om Arvesynden, men efter at Disputen havde varet i 4 Dage, kom en Befaling fra Keise-

ren, at den skulde udsættes til Rigsdagen i Regensburg — Rigsdagen blev aabnet den 5te April 1541. Luther, som ikke havde mødt ved de sidste Religionssamtaler, mødte heller ikke ved denne, men gav ved idelige Breve sin Mening tilkjende. Han fraraadte og Churfyrsten af Sachsen at møde „Vi have, skriver han, bedet til Gud, at C. F. N. ikke personlig maatte møde paa Rigsdagen i denne farlige Tid; thi C. F. N. Person er den rette Mand, hvilken Djevelen frem for Andre søger og mener. Kom C. F. N der, og blev saa overhængt, vilde C. F. N. tilsidst ikke finde Ord til Forsvar. Thi de høre ikke op med deres Paatrængenhed, indtil de erholde Noget, som jeg selv i Worms har erfaret. Kommer C. F. N. ikke, ville de udraabe Eder for ulydig og egensindig i hele Riget, men møder C. F. N. og bevilger ikke Alt, eller maaskee ikke kun en Ting, saa er den samme Uvillie, og dertil Skam, og maaskee en ond Samvittighed til evig Tid. Skal det da voves Noget, er den første Vrede bedre end den sidste, med Skam og Skade paa Samvittigheden" Rigsdagen begyndte, og den keiserlige Minister Granvella kom frem med en Optegnelse over de Artikler, man skulde stræbe at blive enige om. Samtalen

begyndte den 27de April. Eck og Melanchthon vare her atter Partiernes Ordførere, og d. 4de Mai var man allerede enige om fire af de vigtigste Artikler, nemlig om den menneskelige Naturs Fuldkommenhed før Syndefaldet, om Villiens Frihed, om Arvesynden og om Retfærdiggjørelsen. Men da de kom til de øvrige Artikler om Kirken, Sacramenterne, Messen og deslige, forsvandt den fredelige Stemning alt mere, og man gjorde allerede den 22de Mai en Ende paa Samtalen, og bleve enige om at forelægge Keiseren de fire Artikler, over hvilken man var kommen overens, og give ham de øvrige uforandrede tilbage med Protestanternes Erindringer — Churfyrsten af Brandenborg og Markgreven Georg sendte fra Regensborg et anseeligt Gesandtskab (tvende Fyrster af Anhalt vare derudi) til Luther, med Anmodning om at bidrage Alt til at megle Fred. Luther svarede „at, dersom det havde været Alvor, havde de ikke ladet de andre ti Artikler blive uafgjorte, da de vel maatte vide og forstaae, at de især, af den om Retfærdiggjørelsen, ere fordømte. Men de have beholdt alle disse ti Artikler, der allerheftigst stride mod de fire forligte, og fordømme dem, hvoraf jeg vel kan forstaae, at det ikke er deres Alvor at lade disse Artikler gjelde i deres rette Forstand"

Nu kom man i Forlegenhed, hvorledes man ved at forkaste de fire Artikler, skulde undgaae at kompromittere Melanchthon og de øvrige Theologer, og tillige undgaae at støde Keiseren, der engang havde antaget dem. Luther raadte Churfyrsten at kalde Melanchthon fra Regensburg og tilbød sig at tage hele Skylden, og underkaste sig Alt, hvad der kunde møde — Men Churfyrstens Gesandter reddede sig ud af Sagen ved i alle de protestantiske Stænders Navn at indgive en Erklæring, i hvilken det hedte, at i de fire Artikler var Læren om Retfærdiggjørelsen altfor kortelig afhandlet, de maatte derfor holde sig til Augsburgconfessionen og dens Apologi, og protestere mod de Vildfarelser, hvilke Luther frygtede for, at nogle Katholiker søgde herved at redde, dog forudsatte de, at Mændene, som havde ført Religionssamtalen, vare af lige Mening med dem, kun troede de, at maatte sikre sig for mulige Mistydninger. Men Protestanternes Mistro og Katholikernes Intriger hindrede ogsaa denne Gang Foreningen, og Resultatet af Rigsdagsforhandlingerne blev da, at Alt skulde være, som det var, indtil et Concilium, eller en Nationalsynode kunde holdes —

I Begyndelsen af Aaret 1541 døde Bispen i Naumburg. Dette Stift laae i Churfyrsten

af Sachsens Land, og Churfyrsterne havde ofte paastaaet, at Bispen ikke kunde ansees, som umiddelbar Rigsstand, men som Landstand og Landsbisp. Reformationen havde allerede der funden Indgang, og Churfyrsten havde beskyttet dens Tilhængere mod Bispen og Capitlet. Da nu Bispen døde, hastede Capitlet med et nyt Valg, og udnævnde ufortøvet den 19de Jan. 1541 Domprovsten i Zeiz, Julius von Pflueg til Bisp. Men Churfyrsten modsatte sig dette Valg, og udnævnde den ivrige Lutheraner, Nic. Amsdorf fra Magdeborg, bestemde ham, foruden fri Underholdning, 600 Gylden af Stiftets Indkomster, det Øvrige skulde anvendes til gudelige Stiftelser, og den verdslige Regiering bestyres af en Interimsadministrator, hvilken Churfyrsten indsatte. Luther ordinerede Amsdorf den 20de Jan. 1542, og udgav et Skrift: Exempel, hvorledes en ret kristelig Bisp skal indvies" i hvilket han tillige forsvarer Valgets Retmessighed.

En farlig Fiende havde de protestantiske Fyrster længe havt i Hertug Henrik af Brunsvig. Han havde ladet sig bruge til at fuldbyrde Kammerrettens Domme mod de protestantiske Stænder, og uagtet disse Domme saavel ved Fredsslutninger,

som ved keiserlige Befalinger vare gjenkaldte, blev han ved at undertrykke især Stederne, Goslar og Brunsvig, der vare Lemmer af det schmalkaldiske Forbund. Adskillige heftige Skrifter bleve vexlede imellem begge Partier i denne Anledning, og i et af disse havde Hertugen tilladt sig den Ubesindighed at bruge det Udtryk om Churfyrsten af Sachsen „hvilken hans kjære andægtige Martinus Luther kalder Hans Wurst" Forbittret herover udgiver Luther i Aaret 1541 et heftigt Skrift „mod Hans Wurst" i hvilket han helt igjennem benævner ham med dette Navn, afbeviser hans Beskyldninger mod Churfyrsten og Protestanterne, og gjennemgaaer de pavelige Vildfarelser. Churfyrsten og Landgreven gjorde et Tog mod Hertugen, forjog ham og bemægtigede sig hans hele Land. Da han siden i Aaret 1545 søgde at trænge ind med en Hær for at erobre sit Land, der dog allerede var overgivet til Keiseren, blev han totaliter slagen og tagen til Fange. Da skrev Luther om ham til Churfyrsten og Landgreven „at han ikke kunde raade til at lade ham komme løs, da han havde tabt al Tillid. Han maatte først vise retskaffen Omvendelse og Forbedring."

Stridigheden om Sacramentet med Schweizerne, hvilken man havde troet bilagt, blev i Aaret

1543 og følgende atter fornyet. Da udkom i Zürich en ny Udgave af Zwingli's Værker med en Apologi af Rudolph Gualther. Da udkom en ny Bibeloversættelse af Leo Juda. Denne Oversættelse blev sendt til Luther, men han svarede Bogtrykkeren „at den var et Arbeide af deres Præster, med hvilke hverken han eller Guds Kirke vilde have noget Samfund, at han vidste, de vel loe nu, men at de skulde komme til at græde, naar de fik Dom, som Zwingli, hvilken de fulgde" I Aaret 1544 udgav Luther sin korte Bekjendelse om den hellige Nadvere imod Sværmerne, hvori han klager over, at der efter Zwingli's Død var udgivet et af hans Skrifter: christianæ fidei expositio ad christianum Regem — hvorudi han viser sig ei alene som en Fiende af Sacramentet, men og som en Hedning — Især dadler han det, at Zwingli siger til Kongen, at han i Evigheden skulde finde David, Josias, Johannes, Petrus og Paulus — og Herkules, Theseus, Socrates, Aristides, Numa, Catoner, Scipioner. *) Han fortæller paa ny de for-

*) At Luther dadler Zwingli formedelst disse Udladelser om Hedningene synes saare forunderligt; thi Melanchthon fortæller, at da Luther i Aaret

skjellige Debatter i Sagen, og udtrykker sig om Zwingli og Oekolampad og deres Tilhængere med megen Bitterhed. Et Svar, Züricherne udgave mod denne Bekjendelse, opirrede ham ikkun mere, og han beholdt sin Uvillie imod dem til det sidste; thi kort før sin Død skrev han til Præsten Jacob Probst i Bremen: Salig er den Mand, der ei vandrer i Sacramentererernes Raad, eller gaaer paa Zwinglianernes Vei, eller sidder i Züricherne Sæde" Men det allerværste var, at det ved denne Leilighed nær kunde kommet til et aabenbare Brud imellem Luther og Melanchthon; thi der vare Mange, der søgde at sætte Splid imellem dem, og udbrede det Rygte, at Melanchthon aldeles var af Schweizernes Mening, og ventede kun paa Luthers Død, for ligefrem at erklære sig for dem. Selv Churfyrsten havde Mistanke til Melanchthon,

1528 udgav sit ovenanførte Skrift „Bekjendelse om Kristi Nadvere. Slet og Ret bevare mig" havde han derudi ikke omtalt Kristi Nedfart til Helvede, men efter sin Vens Samtykke forklaret den saaledes, at Kristus havde været i Helved og opvakt mange Døde, og maaskee underviist de fortreffelige Mænd af alle Nationer, f. Ex. Scipio, Fabius og deslige."

frygtede for, at han skulde udbrede Vildfarelser iblandt de Studerende, og havde isinde at fjerne ham fra Wittenberg, hvormeget end Universitetet vilde lide derunder. Han lod derfor Cantsler Brück æske Luthers Erklæring. Han svarede, at han vel havde Grunde til at formode, at Melanchthon var af Zwingli's Mening, men han vilde gjerne dele sit Hjerte med Philip, og vilde nødig at en saa ypperlig Mand skulde skilles fra dem og Skolen, men fremturede han i sin Mening, maatte Guds Sandhed gaae for alting. Dog Luther skrev omtrent paa samme Tid til Præsterne og Menigheden i Eperies i Ungern, hvorhen Rygtet om Melanchthons Zwinglianisme og var kommen „om Melanchthon har jeg ingen Mistanke, heller ikke om Nogen af Vore" Det lykkedes da ikke Ivrerne at adskille de trofaste Venner.

Luther nærmede sig til Enden af sin Bane, men inden han forlod den, skulde han endnu give et Vidnesbyrd om sin Afsky for Pavedommet, og atter vise, at den var grundet ikke paa blind Iver, men paa fast Overbevisning. Paven havde nemlig i Aaret 1544 sendt Keiseren et heftigt Brev, i hvilket han bebreider ham sin Skaansomhed mod Protestanterne, lader ham vide, at det tilkom Paven og ikke Keiseren at sammenkalde et Concilium,

og bestemme, hvad man skulde troe i Kirken. Luther udgiver da i Aaret 1545 et Skrift: „Mod Pavedømmet i Rom stiftet af Djevlen“ I dette Skrift viser han at et Concilium, styret af Paven, er kun et Blendværk, gjennemgaaer vidtløftigen og skarpt alle Hierarkiets Vildfarelser og Misbrug, og viser af Bibelen og Historien, hvor liden Ret det havde til sit Overherredømme *). Da man besværede sig over Heftigheden i dette Skrift, svarede Churfyrsten „Dr. Martinus har en egen Aand, som hverken herudi eller i andet lader sig sætte Grændse, der har upaa-

*) Iblandt andet anføres, som en Skildring af Roms Fordærvelse, dette Vers af Digteren Mantuanus:

Petrique domus polluta fluente
Marcescit luxu. Nulla hic arcana revelo,
Non ignotà loqvor, liceat vulgata referre.
Sic urbes, populique feruet, ea fama per omnem
Jam vetus Europam mores extirpat Honestos.
Sanctus ager Scurris, venerabilis ara Cynoedis
Servit, Honorandæ divum Ganymedibus ædes.
Qvid miramur opes recidivaque surgere tectà ?
Thuris odorati globulos et cynnama vendit
Mollis arabs ; Tyrii vestes, venalia nobis
Templa, sacerdotes, altaria, sacra, coronæ,
Ignes, Thura, preces, coelum est venale, Deusqve
Sed hæc vetera, nunc honesti mores sunt.

ivlelig ikke brugt disse haarde Ord uden særdeles
runde. Han er og saa opbragt imod Pavedom-
et, at han vil støde det til Jorden, og det er ikke
ns Mening at omvende det, hvilket og er umu-
gt, hvorfor gode Ord ikke ere fornødne. Hans
ening er stilet didhen, at lægge det saa for Da-
n, at Enhver kan blive Pavedommets Afskye-
ghed vaer, og vide for det at vogte sig. Saa
lde vi og for, at Paven er ikke alene slige Ord
ærd, men mange andre og værre, og man maae
ale, hvad derom siges for og imod"

Luthers sidste Dage vare ikke blide. Alder-
mmen nærmede sig og han kunde vel være
ødig af sin overordentlige Anstrængelse. Ikke
nne vi derfor undre os over, at han var mis-
ødig og havde ondt Lune. Misfornøiet var
n, dels over Sacramentstridens Fornyelse, dels
er Melanchthons Svaghed og Eftergivenhed,
ls over at Juristerne i Wittenberg erklærede
mmelige Forlovelser gyldige, dels og over den
verdaad og Letfærdighed, der udbredte sig og
mmede saa lidet overens med hans strenge
æder. Han drog da bort, og besluttede at for-
de Wittenberg for stedse. Men Universitetet
nvendte sig til Churfyrsten, og denne overtalde
m til at komme tilbage. Men hans Endeligt

nærmede sig; og han havde allerede i nogle Aar tænkt paa, at det snart vilde komme; thi 1542 udstædte han sit Testamente, og med en Selvfølelse, til hvilken han vel kunde være berettiget, undskylder han, at det ikke var i juridisk Form. „Man vil, skriver han, lade mig være den Person, jeg dog i Sandhed er, som en offentlig, vel bekjendt, for dem i Himlen, paa Jorden og i Helvede, og har Anseelse og Autoritet nok til at troes mere, end nogen Notarius. Thi da Gud, al Barmhjertigheds Fader, har betroet mig fordømte, arme, elendige Synder sin kjære Søns Evangelium, derhos gjort og hidtil bevaret og befunden mig tro og sanddru derudi, saa at Mange i Verden ved mig have antaget samme og holdt mig for en Sandheds Lærer, uagtet Pavers Ban, Keisers, Kongers, Fyrsters, Præsters, ja alle Djevles Vrede, skal man meget mere tro mig i disse ringe Sager, især siden min Haand her er vel bekjendt, og haaber jeg, det skal være nok, naar man kan sige og vise, det er Dr. Martini Luthers, (som er Guds Notarius og Vidne for hans Evangelium) alvorlige, velbekjendee Mening, den han med sin egen Haand og Seigl haver stadfæstet" — I Januar 1546 blev han anmodet af Gre-

ne af Mansfeld, at møde for at bilægge en
iighed, der var imellem dem. Han reiste, og
vel svag paa Veien, men kom dog til dem,
ıanede fra 29 Jan. til 17 Febr. deres Mø=
, prædikede i den Tid fire Gange, og ordi=
ede tvende Præster, var under al sin Svag=
virksom, utrættelig indtil det allersidste.
n 17de Febr. gik han til Sengs, og den 18de
lem Kl. 3 og 4 om Morgenen hensov han
e og rolig i sin Fødebye, Eisleben. Hans
›eligt var den sande Gudfrygtiges. Under
ı og Paakaldelse, med Tillid til Gud og Hen=
:nhed under hans Villie, og under ædle Ven=
s Deltagelse og Velsignelser sov han hen.
ıs Død gjorde den Sensation, og hans Lig
› fort til Wittenberg, og hans Minde blev
ret paa en Maade, der var ham og de Ef=
evende værdigt, men hans Navn vil leve
ınem alle Slægter, og hans Værd erkjendes,
ænge Sandhedskjerlighed, Frimodighed, og
np for Frihed, Ret og Religion er i Ære.
n har i vor Tid villet reist ham et Mindes=
rke. Han behøver intet — Hans Værk er
s Mindesmærke. Selv har han reist det.
rig skal det falde. Vi hædre ham bedst, ved

at ligne hans Dyder, og stræbe som han at hævde Menneskerettigheder, Samvittighedsfrihed, og lade Guds Ord være vor Troes og Levnets Regel.

En Carakteristik af Luther ønskede jeg vel her til Slutning at levere, men jeg nødes til for det første at lade det beroe ved at anføre Robertsons, i de fleste Henseender træffende Dom over ham, der og fortjener saameget mere Opmærksomhed, ikke blot fordi Manden har erkjendt Værd, som Historieskriver, men og fordi han staaer formedelst sin Confession i det Forhold til Luther, at man hverken har partisk Beundring eller Dadel af ham at befrygte. Han dømmer sine studio et ira, og dømmer da saaledes: Da Forsynet havde opvakt Luther til at frembringe en af de største og mærkværdigste Revolutioner, Historien bevarer, er der maaskee ingen Person, hvis Carakteer er, som hans, skildret med saa forskjellige Farver. Imedens han levede, fandt et Parti — hvilket Afsky ophidsede, Raseri opflammede, da det saae, hvorledes han med dristig Haand styrtede til Jorden Alt, hvad det ansaae for helligt og velgjørende — i ham ikke alene alle en Dødeligs Mangler og Laster, men alle en Djevels Egenskaber. Det andet

Parti, gjennemtrængt af den varme Beundring og Taknemmelighed, det troede at skylde ham, som atter havde antændt Lys og befriet den kristne Kirke, tilskrev ham Fuldkommenheder, der langt overstege Menneskehedens Maal, og ansaae alle hans Handlinger med en Ærbødighed, nær den, man alene maa vise Personer, drevne af Himlens umiddelbare Indskydelse. Hans eget Levnet, og ikke hans Samtidiges almindelige Dadel eller overdrevne Roes, er det, der ihenseende til ham bør bestemme vor Tidsalders Dom. Iver for det, han ansaae for Sandhed, uforfærdet Standhaftighed i at haandhæve det, naturlig, saavelsom erhvervet Duelighed til at forsvare det, utrættet Virksomhed i at udbrede det, disse ere de Dyder, som i hans hele Adfærd fremstraale i saadan en Glands, at selv hans Fiender maa tilstaae, han i høi Grad har besiddet dem. Til disse kan man med lige Retfærdighed føie en saadan Renhed, ja Strenghed i Sæder, der sømmede sig for en Person, der antog en Reformators Carakteer, en saadan Hellighed i Vandel, der svarede til de Lærdomme, han prædikede, en saa fuldkommen Uegennyttighed, der giver intet ringe Beviis for hans Re-

delighed. Ophøiet over alle egoistiske Betragtninger, ubekjendt med alle den forfinede Levemaades Beqvemmeligheder, fuld af Foragt for det, man kalder Vellyst og Fornøielse, overlod han Kirkens Æresposter og Fordele til sine Lærlinge, og blev ved sit første Professorembede ved Universitetet og Præstekald i Wittenberg, tilfreds med den maadelige Lønning, som med disse tvende Embeder var forbunden. Disse overordentlige Egenskaber vare blandede med en, ikke ringe, Tilsætning af menneskelige Svagheder og Lidenskaber, hvilke imidlertid vare af den Art, at de hverken kunne tilregnes Ondskab eller en Hjertets Fordærvelse, men synes tvertimod at være udsprungne af samme Kilde, som mange af hans Dyder. Hans stærke og fyrige Aand, oprørt ved store Gjenstande, drevet af heftige Lidenskaber, brød ved mange Leiligheder frem med en Voldsomhed, over hvilken de Svagere, eller de, som vare i en roligere Stilling, forbausedes. Ved at overdrive adskillige, i sig selv roesværdige Egenskaber, nærmede han sig stundom til det, som var lastværdigt, og styrtede sig i Handlinger, der udsatte ham for Dadel. Den faste Overbevisning, at hans egne Meninger vare grundede, nærmede sig til Anmasselse, det Mod, med hvil-

ket han forsvarede dem, til Ubesindighed, den Standhaftighed, med hvilken han fremturede herudi, til Haardnakkenhed, og hans Iver i at gjendrive Modstanderne til Rasenhed og Pudsenmageri. Da han havde vant sig til at tilsidesætte Alt for Sandheden, ventede han af Andre samme Underdanighed mod det, han ansaae for sandt, og uden ringeste Hensyn paa deres Frygtagtighed eller Fordomme, udøste han en Strøm af forhaanende Skjeldsord over Alle, som i dette Stykke ikke svarede til hans Forventning. Naar hans Lærdomme bleve angrebne, tugtede han med samme haarde Haand alle sine Modstandere, uden Forskjel, uden at tage Person, Rang eller Carakter i Betragtning. Hverken Henrik den ottendes kongelige Værdighed, eller den roterdamske Erasmi ophøiede Lærdom og Duelighed skkrede hin eller denne for det samme grove Sprog, hvilket han mod Tezel og Eck fandt fornødent at bruge. Men disse Usømmeligheder, i hvilke Luther gjorde sig skyldig, maa ikke alene tilskrives Heftigheden i hans Sindsart, men tildels hans Tidsalders Sæder. Iblandt et raat Folk, hvor de Grundsætninger vare ubekjendte, der holdt enkelte Personers Lidenskaber i Tømme, og derved gjorde Selskabet slebent og behageligt,

bleve alle Stridigheder førte med Hidsighed og stærke Sindsbevægelser udtrykte med naturlige Ord, uden Tilbageholdenhed og Delikatesse. Til samme Tid bleve alle de Lærdes Værker forfattede i det latinske Sprog, og ved Exempler af berømte Skribenter i dette Tungemaal ansaae de sig ikke alene berettigede til at antaste deres Modstandere i Pøbelens meest uædle Tale og meest uhøviske Skjemt, men i et dødt Sprog syntes og alle Arter af Usømmelighed meget mindre anstødelige, end i et levende, hvis Talemaader og Udtryk klingede ilde og plumpt, fordi de vare bekjendte. Naar vi fælde en Dom over Menneskers Carakter, saa maa vi prøve den efter deres egen, og ikke efter en anden Tids Grundsætninger og Tænkemaade. Thi endskjønt Dyder og Laster til alle Tider blive, hvad de ere, saa forandre dog Sæder og Vaner sig bestandig. Nogle Stykker i Luthers Adfærd synes os nu lastværdige, paa hvilke hans Samtidige fandt Intet at udsætte. Selv nogle af de Egenskaber, vi nu maa dadle, satte ham just istand til at udføre det store Værk, han havde foretaget. At vække Menneskeslægten, der var nedsjunken i Uvidenhed og Overtro, op af sin Slummer, og at stille sig mod Overtroens med Vælde udrustede Rasenhed, udfordrede sikkert en

ſt fvrig Iver, og en Driſtighed, dreven til det
rordentlige. En blid Stemme vilde ikke naaet
, til hvilke den var henvendt, og endnu min
vakt dem. En elſkværdigere, men mindre le
e og ſtandhaftig Carakter, end den, Luthers Ab
fremſtiller, vilde have bævet tilbage for de Fa
hvilke han trodſede og overvandt. Imod En
af hans Liv mærkede man vel ikke den ringeſte
gelſe i hans Iver og Duelighed, men hans Le
3 Svagheder toge til, ſaa at han daglig blev
: vranten og opfarende, og kunde mindre taale
ſigelſe. , Da han levede ſaalænge, at han var
vidne til ſin forbauſende Lykke, da han ſaae,
ſtor Deel af Europa antog hans Lærdomme,
Grundvolden ryſtet under den Pavethrone, for
en de mægtigſte Monarker havde ſkjelvet, ſaa
an ſig ved viſſe Leiligheder mærke med nogle
ed af Forfængelighed og Selvroes. Og han
te ſandelig have været mere end et Menneſke,
ved Synet af Alt, hvad han virkelig habde
t iſtand, aldrig en Tanke af den Art var opſte
os ham. Nogen Tid før hans Død mærkede
ſine Kræfter aftage. Hans Livsaander vare
mmede ved en aldeles ubeſkrivelig Mangfoldig
i Forretninger. Hertil kom hans ſædvanlige
edsſyſler, dem han iagttog med utrættet Iver,

hans vedholdende Studering, og hans Flid som Forfatter af Skrifter, der udgjøre saamange Bind, som om han havde havt en bestandig, uafbrudt Rolighed. Hans naturlige Uforsagthed forlod ham ikke ved Dødens Nærmelse. Hans sidste Samtaler med sine Venner angik den Lyksalighed, der er gjemt til den Retskafne i den tilkommende Verden, og han talede derom med den inderlige Henrykkelse, der er saa naturlig for den, der ønsker og venter snart at indgaae til dens Nydelse. Efterretningen om hans Død opfyldte det romerskkatholske Parti med en ligesaa uanstændig som udsvævende Glæde, og nedslog Modet paa alle hans Tilhængere. Intet af begge Partier overveiede, at hans Lærdom nu havde slaget saa dybe Rødder, at den endog, uden Haanden, der først havde plantet den, var istand til at blomstre.

Historieskriveren Joh. v. Müller carakteriserer ham saaledes: Luther havde ikke hint Universalgeni, ved hvilket Erasmus glimrede, men han havde, og erhvervede sig fremdeles, den til en Kirkereformation nødvendige Kundskab i Religionskilderne, og en Følelse for det Sande, der i sin Ligefremhed førde ham videre, end de møisommeligste Undersøgelser, derhos en fyrig, kraftfuld Imagination, der var ikke et Værk af Erindrin-

gen af Læsning, men et Værk af hans Følelse, en saare populær Veltalenhed, og en Magt i Brugen af det tydske Sprog, som Ingen af hans Samtidige; derhos var han fuld af Fædrenelandskjerlighed og en Helt i at forsvare erkjendt Sandhed. Snart gav han Tydskland en ny Aand. Denne saa heftige Mand var, saalænge han levede, Fredens Skytsengel, neppe var han død, før Religionskrigen udbrød. Hans Frimodighed gav ham hos alle Fyrster af hans Tro den største Anseelse; han dulgde ikke, hvad et Hof syntes at foretage mod Landets Vel; hans Lære for Adelen og for Bonden var overeensstemmende med enhver Stands Pligter. Den sagtmodige Melanchthon, hans Medarbeider, elskede han, og beundrede hans større Lærdom. Modstandere maatte han fordømme, men tillod sig ikke, som Calvin, at forfølge dem. Uovervindelig standhaftig for Keiser og Raad, mod al Roms Magt og List, var han i det private Liv en god Mand, en munter Selskabsbroder, og saa uegennyttig, at han næsten kun efterlod Gjeld.

* * *

Da det formodentlig vil interessere de fleste af mine Læsere, paa et Sted at kunne overskue, hvilken Opmærksomhed vore Skribentere i tre Aar-

hundreder have skjenket den store Reformator, og hvilken Indflydelse han da og har haft paa vor Literatur, vil jeg her tilføie en Fortegnelse paa hvad der hos os er skrevet om Luther, samt af hans Skrifter oversat og commenteret — Her har jeg raadført mig med Worms Lexicon, Hjelmstjernes Catalog og Centifolium Lutheranum a J. A. Fabricio. Hamb. 1728-1730. Endelig anføres af Nyrups den danske Digtekunsts Historie en Fortegnelse over de af Luthers Psalmer, der i Kingos Psalmebog have været optagne.

Levnetsbeskrivelser.

Lutherus sexti partitus ɔ: Doct. Luthers Herkomstes, Fødsels, Optugtelses, Lærdoms, Modgangs og Endeligts Beskrivelse af Jens Bang Christensen. (siden Præst i Slagslunde) første Deel Kbhn. 1690. Continuation, eller Fortsættelse. Kbhn. 1707.

D. Martini Lutheri opbyggelige Levnetsbeskrivelse, paa tydsk udgiven af D. Joh. Dan. Hernschmidt Professor i Halle, oversat af Frid. Chr. Schönau (tilsidst Præst i Cregome) Kbh. 1750.

Schröckhs Luthers Levnet, oversat af H. J. Birch (tilsidst Sognepræst i Middelfart) Kbhn. 1773.

Dr. Morten Luthers Levnet, Bedrifter og Meninger. En Bog for menig Mand af J. F. W. Tischer,

oversat af A. P. Meden (Præst i Aalborg) andet Oplag Kbhn. 1800.

Lovtaler, Apologier, Skrifter om Reformationen.

Panegyricus de Luthero, aut. Casp. B. Bartholino. Dr. Prof. Theol. Haun. 1614.

Kirkehistorie og sanddrue Beskrivelse om den store og underlige Religions Forandring, som skeete udi vore Forældres Tid udi det romerske Rige, formedelst det sande Evangelii Aabenbaring og Prædiken i sin rette Mening, af P. J. Colding (tilsidst Præst paa Herlufsholm) Kbhn 1614.

Lutherus triumphans, autore J. P. Resenio, ep. Siell. Hauniæ 1617.

Casp. Bartholini de Luthero Panegyricus, ejus cum Elia Propheta comparationem ac vitam atq. res gestas memorabiles pertexens. Haun. 1699.

J. Dion. Jersini (demum Episc. Ripensis) orationes II. Lutherus Thaumaturgus, sive de Lutheri Miraculis, in gratiam Jesuitarum, et antirenicum ruptæ crimen concordiæ christianæ et augustanæ confessionis Theologos in ipsos modernos retorquens irenicos. Haun. 1621.

Conr. Aslak theologisk og historisk Beskrivelse om den reformerede Religion ved Dr. M. Luther. Kbhn 1622.

Nicol. Sasſii, Paſtoris urbis Aſſens, Carmen elegiacum, ſeu gratiarum actio pro religione chriſtiana, a M. Luthero prolata. Haun. 1633.

Trifolium theologicum ɔ: Fortegnelſe paa de Troens Artikle, ſom Papiſter og Lutheraner paa den ene, Calviniſter og Zwinglianer paa den anden Side prædike og lære — Herhos Pavens Fanter og Lutheri Krattebørſte af N. Helvadero. Kbhn 1618.

Æ. Friſii, Paſt. caſtrenſis, Jubilæum evangelicum, continens encomium M. Lutheri in comparatione cum Elia, Theſpita, ſtylo ligato elaboratum. Haun. 1656.

Jubilæus academicus de felicitate eccleſiæ, in hoc ſtatu per Lutherum parta, collata cum ejus Miſeria ſub romano Papatu oppreſſa, per Joh. Baggerum, epiſc. Siell. Witteb. 1666.

Chr. Kortholt Papa ſchismaticus, oder gründlicher Beweiß, daß nicht M. Lutherus und die Proteſtirenden, ſondern der römiſche Pabſt und deſſen Anhang an den in der chriſtlichen Kirchen entſtandene Spaltung Schuld haben. Roſtock 1663.

P. Schelen, Archidiaconi zu Rendsburg, böhmiſche ungebratene Martins Gans, ſamt ihrem Gefültenes, das iſt: Luthero non Calvino, oder daß das Lutherthum mit dem Calvinismus keine Gemeinſchaft hat. Leipz. 1667.

D. N. G. Maſii Intereſſe Principum circa Religionem evangelicam. Haun. 1667.

De obſtaculis progreſſuum Reformationis Lutheri aut. J. E. Wandal, paſt. Neob. Lipſ. 1688.

Fel. Chr. Mentzeri Augiæ Papatus ſtabulum, divi M. Lutheri laboribus repurgatum. Haun. 1697.

Barth. Deichman, epiſc. Chriſtianiæ, de genuinis Poitificiorum erroribus, comparatis cum iis, qui vulgo beato Luthero adſcribi ſolent. Haun. 1700.

M. Melchior Kraft emendanda quædam ad D. Mayeri hiſtoriam verſionis Lutheri. Slesv. 1705.

Chr. Tychonii oratio jubilæa de meritis B. Lutheri, reformatorumq ejus ope ſacrorum, in Daniam ejus Serenisſimos Reges ac Regni ſtatum publicum (in Cypriani Hilariis Evangelicis).

Joh. Hen. v. Seelen de ingrato Pſeudolutheranorum erga Lutherum animo. Flensb. 1714.

— — oratio de Luthero, de ſcholis optime merito. Flensb. 1716.

D. Sev. Lintrup oratio 1717 dicta Haoniæ de beneficiis toti eccleſiæ ac tergeminæ ejus hierarchiæ per Reformationem collatis, a profano ſeculi ingrati contemtu vindicandis.

Kohli oratio jubilæa de Luthero Elia reſtauratore. Kilonii 1717.

Oratio jubilæa, hiſtoricotheologica, aut. C. Urſin, Lect. Theol. Chriſtianſ. Haun. 1717.

Secularia jubilæa, ſ. pia memoria Reformationis per Dr. M. Lutherum, duobus abhinc ſeculis factæ, aut. Joh. Wandal, Ptof. Phil. Hauniæ 1717.

B. D. Lutherus, doctrinæ abſoluti decreti ſuſpicione abſolutus, aut. Joh. Trellund, demum Epiſc. Wiburg. Haun. 1718.

Lutherus, primus Seculi XVI Reformator, aut. Chr. Leth. past. ad æd. Trin. Profes. Haun. 1726.

Oratio de imortalibus M. Lutheri in imperia meritis, aut. M. Hübner, Prof. Haun. 1761.

Oratio de Reformatione Lutheri, aut. And. Fugl, Dec, Com. Haun. 1763.

Høie, lærde og fortræffelige Mænds herlige Vidnesbyrd om det udvalgte Guds Redskab, sal. Dr. M. Luther, af Th. Horrebow, Præceptor ved det Kong. Waysenhuus. Kbhn 1763.

Oratio de dignitate verbi divini per Lutherum restituta. aut. N. E. Balle. Lins. 1767.

Schlusselburgii historia Lutheri, oversat paa islandske Vers af J. Gudmundsen, Præst til Arskov i Island.

Luther, eine Ode v. Procantsler J. A. Cramer. Kbhn 1770. Fol. Lüb. 1771. 4.

Oratio de eloqventia Martini Lutheri, tanqvam magno Reformationis instrumento, aut. Jac. Baden, Prof Haun. 1781. Oversat i Universitets-Journalen — 1800. 2 — 3. Hefte.

Luthers Minde af N. Treschow, Prof. En Tale paa Reformationsfesten 1804. Af det Latinske oversat i Minerva. Febr. 180[illegible].

Om Luthers Fortjenester, en Prædiken af P. Thonboe, Præst i Nyborg — i Fallesens Magasin.

Lutheri de scholis, præcipue literatis, merita. Oratio in Festo Reformationis Academico, aut. B. Thorlacio, Prof. — oversat af Holst i Engelstofts Universitets- og Skole-Annaler, 1806. 1 B.

Forsøg om den lutherske Reformations Aand og Indflydelse — Et Priisskrift af C. Willers, fordanskfet af P. Blicherolsen, Geheimelegationsraad. Kbhn 1813.

De eo, quod in Reformatoribus quotannis laudandis justum est nostrisqve temporibus salutare. Oratio in Universitate Hauniensi III Nov. 1813 habita a Jano Möller, Theol. D. et Prof. P. O. Hauniæ 1815. (særskilt aftrykt af Theol. Bibliothek 8 Bd.)

Oversættelser og Commentairer over hans Skrifter.

Om man maa fly for Døden og Pestilenze, ved M. Luther. Malmøe 1584.

Twenne Beslutninger, med nogre christelige Raadt af Gudz Ordt om Egteskaff, ved Morten Luther, fordansket af Georg J. Wiberg. Wib. 1530.

Morten Luther om den grumme, forfærdelige Tiendemesse, som Papisterne bruge i deres Latine Messe, og kaldes Canon. Denne Tiende Messe er udsat paa danske effter Doctor M. Luthers Bog, som han skreff om hende, oc hun er prented i Magdeborg 1531.

En let enfoldig Bedebog og Maade, hvorledes man skal retteligen gjøre sin Bøn, som skreff for sin gode Wen Doct. M. Luther, fordansket (af Biskop Plade) Magdeb. 1541. 1558. Lüb. 1551 og oftere.

Lutheri Underviisning om den ypperste Lærdoms Hovedstykker. Fordansket af Mathias Parvus Ros-

fontanus (En dansk Adelsmand, fød i Roeskilde, hvorfra han tog sit Tilnavn, levede i Reformationstiden). Kbhn 1544.

M. Luthers Sermon, huorledes man scal berede sin Hu til Døden, overs. af Christian Skrok, første evangeliske Præst i Assens. Kbhn 1538.

Huorledes Lowen og Ewangelium skulle ræt grunndelige atskillies og forstaaes. Item, hvad Christus er for en Konge, og huorledes det er med hans Kongerige. Prædicket af D. Morthen Luther. Denne christelige Bog er prentet y Lübeck af Jørgen Richolff 1547.

En husvalelig Lærdom om smaa Børns Daab mod Gjendøbere, tilsammenskreffwet ved D. Joh. Bugenhagen, Pomeranum, item D. Morten Luthers trøstelige Skriffwelse til de bedrøffwede Forældre for deres ufødte Fostre. Fordansket med et Tillæg af Oversætteren: En ganske nyttelig Lærdom, huorlunde man skal unnervise og trøste de Qwinder, som rede til Bärsel, af Andr. Pet. Barsbyl, Student. Wittenb. 1555.

Alle Dr. M. Luthers Fortaler som han skreff offwer det gamle og ny Testamente af Henr. Schmith, Beiermester i Malmøe. Kbhn 1560.

En christelig Formaning, som Dr. M. Luther skrev til alle Bisper og Prælater, som vare forsamlede paa den almindelige Herredag i Augsburg 1530. Denne Bog er udsat efter den tydske Formaning 1530.

Davids Psalter, med Luthers Summarier af R. M. Lætus, Prof. Th. Wittenb. 1557. Kbhn 1598.

Lüb. 1599. Kbhn 1611. 1627, paa islandsk 1647.

Luthers vom alten und neuen Gott, vom alten und neuen Glauben, oversat og trykt — Malmøe 1535.

Enarrationes lectionum evangelicarum, juxta Dominicarum ordinem, scriptæ a Reverendo viro, Petro Palladio, Doctore Theologiæ, qui eas bona fide excepit publice recitatas a Rev. viro M. Luthero. Dr. Th. Witt. 1560.

Lutheri og andre Lærefædres adskillige Udlæggelser over nogle Skriftens Sprog med D. Niels Hemmingsens Fortale af Jac. Ulfeld, Danmarks Riges Raad og Befalingsmand over Dalum Kloster. 1573.

Lutheri Forklaring om Kristi Legems og Blods Sakramente, fordansket af C. J. Neravius. Kbhn 1574.

D. M. Luthers Huuspostille, fordansket af P. Tidemand, Præst til Herstedøster. Kbhn 1564 Fol. 1577 Fol. Med Fortale af Bisskop Hans Albretsen.

Den christelige Troes Hoffuit Artikle, som wii skulle forsvare oc bliffwe ved mod Paffwen og Helwedes Porte, ved Dr. M. Luther, fordansket af Hans Mogensøn og med hans Formaning til Læseren. Kbhn 1578.

D. M. Luthers Forklaring over den 90de Dav. Psalme. Fordanskēt af C. J. Reravius, Præst i Kiøbbye. Kbhn 1580.

De tolff Apostlers Leffnet ved Dr. M. Luther, fordansket hos Matz Vingaard. Kbhn 1587.

Luthers Prædiken om de Kristnes Rustning og Vaaben, oversat paa islandsk. Holum 1606.

Lutheri Tischreden, paa danst udsat af L. Sommer, Sognepræst til St. Knuds Kirke i Odense. Kbhn 1612. (Blev ikke fuldfort formedelst Forfatterens Død. Kloge Folk fraraadte Fortsættelsen, siger Pontoppidan Ann. Ecclesiæ dan. 3 Th. S. 610.

Bugenhagii Explicatio Ps. 29. Item de Pædobaptismo. Item consolatio Lutheri mulieribus, quibus partus infeliciter cessit. e German, in Latin. versa et edita a J. P. Resenio, episc. Siell. Haun. 1632.

Disput. 2 de symbolo Lutheri: verbum domini manet in æternum a J. P. Resenio. Haun. 1626—30.

Lutheri Advarsel til de Tydske af N. M. Aalborg, Præst ved Holmens Kirke. Kbhn 1633.

D. M. Luthers Prophetie, som gielder paa den ganske tydske Nation, prentet paa ny. 1638.

Dr. Mort. Luthers og andre fromme Kristnes aandelige, deilige Psalmer og Viser. Kbhn. Peder Morsing paa Joach. Moltkens Bekostning 1657.

Lutheri Luctus christianorum in morte et sepultura defunctorum paa danst udsat af N. M. Schelderup, Prof. Th. i Sorøe. Kbhn 1640.

D. M. L. sande Kristendom, eller Prædikener over Summen paa Guds Bud, eller Guds Kjerlighed, oversat af H. P. Resen. Kbhn 1632.

Einige rar gewordene Schriften des heiligen Luthers von G. Detharding, Prof. Med. in Copenh. Güstrow 1712.

D. M. Luthers Vidnesbyrd om Kristo, oversat af Cai Pram, Sognepræst til Øsles i Aalborg Stift. Kbhn 1750.

Luthers Forklaring over den 130 Psalme, oversat af R. Edsberg, Sognepræst til Brende og Ovre i Fyen. Kbhn 1752.

Morten Luthers Prædikener om Guds Søns Mandboms Annammelse og Fødsel til Verden. Dertil er føiet J. J. Rambachs Prædiken paa Nyeaarsdag. Kbhn 1754.

Lutheri Forklaring over Joh. 17. oversat af Th. Horrebow, Informator paa Waisenhuset, siden Sognepræst til Wester Torslev i Aarhuus Stift. Kbhn 1754.

Lutheri Forklaring over den 52 Psalme, oversat af D. Schlichtkrull, Sognepræst til Stabil i Ribe Stift. Kbhn 1755.

Lutheri Forklaring over den 45 Psalme, oversat af O. Schlichtkrull, Sognepræst til Stadil. Kbhn 1755.

D. Luthers Forklaring over Es. 53 af Th. Horrebow, Sognepræst til Vester Tørslev. Kbhn 1755.

Lutherus redivivus — ɔ: Statii Lutheri Kristendom, oversat af Th. Horrebow, Sognepræst til Vester Tørslev. Kbhn 1761.

Indhold af Lutheri rene og apostoliske Lærdom af Corn. Normann, Sognepræst til Kongsberg. Kbhn 1765.

Catechetiske Skrifter, Oversættelser, Forklaringer af Catechismen.

Institutio catechetica ɔ: D. M. Luthers lille Catechismi Forsmag i Danmark af Lector Paulus Eliæ. Kbhn 1526. 12. 1571. 8.

Christiern Pedersen om Børn at holde til Scole oc Studium, oc at skicke gode Scolemestere til dem. 1531. En Oversættelse af Luthers 1530 udkomne Skrift: daß man Kinder zum Schule halten sollte.

En Catechismus, forskicket til Erlig og Velbyrdig Herre, Her Knud Gyldenstjerne, udwald Bisskop i Fyen til sin Prestemode i Odense 1532. Fordansket af Jorgen Jensson, da Prædiker sammestedes. Kbhn 1532.

Den lille danske Catechismus, huilken af alle Sognepræster effter Predicken for Almuffwen fortellis scall. Fordansket af Frands Wormorsen, første evang. Bisskop i Skaane. Malmøe 1537.

Lutheri liden Catechismus, oversat af Ped. Plade, Bisskop i Sjelland. Kbhn 1537.

En liden Dyalogus, eller Lutheri liden Catechismus, udtsaat af Henrik Smith (Beiermester) aff Malmøe. 1537.

Forklaring over den lille Lutheri Catechismus, af P. Plade. Kbhn 1541.

Brevis expositio Catechismi pro Paroechis Norvegiæ, aut. Petr. Palladio. Hauniæ 1542. 1549. Magdeb. 1546. Witteb. 1542. 1553. 1557. Lüb. 1553. Francf. 1559. paa danskt af Math. Parvo Rosæfontano. Kbhn 1546. paa islandskt af Gudbrand Thorlaksen. 1576.

Catechismus Latinus aut. Erasmo Losfio. Rect. Scolæ Bergensis. Francof. 1568.

Catechismus for Børn af P. Tidemand, Sognepræst til Herstedøster. Wittenb. 1552.

Den liden Catechismus paa islandsk 1594 af Bisp Gudbrand Thorlaksen.

Forklaring over Catechismum af Peter Laurentii, Sognepræst til Tyggeløse i Skaane. Kbhn 1594. 1608. 21. 4.

Catechismus, eller vor christelige Børnelærdom udi Spørgsmaal, forfattet af J. M. Velleius, Bisp i Odense. Helsingøer 1603.

D. Morten Luthers Catechismus ved Joh. Spangenberg, oversat paa dansk af J. M. Clostervad, Borger i Thisted. Kbhn 1605.

Den store Catechismus paa islandsk af Gudbrand Thorlaksen, Bisp i Holum. Hol. 1610. 18. 92.

Luthers Catechismus i Sange af Joh. Baarsen, Præst i Island 1614.

Forklaring over Catechismum, eller Børnelærdommen, af P. A. Medelbye, Sognepræst til Frue Kirke i Odense. Kbhn 1628.

D. M. Luthers liden Catechismus paa Latin og Dansk. Kbhn 1626.

Johannis Cluveri, Prof. Past. ad coet. Soröe, elementa eloqviorum Dei, quibus minor Catechesis Lutheri exponitur. Haun. 1628.

D. M. L. lille Catechismi Visitats af H. P. Resen, Bisskop. Kbhn 1628. Forbedret 1633.

D. M. Luthers tydske eller store Catechismus, udsat paa dansk af N. M. A. med Resenii Fortale eller Aprobation. Kbhn 1629.

Dr. Morten Luthers Imanuel ɔ: Gud med os, over den anden Artikel, ydermere end tilforn i den store tydske Catechismus, fordansket af H. P. Resen — item huorledes D. P. Palladius selff haffuer først fordansket den lille latinske D. Luthers Catechismus, med Dr. Joh. Pomers korte Undervisning om hemmelig Skriftemaal. Kbhn 1631.

D. M. Luthers aabenbare Skriftemaal, det er den sande christne Troes frie Bekjendelse, udførligere, som ellers kaldes de schmalkaldiske Artikle, item den lille Catechismi Forsmag i Danmark, som det synes, ved Paulus Eliæ, der han nu var omvendt til den sande Lærdom, af Bisskop Resen. Kbhn 1631.

Catechismus minor D. M. L. pro pueris, paa Latin, fransk, tydsk og dansk, udsat paa fransk ved Alex. von Kukelsom, Informator for de Kongelige Børn. Kbhn 1633.

Catechismus Lutheri minor a Laur. Rhodomano græco carminæ scriptus. Haun. 1632.

Instructio executionis catecheticæ secundum Lutherum, samt Lutheri tre Fortaler, Melancthonis Senten-

zer, Palladii Bønner om Retfærdiggiørelsen og Troen, nok hans evangeliske Riimstok. Kbhn 1636.

Exercitatio catechetica, eller enfoldige Spørgsmaal med deres Gjensvar over Børnelærdommen og Catechismi Parter af A. M. Hjøring, Præst til Wartov. Kbhn 1643. 1689. 1700. 12.

Liden Haandbog ɔ: Forklaring over Lutheri 5 Hovedstykker af Th. Wegner, Bisp i Stavanger. Kbhn 1648.

Sentenzer af Guds Ord til Troens Bestyrkelse, som findes bag i den lille Catechismus, ere af Bisp Jesp. Brochman, som døde 1652.

D. M. Luthers Catechismus udi Spørgsmaal, Summarier og Udlæggelser, item Tavler, Riim og hele Prædikener forklaret af Chr. Steph. Bang, Sognepræst i Romedal paa Hedemarken. Christiania 1650—1662. 10 Tomer.

D. M. Luthers Catechismi Forklaring, paa islandsk af Gisle Thorlaksen, Bisp i Holum. Hol. 1610. 74. 77. 1722. 27.

Handleitung zur Seeligkeit ɔ: Erklärung des Catechismi Lutheri aut. Joh. Lassenius, Dr. Prof. Theol. Pastor an Petri Kirche in Copenhagen. Glückst. 1677. 12. et alibi sæpius.

D. M. Luthers Catechismus med nogle Anmærkninger af Eric Pontoppidan den ældre, Bisp i Trondhiem. Kbhn 1676 12.

Catechismi Postbud og Brefvbrager, som frembærer nogle himmelske Kongebrefwe efter Huus Tavlens Indhold af Will. Nielsen, Sognepræst i Udbyeneder i Aarhuus Stift. Kbhn 1682.

Rythmiske Erindring over Catechismum af Christ. Wibv, Præst i Wiby. Kbhn 1684.

Catechismi fem Hovedparter til daglig at øve til Salighebs Brug, sangviis forfattet ved Laur. Sommer. Kbhn 1687.

De kleine Catechismus Lutheri, mit eenfoldigen Fragen Mag. G. Harderi (Præst ved den hollandske Menighed paa Amager) 1685. 1734. 1737. 12.

Catechismus Wittenbergensis, oversat paa islandsk af Arne Thorwaldson, Provst og Præst i Island, udgivet af Biskop Thordur Thorlaksen. Skalholt 1691.

Lutheri Catechismi Forklaring oversat paa islandsk af Th. Thorlaksen, Biskop i Skalholt. Hol. 1692.

Kort og enfoldig Maade og Methode, hvorefter Degnene og Skoleholderne kunde løbe Luthers Catechismum igiennem for Ungdommen, brugt efter Biskop Bornemanns Foranstaltning. Kbhn 1694.

Lutheri Catechismus i Sange forfattet af P. Dass, Sognepræst til Alstahoug i Nordlandene. Kbhn 1714. 36 42. 61.

Catechismi Forklaring af Christ. Mumme, Bisskop i Aalborg. Kbhn 1721. 37.

Luth. Catech. paa danfk. Tranquebar 1722.

Lutheri Catechismus paa malebarisk og portugisisk. Tranquebar 1717.

Korte Spørgsmaal over Catechismum med Svar af I. Lodberg, Biskop i Fyen. Kbhn 1720. 1744.

Lutheri Catechismus paa damulisk. Tranquebar 1730.

Lutheri Catechismus paa danfk og lappisk af Mart. Lund, Præst til Alten i Finmarken. Kbhn 1728. 1757.

Sandhed til Gudfrygtighed ɔ: Forklaring over Luthers Catechismus af Procantsler E. Pontoppidan. Kbhn 1737.

Oversat paa islandsk af Haldor Brynjolfsen og af Præsten Hugo Sigurdsen. Kbhn 1746. Holum 59. 64. 69.

Catechismus Thelugicus minor. af B. Schulze, dansk Missionair i Tranqvebar. Halle 1746.

Den christelige Troes Lærdomme efter Lutheri Catechismus, riimviis af Mogens Minerth, Sognepræst i Arninge i Lolland. Kbhn 1755.

Den første Part af Catechismo, sangviis forfattet af L. A. Allerup, Degn i Helsinge. Kbhn 1756. 1775.

Catechismus Forklaring af Fr. Monrad, Sognepræst til Aagerup og Kirkerup i Sielland. Kbhn 1756.

Grønlandsk Catechismus af Biskop Poul Egede. Kbhn 1756.

Et kort Udtog af Lutheri Catechismo af Joh. Lorenzen, Provst i Haderslev. 1762.

Spørgsmaal og Forklaring over de fem Parter i Catechismo af P. Grove Beyer, Sognepræst i Glumsøe. Kbhn 1768.

Den christelige Lærdom i Spørgsmaal og Gjensvar, efter Dr. M. Luthers Catechismi Orden til Ungdommens Underviisning. Kbhn 1771. (af Jacob Worm Schelderup, Sognepræst til Hof i Jarlsberg.)

Lutheri Catechismus, forklaret ved Lutheri egne Ord af Dr. J. P. Mossin, Stiftsprovst i Bergen. Berg. 1774.

Sandheds Kjæde og Saliggjørelsens Orden i en kort Udlæggelse over Dr. Luthers Catechismus af Biørno Chr. Lund. Kbhn 1774.

Dansk og grønlandsk Catechismus af Gerh. Sandberg, Sognepræst til Ous i Bergens Stift. Kbhn 1776.

De symboliske Bøger, nemlig Luthers liden Catechismus og den augsburgiske Confession, saa og et kort

Udtog af det gamle og ny Testamentes Kirkehistorie af Jac. Kullerup, Catechet ved Nicolai Kirke, siden Capellan i Nakskov. Kbhn 1777.

Luthers liden Catechismus med Omskrivning og Forklaring af Fr. Astrup, Stiftsprovst. Viborg 1779.

Catechismi Forklaring efter Saliggjørelsens Orden af J. Grundtvig, Sognepræst i Udbye. Kbhn 1779.

Dr. M. Luthers liden Catechismus med Huustavlen og Sentenzer, samt nogle Tillæg med Spørgsmaale hvorefter de Unges Kundskab kan prøves. Viborg 1780.

Dr. M. Luthers liden Catechismus i en nye Udgave med Læseøvelser til Hovedstykkernes Forklaring og Sententser af den hellige Skrift, tilligemed Efterretning om den ny Catechismi-Udgave af Dr. J. C. Schønheider, Stiftsprovst, siden Biskop. Kbhn 1783 — siden udgiven med Kongel. Bevilling 1791.

Dr. M. Luthers lille Cathechismus, tilligemed et Udvalg af bibelske Sententser. Til Enfoldiges Undervisning og Bestyrkelse i Troen. Efter Dr. Balchs Udgave paa nye fordansket og med Tillæg forøget af Jacob Neuman, Dr. i Philosophien, Sognepræst for Asker Præstegjeld, Ridder af Dannebrogen. Med en Fortale af Biskop og Ridder, Dr. Bech. Christiania 1811.

Dr. M. Luthers mindre Catechismus med tilføiede Sententser eller Bibelsprog og Bønner. Paa nye forbedret og udgivet af P. Holst, Sognepræst til St. Mortens Kirke i Næstved. Kbhn 1812.

Luthers Catechismus, nøiagtig oversat efter Grundtexten. Kbhn 1814.

Udførlig Forklaring over den ny authoriserede Udgave af Luthers liden Catechismus, af Joh. Nic. Krog. Kbhn 1815.

Luthers Psalmer, optagne i Kingos Psalmebog.

Af Dybsens Nød raaber jeg til Dig.
Behold os Herre ved dit Ord.
Christ laae i Dødens Baande.
Christus kom selv til Jord ans Flod.
Fra Himmelen høit komme vi nu her.
Fra Himmelen kom den Engleskar.
Forgjeves er Arbeid og Kunst.
Gud Fader og Søn og Hellig Aand.
Gud være lovet altid og benedidet.
Herodes, vi frygter Du saa saare.
Herre Jesu Christ, sand Menneske.
Jesus Christus er vor Salighed.
Jesus Kristus er vor Frelsermand.
Kom Hedningenes Frelser sand.
Kom hellig Aand, o Herre Gud, besøg.

Kom hellig Aand, o Herre Gud, opfyld.
Kom Gud Skaber, o Hellig Aand.
Lovet være Du Jesu Krist.
Med Glæde og Fryd far jeg nu hen.
Nu bede vi den Hellig Aand.
Nu er os Gud miskundelig.
O Gud af Himmelen see hertil.
Saa taler den uvise Mund.
Var Gud ikke med os denne Tid.
Vi tro allesammen paa en Gud.
Vor Gud han er saa fast en Borg.

III.

Anekdoter og Træk af Kirkens og Literaturens Historie.

1.

Gøthe forsvarer prosaiske Oversættelser af poetiske Værker i Almindelighed og af de hellige Digtere i Særdeleshed.

I Anledning af Wielands prosaiske Oversættelse af Shakspeare, som yttrede saa stor og gavnlig Indflydelse paa den tydske Literatur, siger Gøthe i sin Autobiographie, Aus meinem Leben, 3ter Theil S. 111: Jeg ærer Rythmus saavelsom Rim, hvorved Poesie først bliver til Poesie, men det egentlig dybt og grundigt Virksomme, det i Sandhed Dannende og Befordrende er hvad der af en Digter bliver tilbage, naar han oversættes

i Prosa. Da bliver tilbage den rene fuldkomme Gehalt, som, naar den feiler, et blændende Udvortes ofte veed at foregøgle os, og som det samme Udvortes ofte skiuler, naar den er tilstede. Jeg anseer derfor prosaiske Oversættelser for gavnligere end poetiske til at begynde den ungdommelige Dannelse med; thi man vil bemærke, at Drenge, som Alting tjener til Spøg, forlyste sig ved Ordenes Lyd og ved Stavelsernes Fald, og at de ved en vis parodistisk Overgivenhed forstyrre det ædleste Værks dybe Gehalt. Derfor giver jeg Vedkommende at betænke, om man ikke med det første burde begynde paa en prosaisk Oversættelse af Homer. Det forstaaer sig, at den maatte være det Trin, hvorpaa vor Literatur for nærværende Tid befinder sig, værdig. Jeg overlader dette til vore værdige Pædagogers Betænkning, som kunne desangaaende raadføre sig med en udbredt Erfaring. Kun vil jeg endnu til Anbefaling for mit Forslag erindre om Luthers Bibeloversættelse; thi at denne fortræffelige Mand leverede os i Modersmaalet et i de forskielligste Stilarter forfattet Værk, og dets digteriske, historiske, bydende og lærende Tone ligesom i en Støbning, har fremmet Religionen mere, end om han i det Enkelte havde villet efterlignet Originalens Eiendomme-

ligheder. Forgjæves har man siden ved Hiob, Psalmerne og andre Sange bestræbt sig for at gjøre os dem nydelige i deres poetiske Form. For Mængden, paa hvilken der skal virkes, bliver en ligefrem Overførelse altid den bedste. Hine kritiske Oversættelser, som kappes med Originalen, tjene egentligen kun de Lærde indbyrdes til Moerskab."

2.

Hvorfor blev Luther og hans Reformation foragtet af mange Protestanter i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede? *)

En Recensent i Götting. gel. Anzeigen 85 St. 1814 har dertil angivet følgende otte Hovedbevæggrunde:

*) Dr. Marezoll, vor forhenværende Landsmand, har ogsaa herom sagt mangt kraftigt Ord i sin Reformationsprædiken: Daß es nicht weise gehandelt ist, wenn jetzt so manche Protestanten als Gegner der Reformation auftreten. Leipz. 1814.
Udgiveren.

1. **Oppositions- og Paradoxie-syge.** Opposition er Mennesket medfødt, og saare menneskelig var hiin Stemning hos den attiske Bonde, som stemmede imod Aristides blot fordi han var kjed af de altfor hyppige Lovtaler over ham. Ogsaa Luther maatte man engang forsøge at nedrive fra det høie Postement, hvorpaa han staaer. Man var mæt af at høre ham kaldes den retfærdige.

2. **Modesyge** og Lyst til at synes klogere end de, som hylde den sædvanlige Mening, især Had til alt som kaldes **Opklaring**; thi hvilken honet Mand vilde vel gjerne ansees for en Opklarer?

3. **Exegetisk Fortvivlelse** hos Mænd, som forargedes over de sig krydsende og hinanden nedrivende Meninger i Protestanternes nye bibelske Exegese, og som hellere vilde kaste sig i Armene paa en ubetinget Autoritet, end overlade sig til Religionsskepticismus, hvilken de ved hiin Frihed holdt for uundgaaelig.

4. **Politisk Fortvivlelse.** Den dybe politiske Fornedrelse, hvori Tydskland sukkede i flere Aar, krænkede billigen ethvert patriotisk Gemyt. I de tydske Staters Adskillelse og Uenighed maatte vistnok en af Aarsagerne til den-

ne sørgelige Tilstand søges. Adskillige ansaae hiin Grund for den eneste, og tilskreve (aldeles uhistorisk) Reformationen alene den uheldige Adskillelse, og kunde følgelig ei andet end forbande den. Men hvo stod da Keiseren trofastere bi imod Tyrkerne end de protestantiske Stænder? Og hvo beskyttede disse i Tydskland? — Det katholske Frankerig, hvilket dog med sine mange Emigrerier aldrig kunde udrette noget alvorligt imod Keiseren og Riget. Og i de senere Tider, hvo beskyttede det catholske Bayern imod det catholske Østerrig? Det protestantiske Preussen. Og hvo har i vore Dage virket meer og skjønnere for Tydsklands Eenhed og fælleds Forsvar, end just det samme Preussen? Og hvad giorde ikke ogsaa det protestantiske England? Endelig hvorfra kom vel Adskillelsen, uden fra den halsstarrige, despotiske og forfølgelsessyge Catholicismus?

5. Paa den historiske Vei bleve Adskillige opbragte imod Reformationen. Med Føie have nemlig nogle Historieskrivere taget sig af Middelalderen, og fremdraget for Lyset det Gode, som laae i den. Hos deres Disciple steg Forkjerligheden for Middelalderen indtil historisk Li-

denskab. Nu traf i Tiden Reformationen sammen med det Vendepunkt, som giorde Ende paa Middelalderen; den blev altsaa beskyldt for at have befordret dens Undergang. Og dog ligge Aarsagerne, som tilveiebragte den ny Tingenes Orden, saa klart for Dagen! Den classiske Literaturs Gjenoplivelse, Amerikas Opdagelse o. s. v.

6. Concentrisk med denne Vei løber den *nyæsthetiske*, som deels ikke vil forlade den *romantiske Poesies* hulde Regioner, deels ikke afvige fra den Overbeviisning, at der ei kan gives Poesie, eller overhovedet nogen Kunst uden religiøse Myther, Legender o. s. v. De, som vandre paa denne Vei, foretrække altsaa for Poesiens og Kunstens Skyld den mytherige Catholicismus for den *kolde, begeistringsløse*, den *tørre Forstand blot hyldende* Protestantisme. — Saa *kold* og *begeistringsløs* har Protestantismen dog ikke viist sig i vore Dage.

7. Maae vi omtale dem, hvis *sandselige* Tænkemaade søger alt det Guddommelige i den udvortes Gudstjeneste. De ville hede *Mystiker*, og ere det dog ikke. Prægtige Bygninger, Vægge bedækkede med Zirater og udsøgte Malerier, Marmor og Metaller, hvoraf den plastiske

Kunst har dannet Cherubimer o. m. desl. et henrykkende Orchester, skiønt Orgelspil, nye Messeklæder og de catholske Ceremoniers hele Pragt, derved hænger deres Hjerter og Sind; dem er de Evangelistes nøgne Tempel modbydeligt, thi de finde intet uden — Guds Allestedsnærværelse, som forkyndes der uden Tant.

8. En pantheistisk Philosophie, hvis Hovedtendents er at ophæve al Dualisme, og at sammenblande den aandelige Verden med den sandselige, som vare de Eet og det samme. Der er ingen Tvivl om, at denne har bidraget meget til at ophøie den udvortes Cultus som var den Religionens Væsen, og altsaa til at udbrede Ulyst til Protestantismen.

3.

Hedensk og christelig Sagtmodighed.

Hvo kiender ikke hiint Træk af den berømte atheniensiske Statsmand Perikles, som læses i saa mange baade gamle og nye Bøger? „Da han engang i en Folkeforsamling en heel Dag roligen havde taalt en grov Borgers Skjeldsord og tirrende Udæskninger, og denne endnu om-

Aftenen, efterat Forsamlingen var endt, forfulgte Perikles igiennem Gaden til hans Huus, taug ei alene den ædle Statsstyrer til alle disse Fornærmelser, men gav den Slave, som mødte ham i Huusdøren, saadan Befaling: Tag en Fakkel og følg denne Borger hjem; thi det er blevet mørkt, og han har uleiliget sig hid for min Skyld."

Et lignende Træk af en dansk Biskops Sagtmodighed turde være mindre bekjendt, skjøndt det dog ogsaa er blevet omtalt af flere. Vi ville lade den Mand fortælle det, hvem uden Tvivl dets første Bekjendtgjørelse skyldes. Saaledes læse vi da i G. Treschows danske Jubullærere S. 74—75." Forunden den mægtige Fiende, som Brochmand havde i Ulfeld, skal han ogsaa have tildraget sig adskillige Fortrædeligheder ved hans gudelige Nidkjerhed i at see dem paa Fingrene, som havde jus vocandi eller Rettighed til at kalde Præster, og at afværge, saavidt det stod til ham, at ingen ved ulovlige Midler skulde befordres til Prædike-Embedet. Derover fik han adskillige Fiender; og der fortælles at en vis Herremand var for denne Aarsags Skyld bleven saa fortrydelig paa ham, at, da han engang gik Bispoppen forbi paa Gaden, befoel han sin Tie-

ner, at han strax skulde gaae hen efter den Mand, og sige ham adskillige grove og ubesindige Ord; men da Tieneren derved blev bestyrtset, og sagde, at det var Biskoppen, fik han af sin Herre et suurt Ansigt og Ordre at gjøre det, som blev ham befalet. Tieneren gik da efter Biskoppen, og med Blufærdighed rygtede sin Herres ublue Ærende. Men det var saa langt fra, at Biskoppen derved blev forandret, at han meget mere med Koldsindighed bad ham hilse sin Herre og sige ham Tak, og forærede Tieneren en Speciedaler for sin Umage."

4.

F. V. Reinhards Dom om sine Landsmænds pestalozziske Enthusiasmus

I et Brev (indrykket i Pölitz's Biographie over Reinhard 1 Th. S. 256) skriver denne berømte Theolog, i Anledning af et lidet Skrift, der angik den pestalozziske Methodes Anvendelse paa høiere Læreanstalter, saaledes: "Maatte det kun bidrage noget til at raade Bod paa det pestalozziske Uvæsen, som nu drives allevegne. Ogsaa her seer man, hvad for elendige Stympere

vi Tydskere ere. Over enhver Sæbeboble, naar den kun spiller med smukke Farver, geraade vi i Ekstaser, og løbe som Afsindige derefter, indtil den endelig springer itu." (For at begribe, hvorledes den sindige og billige Reinhard kom til at tale om Pestalozzianerne i deslige Udtryk, maa den danske Læser vide, at de ret Ivrige af denne Sect have talt om deres Yndlingsmethode i Phraser som f. Ex. følgende: Ps Institut var ligesaameget værdt som alle andre Underviisningsanstalter tilsammen; han var Menneskeslægtens Frelser; hans Methode var Tidens ene store Tendents (Naturphilosophien var den anden.) Før Pestalozzi var der ingen Opdragelseskunst, ingen sund Læremaade til o. m. desl.)

5.

Kjendetegn paa ægte Lutheranere.

Da Pietisterne begyndte at vinde Bifald ogsaa i Stokholm, og der holde Forsamlinger, saa blev Regjeringen opmærksom paa dem, og gav Politiet Befaling at undersøge hvad de foretoge sig. Men da de bleve underhaanden advarede derom, saa fik de, da Politiet nærmede sig, Bi-

beler og Psalmebøger skaffede tilside, og Bordet besat med Krus, Øl, Piber og Kort. Da nu Politiet stak Hovedet ind ad Døren, og saae dette, sagde det: Min Gud! her er ingen Pietister, men lutter ægte Lutheranere. (Fortalt af Suhm i hans Smaaskrifter 10 D. 136.)

6.

Lotteriespil med Bibelen, et Surrogat for spillesyge Hyklere.

I Christian den Sjettes Tid ansaaes det for Synd at spille Kort. For at behage Hoffet var der mange, som frabad sig Kortspil, i det mindste i Selskab. Men da de dog ikke kunde undvære det sædvanlige Tidsfordriv, saa legede de med Guds Ord. De havde nemlig en Lotteriemaskine, som blev dreiet om efter Sædvane, men hvori Lodderne vare Bibelsprog, klistrede paa Sedler. (Suhm, som paa anførte Sted fortæller ogsaa denne Anekdote, sammenligner dermed Romernes Skik at læse Platos alvorligste Samtaler over Borde. Mig forekommer de andægtige Spilleres Opfindelse ei alene langt mere upassende, men endog anstødelig.)

7.

Hoffolkenes Gudfrygtighed.

Historien er bekjendt, hvorledes en vittig fransk Marschal satte det franske Hofs Andagt paa Prøve i Ludvig XIVdes Tid. Han lod nemlig en vis Søndag bekjendtgjøre ved Hoffet, at Kongen ei den Dag kom i Messen. Da Ludvig efter Sædvane indfandt sig i Kirken, men saae der ei en Eneste fra Hoffet uden den fromme Abbed Fenelon, spurgde han Marschallen om Aarsagen til denne besynderlige Tomhed. Han svarede: „Jeg har ladet sige, at Deres Majestæt i Dag havde Forfald, for dog engang at erfare, hvem der kom i Kirke for Guds Skyld, og hvem for Deres, Sire! De seer nu, hvor høit Deres Hofmænd agte Dem." Man begriber nu let, at Kongen smilede, men at Hofmændene ærgrede sig over dette Indfald.

En lignende Feiltagelse fortæller Suhm at være hændet ved det danske Hof. „Da Kong Frederik den Femte var første Gang i Kirke efter sin Faders Død, tænkte mange ved Hoffet, at nu behøvede man ei mere at dyrke Gud. Istedetfor at Forgemakkerne nylig havde ligget fulde af Psalmebøger og andre gudelige Skrifter, saa

havde de nu ingen med sig i Kirken. Men da de sloge Øinene hen til Kongen, saae de ham staae med en Psalmebog i Haanden og synge, som en anden god Haandværksmand. Der blev da en Jammer og Jil for at skaffe Psalmebøger tilveie." — Vare alle Mennesker saa lærvillige, som Hofmændene, da kunde man let, ved nuomstunder at besøge Kirkerne, fristes til det Ønske: „O gid Du dog var Konge!"

8.

Hvad Sprog blev talt i Paradiis?

Østerlænderne have et sindrigt Sagn, hvilket aabenbar er digtet for at betegne en Hovedforskjellighed imellem tre af Asiens berømteste Sprog. De sige, at Slangen i Paradiis betjente sig, da den vilde forføre Eva, af det Arabiske, et stærkt og overtalende Sprog. Men Eva tiltalede igjen Adam i det Persiske, hvilket Ømhedens og den lokkende Kjerligheds Udtryk især staae til Tjeneste. Da de begge vare faldne, og Engelen Gabriel havde faaet Befaling at fordrive dem ud af Paradiis, betjente han sig, efterat have forgjæves tiltalet dem paa Arabisk og Persisk, tilsidst af det Tyr-

kiske, et truende Sprog, hvis Lyd ligner Tordenens Bragen. Neppe havde han begyndt at tale i dette Sprog, førend en Skræk bemestrede sig dem, hvorpaa de flygtede med Hast ud fra Lyksalighedens Opholdssted. (Af La Perse, ou Tableau de l'histoire, du gouvernement, de la religion, de la literature etc. de cet empire. Par Am. Jourdain. Paris 1814. Vol. V Livre. VII. 3.)

IV.

Breve fra Udgiveren til en Landsbypræst om adskillige Geistligheden vedkommende Anliggender.

Ottende Brev.

(Præsten betragtet i Forhold til sine Embedsbrødre. Om Vigtigheden af hans første Fremtrædelse. Opførsel imod uvillige Colleger, imod de ædlere og mere oplyste. Midler til at befordre Samdrægtighed og Almeenaand imellem Herredsbrødre)

Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amcitia — — — possim comparare.

Cicero.

Du gjenkalder Dig vist ofte, min J.! ligesom jeg, den Drøm, hvortil vi fordum saa gjerne

overlode os, at vi engang i Tiden skulde komme til at leve i samme Egn som Nabopræster, da ret ofte besøge hinanden og underholde os snart med Erindringen om de svundne Dage, snart med Planer sigtende til vort eget og vore Menigheders Beste i Fremtiden. Da Forsynet nu har villet det anderledes og anviist os ei alene forskjelligt Kald, men ogsaa forskjelligt Land at virke i, maa Papiret træde i det levende Ords Sted, og jeg maa nu nøies med at meddele Dig skriftligen mine Tanker om Præstens Forhold til sine Colleger, overladende som sædvanligt til Dig at prøve hvad der ikke allerede har en gammel Praxis for sig, efter Erfarenhedens Maalestok.

Da Du aldrig har ladet indflyde noget i dine Breve om dine Nabopræsters Alder, Sindelaug, Virksomhed o. s. v. kan jeg naturligviis ikke tage Hensyn til din individuelle Stilling, men blot anstille nogle almindelige Betragtninger.

For da at begynde med Begyndelsen, som det hører, saa veed Du, at alle Tiders Rhetorer, Moralister, Kunstdommere o. s. v. have været enige om at det er af høieste Vigtighed at begynde vel. Denne Regel er endog gaaet over i Almuens Levephilosophie — Ordsprogene, som

flere Sprogs Sammenligning lærer os. Det Danske: „Vel begyndt, er halv fuldendt" svarer næsten ordret til Latinernes: Qui bene coepit, habet dimidium facti; og de genialske Grækere, her som allevegne tilbøielige til at tale i Hyperboler, sagde endog: πλεον 'ημισυ παντος. De Nyere have ikke tillagt Begyndelsen mindre Værd eller mindre Vanskelighed. C'est le premier pas qui coute tilraabte engang (som jeg formoder) en fransk Dandsemester sin frygtsomme Lærling; og strax bleve disse Ord Løsenet i Raadet og i Leiren, i Kirken og i Skolen. „Principiis obsta" siger Moralisten, naar der tales om en fristende Last; „læg rask Haand paa Værket" raader Samme, naar noget Godt skal fuldbyrdes. Den Feldtherre, som har vundet sin første Bataille, er neppe ængstlig for Udfaldet af den anden. Den som har med Berømmelse holdt sin første Disputats, Parlamentstale o. s. v. finder det let at holde ti andre af samme Art. Saaledes med ethvert Foretagende: lykkes Begyndelsen, da anseer Enhver det, efter Ordsprogets Lydende, for at være halv fuldendt; ja de ret kraftige Aander troe endog, at det første Skridts Held fører umiddelbart til Maalet. Napoleon f. Ex. udraabte nylig, da han var lykkelig landet ved Cannes; voila le congres dissout. Endog de

mindre dristige Speculanter pleie derfor at sige: den første Tønde Guld er den værste at faae fuld; siden kommer Millionen af sig selv. — Men er nu en heldig Begyndelse af saa stor Indflydelse paa hvilketsomhelst Værks lykkelige Fremgang, da undrer det mig ikke, at mange Talere have, som Quinctilian *) fortæller efter Julius Florus om den unge Secundus, været nær ved at fortvivle; fordi de ikke kunde finde paa en smuk Begyndelse, og jeg tvivler følgelig ikke heller om Rigtigheden af den Tilstaaelse, som flere Præster have giort mig at deres Tiltrædelsesprædiken har af alle kostet dem meest Møie og dog tilfredsstillet dem mindst. Upaatvivleligen er det første Indtryk ogsaa her af megen Vigtighed for Præstens Embedsførelse i Fremtiden. Mange Tilhørere bestemme sig paa Grund af denne sande Prøveprædiken til at blive i Fremtiden enten flittige eller efterladne Kirkegiængere. Alle fælde, efterat have hørt den, en Dom om Præstens Talegaver, der i det mindste en Tid lang kan ansees for inappellabel, og som følgelig hvis den er gunstig, meget letter, men, ugunstig, meget standser Præstens følgende Foretagender. Ogsaa af denne Grund er det utilgiveligt, at en-

*) De inst. Orat. L. X. 3.

kelte theologiske Candidater endnu stedse undlade at øve sig i den just ikke lette Kunst at prædike, at enkelte ikke skamme sig ved at lade deres Tiltrædelsesprædiken være deres anden Prøveklud, ligesom deres Dimisprædiken var den første. De burde betænke, hvor vigtigt det er, men hvor vanskeligt tillige endog for den af Naturen vel begavede Taler, strax ved den første Tiltrædelse at kunne vinde den hele Menighed, som derved pleier at være forsamlet. Men foruden Færdighed i det religiøse Foredrag fordrer denne Prædiken tillige megen Klogskab, da baade Vedtægt og Sagens Natur fordrer, at den tiltrædende Religionslærer maa, efter den egentlige Prædiken, tale noget om sig selv, sine Forsætter og sit Forhold til Menigheden. Her true ham paa den ene Side Stortalenhedens, paa den anden Kleinmodighedens Skjær: hvor vanskeligt at styre lykkeligen midt imellem begge! Taler han med megen Ydmyghed om sine Anlæg og Kræfter, da vil Almuen let troe ham paa sit Ord og af den Aarsag skjenke ham mindre Agtelse, men de mere Oplyste ville maaskee endog fatte Mistanke til hans Charakteer, som var han en Kryber og Hykler. Istemmer han derimod

høie Toner og taler med Selvtillid om sit Pund, sin Hjelpsomhed, sin Nidkjerhed, sine besluttede Forbedringer o. s. v. da ville de gammeldags Medlemmer af Menigheden gyse for de forestaaende Reformer, og Neologerne, som han derved søgte at vinde og maaskee for Øieblikket vandt, ville dog snart forlade ham, naar de siden see hans Iver enten kiølet, eller blot fornuftigen tempereret; men hans tilstedeværende Colleger, som altid/ere saare opmærksomme, undertiden tillige skinsyge paa den unge Mand (især hvis han er bekjendt for at have Talenter) ville hviske til hinanden:

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?

Ogsaa om sin Forgjænger og sine Medtjenere i Menigheden pleier den tiltrædende Pastor at sige nogle forbindtlige Ord, og fordi han saaledes allerede ved sin Indsættelse kommer til at berøre Forholdet til sine nærmeste Colleger, var det at jeg begyndte mit Brev med denne Materie, da det ellers ikke var min Hensigt her at udvikle hvad Præsten ved denne Leilighed har at iagttage, hvorom jeg desuden kan henvise Dig

til en indholdsrig Afhandling i Journal für Prediger *).

Ligesom da den ædle og svede Religionslærer vil vide paa hiin vigtige Dag at indtage alle de Tilstedeværende til sin Fordeel, ved at forene Udtrykket af egen Værdighed med en uhyklet Beskedenhed, ved at henstille det gode Udfald af sine pligtskyldige Bestræbelser til Forsynets velsignende Varetægt og Menighedens trofaste Understøttelse: saaledes vil han ogsaa i Maaden, hvorpaa han omtaler sine Medarbeidere i Viingaarden, vogte sig for at træde Sandheden eller deres Beskedenhed for nær; han vil med Velvillie, men uden Ophævelser, nævne deres virkelige Fortjenester, men ikke tillægge dem saadanne, som hverken han selv eller Menigheden erkjender. Det Tilfælde, hvori han, for ikke at overtræde denne Regel og tale imod sin Overbeviisning, skulde komme til ganske at tie, er, vil jeg haabe, saa sjeldent, at det ikke fortjener at komme i Betragtning. Naar dette skulde fo-

*) Ueber Abschieds- und Anzugspredigten, nach den Bedürfnissen unserer Zeit. Von Mag. Seitenreich. 57 Band, 1stes Stück.

rekomme, var der neppe andet at gjøre, end at forbigaae slig uværdig Præst, hvis han var død, med Taushed, men hvis han levede og nødvendigen maatte tiltales, da at udtrykke ham sine Ønsker om et venskabeligt Forhold, hvilke Taleren vel ved slig Leilighed, da Høflighed ei ansees for Usanddruhed, turde kalde Forhaabninger.

Disse Ønsker maatte han da ogsaa fra sin Side søge at faae opfyldte; og i hvor megen Selvfornægtelse det maatte koste ham at modsætte Listen Oprigtighed, Chicanerne Ligefremhed, Trættesygen Fredsommelighed a. s. v. vilde han dog ikke opgive disse Forsøg paa at vinde den ukjerlige Broder, førend en lang Erfaring havde overtydet ham om, at det var forgjæves at samle gloende Kul paa en saadan Modstanders Hoved. Og selv da, naar han var bleven tvunget til at ophæve al fortrolig Omgang med den Uforsonlige, og at indskrænke hele sin Omsorg til at forebygge ny Anledning til Tvist, vilde han dog aldrig tillade sig at tale offentligen om eller imod sin Collegas Skinsyge og Efterstræbelser, endsige at han skulde forsøge paa at drage Menigheden ind i sin Interesse, for ved dens Hjelp at ende sin private Strid med en offent-

lig Triumph. Stolende paa den offentlige Mening i Henseende til sin Lære og Vandel, vil den Retsindige lade haant om alle de Kunstgreb, som de tvetydige Characterer benytte for at sætte Almeenheden i Virksomhed og aflokke den et lydeligt Bifald. Dog — denne Stilling (den uheldigste, hvori en ung Mand kan komme) er, Gud være lovet, saa sjelden, at det ikke lønner Umagen at dvæle længere derved. Vi ville da hellere betragte de mere sædvanlige Forhold.

Naturligviis er den unge Mand, som den kraftfuldere, i Almindelighed virksommere end den gamle; ogsaa er den tiltrædende Præst i de fleste Tilfælde bedre bekjendt med Tidens Fordringer, med nyere Literatur, nyere Sæder og Indretninger, end den aldrende, som har levet endeel Aar paa Landet, maaskee i en Afkrog, hvorhen Oplysningens Straaler kun svagt og sjeldent trængte frem. Men desto rigere er den sidste paa Erfaring; desto nøiere kjender han Individuernes og den hele Omegns intellectuelle og moralske Beskaffenhed. Her torde altsaa det Tilfælde indtræffe, at den Lærdere gjorde vel i at gaae i Skole hos den mindre Lærde, og vilde hiin da til Gjengjeld for den dyrebare Erfaring, han her fik for saa godt Kjøb, meddele Denne

(efter Forlangende, eller uopfordret, alt efter Omstændighederne) sine lysere og rigtigere Ideer om mangt for Menneskeheden gavnligt Foretagende. Fuld af Begeistring for sit Embedes høie og ædle Formaal, vil den unge Præst ei lade sig afkjøle ved den eensidige og kraftløse Oldings Indvendinger, ei lade sig standse paa sin med Besindighed afstukne Bane ved den gamle Slendrians mange Tilhængere saalidet som ved det mageligere Livs Tillokkelser. Han vil mindes, at Tiden nu er kommen for ham, da han i Gjerningen skal bekjæmpe disse det Godes Fiender, ligesom han tilforn saa ofte har bekjæmpet dem med Ord. Dog maa han for alle Ting ikke erklære dem aabenbar Krig; han maa tvertimod søge at undgaae alt Skin af Stridbarhed; ikke opbringe Nogen imod sig, men hellere lade dem, som han ei kan vinde for den gode Sag, forblive i deres gamle Indolenz Med Skaansel imod enhver anderledes tænkende Collega, med Ærbødighed for de graae Haar, om de endog bedække et fordomsfuldt Hoved[illegible]il han lidt efter lidt indføre sine Forbedringer, uden at paatrænge Andre sine Ideer, og uden at anprise sine Indretninger, sit Skole- og Fattigvæsen som Mønster, overladende det til sine Embedsbrødres

Skjønsomhed og til sit Arbeides Frugter at fælde Dommen om hans Reformers Værd.

Sandsynligen vil dog enhver tiltrædende indsigtsfuld Præst i sit Herred finde nogle Embedsbrødre, som gaae ud fra samme Grundsætninger og sigte til samme Maal som han. Naturligviis vil han slutte sig nærmest til disse, baade fordi deres Erfaring, som den meest analoge, maa være ham den beqvemmeste, og fordi der imellem ham og dem findes den vicissitudo studiorum officiorumque, som Cicero bevidner at være det behageligste ved Venskab. Dog er det ikke mit Ønske at disse oplyste Præster skulle unddrage sig fra Omgang med de øvrige, mindre fordomsfrie Herredsbrødre, da de derved baade vilde indskrænke sig den Kreds, hvori deres Grundsætninger og Exempel ellers kunde virke, og tillige let faae Udseende af et Oppositionsparti, til megen Forargelse for dem, som ikke høre dertil. Tvertimod ønske vi jo at fjerne al Splid og Harme fra Menighedens forskjellige Tjenere. Ere Gaverne hos dem end forskjellige, saa er dog Aanden, der kaldte dem, den samme. Lader os da stræbe at bevare Aandens Eenhed i Kjerlighedens Baand! — Ligesom de gamle Landemøder, hvor alle et Stifts Præster samledes

aarligen eller halvaarligen med deres Biskop, vare hertil et herligt Middel: saaledes forplantedes de gode Virkninger deraf til ethvert enkelt Herred, idet alle dets Præster een eller to Gange om Aaret kom sammen hos Provsten (eller hos en beqvemtboende Præst) nærmest i den Hensigt at levere deres Landemodsexpenser, men hvorved dog tillige Leilighed gaves til at handle om mange andre Geistligheden og det fælleds Bedste betræffende Ting. Vistnok bragte disse Sammenkomster sjelden eller aldrig den størstmulige Nytte; mange Steder vare de blot et Slags geistlige Eraner *); men selv hvor Aanden rørte sig allermindst derved, efterlode disse Sammenkomster dog et venligt og broderligt Indtryk i samtlige Herredsbrødres Gemytter. Jeg mindes endnu fra min Faders Huus af, at næst Bispevisitatsen var hiin Forsamling den kjereste Fest. Selv vi Børn frydedes ved at høre Brodernavnet gjenlyde fra Mund til Mund i den ærværdige Kreds. Det gjør mig derfor ondt,

*) Om disse Selskaber hos Grækerne har Professor B. Thorlacius leveret os en interessant Afhandling i det Skand. Literaturselskabs Skrifter for 1806. 2det Bind.

at Amtsprovstiernes Oprettelse har (som jeg formoder) havt den tilfældige Virkning, at hine Sammenkomster nu vel ere faldne bort. Tænker man sig dem derimod udvidede (hvilket ved videnskabelige og almeenagtede Herredsprovsters Beskikkelse let kunde have fundet Sted) til et Slags Deliberationsmøder om kirkelige og theologiske Gjenstande, hvor samtlige een Egns Præster kom hinanden til Hjelp, enhver med sine specielle Erfaringer, Kundskaber og Resultater; tænker man sig disse Møder saaledes organiserede, som de reformeerte Geistliges Classer have været i nogle Lande, da vil man beklage Afskaffelsen af en Sædvane, som, skjøndt tilfældig og privat, kun havde behøvet en liden Modification for at vorde saare gavnlig for det Offentlige. Rimeligviis vilde en saadan Udvidelse ogsaa hos os være bleven forsøgt, dersom ikke Herredsprovstierne vare i det samme blevne nedlagte; thi man har i adskillige Egne af det evangeliske Tydskland med Held realiseret denne Idee, hvilket af adskillige trykte Efterretninger er bekjendt.

Eet Middel er dog endnu tilbage til at vedligeholde hos os i Fremtiden en vis Forbindelse imellem samtlige gamle Herredsbrødre, jeg meener Oprettelsen af theologiske Herredslæ-

selskaber og et dermed forbundet Herredsbibliothek. Jeg har allerede i et foregaaende Brev omtalt Læseselskaber som et ypperligt Middel til det aandelige Livs Bevaring, især blandt Landsbyfolk, jeg kommer her tilbage til samme Idee, dog med den Forandring, at jeg nu, foruden det forhen omtalte Selskab, som skulde sigte til almindelig Culturs Udbredelse iblandt alle Stænder og følgelig indskrænke sig til almeeninteressante Skrifter, ønsker et mere videnskabeligt oprettet imellem en Egns, eller et Herreds Præster alene. At Herremanden og Forpagteren skal holde med dem theologiske, philologiske og philosophiske Skrifter, kunne de ikke med Billighed forlange: naar derimod 12-14 Geistlige forenede sig om at kjøbe i Forening de bedste danske og tydske Skrifter, som udkomme i deres Fag, og betroede den kyndigste iblandt dem at være Forstander for Selskabet, skulde de for en maadelig Bekostning kunne forskaffe sig rig Aandsføde. Det er tildeels med Hensyn til saadanne Læsecircler, at jeg i det theologiske Bibliothek leverer aarlige Fortegnelser over de inden- og udenlandske Bøger, som til dette Brug kunne fortjene at komme paa Valg. Er nu tillige Forstanderen for

et saadant Selskab en klog Mand og kyndig Reformator, da vil han ogsaa paa denne Maade kunne virke til nyttige Ideers Udbredelse. Du mindes hvorledes Griffenfeld bar sig ad i den Tid, han først indyndede sig hos Frederik III. Mærkede han, at Kongen søgte Oplysning om en eller anden Ting, eller ønskede han selv at bibringe Kongen en stor og interessant Idee, da opslog han det Sted i en Bog, hvorpaa den fandtes, og henlagde Bogen aaben, dog som tilfældigviis, paa den Stol, hvor Kongen pleiede at sætte sig og læse. Paa en lignende Maade kunde en snild Secretair ved et Læseselskab eller Herredsbibliothek (hvilket af sig selv opstaaer, naar man kun ikke bortsælger Bøgerne, som ere anskaffede til hiint) mangen Gang faae sine Yndlingsmeninger anbefalede, uden at han selv behøvede at være deres Talsmand. Et lidet Mærke, føiet til visse Steder i denne eller hiin Bog, et lidet Kors, sat foran en vigtig Artikel i det af heterogene Dele bestaaende Maanedsskrift, kunde være saavel den mindre agtsomme som den meget sysselsatte Læser et behageligt memento. Men endog alle Reformationsprojecter uansete, afgiver et saadant literært Samfund baade et nyt Foreningspunkt for en Egns

dannede Mænd, og Stof til interessante Samtaler, naar de i andre Anledninger komme sammen. Det er dog virkelig fornedrende for en geistlig Mand, ei at kunne tage levende Andeel i den Underholdning, som han stundum hører Mænd af hans Fag at overlade sig til, imedens han maa tie eller frygte for, om han aabner Munden, at sige en Dumhed. Og hvorfor har saa mangen udmærket Academicus i et Landsbykald, stundum endog paa faa Aar, tabt al Interesse for Kunst og Videnskab, uden fordi det manglede ham deels paa nyt Tænkestof, deels paa Personer, han kunde meddele det, og ved hvis Domme eller Indvendinger han kunde faae det, saa at sige, bearbeidet? Men begge Dele vil han dog nu paa de fleste Steder i Danmark kunne forskaffe sig. Naar en eller anden afsidesliggende Ø undtages, vil man allevegne finde enkelte dannede Mænd af geistlig og verdslig Stand (om just ikke et tilstrækkeligt Antal, til at faae et dobbelt Læseselskab indrettet) Ei heller er meer end eet eneste Herred blevet mig bekjendt, hvor det hele Præsteskab tilsammen ei kunde overkomme at subscribere paa et Exemplar af Theologisk Bibliothek; og selv der yttrede dog Provsten Haab om at faae et Læseselskab istand, hvilket

da i saa Fald vilde holde nysnævnte Skrift. Ogsaa har Niemeier for længe siden afviist den Undskyldning af Landsbypræster, som ere ubekjendte med Literaturen: „der er desværre intet Læseselskab i vor Egn." — „Hvorfor, svarer Niemeier, opretter I da ikke et?" — Rigtig nok var det stedse ogsaa min Mening, at den driftige Præst, naar han kun tillige er tjenstvillig og retsindig, allevegne maatte finde nogle aabne Øren, hvilket Du selv, min J. som kom til en af Landets fjerneste Egne, og havde det Uheld at succedere en uvirksom og for sit Embede ligegyldig Forgiænger, vistnok vil have erfaret.

Saaledes bliver Kjerlighed og Brodersind her som altid den veiledende Genius, der betrygger Arbeideren et lykkeligt Udfald af sit Foretagende. Ved Overbærelse og Godmodighed vil man i Almindtlighed vinde endog den Vredladne og Umilde. Men da det for Manden med det varme Hjerte ikke er nok at leve blot i taalelig Forstaaelse med sine Colleger, vil han naturligviis iblandt de værdigste af disse udsøge sig nogle, som han kan elske, med hvem han fuldkommen kan sympathisere, og i hvis Bifald han paa een Gang kan finde sin Løn og Opmuntring, dersom hans redelige Bestræbelser skulde vorde miskjendte. Cicero

har allerede anpriist Venskab som et Middel til at raade Bod paa de Uheld, de jordiske Tings Forgiængelighed medfører. For at ende mit Brev som jeg begyndte det, vil jeg tilføie Stedet, om Du maaskee ikke skulde have det i frisk Erindring: Quoniam res humanæ fragiles caducæque sunt, semper aliqui anquirendi sunt, quos diligamus, et a quibus deligamur: caritate enim benevolentiaque sublata omnis est e vita sublata iucunditas. *) Maatte det da lykkes Dig paa Jyllands Heder at finde Mænd, som vilde kappes med dine gamle sjællandske Venner om at elske og skatte Dig høiest!

*) De amicitia cap. 27.

V.

Literatur.

Ved Udgiveren.

A. Dansk Literatur for Theologer. Aar 1814.

a. Theologiske Skrifter.

En mærkelig Spaadom ogsaa om Danmark efter en gammel Haandskrift, udgivet ved N. F. S. Grundtvig. 2 Mk. hos Seidelin.

Overhøring efter Lærebogen, af Hans Gram Bechman. Hos Malling for 1 Rbdlr. hæftet.

Religionens Trøst og Raad til den danske Kristen under Fædrelandets nærværende Stilling. En Prædiken af Amtsprovst M. Herz. 20 Rbß hos Schulz.

En liden Bibelkrønike for Børn og Menigmand, ved N. F. S. Grundtvig. 76 Rbß.

De Valeriano seculi quinti homileta christiano scripsit Dr. Nic. Schack. 3 Rbmk. hos A. Seidelin.

Lærebog i Religionen for Ungdommen af den mosaiske Troesbekjendelse. 3 Rbmk. Farvegaden No. 144.

Eusebia Tidsskrift for christelige Religionslærere, udgivet af Professor J. H. Larsen. 1 Bds 1 H. 17 Mk. hos Gall.

Synopsis eorum, quæ continentur in opere gallice scripto dein forsan evulgando: Totus Christianismus ad tria, quæ dividi nequeant, principia revocatus cum appendice de formula baptismi. Autore F. L. Mourier. Hos Bonnier.

Sørgetale over Kong Christian VII. Af Pastor J. P. Mynster. 24 ß. hos A. Seidelin.

Skal vi troe paa Gud eller paa Athene? Eller om Troe og Fornuft. Ved Pastor N. F. S. Grundtvig. 3 Mk. hos Seidelin.

Luthers liden Catechismus nøiagtig oversat efter Grundtexten. Kbhavn paa Vaisenhuset. 5 Rbß.

Mindetale over Christian VII, af Pastor Fuglsang. 2 Rbmk. hos Brummer.

Mindetale over Christian VII, af Amtsprovst Hertz. 3 Mk. hos Thoring og Colding.

Theologisk Bibliothek, udgivet af J. Møller. 6te Bind, 15 Rbmk. hos A. Seidelin.

Ligprædiken over Christian VII, af Pastor A. Wøldike. 24 ß. hos Seidelin.

Fredsprædiken af Samme. 24 ß. sammesteds.

Videnskabelige Forhandlinger ved Siellands Stifts Landemøde. Udg. af Provsterne P. H. Mønster og C. F. Gutfeldt. 2 Bds 2 H. 2 Rbdlr. hos Seidelin.

Mindetale over Kong Christian VII, af Pastor P. O. Münster. 1 Rbmk. hos Flindt, Tugthuusporten No. 143.

Efterretning om Oprettelsen af Bibelselskabet i Danmark, som Indbydelse til at understøtte dets Forehavende. 8 ß. paa Vaisenhuset.

β) Andre Præsten vedkommende Skrifter.

Rahbek om den danske Stiil. 2det Oplag. 5 Rbmk. hos Schultz.

Campe om Opdagelsen af Amerika. 3 Dele. 2det Oplag. 6 Rbdl. hos Schultz.

Ny Haandbog for Ungdommen i Borger- og Almueskoler, samlet ved J. H. Thorlitz. 3die Oplag. 9 Rbmk. hos Schultz.

C. Sallustii bellum Catilinarium, cum notis usui tironum accommodatis. Edid. A. W. Brorson. 5 Rbmk. hos Gyldendals.

P. Foersoms Læsebog for Døttreskoler, 2den Deel. 8 Rbmk. 8 ß. hos Brummer.

J. E. Bergsøes Huus- og Kunstbog. Nyt Oplag. 10 Rbdlr. hos Brummer.

Roskilde-Riim ved Pastor N. F. S. Grundtvig. 16 Rbmk. hos Seidelin.

Helligtrekongerlyset eller tre Dages Hændelser paa Danmarks Hoiskole, en Beretning ved Pastor N. F. S. Grundtvig. 5 Rbmk. hos Seidelin.

P. F. Suhms Udtog af Fædrenelandets Historie. Udgivet med Tillæg af Prof. E. Werlauff. 15 Rbmk. hos Gyldendals.

Fem af Ciceros Taler, oversatte med Anm. af Mag. R. Møller. 14 Rbmk. hos Gyldendals.

Fransk Læsebog og Sproglære af Capitain J. B. Lindenfels. indb. 7 Rbdl. 1 Mk. og uden Læsebog 6 Rblr. hos A. Seidelin.

Prof. Zinks Vorlesungen über die Musik und ihre nüzlichste Anwendung. 2 Mk. hos A. Seidelin og Schubothe.

Hallagers nye tydske Læsebog for Begyndere. 6te Oplag. 1 Rdd. hos Brummer.

Historisk Calender, udgiven af Engelstoft og J. Møller. Med Kobbere. 1ste Aargang. 6 Rdd. hos Gyldendals.

Christianis franske og engelske Læse- og Stiils-velser, oversat af Cand. Brygman. 10 Rbmk. hos Gyldendals.

Forføreren, borgerligt Sørgespil i 5 Akter, af Prof. Rahbek. 2 Rbdl.

Etatsraad Bugges Forelæsninger over den rene Mathematik, 2den Deel med Kobb. 4 Rbdlr. hos Poulsen. 3die Deel 4 Rbdl. 3. Mk.

Røverborgen, lyrisk Skuespil af Prof. Øhlenschläger. 2 Rbdlr. Bredgaden No. 190.

Tydsk Sproglære til Brug for Borger- og Døttreskoler, af Cand. Luplau. 7 Mk. 8 ß. hos Ludvig paa Børsen.

C. C. Sallustii bellum Catilinarium atque Jugurthinum. Edid. B. Thorlacius. 8 Rbmk. hos Brünnich.

Fransk Grammatik af Prof. L. C. Brunn. 2den Udg. 10 Rbmk. hos Beeken.

Hvem er den falske Prophet? hvem forvirrer Folket? ved Pastor N. F. S. Grundtvig. 4 Mk. hos Seidelin.

Imod den store Anklager. Af Prof. H. C. Ørsted. (stilet imod det foregaaende grundtvigske Skrift.) 8 Rbmk. hos A. Seidelin.

Werfels danske Sproglære for Skoler. 6 Mk. hos Beeken.

K. L. Rahbeks samlede Fortællinger. 4de Deel, indeholdende Sløret og Duellen. 2 Rbd. 2 Mk. hos Schultz.

L. Holbergs udvalgte Skrifter, udgivne af Prof. Rahbek, 21de og sidste Deel (indeholdende Holbergs Levnet forfattet af ham selv, hvilket ogsaa kan erholdes separat) Hver Deel 3 Rbdl. hos Schultz.

J Badens Anviisning til det tydske Sprog for Danske. 6te Oplag, med en ny Chrestomathie forsynet ved Prof. Sander. 3 Rbdlr. hos Schultz.

Udvalgte danske Viser fra Middelalderen; efter A. S. Vedels og P. Syvs trykte Udgaver og efter haandskrevne Samlinger, udgivne paa ny

af Abrahamson, Nyerup og Rahbek. 5 Dele, 10 Rbdlr. hos Schultz.

Erfaringer angaaende Vexeldrift, forenet med Brakfrugtavl og Sommerstaldforing af J. C. Drevsen, Papirfabriqueur. Et af Landhuusholdnings-Selskabet kronet Priisskrift. 5 Rbmk. hos Gyldendals.

Kort Begreb af Verdens Krønike, betragtet i Sammenhæng, ved Pastor N. F. S. Grundtvig. 1 Bind. 2den aldeles omarbeidede Udgave. 4 Rbdl. 4 Mk. indbunden 5 Rbdl. hos A. Seidelin.

De sorte Riddere, et romantisk Epos i ni Sange, af B. S. Ingemann. 6 Rbdl. hos Brünnich.

Det Kongl. Landhuusholdnings-Selskabs Skrifter. 3die Binds 3die Hæfte. 1 Rbdl. hæftet hos Gyldendals.

G. Vegas Forelæsninger over Mathematiken. anden Deel, fordansket og for en Deel omarbeidet af Major F. G. H. Mourier. 3 Rbdl. Kongens Nytorv No. 268.

Næringsveie, Rigdom og Folkemængde, betragtede af Joh. Bøye. eller 3die Deel af Statens Ven. 8 Mk. hos Schultz.

Grundlag ved grammaticalske Forelæsninger for Ungdommen, af Prof. F. H. Guldberg. 10 Mk. hos Schultz.

Breve fra Sverrige i Aaret 1812, af Secr. C. Molbech. 1 Deel 20 Rbmk. hos A. Seidelin.

Kiøbenhavns Universitets Sørgehøitid over Hertug Frederik Christian til Augustenborg. Latin og Dansk. hos Schultz.

Sammes Sørgehøitid over Kong Christian VII. Latin og Dansk, hos Schultz.

Ny fransk Stiilsøvelsebog af Prof. T. C. Bruun. 10 Mk. hos Beeken.

Meidingers franske Grammatik, omarbeidet af Lindenfels. 4 Rbdlr. hos Popp.

Theophrasti characteres Græce edid. et illustravit Dr. S. N. J. Bloch. 16 Rbmk. hos Schubothe.

Hvori bør Almueungdommen undervises i Skolerne? Ved Prof. A. Gamborg. Hos Brünnich.

Poetiske Epistler, af Baggesen. 4 Rbdlr. hos Thiele.

Roeskilde Saga til Oplysning af Roeskilde Riim. Ved Pastor Grundtvig. 7 Rbmk. hos Seidelin.

Lexicon Islandico-Latino-Danicum Biornonis Haldersonii, editum cura R. K. Raskii. Præfatus est P. E. Müller. 2 Voll. 16 Rbdl. 4 Mk. hos Schubothe.

Lærebog i Landoeconomien af Prof. C. Olufsen. Andet forbedrede Oplag. 3 Rbdl. 2 Mk. hos Schubothe.

C. Taciti Agricola. Edid. S. N. J. Bloch. 3 Mk. 8 ß. hos Schubothe.

Landoeconomiske Tidender, udg. af et Selskab praktiske Landmænd i Sjælland. 1ste Hæfte. 5 Rbmk. hos Schubothe.

Broders latinske Lectioner, udg. af Prof. Sverdrup. 2det Oplag 7 Rbmk. hos A. Soldin.

Helge, et Digt af Adam Øhlenschläger. 4 Rbd. Bredgaden 190.

Fortællinger af L. Kruse. 2 Rbdl. 3 Mk. paa Vaisenhuset.

Shakesspears tragiske Værker, oversat af Foersom. 3die Deel 3 Rbdl. 1 Mk. hos Brummer.

Første Læsebog med Bogstav- og Stave-Tabeller for Begyndere af C. R. Wilstrup, Seminariilærer i Borris. Ribe 1814. Tabellerne koste en Lß. i Sølv. Bogen 3 rß. indbunden. Dertil hører en i følgende Aar udkommen An-

viisning, nemlig: Anviisning for Forældre og Lærere til at lære Børn at kjende Bogstaver, stave og læse ved Hjelp af Wilstrups 1ste Læsebog og Stavetabeller. Af Amtsprovst C. J. L. Krarup. Ribe, 1815. 1 ß.

Af Journaler udkom i dette Aar Fortsættelser af alle de gode, som vi i forrige Aargang nævnede.

I Norge udkom adskillige Prædikener, Taler og andre Leilighedsskrifter, hvorover findes en Fortegnelse i Dansk Literatur-Tidende for 1814 No. 48; men desværre kunne disse Skrifter sjelden eller aldrig faaes tilkjøbs i Danmark. Selskabet for Norges Vel vedblev at udgive saavel sine egne som andre nyttige Skrifter.

B. Nyeste udenlandsk theologisk Literatur.

Der erste Brief des Apostels Petrus übersetzt und mit einem Commentar versehen von C. G. Hensler. Sulzbach 1813.

Historisch-critische Einleitung in sämmtliche Schriften des alten und neuen Testaments, von Dr. L. Bertholdt. 3ter Theil, welcher die Einlei-

tung in die historischen Schriften enthält. Erlangen 1813.

Tractatiuncula de familiaritate, quæ Paulo Apostolo cum Seneca philosopho intercessisse traditur, verisimillima. Aut. M. F. C. Gelpke. Lips. 1813 4.

Vita Lælii Socini. Scripsit Chr. Fr. Illgen. Lipsiæ 1814.

Versuch über die Metrik der Hebräer, von Joh. Joach. Bellermann. Berlin 1813.

Aelteste Kirchengeschichte von Altbayern, Oesterreich und Tyrol. 1ster Theil, welcher die Kirchengeschichte von Vindelicum, Noricum und Rhätien vom J. Chr. 1 bis 554 umfaßt. Von Dr. V. A. Winter. Landshut 1814. (Det hele er skrevet i en rolig, upartisk, klar og enfoldig Stiil. Man mærker intet til Catholiken, men vel til den tænkende og følende Ven af Christendommen i dens forskjellige Former.)

Kritische Geschichte der ältesten Zeugen und Lehrer des Christenthums nach den Aposteln, oder Patrologie. Von Dr. V. A. Winter. München 1814. (Forfatteren forstaaer ved Patrologie den Videnskab ret at benytte Kirkefædrenes Skrifter til deraf at udlede, oplyse og

befæste Christi Religion. Han vil have den hævet til en egen Videnskab. Forf. forsvarer efterttykkeligen Ægtheden af Ignatii syv fortere Breve, derimod forkaster han Barnabas's Brev som uægte, og tager sig meget af Papias.)

Vetus Testamentum græce cum variis lectionibus. Editionem a Roberto Holmes, Decano Wintoniensi, inchoatam continuavit Jacobus Parsons A. M. Tomi secundi Pars prima 1810 (Josva). Pars secunda, complectens libros judicum et Ruth 1811. Pars tertia (1 lib. Samuel.) 1813. Folio. (Den første Tome af denne Udgave af Septuaginta, hvis Bestemmelse er blot at levere et, rigtig nok fuldstændigt, critisk Apparat til LXX, udkom i fem Hæfter i A. 1798—1806.)

Ueber Dr. Martin Luthers Verdienst um den Kirchengesang, oder Darstellung desjenigen, was er als Liturg als Liederdichter und Tonsetzer zur Verbesserung des öffentlichen Gottesdienstes geleistet hat. Von A. J. Rambach, Prediger in Hamburg 1813.

Philipp Melanchthons Erzählung vom Leben Dr. M. Luthers. Uebers. und herausgeg. von Dr. Fr.

Th. Zimmermann, Prof. in Hamburg. Gøttingen 1813.

Reden über die Religion für Gebildete, nahmentlich diejenigen, welche sich den Wissenschaften widmen, gehalten von Amad. Wendt, Prof. der Philosophie zu Leipzig. Sulzbach 1813. (Det er ei Religionslærdommene selv, som heri foredrages, men kun Religionen i Almindelighed bliver betragtet i dens Forhold 1) til Videnskaben 2) til Kunsten 3) til Livet, og 4) til de positive Religioner, især til den christl. Aabenbaring. Materien er grundigen afhandlet; men i Foredraget savnes ofte Klarhed og Orden. See Gøtt. gel. Anz. 72 St. 1814.)

Erinnerungen aus der deutschen Reformationsgeschichte zur Beherzigung unserer Tage, von Dr. Joh. Chr. W. Augusti. 1s Heft Breslau 1814. (I den første Afhandling bliver den danske Kirkeforfatning, ligesom den svenske og engelske, anbefalet til Mønster)

Das Leben Jesu von Nazareth. Ein religiøses Handbuch für den Geist und das Herz der Freunde Jesu unter den Gebildeten, von Joh. Chr. Greiling. Halle 1813. (Skal i sit Slags

være en ganske fortræffelig Bog. See Leipz. Lit. Zeit. 1814 No. 250.)

Glückwünschungsschreiben an die Mitglieder der von Sr. Majestät dem König von Preussen zur Aufstellung neuer liturgischer Formen ernannten Commission. Berlin 1814. (Kun et lidet Skrift, men forfattet med sjelden Sagkundskab og Frimodighed. Commissionen har udgivet et Svar derpaa. 14 S. 8vo Berlin 1814.

Godof. Christ. Fr. Lücke commentatio de ecclesia Christ. apostolica. Gotting. 1813.

Oswald der Greis. Oder: mein letzter Glaube, als Nachlaß zugleich für meine Freunde. Herausgegeben von C. F. Sintenis. Leipzig 1813. (Røber ifølge Recs. i Hall. Lit. Zeit. 1814 No. 273 alle den bekjendte Skribents gode og slette Egenskaber.)

Das Recht und die Verwaltung der milden Stiftungen. Von Sebald. Brendel, Dr. der Rechte. Leipz. 1814. 54 S. 8. (Dette lidet Skrift er et kraftigt Ord, talt i rette Tid til Forsvar for Fædrenes fromme Stiftelser, hvormed Efterkommerne i mange Lande handle saa slet.)

Versuch einer theologisch-juristischen Abhandlung über das Wesen und den Unterschied des ka-

tholischen und des protestantischen Beichtsiegels. Bamberg 1813. 204 S. 8.

Die Psalmen, für eine gebildete deutsche Dame übersetzt und in der Kürze erläutert, von Dr. Joh. Jac. Stolz. Zürich 1814. 352. S. 8. (Denne Overs. er ikke nær saa fri som samme Forfs Overs. af det N. T. Tvertimod nærmer den sig meget til De Wettes.)

Beytrag zur Homiletik. Nebst einer Abhandlung über die Beredtsamkeit des Chrysostomus. Von Dr. J. G. Rosenmüller. Leipz. 1814.

Predigten in den Jahren 1812 und 1813 gehalten von Dr. Joh. Gotl. Marezoll. Leipz. 1814.

Periodiske Skrifter.

Neueste theol. Zeitschrift. Herausgeg. von Dr. Chr. Palmer. 1s Stück. Giessen 1813. (Mere vides ei at være udkommet, og dette indeholder intet af stor Vigtighed.)

Af Dr. Fr. Brenners Theol. Zeitschrift udkom zehnten Bandes erstes bis sechstes Heft. (De vigtigste Bidrag i dette Bind ere: Efterretning om Jesuiterne i Rusland, og Actstykker, betræffende Pave Pius VIIdes Opførsel imod Napoleon.)

Kritisches Jahrbuch der Homiletik und Acetik. Herausgegeben von G. A. L. Hanstein und F. P. Wilmsen. (Indtil Enden af A. 1814 var udkommet to Bind eller fire Qvartalhefter.)

Archiv für die alte und neue Kirchengeschichte. 1 Bd. 3s Stück. 1814.

Tzchirners Memorabilien für das Studium und die Amtsführung der Prediger. Deraf udkommet 4 Bds 1s Stück. 1814.

Af Journal für Prediger er udkommet 59de Bind.

Af Keils und Tzchirners Analekten ꝛc. 2ten Bdes 1s Stück. 1814.

VI.

Nekrolog.

Samlet ved Udgiveren.

1.

Anders Svanborg. *)

Denne lærde Orientalist blev født den 26 Augusti 1770 i Smaaland, Swenarum Sogn, hvor hans Fader var Gjæstgiver. 1789 blev han Student i Upsala, og 1794 Magister sammesteds, 1797 Docent i de østerlandske Sprog.

*) Da den tilbagevendte Fred atter gjør det muligt at erholde svenske Bøger, skal Udgiveren ikke forsømme ved Leilighed at gjøre sine Læsere nærmere bekjendte med de Mænd og Skrifter, som indtage de første Pladser i Nabolandets Literatur, forsaavidt samme vedkomme Theologien. Vi indskrænke os denne Gang til Noticer om tvende Afdøde, den Ene lærd Orientalist, den Anden stor Philosoph.

Samme Aar tiltraadte han en lærd Udenlandsreise, paa hvilken han besøgte de fleste Universiteter og mærkværdige Stæder i Tydskland og Danmark. Efter 3 Aars Fraværelse kom han tilbage til Upsala og udnævntes strax (1800) til Amanuensis ved den Kongl. Bibelcommission. I A. 1802 blev han Adjunct og 1805 Professor i de orientalske Sprog ved bemeldte Universitet. Aar 1800 indbødes han til at være Medarbeider i Eichhorns Allgem. Bibliothek der biblischen Literatur; 1805 ligeledes til Medarbeider i Leipziger Literatur-Zeitung, samt til Correspondent for den Jenaische Lit. Zeitung. Efter en pludselig Forkjølelse døde han i Thorstuna Præstegaard i Westmanland d. 26 Decemb. 1811, 42 Aar gammel. Hans udgivne Skrifter ere: 1) Öfningar i Arabiskan. Upsala 180?. 4to. 2) Första Grundana i Arabiska Språken. Upsala 1804. 4to. Desuden omtrent 40 Disputationer, af hvilke de fleste bestaae i latinske Oversættelser af det G. T.s Propheter med Philologiske Anmærkninger. Den methodiske Grammatik i det hebraiske, som han havde udarbeidet, hindrede Døden ham i at udgive. (Oversat af Bihang til Svensk Literatur-Tidning. No. 1. 1814.)

2.

Benjamin Carl Henrik Høijer.

Denne i den svenske Literaturs Annaler høist mærkværdige Mand fødtes den 1 Jun. 1767 i St. Schedwi Sogn i Dalerne. Hans Forældre vare Mag. Henr Høijer, sidst Provst i Kumla Sogn i Westmanland, og Sophie Marg. de Brenner. I Westeraas Trivialskole og Gymnasium begyndtes hans Studier, hvilke siden fortsattes ved Universitetet i Upsala, hvor han blev Magister 1788. I det følgende Aar beskikkedes han til Docent i den praktiske Philosophie, og 1789 til Adjunct i Philosophien. Uagtet han deels ved tvende lærde Udenlandsreiser, deels ved Skrifter og Forelæsninger documenterede sig som academisk Lærer, søgte han dog flere Gange forgjæves om Befordring ved Upsalas, Aabos og Greifswalds Universiteter, saavelsom ved Westeraas Gymnasium og Latinskole. Endelig blev han 1809 Professor i den theoretiske og praktiske Philosophie i Upsala, og tiltraadde dette Embede den 30 Mai ved en Tale de limitibus rationis humanæ. En langsom tærende Sygdom endte hans Dage den 14 Juni 1812, da

han var 45 Aar gammel. Han ligger begravet paa Upsalas nye Begravelsesplads, hvor en Balsampoppel udmærker hans lune Grav. Hans altfor tidlige Bortgang var et af de største Tab, Universitetet nogensinde har lidt. Thi at have været en af Tidsalderens ypperste Tænkere, og at have i sit Fædreneland grundet Philosophiens Studium, er en Hæder, som blot en A. Rydelius i Forveien har deelt med ham.

Hans fornemste Skrifter ere: 1) en Afhandling om den philosophiske Construction. Stockh. 1799. Oversat paa tydsk og trykt i Hamborg 1801. 2) 13 Disputationer under eget Præsidium i Aarene 1789—1812; deriblandt Diss. de Systemate P. I—IV. 1812. (Uddraget af samme Bihang No. 2. 1814.)

3.

Gotfried Benedict Funk.

Den 18de Juni 1814 døde i Magdeburg i sit 80de Aar Gottfried Benedict Funk, Doctor i Theologien, Consistorialraad og Rector ved Domskolen i bemeldte Stad. Han habde studeret i Leipzig først Philologien, og siden i to Aar

Lovkyndigheden. Ogsaa i Kjøbenhavn opholdt han sig en Tidlang, og her studerede han, foruden den græske og romerske Philologie, ogsaa den orientalske under den ældre Kalls Veiledning. Det var i Danmarks lykkeligste Tider, at han besøgte dets Hovedstad; intet Under, at han fandt sig her saa fornøiet, især da han tillige traf en saa udsøgt Kreds af Landsmænd, som Bernstorf, Cramer, Klopstock og flere dannede. Med disse levede Funk i en venskabelig og videnskabelig Forstaaelse. Som bekjendt, indtog han i et halvt Aarhundrede en udmærket Plads iblandt Tydsklands fortjente Skolemænd. Hvad og hvorledes han virkede, og det endnu i sin høie Alderdom, erfares bedst af en Beretning, som Inspecteur E. Bernhardt, der besøgte ham faa Aar før hans Død, har leveret om dette Besøg i Guts Muths Bibliothek für Pädagogik 1811, 3r Band, saaledes lydende: „Ogsaa jeg var i Magdeburg, og har seet Funk, denne de tydske Pædagogers ærværdige Veteran: jeg kan ikke sige Dem, hvor underligen og venligen jeg blev greben af denne Oldings elskværdige Individualitet, af den ungdommelige Varme, hvormed han endnu lever og virker iblandt sine Disciple, og af den Hjertelighed, hvormed han modtog mig. Fremfor Alting rørte mig hans

fromme Begeistring for sit Kald. Da forstod jeg ret Ciceros Udsagn: Quod munus reipublicæ afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem? his præsertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda et coercenda sit? (Div. II. 2.) Det var gyldne Ord, som den fortræffelige Mand sagde mig om dette Forhold, og som aabenbarede hans rene Gemyt. „Hvo som elsker Menneskene, sagde han engang, maa ogsaa elske Skolen. Man kunde have budet mig hvilkensomhelst jordisk Krone, jeg vilde ikke for den have bortbyttet mit Embede. Den skjønneste Løn for vort Arbeide ere vore Disciples Kierlighed, ogsaa da, naar de for længe siden have forladt os." Og virkelig hænge disse ved ham med en sielden Kjerlighed, og bevare, ogsaa langt borte fra ham, hans Minde i et fro Hjerte. Da jeg beklagede, at han saa sjelden havde talt til det større Publicum, svarede han med Haandtryk: „den Lærer, som vil være aldeles hvad han bør, har liden eller slet ingen Tid tilovers til at skrive. „Han vilde, som Niemeyer saa sandt siger om ham, aldrig glimre ved Celebritet, og tabte derved intet i sand Hæder. Han hørte i meer end 50 Aar til de varmeste Deeltagere i Skole- og Opdra-

gelsesvæsenet, og stod i nøie Forbindelse med alle sine Samtidige, som arbeidede paa dets Forbedring. Han skrev lidet, men han opdrog deste flere ædle og virksomme Mænd." Det var mig tilladt at ledsage ham i hans Underviisningstimer, hvor jeg havde Leilighed til at beundre Mesteren i sit Fag. Han er for mig bleven Idealet af en Skolemand. Man maa see ham selv iblandt sine Disciple, hvorledes han endnu i den høie Alderdom, især ved indstrøede Spørgsmaal, Modsigelser og Indvendinger virker paa dem. Sjelden har jeg fundet en saa fri og utvungen Meddelelse imellem Lærere og Disciple. Det var just en hebraisk Lection. Enkelte yttrede deres Tvivl imod mangen given Forklaring med Beskedenhed og Frimodighed. Der blev talt tydsk og Latin som det behagede Enhver. At en Mand med saa sikker Tact, som Funk, ikke vil tabe sig i Hypotheser eller overskride Grændserne for den historisk-grammatiske Interpretation, at han istedetfor at docere, hellere vil lade sine Disciple selv forklare, behøver jeg vel ikke at forsikkre.

Hans udvortes Stilling skal forhen just ikke have været den behageligste; han havde, førend han traadte ind i Consistorium, meget ringe Indkomster og en elendig Bolig; men i hans rige

Gemyt har det aldrig manglet ham paa Trøst og Opmuntring. „Jeg forlod ham med en Søns Følelser."

4.

Heinrich Müller.

Den 9 Februar 1814 døde i Kiel Heinrich Müller, ordentlig Professor i Philosophien og overordentlig Professor i Theologien. Han var født i Jørl i Amtet Flensborg den 25 Februar 1759. Han har kun skrevet lidet, men handlet desto mere, og erhvervet sig Fortjenester af Fædrenelandet, først som Præst ved Nikolai Kirke i Kiel, siden som første Lærer ved Skolelærer-Seminariet sammesteds og endelig som academisk Lærer. I Neue Schleswig-Holst. Provinzialberichte 1813. 6 Heft S. 758 fg. omtales han med megen Berømmelse. „Gammel tydsk *) Troskab og Aabenhed, en jevn religiøs Sands, som fører til ægte Dyd, en uskrømtet Sandheds-

*) Af Fødsel var han dansk, som sees af hans ovenangivne Fødested, beliggende i Sønderjylland.

Kjerlighed, som uden Frygt og eensidigt Hensyn bekjender hvad den holder for godt og ret, en uforanderlig Standhaftighed selv ved den møisommeligste Pligtudøvelse, udmærkede hans Characteer paa den værdigste Maade. Disse Fortrin, forenede med hiint Skarpsind, hvormed han gjennemtrængte den menneskelige Videns Dybder, og med hiin ædle Popularitet, hvormed han forstod at overføre Systemernes indhyllede Helligdomme i Livet, hæver ham til en høi Plads iblandt de academiske Lærere." (Af Hallische Allg. Lit. Zeit. 1814 No. 206.)

5.

Paul Jacob Bruns.

Den 17de Novbr. 1814 tabte Universitetet Halle en af sine agtværdigste Lærere, Hofraad Paul Jacob Bruns, Doctor i Theologie, i Lovkyndighed og Philosophie, ord. Prof. og Senior i det philosophiske Facultet. Han var født den 18 Julius 1743 i Preetz i Holstein, hvor hans Fader var Præst. Fra A. 1757 af besøgte han, tilligemed sin Ungdomsven og Frænde

Dr. Biester i Berlin, Skolen i Lübeck under van Seelen og Overbech; dernæst gik han 1761 til Universitetet i Jena, hvor han studerede de orientalske Sprog under Hirt og Tympe, desuden Philosophie og Mathematik, over hvilke Videnskaber han ogsaa som Privatdocent holdt Forelæsninger i A. 1764—1765. En Reise til Karlsruhe 1766 gav Anledning til hans Forbindelse med Kennicott. Man søgte en Lærd, som kunde paatage sig paa Kennicotts Vegne at conferere de Reuchlinske Codd. paa Bibliotheket der, og Bruns beqvemmede sig til at paatage sig dette Arbeide paa Stedet selv, da man ei vilde tillade ham at tage Haandskrifterne med sig til Jena. Om Sommeren 1767 gjorde han Kennicotts personlige Bekjendtskab i Paris, men gik endnu paa et Par Aar tilbage til Lübeck, hvorefter han i A. 1769 modtog af Kennicott det Hverv, at gjøre en Reise igjennem Europa til Tjeneste for hans projecterede Variantsamling. Han udførte sit Ærinde i de næste tre Aar med en Kundskab og Nøjagtighed, som skulde have ført til endnu frugtbarere Resultater, dersom han ikke mangen Gang havde været bunden ved sin (ikke vel gjennemtænkte) Instrux; og i May 1773 vendte han tilbage til Oxford, hvor

han, ihvorvel han allerede 1773 havde havt en Vocation til Kiel, blev holdt tilbage af Kennicott, ved prægtige Løfter, hvilke dog aldrig opfyldtes, som Medhjelper ved Ordningen af de samlede Materialier, lige indtil A. 1780, da Bibelværkets Trykning var fuldendt. At han havde en væsentlig Andeel deri, og at netop det Bedste deri maa tilskrives ham, er almindeligen erkjendt. Imidlertid veed Referenten fra en sikker Haand, at Kennicott ikke viste sig saa taknemmelig derfor, som han forhen havde givet Haab om; og det geraader saaledes den Afdøde til desto større Ære, at han desuagtet bestandig vedblev at forsvare Kennicott imod hans talrige Modstandere i Tydskland. Efter hans Tilbagekomst til Tydskland, vilde han paa Ny holde Forelæsninger i Göttingen, men fik endnu førend de begyndte (Paaske 1781) tvende Kald, et til Königsberg, og et til Helmstädt, af hvilke han gav det sidste Fortrinet. Han forenede dermed sin Nominalprofessur i de orientalske Sprog og i Literaturhistorien Universitetsbibliothekarens Embede, hvilket han forestod med sjelden Kjerlighed, Virksomhed og Uegennyttighed, og hvis Tab næsten smertede ham meest, da denne An-

stalt, hvorved han i 29 Aar havde været Lærer, 1810 blev ophævet. Imidlertid var det ham ei ukjert, at forflyttes til Halle, hvor almindelig Agtelse og Kierlighed mødte ham, og hvor talrigen besøgte Forelæsninger skaffede ham en ny Opmuntring. Disse passede han, trods mangfoldige asthmatiske Tilfælde, med sjelden Iver lige til den sidste Dag før hans Død, som paaførtes ham ved et pludseligt Stikflod i hans Alders 73de Aar.

Hans mangehaande Fortjenester af flere Videnskaber ligge i hans Skrifter klart for Dagen. Hans Hovedfag vare bibelsk Critik og Exegese, Literaturhistorie og Jordbeskrivelse, over hvilke, og især de tvende første, han pleiede at holde Forelæsninger i Halle. Over disse og de tilgrændsende Fag udstrakte sig ogsaa hans udvalgte Bibliothek. Til den Hallische Allg. Lit. Zeitung har han leveret mange vigtige Bidrag i de nævnte Videnskaber fra dens Begyndelse af i A. 1785.

Til Grundtrækkene i hans elskværdige Charakteer hørte usminket Retskaffenhed og Aabenhed, Tjenstagtighed, villig Erkjendelse af Andres Fortjenester, og beskeden Vurdering af sine egne, exemplarisk Embedsiver, uegennyttig Kjerlighed

til sin Videnskab og utrættelig Virksomhed for samme, endelig en dybt følt Patriotismus.

(Af Hallische Allg. Lit. Zeitung 1814 No. 276.)

6.

Johan Georg Rosenmüller.

Efter tre Dages Sygeleie hensov den 14de Marts 1815 den ældste af vor Tids protestantiske Theologer i sit 70de Aar, den ædle Jubellærer Rosenmüller, Doctor og Prof. i Theologien, Consistorialassessor og Superintendent i Leipzig, efterat han endnu den 9de Marts havde prædiket med usvækket Kraft paa den almindelige Bededag, og nogle Uger i Forveien oplevet den Glæde, paa ny at indvie sin kjere Thomaskirke, fordi den anden Gang i 17 Maaneder havde været givet til Priis for Krigens skrækkelige Følger, ved en Prædiken, som ogsaa er trykt og kan ansees for hans homiletiske Testament. I tredive Aar stiftede han i Leipzig i et femdobbelt Embedsforhold (da han ogsaa var Sognepræst og Skolarch, foruden de tre ovennævnte Bestillinger) saare meget Godt: han ud-

strøede som utrættelig Prædikant og Universitets-lærer (som saadan gjorde han Kirkehistorie, Homiletik og Pastoraltheologie til sine Hovedfag) en himmelsk Sæd i deres Gemytter som hørte ham, stadfæstede hvad han lærde reent og apostolisk, ved et ustraffeligt, ægte christeligt Levnet, og ved en modig Bekjendelse af Sandheden; for mange Tusende var han et opbyggeligt Exempel og et ubedrageligt Orakel. Indtog end ikke Fortegnelsen over hans Skrifter saa mange Sider hos Striede og Meusel, og havde han end ikke virket i saadant Omfang ved sine Opbyggelsesbøger, vilde dog hans Navn glimre i den tydske Culturs og i Religiøsitetens Annaler. Sin tidligere Dannelses- og Levnetshistorie har han selv beskrevet i Baiers Predigermagazin og flere Steder. Han var født i det Hildburghausiske i en Flække ved Navn Ummerstadt den 18 December 1736, og havde Lorenzskolen og Universitetet i Altdorf at takke for sin Ungdomsdannelse lige til A. 1760. For Livet dannede han sig som Huuslærer; blev derpaa Præst i Kønigsberg og Heßberg, hvorfra han 1773 blev kaldet til et theologisk Professorat i Erlangen, hvormed han forbandt Pastoratet i Altstadt, og virkede saa kraftigen ogsaa i sidste Forhold, at

hans Minde stedse blev velsignet af Erlangerne. Hans Berømmelse steeg. Vel muligt at nogle andre berømte Theologer, som vare hans Colleger, ei bleve ligegyldige derved. Man lod den siden saa ofte savnede Lærer gaae til Giessen, hvor han var summus Theologus fra A. 1783 til 1785, da han blev kaldet til Leipzig. Hvilke Fortjenester han her erhvervede ved sin utrættelige Virksomhed i alle sine Embeder, men især ved at forbedre Liturgien, forsaavidt det blev ham tilladt, og ved aldeles at omskabe Underviisningen i Stadens Borgerskoler, er af hele Tydskland erkjendt og i trykte Skrifter tilstrækkeligen udviklet. Heri blev han paa det kraftigste understøttet af Borgemester Müller, en af de første Patrioter. Den i Aaret 1792 af disse to ædle Mænd stiftede Raadsfriskole var Rosenmüllers aandelige Pleiedatter, og i dens Catechisationer fandt ofte den af Dagens Møie udmattede Mand Styrkning; og i Beraadslagninger med dens Directører Dolz, Plato o. a. en aandrig Vederqvægelse. For Catechetik og Methodik har denne Stiftelse afgivet betydeligt

Udbytte. Rosenmüllers hiertelige Medvirkning og Underststtelse erhvervede denne Planteskole Tillid og Held. Ligesaa ivrig virkede han for Liturgiens Forbedring i sine nærmeste Omgivelser, adlydende uden Menneskefrygt sin Overbeviisning, at man ei burde forholde de myndigvordne Menigheder de Forbedringer i Kirkesange, i Catechismus, i Skrifte- og Døbeformularer, som Tidsalderen krævede.

Gaves der end lærdere, og i det gamle Bibelsprog udi dets hele Omfang endnu kyndigere Theologer, og var det ham end stundom mindre om det classiske Udtryk i det døde Sprog, end om Tingen selv at giøre, saa manglede ham dog ingenlunde det til Exegese og Kirkehistorie uundværlige Kildestudium, hvoraf han mesterligen forstod at udpille Kiernen, ei heller fattedes han overhovedet den Grundighed i Kundskaber, som bevarer for enhver ny Læres Vind. Hans af enkelte Programmer fremkomne Historia og fata interpretationis librorum sacrorum er et Værk af egen moden Prøvelse, og vil stedse blive en Hovedkilde for Hermeneutikens Historie. Hans Hovedøiemed med alt hvad han udgav, var at fremdrage det

Nyttigste og Hensigtsmæssigste med Hensyn til Samtidens Fornødenheder. Fra dette Synspunkt maae ogsaa hans lige til femte Udgave stedse forbedrede Scholier til det Ny Testament betragtes, hvilke erstattede tusende Studerende Mangelen af andre Hjelpemidler og udbredte rigtigere Synsmaader vidt og bredt. Intet Nyt i Videnskaben eller Politiken blev ham fremmed. Han læste indtil sin høieste Alderdom, eller lod sig af sine fortræffelige Sønner og andre Udvalgte aflægge Regnskab for alt, hvad der paa nogen Maade syntes Opmærksomhed værdigt. Den gjenoplivede Magnetismus sysselsatte ham ligesaa vel som Jordens ældste Historie og Dannelse; passende Anvendelse deraf findes saavel i hans ældre apologetiske Skrifter, som i hans nyeste Anviisninger til Catechisation og Almuenunderviisning. Det sidste Fag helligede han helst sin Skribentflid. Hans ofte paa ny oplagte Lærebøger for den christelige Ungdom i Religionshistorie, Sædelære, Andagtslære, hans Morgen- og Aftenbønner o. s. v. have i et halvt Aarhundrede opbygget og oplyst det protestantiske, ja tildeels selv det katholske Tydskland. Især have hans Prædikensamlinger ved den ham egne, ædruelige, men dog fra Hjertet udstrømmende

Forstandighed og Popularitet, saavelsom ved deres ægte protestantiske Aand, stiftet stor og varig Nytte. Mærkværdigt, som et sandt Ord talt til rette Tid, er hans sidste Skrift: Beitrag zur Homiletik, Leipzig 1814. hvori han advarer saa varmt imod vor Tids Vildfarelser, den poetisk-naturphilosophisk-mystiske Prædikemaade, og imod det selv af protestantiske Geistlige forsvarede Hierarchie.

Denne Mand, som exemplarisk opfyldte enhver Borger- og Huusfaderpligt og som i sin Familiekreds glemte enhver Livets Sorg, blev ogsaa sjelden Familie- og Fader-Glæde til Deel. To af hans Sønner, dannede under Faderens Øine, ere, den ene som Anatom, den anden som Orientalist, Prydelser for det Leipziger Universitet. Hans Ligbegjængelse var en Sørgefest for den hele Stad.

(Af Beilage zur Allgemeinen Zeitung. No. 40. 1815.)

E. S. Noget udførligere Efterretninger om fire andre høist fortjente tydske Skribenter, som iligemaade i de sidste Aar ere ved Døden afgangne, nemlig F. V. Reinhard, J. M. Schrøckh, H. Phil. C. Henke og W. Münscher skulle, saasnart Udgiveren seer sig i Besiddelse af de for-

nødne Hjelpemidler, vorde Bibliothekets Læsere meddeelte. Reinhards Biographie af Pölitz er allerede udkommet; Tzschirner har lovet at ville udarbeide Schröcks, og Henkes er blevet bebudet af tvende unge Mænd, som have været hans Disciple; Dr. Ludv. Wachler har allerede udgivet et lidet Skrift: Ueber Dr. Wilh. Münscher. Slutningen af den officielle Indberetning om den Pestalozzifke Methode og Opdragelses-anstalt, hvilken blev altfor vidtløftig for nærværende Bind, skal sikkert komme i næste.

Udgiveren.

Trykfeil i 7de Bind.

Side 373 Lin 19 foranledige, læs: foranledigede
— 378 — 21 gaaer over, læs: gaaer over til.
— 387 — 18 Indbydelse, læs: Indflydelse.

I 8de Bind.

Side 13 Lin. 10 Rotterodamo, læs: Roterodamo
— 29 — 8 verticem, læs: vorticem
— 30 — 16 dirimit, læs: dirimat.